McMASTER UNIVERSITY LIBRARY
AS 142 .C44 ser.3 no.53
Studie o ceskem vidu slovesnem C.1
3 9005 0440 9922 8

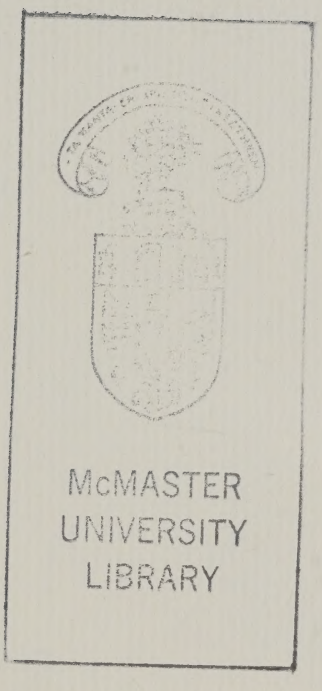
McMASTER
UNIVERSITY
LIBRARY

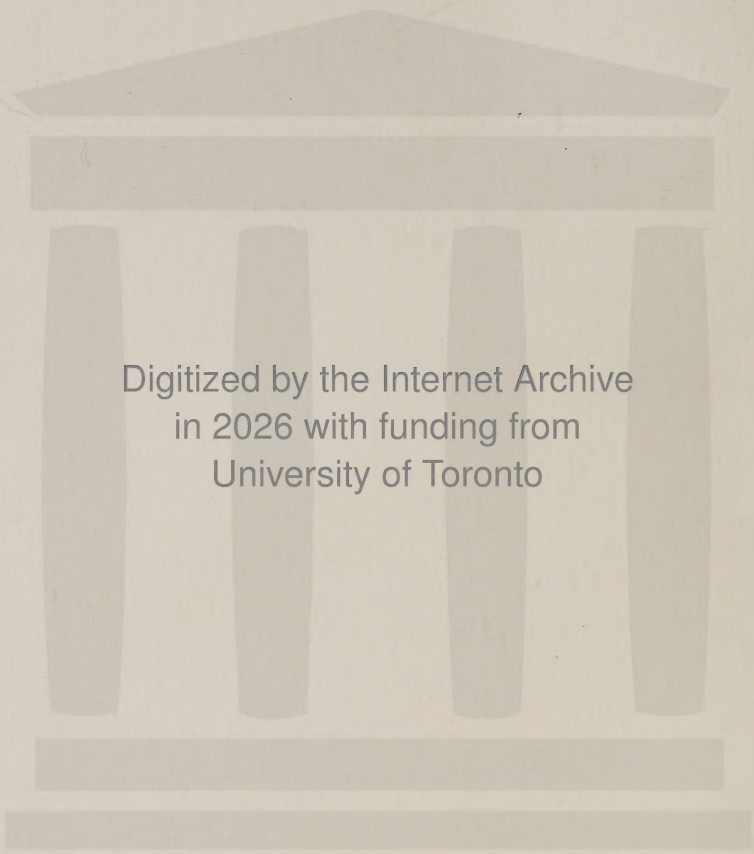
Digitized by the Internet Archive
in 2026 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/studieoeskmvidus0000trvn

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 53.

STUDIE
O ČESKÉM VIDU SLOVESNÉM.

NAPSAL

FR. TRÁVNÍČEK.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.
1923.

Publikace III. třídy České Akademie posud vydané.

a) Rozpravy:

Ročník I. Čís. 1. *Jan Kvíčala.* Nové kritické a exegetické příspěvky k Vergiliově Aeneidě Kč 3·—
„ 2. *Adolf Patera.* Jana Amosa Komenského korrespondence . . . . . „ 3·60
„ 3. *J. Truhlář.* Počátky humanismu v Čechách . . . . . „ —·80
„ 4. *R. Novák.* Grammatická, lexikální a kritická pozorování u Velleja Paterkula „ 1·80
„ 5. *Jiří Polívka.* Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře . . . . . „ 2·80
„ II. Čís. 1. *V. E. Mourek.* Syntaxis složených vět v gotštině . . . . . „ 6·40
„ III. Čís. 1. *Jan Kvíčala.* Badání v oboru skladby jazyků indoevropských. Část I. „ 4·80
„ 2. *Robert Novák.* Mluvnicko-kritická studia k Liviovi . . . . . „ 4·—
„ 3. *Vavř. Jos. Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. Část I. Consonantismus „ 1·—
„ 4. *Jos. Truhlář.* Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. „ 3·20
„ IV. Čís. 1. *Ferdinand Menčík.* Příspěvky k dějinám českého divadla . . . . . „ 2·60
„ V. Čís. 1. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. I. Faidros, Gorgias . . . . . „ 7·—
„ VI. Čís. 1. *Josef Zahradník.* O skladbě veršů v Iliadě a Odyssei . . . . . „ 2·80
„ 2. *Vavř. Jos. Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. Část II. Vokalismus „ 1·—
„ 3. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. II. Protagoras. Symposion . . . . . „ 6·40
„ 4. *Ignác Hošek.* O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí . . „ —·40
„ VII. Čís. 1. *Jan Loriš.* Rozbor podřečí hornoostravského ve Slezsku . . . . . „ 1·50
„ VIII. Čís. 1. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl I. Podřečí polenské . . . . „ 2·60
„ IX. Čís. 1. *Vavř. Jos. Dušek.* Kmenosloví nářečí jihočeských . . . . . „ 1·50
„ 20. *Václav Vondrák.* Studie z oboru církevněslovanského písemnictví . . „ 3·20
„ 21. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. I. 1. Mluvnický nástin . . . . . „ 2·70
„ 22. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. I. 2. Ukázky podřečí . . . . . „ 2·70
„ 23. *Jan Máchal.* Staročeské skladby dramatické původu liturgického . . . „ 4·—
„ 24. *Vavřinec Jos. Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. Část III. O změnách slabičných a o kvantitě . . . . . „ 1·40
„ 25. *J. Kvíčala.* Příspěvky k dějinám lyrického a tragického básnictví řeckého „ 5·50
„ 26. *Ant. Kašík.* Popis a rozbor nářečí středobečevského. . . . . „ 3·20
„ 27. *St. Souček.* Studie Štítenské . . . . . „ —·80
„ 28. *Hynek Vysoký.* Praxiteles . . . . . „ 2·40
„ 29. *Ant. Frinta.* Novočeská výslovnost . . . . . „ 4·90
„ 30. *Václav Tille.* České pohádky do roku 1848 . . . . . „ 2·70
„ 31. *Arnošt Kraus.* Pražské časopisy 1770—1774 a české probuzení . . . „ 1·50
„ 32. *Josef Hanuš.* Mik. Adaukt Voigt, český buditel a historik . . . . . „ 1·60
„ 33. *Oldřich Hujer.* Slovanská deklinace jmenná . . . . . „ 4·70
„ 34. *Jan Krejčí.* Příspěvky k poznání básnické činnosti Siegfrieda Kappera . „ 2·60
„ 35. *Rudolf Dvořák.* Žalmy. Část I. . . . . „ 7·—
„ 36. *Jos. Chlumský.* Pokus o měření českých zvuků a slabik v řeči souvislé. . „ 2·—
„ 37. *Josef Kubín.* Lidomluva Čechů kladských. . . . . „ 5·—
„ 38. *Josef Hanuš.* František Martin Pelcel . . . . . „ 2·30
„ 39. *J. Hanuš.* František Faustin Procházka, český buditel a literární historik „ 2·30
„ 40. *Ferdinand Strejček.* Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880 . . . . „ 2·30
„ 41. *J. Páta.* Zlomek evangelistáře XIII. stol. Sofijské Národní knihovny (Č. 397) „ 3·—
„ 42. *Antonín Frinta.* Fonetická povaha a historický vývoj souhlásky „v" ve slovanštině . . . . . „ 2·80
„ 43. *Jiří Polívka.* Povídky lidu opavského a hanáckého. . . . . „ 4·20
„ 44. *Prokop Miroslav Haškovec.* Počátky novodobého románu francouzského. „ 2·70
„ 45. *Arnošt Kraus.* Husitství v literatuře, zejména německé. Část I. . . . . „ 6·—
„ 46. *V. Lesný.* Vývojový stupeň nářečí prakrtských v dramatech Bhásových. „ 1·70
„ 47. *František Novotný.* Eurhythmie řecké a latinské prosy. Část I. . . . . „ 6·70
„ 48. *Max Křepinský.* O vlivu palatálních hlásek na předcházející samohlásky ve španělštině . . . . . „ 4·60
„ 49. *Arnošt Kraus.* Husitství v literatuře, zejména německé. Část II. . . . „ 7·70
„ 50. *Frant. Novotný.* Eurhythmie řecké a latinské prosy. Část II. . . . . „ 39·—
„ 51. *Josef Kubín.* Lidové povídky z českého Podkrkonoší. I. . . . . „ 38·—
„ 52. *Josef Kubín.* Lidové povídky z českého Podkrkonoší. II. . . . . „ 36·—

b) Mimo Rozpravy:

V. E. Mourek. Kronika Dalimilova. Vydání II. . . . . Kč 2·80
V. Vondrák. Glagolita Clozův . . . . . „ 6·—
Jan Urb. Jarník. Dvě verse starofrancouzské legendy o sv. Kateřině Alexandrinské „ 10·—
Václav Vondrák. Frisinské památky . . . . . „ 3·60
J. Hanuš. Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského . . . . . „ 1·20
Adolf Petr Zátureckÿ. Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví . . . . . „ 6·80
Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. (Díl I.) . . . . . „ 7·30
Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. (Díl II.) . . . . „ 14·80
Maximilian Křepinský. O poměru předlohy Hartmannova Gregoria k staro-francouzským legendám o sv. Řehoři . . . . . „ 2·20
Ant. Truhlář. Rukojeť k písemnictví humanistickému, zvláště básnickému v Čechách a na Moravě ve století XVI. (Svazek I.) . . . . . „ 3·—
J. Truhlář. Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské „ 2·50
František Groh. Topografie starých Athen. Část I. . . . . „ 2·10
V. Tille. Roncesvalles . . . . . „ 1·50

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 53.

STUDIE
O ČESKÉM VIDU SLOVESNÉM.

NAPSAL

FR. TRÁVNÍČEK.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.
1923.

Tiskem České grafické Unie a. s. v Praze.

McMASTER UNIVERSITY LIBRARY

PŘEDMLUVA.

Tato práce sahá svými začátky do školního roku 1907/8. Tehdy mi uložil prof. Smetánka za seminární úkol vybrati ze staročeských památek dokonavá slovesa, která jsou dnes nedokonavá, a opačně. Jen tuto stránku vidovou, dokonavost a nedokonavost, měl jsem na mysli také později, když jsem hotovou seminární práci rozšiřoval, prohledávaje jiné staročeské památky než dotud a přihlížeje k přístupnému materiálu z dnešních nářečí. Časem se mi však při četbě staročeských a nářečních textů namanuly nové a nové jevy vidové, ke kterým se dotud přihlíželo jen málo nebo se vůbec nepřihlíželo. Proto jsem se musil znova a znova vraceti k textům, které jsem již, třebas i dvakrát, byl pročetl, a ohledávati je po oněch nových stránkách vidových. Kdo sám pracuje, ví, jak obtížné je studium staročeských památek, z nichž nejdůležitější a největší jsou dosud vydány měrou jen nepatrnou. Nechtěl-li jsem proto uveřejnění této práce příliš oddalovati, měl jsem na vybranou buď zpracovati podrobně jen některé jevy nebo pojmouti do ní všechny jevy, které se mi ukázaly důležitými, arciť na ujmu podrobného probadání některých z nich.

Rozhodl jsem se pro způsob druhý. Jsem si dobře vědom nedostatků své práce z něho plynoucích: že by bylo třeba někde více dokladů, než podávám; že bych měl podrobněji stopovati vývoj některých jevů v době dějinné, zejména když jde o změnu v jejich rozsahu nebo v podstatě; že práce je nestejnoměrná, neboť některé otázky jsou probrány podrobněji a jiné stručněji; a pod. Ale snad ani v této podobě nebude má práce neužitečná.

Můj universitní učitel *prof. Em. Smetánka*, na jehož popud, jak jsem již připomněl, toto dílko vzniklo, živě se o ně zajímal po celou dobu jeho vznikání, povzbuzuje mne tím k dalšímu studiu, a konečně čta se mnou korekturu nemálo přispěl k jeho zdokonalení. Za to za všechno mu upřímně děkuji. A vděčně připomínám, že mi *prof. J. Zubatý* neodepřel rady, když jsem se na něj obracel, a že *prof. O. Hujer* ochotně četl část práce v rukopise, celou v korektuře a že mi byl nápomocen nejedním vzácným pokynem.

Fr. Trávníček.

OBSAH.

Strana

Literatura, jazykové prameny a jejich zkratky . . . . . XI—XVI

Úvod: § 1—11 . . . . . 1—7

1. O názvu vid slovesný. **2.** Slovesa jednodobá, **3.** trvací, **4.** opětovací a opakovací, **5.** dokonavá a nedokonavá, prostá a složená. **6.** Schematické dělení sloves podle vidu. **7.** Grafické znázornění. **8.** Poznámky o názvech. **9—10.** Vznik vidů. **11.** Dosavadní české práce o vidu.

Hlava 1. O vidové stupnici: § 12—19 . . . . . 8—20

12. Úplná a neúplná vidová stupnice dnešní. **13—15.** Starší jazyk měl mnohé z chybějících vidových stupňů. **16.** Různá vidová stupnice v různých významech. **17.** Výklad o změnách ve vidové stupnici. **18.** Spřahování různých sloves do jedné vidové stupnice. **19.** Kolísání mezi dokonavostí a nedokonavostí u téhož slovesa.

Hlava 2. O iterativech a frekventativech: § 20—51 . . . . . 21—67

A. O iterativech: § 20—39 . . . . . 21—52

20. Určité iterativní typy v dějinné době. **21.** Ke kmenoslovné stránce iterativ. **22.** Nová iterativa. **23.** V dějinné době hynou iterativa třídy 5. a 6., takže vidová stupnice je bez iterativ. **24.** V dějinné době vymírají iterativa třídy 5. a zůstávají jen iterativa třídy 6. **25.** Naopak hynou iterativa třídy 6. **26.** Iterativa třídy 5. ve východních nářečích. **27.** Iterativa třídy 6. tamtéž. **28.** Zvláštnosti západních nářečí. **29.** Zvláštnosti knižního jazyka. **30—39.** Vývoj iterativ.

B. O frekventativech: § 40—51 . . . . . 52—67

40. Vznik a vývoj frekventativ. **41.** Nové typy frekventativní. **42.** Ke kmenoslovné stránce frekventativ. **43.** Staroč. frekventativa k slovesům 1. třídy, **44.** k slovesům 2. třídy, **45.** k slovesům 3. třídy, **46.** 4. třídy, **47.** 5. třídy a **48.** 6. třídy. **49.** Frekventativa typu *naplnievati* vedle iterativ typu *naplňovati*. **50—51.** Vidový význam frekventativ.

Hlava 3. O spojování sloves s předponami: § 52—155 . . . . . 68—235

I. Část všeobecná: § 52—132 . . . . . 68—204

Vznik a vývoj předpon a předložek a jejich poměr v české době dějinné: **52.** Předpona a předložka vznikla z příslovce, které vyjadřovalo bližší určení slovesného děje. **53.** Předložka *v* (*u*), *ve* ustupuje

v dějinné době čes. předložce *do*. **54.** Předložka *vz* se dochovala do dějinné češtiny jen ve zbytcích. Vedle předpony *vz* bývá zpravidla předložka *na*. **55.** Vedle předpony *vz* bývá předložka *ot*. **56.** Vedle předpony *u* je nejčastěji předložka *ot*, méně často *u*, *z*, *na*. **57.** Vedle předložky *z*, *ze*, (=*jьz*) bývá předpona *vy*, někdy *ot*.

Vyjadřování bližšího určení slovesného děje v dějinné češtině: **58.** V staré češtině bylo více než dnes nesložených sloves majících při sobě prostý pád a ukazujících na bývalé spojování slovesa se jménem bez příslovce (způsob A). **59.** Typ *pobáti sě koho* a *podiviti sě čemu*.

a) Vazby genitivní: **60.** Složky s *po-* mající při sobě genitiv proti akusativu sloves nesložených (*pochváliti čeho*: *chváliti čso*). **61.** Vznik genitivu těchto složek. **62.** Genitiv u složek s předponami *při*, *vz* a *za*. **63.** Slovesa uváděná v § 58 se vyskytají také v podobě složené, ukazující na bývalé spojování se jménem a příslovcem (způsob B). Příklady, kde je předpona a prostý pád, **64.** sloveso a pád předložkový, **65.** předpona i předložka. **66.** Prostý genitiv-ablativ míval význam „od, s, z čeho". **67.** Prostý genit.-ablativ ztratil původní ablativní význam; proto se ujímá místo něho akusativ. **68.** Setření odlukového významu u složek typu *ubáti sě*. **69.** Mnohá slovesa se vyskytují v dějinné češtině jen v podobě složené. Stírání odlukového významu také u nich a nahrazování genitivu akusativem. **70.** Odlukový význam se změnil v partitivní.

b) Vazby dativní: **71.** Vazby ukazující na způsob A i B. Otření původního významu dativního. **72.** Vznik t. zv. dativu volného.

Složené typy v dějinné češtině: **73.** Typ *otlúčiti čeho* je nejstarší typ složený. V dějinné době se ujímá typ *otlúčiti ot čeho* na ujmu typu *otlúčiti čeho* a *lúčiti ot čeho*. Následující paragrafy osvětlí blíže vývoj složených typů v dějinné češtině. **74.** Staročes. doklady na typ *otlúčiti čeho*, **75.** na typ *lúčiti ot čeho* a **76.** na typ *otlúčiti ot čeho*. **77.** Dialektické rozdíly v rozsahu složených typů. **78.** Genitivní a ablativní význam v typě *otlúčiti čeho* se stírá a genitiv se nahrazuje akusativem. Významové rozdíly mezi tímto typem a typy ostatními. Původní význam dativu se otírá. Vznik volného dativu. **79.** Významové rozdíly mezi složeným typem *najíti co* a typy ostatními. **80.** Rozsah typu *lúčiti ot čeho* v dějinné době. Významové rozdíly mezi ním a typy ostatními. **81.** Přehled předešlých výsledků. **82.** Typ *polúčiti ot čeho*. **83.** O slovese *stúpiti* a jeho složených typech.

Poměr mezi předponou a prostým nebo předložkovým pádem: **84.** Jiné případy, kdy se neshoduje předpona s předložkou, než byly uváděny v § 53—57. Tato neshoda není od původu. **85.** Pád prostý místo pádu předložkového. **86.** U složených sloves bývá předmět v pádě, který žádá předpona. Odchylky od tohoto pravidla. **87.** Výklad nepůvodních vazeb. **88.** Dvojité vazby. **89.** Jedna ze dvou vazeb se vynechává. **90.** Některé typy vzniklé vynecháváním jedné z dvou vazeb. **91.** Jiný způsob změny původních vazeb. **92.** Vynechává se jediná vazba. **93.** Význam vývoje složených typů pro výklad starých památek.

Prostě vidové předpony a složky: **94.** Příklady prostě vidových složek z nové češtiny. **95.** Staročes. doklady prostě vidových složek s předponou *o*, *ob*, **96.** s předponou *po*, **97.** s předponou *s*, **98.** s předponou *u*, **99.** s předponou *vz*, *z*, **100.** s předponami *z*, *za*, **101.** s před-

ponami *s*, *z* nebo *s*, *vz* nebo *s*, *z*, *vz* u téhož slovesa. **102.** Proč se stíral původní plný význam předpon? **103.** Stopy bývalého plného významu hlavně u složek s předponou *u*. Jiné příklady: **104.** složky s předponou *na*, **105.** s předponami *o* a *ot*, **106.** s předponou *po*, **107.** s předponou *s*, **108.** s předponou *vz*, **109.** s předponou *z*, **110.** s předponou *za*. **111.** Prostě vidové složky jiného původu. **112—113.** Výklad o střídání složek s předponami *s* a *z*, **114—115.** s předponami *z* a *vz*. **116.** Vznik složek s předponou *s* ze složek s předponou *z* nebo *vz*. **117.** O střídání všech tří předpon (*s*, *z*, *vz*). **118.** Novočes. zvyk a pravopis.

Významový vývoj u složek prostě vidových: **119.** Některé prostě vidové složky měly původně různé významy, ale časem se tato rozmanitost významová zjednodušila. **120.** Jediný význam prostě vidových složek se změnil v jiný. **121.** Dialektické rozdíly ve vývoji připomínaném v § 119 a 120. **122.** Složky s předponou *po* znamenající malou míru dějovou (*poposednouti*). **123.** Složky s *po* vyjadřující velikou míru dějovou (*poprodati*). **124.** Složky s *po* označující trvací děj v budoucnosti. V týchž nebo podobných případech bývá opisné futurum (*vzboju sě*: *budu sě báti* a pod.). **125.** Vznik významů uváděných v § 122—124. **126.** Nepůvodní významy složek s předponou *na*, **127.** s předponou *u*, **128.** s předponou *o*, **129.** s předponou *vy*.

130. Některá složená slovesa se pociťují za slovesa nesložená. Projevuje se to rozmanitým způsobem.

131. Ze vzniku a vývoje složenin vyplývá, že původně bylo každé neodvozené sloveso prosté nebo složené. V době dějinné ubývá prostých sloves. **132.** Předpony a předložky se staly nenáhlým vývojem dvěma samostatnými druhy slovními.

II. *Část zvláštní:* § 133—155 . . . . . 204—230

A. Slovesa s jednou předponou: § 133—151.

1. Jednodobá slovesa s jednou předponou: § 133—134.

133. Jednodobá slovesa s vidovými předponami. **134.** V starším jazyce byla ještě některá slovesa prostá, dnes jsou jen složená.

2. Trvací slovesa s jednou předponou: § 135—140.

135. Dokonavost a nedokonavost složených durativ. **136.** Změna vidu u některých složek v době dějinné. **137.** Jmenný vliv na vid některých složek a na kvantitu jejich předpon. **138.** Určitý zvyk ve spojování durativ s předponami. **139.** V starším jazyce byla ještě některá durativa prostá, dnes se vyskytají jen ve složeninách. **140.** Dialektické zvláštnosti.

3. Iterativa s jednou předponou: § 141—148.

141. Dokonavost a nedokonavost složených iterativ. **142.** Dvojice typu *nasypati* (= dokon.) : *nasýpati* (= nedok.). Výklad jich. **143.** Dvojí vid při dvojí kvantitě u sloves neodvozených. **144.** Starší jazyk měl nesložená iterativa, která se dnes vyskytají ve většině nářečí jen složená. **145.** Naopak míval starší jazyk složená iterativa, která nejsou dnes obvyklá. **146.** Zvláštnosti západních nářečí ve spojování iterativ s předponami. **147.** Zvláštnosti východních nářečí. **148.** Vývoj složených iterativ.

4. Frekventativa s předponami: § 149—150.

149. Dokonavost a nedokonavost složených frekventativ. **150.** Chronologické a dialektické rozdíly ve spojování frekventativ s předponami.

151. Knižní jazyk se odchyluje ve spojování sloves s jednou předponou od obecného zvyku.

B. Slovesa s několika předponami: § 152—155. . . 230—235

152. Kdy se spojují slovesa s několika předponami. **153.** T. zv. složky distributivní. **154.** Nedokonavý vid některých distributivních složek. **155.** Složky typu *zpodepřieti.*

Hlava 4. Vid sloves v jednotlivých třídách: § 156—255 . . . . . 236—291

I. *Slovesa thematická:* § 156—254.

1. třída: § 156—161.

Slovesa nesložená: **156.** Slovesa 1. třídy jsou z největší části vidu durativního. **157.** Některá jednotlivá slovesa: *bósti, hrýzti, pásti, sieci, stříci.* **158.** Dokonavá slovesa 1. třídy. Některá jednotlivá slovesa: *jieti, léci, siesti, státi, vrci.* **159.** Některá slovesa se kolísají mezi dokonavostí a nedokonavostí: *dieti,* dicere, *dieti* facere, *říci.*

Slovesa složená: **160.** *Sdieti, zdieti, zdáti sě.* **161.** *Nadieti, nadáti sě.*

2. třída: § 162—163.

162. Slovesa této třídy jsou dílem dokonavá, dílem nedokonavá. **163.** Některá jednotlivá slovesa: *kynúti, tanúti, šinúti, tknúti sě, mlknúti, mrknúti* a nč. *vrhnouti* „zvraceti".

3. třída: § 164—176.

Slovesa prostá: **164.** Slovesa 3. třídy jsou zpravidla nedokonavá. **165.** Některá jednotlivá slovesa: *letěti, smieti.*

Slovesa složená: **166.** Některá slovesa zůstávají ve složení imperfektivy. — Některá jednotlivá slovesa: **167.** *dotčieti,* **168.** *-držěti,* **169.** *-ležěti,* **170.** *-státi,* **171.** *-seděti,* **172.** *příslušěti,* **173.** *-mnieti,* **174.** *-bdieti,* **175.** *pohaněti,* **176.** *-hrzěti, -hrděti.*

4. třída: § 177—212.

Slovesa prostá: **177.** Menší část sloves v této třídě je dokonavá, větší nedokonavá. Některá jednotlivá slovesa: **178.** *chvátiti,* **179.** *kročiti,* **180.** *lúčiti,* **181.** *praviti,* **182.** *saditi,* **183.** *sobiti,* **184.** *staviti,* **185.** *dařiti,* **186.** *naviti,* **187.** *ručiti,* **188.** *ščiepiti,* **189.** *ráčiti,* **190.** *chopiti, vrátiti,* **191.** *otaviti sě.*

Slovesa složená: **192.** Durativa jsou zpravidla dokonavá. **193.** *ohaviti,* **194.** *ohyzditi,* **195.** *súžiti,* **196.** *pitvořiti,* **197.** *pokořiti,* **198.** *pokojiti,* **199.** *osobiti,* **200.** *pořieditі,* **201.** *naučiti,* **202.** *s-, (v)z-l'úbiti sě,* **203.** *smysliti,* **204.** *dověřiti, dověřiti,* **205.** *pomstiti sě.*

206. Iterativa *honiti, choditi, nositi, voditi* a *voziti* jsou dnes zpravidla dokonavá, v staré č. byla často nedokonavá. Doklady na staroč. *-honiti,* **207.** *-choditi,* **208.** *-nositi,* **209.** *-voditi,* **210.** *-voziti.* **211.** Dokonavé doklady těchto složených sloves v staré češtině. Nedokonavé složky jejich v nářečích. **212.** Kvantita předpony u těchto sloves.

5. třída: § 213—248.

Slovesa prostá: **213.** Slovesa páté třídy jsou skoro veskrze nedokonavá. **214.** *kázati.*

Slovesa složená: **215.** Jsou dílem nedokonavá, dílem dokonavá. Někte á jednotlivá slovesa: **216.** *-čítati,* **217.** *-čúhati,* **218.** *-dávati,* **219.** *-dvihati, -dvíhati,* **220.** *-dychati, -dýchati,* **221.** *-házěti,* **222.** *-hryzati,*

-hrýzati, **223.** *-jímati*, **224.** *kárati*, **225.** *-kúkati*, **226.** *-lepati*, *-lépati*, **227.** *-metati*, *-mětati*, *-mietati*, **228.** *-mrskati*, **229.** *-padati*, *-pádati*, **230.** *-pátrati*, **231.** *-pievati*, **232.** *-pukati*, **233.** *-pýtati*, *-pytati*, **234.** *-rúhati sě*, **235.** *-řiekati*, **236.** *-sázěti*, **237.** *-sědati*, **238.** *-sěkati*, *-siekati*, **239.** *-stihati*, *-stíhati*, **240.** *-střihati*, *-stříhati*, **241.** *-strkati*, *-stŕkati*, **242.** *-sčípati*, **243.** *-tahati*, *-táhati*, **244.** *-trhati*, *-tŕhati*, **245.** *-tykati*, *-týkati*, **246.** *-viedati*, *-vědati*, **247.** *-vládati*, **248.** *osnovati*.

6. třída: § 249—254.

249. Jsou to dílem durativa, dílem iterativa. Některá jednotlivá slovesa: **250.** *darovati*, **251.** *slutovati sě*, **252.** *smilovati sě*, **253.** *vyobcovati*, **254.** *vzvěstovati*.

II. *Slovesa athematická*: **255.** *dám* je dokonavé, *jsem*, *vím* a *jím* jsou slovesa nedokonavá. Záporné *nedati*.

Hlava 5. **O užívání sloves podle vidu**: § 256—278. . . . . 292—325

256. Proč je třeba zvláště promluviti o užívání sloves.

A. Slovesa dokonavá: § 257—264.

257. Užíváme jich v příslovích a pod. **258.** T. zv. distributivnost. **259.** Distributivnost nebývá vyjadřována. **260.** Chronologické a nářeční rozdíly ve vyjadřování distributivnosti. **261.** Vznik a vývoj distributivních složek. **262.** Distributivnost děje vyjádřeného slovesy *hnáti*, *jeti*, *jíti*, *nésti*, *vésti* a *vézti*. **263—264.** Vidový význam staročes. imperfekta.

B. Slovesa nedokonavá: § 265—278.

265. Příklady na užívání dvojic typu *blížiti se*: *přibližovati se*. **266—267.** Výklad tomu. **268.** Nedokonavým slovesem vytýkáme kvalitu děje. **269.** Nedok. sloveso vyjadřuje auktorství. **270.** Nedokonavé infinitivy po některých slovesích. **271.** Nedokonavá staročes. slovesa v supině a **272.** v participiu *s*-ovém. **273—274.** Nedokonavá slovesa po záporu. **275.** Imperfektum po záporu. **276.** Nedokonavé sloveso označuje snahu, **277.** achronistický děj a **278.** uvádí řeč.

Seznam sloves . . . . . 327—340

Seznam předpon 340

Seznam jmen 340

Dodatky a opravy . . . . . 341—342

LITERATURA PŘEDMĚTU.[1])

Agrell = Sigurd Agrell: Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte. Lund 1908.

Boehme = Erich Boehme: Die Actiones der Verba simplicia in den altbulgarischen Sprachdenkmälern. Lipsko 1904.

Brugmann Grundr.[2] = K. Brugmann: Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Vydání 2.

Delbrück = B. Delbrück: Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen.

Doucha I. = K. Doucha: O vidu slovesném vůbec a opětovacím sloves okamžitých zvlášť. Program reál. gymnasia v Třeboni 1873.

Doucha II. = K. Doucha: Slovesa sesilovací a pokračovací zvlášť. Progr. 2. čes. reál. gymn. v Praze za r. 1876.

Fleischmann = Adam Fleischmann: O videch slovesa čili o perfektivních a imperfektivních slovesech jazyka českého. Program gymn. v Hradci Král. 1876.

Fortunatov = F. F. Fortunatov: Критическій разборъ сочиненія .. Г. К. Ульянова Значенія глаг. основъ... Petrohrad 1897.

Jagić = V. Jagić: Beiträge zur slavischen Syntax. Vídeň 1900 (1899).

Mazon = André Mazon: Morfologie des aspects du verbe russe. Paříž 1908.

Meillet = A. Meillet: Études sur l'etymologie et les vocabulaires du vieux slave. Cituji jen I. díl.

Miklosich = Fr. Miklosich: Vergleichende Syntax der slav. Sprachen. Zweiter Abdruck. Vídeň 1883.

Navrátil = J. Navrátil: Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekte ... Vídeň 1856.

Týn = Em. Týn: Časoslovo české ve významu a bohatosti svých tvarů prostých i předložkových. V Praze 1866.

Uljanov II = G. Uljanov: Значенія глагольныхъ основъ въ литовско-славянскомъ языкѣ. II. часть. Основы обозначающія различія по видамъ. Varšava 1895.

[1]) Z cizí literatury podávám jen seznam prací, které mají význam i pro češtinu řešením srovnávacích otázek. Z české literatury neuvádím mluvnice. Srovn. v § 11.

JAZYKOVÉ PRAMENY A JEJICH ZKRATKY.[1])

1.

Broch Stud. = Olaf Broch: Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn. 1897.

Broch W. = týž: Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn. 1899.

CzambelReč = Dr. Samo Czambel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I-1. Turč. Sv. Martin 1906.

Čelakovský Mudr. = Fr. L. Čelakovský: Mudrosloví národu česko-slovanského ve příslovích. (Novoč. bibl. č. 14.)

Dobšinský = Slovenské povesti sobrané od Aug. K. Škultétyho a Pavla Dobšinského. Tretie vydanie 1896.

Dušek Hlásk. III = V. J. Dušek: Hláskosloví nářečí jihočeských. III. část. Rozpravy Č. akad. 1908.

Dušek Kmen. = týž: Kmenosloví nářečí jihočeských. Rozpr. Č. Akad. 1903.

Folprecht I, II = Dr. J. Folprecht: Příspěvek k mluvě lidu slováckého na moravském Podluží. Program reálky v Plzni 1905/6 (= I) a 1906/7 (= II).

Folprecht Slovn. = týž: Slovník k pojednání o mluvě lidu slováckého na mor. Podluží. Progr. reál. v Plzni 1907/8.

Hodura = Q. Hodura: Nářečí litomyšlské. Litomyšlsko VI, 1904.

hors. = moravské nářečí horské na Brněnsku, Blanensku a Boskovsku. Znám z vlastní zkušenosti.

Hošek Chrom. = J. Hošek: O podřečí chromeckém. LF. 21, 73 sl.

Hošek Polens. = J. Hošek: Nářečí českomoravské. Díl I. Podřečí polenské. Rozpravy Č. akad. 1900.

Hošek Polnic. = Nářečí českomoravské. Díl II. Podřečí polnické. Část I. Rozpr. Č. ak. 1905.

Hošek PolnicUk. = Nářečí českomoravské. Díl II. Podřečí polnické. Část II. Ukázky podřečí polnického. Rozpr. Č. ak. 1905.

Hruška Slovn. = J. F. Hruška: Dialektický slovník chodský. Archiv pro lexikogr. a dialektol. č. 7. Praha 1907.

Kašík = Dr. A. Kašík: Popis a rozbor nářečí středobečevského. Rozpravy Č. akad. 1908.

Kebrle = Vojt. Kebrle: Grammatické zvláštnosti mluvy domažlické. Otisk z progr. gymn. v Domažlicích 1900/1.

Košťál = Jos. Košťál: Lidová mluva na Bydžovsku. Progr. gymn. v Praze, v ul. Truhlářské 1901/2.

Kotík = Ant. Kotík: Řeč lidu na Novopacku a Hořicku. Hořicko a Novopacko I. V Nové Pace 1912.

---

[1]) Ze zkratek, kterých užívá Gebauer v Mluvnici a ve Slovníku, uvedeny jen ty, k nimž třeba něco poznamenati.

Kotsmích = V. Kotsmích: O podřečí doudlebském. Sborník vědec. musea král. č. I. 1868.
Kouble = Jos. Kouble: Podřečí severních Čech. ČČM 1864, 49 sl.
Kubín Lidoml. = Jos. Kubín: Lidomluva Čechů kladských. Rozpravy Č. akad. 1913.
Kubín Pov. = J. Kubín: Povídky kladské. Část I. V Praze 1908. Část II. V Praze 1910—1914.
Kulda = B. M. Kulda: Moravské národní pohádky, pověsti a obyčeje. Vydání 2. (Nár. bibl. č. 30).
Loriš = Jan Loriš: Rozbor podřečí hornoostravského ve Slezsku. Rozpravy Č. akad. 1899.
Malovaný I, II = Jiří Malovaný: Skladba nářečí císařovského. Čas. Mat. Mor. XXIII (= I) a XXIV (= II).
Malinowski = Lucyan Malinowski: Powieści ludu polskiego na Śląsku. Materyały antropol.-archeol. i etnogr. V.
Na schodě XI, XII, XIII = Druhý samostatný oddíl valašské povídky „U Křúpalů". Napsál J. M. Slavičínský. ČL. XI, XII a XIII.
oravs. = nářečí v Oravě kolem D. Kubína. Znám z vlastní zkušenosti.
Pavelka = Pav. Pavelka: Pověsti moravské z okolí Jimramovského. ČL. XXIII, 235 sl.
Pazourek = Jos. Pazourek: Lidová mluva na Hořicku. Národopisný sborník okresu hořického (1895), 71sl.
Polívka Pov. = Povídky lidu opavského a hanáckého. Vydal J. Polívka. Rozpravy Č. akad. 1916.
slc. = spisovná slovenština.
Stejskal = J. Stejskal: Pardubicko, Holicko, Přeloučsko. Díl II, str. 62—84. Pardubice 1905.
Sušil = Fr. Sušil: Moravské národní písně. 2. vydání. Brno 1860.
U Křúp. = U Křúpalů. Valašská povídka. Vykládá J. M. Slavičínský. ČL. X.
Vlk Kramp. = Valašská povídka z roků čtyrycátých. J. M. Slavičínský. Příloha „Čes. zájmů" 2. sv.
Záturecký = A. P. Záturecký: Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví. Nákladem Č. ak.

2.

Admont Žal. = Žaloby na Husity v admontském rukopise. Otiskl Patera v ČMusFil. 3, 162 a násl.
BartKron. = Kronika pražská Bartoše Písaře. Vydání Šimákovo v Pramen. děj. č. VI.
Boj Štokh. = štokholmský výtisk prvotisku z poč. XVI. stol., obsahující traktát o boji hříchů se ctnostmi. Otiskl Flajšhans v ČMusFil. 3, 137 a násl.
DivKlem. = klementinský sborník velikonočních her; sign. 17 E 1. Otisk u Máchala, Staročeské skladby dramatické původu liturgického. Rozpravy Čes. akad. 1908. (Zkratka Máchalova).
EvBen. = Čtenie kněžě Benešovy. Z rukopisu kapitulní knihovny olomoucké. K tisku upravil Dr. V. Měrka. I. Část. V Prostějově.
FrantPr. = Frantova Práva. Text prvotisku norimberského z r. 1518. Vydal Č. Zíbrt v akademické Sbírce pramenů r. 1904.
HarPam. = Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdružic od roku 1624 do roku 1648. Vydal Ferd. Menčík v Historic. arch. Č. akad. 1897. Cituji stránky vydání.
Hauer = V. Hauer, Příspěvky k historii dialektu lašského, ČMusFil. 3 (1897), 201 a násl.

Hilar. = Cituji podle Tobolkova vydání v Histor. arch. Č. akad. 1898.

Hubáč. = Petra Hubáčka Kolinského o věcech rybářských, ptáčnických a štěpařských. Wydał Jan Radwański. Vídeň 1857.

Hus Lis. z vyhn. = Listy z vyhnanství. Vydání Flajšhansovo ve Světové knih. čís. 1197—1198. Cituji stránky vydání.

Hus Lis. z Pr. = Listy z Prahy. Vydání téhož tamt. č. 1183—1184. Cituji stránky vydání.

Hus Lis. z Kostn. = Listy z Kostnice. Vydání téhož tamt. č. 1201—1203. Cituji stránky vydání.

Hus Obr. ve vyhn. = Obrany ve vyhnanství. Vydání téhož tamtéž č. 1248—1249.

Hus Obr. v Pr. = Obrany v Praze. Vydání téhož tamtéž č. 1238—1239.

Hus Svatokup. = O svatokupectví. Vydání Novotného tamt. č. 604—606.

ChelčKrof. = Petr Chelčický: O boji duchovním a trojím lidu. Vydání Kroftovo tamt. č. 916—918. Cituji stránky vydání.

Chelč. Siet = cituji podle vydání Smetánkova z r. 1912 v Comeniu XXII.

JakoubDial. = Mistra Jakoubka ze Stříbra překlad Viklefova Dialogu. K tisku upravil Milan Svoboda. Sbírka pramenů 1909.

Jid. = cituji podle otisku Paterova v ČČM. 1888, 94—100.

Kar. = cituji podle Emlerova vydání z r. 1882 v 3. díle Pramenů dějin čes.

Kníž. rým. = Knížka rýmovní v strahovském špalíčku. Cituji podle vydání Flajšhansova ve Sborn. fil. VI, 40 a násl.

KomLab. = Komenského Labyrint. z r. 1631.

Krob. = Práva nepravá nezdvořilého doktora Krobiána. Otištěna ve FrantPr. na str. 40 a násl.

Lomnic. Vybr. rým. = Šimon Lomnický z Budče: Vybrané rýmování. Vydání Šubertovo ve Svět. kn. č. 358—359.

Mand. A = mus. rukop. Mandevilla. Otisk u Šimka v akademické Sbírce pramenů r. 1911.

Mik. z Lýry = překlad kroniky Mikoláše z Lýry; rukopis v pražs. knih. univ., sign. 17 C 20.

Mus. B = rukopisná bible z r. 1462 v pražs. knih. mus.; nová sign. IV B 12.

NaučBrn. = Liber informationum et sententiarum čili Naučení Brněnská hradišťské městs. radě, dávaná od r. 1447 až do r. 1509 s dodatky do r. 1540. Dle rukopisu hradišťského vydal Ignác Tkač. V Uh. Hradišti 1882. Cituji stránky vydání.

OlOrt. = Tovačovská kniha ortelů olomouckých. Sbírka naučení a rozsudků vedle práva magdeburského vrchním právem olomuckým menšímu právu tovačovskému od r. 1430—1689 vydávaných, kterou sestavil a úvody opatřil V. Prasek. Vlasteneckého musea olomouckého spis IV. V Olomouci 1896. Cituji stránky vydání.

Pís. I, II = Příspěvky k českému slovníku z píseckých archiválií od Fr. Křemena v LF. 44, r. 1917 (= I) a 48, r. 1918 (= II).

PrávSoběsl. = Práva Soběslavská otištěná ve spise: Die sogenannten Sobieslaw'schen Rechte. Herausgegeben von Dr. Rud. Schranil. Prager Staatswissenschaft. Untersuchungen, seš. 4, 1916.

PrejPetr. = u Gebauera Pref. Cituji z výtisku v Slovanském oddělení knihovny petrohradské akademie nauk. Cituji stránky; někde připojuji v závorce kapitolu.

Sen máj. = Hynek z Poděbrad: Májový sen. Vydání Zíbrtovo ve Svět. knih. č. 1204.

Solf. = M. Gebauera *Bel.* (v pražs. Museu, nová sign. IV E 29) Mám doklady jen z té části, kde je Solfernus.

SvědPražs. = Erbenovy výpisy z Knihy svědomí, chované v městs. archivě pražs. Otištěny v Obzoru (r. 1855), 40 a násl. Cituji strany vydání.
Šach. = cituji z otisku v LF. 29 (1902), 255 a násl.
TrojPetr. = Výtisk Troj. v Slovans. oddělení knihovny petrohradské knihovny nauk. Cituji stránky.
UrbKačeř. = Urbář panství kaceřovského z r. 1558. Vydání Prusíkovo ve Věstn. Král. spol. náuk 1896.
VelKal. = Veleslavínův Kalendář historický z r. 1578. *VelKal.*[2] = z r. 1590.
VelQuadr. = Veleslavínova Sylva quadrilinguis z r. 1598.
Vomiz. = Právo a řád ve Vomizíně. Otištěno ve FrantPr. na str. 38—39.
ŽerSněm = Sněm držaný léta 1612. Ze zápisů Karla z Žerotína vydal V. Brandl v Brně 1864.
ŽídSprav. = M. Pavla Židka Spravovna. Vydání Tobolkovo v Histor. archivě Č. akad. 1908.

3.

Bystřina Han. fig. = O. Bystřina: Hanácké figurky.
Čech I. = Sebrané spisy Sv. Čecha, sv. 1. atd.
Herrmann U sněd. kr. = I. Herrmann: U snědeného krámu 1890.
Herben Mor. obr. = J. Herben: Moravské obrázky 1889.
Herites VIII = Sebrané spisy Heritesovy, sv. 8.
Hladík Vold. = V. Hladík: Evžen Voldan 1905.
Jirás. I. = Sebr. sp. Jiráskovy, sv. 1. atd.
JungmAt. = J. Jungmann: Atala 1805.
JungmDrob. = J. Jungmann: Sebrané drobné spisy veršem i prosou. Národ. bibl. 1, 22, 24.
Krásnoh. Z máje ž. = E. Krásnohorská: Z máje žití 1871.
Kalina = Básnické spisy a pozůstalosti J. Jaroslava Kaliny 1852.
Langer Selan. = J. Langer: Selanky 1830.
Machar Konf. = S. Machar: Konfese literáta 1901.
Machar 3. kn. lyr. = S. Machar: Třetí kniha lyriky (Kabin. kn.).
Machar Trist. = S. Machar: Tristium Vindobona (Kabin. kn.).
Machar Jed = S. Machar: Jed z Judey 1906.
Mayer Bás. = R. Mayer: Básně 1873.
Mrštík Poh. = V. Mrštík: Pohádka máje 1897.
Neruda Kn. veršů = J. Neruda: Knihy veršů. Sebr. sp. sv. 2.
Neruda I, III = Feuilletony J. Nerudy, sv. 1. a 3.
Němc. Poh. = B. Němcová: Národní báchorky a pověsti. Naše klenoty sv. 3, 4, 5 a 6.
Palac. Děj. = Fr. Palacký: Dějiny národu českého . . . Vyd. 3.
PreslPoč. rostl. = J. Sv. Presl: Počátkové rostlinosloví 1848.
Puchmaj. Alman. = A. J. Puchmajer: Sebrání básní a zpěvů a Nové básně. *Alman.* I. = svazek z r. 1795, atd.
Puchmaj. Svát. káz. = týž: Sváteční kázání 1826.
Purkyně Šill. = Bedřicha Šillera Básně lyrické II. díl. Přeložil i vydal Jan Purkyně. Vratislav 1841.
Quis Z ruchu = Z ruchu. Básně Lad. Quise. V Praze 1873.
Sabina Věčn. žen. = K. Sabina: Věčný ženich 1863.
Slc. Týžd. = Slovenský Týždenník.
Sova I. = Spisy Ant. Sovy sv. 1. atd.
StašekNa rozhr. = A. Stašek: Na rozhraní 1908.
Sumín Zrád. pr. = J. Sumín: Zrádné proudy 1904.

Svobodová Ztrosk. = R. Svobodová: Ztroskotáno.
Svoboda Probuz. = F. X. Svoboda: Probuzení 1893.
Šlejhar Předt. = J. K. Šlejhar: Předtuchy 1909.
Nováková Jíl. = T. Nováková: Jan Jílek 1904.
ThámAlman. = V. Thám: Básně v řeči vázané 1785.
UherDětst. = J. Uher: Dětství a jiné povídky 1909.
Uher Kapit. = J. Uher: Kapitoly o lidech kočovných a jiná prósa 1905.
Vinař.Var. = K. Vinařický: Varito a lyra 1843.
Vocel Lab. = J. E. Vocel: Labyrint slávy 1846.
Vrchlic. IV = Sebr. sp. Vrchlického sv. 4 atd.
Zeyer Plojh. = J. Zeyer: Jan Maria Plojhar (Sal. bibl. č. 71).
Zeyer Čech. přích. = J. Zeyer: Čechův příchod (Poet. bes.).

ÚVOD.

§ 1. Názvem *vid*[1]) slovesný (rus. *видъ*, polsky *postać*, něm. *Aktionsart, Aktionsstufe*, franc. *l'aspect*, řec. *εἶδος*) zahrnujeme jevy týkající se kolikosti, dokonavosti, nedokonavosti slovesa a spojování jeho s předponami. Tak na př. *lehnu* vyjadřuje jako *ležím, léhám, léhávám* pojem ležení, t. j. pojem, který je v něm. *liegen*, lat. *iacere*, ř. *κεῖσθαι*, lit. *gulėti* atd. Mezi uvedenými slovesy jsou však rozdíly, které se netýkají kvality významové. Děj vyjádřený slovesem *lehnu* lze vykonati v době velmi malé, takřka na ráz, *ležím* označuje děj, kterému přísluší delší úsek časový. Nad to je tu ještě rozdíl, že s *lehnu* je spojeno vědomí o vykonání děje, s *ležím* však nikoli. Postavíme-li proti sobě *nesu* a *nosím*, objeví se nám rozdíl jiný, než jaký jsme pozorovali mezi *lehnu* a *ležím*: *nesu* označuje děj jediný, *nosím* pak sice týž děj, avšak několikrát vykonávaný. A konečně i mezi *nosím* a *nosívám* pociťujeme někdy rozdíl týkající se dějové kolikosti.

Je u nás zvykem rozlišovati po stránce dějové kolikosti slovesa čtverého druhu: 1) jednodobá, okamžitá, momentánní, punktuální; 2) trvací, durativní; 3) opětovací, iterativní; a 4) opakovací, frekventativní.

§ 2. Jednodobými slovesy zoveme nesložená slovesa typu *dám, hodím, chytnu, lehnu, seknu, skočím*. Jsou to jednak slovesa neodvozená, primární (*dám*), jednak slovesa odvozená, ale jen denominativa (*skočiti*). Praesentní tvary indikativní vyjadřují čas budoucí, t. j. mají časovou platnost, pro kterou mají indoevropské jazyky — a také slovanské v jistých případech — tvary zvláštní, od tvarů praesentních odlišné: č. *hodím* vyjadřuje totéž, co něm. *werde werfen*, lat. *iaciam*, ř. *βαλῶ* atd., a vyjadřuje futurum jako na př. *budu psáti*, zvláštní tvar pro čas budoucí. Jednodobá slovesa odlišují se touto časovou platností od většiny sloves ostatních, na př. *píši, vyhazuji, vycházívám*, jež mají v indikat. tvarech praesentních také praesentní platnost časovou. Avšak futurální význam mají také slovesa, jež nejsou jednodobá: *ponesu, zanesu, rozházím, porozvážím*. Je tedy viděti, že

[1]) Zavedl jej Čelakovský ve Čtení.

časová platnost není vždy znakem jednodobých sloves proti slovesům ostatním a že tedy není vůbec znakem podstatným. Skutečný rozdíl mezi slovesy jednodobými a ostatními je mimo platnost časovou. Je patrný, srovnáme-li *lehnu* s *ležím, léhám, léhávám*; *hodím* s *házím, házívám* a pod. Podstata tohoto rozdílu záleží v tom, že *lehnu, hodím* atd. nevyjadřují děj v stejném množství a stejným způsobem jako slovesa ostatní. Konkretně vyjádřiti onen rozdíl, definovati sloveso jednodobé, nepodařilo se dosud jednotně. Obvyklé názvy — sloveso okamžité, jednodobé, punktuální — ukazují, že se při nich pomýšlí na to, jako by děj jimi vyjadřovaný trval jen okamžik a jako by jeho začátek splýval s koncem. Tak soudí Fleischmann 4, Bartoš ve Skladbě 83, Delbrück II, 15, Vondrák Vergl. slav. Gr. II, 186, Aksl. Gr.[2] 520 a j. Názory tyto všímají si tedy trvání děje, které je jim kriteriem pro odlišení sloves jednodobých od durativ s dějem o určitém trvání, od iterativ a frekventativ s dějem opětovaným anebo opakovaným. Naproti tomu Sarauw v KZ. XXXVIII, 145 sl. tvrdí, že je tu potřebí pomýšleti na to, že se děj vykoná jedním pohybem, rozmachem a pod. a že sloveso jednodobé vyjadřuje děj s určitým trváním, na př. *střelím*, neboť rána trvá nějakou dobu.

Otázka přesné definice slovesa jednodobého není pro mluvnici zásadní důležitosti. Dostačuje tu — jako velmi často — jen popis.

§ 3. Proti slovesům jednodobým a vedle nich stavívá se skupina sloves trvacích. Jsou to slovesa jako *hynu, lezu, nesu, hostím, pláči, vezu, žnu*, t. j. buď neodvozená slovesa nebo denominativa (*hostiti*), jejichž praesentní tvary prosté, nesložené s předponou, mají také praesentní platnost časovou.

Trvacími slovesy nenazýváme slovesa typu *nositi, honiti, házeti, kupovati, dělávati, odháněti, rozhazovati, vycházeti, vydávati*, která se liší od durativ nejen kmenoslovně — srovn. dále —, nýbrž často také kvantitou dějovou.

Vidový význam sloves trvacích je dvojí: vyjadřují děj prostě trvací neb opětovaný. Srovn. v § 33 a 265.

§ 4. Třetí a čtvrtý stupeň vidový jsou t. zv. slovesa opětovací, iterativa, a opakovací, frekventativa. Jsou to slovesa kmenoslovně i vidovým významem nejednotná a je proto třeba promluviti o nich zvláště. Kdybychom je chtěli nějak prakticky a všeobecně odlišiti od sloves jednodobých a trvacích, mohli bychom říci asi toto. Jsou to slovesa příslušející k třídě 4., 5. a 6., kdežto slovesa okamžitá a trvací příslušejí ke všem třídám (*nésti, vrci, minouti, tisknouti, letěti, hoditi, prositi, brátí, kralovati*). Mají vedle sebe buď slovesa jednodobá nebo trvací; vedle *voditi, trhati, házeti, brávati, kupovati* jsou slovesa *vésti, trhnouti, hoditi, bráti, koupiti*. Frekventativa odlišují se od iterativ a také od sloves okamžitých a trvacích tím, že jsou tvořena příponou *-va*, na př. *bý-va-ti, dělá-va-ti*. Tolik po stránce kmenoslovné. A po stránce vidového významu lze říci, že se iterativa

a frekventativa odlišují zpravidla jen tím, že jsou jako prostá jen vidu nedokonavého a že nedokonavými zůstávají nejčastěji také ve spojení s jednou předponou.

§ 5. Slovesa trvací, opětovací a opakovací mají proti slovesům jednodobým jeden společný znak: mohou označovati děj tak, že je s ním buď spojeno vědomí o dokonání nebo není. Slovesa jednodobá vyjadřují vždy děj, který se skončí, vykoná. Tu se projevuje druhá stránka vidová: dokonavost a nedokonavost, perfektivnost a imperfektivnost. Jsou tedy slovesa jednodobá vždy dokonavá, slovesa ostatní pak buď nedokonavá nebo dokonavá. Nedokonavá jsou durativa, iterativa a frekventativa vždy tehdy, jsou-li prostá, bez předpon. Ve spojení s předponami jsou buď nedokonavá: *vyhazuji, rozdávám,* nebo dokonavá: *donesu, vylezu, zaženu, vyházím, zasázím*; *porozdávám, pozalívám.* To je další stránka vidová.

§ 6. Schematické rozdělení sloves podle kvantity dějové a dokonavosti je toto.

A. Slovesa nedokonavá.

I. S průběhem nepřetržitým = slovesa trvací: *lezu, nesu.*

II. S přerývaným průběhem děje (s dějem násobeným):

1. slovesa opětovací
   a) ze sloves jednodobých: *házím, skáči, chápu*;
   b) ze sloves trvacích: *nosím, vozím*; —
2. slovesa opakovací
   a) ze sloves jednodobých: *sekávám, házívám*;
   b) ze sloves trvacích: *nosívám, vozívávám.*

B. Slovesa dokonavá.

I. Jednodobá, okamžitá: *hodím, skočím.*

II. Složená

1. z trvacích: *vylezu, zanesu*;
2. z opětovacích: *vyházím, vynosím, vysekám*;
3. z opakovacích: *porozdávám, pozalívám.*[1])

§ 7. Po příkladě Čelakovského (Čtení 257) užívá se tohoto grafického znázornění:

1. [.] pro slovesa jednodobá;
2. [—] pro slovesa trvací;
3. [....] pro slovesa opětovací z jednodobých a
   [— — — —] pro slovesa opětovací z trvacích;
4. (....), (....) atd. pro slovesa opakovací z jednodobých a
   (— — — —), (— — — —) atd. z trvacích.

[1]) Toto rozdělení je v podstatě totožné s rozdělením Gebauerovým v Příruč. mluv. (z r. 1900), 370.

Gebauer (Přír. ml. 370) poněkud pozměnil toto znázornění. Skupinu 4. znázorňuje [...., ..., ...] a [— — — —, — — — —, — — — —]. Pro složená slovesa dokonavá zavádí značku [→•] = *donesu*, [⟹] = *ponesu*; [⟹] = *vyházím* a [⟹] = *vynosím, pozvynáším.*[1])

§ 8. Místo vid dokonavý, perfektivní užívá se také těchto názvů: *aoristní*, poněvadž prý ř. aorist značí mimo indikativ děj dokonavý, t. j. to, co slovanská slovesa dokonavá; *resultativní* (Streitberg, Kurschat); *punktiv*, jejž Kurschat (17) odlišuje pro litevštinu od vidu resultativního.

Týn nazývá slovesa dokonavá *prostoznamnými*, Bartoš, Skladba 84 a po něm E. Kovář, Č. mluvn. I. 98, II. 92 sl. *končicími*, Doucha slovesy *děje omezeného* nebo slovesy *omezujícími*. Schleicher a j. říkali *verba perfecta*.

Slovesa okamžitá označovala se dříve často názvem *verba singularia*. Týn říká sloveso *okamžičné*.

Dokonavá slovesa rozděluje Delbrück (II, 151, 152) na slovesa *punktuell-perfektiv* a *linear-perfektiv*. Onu skupinu definuje takto: „es kann die Handlung lediglich im Punkte der Vollendung erfasst werden", tuto pak: „kann man sich vorstellen, dass die Handlung in ihrer Entwickelung und ausserdem der Punkt der Vollendung vorgestellt werden soll". Miklosich v týchž významech užívá názvů *unbedingt perfektiv* a *bedingt perfektiv*.

Místo o vidě durativním mluvívá se také o vidě *kursivním*, jejž Delbrück (II, 15) definuje takto: „kursiv (verlaufend) ist eine Aktion, wenn ausgesagt wird, dass die Handlung vor sich geht derartig, dass man sich weder einzelne Akte innerhalb der Handlung noch ihren Anfangs- oder Endpunkt vorstellt." Streitberg užívá názvu *continuativ*.

Nedokonavá slovesa označovávala se jménem *verba imperfecta* (Schleicher a j.). Týnovi jsou slovesy *vyvíjejícími*. Kovář jmenuje iterativa *slovesy pokračovacími*, frekventativa *vícedobými*. U Týna čteme pro iterativa název slovesa *opětavá*. Miklosich rozlišuje *iterativa des ersten Grades* = vlastní iterativa a *iterativa des zweiten Grades* = frekventativa.

Delbrück (II, 15) staví proti slovesům kursivním *terminativa*: „wenn ausgesagt wird, dass die Handlung vor sich geht, doch so, dass ein Terminus ins Auge gefaßt wird, sei dieser nun der Ausgangs- oder Endungpunkt".

Týnovi jsou *jednodobá* slovesa něco jiného než okamžitá. Jsou to u něho slovesa, „jimiž na děj v jisté jednotlivé době právě se vyvíjející poukázati můžeme: *spějí, šijí, stříleji* (právě nyní)" (str. 164/5). Proti nim staví Týn slovesa *vícedobá*, vyjadřující děj, „který se v rozličných od sebe oddělených dobách znova vyvíjí: *chodívám, čítávám, vybírávám*".

§ 9. Vid je podstatnou stránkou slovanského slovesa; slovanština má v něm nemalou přednost před ostatními jazyky indoevropskými. Vidové jevy jsou v jednotlivých jazycích slovanských stejné nebo tak obdobné, že zřejmě ukazují na praslovanský původ. Je ovšem otázka, do jaké míry

[1]) Poněkud odchylné znázornění má Bartoš ve Skladbě 84, 85.

lze dnešní systém vidový posouvati do praslovanštiny. Tak na př. Meillet (187) se domnívá, že pro církevní slovanštinu nelze předpokládati soustavu sloves iterativních, jež jsou podle něho jen zvláštním druhem sloves durativních. Miklosich (294) naproti tomu je přesvědčen, že v dějinné době vývoje jednotlivých slovanských jazyků zastihujeme jen zbytky dokonalého a uceleného systému vidového. Jagić (87, 88) soudí, že v jednotlivých slovanských jazycích šel vývoj vlastní cestou, že časem nastávaly změny, mnohdy stejné nebo příbuzné, že však o uceleném prvotním systému vidovém nelze dobře mluviti v úplném rozsahu představy Miklosichovy. Srovn. dále v § 33 a 51.

§ 10. Vidové rozdíly jsou beze vší pochyby původu nejen praslovanského, nýbrž prajazykového. V indoevr. prajazyce měly vidový význam kmeny, které jsou v dobách historických prostředkem k vyjadřování různých časů. V jednotlivých jazycích indoevr. setkáváme se s vidovými významy stejnými neb obdobnými s videm slovans.; sr. na př. futurální význam v av. *bavaiti* = bude, ř. εἶμι = půjdu. Reduplikovaná slovesa mívají význam iterativní, jako stind. *bíbharti* a j. Některá tvoření mají význam desiderativní, na př. sti. *vivitsati* (= chce poznati), ř. γελασείω, lat. *scripturio*, jiná inchoativní a pod. Srovn. Brugmann Grdr. II² 3, 68 sl. a 712 sl.

Naskýtá se ovšem otázka, co všechno z vidového systému, jak jej shledáváme v době dějinné u jednotlivých indoevr. jazyků, lze posouvati do prajazyka. Jde zejména o to, měla-li jednotlivá tvoření pravidlem nějaký určitý vid. Tu nalézá Brugmann (Grdr. II² 3, 717 sl.), že tomu tak bylo jen u *s*-ového aoristu, jemuž již v prajazyce příslušel vid dokonavý, a u perfekta, vyjadřujícího stav podmětu vzniklý z předcházejícího děje, činnosti jeho. Kmeny z lehké base (sti. *éti*, ř. ἴσι, lit. *eĩti*; *bhárati*, φέρει, cslov. *beretъ*), kmeny s reduplikací *e*-ovou (stind. *dádhāti*, lit. *dedù* a j.) a bezpříznaké kmeny z dvojslabičných basí s dlouhým koncovým vokálem (sti. *váti*, ř. ἄησι) byly podle Brugmanna vidu dokonavého i nedokonavého. A pod.

Vznik systému vidového představuje si Brugmann takto. Vidové rozdíly vyplývaly původně z materiálního významu slovesa. Časem se však určitý vidový význam spojoval v povědomí jazykovém se stránkou kmenoslovnou, čímž vznikaly skupiny vidové. Byla na př. slovesa, jejichž kmen měl typ *uidé-*, pro svůj význam dokonavá. Pftivní smysl se zde asociával k stránce formální (stupňování a přízvuku) a tato slovesa byla vzorem pro slovesa jiná, takže časem vznikla kategorie takových pftivních sloves.

Delbrück (II, 119) se domnívá, že slovesné kořeny měly v prajazyce určitý vid. Stejně soudí také Meillet (35). O spojování sloves s předponami praví Delbrück (II, 170) toto: „Es gab, wie es scheint, in allen idg. Sprachen die Perfektierung in dem Sinne, dass durch die Verbindung der Präpositionen mit einer Form des Ind. Praes. der Vorstellung einer Handlung die Nebenvorstellung der Vollendung hinzugefügt wird.“

Pedersen (KZ. XXXVII, 219 sl.) míní, že se slovanské poměry vidové nemohou dokázati v žádném jazyce indoevr. Neuznává pro prajazyk kořenů s určitým videm. Podle něho každé sloveso mohlo býti původně pftivní, kursivní neb iterativní. Dokonavý vid byl spojen s aoristem. Význam některých sloves byl příznivější vidu pftivnímu, jako na př. u slovanského *dati* a *pasti, padǫ*. Takovým slovesům se odňala v slovanštině platnost iterativní (t. j. ipftivní) a zbyla jen dokonavost. Složená slovesa byla terminativní, t. j. označovala buď dokonavost aneb iterativnost asi tak, jako něm. *austrinken* může znamenati „vypíti" a „vypíjeti". V slovanštině se terminativním slovesům odňala platnost iterativní, takže zbyla pouze dokonavost. Potom se jich nemohlo užívati o praesentě, nýbrž jen o futuru. Tento stupeň vývojový je starý, neboť od nejstarších dob historických není v slov. jazycích futura. Názory Pedersenovy schvaluje Vondrák ve Vergl. Gr. II, 186—187. Srovn. ještě Uljanov II, 229 a násl.

Několik slov o vzniku vidového systému slovanského viz při výkladě o iterativech a frekventativech v § 30, 34, 35 a 50, 51.

§ 11. Dosavadní čes. práce o slovesném vidě obírají se hlavně s jevy, o nichž byla řeč v paragrafech 1—5. Vedle samostatných prací (viz seznam literatury) jsou to ještě mluvnice. První obšírnější výklad o vidu je v mluvnici Rosově (z r. 1672). Rosa vykládá, že slovesa jsou dílem dokonavá, dílem nedokonavá, buď prostá nebo spojená s předponami; že vyjadřují různé množství dějové, a rozlišuje slovesa singularia, jednotlivá, na př. *sedím* (= naše slovesa okamžitá a trvací), a frekventativa, častotlivá, na př. *sedám, sedávám* (= naše slovesa iterativní a frekventativní); že vedle frekventativ jsou také iterativa, slovesa častotlivá, která nevyjadřují tolik opětování jako frekventativa. Dále promlouvá Rosa o dokonavosti a nedokonavosti některých jednotlivých sloves (*ráčiti, kárati, zvěstovati*) a připojuje praktické pokyny pro Nečechy; na př., že se užívá složeného iterativa, je-li třeba v praesentě složeného slovesa. Takové asi povahy jsou výklady i v jiných mluvnicích pozdějších; odlišují se názvoslovím a některými drobnostmi. V Gebauerově Příruční mluvnici z r. 1900 je mimo to stručný přehled užívání sloves dokonavých a nedokonavých. V Ertlově zpracování z r. 1914 je kapitola o vidu rozšířena. Dnešní názvy čtyř stupňů vidových — slovesa jednodobá, trvací, opětovací a opakovací — vyskytají se po prvé u Čelakovského ve Čtení.

Z připomínaných zvláštních studií o vidě je nejstarší Týnovo Časoslovo české. Nejdůležitější je část druhá (37 a násl.), kde se vykládá, „s jakými časoslovy každá z předložek nejraději se skládá, a jak jedné předložky zdánlivě rozdílné významy z původního (vždy místního) jejího významu odvoditi se dají" (str. 37). Výklady samy mají cenu jen nepatrnou, ale úkol, který si auktor dal, svědčí, že v podstatě správně chápal vznik a vývoj slovesných složenin. První část spisu netýká se vidového významu sloves. V třetí části se promlouvá „o významu časoslovních tvarů prostých

i složených časovém". Opakuje se tu přehledně mnoho z toho, co bylo řečeno v druhé části, a dále je tu několik dobrých pozorování, na př. o užívání nedokonavých sloves. Z Týna mnoho čerpal Bartoš ve Skladbě (z r. 1889); příslušný materiál podává Bartoš přehledněji a jasněji jej vykládá než Týn.

První článek Douchův (z r. 1873) obírá se nejprve rozdělováním sloves podle vidu, v druhé části podává seznam opětovacích sloves k slovesům okamžitým, ukazuje, že ve složení s předponami jsou tato iterativa zpravidla dokonavá a že nedokonavými tvary jsou k nim slovesa na *-vati* (*prosekati*: *prosekávati*).

V druhém článku mluví Doucha nejprve o slovesích zesilovacích. Jsou to podle něho slovesa typu *žvýkati* a *vrávorati*, která sice vyjadřují opětování děje, ale vedle nichž nejsou slovesa okamžitá nebo trvací. Pak promlouvá auktor o opětovacích slovesích k durativům, a zejména o nesložených, jež nazývá slovesy pokračovacími. Podává seznam pokračovacích sloves k durativům 1. a 2. třídy s kmenem zavřeným (*kradu*: *krádati*) a k durativům 3. a 4. třídy jen těch sloves pokračovacích, která příslušejí do 5. třídy (*běžeti*: *běhati*, *kaliti*: *káleti*).

Fleischmann podává ve své práci nejprve seznam nesložených sloves okamžitých, trvacích, iterativních, inchoativních a frekventativních v jednotlivých třídách, a pak uvádí příklady dokonavých i nedokonavých složek s jednou, dvěma a třemi předponami.

HLAVA 1.

O VIDOVÉ STUPNICI.

§ 12. 1) Z jednoho kořene vytvořuje jazyk v jednom a témž významě někdy úplnou vidovou stupnici; na př. *lehnu* (= jednodobé sloveso): *ležím* (trvací): *léhám* (opětovací): *léhávám, léhávávám* (opakovací); *sednu*: *sedím*: *sedám*: *sedávám, sedívám, sedávávám, sedívávám.*

2) Často se začíná vidová stupnice durativem, t. j. nemá jednodobého slovesa; na př. *nesu* : *nosím, -náším,* stč. *-nošuju* : *nosívám, -nášívám, nosívávám, -nášívávám; vezu* : *vozím, -vážím,* stč. *-vozovati, -vožovati* : *vozívám, -vážívám, vozívávám, -vážívávám; beru* : *-bírám* : *brávám,* (*-*)*bírávám; jsem* (*byl jsem*): *bývám.*

3) K slovesům *bodnouti* : *bodati* (: *bodávati*), *čerpati, hryznouti* : *hryzati, kýchnouti* : *kýchati, padnouti* : *padati, seknouti* : *sekati, škubnouti* : *škubati, -skytnouti* : *skýtati, střihnouti* : *stříhati, sypati, -sýpati* není příslušných neodvozených sloves nedokonavých.

4) Některá slovesa nemají iterativ: *cpáti, dáviti, hníti, hubiti, hynouti, křtíti, mnouti, mstíti se, roditi, styděti se, trápiti, vábiti, žasnouti; chudnouti, mládnouti, hubnouti, šedivěti* a pod.

5) Některá slovesa mají jen frekventativa, nikoli také iterativa, jako *dáti* : *dávati, státi* : *stávati, dělati* : *dělávati, šíti* : *-šívati, pěti* : *-pívati, uměti* : *umívati.*

6) Mnohá slovesa nemají tvarů dokonavých: *báti se, dbáti, nedbati* (*čeho*), *jednati* (správně), *přiti se* (oč), *státi* (oč); *bydleti, velebiti* (koho); *kacerovati, korunovati, kralovati, milovati, obcovati,* (*po*)*rouhati se, toulati se; náležeti, záležeti, záviseti, záviděti,* (*ne*)*náviděti, příslušeti; zdáti se.*

Některá z těchto sloves mají tvary dokonavé, a to ve spojení s předponou, jsou-li nesložená, nebo ve spojení s další předponou, jsou-li již složená: *dojednati, dokralovati, roz-, za-toulati se, zanedbati, uzdáti se,* ale předpona dává těmto slovesům zvláštní významový odstín, jehož nemá sloveso základní. Bez tohoto významového odstínu mohlo by býti na př. k (správně) *jednati* perfektivem *ujednati,* jako je k *jednati,* majícímu jiný

význam, než má *jednati správně*; nebo jako je *udělati* k *dělati*, nikoli *dodělati* atpod. Stručně řečeno, takovými složkami by mohly býti složky s předponami prostě vidovými; srovn. v § 94.

Dále sem patří slovesa: *naříkati, opatrovati, počítati, pochybovati, pokládati* (koho zač), *potýkati se, považovati* (koho zač), *posmívati se, podezírati, rozjímati, rozmlouvati, rozpakovati se, rozprávěti, utiskovati, utrhati* (na cti), *vyprávěti, vypravovati, vzývati* a pod.

K těmto slovesům máme složky: *naopatrovati se* (co jsem se ho naopatroval), *navypravovati se, narozprávěti* a pod.; *ponaříkati, odpočítati, započítati* a pod., ale v obojím případě, jako jsme viděli shora, má složka zvláštní významový odstín, jehož není u slovesa základního. Bez tohoto významového odstínu bylo by na př. k *utrhati* (na cti) perfektivem *utrhnouti*, jako je *utrhnouti* (jablko) k *utrhati* (jablka); k *posmívati se* bylo by perfektivem *posmáti se*, srovn. *usmívati se* : *usmáti se*; k *rozmlouvati* bylo by *rozmluviti*, srovn. *pomlouvati* : *pomluviti*, t. j. perfektivy mohla by býti příslušná slovesa neodvozená.

7) Dosti zřídka mívá sloveso jen tvar dokonavý: *dovésti* (dovedu napsati a pod.), *nadchnouti, nařknouti* (koho z čeho), *potratiti* (plod), *nepohodnouti se, spasiti, považiti* (třeba považiti, že...), (kabát dobře) *padne, přiměti* (koho k čemu), (to se mi) *šikne*; mor. *zejít*: dobře sa nám to zešlo; šak sa ti to kdysi zende BartSlovn. 539, slc. (to sa mi) zíde; (kabát a pod.) *sekne, štěkne, řízne* (v usu pražs., NŘ. III, 57), *vejde, vejde se* (to tam), mor. *vleze*.

§ 13. Neúplnost vidové stupnice, kterou jsme poznali z příkladů právě uváděných, není často od původu, nýbrž vzniká v době dějinné ztrátou jednotlivých stupňů vidových. V jazyce starším byla iterativa k slovesům *cpáti, dáviti* atd. (§ 23) a durativa typu *bósti*, která se dochovala jen ve zbytcích; viz u Gebauera v Hist. ml. III2², 128 sl.

Stará č. měla dále dokonavé složky typu *vypraviti* k *vypravovati* (= vyprávěti). Na př.

počísti (k *počítati*): kto by mohl tolik poczyſty, jelikož vžechu kořisti AlxV. 1839; (nikdo nemá tolik smyslu,) by poczetl, koliko (ran Kristus měl) Plankt 150; (dobrá vůle) za skutek pocztena buude Mat. 6^{b}; kteréžto (divné věci) poczíſti bylo by dlúho Mand. A 213$^{b}{}_{2}$; pocztly jsú z těch, jako s nimi jeli, jenž jsú byli na cestě zemřeli, pět set a dva a osmdesáte Mill. 9^{1}; (mince) za dobrou počtená HarPam. 9.

pochybiti (k *pochybovati*): (učedníci) uzřěvše jej (Ježíše) pomodlichu sě, ale jedni pochybichu ‚dubitaverunt' EvZimn. 25$^{1}{}_{1}$ (56).

položiti (k *pokládati* = nč. *pokládati* a *před-pokládati*) : za haňbu sobě položili Kříž. A 280;

Položíc to již, že papež muož býti svatokupec, vizme, kterýmž obyčejem muož býti svatokupcem HusE. I, 404; položíce takový zámysl

mnoství městského k zachování života a statku u pokoji.., tehdy neostane v nich žádné přikázaní boží ChelčSiet 163^{b}.

posmieti sě (k *posmievati sě*): jenž bydlí na nebesiech, poſmyege sě jim ŽWittb. 2, 4; hospodine, poſmyeges sě jim ŽKlem. 58, 9; Hermogenis sě poſmaw k svatému sě Jakubu vrátil Pass. 351; (pohanští mudrci) chtiece sě jemu (Antonínovi) otázaním o svatém kříži poſmíeti Otc. B 201^{b}; jemužto poſmyew sě čarodějník pustil jeho JeronMus. 61^{b}; ktožkoli uslyší, poſmiege mi se Mus. 9^{b}.

podezřieti (k *pod(e)zierati*) : kto jest podezrzien o kacieřstvu Hilar. 23; pakli jsú kteří podezrzenij (z kacířství) tamt. 24. Zachovalo se do nč. v *podezřelý* a *podezření*.

rozmluviti (k *rozmlúvati*): (svatý Pavel) přišed k jiným apoštolóm.., rozmluwil s nimi o tom, co je učil lidi ŠtítMus. 37$^{b}_{2}$.

rozpačiti sě, -páč- (k *rozpačovati sě, -pakovati sě*): jáz proň umřieti / Nerozpaczí sě ni trpěti MargBrn. 24^{b}; jako když někdo těžký kámen vale i rozpaczij sě ŠtítVyš. 20$^{b}_{2}$; nerozpaczijme-li sě, pomoz nám bóh Štít. ř. 178$^{b}_{1}$; když sě proto od skutkóv dobrých nerozpačie (lidé) ŠtítBud. 76; (císař) do jich obrácenie sě rozpaczyw kázal... PassKlem. 206$^{b}_{1}$; (mnozí lidé) v horko nakvašení po malé práci, nenie-li jim k jich vuoli dáno, ihned se rozpačij a počaté dobré opustí ChelčP. 83^{b}; (Kristus) najprv učedlníkuo potrestal z malé viery..., ale potom se jest nad nimi nerozpačil, ale dobře jim učinil t. 49^{b}; což by bylo na té čeledi jeho (knížete), byli by jej (Krista) rádi rozpačili a umrtvili vieru v ňem o vzkřiešení dcery (knížete) t. 273^{a}; věřím, že se nerozpáčíš a své víry také nezměníš Sen máj. 69.

rozpraviti (k *rozprávěti, -pravovati*) a *vypraviti* (k *vyprávěti, -pravovati*) : což viděla a slyšala (jeptiška), vším jest rozprawyla JeronMus. 59^{a}; (ty věci) jest rozprawyl t. 49^{b}; což viděl, rozprawyl jest t. 45^{b}; jakož mi rozpraweno Lobk. 18^{a}; —

wyprawym všitky divy tvé ŽPod. 9, 2; wyprawym vám všechno, kak jest Hrad. 140^{b}; jednu věc divnú tuto wyprawym JeronMus. 56^{a}; (chtěl-li by kdo věděti,) skrze koho světlo stvořeno jest, dosti by takto bylo wyprawiti Solf. 98'; wyprawili jsme jemu (otci) všecko ‚narravimus' Ben. Gen. 44, 24; vymluviti..., vyříci, wyprawiti VelQuadr. 773.

uložiti (k *ukládati o koho*): dobrá družino, o nás' jest to uloženo! PulkL. 429.

utisknúti, potisknúti (k *utiskati, -tiskovati*): (biskupové) křivě súc utištěni, pokorně a užitečně sú sě odvolali Hus Obr. z Pr. 76; kacieř vždy hledí vtiſknuti křesťana Hilar. 38'; vtiſkne tě vrah tvój Mus. 109$^{b}_{1}$; neučiníš křivdy bližniemu tvému aniž mocí vtiſkneſs jeho Ben. Lev. 19, 13; člověk, když se křivda činí, hned uštkne, hněvá se, utrhá slovem jedovatým tomu, kdo utiskl Blah. 304; potiſknauti, vtiſknauti . . . opprimere VelQuadr. 1582.

utrhnúti (k *utrhati, -hovati cti, na cti*) : aby jim vtrhl dobrého jmene Štít. ř. 136$^{b}_{1}$; někteří (ubrmani) mají obyčej, že pravé strany utrhnú a

křivé přidadie Hus Lis. z Pr. 27; (Mikeš) utrhl na cti jeho (Adamově) OlOrt. 9; (bůh) utrhne králi na statku, na cti nebo na těle, po smrti na duši ŽídSprav. 32.

vezzvati (ke *vzývati*): jmě hospodinovo wzowu invocabo ŽWittb. Cant. Moys. 3; ŽKlem. t.; boha našeho wzowemy invocabimus ŽPod. 19, 8.

V jazyce knižním vyskytá se dosti často sloveso *dovoditi, dovozovati* (= dokazovati), ale jen velmi zřídka též perfektivum *dovésti*, známé v jazyce starším:

(kdo obviňují Čechy z kacířství,) ti podlé práva mají ty bludné ukázati a na ně dovésti Hus Obr. ve vyhn. 10; když dovedeš, že on (papež) najsvětějí jest živ.., tehda tobě puojčím, že jest najsvětější Hus E. I, 404; z těchto všech řečí muož býti dowedeno, že poněvadž jest Jiřík řádně s královstvie českého zsazen, .. žádný pán světský ani prelát duchovní... nenie jemu viece povinovat Hilar. 36[a]; poněvadž tehdy toho nemóž dowesti, .. tehdy má to věděno býti, že.. JakoubDial. 188[a]$_1$. Jiné doklady v Gebauerově Slovn. I, 317.

Doklad z jazyka nového: Že rčení „dostáti slovu“... není rčení dobré, ukázal J. Zubatý. A naopak lze toho *dovésti*, že rčení „držeti slib n. slovo“ jest poctivá vazba česká (V. Ertl v Naší řeči II, 165).

Některé složky typu *vypraviti* zachovaly se v nářečích:

opatřiti k opatrovati v Plané n. L.: proč pak ho (bratříčka) neopatříš = nedáš naň pozor Zubatý v NŘ. I, 4;

vypraviti k *vyprávěti, -pravovati*: když (čarodějnice) tu celou příhodu mu (králi) vypravila Člid 23, 255 (z okolí Vorlíka). Vyptávaly se jí (děvečky), kde byla, co viděla, jak se tam dostala. Tak jim to vypravila Člid 23, 236 (z okolí Jimramova); —

klads. *posmát se*: dyš voni se mně posmnějou, já im pak taky řeknu díl Kubín Lidoml. 212.

Nedostatek dokonavých stupňů jazyku někdy vadí, takže se pociťuje potřeba nových dokonavých tvarů. Tak vzniklo v knižním jazyce na př.

zazdáti se: zazdálo se jí (Bertě), že mluví nějak nepřirozeně Šimáč.. I, 347;

zapochybovati: za deset neb za dvacet let pršelo by snad kamení na člověka, který by o ní (o legendě, že Tilschovy aforismy jsou geniální,) zapochyboval Šalda v Čes. kultuře I, 255[a].

Opačný jev je nedostatek tvaru nedokonavého. K připomenutému *přiměti* je nedok. *míti* (koho k čemu), ale zapomíná se na ně. U Šimáčka II, 122 čteme

přimívati: důtklivé prosby staré paní, opětované o každé návštěvě, jej (syna) přimívaly, že stavoval se zde dvakrát týdně. Potřeba nedokon. tvaru vedla tedy k této nové složce.

§ 14. Dále měla stará č. některá perfektiva, jichž zpravidla nezná jazyk nový: Na př.

pochváliti (boha): tehda ciesař před nimi (svatými) padna buoha pochwalyl PassKlem. $151^{a}{}_{2}$; uzřěvše takú hrózu pochwalychu boha Drk. 168^{a}.

potbati, zanetbati (k *tbáti* a *netbati*): kak to móž býti, by (Ježíš) jsa v nebesiech.. své milé matky tělesenstvie nepotbal PassKlem. $178^{b}{}_{2}$; (nejvyšší kněží) ukřižovali sú jej (Krista) proto, že jich hřiechy svatokupecké a lakomé trestal. Protož i nynější kněží bohatí i dnes nepodbagijt čížkoli svatosti a nevinnosti ChelčP. 110^{a}; A tím je (apoštoly) těší (Kristus) v tom zámutku, aby se nemútili v srdci proto, žeť odejdu skrze smrt od vás, ale přijduť slavnější, vstana z mrtvých, k vám. A to daleko bylo jest od jich srdce zatměného a túžebného, aby zanedbali proto smrti jeho a nemútili se tamt. 147^{b}; (Ježíš) stojí u dveří jich (nemocných), tluka na ně a chtě jich rány uvázati a léčiti. A toť činí, leč by raněný zanedbal jeho tlučení a uši zacpaje nechtěl slyšeti hlasu a jeho k sobě pustiti tamt. 233^{b}. (Lidé mnoho dali kněžím za odpuštění hříchů, hřeší však dále domnívajíce se, že mohou všechno dělati.) A skrze to zanedbagi napomínaní, učenie, tresktánie, zanedbagij smrti čekati t. 271^{a}; pakli by který pán světský... země své vyčistiti zanetbal od nepravosti kacieřské Hilar. 14^{a}.

Dnešní jazyk má *zanedbati*, ale není to jen perfektivum k *nedbati*, nýbrž má význam odchylný od *dbáti, nedbati*. Tento nový význam proniká již v uvedených dokladech stč.

pobáti, ubáti, (v)zbáti sě: jichž by sě někto mohl pobatí ChelčPař. 189^{a}; hřiechóv sě jest pobál ten lid tamt. 191^{a};

toho sě (král) najviece vba AlxV. 2227; koho jsú sě ti vbali? PulkL. 435 (Lfil. 11, 301); ež sě proto král té země vbaw toho PassKlem. $47^{b}{}_{1}$;

Newzbogym sě tisúcóv lidí ‚non timebo' ŽWittb. 3, 7; Nezbogym se ŽPod. tamt.; náhle ustřielejú jej i newzbogie sě ŽWittb. 63, 6; nezbogy sě ŽPod. tamt.; ot hlasu hromu tvého sě wzbogie ŽPod. 103, 7. O původním významě složky *ubáti sě* viz v § 68.

uzáviděti: jemu (bratrovi) v tom uzawídyew (Jidáš), chodě sirdcem zavše tirnul Jid. 30.

zblahoslaviti: (lichevníci a kupci) najvíce kosteluov nadávali... a ornátuov a platův kněžím nadali.. a kněží všecko zblahoslavili ChelčKrof. 157.

vzbydliti: wzbidle habitabunt ŽGlos. $91^{b} = 101, 29$; (duše) v dobrém wzbidli ŽBrn. $1^{b} = 14, 13$; ktož wzbidly v stanu tvém ŽWittb. 14, 1; v zásloně boha nebeského wzbidly tamt. 90, 1; wzbidlis v nich ŽKlem. 5, 12.

zkaceřovati: papež neb ciesař, když sě zkaceřuge, má z svého duostojenstvie ssazen býti Hilar. 23. Nč. *kaceřovati* má jiný význam než stč., ale je to totéž sloveso.

zkorunovati: taký rod prokletý aby erby zkorunovali ChelčSiet 151^{a}.

vzkralovati: Vzkraluge hospodin na věky ŽWittb. 145, 10; Wzkraluge ŽPod. tamt.

zmilovati: zmylugi tě ‚diligam' ŽWittb. 17, 2.

znařiekati: že zplakáše a znarziekaſſe Otc. B 160^{b}.

vzobcovati: newzobczugyu s vyvolenými ‚non communicabo' ŽWittb. 140, 4.

vzobětovati: wzobietugi, ‚sacrificabo' ŽWittb. 53, 8.

vzpřěbývati: wzprziebywas habitabis ŽWittb. 5, 12.

vzrúhati sě: posměje sě jim a hospodin wzruha sě jim ŽWittb. 2, 4; ŽPod. tamt.

vztúlati sě: wztulayu sě po městu ŽWittb. 58, 15; wztulagy sě po městě ŽPod. tamt.

zvelebiti: zwelebil.. buoh milosrdenstvie své magnificavit EvBen. Luk. 1, 58 (44); zwelebiti ďábla nad Krista ‚extollere' JakoubDial. 186^{b}_{2}; zlost staviti a zákon boží zwelebiti t. 181^{b}_{2}.

Nč. *zvelebiti* má význam odchylný od stč. *zvelebiti* = vychváliti a nesloženého *velebiti*.

V nářečích shledáváme tyto shody se stč.: klads. *znenáviděný* = kdo je v nenávisti Kubín Lidoml. 260; —

klads. *zvelebiti* = po-, vychváliti: ten to nejdřiu zvelebil; hdák im tu písničku zvelebil? Kubín Lidoml. 260; —

val. *ubáť sa*: už sem sa toho ubál BartSlovn. 456.

Ojediněle vyskytá se *znenáviděti* také v knižním jazyce: Raoul znenáviděl barona; znenáviděl krásnou Helen; srovn. v Naší řeči V, 15.

Sem patří dále dialektické *zabylo, zabyło* k *było*: v mor. slc. a val. zabyło mu ho líto; tak mi měkko zabyło; zabyło ho teskno BartD. I, 167; jak vám zabyło, když jste se rozhlédli po kraji? BartSlovn. 518.

§ 15. Ochuzování vidové stupnice, které je patrné z předešlých příkladů, pozoruje se ještě jiným způsobem. Máme iterativa (frekventativa) *házeti, hlásati, říkati, týkati se*, nebo ve složení s předponou *rozházeti, nařikati, dotýkati se* a j.; *-trhovati, -sluhovati, -zývati, -dívati, -šívati, -smívati se* ve složkách *utrhovati, posluhovati, vyzývati, odívati, zašívati, usmívati se* a pod., není však *házeti se* k *hoditi se* ‚býti vhod'; *hlásati se* (ke komu) k *hlásiti se*; *nařikati* k *nařknouti* (koho z čeho); *potýkati* (koho) k *potkati*; *utrhovati cti, na cti* k *utrhati na cti*, jako je *utrhovati* (co) v. *utrhati*; *posluhovati* (komu) k *posloužiti* (dobře, zle), *pozývati* k *pozvati, dívati se* k *díti se*, jako je *o-dívati* k *o-děti, šívati sebou* k *šíti sebou, zasmívati se* k *zasmáti se*, jako je *usmívati se* k *usmáti se*. Je *tisknouti* (knihu), ale nikoli *tisknouti* k *utiskovati*; je *vésti*: *voditi*, ale jen *vede se mi dobře*, nikoli *vodí se mi dobře*; *vstanu* ke *stojím*, ale nikoli *stanu oč* k *státi oč*; *poslyšeti* (poslyš, co myslíš..?) v. *poslouchati*, ale nikoli *poslyšeti* k *poslouchati* ‚obsequi'; *(v)saditi*: *sázeti* (brambory), *(se)saditi* (úředníka), ale nikoli *sázeti*; atpod. Patří sem vlastně některé příklady uváděné předešle, na př. *posmávati se*, vedle něhož není *posmáti se*, jako je *usmívati se*: *usmáti se* a j.

V starším jazyce tyto a pod. vidové stupně ještě zastihujeme. Ku př.

hlásati sě: mnoho křesťanů.. k Kristu pánu se hláſsagij PrefP. 226 (64)

sázeti: ſaazeti budeš na úřady Hrub. $51^{a}{}_{2}$.

státi, stanu: (člověk) líbí sě sobě nad jiné i ſtane o to, aby sě v tom ukázal, čímž móž, že jest dobrý ŠtítPař. 86^{b}.

tisknúti: to činie nemúdří, ježto ješitnost tiskne Výb. I, 293 (z Pass.); chudoba mě tyſkne Mat. 169^{a}; a nás čím viece tlačie a tíſknu pohané, tiem sě viece vzdvíhámy Otc. B 204^{a}; bezprávím tisknúti, spolu sobě krásti, bráti ChelčSiet 51^{b}.

šívati sě: doklad v § 43.

nařiekati: žalobník zlopověstný naříká obžalovaného úmyslem bezprávným Brikc. 43; že ho (opilce) haněli, zlodějem naříkali Blah. 310; otrok toho hospodáře naříká ze mzdy OlOrt. 6; naříci, nařjkati, nařknauti... infamare VelQuadr. 1257.

pohadovati sě: (sv. Kateřina) počę sě s ciesařem o rozličné písma nesnadnosti pohadovati Výb. I, 292 (z Pass.); když sě s ním (starcem) tak pohadováchu.., tehda Aquila pověděa řka t. I, 272 (z Pass.).

posluhovati: ten zle chudému poſluhuge, kdož mu dává toliko něco k jídlu a ku pití Ezop 175^{b}.

poslyšěti: když mé rady nepoſlyſíš, život, čest i zbožie ztratíš Baw. 185^{a}.

potýkati (k *potkati koho*): této berně (braniborské), to sem vzvěděl, ještoj' mne nikdy nepotykalo jindy Štít. uč. $87^{b}{}_{1}$; svědomť jsem toho, neboť mě jest něco toho potykalo tamt. $28^{a}{}_{1}$; (panny se mají rozmysliti) na práci, kteráž manžely potika ŠtítSáz. $32^{b}{}_{2}$; (nikdo nemá reptati) proti bohu, cožkolivěk ho potyka Hus P. 169^{b}; to, což nás nynie potýká Kříž. A 285; ktož by chtěl do Jeruzalema jíti.., musí se k psotě a k mnohému nebezpečenství přichystati, kteréhož bez pochybenie bude potykati Kab. 37^{a}; by mě byl nikdy radějše nestvořil, než jsi mě dopustil v také nesnáze, kteréž mě potykagi Solf. 136^{b}.

potkati sě, potkávati sě (= nč. *utkati se, potýkati se*): zdá mi se, že jest (Ezop) trubačem mezi potvorami mořskými, když se potkáwati mají (za něm. *streiten*) Ezop 3^{b}; dokl. na *potkati sě* v § 119.

pozývati: pozývati biskupuov do rady ŽídSprav. 52.

přiřiekati: přiřjká a připovídá (Ezop) králi Ezop 23^{a}; přiřjkagijce pomoc t. 32^{b}; nemaje dosti na těch dařiech, kterýmiž je (pochlebníky) budeš darovati, przirzijekág jim i sám od sebe k tomu mnohé věci Hrub. $51^{a}{}_{2}$; Václav kvituje.. pány.. z dielu toho, przirekage tímto zápisem Pís. I, 410 (k r. 1518); slíbiti, slibovati ... přiřjkati ... promittere VelQuadr. 1354.

rozpravovati: tuto nelibost jemu (Konrádovi Břetislav) rozpravujě (= part.) PulkR. 66^{a}; (sv. Mikuláš) všeckno, jakž sě jemu přihodilo, rozprawowal PassKlem. $246^{a}{}_{2}$; ona počěšta rozprawowaty tamt. $83^{a}{}_{2}$.

spytovati: všedše zákonníci, jěchu sě na ňem (Ježíši) ſpytowati a hledajíce ot ňeho znamenie z nebe Bibl. B 1^{b} (Mar. 8, 11); (Ježíš) otáza jich, co mezi sobú ſpytugete? t. 2^{b} (Mar. 9, 16).

uházěti (k *uhoditi*, sr. *hoditi sě*): nedobře spolu vhazegije ani v jednom obydlí bydlejí velebnost a frejieřská milost Hrub. 53^{a}_{2}.

utrhovati: bohu chvály vtrhugij Štít. ř. 7^{1}_{1}; když sě udá býti domněvačem, ješto řiekáte ubrmanem, kterúž stranu uzříš pravú, neutrhuj jie Hus Lis. z Pr. 26; obžerstvie, vtrhowanye bližniemu, svárové JeronMus. 62^{1}.

vzťahovati sě (= nč. *táhnouti se*): kteréž (země) se wztahugi až k moři Háj. 3^{a}.

zálievati sě: ktož dobrého posla mievá, / jakž sám chce, tak mu se zdiewa Baw. 146^{b}.

zasmievati sě: plodové všěch cnosti (!) mnohem viece zaſmíewagij sě Otc. B 101^{a}.

Někde jde, jak viděti, o významové odstíny mezi stč. a nč.: naše *přiřknouti* neznamená přislíbiti jako v stč.[1]) a *nařknouti* má dnes jen jeden významový odstín ze stč. dvou. Ale to je výsledek vývoje, který se pozoruje v jazyce stále, takže lze s právem říci, že nč. *přiřknouti* a *nařknouti* nemají iterativ *přiříkati* a *naříkati*.

V nářečích shledáváme některé shody s jazykem starším. Tak je klads. *spytovať*: (král) spytoval, co s nim (Honzou) dělat Kubín Pov. I, 94; polnic. *dopytovať se* = doptávati se Hošek Polnic. 106; laš. *vypytuju še* (= *vyptávají se*) BartD. I, 157; slc. *opytovať sa*, *odpytovať* (= odprošovati) Dobšinský 668, *vypytovať sa*: tak ju vzal šifkapitan ku sebe a še jej vipitoval, zkadzi ona idze Czamb. Reč 215;

pozývať (= zváti) v laš. BartSlovn. 324 a v slc.

V nář. krkonošském je asi *pohadovati se* k *hádati se*; srovn. Zubatý ve Sborn. fil. V, 7, pozn. 3.

V kladštině je *zvrhovati* = vrhnouti, dáviti Kubín Lidoml. 261. V ob. č. v tomto významě iterativum *-vrhovati* není.

V slc. je v témž významě, v kterém užíváme durativa *vésti se* (vede se mi dobře), iterativum *vodiť sa*: ako sa vám vodí, vodilo? us. spis.; ľem to znamc, co se s tebu vodziło za tri noce, ale ňeznamc, na štvartu co bi bulo s nami Czambel Reč 213.

V knižním jazyce se vyskytá *přiříkati* k *přiřknouti*: co (Novák) v této starší rozpravě jen pravděpodobně přikládal Komenskému.., to nyní mu přiřiká bez jakéhokoliv otazníku S. Souček v ČMatMor. 1915, 386; napřed mně nějaké rybníčky (pan Pečka) přiříkal i pole a každého měsíce sud piva Jirásek III, 245; —

pozývati: v tanec holých lebí / sto pozývá mě zkostnatělých ruk Čech X, 125; „Vstaňte" — pozývala (Kamenického) jemně Renata Jirás. V, 198; zatroubili písničku, co se jí pozývají vojáci, aby šli spat Kosina, Život starého kantora I, 48.

[1]) Tento význam se dochoval v klads. *přiřeknout:* no a von i přiřek, že jo Kubín Lid. 217.

§ 16. Příklady uváděné v předešlých paragrafech, zvláště 15, ukazují, že slovesa téhož kořene, ale s různým významem mívají nestejnou vidovou stupnici. Tak jsme viděli na př., že *potkati koho* má vedle sebe jen frekventativum *potkávati*, nikoli také iterativum *potýkati*, a že naopak ve významě dimicare je iterativum *potýkati* se, nikoli *potkati se*. Z téhož kořene máme také sloveso *dotknouti se*, dialekticky i prosté *tknouti se* (§ 163), k němuž se řadí iterativum *dotýkati se*, nikoli frekventativum *dotkávati se*. Týž kořen má tedy tři vidové stupnice. Kořen *god-* má rozmanité významy, které lze ukázati na slovesích: *hoditi* ‚iacere', *hoditi se*, *uhodnouti* (hádanku), *hádati se*. Srovn. u Zubatého ve Sborn. filolog. V, 6. V těchto různých významech jsou zároveň různé vidové stupnice: *hoditi-házeti-hazovati*, *házívati*; *hoditi se - hodívati se*; *uhodnouti - hádati*, *hádávati*. Z toho je patrné, že se vidové stupně téhož kořene s různými významy pociťují ve vědomí jazykovém jako slovesa samostatná, že není povědomí o jejich etymologické příbuznosti, vlastně totožnosti. To je známý fakt. Připomínám jej proto, že se projevuje také po stránce vidové, neboť v každém významě se vytvořuje vidová stupnice samostatně. Viděli jsme, že se v jazyce starším užívalo velmi často všech vidových stupňů v různých významech. Tak bylo ještě *potkati sě* k *potýkati sě* a *potýkati* k *potkati* obviam fieri. V jazyce starším bylo tedy povědomí o etymologické příbuznosti živé neb aspoň živější než dnes. Rozlišování sloves v různých významech pozoruje se také po jiných stránkách. Máme na př. *opatrovati koho*. Z téhož kořene je *opatřiti*, *opatřovati*, *spatřiti*, *spatřovati* a *pátrati po čem*. V stč. bylo *opatřiti co* = spatřiti (§ 9[1]), *spatrovati*, *-patřovati* (§ 21) a dialekticky je *opatřiti* = dokon. tvar k *opatrovati* (§ 13), slc. *vpátrať* = hleděti do čeho. To ukazuje na původní vidovou stupnici *patřiti: pátrati: patrovati — patřovati*. Proti dřívějším příkladům vidíme zde ve výběru vidových stupňů novotu: jazyk používá k vyjádření významových rozdílů nejen různých stupňů, nýbrž také různé podoby téhož stupně, *opatrovati — opatřovati*. Někdy pozorujeme, že jazyk používá k témuž účelu kvantity: *hledati* = quaerere — *hlídati* (z *hlédati*) = custodire. Ale v stč. bylo v prvním významě také *hlédati* (§ 142). Podobně je *lehnouti* (*si*) a *líhnouti se*, dialekticky však v druhém významě také *lehnouti* (§ 143). Jindy vidíme, že jazyk užívá k významovým rozdílům složek s různými předponami; tak stč. měla ve významě sepelire *schovati* a *pochovati*, časem se však tato slovesa významem rozlišila.

Tyto příklady ukazují, že se týž stupeň anebo jedna podoba téhož stupně vyskytá zpravidla jen v jednom významě, nikoli také v druhém anebo v druhých. A má-li týž vidový stupeň několik významů, mívá různý vid: *hoditi* iacere = dokon. — *hoditi se* ‚býti vhod' = nedok.; *vrhnouti* iacere = dokon. — *vrhnouti* ‚zvraceti', *vrhnouti se po kom* (na Boskovsku) = nedokon.; *odříkati* (úkol) — *odříkati se* (ďábla); (ten toho) *napovídá* — (žák žáku) *napovídá*; *utrhati* (jablka) — *utrhati* (na cti); *vypadaly* (mu vlasy) — *vypadám* (dobře, špatně); *přiházeti* (co k čemu) — *přiházeti se* (= stávati se).

Některé tyto rozdíly ve vidové stupnici zastihujeme již v nejstarší době, tak dvojici *hoditi*: *hoditi sě*, ale z největší části vznikají ony rozdíly až v dějinné době, často dosti pozdní.

§ 17. Které jsou příčiny toho, že některé stupně vidové zanikly buď vůbec nebo jen v jistém významě, kdežto v jiném se udržely, nedovedeme s určitostí říci. Někde je snad příčina v tom, že se oněch stupňů užívalo dosti zřídka. Tak na př. je a bylo více příležitosti užívati nedokonavých sloves *vypravovati, vyprávěti, rozprávěti, utiskovati, utrhati* (*na cti*), *naříkati* než dokonavých *vypraviti, rozpraviti* atd.

Vidíme-li, že různost ve vidové stupnici je velmi často spojena s růzností významovou, je na snadě se domnívati, že na př. užívání stupně *potkati* a ztráta stupně *potýkati sě* ve významě obviam fieri souvisí nějak s tímto významem. Ale jak, na to není snadno odpověděti. Snad je souvislost mezi vidovou stupnicí a významem taková. V době, kdy se ztrácelo povědomí o etymologické příbuznosti stupňů s různým významem, na př. *potkati, potýkati*, užívalo se, protože bylo k tomu více příležitosti, stupně *potkati* (*sě*) častěji ve významě obviam fieri a stupně *potýkati sě* naopak častěji ve významě dimicare, takže se v prvním významě ustálil stupeň *potkati*, v druhém *potýkati*. Vidová stupnice takto vzniklá byla zpravidla neúplná. Bylo-li potřebí ji doplniti, sahal jazyk ke stupňům hláskově podobným: k *potkati* ‚obviam fieri' přidružovalo se ve vědomí jazykovém *potkávati se*, nikoli *potýkati se*, poněvadž jeho podoba je odchylná od *potkati*. Podobně snad vznikly různosti ve vidové stupnici také v jiných případech. Tak na př. ve významě „býti vhod" ustálilo se *hoditi sě* a proto se s ním ve vědomí jazykovém přestalo spojovati iterativum *házěti sě*, neboť jeho podoba se velmi odlišuje od *hoditi sě*, a proto lze vedle *hoditi se* užívati frekventativa *hodívati se*, které má s neodvozeným slovesem stejnou podobu kmene, totiž *hod-*.

Třeba míti za to, je-li tato domněnka vůbec správná, že byly zajisté také ještě jiné příčiny oněch rozmanitých změn ve vidové stupnici. Podrobnějším rozborem případů sem hledících se snad podaří otázku bezpečněji a podrobněji vysvětliti.

§ 18. Aby vytvořil podle možnosti úplnou stupnici, spřahuje jazyk někdy různé kořeny:

leknouti se (dokon.) — *báti se* (nedokon.); *budu* (dokon.) — *bývám, bývávám* (iterat., frekvent.) — *jsem* (durat.); *stalo* (*se to včera*) — *bylo* (*to včera*); *vezmu* — *beru*; *jdu* — *chodím, -cházím, chodívám* atd.; *pravím* (v. *řku*) — *říkám, říkávám*; *stane se* — *děje se*; *jedu* — *jezdím* atd.

Vedle *kladu* a iterativa *-kládati* užíváme dnes ve složeninách dokonavých slovesa *-ložiti*: *pokládati* — *položiti, nakládati* — *naložiti, rozkládati* — *rozložiti, zakládati* — *založiti*.

V jazyce starším užívalo se ještě složeného *kladu* a naopak ve složkách nedokonavých iterativa *-ložovati*:

poklada (part. *-nt*) počet Sal. 739; (rúchy) jsú drahém (!) kamením pokladeny Mill. 109[1]; (kramář) svój krámec rozkladl ku prodávaní svým klenotóm Kříž. A 305; Rozkładł se strom, rozšířil Blah. 282; — doklady na *-ložovati* v § 25.

§ 19. Některá slovesa se kolísají mezi dokonavostí a nedokonavostí. Tak slovesa téhož kořene, ale s různým významem, jako *hoditi — hoditi sě*, uvedená v § 17. Jiná slovesa sem hledící jsou: *dařiti* (§ 185), *dieti* (§ 159), *naviti* (§ 186), *řéci* (§ 159), *ščiepiti* (§ 188).

Dále pozorujeme v dokonavosti a nedokonavosti některých sloves v dějinné době změny. Tak některá složená iterativa nedokonavá stala se časem perfektivy (§ 141); durativa jako *soužiti, zdáti se, ohaviti, ohyzditi, osobiti* byla původně dokonavá (§ 135). Změnu vidovou pozorujeme také u sloves prostých: slovesa *šinouti, tanouti, ručiti* jsou nám nedok., byla však původně dokonavá; *saditi* je ve spisovném jazyce dokon., ale bylo v stč. a je v nářečích nedokon.; *letěti* je nám jenom nedokon., v starším jazyce bylo však také dokonavé.

U sloves typu *soužiti* je příčinou změny vidové beze vší pochyby okolnost, že se zatemnilo povědomí o jejich složenosti. Složená iterativa typu *-honiti* změnila nedokonavost v dokonavost asi vlivem snahy jazykové, která se časem v jazyce vyskytla. (Viz hořejší odkazy.)

Co způsobilo změnu vidovou u sloves prostých, není nám zcela bezpečně zřejmé. Psychologický podklad změny vidové záleží patrně v tom, že jazykovému citu začal časem lépe vyhovovati vid jiný než původní. S počátku bylo tomu tak asi za určitých podmínek a teprve časem nový vid zobecněl. Tak na př. ve větě „syn se vrhl po otci" pociťoval starý Čech a pociťujeme také my *vrhl se* jako perfektivum. Tak píše Blahoslav 292: „Wrhl se po strejci, jako by na jeho strejce pohleděl, k strejci svému podobný." Asi tak, jako když říkáme *potatil se*. V podobných případech však mohu někdy dobře říci vedle *potatil se* také na př. *syn byl podoben otci, měl jeho povahu*. A tento nedokonavý smysl mohl se časem přikládati také dokonavému *vrhl se*. Tato změna v dokonavosti byla podporována zatemněním původního významu slovesa *vrhnouti se*, v němž se přestal pociťovati význam, který je na př. ve větě „kráva vrhla tele" nebo ve „vrhnouti se na zem" a pod. Z takových anebo podobných případů mohla se nedokonavost rozšířiti také do tvarů ostatních a do každé souvislosti.

Obdobně bylo by lze vysvětliti vznik nedokonavého *vrhnouti* (= *zvraceti*, ob. *blít*). Říkalo se původně: vrhl oběd, jídlo a pod. Podmětové *vrhnouti* vzniklo vynecháním předmětu, jako je na př. *vytýkati* z *vytýkati oči*. Bylo tedy *vrhl* dokonavé. Když se přestal pociťovati původní význam, mohlo se ujmouti povědomí o nedokonavosti tvaru *vrhl*, jenž byl pak východiskem pro všeobecné užívání slovesa *vrhnouti* jako imperfektiva.

Zdá se mně, že právě tvary minulé byly příhodné pro vidu změnovou. U některých sloves pozorujeme ještě dnes, že v participu *l*-ovém nejsou

vidově zcela zřetelná. Tak *pravím* atd., *řku* — místy užívá se *jářku* — jsou slovesa nedokonavá, avšak tvary *pravil, řekl* zdají se nám dokonavé. *Postím se* je rovněž nedokonavé. Řeknu-li však: už *jsem se* dávno *nepostil*, pociťujeme tu spíše dokonavost než nedokonavost. Podobně je u *jmenovati* (jmenuji tě tím a tím — president ho jmenoval kancléřem), *pasovati* a *darovati*: daruji ti to — já jsem mu to daroval.

Příčinou změny vidové u slovesa *šinouti* je snad zatemnění původního významu. Pokud se ho užívá jako nedokonavého, má nikoli smysl původní (*hýbati*), nýbrž pozměněný (*posunovati, postrkovati*). Není jistě nahodilé, že původní dokonavost nalézáme tam, kde se pociťuje původnější význam. Viz § 163.

Podobně je asi s *tanouti*. Je to sloveso knižní, nikoli lidové. Nejsou tedy dnešní slovesa *tanouti* a *šinouti* přímým pokračováním starých *tanúti* a *šinúti*, nýbrž byla do nového jazyka přejata ze staré češtiny. Tímto umělým naštěpováním lze dobře vysvětliti nový vid, nedokonavý. Je to asi tak, jako když slovo, kterému dobře nerozumíme, všelijak měníme, jinak skloňujeme, časujeme, než jak sluší a pod.

Hledí sem dále dokonavé *saditi*. Jazyk lidový zná jenom *saditi* ve složeninách *vsaditi, zasaditi* a pod. Jako imperfektiva se užívá iterativa *sázeti*. Pokud v nářečích žije také prosté *saditi*, je nedokonavé jako v jazyce starém. Je tedy podobno pravdě, že dokon. *saditi* vzniklo ze složenin obdobou podle sloves typu *od-, vy-hoditi*: *hoditi — házeti*, u nichž je prosté neodvozené sloveso od původu dokonavé.

Změnu vidovou u sloves *kynúti* a *tanúti* vysvětluje Zubatý ve Sborn. fil. III, 232 tak, že „jako slova, jejichž etymologická souvislost není mluvícímu vědoma, nabývají rázu sloves neodvozených, jimž slušívá obyčejně vid imperfektivní".

Jinak vysvětluje Zubatý ve Sborn. fil. IV, 252 a III, 228 pozn. vidovou změnu při *šinouti* a nedokonavém *vrátiti* na Berounsku; oba výklady spojuje při *kynúti*. Domnívá se, že se těchto sloves užívalo původně pravidlem anebo hojně ve složeninách *pošinúti, vyšinúti, pokynúti* a pod. K nim bylo potřebí imperfektiv, která byla utvořena dekomposicí, t. j. tak, že se začalo užívati prostých sloves *šinouti, kynouti* a *vrátiti* jako nedokonavých.

Třeba se zmíniti ještě o kolísání vidu u sloves *hoditi — hoditi sě, říci* a j. U těchto sloves jsme proti slovesům dřívějším v nevýhodě, neboť není bezpečné, že toto kolísání vzniklo změnou dokonavosti v dokonavost aneb opačně. Je docela dobře možné, že kolísání vidu je u některých sloves od původu, t. j. že u nich nedospěl jazyk ve vytvořování vidového systému k ustálení toho neb onoho vidu. Srovn. v § 35 a 135. Ale také není nemožné, že dvojitost vidová vznikla z vidu jediného. Aspoň pro dvojici *hoditi*: *hoditi sě* zdá se tato možnost podobnou pravdě. Okolnost, že dvojí vid je při dvojím významě, svědčí na první pohled pro výklad, že naše sloveso mělo od původu vid obojí a že ho jazyk časem použil k významovému

*

rozlišení. Ale viděli jsme, že dvojí vid slovesa *vrhnouti* vznikl z jednoho, ač jde u něho rovněž o různé významy. Dále jsou podporou výkladu, že dvojí vid slovesa *hoditi* vznikl z jednoho, slovesa typu *padnouti*: kabát mu dobře padne (§ 12). Že na př. sloveso *padnouti* je dokonavé jako v jiných významech (padnouti, spadnouti se stromu atd.), je nepochybné. Těchto sloves užíváme o ději, který je možný v přítomnosti, budoucnosti i minulosti, jako i jiných sloves, na př. *vykouřím* denně tolik a tolik doutníků (§ 257). Když jich užíváme v případě, který spadá do přítomnosti — zkouším si oblek a krejčí řekne: ten vám *padne*! —, pociťujeme v nich vid nedokonavý, a to tím spíše, že se v podobných případech užívá také sloves nedokonavých: *kouřím* denně tolik a tolik doutníků. Vědomí, že jde o přítomnost, přítomný význam, mohlo by vésti k tomu, že by přítomný význam, t. j. vid nedokonavý, zobecněl. To se stalo s *padnouti* v pražské mluvě, v níž se říká *kabát mu bude padnout*[1]); budoucí význam je tu vyjádřen opisem. O tomto vývoji svědčí také *bude padnout* u Vrchlického; srovn. NŘ. III, 18. Jde jen o individuální případ, ale individuálnost nebývá často v jazykovém vývoji daleko od obecnosti. Ostatně přítomný význam sloves typu *padnouti* tam, kde jde o děj přítomný, pociťuje se všeobecně. Vždyť i filolog Bartoš nebyl si dobře vědom, jak se věc má (NŘ. III, 16). Není-li „bude padnout" v pražské mluvě a je-li tedy jen z Vrchlického, jde pak o individuální zvláštnost, ale jen potud, že se obecně neujalo opisné futurum, t. j. že se tam, kde jde o děj v budoucnosti, pociťuje v *padne* význam dokonavý, budoucí.

Myslím, že *hoditi sě* bylo původně dokonavé jako *hoditi* a že dospělo k nedokonavosti touž cestou jako dokon. *padne*. Rozdíl mezi těmito dvěma slovesy byl by jen ten, že nedokonavost u *hoditi sě* zobecněla, takže se na vyjádření budoucnosti začalo užívati opisu *bude sě hoditi*, a že vznik nedokonavosti u *hoditi sě* je z doby předhistorické, u *padnouti* z doby nové.

[1]) To tvrdí prof. Jakubec; prof. Zubatý, rodilý Pražan, nezná tohoto opisného futura (NŘ. III, 57).

HLAVA 2.

O ITERATIVECH A FREKVENTATIVECH.

A. O iterativech.

§ 20. V historickém vývoji č. jazyka pozorujeme několik ustálených typů iterativních. Liší se od sloves neodvozených, okamžitých a trvacích, těmito znaky: 1) Iterativa *honiti, nositi, voditi* a *voziti* mají ve kmeni *o* proti *e* durativ *ženu, nésti, vésti, vézti*; mimo to jsou ve 4. třídě.

2) Iterativa typu *-bierati, házěti, dýchati, -pínati* mají v kořeni *ie, á, ý, í* proti *e, o, ě, ъ* sloves jednodobých a trvacích *beru, hoditi, -dchnu* (z *dъch-*), *pnu* (z *pъn-*). Mimo to jsou iterativa typu *házěti, dýchati, -pínati* v jiné třídě než příslušná slovesa neodvozená; *-bierati* je v téže třídě jako durativum *bráti, beru.*

3) Některá iterativa odlišují se od sloves neodvozených jen příslušností do jiné třídy: *kopati — kopnúti, kupovati — kúpiti, metati — mésti, vídati — viděti.*

Jak viděti z 1) a 2), jsou vokály v kořeni mnohých iterativ proti vokálům sloves neodvozených v témž poměru, který shledáváme při stupňování. A tak je na snadě mluviti o stupňování také při iterativech. Ale poměr mezi kořenem iterativ a sloves neodvozených nevznikl vždy skutečně stupňováním, nýbrž napodobením hotových vzorů. O tom v § 30.

§ 21. Ke kmenoslovné stránce připomínaných typů iterativních třeba připojiti ještě několik poznámek.

1) Tam, kde praesens neodvozených sloves má v kořeni jiný vokál než v infinitivě, je základem pro tvoření iterativa kmen s vokálem plným, nikoli oslabeným. Tak *-bierati* se připíná k praes. *beru,* nikoli k inf. *bráti* z *bъrati*; naopak *-mierati* k inf. *mříeti* z **merti*, nikoli k praes. *mru* z **mъr-*. V tom se odlišuje čeština a vůbec záp. slovanština od ostatních jazyků slovans.; srovn. csl. *sъbirati, umirati,* srb. *birati,* rus. *собирать* a t. pod. Tento rozdíl v tvoření zdá se nasvědčovati tomu, že česká iterativa nejsou původu praslovanského.

2) Iterativa třídy 6. k slovesům tř. 4. mívají koncovou kmenovou souhlásku *c, z, š, ž, šč* (*št*), *šl, žď* proti *t, d, s, z, st, sl, zd* sloves 4. třídy, na př. *-bohacovati:- bohatiti, -chycovati: chytiti, -krocovati: krotiti, -placovati: platiti, -tracovati: tratiti, -svěcovati: svietiti; hlazovati: hladiti, -hozovati: hoditi, -hrazovati: hraditi, chozovati: choditi, -kluzovati: kluditi* (*klúditi*), *-rozovati* (*sě*)*: roditi, -sazovati: saditi; -křěšovati — křiesiti, -kušovati: kusiti* (*kúsiti*), *-nošovati: nositi, -prošovati: prositi, -věšovati: věsiti; -hrožovati: hroziti, -kažovati: kaziti, -ražovati: -raziti; puščovati: pustiti*, nč. *-jišťovati: po-, u-jistiti; -myšlovati: mysliti; -hyžďovati: hyzditi.*

Tato slovesa jsou tedy tvořena jakoby příponou *-jova-*, takže *c* by bylo z *tj, z* z *dj* atd. Pravím „jakoby" proto, že mnohá z těchto iterativ jsou tvořena obdobou podle nějakých vzorů, takže ve skutečnosti nejde o hláskovou změnu *tj* v *c* atd.

Dále pozorujeme, že iterativa tř. 6. mají zpravidla touž měkkou souhlásku, která vznikla u sloves 4. třídy vlivem třídního znaku *-i-*, tedy *č* z *k*, *ž* z *g*, *ň* z *n* atpod., na př. *léčiti — lečovati, lúčiti — lučovati, ručiti — ručovati, tlačiti — tlačovati; (po)ložiti — ložovati; těšiti — těšovati; raniti — raňovati; patřiti — patřovati.*

V NŘ. I, 4 a 5 upozornil Zubatý, že tak není vždy. Připomíná ob. *vyplazovati, zrazovati* (ke *zraziti*) a *opatrovati* (v. *-patřovati*). Tato poslední dvojice je dnes významem rozlišena, ale etymologicky jsou to slovesa stejná a také ještě v stč. se významem nelišila. Základní význam, z něhož významy dnešní — *patřiti, spatřiti, opatřiti: opatřovati, opatrovati* — vznikly, totiž videre, mělo v stč. *patrovati* i *patřovati*; srovn. doklady v § 144 a tyto doklady:

rozpomínaním, modlením, srdečného zraku opatrowanym Alb. A 96^{b}; proč ti psotní a hubení do kostelóv pospiechají,... snad aby tváři ženské opatrowaly? JeronMus. 11^{b}; (Pavel) vščcky starcě, ješto do kostela chodiechu, opatrowaſſe a po jich oblíčěji vščch myšlenie.. poznáše Otc. B 88^{b}; rozsědliny hór ſpatrowach JeronMus. 3^{b}; (Antonín) toho (druha) léhanie ſpatrowaſſe Otc. AC ad B 173^{b} (Smetánka 638); snábdícím a ſpatrugiczym (jest patrné natětí žil) Sal. 738; — se vščch stran jda opatrzygy sě, zdali bych ...otcě mého Jeronyma nalezl JeronMus. 34^{b}; jenšto tvé výsosti tvář opatrzigy tamt. 29^{a}; (Libuše) pilně lesy a planiny ſpatřowala Háj. 8^{c}.

Dále uvádí Zubatý *udusovati* v. *udušovati*: vduſuge HrubPetr. 109$^{1}{}_{1}$, 106; 245$^{b}{}_{2}$, 121; 253$^{b}{}_{2}$, 130 (rozlišuje se zde / a // = *s, š*); — vduſſowaty Háj. 114^{b}; zaduſſowaſſye jej EvOl. 300^{b} (= Mat. 18, 28).

Jiný příklad Zubatého je stč. *-rukovati* v. nč. *-ručovati*; připojuji tyto doklady:

Kak-li to móž dobré býti, když svědky vedú... aneb když zarukugy Štít. uč. 82$^{b}{}_{2}$; Protož já urukuji svým srdcem tobě, / že tě chci míti za najmilejšího sobě Sen máj. v. 540; (král kázal některé) zmučiti, urukovati a do vězení za dlúhý čas vsázeti BartKron. 10^{a}.

A konečně připomíná Z. *-vozovati* v. *-vožovati* (k *voziti*): proč do stodol ſwozugeš KronTur. 2, 355; což se ryb rozvozování i svozování dotýče ArchČ. 17, 216 (z r. 1515); při svozování a rozvážení ryb t. 17, 231 (z r. 1516); — rozwožugij rumy KronTur. 2, 273; jiný doklad v § 25.

Přidávám ještě

-choďovati (v. *-chozovati*, § 25): podoben budu ſchodyugivcím[y] v jezero ŽKlem. 142, 7; —

suďovati (v. *-suzovati*) k *súditi:* dokl. v § 144; —

-voďovati (v. *-vozovati*, § 25) k *voditi:* ženy od jich mužiev odwodygeſſ PassKlem. 120^{b}_{1}; —

-lsťovati (v. *-lščovati*) ke *-lstíti:* dokl. v § 23; —

-mstovati, -msťovati (v. *-mščovati*) ke *mstíti:* dokl. v § 23; —

pusťovati, (v. *-puščovati*) k *pustiti:* dokl. v § 25; —

-šlechťovati: bděnie mysl ofſlechtíge Otc. B 42^{a}; (bůh) ofſlechtige nobilitare consuevit Otc. D 183^{a}; novočes. zušlechťovati; v. *-šlechcovati:* ofſlechczugie Otc. E ad D 183^{a}; —

-sluhovati ke (-)*sloužiti:* (Machomet) poſluhoval kupcóm Mand. A 223^{b}_{2}; novoč. posluhovati, zasluhovati; —

lekovati (v. *-lečovati*, § 23) k *léčiti:* dokl. v § 23; —

rozpakovati sě k *rozpáčiti sě* (§ 25): když sě počě rozpakowaty PassKlem. 246^{a}_{1}; —

pokorovati sě k *pokořiti:* takéž Josef s právem sě pokorugye chováše sě Mat. 17^{a}; pokorugie sě před tak velikú (Marií) hlédáše tamt.

Jak vidíme, mají některá z těchto iterativ třídy 6. touž kmenovou souhlásku jako slovesa neodvozená, *zraz-ovati*: *zraz-iti*, jiná pak nemají souhlásku ani tak změněnu jako slovesa neodvozená, *lek-ovati*: *léč-iti*. A jsou i nepochybné tvary obojí, *lekovati: lečovati* atpod.

V jednotlivých případech, zejména u sloves se souhláskami *s* a *z*, je často těžké rozhodovati, jde-li o *-šovati, -žovati* či *-sovati, -zovati*, poněvadž starší památky nerozlišují přesně *s, z* od *š, ž*. Zubatý uvádí *rozrazowaly* z Pass. 320; *vduſuge* ze ŠtítBud. 148. Ale „není nepochybné — jak s právem praví Z. —, že se musí čísti (v dokladě z Pass.) *rozražovati*“, a je „pravděpodobné, že jest čísti (v dokladě ze ŠtítBud.) *udusuje*“, protože „písař tohoto rukopisu aspoň pravidelně liší podobným způsobem *s* a *š*“.

Je velmi podobno pravdě, že bylo *-hasovati* vedle *-hašovati* k *hasiti*. V Brig. píše se *š* zpravidla //: což k bohu ſluſſie 79^{a}_{2}; menſſie dary 85^{a}_{2}; lepſſy chut 79^{a}_{2}; geſſto 79^{a}_{1}; prziemyſſlowanye 79^{b}_{1}; bude (žízeň) pohaſſena 79^{a}_{1}; obmyſſlety tamt. Ale čteme tu: pitie žiezen pohaſuge 79^{a}_{1}. Srovn. ještě v § 25.

Podle těchto případů lze se domnívati, že bylo i *-kusovati, -myslovati, -nosovati* vedle *-kušovati, -myšlovati, -nošovati*. Je však třeba podrobněji ohledati staročes. grafiku, zejména zjistiti, jak se píše *š* v případech nepochybných. Sem hledí i dialektický typ *nosuju, vozuju* (§ 27), ať jde o tvoření staré či nové, a slc. *odprosovať, skusovať*.

§ 22. Vedle připomenutých iterativních typů, známých po celém území jazyka č. od nejstarší doby dějinné, shledáváme se s iterativy tvořenými jiným způsobem a původu nepochybně pozdějšího, někdy velmi pozdního z doby dějinné, vyskytujícími se z největší části jen v jistých nářečích.

Ze starší doby náleží sem iterativum *načierati* a *načířěti* (= *načieřěti*?). Doklady u Gebauera Slovn. II, 441 a 442. První z nich je doloženo hojně, druhé dokládá Gebauer z Ol. a Lit. Obě tato slovesa jsou tvořena nikoli z kmene *čьrp-*, nýbrž z podoby, kterou má tento kmen v durativě *čru, čřieti*, tedy *čr-*. Nejsou asi stejně stará; hledíme-li k dokladům, je *-čierati* starší. Ale je-li *načířěti* — tak píše Gebauer — „neumělé", t. j. nové, je i *-čierati* nové, aspoň mladší než *črpati*. Mezi *-čierati* a *-čířěti* (*-čieřěti*?) je dále rozdíl v tvoření: ono je tvořeno podle iterativ na *-ati*, toto podle iterativ na *-ěti* (z *'-ati, nášěti* a pod.). Se stč. *načierati* se shoduje slc. *načierať*.

Nové je iterativum *(u)sínati;* je tvořeno nikoli z původní podoby kmene *sъp-*, jak jsou tvořena stč. iterativa *-sýpati, -sypovati* (§ 23), nýbrž z podoby *sn-*, kterou má sloveso 2. třídy *(u)snúti*. Toto iterativum je tvořeno podle *pnu — pínati, jmu — jímati* atd. V nář. středobeč., kde se liší *i* a *y*, je *usýnám* Kašík 34; vzniklo bez pochyby spřežením starého *usýpati* s novým *usínati*.

Podobné tvoření je slezs. *střínať* (= střezovati) BartSl. 394; vzniklo po vysutí *í* a *z* ze slovesa *stříznouti*, tedy ke **řnúti*, srovn. laš. *řnuć* BartD. II, 379, Slovn. 357 (Gebauer H. ml. III2², 252).[1])

Podobná tvoření jsou dále slovesa

-lkýnati: polkýnám domažlic. Kebrle 16; —

-mkýnati: zamkýnám Kebrle 16; zamkýnat chods. Hruška Slovn. 118; —

-schýnati: uschýnám Kebrle 16; —

-dchýnati k *-dchnouti:* slc. *nadchýnať;* —

-hýnati ke *hnouti:* tátošík sa nepohýnal Dobšins. 696, tie sa nepohýnali z miesta tamt. 27 a ob. us. slc.; —

-hýňati k *hynouti*: vy-, za- hyňám BartD. I, 155 (slc. a val.); keď kôň — mršina — uhýňa Záturecký 8; —

-hrnati, -hŕňati k hrnouti: zhrňať Kašík 56; vyhŕňám BartD. I, 155; (chlapi) šitko siano poprehrnali (z nář. pohorels.) Botto v Čas. muz. slc. společ. 15, 42; slc. spis. prehŕňať, poprehŕňať.

Jiná taková tvoření k slovesům 2. třídy jsou:

-hynati (*-hýnati*?) k *hynouti*: rozdělením veliké věci zahynagy Mat. 183ᵇ. Možná, že je to chyba m. *zahynují*; ale srovn. mrus. *zahynaty* »ohýbati« Berneker EW. I, 373, pols. *ginąć*, bělorus. *nahinać*, velkorus. *нагинать*, srb. *naginjati* Malinovski Prace filologicz. V, 621; — *míňati, miňati k minouti:*

[1]) Je však možné, že **řnúti* vzniklo z praslovans. **rьz-*. Srovn. Malinowski, Prace filologicz. V, 622.

po-, vy-miňať Kašík 34; pro-, vy-míňám BartD. I, 155; počína dák veľmi míňať Dobšinský 537.

Nové tvoření je asi stč. *-snovati* ke *-snúti:* jest zajisté hospodin někdy jako vĺnugyczy, podpojen jsa vínem JeronMus. 9'. A snad také stč. *-hynovati* k *hynouti* (§ 23) a *minovati* k *minúti* (§ 25), ač toto druhé iterativum znají také jiné slovans. jazyky; srovn. csl. *minovati, minujǫ*, rus. *миновáть, минýю*, sln. *minováti* Berneker EW. II, 59.

Pozdní jsou dále tato iterativa:

č. *poučet, vypoučet* (na Plzeňsku, Gebauer III 2^2, 377). Tvořeno je k *pučiti*, tedy po změně *ǔj* v *u*; —

poutat na Českodubsku = polykati; tvořeno k dokonavému *spoutnout*, vzniklému ze *spolknouti* Hujer LF. 43, 289; —

jihoč. *hloucet* (= hltati) Dušek II, 64; přitvořeno ke **hlutiti*, povstalému z *hltiti* změnou původního *glъt-* v *hlut-*, srovn. *slza* — *sluza*; —

jihoč. *zabovat* (= zabíjeti) Dušek Kmen. 54; tvořeno z praes. *zabim, zabiš* atd.; —

-vjášeti, -ati k *věsiti:* povjášeti, zavjášeti Lego ČČM. 1874, 512 (ze Zbirovska); jihoč. povjášali Dušek III, 19.

Iterativum *bourati* k *bořiti*[1]) ukazuje jakoby na dvojí změnu hláskovou: *ó* — *ů* a dále v *ou*. Spíše však jest v něm spatřovati tvoření rázu onomatopoického.

Jistě takového původu je *brouzdati se*, které spojujeme ve vědomí jazykovém s *broditi*.

§ 23. V rozsahu iterativních typů, o nichž byla řeč v § 21, jsou rozdíly mezi jazykem starým a novým a mezi jednotlivými nářečími.

Tak pozorujeme, že některá iterativa tř. 5. a 6. v dějinné době vyhynula, takže stupnice vidová je bez iterativ. Tak na př.

(*z*)-*blaznovati sě*: ti, ješto slúžie z velikého náboženstvie, zblaznugy sě Brig. $7^b{}_1$.

(*za, z*)-*bluzovati*: lidé... zabluzugi ŠtítSáz. $3^b{}_2$;

to sem mluvil vám, abyšte nezbluzowaly EvSeitst. 144' (= Jan 16, 1).

(*z*)-*bořovati*[1]) zborzugy tmy hřiechuov Brig. $75^b{}_2$.

(*za*)-*cipovati*: zacipuge sě dýchanie GlosPror. D 10, 17.

(*vy, z*)-*davovati*: křesťané sobě víno z chrozníkóv (!) dělají, wydawugicz je Kab. 32^b;

ktož se svým skutkem zdawuge Baw. 29^b.

(*po, u*)-*haňovati*: (řeč) pohanyowaſſe Pass. 128; viece je (preláty) pohanugeś Jakoub. Dial. $203^b{}_2$;

je (farizeje) jiným činem vhanyge Mat. 189'.

(*o*)-*hlechovati*: často hlukem marnosti světské ohlechugem Štít. ř. $176^a{}_1$.

(*po*)-*hřěbati, -hřěbovati, -hřbovati*: nechať umrlí své umrlé pohrziebagy Mat. 111^a; jakož židóm obyčěj jest pohrziebati EvZimn. $7'_2$;

[1]) Předpokládá již vznik *bořiti* z *ob-ořiti*.

nechať umrlí své umrlé pohrziebugy Mat. 108ᵇ; nechť mrtví pohrzebugy své mrtvé Štít. ř. 116ᵇ₁; mrtvých pohřebovati ChelčSiet 202ᵇ; pohrzebugi (= 3. pl.) všecky veliké krále Mill. 40ᶜ;

pohřbugijce své přátely VelKal. 36; pohřbovati KomLab. 112.

(*vy*)-*honošovati sě*: wyhonoſſygy sě (3. pl.) JeronMus. 10ᵇ.

(*po, za, z*)-*hubovati*: je pohubowal královstva Pror. 11ᵃ; tiem sobě náboženstvie pohubugy ŠtítBud. 195;

(král mnohé mudrce) zahubowal Šach. 291ᵇ; nezahubuy těla svého Alb.A 95ᵃ; nezahubug družce svého Baw. 19ᵇ; rána zahubugijczye Ben. Ex. 12, 3; (úřadové) zahubugije panstvie Hrub. 2ᵃ₂; rána zahubugjcý Br. Ex. 12, 13;

s uhlím zhubuyuczym ŽWittb. 119, 4; zhvbugyczym ŽPod. tamt.

(*pře*)-*húdati*: przehudali sú Bibl. D 1. Paralip. 15, 21.

(*po, z, za*)-*hynovati*: dušě... chvaľú pohynvgij Otc.B 133ᵇ;

(věci) zhynugy Alb.A 21ᵃ; moc a síla zrádcě zhynuge tamt. 53ᵇ; zhynugi (světské věci) Kruml. 149ᵇ;

(věci) zahynugy Brig. 86ᵇ₁; skrze kteréžto (smilstvo) zahynugi silní, bohatí i smilní Gest Bř. 98ᵇ; nepřátelstva zahynvgije Hrub. 15ᵃ₂; Zahynuje, vetus mos coniugandi Blah. 176.

(*o, pod*)-*kasovati*: hřiechy kněz okasuje, okolo ocházeje říká Chelč. Siet 154ᵃ; někdo jiného pěkně bude okasowati Blah. 312;

(podolků) nepokaſowali ChelčP. 193ᵇ;

kto se tak podkasuje? ChelčKrof. 71.

(*na, z*)-*kazovati, -kažovati*: ten ruší a nakažuje tu věc KorMan. 42ᵇ; české řeči vlastnost jiných jazyků způsoby nakažowati Blah. 189;

zkazuge chrám Drk. 166ᵇ; moli zkazugi (poklady) EvPr. 4ᵇ = Mat. 6, 20; (sv. Václav) vězňová miesta zkažoval PulkR. 22ᵇ; duši i tělo zkazygete JeronMus. 12ᵇ.

(*o*)-*klamovati*: viz, by neoklamoval nižádného OpMus. 148ᵃ; žeť jsú se ti oklamowaly, do nichž sem tak velmě ufal Štít. uč. 46ᵃ₁.

(*roz*)-*kochovati sě*: (mnozí lidé) rozkochogyucze sě... i zapomenú hospodina HomKlem. 1ᵃ.

(*s, u*)-*krocovati*: kterýž ſkrocugeš zvuk moře Br. Žalt. 65, 8;

v mraviech nezpósobné vkrocvgeſs Otc. B 103ᵇ.

(*vz*)-*křěsovati,-křěšovati*: z navi wzkryeſowal JiřBrn. 542; Jezukrist nás wzkrzieſſugye ze zlých mravóv Mat. 12ᵃ; to slovo wzkřišování neb wzkřešování Blah. 168.

křščěti: svatý Jan.. krzſczieſſie Mat.[1]) 36ᵃ.

lekovati, (u)-lečovati: lekowanye toho člověka Alb. A 60ᶜ; my nečarujem, ale lekugem a mnohým pomáháme Štít. uč. 9ᵃ₁ a ŠtítSáz. 4ᵃ₂; (vypravoval) obyčeje lekowanie Rhas. 2;

štěstie vlečuge Baw. 46ᵇ.

[1]) Ve vydání Holubově je mylně uvedeno pod *krstíti, křstíti*. Gebauer v H. ml. III 2², 339 má chybně *krſczieſſe*.

(*při*)-*lípati* (ke *lnúti*): tvrdé k tvrdému nepřiljpá Ezop 58[a]; kdež kto nezřiezeně k tomu milosti przlipa srdcem, ješto.. ChelčP. 216[a]; přilípajie násilně jeho (těla) žádosti k srdci lahodně ChelčKrof. 12.

(*obe, pře*)-*lsťovati, -lščovati:* proč radše netrpíte lstí od jiných, ale sami činíte křivdu, a ještě bratří obelſtigyce ŠtítVyš. $10^{b}{}_{2}$; ten sám sě przyelſtyge Alb. A 7[b]; (ďábel) tě dřieve przyelſſczowal PassKlem. $234^{b}{}_{1}$.

(*u*)-*lovovati*: (síť dobré i zlé) zbierá a ulovuje Kar. 63; (nevod lidi) sbierá a vlowugie Mat. 231[a].

(*vy*)-*lyhovati*: newylyhuge králem mohl by pomoc vzieti na svých lidech Štít. uč. $87^{a}{}_{2}$; neoklamávajíc i jednoho ani co na kom wylyhugijcz ani kradúc Štít. ř. $142^{b}{}_{2}$.

(*s, vy*)-*mínati*: máš znamenati, když na puls sáhneš, aby (2. sg.) neſminal ruky Lék. B 173[b];

(apoštolové) počěchu wymínaty klasy Mat. 195[b]; rukú klasy wýmýnachu t. 197[b]; robotní (lidé) wymienagicze klasy živili se pražmú ChelčP. 286[a]; (apoštolové) počali wymjnati klasy Br. Mat. 12, 1 a Mar. 2, 23.

(*ze*)-*mdlovati*: žaludka (= gen. sg.) nezemdlugij HájHerb. 380[b].

(*z*)-*mizovati*: moc jeho zmizuje HájHerb. 179[b].

(*po*)-*mstovati, -msťovati, -mščovati*: pomſtîuge ŽKlem. 98, 8; (hříchů) jsú pomſtowalí Mat. 79[a]; neslušie nám pomſcziewaty bohóv Pass. 346; pomſſczyewaty buohóv PassKlem. $142^{a}{}_{2}$; aby sě sám... nepomſſczyewal tamt. $95^{a}{}_{1}$.

(*o*)-*mylovati*: (matka synů Zebedeových prosila Krista) omýlowanym mateřinným nevědúci, co by prosila Mat. 314[a].

(*pře*)-*orovati*: (žalobní lidé) meze jedni druhým rušie, ploty bořie, přeorují Chelč. Siet 103[b].

(*o*)-*pasovati* (k *-pásati*): zlatými pasy (se) opaſowachu Pass. 322; (sluhové) sě všickni zlatými pasy opaſowachu PassKlem. $129^{b}{}_{2}$; svú duši svatú čistotú opaſſugie (part.) Mat. 32[b]; po těch sě sukniech opaſugi tkaničkami hedvábnými Kab. 31[a]; neumějí se oni opaſowati tamt.

(*s*)-*pasovati*: co jest na zemi, to také (Kristus) ſpaſſugie Mat. 16[a]; boha neſpaſygyczyeho Pror. $35^{a}{}_{1}$; (Ježíš) ſpaſuge (duše) PassKlem. $47^{a}{}_{1}$; (skutkové) neobživují ani ſpaſugij ChelčP. 134[b].

(*o, vy*)-*plakovati*: budem oplakowaty a vypravovati biedu našeho hubenstvie Alb. 101[b]; oplakowaty bude svú škodu t. 104[b].

(*roz*)-*prchovati sě*: (vody) ku podobenství mlhy rozprchowachu sě ComC. $2^{b}{}_{2}$.

prosba neb wyplakowanye božie milosti Alb.B 141[a].

(*po, s, vz*)-*pytati, -pýtati, -pytovati*: milosrdie a pravdy jeho (hospodinovy) kto popita ŽWittb. 60, 8;

wzpytayu scrutabor ŽWittb. 118, 15; čili bóh newzpita těchto? ŽKlem. 43, 22; (lotři) mezi sobú jechu sě wzpytaty pílně JeronMus. 56[b]; chcemy-li vyšším smyslem to, což sě stalo, ſpytaty Mat. 128[a]; kniežata pekelná shlukše sě počechu zpytati, kto jest ten král slávy Solf. 153[a]; již zpitowachu

zlého mně ŽWittb. 37, 13; zpytuyu svědečstvie jeho tamt. 118, 2; vyšedše zákonníci jěchu sě na ňem (Ježíšovi) ſpytowati Bibl. J 1^{b}.

(z)-račovati[1]: noc má nic temnosti nejmá, ale vščckny věci mé v světłosti sě zraczygy PassKlem. $171^{b}{}_{2}$; že se čáři, snové, vědma, věštby zraczygy často Štít. uč. $10^{a}{}_{1}$.

(na)-ráździ, (na, po, u, za) -rozovati (sě): by sě byl nenarazal Alb. 52^{b}; nikdı sě věcí nenarazal PassKlem. $111^{a}{}_{2}$; bych se byl nenarazal Štít. uč. $152^{\text{b}}{}_{2}$;

co králóv ... sě narozugíe a mnoho chudých.. sě vrozugie Mat. 23^{b}; (mnoho chudáků) sě vrozugie t. 23^{b}; (molové) sě.. narazegi neb narozugi sě ComestC. $4^{b}{}_{2}$; pokora sě zarozuge Otc. B 121^{a}; žena, ješto porozuge Brig. $73^{b}{}_{1}$; země porozowaty bude rod svój EvOl. 151^{b} (= Levit. 26, 4).

(o, u, vz)-stydati, -stýdati (sě): ostydajě sě a strachujě do Chba sě kázal přěnésti (biskup) PulkR. 131^{a}; když marné a nestatečné věci oſtydati budú Štít. ř. $108^{b}{}_{1}$;

sě.. uſtydaſſ PassKlem. $176^{\text{b}}{}_{2}$; neuſtyday sě své dcerky tamt. $141^{a}{}_{1}$; (ptáků) se vſtydame Baw. 130^{b}.

tápati: (krejčí,) nepomyslíš-li o sobě, u pekle potoneš, v němž tapati věčně budeš Hrad. 115^{a}; v tom pokušení mnozí tapagij a málo jich vyplove ŠtítVyš. $23^{a}{}_{1}$; svět kaž mi (Marie,) přěmoci, abych neutonul; v jeho hlubokosti nepřěpúščěj mi plavati, na tom nejistém moři tapaty Modl. A 172^{a}; bezpečná luodí na moři tapagyczych PassKlem. $122^{b}{}_{1}$; aby (ty) hluboko chtě rozumem tapatí (= ponořovati se) i neutopil se pochybením Solf. 70^{b}.

(nad, u)-trapovati: smutek a žalost jeho nadtrapowal JeronMus. 61^{a}; (Břetislav) nadtrapoval (Polsko) PulkR. 69^{b};

své poddací neutrapuje Žíd Sprav. 203.

(z)-troskotovati: ztroſkotuge oděnie a ščíty JeronMus. 1^{b}; ty ztroſkotugez (!) rohy hřiešných lidí tamt. 23^{b}.

(přě, u)-trpovati: ač co potká protivného od někoho, przetrpugycz sobě Štít. ř. $148^{b}{}_{2}$;

(Antonius) svého utrpenie neoblehčil, ale viece vtrpowal Otc.D 183^{a}.

tryznovati: (syn) člověka bude vdán pohanuom a bude tryznowan a bičován EvZimn. $7^{a}{}_{2}$; že sú tryznowaly tobú Rúd. 1708.

(po)-tupovati: (ani mnoho o sobě myslíce) ani se také slepě potupujie e ChelčKrof. 50; srovn. ještě v § 265.

(po)-týkati = potkávati: doklady v § 15.

(po)-tykovati: rozličná práce světa tohoto jej (manžela) potykuge Štít. uč. $41^{\text{b}}{}_{2}$.

(po)-vabovati: ukáza sě kolikos oděncóv s nepřátelské strany, pozorujíc a povabujíc Čechóv ku pobití PulkR. 62^{b}.

vítězovati, s-: boj sě odlúčen býti od kostela wytyezugiczieho GestBř. 118^{b}; (rytíř) mnohokrát ſwytyezowal Štít. ř. $90^{b}{}_{1}$.

---

[1]) Iterativum k *ráčiti, zráčiti, sráčiti* (§ 189).

žásati sě, u-: zaſaſſe sě dievka PassKlem. 74$^{a}_{1}$; nezaſay sě Pror. 40^{b}; Nezaſaite se EvPr. 13^{1} = Mar. 16, 6; Nezazaite sě EvBen. Luk. 12, 4 (10); zaſſach sě JeronMus. 52^{b}; nestrachuj sě srdce váše ani sě zaſſay t. 24^{a};

tak se vzaſagi tečenie krve Sal. 506.

(*po*)-*žehrovati*: toho leptavého pozehrowanye Štít. ř. 110$^{1}_{2}$.

Zanikla také stará iterativa

(*u, za*)-*sýpati* a -*sypovati* ke -*snúti*: proč zaſipaſ, hospodine? obdormis ŽKlem. 43, 23; ješto nikdy neuſippal, ten spí Mat. 112^{b}; když počínal (císař) vſipati GestBř. 42^{b};

proč zaſypugeſſ, hospodine? ŽPod. 43, 23; zaſipugeſſ ŽWittb. t.; uvržen jsem v hrob vſſypuge JeronMus. 25^{b}.

Máme však náhradu za ně v novém iterativu *u-sínati*.

Sem dále patří také případy, kdy iterativum časem mizí jen v jistém významě, ve spojení s jistou předponou, nikoli vůbec. Tak máme na př. *zadržovati*, ale nikoli *obdržovati*, *přičiňovati se*, ale nikoli *učiňovati*, *pohybovati*, ale nikoli *ohybovati*, *rozkrádati*, ale nikoli *ukrádati* atpod., kteréžto složky měla stará čeština. Srovn. § 145.

§ 24. Hojná stč. iterativa tř. 5. (vzoru *dělati* a zejména *sázěti*) časem hynou, takže v jazyce novém zůstávají iterativa tř. 6. Na př.

(*při*)-*číněti* (k *činiti*): przyczynyeyte vše PassKlem. 54$^{b}_{1}$; hroby zlaté przyczynyety tamt. 151$^{b}_{1}$; hřiech na hřiech przičžiniege ChelčP. 73^{b}; hřiech obnovený nového hřiechu przicźíníe Otc. B 195^{a}; nebudem-li hřiechóv k hřiechóm przyczinieti ŠtítBud. 137; přičjńeli hříchův Br. Ž. 78, 17.

(*o*)-*hlášěti* (k *hlásiti*): hřiech svój jako Sodoma ohlaſſyely Pror. 3^{a}.

(*u*)-*chýleti*: počě Seneca i sěm i tam hlavy uchylety PassKlem. 125$^{b}_{2}$.

(*z*)-*jěvati*: přikáza jim, aby jeho nezgiewalí Mat. 199^{b}; nikdy sě tak nezgyewalo v židovuství (!) tamt. 142^{1}.

(*u*)-*krácěti* (ke *krátiti*): života jmu sě ukraczye Hrad. 144^{a}.

křikati, *kříkati* (ke *křičěti*): krzikali Hrad. 53^{a}; krzykas Mast. 92; naň krzykaſſ Alb. 97^{b}; sr. Gebauer Slovn. I, 145.

lépati, *lepati* (k *lepiti*), doklady v Gebauerově Slov. II, 228, u Zubatého ve Sborn. fil. VI, 95 a zde v § 226.

(*do, po, z*)-*mácěti* (vedle *makati*): domace se kosti lebné Sal. 211;

(Esau) pomaczaw jeho (syna) EvOl. 116^{b};

(řezník) dobytčátko zmaczye Hrad. 136^{b}.

ptýleti, *roz-*: zbierám, kdež sem nerozptilel Bibl. J Mat. 25, 26; (mnohý kněz mní se) bohat býti v umění, když ptýlé smysly Albrechta Velikého ChelčSiet 120^{b}; že sme marně utráceli a rozptyleli zboží ChelčP. 205^{b}.

rúšěti, *po-*, *pře-* (k *rušiti*): ruſieyu svá čsná ložě Hrad. 119^{b}; děvojstvie neruſſyegye PassKlem. 73$^{a}_{2}$; neruſſeyte Štít. uč. 27$^{b}_{1}$; tacít (lidé) svój rod prznie a počest ruſſegy ŠtítOp. 40^{1};

poruſſegi (= 3. pl.) dobré dielo Sal. 200;

neprzieruſſeímy Otc. B 115^{1}.

(*při, s, u*)*-tiskati, -tískati* (k *tisknúti, tiščěti*): k sobě přitiskati a ochotně líbati Sen máj. 47;

ruky ſtiſkanye ŠtítVyš. 27^{a}_{1};

(aby víra) hynula a bezprávím utieskána byla ChelčSiet 162^{a}; vtiſkagicz ChelčP. 6^{a}; (kán) poče vtiſkati všecky okolnie země Mand. A 206^{a}_{2}; na statciech vtíſkati Solf. 70^{b}; (Egypťané židy) vtijſkali Ben. Ex. 1, 12; vtiſkali je nepřátelé jejich Br. Žalt. 106, 42; nevtiſkali VelKal. 44; chudé utiskali Lomnic. Vybr. rým. 29.

(*při*)*-túleti* (k *tuliti*): jal sě przitulety pánvy Pass. zl. Mus. 1^{a}_{1}; počěchu jeho (Antonia) všichni przituletí Otc. B 208^{b}.

(*s*)*-veličěti* (*k veličiti*): co sě ſwelyczyeſſ Pror. 97^{b}_{1}; abychom ſye neſweliczielí božím účinkem Otc. B 27^{a}; na své mysli ſwelicziegie sě t. 108^{a}.

Jsou to dále slovesa opětovací *dářěti* (k *dařiti*), *-dúšěti* (k *dusiti*), *-hrážěti* (k *hraditi*), *-hromážděti* (k *hromazditi*), *chrleti* (k *chrliti*), *končěti* (ke *končiti*), *miešěti* (k *miesiti*), *mlúvěti* (k *mluviti*), *-múcěti* (k *mútiti*), *-návěti* (k *-noviti*), *-núcěti* (k *nutiti, nútiti*), *-prášěti* (k *prositi*), *-spářěti* (k *spořiti*) a j. Doklady v Gebauerově H. ml. III 2^{2}, 336 sl.[1]) a ve Slovn.

V jazyce dnešním máme za tato iterativa veskrze iterativa tř. 6: *-čiňovati* (*přičiňovati*), *-hlašovati* (*ohlašovati, prohlašovati, vyhlašovati*), *-kracovati* (*zkracovati*), *-křikovati* (*pokřikovati, zakřikovati*) atd.

§ 25. Naopak zase hynou časem iterativa třídy 6., jako na př.

(*po, při, před, u, z*)*-běhovati*: pobyehugycz z boję Pror. 95^{a};

przіedbiehugíj Otc. B 102^{b};

przybyehugyczyemu lidu HymnOpav. 157^{a}; (lišky) przibiehugi až k městu Kab. 4^{b};

vbyehuges (v ponížení) JeronMus. 28^{a};

jako voda zbyehugyczie ŽPod. 107, 8; (mokrosti) zbiehugí se Rhas. 19.

(*z*)*-bodovati*: zbodugy trnem (1. sg.) ŽPod. 31, 4.

(*po, u, za*)*-hasovati, -hašovati:* neroďte duchu pohaſſowaty Štít. ř. 122^{a}_{1}; druzí je (řeči) v sobě pohaſſygij tamt. 195^{b}_{1};

do ohně nevhaſugicziehо EvOl. Mar. 9, 42; žiezn vhaſſuges Jeron. Mus. 22^{b};

oheň jich (rukou) nezahaſuge EvOl. Mar. 9, 43.

(*o, pře, s*)*-hledovati, -hladovati*, (*po*)*-hlezovati:* (paní jela) do jedné země ohledowat žen té vlasti Alb. A 10^{b}; (sv. Pavel počal oltáře) ohledowaty Pass. Klem. 223^{a}_{2}; jíde ohledowat Baw. 217^{b}; ohledugicze ChelčP. 41^{b}; (kněžny) po městě se túlaly ohledugicze krámy Lobk. 20^{a}; aby ohledowal Háj. 4^{a};

przіehledowaſſe Otc.B 161^{b};

shladujě (part.-*nt*). PulkR. 158^{b}; (Marchelindes) rád krajiny ſhleduge Solf. 117^{a};

(Ezop) na každého... pohlezowal Ezop 5^{a}.

[1]) Také slovesa dokládaná shora má Gebauer l. c. kromě *-hlášěti, -chýleti, jěvati* a *-tiskati*. Některá jsem doložil novými doklady.

(*ot, vy, za*)-*hoňovati:* (od model) odhonowaty Pass. 335;

(já) wyhonvgy (ďábly) EvSeitst. 142^{b} = Luk. 11, 19; (Antonín) ďábly wyhoniowal Otc.AC ad B 201^{b} (Smetánka 682);

zahonyge ŠtítVyš. 47$^{b}{}_{2}$.

(*při*)-*hozovati* (*sě*): že se přihozuje KorMan. 162^{b}.

(*po*)-*hrdovati, -hrzovati:* (kdož pro boha) zdejší útěchú pohrdugi ŠtítSáz. 279$^{a}{}_{1}$; tiem vším pohrdugem Štít. ř. 112$^{a}{}_{2}$; ženima pohrdowala pak svú paní tamt. 139$^{b}{}_{2}$;

kto vámi pohrzigie, mnú pohrzige EvBen. Luk. 10, 16 (36).

(*vy*)-*hybovati:* ni na levo ni na pravo wyhybugycz Štít. ř. 86$^{a}{}_{2}$; newyhybugicz ni sem ni tam z hodujie miery ŠtítBud. 188.

(*při, s*)-*chozovati:* przychozygyczym z země z dalekéj Pror. 10^{a}; przychozygyczyeho Modl. A 18^{a};

ſchozugete moře a zemi EvOl. 287^{a}.

jědovati: tehdy bude tobě chvála před spolu gedugicziemi EvBen. Luk. 14, 10 (26).

(*po*)-*klinovati:* až do nebe po hřiechu vašie jasnosti poklinujíce Žíd. Sprav. 31.

(*s*)-*klesovati:* kolena sě ſkleſugy PulkL. 427.

(*po*)-*kloňovati:* klekati, pokloniowati sě před oltáři ŠtítMus. 81$^{a}{}_{1}$; své hlavy žádnému v pokoře nepoklonug Brig. 91$^{a}{}_{2}$.

(*u*)-*kluzovati:* (plácek) vklizowali PrefP. 231 (66).

(*po, z, za*)-*kušovati, -kusovati:* viece sě pokuſſugycz Pror. 1^{a}; (vůně duchovní sladkosti) pokuſygye (člověka) Alb. 9^{a}; pokuſſowaſſe PassMus. 503; nebudeš pokuſſowaty svého hospodina Mat. 46^{b}; pokuſſowati Kruml. 31^{a};

zkuſſygy ŠtítVyš. 17$^{a}{}_{2}$; nezkuſſuge lidí ani jich znaje ChelčPař. 182^{b}; zkuſſuge Br. Ž. 11, 5;

(nepořádku) všickni zakuſſugij VelKal. 266.

(*po*)-*lapovati:* (libostné věci tohoto světa) polapugy duši Brig. 85$^{a}{}_{1}$.

(*pře, při, vy*)-*lecovati:* nebesa během rychlým przyeleczugye (= part.) HymnOpav. 74^{b};

przileczugí tam holubové Mand. A 172$^{b}{}_{2}$;

jako kuřenci z hniezda wyleczygyczy Pror. 12^{a}.

(*na*)-*lezovati:* notu nalezowaſſe Zrc. A 4^{a}; jáť na ňem smrtedlné viny nenalezugy Drk. 165^{a}; vinu nalezugy (3. plur.) Hrad. 110^{a}; nalezugi (3. pl.) Mand. A 172$^{a}{}_{1}$; hledaje plodu na tomto fíku a nenalezugy EvBen. Luk. 13, 7 (27); nového nenalezugi (1. sg.) Hilar. 28^{b}; málo jich jest, ješto ji (cestu) nalezugý Mat. 90^{b}.

(*po*)-*lomovati:* polomuge jej netrpelivost (!) Brig. 60$^{b}{}_{1}$.

(*s, u*)-*ložovati:* skrzě křest ſlozygem našeho vetchého člověka Alb. A 46^{b};

ktož sám sobě něco činiti vložuge Hrub. 88$^{a}{}_{1}$; zlým věcem konec uložujíc ŽídSprav. 90.

(*po*)-*ludovati sě:* (každý) se poludowal Ezop 124^{a}.

minovati, po-, za-: mynowachu ŽWittb. 128, 8 (= mygyechu ŽPod. t.); nemynvgycz Rožmb. 278; kteříž dávajú onu radost věčnú za mynugyczy a časnú Alb. A 21[b]; horkost minuge LucN. 24[a];

stien brzo pominugiczy ChelčP. 16[b];

smutky, jenž brzcě zamynugy JeronMus. 15[a].

(vy)-mlacovati: (semeno) wymlacuge se HájHerb. 277[b].

(o, ot, při, s, vy)-mluvovati: jenž sě ve zpovědi omluwuge Alb. A 91[a]; omluwugye sě (= partic.) PassKlem. 79[b]$_1$; k svému pánu omluwugie se přišel Mat. 366[a];

(Vitoš) nechtě opatem býti otmluwowaſſe Hrad. 25[a];

(Eva) przymluwugiczi sě slovami radnými ComestC. 9[b]$_2$;

nevěř tomu, zaňž tě ſmluwugy Brig. 73[b]$_2$;

vymluvováše se Kříž. A 290.

(roz)-mokovati: dsky hliněné vodú zkazie se a rozmokugi Solf. 144[a].

(po)-mrskovati: (koně) pomrſkowali ČMusFil. 3, 140 (z tisku s počátku 16. stol.).

(ob, po, pře, při, roz, vy)-myslovati, -myšlovati, -mýšlovati: (Němci) jiné zlé věci obmejšlovali BartKron. 31[b]; když počě pomyſſlowaty Brig. 7[a]$_2$; v przemyſſlowanij ChelčP. 1[a]; przemýſſlowatí bude Solf. 97[a]; přemyſſluge Br. Ž. 1, 2; neprzymyſſlyge (křivdy k pravdě) Alb. 22[b];

kdyžto sě rozmyſlygeſſ Alb. A 101[b];

wymyſluges sobě JakoubDial. 187[b]$_1$.

(pod, pro, v, vz)-nikovati: což tři stavové království českého kdy svolili.., podnikali a podnes podnikují Březn. 85;

všecka nespravedlivost... pronikuje ŽídSprav. 82; (pivoňka) jest moci pronikugijcý HájHerb. 171[a]; mocí svau... pronikuge tamt. 335[b];

v to newnykug, jehož by nemohl (snésti) ŠtítBud. 165; v póst wnykugijcz Štít. ř. 205[b]$_2$;

kde wznykuge, odkud pochodí (kořen) Štít. ř. 94[b]$_1$.

(ot, při, v)-nosovati, -nošovati: otnoſſugy (*-ji* m. *-je* = 3. sg.) ŽWittb. 11[a] = Hebr. 5; otnoſſiuge ŽKlem. 45, 10;

(andělé) k nám od boha dary, milosti przynoſugicz ŠtítBud. 97; kvietie domóv přinoſuge ŠtítBud. 75;

newnoſſuy Pror. 62[a].

(po)-nukovati: (obr) všech po sobě ponukowaſe Baw. 138[b]; (Jiřího) ještě ponukugi (3. pl.) Hilar. 39[b]; (bůh) k dobrému ponukuge ŠtítBud. 133.

(o, po, s, v, zpro)-padovati: vždy jemu (měšťanu) řetězi (s rukou) opadowali Pass. 357;

(bratra) často hněv popadowaſſe Otc. B 73[b]; jakož rybu popadugy na udici Štít. uč. 152[a]$_1$; cizí oheň popaduje lid nezučený Štít. Bud. 4;

list neſpaduge LucF. 141[a]; (ptáci) spadují KorMan. 170[a];

v neposlušenstvie wpadugie Mat. 152; hlas boží upadugiuci u plamen ŽKlem. 28, 7; wpadugij v pokušenie Štít. ř. 190[a]$_2$;

zpropadowali Blah. 325.

(*do, ot, vy, za*)-*placovati:* že jest doplaczowal svými (penězi) KolC. 141[b] (z r. 1588, Gebauer Slovn. I, 299);

(služby prokázané) přátelstvím odplacovati Břez. 40;

wiplaczowach ŽKlem. 68, 5; vrátiti (základ) wyplaczugiczyemu PrávSoběsl. 95; wyplacugi Br. Ex. 13, 5;

zaplaczowachu ŽWittb. 34, 12; za to viece zaplacugí JakoubDial. 201[b]$_2$.

(*s*)-*plňovati:* slibujte bohu sliby a ſplnuyte ŠtítJHrad. 45[a]$_1$.

(*za*)-*pletovati*: ktož s mnohými lidmi ješitným mluvením sě zapletugye JeronMus. 67[a].

pusťovati, (*do, o, v, vy*) -*puščovati:* nebuď jako člověk boha puſtygyczy Alb. A 60[a];

sú hřěši, jichž se dopuſtugem ŠtítOp. 375[a];

opuſczygyczym Modl. A 128[b]; kněžie opuſtugí (ustanovení) JakoubDial. 185[a]$_2$; opuſtugycz to dokonánie Kristovo tamt. 194[b];

když ji (duši v tělo) wpuſſczowachu ComestC. 7[b]$_1$; nenasyceného v ješitnost vpuſczuges JeronMus. 31[a];

wypuſczygeſſ ŽWittb. 103, 10.

(*po, s, u*)-*razovati, -ražovati:* porrazzowati budete nepřátely své EvOl. 151[b] = Levit. 26, 7; žádného neporazzugte tamt. 206[b] = Luk. 3, 14;

(papežové jedni druhé) lstí sražovali s papežstvie KorMan. 57[a];

(zhřešil jsem) jich (kněží) vrazygye Alb. A 96[a]; takéž my zlú [44[b]] řečí svých úst i žádného neurazuyme Mat.

(*ot*)-*řěkovati* (*sě*): když se ďábla odrzekuge GestKl. 271.

(*při*)-*rostovati:* masa bude prziroſtowati Rhas. 12.

(*při, otpři*)-*sahovati:* przyſahugyt skrzě tvú velikú moc PassKlem. 208[b]$_1$;

odprziſahuge ŠtítJHrad. 90[b]$_2$.

(*u, vy*)-*slyšovati, -slychovati*: vſliſſowal sem volaję ŽTom. 9[b] = 68, 4; vſlyſſuge.. žádost JeronMus. 9[a]; kajícieho uſlyſſugeſſ HymnOpav. 112[c]; potvorné přieběhy vyslychují KorMan. 65[b].

(*o*)-*střěhovati:* oſtrzyehowaſſye města EvOl. 104[b] = (II. Kor. 11, 32).

(*u*)-*těkovati, -tekovati*: v střieci vyjděte vtekugyczyemu Pror. 15[a]; k ňemu sě utiekowachu Hrad. 14[a].

(*s*)-*těrovati:* (nepřátelé Kristovi) stěrují kosti všeliké pravdy ChelčSiet 150[b].

(*pod, roz, u*)-*tinovati*: (stromoví) do zpodku podtiňowal Ezop 59[a]; mečem roztynugye (= part.) mé srdce Modl. A 139[a]; (hlavy) utinují ŽídSprav. 100.

(*vy*)-*točovati:* wytočowánj vody HájHerb. 395[b].

(*u*)-*topovati*: (saň) lodie s lidmi často utopowaſſe Pass. 379.

(*po, pře, vy*)-*třasovati:* potrzaſugíce dlúhých vlasuov ChelčPař. 191[b]; (Jiří nedal nikomu projíti) všecky przetrzaſuge Hilar. 26[a]; (moc) wytrzaſuge duši ote všeho zameškánie Alb. A 98[b].

(*do, po*)-*tykovati:* ktož sě ho dotikuge Hrad. 40ª;

sílně sě pothýkowalí AlxB. 173; potykowaly sme sě Pror. 44ª; mnoho mají páni činiti a tak je potykugi mnohé nechuti ŠtítMus. 31ᵇ₂; to ti vědie, ješto je to potykuge ŠtítBud. 114.

(*s, pos*)-*tyskovati*: ſtiſkowaſſe sobě sirdce mé ŽWittb. 60, 3;

(doktor Paur) stížné psaní.. učinil s postyskováním navrhuje, že Břez. 33.

(*před*)-*vědovati*, (*vyz*)-*vězovati:* kterýchž on (bůh) povolává, ty przied-wieduge praedestinat JeronMus. 39ᵇ;

s wyzwiezowánijm mají lidé býti sazeni na úřady Hrub. 33ᵇ₂.

(*při*)-*vladovati:* (sv.) Michal všudy przíwladuge Solf. 80ᵇ.

(*při, s*)-*vozovati* (k *voditi*): k otci nebeskému lidi przywozowal Mat. 140ᵇ; przíwozuge lodí k zahynutí Hrub. 31ª₁;

budú prorokovati křiví prorokové viděnie lživá a lstivá vščcky a ſwozowanye s dobrých cěst JeronMus. 35ª; (lucifer) svozoval jest k sobě anjely ŽídSprav. 191.

(*přě*)-*vozovati*, -*vožovati* (k *voziti*): (na prámu) se vozové a koni a dobytek.. převožují UrbKaceř. 3; jiné doklady v § 21.

vracovati, ob-, ot-, přě-: budeš-li vše, coť schovati dadie, wraczowati ŠtítVyš. 10ᵇ₁; proč zlé za dobré wraczugeſs? GestBřezn. 110ᵇ; (lotři) jechu sě k nima opět za sě wraczowaty JeronMus. 56ᵇ;

obraczowaſſe Pass. 502; myšlenie obraczugy (= 1. sg.) Modl. A 81ᵇ; neodwraczug své tváři Solf. 68ª;

przyewraczoval AnsOp. 6; aby sebau nehýbalo a se nepřewracowalo PrefP. 299 (80).

(*pod*)-*vrtovati:* kteříž podwrtugi slova spravedlivých subvertunt Bibl. A Ex. 23, 8.

(*ob, s, z-*)*vykovati*: bychom obykowaly tomu dielu Alb. A 69ᵇ;

kterýž ſwykuge pokušení HymnOpav. 191ª;

(slavnost) zwykugý všichni zpravovati tamt. 151ᵇ.

(*po*)-*zěrovati* (k -*zierati*): Tehdy bóh zjěvi tomu starému, že ďábel před tiem mladým bratrem sědal a proměňoval sě v ženskú tvář rozlíčně. A mladému bratru bylo toho líbo pozerowaty Alb. A 62ª.

Jazyk novější má tu jenom iterativa -*bíhati* (*vybíhati, pobíhati*), -*hlížeti* (*ohlížeti, přehlížeti*), -*cházeti* (*přicházeti, zacházeti*), -*koušeti* (*pokoušeti, zkoušeti*) atd. Některá iterativa tř. 6. jsou možná i dnes a vyskýtají se porůznu, na př. *u-, za-hašovati, navracovati* (*se*), *přemyšlovati*, ale běžnější jsou i zde iterativa třídy 5. -*hášeti, vraceti, -mýšleti*.

Sem náležejí vlastně také případy, kdy se iterativa neužívá jen v jistém významě, ve spojení s jistou předponou: je *zatracovati*, ale nikoli též *utracovati*; *vyprávěti*, nikoli *oprávěti* a pod.; srovn. § 145.

§ 26. Nářečí mor., zejména východní, a slc. zachovala stav blízký stčeskému, popisovanému v předešlých třech §§, ba mají nad něj mnoho

iterativ, která jsou beze vší pochyby původu nového. V jednotlivých případech je však těžké rozhodovati, jde-li o tvoření nové či staré.

Tak nalézáme ve vých. nářečích velmi četná iterativa tř. 5., jako jsou:

(*při*)-*číňati* [1]) (k *činiti*): přičiňum (= 1. sing.) Loriš 61.

(*na*)-*dájati* (k *dojiti*): nadájám BartD. I, 8 (zlins.), t. I, 156 (laš.); ty toho chlapa za sedem rokov nadájať musíš Dobšins. 294.

(*pře*)-*dráb'ati* (k *drobiti*): předráb'ám (= tancuji) BartD. I, 8 (zlins.), t. I, 156 (laš.), předrábjał VlkKramp. 70.

(*po*)-*drážati* (k *podraziti*): dobytek podráží BartSlov. 306.

(*u*)-*dúšati* (k *dusiti*): slc. udúšať.

(*po*)-*hnětati* (k *hnetu, hnětu*): pohnětat se BartSlov. 308 (zlins.).

(*po*)-*hlázati* (k *hladiti*): slc. *pohládzať*: tými rukami pohládzal tvár kamarádovu Holuby v NVČsl. XV(1921), 96.

hrázati, hrážati, vy- (k *hraditi* a *hroziti*): hrázam Folprecht I, 19; vyhrážať Kašík 67; vyhrážám si BartD. I, 156 (val.).

(*za*)-*hrebati:* orľa zahrebał a odešoł daľej CzambelReč. 217.

hrúžati (k *hrúziti*): hrúžať sa = „brodiť sa po sňahu, po vode" (v Myjavě) SlcPohľ. 15, 445.

(*z, za*)-*kášať* (ke *kositi*): slc. zkášať, zakášať.

(*při*)-*klécati* (sr. stč. *klěcěti*): (žebrák) přiklécał na dvě míle cesty Na schodě XIII, 371.

(*u*)-*krácati* (ke *krátiti*): slc. ukrácať.

(*s, u*)-*kŕčati* (ke *krčiti*), skŕčám, ukŕčám sa [2]) BartD. I, 156.

(*o*)-*kříkati:* okříkám Kaš. 33; Bazała jich dycky okříkał VlkKramp. 18; ona ho okrikała CzambelReč 245.

křívati (ke *kříviti* „kulhati"): (kuchtík) na jednu nohu kríva Dobšinský 551.

(*po, vy*)-*krúcati* (ke *krútiti*): vykrúcať sa Kašík 67; pokrúcał hlavou Dobšinský 235; slc. vykrúcať.

(*ot*)-*kŕščati*: oravs. otkŕšťam ťa ve meno ďáblovo.

lícati (k -*líknouti*, sr. stč. *léčěti*): budu na tebe lícati Sušil 253 (z Litenčic).

lépati (k *lepiti*): lépat, nalépat = bíti FolprechtSlovn. 11; łépat (!) = pohlavkovati BartSlovn. 181.

(*z*)-*lúzati* (k *lúditi*): zlúzať Kašík 33.

macati (k *máknouti*, sr. stč. -*máčěti*): macać Loriš 9, 62.

(*z*)-*mářati* (k *mořiti*): zmářám BartD. I, 156 (val.).

(*pa*)-*m'atati* (= -*matovati* v *pamatovati*): pamětať BartSlov. 279 (val.); slc. pamätať.

měřati, -mířati, pře-, z- (k *měřiti*): on na to zmířał už dávno Kašík 99; mjerat Suchý 55;

[1]) Udávám hesla trochu normalisovaná; kladu v infinitivě -*ti*, *t* za *c* a pod., ale ponechávám nepřehlasované *a* a pod.

[2]) Tištěno omylem *ukŕčám*.

*

premeral ho od hlavy do päty Záturecký 121; desaťkráť meraj a potom strihaj t. 142; že co budu s tim korcom merac CzambelReč 356.

míšati, z- (k *mísiti, míšiti*): míšať BartD. I, 176 (val.), t. 25 (zlins.); zmíšať Suchý 55; nemiešaj sa ty Pánu Bohu do remesla Záturecký 2.

mlácati (k *mlátiti*): muácat Suchý 55.

(*po*)-*náhľati* (k *náhliti*): slc. ponáhľať sa.

(*ob, od*)-*náv'ati* (k *-noviti*): odnáv'ať (= obnovovati) BartD. I, 239 (laš.); obnov'ać Loriš 62.

niecati (k *-nítiti*): slc. niecať (= zapalovati a pod.).

(*po*)-*núcati* (k *nutiti*): ponúcať Kašík 67.

(*zao*)-*patřati* (k *-patřiti, zaopatřiti*): dy mě zaopatřali BartD. I, 156 (laš.).

plákati (k *-pláknouti, -pláchnouti*): bude šaty plákať Dobšins. 133.

(*do, na*)-*plňati* (k *plniti*): slc. do-, na-plňať.

(*do, od*)-*prášati* (k *prositi*): doprášať sa Kašík 34; budeš ty sa kohosi doprášať VlkKramp. 27; odprášám BartD. I, 8 (zlins.), t. I, 156 (laš.); slc. odprášať.

(*na, při, s, vy*)-*práv'ati* (k *-praviti*), do-, na-, vy-prav'ám BartD. I, 156 (laš.); pripravjac še Czambel 250; budeš správať Dobšinský 812.

(*vy*)-*řá*(*d*)*zati* (k *řáditi*): Mi to nevyřadza = neškodí, nevyřazaj mu = = neubližuj mu BartD. I, 289 (val., laš.).

rúcati (k *rútiť*): rúcať Suchý 55 a spis. slc.

rúšati (k *rušiti*): rúšať boty Kašík 33; rušať se = hýbati se BartD. I, 263 (laš.); rušac Loriš 62; rúšat Suchý 56; (princezna) darmo svojho Jana rušala, prečo ňestava CzambelReč. 214.

(*při*)-*sálati* (k *soliti*): přisálať Kašík 34.

stáčati (ke *stačiti*); potem ím to má stáčať Kašík 112.

(*od*)-*strášati* (k *strašiti*): odstrášám BartD. I, 156 (laš.).

(*od, vy, za*)-*strájati* (ke *strojiti*): han. vestrájet; odstrájám BartD. I, 8 (zlins.), t. 156 (laš.); zastrájali sa Dobšinský 126 a spis. vystrájať, zastrájať sa a pod.

(*při, pro*)-*sví*(*d*)*čati* (k *svědčiti*): prosvíčám (= dosvědčuji) BartD. I, 156 (val.); „Ale na ozajst", ...přisvíčál Švagera VlkKramp. 45; prisviedčal Dobšins. 746.

tiskati, tískati, po-, s-, vy- (k *tisknouti*): děvečce ruku stískal Sušil 167; potískať = dokončiti práci (val.) BartSlov. 319; tu jich vedú pred pec a tiskajú Dobšins. 257; spis. slc. vytískať a pod.

(*u, v*)-*tláčati* (k *tlačiti*): slc. utláčať, vtláčať.

(*ob, dozob*)-*túlati* (k *tuliti*): celú ju (Švagerka Rozínu) dozobtúlała VlkKramp. 70; (Švagerka) obtúlała Rozínu tamt. 93; jak sa držali kole krku a obtúlali sa t. 22.

(*po, vyna*)-*účati* (k *učiti*): poúčať (val.) BartSlov. 321; poučać Loriš 62; vynaúčala ho Dobšinský 857.

(*do*)-*vířati* (k *věřiti, dověřiti*): dovířať na Holešovsku BartD. II, 9; dovířám t. I, 156 (val.); tí si dál nedovířali U Křúp. 32; ňedovířoł BartD. I, 360 (frýd.), doviřać Loriš 62.

(*na*)-*vrcati* (k *vrtěti*): navrcana muka BartD. I, 127 (laš.).

(*o*)-*žabati, -zíbati* (k *zebe, zabe*): ozíbať Kašík 33; ozíbať BartD. II, 358 (zlins.); ožabať t. a Slov. 273 (laš.).

Staré iterativum *lípati* (ke *lnouti*) dochovalo se ve zlins. *dolípať* na koho = dorážeti (zejména o psu) BartSlov. 61 a ve val. *dołypať*: (chlapci) začali se casnovať a dołypať na Antoša Slavičinský v ČL. XV, 31. Místo *-li-* je tu *-ły-* nějakou lidovou etymologií (Zubatý ve Sborn. fil. VI, 96).

Zachovalo se také

pytati, pýtati: hostr. pytać se Loriš 64; slc. opýtať, spýtať sa.

§ 27. Dále nalézáme ve vých. nářečích hojná iterativa třídy 6.:

čitovati, po-, vy-: čituju BartD. I, 157 (laš.); čituju Loriš 66; ako tak vyčituje Dobšinský 557; spis. slc. počitovať.

(*z*)-*hasovati*: lampa zhasuje BartD. 1, 157 (laš.).

(*o*)-*hledovati*: ohleduje husi BartD. I, 156.

(*z*)-*hozovati*: Matky valašské všecky své děti dávají nositi na křest v jedné košilce, „aby sa měły rády a sa zhozovały“ (= były svorné) BartošSlovn. 543.

(*po*)-*hrebovati*: slc. pohrebovať.

chozovati: chodzovać, chodzuju Loriš 62; chodzuju BartD. I, 157 (laš.).

chybovati: chybuje mu ešče pů łokťa BartD. I, 157; tak jim nič nechybuje Dobšinský 119 a spis. slc.

(*do, pro*)-*kopovati*: dokopovać, dokopuju Loriš 62; ten kopec prokopujú Kašík 136.

kradovati: Ja som nie kradował / chudobnym sedlaczkom / ale som kradował / panom welkolaczkom Zawiliński MAAE. I, 412 (záp.-slc. ze stol. trenč.).

(*z*)-*kusovati, -kušovati*: zkušował jsem U Křúp. 473; kameň zkušuje Záturecký 121; slc. spis. skusovať.

(*roz; vy*)-*kutovati* (ke *kutati*): (ogarec) ím oheň rozkutował a rozhazował Kašík 101; vykutovali BartD. I, 157 (laš.).

(*do*)-*mluvovati*: domłuvuje mu BartD. I, 157 (laš.)

(*roz*)-*myšťovati*: rozmišl'oval a povedzel Czambel 258; rozmišl'oval, jak bi sam sebe i vojakoch od śmerci oťebodzic mohol tamt.

(*o, po, poo, roz, u, vy*)-*padovati*: kvitka opaduju (laš.) BartD. I, 157; snieżik popaduje Záturecký 189; oravs. ovocie poopadovało; rozpadovać, rozpaduju Loriš 62; a jak vypadovała t. 85; slc. spis. upadovať atd.

(*za*)-*pachovati* (k -*páchati*): (voda) zapachuje umrčinú Kaš. 142.

(*o*)-*pasovati*: hrsťou reži sa opasujú Holuby v NVČsl. XV (1921), 90; šlahúnom ostružlinovým opasujú ženíchov tamt. 88.

(*od, před, za*)*-říkovati:* odříkovať na Holešovsku (= han. I.) BartD. II, 9; zařikuju BartD. I, 157 (laš.); družba předřikował Vlk Kramp 63.

(*roz, vy*)*-sypovati:* obili se vysypuje BartD. I, 157 (laš.); rozsipoval totu muku CzambelReč 266.

(*do, po, vyz*)*-vědovati:* povědovať, pověduju (laš.) BartSlov. 321; ja se ňevyzvěduju BartD. I, 157 (laš.); dovedovať sa Dobšinský 661.

vladovati, s-: mor. horș. nemúžo sebó vladuvat; (respicient) sebú nemoh ani vládovať VlkKramp. 39; nesvládovál ho (štok), lebo to była hrozná těrcha tamt. 107; slc. vladovať.

(*po*)*-vrtovati:* hospodský povrtovál proti pudmístrovi = popichoval BartSlov. 322 (slc.).

vožovati: vožuju Loriš 66.

Tato iterativa na *-ovati* jsou velmi hojná v laštině a hostravštině. Vedle uvedených má BartD. I, 157 ještě tato: *boluje-poboluje, nosuju, obděluje rolu, slychuju, vykładovať, vyseduje z voza, mlacuju* a *mlatívuju, vozivuju, najduje se.* Loriš 62 má mimo slovesa připomenutá shora ještě: *bolovać-boluju, byvuju* (= *bývám*), *jiduju, košovać, mivuju, ňechuju, odbiruju, pijuju, robuju, słychuju, zpivuju*; na str. 66 *młocuju, pršuje, dželuju, jezdzuju, najduje še, ňevěřuju.*

Loriš (62, 66) se domnívá, že tyto tvary jsou sekundární. Soudí takto: *padovati* (*padovać*) je z pův. *padávati,* nikoli *padovati.* Po změně *ā* v *o* srovnal se nový infinitiv *padovać* s infinitivem tř. 6. *kralovać* a odtud pak vzniklo nové praesens *paduju* místo *padovum* z *padávám.* Tento postup je možný. Ale pro mnohá iterativa je Lorišův výklad zbytečný a také nesprávný. Iterativa na *-ovati* nalézáme nad míru usu západního také mimo laštinu a hostravštinu, kde jejich vznik nelze vysvětlovati změnou *ā* v *o*, poněvadž jí mimo laštinu není. Veliký rozsah iterativ na *-ovati* v laštině je dílem výsledek zachování staršího stavu a dílem výsledek nového tvoření podle starých vzorů. Bylo-li v stč. *-chozovati, -padovati, -slychovati,* a je-li *-padovati* v kladštině (§ 28), *čitovať* v slc., vykládá Loriš zcela zbytečně a ne s právem hostr. *opadovać, rozpadovać, chodzovać, slychovać, čituju* z tvaru na *-ávati.* Podobně zbytečně vysvětluje tak Loriš *ňevěřuju, dohorovać, držovać* a *kazovać,* když tato slovesa jsou i v usu západním: klads. *nevjeřovat,* ob. (*do*)*hořovati* atd., (*za*)*držovati,* (*při*)*kazovati* atd. Při druhém, třetím a čtvrtém slovese jde proti usu západ. jen o rozdíl v užívání slovesa prostého a složeného; laština má zde slovesa nesložená, usus záp. složená. Ale tento rozdíl mezi usem západním a východním není nic zvláštního. Srovn. § 147. Někde svědčí proti Lorišovu výkladu okolnost, že vedle praesentu na *-uju* není infin. na *-ovać*: *pršuje-pršeć, vařuju-vařić, čituju-čitać* a pod. (Loriš 66). Z toho je zřejmé, že východiskem iterativ *vařuju* atd. nejsou infinitivy na *-ovać,* vzniklé z *-ávati,* nýbrž že tato iterativa vznikla přímo k durativum typu *vařić.* Infinitivy nejsou asi proto, že potřeba nových iterativ byla zejména v praesentě.

§ 28. Západní nářečí zachovala bývalou mnohotvárnost anebo si přitvořila nové typy iterativní v rozsahu daleko menším. Hledí sem tato slovesa:

klads. *drážet se* = býti dražší Kubín Lidoml. 174 a

nevjeřovat = nedůvěřovati tamt. 203.

polens. *dohořovati*: dyž už dohořovalo Hošek Polens. 130.

jihoč. *kálat*: šél kálat drva Dušek Kmen. 53.

litom. *klícet se*, už se dlouho klícet nebudu, přeci se z toho vyklícel Hodura 47.

podkrk. *láceti* = strojiti léčky Kouble 55; klads. *líčel* chvor na ryby Kubín Lid. 44.

jihočes. *zaklínovat* = zaříkávati Dušek III, 19.

lípati, (při)-lepati (k *lepiti*): vzel sukovku a huž je tim dvoum začel lípat Hruška Na hejtě 90; u Raise XVI, 45 čteme: (sojka) byla namalována jenom po krajích, ostatně byla celá ze skutečného peří, dovedně nalípaného; klads. přilepati = přilepiti: (bába) na čelo mu přilepala pečoft Kubín Pov. I, 126.

hořic. *odstrájet* Pazourek 81.

jihoč. *stydat* (*se*): nestydáš se, von stydá Duš. Kmen. 53.

klads. *ostejdat se* = styděti se, ostýchati se Kubín Lidoml. 205.

polnic. *-pýtati:* popýtat se, přepýtat se (= přeptávati se) Hošek Polnic. I, 102.

klads. *vomíšet:* pekař začal vomíšet = mísiti chléb Kubín Lidoml. 104.

jihoč. *-hlezovat:* přihlezujte Dušek Kmen. 54.

jihoč. *zařikovat* Dušek Kmen. 54.

klads. *smrkovat se:* dyš se smrkoualo Kubín Pov. I, 88;

klads. *spadovat:* začal se spadovat (v nemoci) Kubín Lid. 80.

klads. *zmrzovat:* (v zimě) dostanou plat za zmrzováni t.

Iterativum *-lípati* (ke *lnouti*) žije ve vých. Čechách u Č. Dubu: přislejpat = vyčítati, přezdívati Zubatý ve Sborn. fil. VI, 98 (podle zprávy O. Hujera); u Raise XV (Hors. kořeny), 153: vždyť jsem slyšel, jak do vás (Lojzová) slípala; na Železnobrodsku: nedolípej do mne (NŘ. V, 104).

§ 29. V jazyce spisovném nalézáme některé obdoby s jazykem starším a s nářečími:

takto si *ukráceli* ti dva druhové cestu Sabina Věčný žen. 137;

uchvacel ji (starou pannu) stesk po jejích kostelích Šimáč. II, 321;

lidské huby nejsou pro to stvořeny, aby cizí chvály *roztroušely* Sabina V. žen. 35;

utiskali sousedy klidné Jungm. Sebr. I, 210, *stiskal* její ruce Herrmann U sněd. kr. 57, *stiskali* mu ruce Herben Mor. obr. 326, ku odboji náhle ruku mdlou mu to *stiská* Vrchlic. XXIII, 5;

(panny) *ohledugj* (*se*) na matky Jungm. At. 46;

jako znovu *se narozugem* Puchm. Svát. káz. 124;

(hrůza a tichost) smrtí *rozboduje* vrtká srdce Nejedlý Václ. 133;

obdržujem obraz jeho (Štulcovy) osoby Neruda Feuill. III, 200;
štěpní stromové ji (dívku) *zasypugj* bohatým květem Langer Selan. 79;
sražují se vrstvy PreslPoč. rostl. 165;
někteří (sousedé) na přisvědčení *pokynovali* Sabina Věč. žen. 101;
(neduh) *natrapuje* rostliny PreslPoč. rostl. 324;
(sokole,) sivou holubici *nezadavuj*! Vinař. Var. 36;
(krejčík) mrkal, *posedoval* Jirás. XXIII, 104;
jak se nad ním (prstenem) *zamyšluje* (Justyna) t. 396; atpod.

§ 30. Slovanská iterativa jsou jednak původu prajazykového, jednak pozdějšího, ba některá vznikla až v samostatném vývoji jednotlivých slovanských jazyků. O tom svědčí tyto okolnosti: jen k některým slovans. iterativům nalézáme paralely v ostatních jazycích indoevropských; nejvíce paralel je v baltštině; některé typy iterativ nemají obdobu v žádném jazyce indoevr., ani ne v baltštině; některá iterativa slovanského původu jsou tvořena různým způsobem, na př. *-měrati, -mirati* k **merti* (§ 21).

Po stránce kmenoslovné jsou to jednak denominativa, na př. *choditi* k podst. jménu *chod*, jednak deverbativa, na př. *-hazovati*, které vzniklo z *házěti*, a jednak tvoření, o jejichž původě nedovedeme říci nic bezpečného. Srovn. Brugmann Grdr.[2] II3, 55, 76; Rozwadowski IF. 4, 406 a násl.; Osten-Sacken Arch. für sl. Phil. 32, 321 a násl.; Vondrák Vergl. sl. Gr. I, 515 a násl.; Leskien Gramm. der altbulg. Spr. (Heidelberg 1909), 175 a násl.

Onen dlouhý vývoj slovanských iterativ lze pochopiti jen tak, že vznikala v různých dobách napodobením jistých vzorů. Nejstarší vzory tyto byla jednak slovesa denominativní, jednak tvoření vzniklá cestou nám blíže neznámou. Ale to je nepochybné, že mezi těmito vzory byla tvoření s dlouhým kořenným vokálem, kterým se odlišovala od příbuzných tvoření, jako je na př. csl. *mětati* z **mēt-* vedle *metǫ, mesti*. Jejich napodobením vznikala nová slovesa. Tak jest rozuměti obvyklému způsobu vyjadřování, že na př. *nositi, voditi* má stupňovaný vokál *o* proti *e* durativ *nésti* a *vésti*, nebo že *házěti, dýchati, -mětati, -mietati* mají proti *hoditi, -d(e)chnúti* (*vzdechnúti*) z *dъch-* a *mésti* zdloužený kořen **gōd-*, **dych-* a **met-*. Některá iterativa snad skutečně vznikla stupňováním (zdloužením) kořene, ale mnohá jen napodobením těchto hotových vzorů, a to buď v době, když ještě bylo *ē* nebo kdy se již z něho vyvinulo *ě* (*a*). Je podobno pravdě, že některá iterativa s dlouhým vokálem jsou od původu denominativa, takže jejich dlouhý vokál rovněž není výsledkem stupňování (zdloužení). Také podle nich vznikala v různých dobách nová iterativa.

Iterativa, která vznikla podle starých vzorů, stávala se pak sama vzory, podle nichž byla tvořena nová iterativa. Jen tímto neustálým opakováním vývoje lze pochopiti, že k témuž slovesu vzniklo iterativ několik.

Tak k *nésti* je *nositi, nášěti* a *-nošovati*; k *vézti* je *voziti, -vážěti, -vozovati, -vožovati*; k *trhnúti* je *trhati* a *-trhovati*; atpod. Měla-li některá ne-

odvozená slovesa vedle sebe buď od původu nebo nově přitvořená iterativa na *-ovati*, jiná pak iterativa na *-ati* (*-ěti*) a vznikala-li k jiným slovesům, která ještě iterativ neměla, dílem iterativa na *-ovati*, dílem na *-ati* (*-ěti*), bylo na snadě k iterativům na *-ati*, již žijícím, přitvořiti ještě iterativa na *-ovati* a opačně.

Napodobením lze si dále vysvětliti, že jsou někdy vedle sebe iterativa na *-ati* neb *-ovati*, lišící se od sebe kmenovou souhláskou před koncovkou. Mám na mysli takové případy, jako jsou *hledati, hlédati: hlížeti*, novočes. *hlížeti* (k *hleděti*); *hasovati: hašovati; vozovati: vožovati; lečovati: lekovati; patrovati: patřovati; chozovati: choďovati; vozovati: voďovati*. Tyto dvojice vznikly napodobením různých vzorů: jednak vzorů, kde kmenová souhláska byla táž jako u sloves neodvozených, jednak vzorů s kmenovou souhláskou jinou, než měla slovesa neodvozená.

Někde se různost v kmenové souhlásce zakládá na tom, že jde o dvě různá tvoření jiného rázu. Tak *lečovati* je deverbativum k *léčiti* a *lekovati* je asi původem denominativum k *lék*. Denominativum je bezpochyby *mstovati*, vyskýtající se vedle *msťovati, mščovati*. Tak bychom pochopili, že tu není ani *-sť-* jako ve *mstíti*, nýbrž *-st-*. A není nemožné, že *msťovati* vzniklo ze *mstovati* hláskovým přizpůsobením ke *mstíti*. Denominativum je dále na př. *tryznovati* (k *trýzn*), vedle něhož bylo asi také *tryzňovati*. *Mstovati* a *tryznovati* lze vykládati také jako deverbativa ke *mstíti* a *trýzniti*, která vznikla v době, kdy se *t* a *n* ve *mstíti* a *trýzniti* nevyslovovalo ještě se zřejmou měkkostí. Podobně *patrovati* a *pátrati* vznikla k *patřiti*, dokud se ještě nevyslovovalo *ř*. *Patřovati* je buď nově vzniklé iterativum nebo starší *patrovati*, přizpůsobené hláskově k *patřiti*.

§ 31. Je otázka, jak se iterativa odlišují vidově od sloves ostatních, zejména trvacích. O tom byla vyslovena různá mínění. Meillet[1]) (55, 56) soudí, že iterativa jsou jen zvláštní druh imperfektiv, že mezi durativy a iterativy není rozdíl v dějové kvantitě, nýbrž jen rozdíl v tvoření a že iterativa jsou jen imperfektivy k perfektivům. Tomuto mínění některá iterativa zřejmě odporují, poněvadž vyjadřují opětování děje: *honiti, hoditi, jezditi, nositi, voziti, voditi*.

Jiná mínění vycházejí ze zkušenosti, že aspoň část t. zv. iterativ tvoří zvláštní skupinu po stránce vidového významu, a snaží se tento stav vystihnouti nějakými obecně platnými pravidly. Tak Jagič (80) pokládá za durativa („einfache Imperfectivität") ta iterativa, která jsou ve složení s předponou dokonavá, na př. csl. *metati*. Stejně soudí Mazon (31). Miklosich (314, 317 a j.) naopak praví, že nedokonavá iterativa složená jsou durativy. Mazon dále (81) praví: „il n'est pas un seul verbe de formation itérative,

[1]) Meilletovo mínění týká se církev. slovanštiny. Ale vidové poměry v jednotlivých slovans. jazycích jsou tak příbuzné a někdy úplně totožné, že třeba zkoumati platnost tohoto mínění také pro češtinu. A to platí také o jiných míněních, která budou uváděna.

ayant perdu le caractère iteratif, qui ne soit employé comme simple," t. j. že t. zv. iterativa, která se vyskytují jako prostá, nejsou iterativy po stránce vidového významu. Ale iterativa *honiti, choditi, nositi, voditi* a *voziti* znamenají zřejmě opětování, ač se vyskytají i bez předpon. Boehme (3, 16, 19) tvrdí, že t. zv. iterativa k slovesům jednodobým a iterativa, jichž se užívá jen ve složení s předponami, neznamenají opětování děje. Ale na př. dokon. *vyházeti* označuje zřejmě opětovaný děj; nelze říci „*vyházel* jsem halíř do vzduchu", nýbrž jen „*vyhodil*".

Jak viděti, tato mínění si z části odporují a z části se neshodují se skutečností. Tato mínění dále nepřihlížejí ke změnám v systémě vidovém. Tak mnohá slovesa iterativní, která jsou dnes ve složení s předponami dokonavá, byla v starším jazyce nedokonavá; na př. *honiti, choditi, voditi, trhati*. Viz v § 141. A mnohá iterativa, která se dnes vyskytují jen ve složení s předponami, byla v starším jazyce také prostá, na př. *nášeti*. Srovn. v § 144. Meillet se domnívá, že neiterativní význam mají t. zv. iterativa od původu, kdežto Mazon mluví o ztrátě iterativního vidu.

§ 32. Přehlédneme-li aspoň zhruba zásobu t. zv. iterativ, přesvědčíme se, že se chovají po stránce dějové kvantity různě. Připomněl jsem již iterativa *honiti, choditi* atd., která v našem jazykovém cítění zřejmě vyjadřují opětování trvacích dějů *hnáti, jíti* atd. Je na př. rozdíl mezi „chlapec *nese* otci oběd" a „*nosí* oběd", „již jsem si ty knihy *odnosil* domů" a „*odnesl* domů". Nesložená iterativa typu *honiti* nelze tedy bez porušení smyslu zaměniti durativy a naopak. Nelze dále někdy místo složeného durativa užíti složeného iterativa; nemohu říci „*odnoste* tu knihu tam a tam", nýbrž jen „*odneste* ji tam a tam". Někdy však užíváme vedle sebe v stejném významě složeného durativa neb iterativa. Můžeme se na př. ptáti „už jste tam všechny ty knihy *odnosil*?" nebo „*odnesl*". Ale to neznamená, že by nebyl rozdíl mezi *odnosil* a *odnesl*; složené iterativum znamená odnesení na několikrát, složené durativum pak odnesení najednou. Říkáme-li tedy *odnesl*, ač víme, že ten, kdo knihy odnášel, neodnesl je najednou, nýbrž na několikrát, je to proto, že nám nejde o to, byla-li práce vykonána najednou či na několikrát, nýbrž jen o to, byla-li práce vykonána. Srovn. ještě v § 262.

Iterativ *házeti, chytati, padati, strkati, trhati* a j. lze užívati v ději opětovaném, na př. chlapec *hází* míčem, rybář *chytá* ryby, ale také o ději jednom: jablko *padá* se stromu, lékař mně dnes *trhal* zub a pod. Ve složení s předponami nelze někdy toto iterativum nahraditi složeným slovesem neiterativním, ač je rovněž dokonavé; nelze říci na př. „*vyházel* jsem krejcar do vzduchu" místo „*vyhodil*"; „*zachytal* jsem padající klobouk" m. „*zachytil*"; „*odstrkal* jsem knihu" m. „*odstrčil*"; „*vytrhal* jsem si zub" m. „*vytrhl*". Lze však říci na př. „jabka (*po*)*spadala* se stromu" i „*spadla*"; „ty nepotřebné věci jsem *vyházel*" i „*vyhodil*". Je tedy vidový rozdíl mezi *vyhoditi* a *vyházeti, vytrhnouti* a *vytrhati*; složených iterativ nelze proto

užívati tam, kde jde o děj jeden, lze však jich užívati, jde-li o děj opětovaný. Srovn. shora *odnésti* a *odnositi*.

Některých nedokonavých iterativ prostých i složených užíváme jak tehdy, když jde o děj opětovaný, tak o jeden děj: *vracím* ti peníze (= teď) — vypůjčené peníze třeba vraceti; *obracím* list — pečeně se musí obraceti; když jsem *vycházel* z domu, potkal jsem přítele — odcházím do úřadu před osmou (= zpravidla, denně); chci už odejíti, a v tom listonoš *přináší* telegram — listonoš roznáší psaní kolem desáté hodiny (= zpravidla, denně); zahradník *sází* stromek — sázeti stromky lze jen v jisté době; vlak *odjíždí* (teď) — vlaky odjíždějí v ustanovenou dobu; *zavírám* dvéře — musíme zavírati, je zima; atpod. Ve vidě dokonavém lze těchto sloves užívati jen o ději opětovaném: *pozobraceti* listy, *poroznášeti* psaní, vlaky *poodjížděly*, *pozavírati* atpod. Cítíme zřetelně rozdíl mezi těmito složkami a *obrátiti*, *roznésti*, *odjeti* a *zavříti*. Lze říci sice *pozobracel* i *obrátil* listy, ale nikoli *pozobracel* list (v knize), nýbrž jen *obrátil*.

Jsou mnohá nedokon. iterativa složená, vedle nichž užíváme v stejném významě nedokonavých durativ: *dostačovati* — *stačiti*; *očišťovati* — *čistiti*, *otazovati se* — *tázati se*; *naplňovati* — *plniti*; *přibližovati se* — *-blížiti se*; *zahalovati* — *haliti*; *vybírati* (vybírám z bedny jednu knihu za druhou) — *bráti* (beru jednu knihu za druhou); atpod. Souvislé doklady viz v § 265. Spojíme-li však tato iterativa s další předponou a jsou-li pak dokonavá, cítíme zcela zřetelný vidový rozdíl proti dokonavým slovesům neiterativním: *poumírali* — *umřeli*, *pozapisoval* — *zapsal*, *pozvybíral* — *vybral*. Můžeme sice říci, že „někdo si všechny knihy *pozvybíral*" nebo „*vybral*", ale nikoli, že „si *pozvybíral* knihu", nýbrž jen „*vybral*".

§ 33. Záměna sloves durativních a iterativních, kterou jsme pozorovali v případech typu *očišťovati: čistiti*, není možná u dvojic typu *vésti: voditi*; mezi „matka *vede* dítě" a „matka *vodí* dítě" je tak veliký rozdíl, že bez porušení významu nelze nikdy zaměniti jedno druhým. Iterativ typu *očišťovati* užíváme také tehdy, když jde o děj opětovaný: když *se* vlak *přibližoval*, byl jsem ještě kus od nádraží — kdykoli *se* vlak *přibližuje*. V prvním případě *přibližoval se* = matka *vede* dítě, v druhém = *vodí* dítě. Iterativa typu *očišťovati* liší se tedy od iterativ typu *voditi* tím, že jich lze užívati na vyjádření děje durativního i opětovaného. Ale také durativa *blížiti se* lze tak užívati, kdežto *vésti* znamená jen děj durativní.

To znamená, že někdy není přesných hranic mezi durativem a iterativem. Ne snad ve skutečnosti — neboť ve skutečnosti jde buď o jeden děj neb o dějů několik, o opětování —, nýbrž v jazykových prostředcích, t. j. že dvojí tvoření, která nazýváme jednak slovesy durativními a jednak iterativními, mohou míti stejný vidový význam, vlastně stejné vidové významy neboli že jedno ze dvou tvoření nemá jen jeden vidový význam. Je to podobný stav jako v těch jazycích indoevr., v nichž se vidová soustava nevyvinula tak jako v slovanštině. I Němec na př. zná rozdíl mezi dura-

tivností a iterativností v tom smysle, že má na mysli buď jeden děj nebo několik dějů, ale nedovede tento rozdíl vyjadřovati různými kmenoslovnými útvary téhož slovesa, jako je na př. *nésti* a *nositi*, takže *er führt* = buď *vede* nebo *vodí*; kde je potřebí tento rozdíl zřetelně vyjádřiti, sahá Němec k jiným prostředkům než kmenoslovným: *er pflegt zu führen* a pod.

Jiný jev sem hledící je zánik durativ typu *bósti* (§ 13). Mohl-li starý Čech užívati těchto durativ tam, kde my dnes máme jen t. zv. iterativa (*bodati* atd.), vyplývá z toho, že *bósti* a *bodati* jsou jen dvě kmenoslovné skupiny, ale s týmž významem vidovým; proto mohla jedna z nich (*bósti*) časem zaniknouti.

Z příkladů v § 75 a 139 je patrné, že starší jazyk měl mnohem více prostých durativ než jazyk novější. Vyskytují se tam, kde dnes je t. zv. iterativum (nebo frekventativum), na př. *lúčiti* (*koho*) *ot čeho*. Jako my dnes užíváme iterativa *odlučovati* i tam, kde jde nejen o děj opětovaný, nýbrž o děj jediný, tak zase naopak starý Čech říkával tu durativum *lúčiti*. Čteme-li na př. v ChelčSieti, že „(kněz) jest sobě stýskal s tiem, *kryje se* po jamách a po lesiech před pohany", jde o děj opětovaný, jak viděti z toho, že kdyby šlo o jití, chození, musili bychom říci „*chodě*" .... Z toho plyne, že mezi těmito durativy a iterativy není a nebyl takový vidový rozdíl, jako je mezi *vésti* a *voditi*.

Dále sem hledí okolnost, že se jazyk časem vzdával iterativních (a frekventativních) složek s předponami prostě vidovými: na př. *učiňovati, udělávati, ukrádati, uškozovati, ulovovati, ulečovati*; *pohaňovati, pomščovati sě, potupovati*; *napíjěti sě, nakrmovati, napisovati*; *zblaznovati sě, zbořovati, zhubovati, zbuřovati, zhrozovati sě* (*-hrožovati*), *zvolovati* a j. Srovn. v § 23 a 145. Dnes máme za ně durativa *činiti, dělati, krásti, škoditi, loviti* atd. To se mohlo státi jen proto, že mezi *učiňovati* a *činiti* nebyl rozdíl ve vidové kvantitě. Pro chronologii jsou zajímavé tyto úsudky Blahoslavovy: *Polamují*: corrupta vox, lépe łámí aneb přełamují 325; Mnozí veň *uwěřowali*: puerilis locutio [329]. Ačkoliv nenevłastně vyłożił, sed formatio haec frequentativi est inerudita et inusitata; *Obořuje*: frekventativum inusitatum et ineptum 325; *Ukojujících*: lépe říci: kteréž krotí, kojí nebo pokojí etc. 326.

§ 34. Pro pochopení různého vidového významu iterativ, o kterém byla právě řeč, je důležité to, co bylo připomenuto v § 30 o vzniku iterativ napodobováním vzoru. V dějinné době jsou t. zv. iterativa v úzkém vidovém vztahu s příbuznými slovesy jednodobými a trvacími; na př. *voditi* s *vésti*: *voditi* vyjadřuje opětování děje, kdežto *vésti* jen jeho trvání. Tento vztah bývá vyjadřován tím, že slovesa jednodobá a trvací zoveme slovesy neodvozenými, iterativa pak slovesy odvozenými. Z těchto názvů se zdá vyplývati, že t. zv. iterativa vznikla odvozením ze sloves jednodobých a trvacích. Viděli jsme, že všechna iterativa tak nevznikla. A zejména nejsou deverbativy nejstarší iterativa. Jsou to jednak denominativa, jednak tvoření vzniklá nezávisle na slovesích neodvozených (Osten-Sacken v Arch. für

sl. Phil. 32, 332). To znamená, že t. zv. iterativa nebyla původně v tak úzkém vidovém poměru k slovesům neodvozeným, jako jsou v době dějinné. Snad se některá z oněch prvních iterativ odlišovala vidovým významem od příbuzných sloves, zvaných dnes slovesy neodvozenými, ale je dobře možné, že nikoli, že měla stejný nebo stejné vidové významy jako slovesa neodvozená. Vždyť ještě v době dějinné má na př. typ *bodati* stejný význam vidový jako slovesa neodvozená *bósti* atd. V dějinách jazykových je dosti častý jev, že se používá různosti ve výrazových prostředcích k významovému rozlišování teprve časem.

Při první možnosti třeba si vývoj představovati tak, že onen jiný vidový význam některých t. zv. iterativ, odlišný od vidového významu sloves neodvozených, začal jazyk přidělovati také ostatním slovesům podobným a že podle těchto nejstarších vzorů vznikala nová slovesa s tímto významem. V druhém případě byl by asi vývoj šel tak, že vidového významu odlišného od vidového významu sloves neodvozených nabyla nejprve některá slovesa t. zv. odvozená, pak také jiná a že podle těchto hotových vzorů přitvořil si jazyk nová slovesa. Ať šel vývoj tou či onou cestou, je velmi podobno pravdě, že soustava dvou tvoření, která dnes nazýváme slovesy neodvozenými (jednodobými a durativy) a iterativy, vznikala nenáhle, postupně.

A to znamená, že jen část t. zv. iterativ jsou skutečná deverbativa, slovesa odvozená; jsou to slovesa vzniklá podle oněch nejstarších vzorů.

Vedle přitvořování nových iterativ podle starých vzorů rozmnožovala se iterativní zásoba tím, že se opakoval nejstarší způsob, jímž iterativa vznikla: spřahováním tvoření povstalých již v době tvoření iterativního nezávisle na slovesích neodvozených, zejména denominativ, se slovesy neodvozenými. Dejme tomu, že *choditi*, denominativum k *chod*, vzniklo až v době, kdy se již tvořil vidový systém sloves neodvozených a odvozených. Toto denominativum vzniklo z potřeby míti faktitivum ke jménu *chod*, ale časem se začalo *choditi* spojovati v jazykovém povědomí s *jíti* a vznikl dnešní vidový poměr mezi nimi.

Někdy je těžké rozhodovati, o jakou cestu vývojovou jde. Vedle *-veličiti* je čes. *-veličěti*, *-velíčěti*; v csl. je *veličati*. Obojí slovesa mohou býti denominativa; srovn. na př. čes. *věnčiti* a csl. *věnьčati*. O *-veličiti* je to nepochybné; *veličati* pokládá rovněž za denominativum Leskien v Handb. der ab. Spr. 177. Je-li *veličati* skutečně původem denominativum jako *veličiti*, šlo by o týž vývoj jako při *choditi*. Ale je dobře možné, že *veličati* bylo přitvořeno k *veličiti* podle jistých vzorů, že je to tedy deverbativum. Podobně lze vykládati csl. *konьčati*, čes. *končěti* buď jako denominativum ke *konьcь* (Leskien l. c.) nebo jako sloveso přitvořené ke *končiti*, *lekovati* jako denominativum k *lék* nebo jako deverbativum k *léčiti* atpod.

§ 35. Vidový poměr mezi slovesy neodvozenými a iterativy je v dějinné době, jak jsme viděli v § 32 a jak bude zřejmé z dalších výkladů, tento: 1. Prostá slovesa neodvozená jsou dílem dokonavá, dílem nedokonavá; ně-

která nedokonavá vyjadřují buď děj trvací neb opětovací, jiná jen trvací; ve složení s předponami jsou slovesa jednodobá dokonavá, slovesa trvací většinou rovněž dokonavá, ale také nedokonavá. 2. Prostá slovesa iterativní jsou jen nedokonavá a ve složení s předponami dílem nedokonavá, dílem dokonavá; po stránce vidové kvantity vyjadřují některá prostá i složená iterativa buď jeden děj nebo děj opětovaný, jiná jen děj opětovaný.

Že iterativa neoznačují jen děj opětovaný, bylo by možné vykládati částečnou ztrátou bývalé platnosti iterativní. Ale lze se dobře domnívati, že taková slovesa nikdy nenabyla významu jen iterativního. Toto mínění je tím více podobno pravdě, že je ve shodě s tvořením vidového systému. Podrobnosti tohoto tvoření nejsou nám sice jasné, ale tolik je jisto, že ani slovesa neodvozená v dobách prajazykových a bez pochyby i pozdějších nebyla jen vidu dokonavého nebo jen nedokonavého; to je stav u většiny sloves až v dějinné době. Ustálení jednoho z těchto vidů u jednotlivých sloves je původu bez pochyby pozdějšího. A vidíme-li, že ještě v dějinné době se kolísají některá t. zv. neodvozená slovesa mezi dokonavostí a nedokonavostí (*letěti, řéci* a j.), je to tuším zbytek z doby, kdy všechna slovesa mohla býti podle souvislosti buď dokonavá nebo nedokonavá. Vznikal-li systém sloves iterativních po stránce kmenoslovné ponenáhlu, lze se s právem domnívati, že tomu tak bylo také po stránce vidového významu. Ustálení iterativního významu u jistých sloves t. zv. odvozených je jistě vyšší stupeň vývojový, a je tedy velmi podobno pravdě, že v době, kdy si jazyk začal tvořiti soustavu sloves neodvozených a odvozených, nenabývala slovesa odvozená hned významu jen iterativního. A není-li ani v době dějinné soustava neodvozených sloves dokonavých a nedokonavých provedena veskrze tak, že by sloveso mohlo býti buď jen dokonavé nebo jen nedokonavé, nelze se tuším domnívati, že na př. *-bližovati sě* (*přibližovati sě*) mělo kdysi jen iterativní význam a že jej časem částečně ztratilo, takže ho lze užívati na vyjádření jediného děje trvacího i děje opětovaného. Je naopak velmi podobno pravdě, že toto sloveso nenabylo nikdy významu jen iterativního, t. j. že tu přestal vývoj na té fázi, kdy lze téhož tvoření užívati na vyjádření nedokonavosti vůbec, durativní neb iterativní, jak to pozorujeme také u sloves neodvozených; také *blížiti se* znamená buď děj durativní nebo iterativní. V tom se tedy t. zv. iterativa shodují se slovesy neodvozenými, pokud jsou nedokonavá. Na tomto stupni jsou připomenuté staročes. dvojice *bósti*: *bodati, čřieti*: *čerpati, hrýzti*: *hryzati* (*hrýzati*), *pásti*: *padati, sěci*: *sěkati* a j. Obojí slovesa jsou nedokonavá a obojích sloves se užívalo v stejném vidovém významě. Řekneme-li, že význam sloves *bodati* atd. je iterativní, plyne z toho, že také slovesa neodvozená, *bósti* atd., mohou míti význam iterativní. Jen stejným významem si dovedeme vysvětliti, že jedno z těchto tvoření časem hyne.

Dalším stupněm ve vývoji vidové soustavy slovanské bylo, že se některých sloves t. zv. odvozených začalo užívati na vyjádření jen děje opětovaného, tak sloves *honiti, choditi, jezditi, nositi, voditi, voziti*, a při-

slušných sloves neodvozených *hnáti* atd. na vyjádření jen děje trvacího. Ale ani u těchto dvojic není toto přesné vidové rozlišování provedeno veskrze. U Folprechta II, 51 čteme tyto příklady: *nesú* pořád z hospody gořalku; ona *ide* furt do pola Košinkom. Našemu jazykovému citu vyhovují zde iterativa *nositi* a *choditi*. Na moravs. Podluží lze tedy užívati t. zv. durativ *nésti* a *jíti* také o ději opětovaném. Ze starší doby je takovéto užívání durativa *nésti* doloženo v Mill.: (obyvatelé zoranské země) jsú křesťané, drží obyčej řečský, vlasy krátké neſuw 11ª; (Tataři) mají drahé a šlechtělé kóže, z nichž kožichy neſſuow 42ª. Bylo by možné vykládati toto *nésti* vlivem latinského *deferunt*, neboť překlad je pořízen z latins. předlohy a je mnohdy doslovný, neobratný — srovn. u Flajšhanse v předmluvě k Práškovu vydání na str. XXV a XXVI —, ale přece se jen zdá, že by se byl překladatel nemohl dopustiti tak hrubého poklesku proti jazykovému cítění. Překládal doslovně hlavně tam, kde latins. slovům nerozuměl, ku př. *sdýchanie* za lat. *conspiratio*, nebo kde mu latins. vazby způsobovaly obtíže, ku př. akkusativ s infinitivem a ablativ absolutní (Flajšhans l. c.). Připomeneme-li si, že překlad Milliona má zřejmě ráz nářeční, lze toto užívání slovesa *nésti* pochopiti tím spíše bez vlivu latinského jako zvláštnost nářeční. Jiné podobné případy znám tyto: neb tam mají velblúdy miesto vozuov a všecky věci na nich *neſe*, ktož co má Kab. 8ª; (ženy) vlasy cizí kradou, berou, / ozdobují se touž měrou. / Sukně *nesou* vocasaté / a zvlášť paní bohaté LomnicVybr. rým. 74.

S tím se shoduje také užívání slovesa *vésti* ve spojení „jak *se* vám *vede, vedlo?*“ o ději jednom i o ději opětovaném. Snad se zdá, že v tomto přeneseném významě iterativní vid není dobře možný, ale docela v podobném případě říkáme *choditi*: jak to tam chodilo?, a Slováci říkají i *voditi*, nikoli *vésti*: ako sa ti vodilo? Z toho se zdá vyplývati, že užívání durativa *vésti* je tu zbytek z doby, kdy ještě *vésti* mohlo míti vedle významu durativního také iterativní a kdy ještě *voditi* nenabylo významu jen iterativního. Když se pak slovesa *vésti* a *voditi* vidově rozlišila, v přeneseném významě se *vésti* na části území čes. jazyka tomuto vývoji nepřizpůsobilo.

A na druhé straně pozorujeme, že se ještě v dějinné slovanštině užívá někdy slovesa *choditi* nejen ve vidu iterativním, nýbrž i durativním. Rus říká „я вчера *ходилъ* въ театръ“ (Mazon 5), kde my „*šel*“. I v češtině jsou stopy tohoto užívání slovesa *choditi*. V slovensko-českém textě z r. 1652 čteme: to mi pověděl, že ju (ruku) na cestě našel, kdy *chodil* na žatvu (ČL. 22, 203).

§ 36. Mínění, že iterativa, která mají v dějinné době význam prostě nedokonavý a iterativní, neměla předtím vidový význam jen iterativní, potvrzuje se, když podrobněji přihlížíme k iterativům doby dějinné.

Bylo řečeno, že někdy vytvořil jazyk k jednomu slovesu neodvozenému iterativ několik. Časem se však jazyk některých iterativ vzdával. Tak zanikla iterativa typu *-hlášěti, -ptýleti, -rúšěti* a zůstala jen iterativa *-hlašo-*

vati, *-ptylovati* a *-rušovati* (§ 24); zanikla iterativa typu *-bodovati*, *-hoňovati*, *-kusovati*, *-šovati* a zůstala iterativa *bodati*, *-háněti* a *-kúšěti* (§ 25). S jedním iterativem vystačuje jazyk dobře proto, že mu jde hlavně o to, aby měl nedokonavé tvary k dokonavým slovesum neodvozeným: jednak k slovesům jednodobým (*lapati*, *míjeti*, *pouštěti* k *lapnouti*, *lapiti*, *minouti*, *pustiti*), jednak zejména ke složeným durativům dokonavým (*uhášeti*, *přiházeti se*, *pohrdati*, *zkoušeti*, *nalézati*, *omlouvati*, *pomýšleti*, *podnikati*, *roztékati se*, *střásati* a j. k *uhasiti*, *přihoditi* se atd., *ohlašovati*, *uchylovati se*, *zkracovati*, *směšovati*, *donucovati*, *odprošovati* a j. k *ohlásiti*, *uchýliti se* atd.).

Že jde jazyku hlavně o to, aby měl nedokonavé tvary k dokonavým slovesům neodvozeným, vidíme zřetelně z té okolnosti, že se připomenutá iterativa ke složeným durativům vyskytují jen ve složení s předponami, nikoli také jako prostá. Sem hledí také složená iterativa k neodvozeným slovesům vyskytujícím se jen ve složení s předponami, na př. *obdařovati*, *od-*, *s-lučovati*, *oslovovati*, *přisvojovati si*, *oteplovati se*, *pobízeti*, *posílati*, *posilňovati*, *ulehčovati*, *utíkati*, *zavírati* k *obdařiti*, *od-*, *s-loučiti* atd.

Je otázka, proč se jazyk vzdával některých iterativ až časem, a proč měl ještě některá iterativa prostá, která se teprve později začínají vyskytovati jen ve spojení s předponami (§ 144).

Na obě otázky lze odpověděti se zřením ke vzniku iterativ. Viděli jsme, že iterativa vznikla z největší části napodobením hotových vzorů a že se toto napodobování stále opakovalo. Při takovém živém tvoření mohla snadno vznikati iterativa, jichž jazyk ani nepotřeboval. Teprve časem, když byla minula doba onoho stálého tvoření, začal se jazyk zbavovati toho, čeho nepotřeboval, a ponechával si jen iterativum jedno. A lze chápati, že v oné době živého tvoření vznikala nesložená iterativa; jednak proto, že vzory jejich byly nesložené, jednak, že i mnohá neodvozená slovesa byla v starších dobách nesložená, kdežto dnes jsou jen složená (§ 134 a 139). Bylo-li na př. i prosté dokonavé *tknúti sě*, potřeboval k němu jazyk nedokonavého prostého *týkati*, *tykati sě*. Když se časem ujalo jen *-tknúti sě* (*dotknúti sě*), začalo se iterativa užívati také jen ve složení s předponami (*dotýkati sě*), poněvadž bylo potřebí nedokonavého tvaru k dokonavému *-tknúti sě*. Byly i jiné příčiny tohoto jevu. Tak na př. bylo v staré češ. *kázati* také dokonavé (§ 214); proto bylo třeba k němu prostého nedokonavého protějšku *kazovati*. Když se časem u *kázati* „rozkazovati“ ustálil vid nedokonavý, mohlo se iterativa *kazovati* začít užívati jen ve složeninách (*na-*, *při-*, *roz-kazovati*).

Byla arciť v starší době nesložená iterativa také vedle nedokonavých sloves, na př. *krádati* vedle *krásti*, *vládati* v. *vlásti*, *veselovati sě* v. *veseliti sě*, *nášěti* (*sě*) v. *nésti*. I to lze pochopiti oním živým tvořením iterativním, jednak napodobením případů, kde nesložené iterativum bylo potřebné, jednak jako zbytek z dob, kdy obě tvoření mívala stejný význam vidový. Teprve časem začal jazyk přihlížeti ke skutečné potřebě; vzniklo jen *-krádati* (*roz-*, *vy-krádati*) k dokonavému *-krásti* (*roz-*, *vy-krásti*), *-veselovati* (*obveselovati*) k *-veseliti* (*obveseliti*) atpod.

To, že nezůstalo *krádati* v. *krásti* atd., je svědectvím toho, že prostá iterativa neměla jiný vidový význam než nedokonavá slovesa neodvozená. Kdyby se bylo *krádati* odlišovalo od *krásti* tím, že by bylo vyjadřovalo jen děj opětovaný, je velmi podobno pravdě, že by bylo zůstalo i jako prosté. Že pak nezůstalo, v tom je důkaz, že ho jazyk potřeboval především ve složení s předponami jako nedokonavého protějšku ke *-krásti*. Mívá arciť *-krádati* také význam iterativní, ale není to význam stálý, neboť někdy se ho užívá také o ději neopětovaném, a neliší se tím od prostého *krásti*, které rovněž mívá vedle významu durativního také význam iterativní. Podstatný rozdíl mezi *krásti* a *-krádati* je jen ten, že *krásti* je ve složení s předponami dokonavé, *-krádati* pak nedokonavé.

Tomu nasvědčují dále staročes. iterativa, která se vyskytují jen ve složení s předponami, ku př. *-číněti, -hlášěti, -cipovati* a j. Kdyby bylo mělo *číněti* jiný vidový význam než *činiti*, bylo by zůstalo také jako prosté. Rozdíl mezi staročes. *krádati* a *-číněti* záleží jen v tom, že *krádati* zůstalo déle prosté než *číněti*. To, co pozorujeme v době dějinné — že si jazyk přizpůsobuje iterativa skutečné potřebě —, dálo se tedy již v době předhistorické. Okolnost, že některá iterativa jsou v nejstarší češtině ještě prostá a teprve časem se jich začíná užívati jen v složeninách, a že jiná iterativa jsou již jen ve složeninách, může míti někdy jinou příčinu. Některá iterativa jsou asi od původu jen složená. Mohla by to býti iterativa vzniklá až v době, kdy si již jazyk začal přizpůsobovati iterativa skutečné potřebě, t. j. potřebě míti nedokonavé tvary k složeným slovesům neodvozeným.

A konečně o tom svědčí připomenutá okolnost (§ 33), že časem hynou prostě vidové složky typu *učiňovati, napíjěti sě, ukrádati*. Vznikly v době, kdy předpony *u, na* atd. měly ještě plný význam, tedy z potřeby nedokonavých tvarů k *učiniti, napiti sě, ukrásti*. Když se původní význam předpon otřel na prostě vidový, bylo *učiňovati, ukrádati* a *napíjěti sě* vidovým významem shodné s *činiti, krásti, píti*. Kdyby *ukrádati* atd. bylo mělo proti durativu *krásti* význam jen iterativní, bylo by bez pochyby zůstalo vedle *krásti* atd. A pozorujeme-li, že *-krádati* zůstalo ve spojení s předponami významu plného (*o-, roz-, vy-krádati*), zánik složky *ukrádati* potvrzuje to, co již bylo řečeno, že totiž *-krádati* potřeboval jazyk především jako nedokonavého protějšku k složenému *krásti*.

§ 37. Nesložená iterativa zůstala především k slovesům jednodobým, protože jich jazyk potřeboval jako nedokonavých tvarů; ku př. *míjeti, pouštěti, lapati* k *minouti, pustiti, lapnouti, lapiti*. Ve složení s předponami je *míjeti* a *pouštěti* nedokonavé (*promíjeti, odpouštěti*), protože rovněž bylo třeba nedokonavých protějšků k *-minouti* a *-pustiti*. *Lapati* je v složeninách dokonavé, protože se neodvozené sloveso *lapiti* spojuje zpravidla jen s *po*, t. j. s předponou vidovou. Může tedy k *polapiti* býti nedokonavým tvarem *lapati*.

K slovesům jednodobým bývají však dvě iterativa: *házeti, -hazovati* k *hoditi*; *hltati, -hlcovati* k *hltnouti*; *chytati, -chycovati* k *chytiti*; *kousati,*

-kusovati ke *kousnouti*; *-sázeti*, *-sazovati* k *saditi*; *skákati*, *-skakovati* ke *skočiti*; *strkati*, *-strkovati* k *strčiti*; *stříhati*, *-stříhovati* k *střihnouti*; *stříleti*, *-střelovati* k *střeliti*; *šlapati*, *-šlapovati* k *šlápnouti*; *trhati*, *-trhovati* k *trhnouti*. Jak viděti, jedna z nich — iterativa třídy 5. — se vyskytají jen v složeninách, druhá — iterativa 6. třídy — také jako prostá. Je tu ještě ten rozdíl, že iterativa 5. třídy jsou ve spojení s předponou dokonavá, iterativa třídy 6. pak nedokonavá. Podle toho, co bylo řečeno shora a v předešlém paragrafě, snad bychom čekali, že si jazyk ponechá jen jedno iterativum, aby měl nedokonavé protějšky k dokonavým slovesům neodvozeným, že by mu dostačovalo tedy na př. k *trhnouti* prosté *trhati* a k *-trhnouti* (*roztrhnouti*) nedokonavé *-trhati* (*roztrhati*). Ale zapomínali bychom, že jazyk nejde vždy stejnou cestou. Měl-li zde dvoje iterativa, lze chápati, že jedněch používá na vyjadřování nedokonavého vidu k prostému slovesu neodvozenému a druhých na vyjadřování nedokonavosti k dokonavému složenému slovesu neodvozenému.

Je zde však ještě jedna věc, které si třeba všimnouti, že se totiž prostých iterativ 5. třídy užívá také ve složení s předponami, ale že na rozdíl od iterativ 6. třídy jsou vidu dokonavého (*roztrhati* — *roztrhovati*). Má tedy jazyk dvojí dokonavé tvary složené, *utrhnouti* a *utrhati*, *vyskočiti* a *vyskákati* atd. Je mezi nimi vidový rozdíl; viz v § 258.

V starším jazyce byla iterativa *strkati* a *trhati* ve spojení s předponami nedokonavá, jako jsou dodnes iterativa *-strkovati* a *-trhovati*. Nemohl tedy starší jazyk vyjadřovati dnešní vidový rozdíl mezi *vytrhnouti* a *vytrhati*, t. j. obě iterativa, *trhati* i *trhovati*, byla ve složeninách jen nedokonavými tvary k složenému *-trhnúti*. Teprve časem použil tedy jazyk této dvojitosti v tvoření k označování dnešních vidových rozdílů. Vidíme, že je to jen tam, kde měl jazyk dvojí tvary. Prostá iterativa *trhati* mohou vyjadřovati jak děj jediný, tak opětovaný, protože se druhá iterativa, *trhovati* atd., vyskytují jen ve složeninách.

Dvojice typu *trhati*: *-trhovati* vyskytují se také k slovesům trvacím: *honiti*, *-háněti* ke *hnáti*; *choditi*, *-cházeti* k *jíti*; *nositi*, *-nášeti* k *nésti*; *voditi*, *-vázeti*, *-váděti* k *vésti*; *voziti*, *-vážeti* k *vézti*. Iterativa 4. třídy jsou tedy prostá, ve složení s předponami dokonavá, iterativa třídy 5. pak jen složená a nedokonavá. V nejstarším jazyce byla iterativa 4. třídy ve složení nedokonavá (§ 206 sl.) a nemohl se vyjadřovati dnešní vidový rozdíl mezi *roznésti* a *roznositi*, *odvézti* a *odvoziti* atd., který je tedy velmi pozdní; *othoniti* a *othániti* (a *othoňovati*) byly tedy v starším jazyce jen nedokonavé protějšky k *otehnati*. V tom se shodují tyto dvojice s dvojicemi *trhati* a *-trhovati*. Je však mezi nimi rozdíl, týkající se prostých iterativ. Kdežto iterativ typu *trhati* můžeme užívati jak o ději prostě nedokonavém, tak o ději opětovaném, iterativa *honiti* atd. znamenají jen děj opětovaný. Tento význam vidový mohl se vyvinouti proto, že vedle iterativ typu *honiti* jsou nedokonavá neodvozená slovesa *hnáti* atd., jimž jazyk přidělil význam jen durativní.

§ 38. Na dvojicích *trhati* a *-trhovati*, *nositi* a *-nášcti* vidíme zcela zřetelně, že se vidový systém vyvíjel ještě v době dějinné. A z toho lze tuším s právem souditi, že v starší době nedospěl vývoj tak daleko, že by všechna t. zv. iterativa byla vyjadřovala jen děj opětovaný a že časem tento význam z části ztratila. Proto je velmi podobno pravdě, že ani prostá iterativa typu *honiti* neměla kdysi jen iterativní význam, nýbrž že se jich užívávalo také na vyjadřování děje durativního a že naopak příslušná slovesa neodvozená *hnáti* atd. mívala jednou vedle významu durativního i význam iterativní, jak to pozorujeme v době dějinné pravidlem u dvojic typu *blížiti se* a *přibližovati se*. V případech, kde *nésti* má význam „nésti" i „nositi" a naopak *choditi* význam „jíti", můžeme tedy spatřovati zbytky onoho staršího stavu.

A stejně pravdě podobno je mínění, že není od původu ani rozdíl mezi slovesy neodvozenými a odvozenými, záležející v tom, že durativa jsou ve složení s předponami zpravidla dokonavá, iterativa pak z největší části nedokonavá. Jsou-li ve všech slovanských jazycích jistá durativa ve složení s předponami nedokonavá, na př. čes. *ná-, zá-ležeti* (§ 168 sl.), lze v nich spatřovati zbytky z dob, kdy také durativa mohla býti ve složení s předponami nedokonavá.

Celkem pozorujeme, že se většina iterativ odlišuje od sloves neodvozených vidově jen tím, že jsou jako prostá veskrze jen vidu nedokonavého, a že také ve spojení s předponami jsou z největší části nedokonavá, t. j. že iterativ použil jazyk hlavně k tomu, aby vytvořil nedokonavé protějšky k dokonavým slovesům neodvozeným. Ve většině případů vyjadřují iterativa buď děj jediný neb opětovací jako příslušná nedokonavá slovesa neodvozená a jen menší měrou šel vývoj dále, k vidovému rozdílu záležejícímu ve vyjadřování durativnosti jen slovesy neodvozenými a iterativnosti jen slovesy odvozenými, iterativními (*nésti*: *nositi*, *roztrhnouti*: *roztrhati*).

Někdy zůstal jazyk takřka na poloviční cestě: iterativ lze užívati jen o ději opětovaném, kdežto příslušných sloves neodvozených buď o ději opětovaném nebo prostě trvacím. Tak složky *odnositi* a *po(z)umírati* znamenají jen děj opětovaný, *odnésti* a *umříti* pak buď jeden děj nebo také děj opětovaný. Podrobněji o tom v § 258 sl.

Tvořil se tedy vidový systém sloves neodvozených a odvozených využíváním různých kmenoslovných útvarů, které od původu buď vůbec nebyly ve vidovém vztahu nebo byly jen v míře omezené. Na některých případech je to viděti zvláště zřetelně. Iterativům typu *trhati* ponechal jazyk jak význam prostě trvací tak význam opětovací, poněvadž potřeboval především nedokonavých tvarů k dokonavým slovesům neodvozeným *trhnouti* atd. Iterativa typu *honiti* mohla však nabýti jen významu iterativního, poněvadž vedle nich jsou nedokonavá slovesa neodvozená *hnáti* atd. Ale také složeným iterativům typu *roztrhati* mohl jazyk přiděliti jen význam iterativní, poněvadž vedle nich jsou dokonavé složky *roztrhnouti* atd. Totéž se pozoruje u sloves typu *umírati*, *zapisovati*. Vedle nich jsou doko-

*

navé složky *umříti, zapsati*, takže bylo k nim potřebí hlavně nedokonavých složek s významem buď trvacím neb opětovacím. Složky *po(z)umírati, pozapisovati* mohly však nabýti významu jen iterativního, poněvadž jsou vedle nich dokonavé složky *umříti* a *zapsati*. Této dvojitosti využil tedy jazyk k vidovému rozlišení.

§ 39. Při tvoření systému sloves neodvozených a odvozených používal jazyk vedle iterativ také t. zv. frekventativ, která se po stránce vidové z veliké části rovnají iterativům. O tom dále. Zde třeba jen připomenouti, že s tvořením frekventativ souvisí bez pochyby zánik některých iterativ, připomínaných v § 23. Bylo-li ke *cpáti* v starším jazyce iterativum *-cipovati*, jehož se užívalo především jako nedokonavého tvaru k složenému *-cpáti* (*zacipovati*: *zacpati*), mohlo časem zaniknouti, protože měl jazyk náhradou za ně frekventativum *-cpávati* (*zacpávati*: *zacpati* = *zacipovati*: *zacpati*). Podobně frekventativa *za-bodávati, po-hrbívati, o-klamávati, obelstívati, o-padávati, o-pásávati, o-plakávati, pře-ptávati se, z-troskotávati* nahrazují zahynulá iterativa *-bodovati, -hř(ě)bovati, -hřěbati, -klamovati, -lsťovati, -lščovati, -padovati, -pasovati, -plakovati, -pýtati, -pytovati, -troskotovati*.

B. O frekventativech.

§ 40. Frekventativy nazýváme slovesa na *-vati*. Nejsou všechna stejně stará. Nejstarší vrstvou frekventativ jsou slovesa na *-vati* k jednoslabičným otevřeným kmenům, jako: *dávati, stávati* (k *státi, stanu*), *-dicvati* (k *dieti*), *-sievati, -hřievati, -picvati* Zubatý LF. 42 (1915), 234.

Tato frekventativa jsou tvořena vlastně příponou *-ati*; *-vati* vzniklo z *-ati* buď tak, že se v jazykovém povědomí s *-ati* spojovalo ***v***, náležející původně ke kořeni (**dō̯u-ati, *stā̯u-ati*), nebo spojením s *v* hiatickým, vzniklým mezi otevřeným kořenem a příponovým *a*, ku př. **mū-ati, *mū-u̯-ati* = slov. *myvati*. Srovn. Brugmann Grdr. II, 1137—1138; Sommer v IF. XI, 202 sl.; Hujer, Slovans. dekl. jmenná 54 a Zubatý l. c. 230—231.

Tato nejstarší frekventativa jsou praslovanská, neboť se vyskytají ve všech slovans. jazycích. Podle nich vznikala frekventativa nová, a to z největší části až v samostatném vývoji jednotlivých slovans. jazyků, čemuž nasvědčují ruzné typy jejich. Srovn. Jagić 87 a Zubatý l. c. 238.

Nejstarší frekventativa jsou, jak viděti, kmenoslovně vlastně iterativa a vznikla z téže potřeby jako iterativa. Z potřeby vznikala také některá frekventativa novější, ku př. *dělávati, jhrávati, spávati, stávati, žehnávati, jmievati, omdlévati, domnievati sě* a j., neboť příslušná slovesa neodvozená, *dělati, jhráti, spáti* atd., nemají jiných sloves odvozených. Tato a podob. frekventativa náležejí nepochybně k nejstarší vrstvě frekventativ mladších.

Jsou však mnohá frekventativa, vedle nichž máme také iterativa: *chodievati* v. *choditi, -cházěti, -chozovati*; *nosievati* v. *nositi, nášěti, -nošovati*;

přěhnávati v. *honiti, háněti, -hoňovati*. Z toho vyplývá, že tato frekventativa nevznikla ze skutečné potřeby, nýbrž nadbytečně, zbytkem (Zubatý l. c. 236) a tedy také beze vší pochyby později než frekventativa připomínaná výše.

To lze dobře pochopiti: když se již vžila ona první vrstva frekventativ a když v povědomí jazykovém vznikla přípona *-va-(ti)*, stala se tato přípona velmi tvořivou, asi pro svou zřetelnost a pohodlnost. Nová frekventativa vznikala především jako nedokonavé protějšky k dokonavým složkám sloves neodvozených, ku př. *obdržievati* k *obdržěti, pomstievati* k *pomstiti, učinievati* k *učiniti, proměnievati* k *proměniti*. Tomu nasvědčuje okolnost, že se tato frekventativa vyskýtají v jazyce starším nejčastěji ve spojení s předponami (Zubatý l. c. 232). Doklady viz níže.

Tvořivost přípony *-va-* projevuje se dále vznikem nových frekventativ od iterativ: *vyhánievati, procházievati sě, čítávati, léhávati, sedávati, slýchávati, vídávati* a pod., doložená již v jazyce starém.

Sem dále náleží dnešní frekventativa *honievati, chodievati, nosievati, vodievati, vozievati*, tvořená k iterativům 4. třídy *honiti* atd.; v nejstarším jazyce jsou ještě vzácná a vznikala tedy hlavně až v pozdější době dějinné.

A vznikala frekventativa i k frekventativům: *chodívávati, nosívávati, bývávati, štěkávávati* a j. Byla již v době staré, ale nikoli nejstarší. Zmiňuje se o nich Blahoslav (267): „Někteří prostých sedláků moravských následujíce říkají *činíwáwali sme*. Est quidem significans singulare quiddam, sed agrestis et rustica vox. Dosti je říci *činíwali, děláwali, zpíwáwali* etc.“ Blahoslav pokládá tedy tato frekventativa za moravismus; zdá se, že nikoli s právem, neboť jsou dnes běžná po celém území čes. jazyka. Ale arciť není vyloučeno, že v starší době byly dialektické rozdíly v užívání, v rozsahu těchto frekventativ.

§ 41. Frekventativa na *-vávati* jsou posledním stupněm vývojovým, který vznikl po celém území čes. jazyka. V rozsahu připomínaných typů jsou však dialektické rozdíly. Tak na př. má jihoč. nářečí

k *bíti* frekventativum *bívat*, k *nabíti* pak *nabívat*: že mně budeš bívat Dušek Kmen. 53; von ho furt nabívá tamt.;

k *minouti, pominouti* je tu *minávat, pominávat*: miňávali = pominovali tamt. 53; pominává pršet tamt. 54;

k *práti* je v nářečí středobeč. *pírávať* proti ob. čes. a jinému *právati:* to sem slýchával za slobodna, že tam (v potoce) dycky pírávalo Kašík 104;

vedle ob. čes. a jiného *pásávati* je *pásívati:* já sem tam pásíval kolikrát vo půlnoci Hošek Polens. 118; (děti) pásivale ovce Polívka Pov. 112 (= han.);

proti ob. čes. *-sívati* je k *síti* frekventativum *sejávati, sijávati;* tak v nář. polnic.: tady sejávali moc lenu Hošek Polnic. Uk. 1; v nář. hors.: spíš (= dříve) sme tak brzu nesijávali;

podobně je *šijívati* k *šíti:* šejivala BartD. II, 140 (= han. VII), a *-hnijávati* ke *hníti:* šak mu taky pohnijávało obili Malovaný II, 262.

Vznikly dále v nářečích nové typy. Tak ve východních nářečích nalézáme frekventativa na *-úvať*, a to k slovesům tř. 3., 4. a 6.:

val. *viďúvať, seďúvať, slyšúvať, klečúvať* BartD. I, 155; —

středobečevs. *praúvať* (k *praviti*) Kašík 33; val. *choďúvať, praúvať* Vlk Kramp. 11, 16; —

čarúvám, nocúvám, kupúvám, pracúvám, podhazúvám, provozúvám, přeskakúvám, tancúvám, stěžúvá si (= zlins., val. a mor.-slc.) BartD. I, 8 a 156; *schraňúvať* Vlk Kramp. 11; středobečevs. *kupúvať, nocúvať* Kašík 33; slc. *obmedzúvať, zopakúvať* a j.

Frekventativa tohoto typu připomínají se již v jazyce starším. Tak Rosa 207 praví: Aliqui frequentativum tertie conjugationis, quod a verbis *ugi* provenit, solent contrahere, ut *milůwám*, loco *milowáwám*. Doležal 79 uvádí tato frekventativa vedle sloves podle 6. třídy: *ohledugi — ohleďůwám; oťlazugi — oťlazůwám, kupugi — kupůwám, milugi — milůwám* a j. Zmínka Rosova zdá se nasvědčovati tomu, že se sloves na *-úvám* neužívalo obecně, nýbrž jen ve zvyku nářečním. U Doležala je velmi podobno pravdě, že je zná ze slc. To by se shodovalo s okolností, že čes. usus sloves těchto nemá.

Podobný typ frekventativní nalézáme také na západ. území; jsou to frekventativa na *-ouvati* k slovesům 2. třídy: *ohnouvám, vyhnouvám* na Domažlicku Kebrle 16.

§ 42. Že *-va-* prvních frekventativ je vlastně *-a-*, bylo připomenuto. Základem, z něhož se tvořila nová frekventativa, je nejčastěji infinitiv; ku př. *ohnou-ti*: *ohnou-vám*; *mnie-ti*: *domnie-vati sě, jmie-ti*: *jmievati*; *brá-ti*: *brá-vati, děla-ti*: *dělá-vati, číta-ti*: *čítá-vati*; *háně-ti*: *vyhánie-vati, náše-ti*: *-nášie-vati*; *čítáva-ti*: *čítává-vati, štěkávati*: *štěkává-vati* atpod.

Slovesa 4. třídy mají v jazyce starším, dokud bylo ještě *ie*, a v slc. frekventativa na *-ievati*: *činievati, chodievati, mluvievati* a pod., slc. *chodievať, nosievať, vozievať* a j. To svědčí, že dnešní *-ívati* není od původu, jak myslil Gebauer (LF. 23, 338 a Hist. ml. III 2^2, 400), nýbrž z *-ievati*, jak ukázal Zubatý l. c. 227 sl.

Základem, z něhož se tato frekventativa tvořila, není tedy infinitiv. Je na snadě domněnka, že tato frekventativa vznikla obdobou podle nějakých hotových vzorů, buď nových frekventativ 3. třídy, jako *jmievati, domnievati sě*, nebo podle starých, *-dievati, (z)pievati* Zubatý l. c. 237. Zubatý (tamt.) upozorňuje ještě na jeden pramen všech frekventativ, a to na imperfektum. Imperfektum složených sloves bylo prý vidu nedokonavého, kdežto ostatní složené tvary byly dokonavé. Tento vidový rozdíl mezi imperfektem a tvary ostatními vyrovnal jazyk tím, že si vytvořil podle hotových frekventativ na *-vati* místo starých imperfektivních tvarů *posoléše, připozdieše se* imperfekta nová, *posoléváše, připozdieváše sě*, k nimž pak byly doplněny také tvary ostatní, *posolévati, připozdievati sě* atd. Tím se vysvětluje, že k slovesům 4. třídy vznikla frekventativa na *-ievati*, nikoli na *-ívati*.

Tomuto výkladu Zubatého vadí však okolnost, že inperfektum dokonavých sloves nebylo jen vidu nedokonavého, nýbrž také dokonavého. Srovn. o tom podrobněji v § 264.

Některá frekventativa k slovesům tř. 3. a 4. mají koncovku *-ávati*: *domňávati sě* (v. *domnievati sě*), *-lepšávati*, *-měňávati*, *-svědčávati*. Patří sem také jihoč. *zadržávat* a *popoušťávat* (Dušek Kmen. 53), tvořené k iterativu 5. tř. *pouštěti*. Ani zde nebyly základem infinitivy na *-iti*, *-ěti*, *-eti*. Bylo by možná se domnívati, že slovesa *-držávat* a *-poušťávat* vznikla k *držati* a *púščati* před přehláskou *a-ě*, ale není to příliš podobno pravdě proto, že tato frekventativa vznikla spíše až v době dějinné než předhistorické. Zubatý (l. c. 238) vysvětluje *domňávati sě* z imperfekta *domňách*, tvaru sice v dějinné době nedoloženého, ale předpokládaného. Posouvá tedy vznik našeho frekventativa do doby předhistorické; zde je to možné, neboť jde o frekventativum jistě staré. Tak bychom mohli vykládati také ostatní případy, kdyby bylo jisto, že jsou z doby předhistorické. Není nemožné, že všechna tato slovesa na *-ávati* mimo *domňávati sě*, možná že i ono, vznikla prostě napodobením jiných sloves na *-ávati*, *dělávati*, *spávati* atd. O tomto způsobě tvoření zřetelně svědčí jihoč. *minávat*, *pominávat*. Jeho základem nemohl býti ani infinitiv ani imperfektum. Podobně je také s ob. *pijávati*. Mohlo by se sice mysliti na původ z infinitivu iterativa **pijati* = historic. *píjěti* (§ 144), ale toto frekventativum je sotva z doby předhistorické, ba naopak spíše až z pozdní doby dějinné. Podle hotových vzorů vzniklo také polens. *pásívat*, a to podle frekventativ typu *chodívati*, a císař. *nysávať* (tá slipka už nenese a tak nysávala hrozně Malovaný II, 262), podle sloves *píkávati*, *-týkávati* (z *-tékávati*).

Podle hotových vzorů vznikla dále frekventativa na *-úvať* k slovesům třídy 3. a 4., *viďúvať*, *choďúvať* a pod. Ostatní z těchto frekventativ mají za základ praesens 6. třídy, *čaru-ju*: *čarú-vám*, *pracu-ju*- *pracú-vám* atd. Přímým vzorem pro ně byly dvojice *poču-ju*: *počú-vám*, *nadu-ju*: *nadú-vám*. Tak vyložil vznik těchto frekventativ Smetánka v Rozpravách filolog. 23. Kašík (33) myslí, že vznikla ze sloves na *-ovati* dloužením v *-óvati*, *-ůvati*. A proto píše příklady z nářečí středobeč. *kupůvať* atd. I Rosa a Doležal psali *milůvám*. V praesentních tvarech na *-úvám* atd. musili bychom pak spatřovati novotvary podle třídy 5. místo 6. Proti tomuto výkladu — který Smetánka jen předpokládal jako možný, neboť Kašíkův Popis vyšel později — uvádí Smetánka slc. frekventativa na *-úvať*, kde bychom čekali, kdyby šlo o vývoj předpokládaný Kašíkem, *-ôvať*. A lze proti němu uvésti také středobeč. *praúvať*, které je beze vší pochyby tvořeno k *praviti*, nikoli *-pravovati*, a val. *viďúvať* atd., jejichž základem rovněž není infinitiv třídy 6.

§ 43. Připojuji sbírečku staročes. frekventativ, aby aspoň zhruba bylo patrné frekventativní bohatství a aby vynikly ještě některé jiné podrobnosti v tvoření frekventativ, než o kterých byla již řeč v předcházejících paragrafech. Řadím je podle slovesných tříd.

Frekventativa k slovesům 1. třídy.

a) Ke kmenům na *-a* :

dávati: Gebauer Slovn. I, 209 a násl.

podávati: druh druhu jie (palmy) podawaſſe Vít. 38ª.

poddávati: člověka ďáblu v službu poddawa Alb. A 52ᵇ; ďáblové sě nám poddawagy Mat. 194ª; že nám bóh jě všě (nepřátele) poddawa AlxV. 1067; žeť sě vám ďábli poddawagíj Otc. B 188ᵇ.

prodávati: prodawa soběvolenstvie Alb. A 76ª; (ovoce) prodawagi Mand. A $169^{b}{}_{2}$.

přidávati: (zhřešil) vuole przydawagye ke zlému Alb. A 95ª.

rozdávati: dobrovolně rozdawaty Štít. uč. $140^{a}{}_{2}$.

udávati: doklady v § 63.

vydávati: aby svědečstvie widawal EvPr. Jan 1, 7; widawagi s sebe ovoce své tamt. Luk. 21, 30.

vzdávati: chválu bohu wzdawaty Alb. A 82ª; chválu zdawayucz mně, bohu Kat. 782; bohu chválu wzdawagicze Baw. 106ª.

stávati sě: neb sě to často ſtawa Alb. A 44ᵇ; jakž již po hřiechu sě ſtawa AlxV. 252; jistili, že se tak ſtawa Kab. 26ᵇ.

dostávati (sě): vem kdy co nedoſtawalo? Drk. 157ª; kdy by čeho sě nedoſtawalo Štít. ř. $185^{b}{}_{1}$; co se jim nedoſtawa Kab. 31ᵇ.

ostávati: neoſtawagie věci nebeskéj Mat. 16ª; pro tento duchovní pokoj svého zbožie sbožní lidé oſtawaly Štít. uč. $73^{b}{}_{2}$; abych neostawal zákona Otc. B 143ª.

postávati: (mládenec) pojíde zlehky poſtawagie Otc. B 148ᵇ.

přestávati: neprzyeſtaway svého svědomie čistiti Alb. A 36ᵇ; tvá moc neprzieſtawagicíe Mat. 104ᵇ; neprzyeſtaway Vít. 62ᵇ, 73ª, 82ª; s hřiešníky.. neprzeſtawagíczymí ChelčPař. 188ᵇ.

ustávati (= unavovati se): tělovſtawaſſe pro hlad Otc. B 108ª; práce, v níž lidé vſtawagij ChelčP. 127ª; aby po nesnadných . . . cestách chodili a vſtawali na nich tamt. 228ª.

v(z)stávati: ráno wſtawaty Alb. A 26ª; mrtví wſtawachu z svých naví Rúd. 1159.

zóstávati: buoh jest právě dokonaný /... ni v čem nemá nedostatka,/ ale všeho mu zoſtawa Kat. 2 57.

b) Ke kmenům na *-y* :

bývati: viz Gebauer Slovn. I, 132.

dobývati: tamt. I, 278 a násl.

obývati: podvodné obeywánij lva s jinejmi zvířaty Ezop 2ª.

probývati: ktož na dobrých skutciech probywa Alb. A 41ª.

přebývati: v našich dušiech ráčí (bůh) przyebywaty Alb. A 87ª; przyebywachu na púšči tamt. 7ª; (Mars) przyebywa Vít. 10ᵇ; przibywaly Jeron. Mus. 6ᵇ.

přibývati: žalosti viece przybywa Alb. A 21[a]; svatých kazatelóv przybywalo Mat. 142[b]; jemu przibywa stáda Otc. B 144[a]; (slunce) przybywa Vít. 7[a].

ubývati: žádné vbywanye ovšem té slávy JeronMus. 36[b]; (měsíce) večas vbywa ŠtítVyš. 13^{a}_{2}.

zbývati: bohatý sbožie zbywa DalC. 16[a]; kolik mzditelóv... zbywagy chlebem EvOl. 229[a] = Luk. 15, 17; (měsíc) světlosti má zbywaty Vít. 10[b]; mój život již síly zbywa Baw. 63[a].

otkrývati: otkrywa Alb. A 53[a].

pokrývati sě: doklady v § 59.

přikrývati: stoly ubrusy przikrywaty Pass. 386; ani (křivdy) przykrywa Alb. A 22[b]; lodíčku przykríwachu vlny Mat. 112[a]; hřiechy przykrywam Brig. 22^{a}_{1}.

zkrývati: tváře zkreywalì Ezop 4[a].

zakrývati: tělesné věci zakrywa Alb. A 86[b]; sama sobě zakrywa oči Štít. ř. 123^{b}_{2}.

mývati: kto se v takéž lázni mywal Baw. 311 (Gebauer Slovn. II, 427); an se v té vodě něco mayvalo a šplíchalo SvědPražs. 127 (z r. 1527).

obmývati: podlé obmýwanie židovského EvPr. Jan 2, 6.

promývati: oči i hlavu promywaſſe PassKlem. 225^{b}_{1}.

umývati: póbědě sě vmywa Alb. A 55[b]; co mu pomóž vmywanye tamt. 46[a]; umywachu nohy PassKlem. 225^{b}_{1}.

znývati: (královna) počě divem velikým znywaty, jakoby duše v sobě nejměla Alb. A 78[b].

c) Ke kmenům na *-i* :

šívati (k *šíti* suere): nebť bieše sukně neſywana, ale setkána Drk. 166[b].

došívati: nedoſſyway rány Sal. 549.

ošívati: (sukně) tkanicemi oſſiwana Baw. 108[a].

prošívati: plášč bielý, jenžtoť jest hedvábím proſſywan PassKlem. 183^{b}_{2}.

všívati: nikte také newſywa sukna hrubého v rúcho staré Mat. 130[a].

šívati sě, našívati sě, pošívati sě, všívati sě, vyšívati sě k *šíti*, ale ve významě pohybovém (srovn. *šíti sebou, čert jím šije, ošívati se*), v němž přitvořeno k *šíti* sloveso 2. třídy *šinúti*. Doklady a výklad u Zubatého ve Sborn. fil. IV, 249 a násl. Dodávám *ošívati sě:* rukama pak pleskánie a rameny oſſijewanije Hrub. 53^{a}_{1}. *Pošívati sě* je doloženo nejen v Pass. (Zub.), nýbrž i na stejném místě v PassKlem. 227^{b}_{1}: jedna jejie (Hedvičina) přietelnicě, Kateřina, uzřěla tři črty v člověčiej tváři hrozně sě proti svatéj Hedvice poſywagycz a ji ukrutně bičijíc.

žívati: pták běhá toho dřeva, jehož horkosti často ziwa Baw. 54[b].

ožívati: kořenie ozíwa Otc. B 112[a].

požívati: zlé pozywaty Alb. A 71[b]; jména křesťanského pozywagy JeronMus. 6[b].

užívati: ten vzywa múdrosti Alb. A 7[a]; sluchu duchovního vzywaty Štít. ř. 176^{b}_{1}; hladu vzywa Vít. 10[b]; vžywati surového masa Otc. C 139[a].

d) Ke kmenům na *-ě*.

odievati (*sě*): buoh tak odyewa (kvítí) Mat. 82^{b}; odyewal slepé... světlem HymnOpav. 125^{a}; ti, ješto sě měkce odyewagy Mat. 170^{b}; v zlaté sě rúcho odyewagycz Vít. 28^{b}; *uodievati:* to všecko jsú oděvové [37] jeho (ďáblovi), aby v takové časy uodieval se rozličnými chytrostmi ChelčKrof.; aniž se kto domnievaj, by svedli (falešní proroci) od té pravdy, kterúž jest slépal lhář sobě vhod,... písmy vwodiwaw lež ChelčP. 199^{b}; *zodievati:* ženy své krásně, nádherně zodievali jako lútky KorMan. 33^{a}.

zdievati sě „stávati se“: ktož dobrého posla mievá,/ jakž sám chce, tak mu se zdiewa Baw. 146^{b}.

s-, z-, vz-hřievati (*sě*): péče ſhriewa Baw. 53^{a}; ſhrzyewagy sě (studené věci) HymnOpav. 52^{b};

život zhrzyewam, kunštóv netbám PulkL. 426;

počne sě den wzhrzyewaty Štít. ř. 108$^{b}{}_{1}$; wzhrzyewaty sě tamt. 192$^{b}{}_{2}$.

s-, vy-, vz-, (v)zez-, z-, zaz-pievati: ſpiewati ŽKlem. 143, 9; ptáček ſpyewa AlxV. 2155; Zpjwati aneb ſpjwati VelQuadr. 1896; Isaiáš wyzpiewal jest cecinit HymnOpav. 32^{b}; wzpiewayu ŽWittb. 12. 6; wzpyewagy ŽPod. 107, 4; wzezpiewayu ŽWittb. 107, 4; wzezpiewagiu ŽKlem. 12, 6; slavík letě od ňeho (střelce) sladce wzezpyewal GestKlem. 184; zezpiewamy piesen ŽKlem. 136, 4; zpiewayu ŽWittb. 143, 9; zpiewagi OpMus.108^{a}; zazpyewa velmi sladsě Kat. 1080.

prospievati: (což) proſpyewa duši Alb. A 86^{b}; proſpyewaty tamt. 97^{a}; Ježíš proſpiewaſſe v létech u múdrosti EvPr. Luk. 2, 52; proſpyewaty v šlechetnosti Brig. 17$^{b}{}_{1}$; proſpyewaty GestBř. 64^{b}; (spravedlnost) nám neproſpiewa Kab. 12^{b}.

přě-, roz-, v-sievati: (pomlouvačná ústa) jiné lidi přesévajie ChelčKrof.48;

sěmena rozſiewaty Mat. 216^{c}; vyšel ten, ješto sěje, aby roſyewal (!) své siemě Štít. ř. 110$^{b}{}_{1}$; rozſyewano bylo slovo boží EvOl. 125^{a} = Skutk. 13, 49;

(Erasmus) vsívaje semeno Kristovo v srdce lidská BartKron. 31^{a}.

§ 44. Frekventativa k slovesům 2. třídy:

kývati, ot-kývati: kywagi očima ŽWittb. 34, 19; kywagy očima ŽPod. tamt.;

rukú počě odkywaty PassKlem. 167$^{a}{}_{2}$.

ot-počívati: třidcěti dnóv odpoczíwaw AlxB. 281; otpoczywaty Alb. A 83^{b}, 85^{b}; ptákové v svých hniezdech otpoczywagy tamt. 5^{b}; počechu odpociwati Baw. 106^{b}; neb sme velblúdóm odpocziwali Kab. 7^{a}.

plývati, o-, z-plývati: (královna) uzřěla, ano na moři plywa to pletené osudie PassKlem. 65$^{a}{}_{1}$; tu jím (dítětem) tak dlúho mořské vlny plywaly, až jsú jeho k jednomu ostrovu... i přinesly tamt.;

(plnost) oplywa Štít. ř. 213$^{b}{}_{2}$;

vščcky dušě nahoru buožím mocí zplywagy PassKlem. 200$^{a}{}_{2}$.

§ 45. Frekventativa k slovesům 3. třídy:

-bávati sě, pobávati sě (§ 59), *ubávati sě* (§ 63).

-dnievati, udnievati: když na zajtřie svítajě udnyewaſſe PassKlem. 257^{a}_{1}.

držievati: Gebauer Slovn. I, 348 má jediný doklad z VšehK.; *obdržievati:* obdrzíewagíj lidé všěch hřiechuov odpušťenie Otc.B 22^{a}; (Turci) vítězství nad křesťany obdržjwali VelKal. 250; *zadržievati:* buoh (hříchy) zadržiewa ChelčP. 118^{a}; (bůh) odpúštievá neb zadržiewa hřiechy HusP. 75^{a}; *zdržievati:* zdržiewage odpušťenie bratru ChelčP. 262^{a}; to Pán svú dobrotivostí zdržiewa tamt. 119^{b}.

hořievati: (lampa) horziewala sedm let pořád Lobk. 39^{a}.

hledievati Zub.[1])

-hovievati, pohovievati: počne sobě pohowiewati ŠtítVyš. 22^{b}_{2}.

-hřmievati, zahřmievati: až v uších zahřmijwá Ezop 11^{a}.

jmievati: doklady u Gebauera ve Slovn. I, 668.

-mdlévati, omdlévati: (sv. Řehoř často) omdlewal PassKlem. 66^{a}_{2}; (sv. Tomáš) nejednúkrát omdlewal LegVít. 48^{a}.

-mnievati sě, domnievati, domňávati sě: doklady v Gebauerově Slovn. I, 293.

-múdřievati, zmúdřievati: já tvú škodú zmudrzyewam tua pericula me efficiunt cautiorem Boh. 340.

-trpievati, strpievati: káranie ſtrpiewali Šach. 305^{a}_{2}; nedostatky těla ſtrpiewagi ChelčP. 169; protivné věci ſtrpiewati tamt. 197^{b}; *vytrpievati* HrubPetr., VšehJir. (Zub.).

-rozumievati, dorozumievati Gebauer Slovn. I, 303; *porozumievati:* aby čtli v nich (knihách) porozumyewagycz, coť mienie Štít. uč. 4^{a}_{1}; HrubPetr. (Zub.); *srozumievati* tamt. (Zub.); počě od jiných o svém šeřědství ſrozumyewaty Pass.zl.Mus. 1^{a}_{2}; když sobě neſrozumjwá Br. Ž. 49, 21.

zřievati: na zisk, na ztr(átu z)rziewaſſe AlxH. 346.

§ 46. Frekventativa k slovesům 4. třídy.

Příklady Zubatého l. c. jsou tak hojné, že k nim mohu přidati jen několik doplňků. Uvádím proto jen nová slovesa a ze sloves Zubatého ta, kde mám doplňky:

bydlévati: (cikáni v jeskyních) bydlijwagij PrefP. 260 (71).

po-čstievati: mladí pocztiewayte starších Šach. 308^{b}_{1}.

-dlévati, prodlévati: (hospodin) prodlewa lidem zdravie PassKlem. 105^{b}_{2} a Kremsm. 38; zpověď svú vzdalijí a prodlewagy Alb. A 53^{a}; vida pak lid, že by prodléwal Mojžíš sstaupiti s hůry Br. Ex. 32, 1.

-horšievati, pohoršievati: (některé věci) jiných (lidí) pohorſſyewagy ŠtítVyš. 29^{a}_{2}.

chodievati Zub.; ráno sem chodievala domuo SvědPražs. 122 (z r. 1518).

[1]) Zub. = doklady Zubatého v LF. 42 (1915), 229 a násl.

-mdlévati, umdlévati Zub.; aniž sě vmdlewa odporností ChelčPař. 131[a].

-měnievati, proměnievati, -ňávati, změnievati: neb sě i ještě to stává, / že čest nravy promenyewa (!) AlxV. 1936; v rozličné sě tváři promyenyewaſſe PassKlem. 208[a]$_2$; že čest nravy promíenawa AlxH. 233;

zmieniewalo Sal. 804.

-lehčávati, oblehčávati: (naděje) velmi práci oblehczawa Štít. ř. 90[a]$_1$.

-lepšievati, polepšievati Zub.; *polepšávati:* aby sobě tiem polepſſawaly Štít. uč. 76[b]$_1$.

mluvievati Zub.; mluwijwagij Ezop 3[a]; že s židem i tudiež s ní (židovkou) mluvíval NaučBrn. 50.

-mstievati, pomstievati sě, vymstievati sě Zub.; nad nepřítelem se wymſtjwati Kříž. A 14[b].

nosievati Zub.; *nanosievati:* nanosievali sme jí (kořenářce) vody do komory SvědPražs. 127 (z r. 1527).

pravievati Zub.; (kořenářka) mievala jakés kořenie a pravívala, že udělám, komuž chci, že . . . SvědPražs. 127 (z r. 1527).

-svědčávati, osvědčávati: by jim oſwedczawal, že mě tirhem pohoní Rožmb. 2, 19; *vysvědčávati:* na wyſſwyedczauany odpieraj tamt. 5, 97.

vařievati: neb sem jí vařievala SvědPražs. 122 (z r. 1518).

§ 47. Frekventativa k slovesům 5. třídy.

I zde má Zubatý l. c. mnohé doklady; uvádím tedy jen doplňky:

-čakávati, -čekávati, očekávati Zub.; *dočakávati:* toho (českého krále) nikoli nedoczakawaty DalC. 137[b]; *vzčakávati:* (hospodin) wzczakawa, trpí náše zlé Štít. ř. 146[a]$_1$; an tak úklidně wzczakawa tamt.

brávati Zub.; *z-bierávati:* po šest dní budete to zbjrávati Br. Ex. 16, 26.

dělávati Zub.; *podělávati:* chtěl bych, aby (kněží) najpilnější byli božieho zákona a někdy také tělesnýma rukama podielawali JakoubDial. 205[a]$_1$; *udělávati:* zkaziješ chrám boží a ve třech dnech jej vdielawaſſ Mat. 376[a]; summu cihel, kterauž vďeláwali (israhelští) prvé Br. Exod. 5, 8.

-drbávati, podrbávati: nožíček podrbáwal Ezop 8[a].

-hánievati, vyhánievati: ty přielišnosti moc wyhaniewa Rhas. 32.

-hledávati, o-, přě, s-, vy-, zo-hledávati Zub.; (pečeť) ohledávali NaučBrn. 70; ani sem lidí přijela ohledawat Otc.E ad B 66[b] (Smetánka 565); jakož sě z písma ſhledawa ChelčPař. 165[a]; *sohledávati:* i rejistra svá sohledávaly NaučBrn. 70.

-hltávati, po-hltávati: pohltawagi lid mój Solf. 99[a].

-hnávati, přě-hnávati: aby (kněží) neprzehnawaly vdovských svateb ŠtítSáz. 40[a]$_1$.

-hrdávati, pohrdávati: pohrdawati vtipností Rhas. 10.

-chovávati, pochovávati: těla pochowawali Pass. 332; co sě tu divóv na jeho pochowawany i potom... stalo! tamt.; k tvému slavnému pochowawany ML. 23[a]; aby sě tu nikdy křesťané nepochowawali Hilar. 44[b];

schovávati: sobě ſchowawagíe Mat. 16ª; *zachovávati:* obého zachowawagi Mat. 130ª; kradmo sobě zachowawaſſie GestBř. 29ª; to až do dnes zachowawagi Kab. 21ᵇ.

-chystávati, schystávati: (Josef) potřebu k své svatbě ſchyſtawal Kruml. 16ª.

-jhrávati, pojhrávati Zub.; s ženami poyhrawage Štít. uč. 38ª₂; poyhrawanye HymnOpav. 146ª; s vámi pohráwal Ezop 8ª.

-jednávati, při-, s-, u-jednávati: (duši k bohu) przygednawa Alb. A 34ᵇ; svój smysl aby przigednawal ku písmu Mat. 164ᵇ; kak sě divně na nebi ſgednawata Alb. A 101ª; to vgiednawagie syn buoží Mat. 153ª.

-klamávati, o-, po-, z-klamávati: žeť sú se tiem druhdy lidé oklamawaly Štít. uč. 79ᵇ₂; oklamawa Brig. 7ᵇ₁; mnohoť lidu oklamawa Hrad. 137ª.

(židé) Kristem poklamawaly Zrc. A 2 ; jím poklamawa Štít. uč. 72ᵇ₁; zle učie lid zklamawagice jej ChelčPař. 126ᵇ; lidi zklamawagij Ezop 183ª.

-konávati, do-, s-konávati: již sě tomu třetie léto dokonawaſſe Otc. B 111ᵇ; již sě řěč dokonawa Levšt. 312;

nemoc v nemoci ſkonawa sě EvOl. 105ᵇ = 2. Kor. 12, 9; běh ſkonawa (Saturnus) Vít. 10ª; ſkonawage svú řeč ChelčP. 166ᵇ; že tak v dobré věci se ďábel oděje a pod tiem na velmi zlých věcech skonává ChelčKrof. 32.

-kopávati, o-, vy-kopávati: okopawagy jej (kmen) Štít. ř. 107ᵇ₂;

(poklady) zloději newikopawagi EvPr. Mat. 6, 20.

-kovávati, přikovávati: Krista ke kříži przikowawachu Zrc. A 4ª.

-křievati, okřievati: smutná srdce okriewagi Baw. 194ª.

-kvetávati, -květávati, roz-květávati: tráva rostla i kvítí rozkvětávalo HarPam. 14.

lávati: Petr klobúčník býval tu také i tloukl žedlíky a lával dvorně SvědPražs. 283 (z r. 1512).

-lévati, na-, po-, pro-, přě-, vy-, za-lévati: čbán sě počě zalewatí, / vody sě veň nalewati Hrad. 131ᵇ; ano jej slzy polewagíj Otc. B 206ª; krev prolewagycz PassKlem. 206ª₁; (řeka se) przyelewagycz tamt. 66ª₂; (srdce) sě wylewa Alb. A 102ª; zalewaſſe Otc. B 111ᵇ.

-lézávati, nalézávati: žádného miesta nenalezawaſs Kruml. 377ª (Gebauer Slovn. II, 469); rohy veliké též nalézáwali Blah. 174.

-meškávati, ob-, za-meškávati: (slovo boží) obmeſſkawaty Pass. zl. Mus. 2ª₁; neobmeſſkaway Brig. 28ª₁; dobré obmeſkawagycze Štít. ř. 132ᵇ₁; většieho neobmeſſkawati tamt. 107ª₂;

nezameſkawagice chudých lidí potřeby Mat. 131ᵇ.

-mlkávati, po-mlkávati: pomlkáwati, nemluviti VelQuadr. 752.

-mýšlévati, roz-mýšlévati sě: rozmyſſlewayte se Štít. uč. 45ᵇ₂.; *obmýšlévati:* potřeby neobmyſſlewa tamt. 74ª₁; obmyſſlewaty tamt. 72ᵇ₂; obmyſſlewagycz tamt. 107ᵇ₁; *přemýšlévati:* przemyſſlewage o bohu tamt. 108ª₁.

nechávati: nenechaway jich bez pomsty Brig. 54ᵇ₂; aby toho tak nenechával SvědPražs. 123 (z r. 1523) ; *zanechávati:* řečí takových zanechávám Ezop 148ª.

oběcievati, -ávati: když nejmáš (co), obyeczeway AlxV. 281[1]); obiecyewagye jemu, že jeho chce z jich rukú zbaviti AnsOp. 7.

odolávati: (pravda) všelikéj věci odolawa Alb. A 22[b].

-orávati, ob(v)orávati: obworawati Kab. 19[a]; obworawagi jě (vinice) tamt. 18[b].

-podobnávati, připodobnávati sě: neroďte sě tomuto světu przypodobnawaty Štít. ř. $169^{b}{}_{1}$.

-ptávati, (v)zeptávati sě: mnozí nezeptawagijcze se na pravdu k samému jediné domnění prohlédají Hrub. $84^{a}{}_{2}$; kdy sem se jej (= jí) zeptawala, co by pálilo jejího muže ČL. 22 (1913), 200 (slovensko-čes. text z r. 1652).

-rostávati, dorostávati: že by již sirotci dorostávali NaučBrn. 28.

-rovnávati, při-, s-, z, rovnávati (sě): (mlčení) przyrownawa duši ku přijetí božie milosti Alb. A 32[b]; przyrownawa sě ďáblóm tamt. 44[b]; przírownawa Mat. 95[a]; k takéj notě a kladivnému kování przirownawamy Kristovu modlitvu Zrc. A 4[a]; že sě przyrownawa mým obyčějóm Boh. 342; ti sě przyrownawagyu k člověku HomKlem. 2[b]; také sě ku psu przirownawa Otc.B 143[a];

ten trój rozum sde frownawa sě s trojím činem svatých anjelóv Alb. A. 96[b]; aby kázaní jich (kněží) s životem a život s kázaním se srovnával BartKron. 21[b];

smilstvo s vínem sě zrownawa Vít. 79[b];

-sěkávati, posěkávati: (hospodin) závory železné poſekawá Br. Žalt. 107, 16.

-smievati, posmievati sě: budú sě jemu poſmyewaty Alb. A 41[b]; aby mu sě nepoſmyewaly tamt. 33[a]; ješto sě jemu poſſmíewachu Mat. 137[a]; jenž sě družcem poſmyewa Vít. 42[b]; jich poſſmíewanye tamt. 137; ani sě poſmyewa ŠtítVyš. $4^{a}{}_{1}$; aby sě jemu nepoſmyewaly tamt. $32^{b}{}_{2}$; *zasmievati sě:* plodové vších cností (!) mnohem viece zaſmíewagij sě Otc. B 101[a].

spávati: (milost) v pancieři ſpaawá Hrub. 46[b].

za-svitávati: (když se již počalo) zaſwitawati Otc. E ad B 108[a] (Smetánka 284).

-ščípávati, uščípávati: že jsú je do smrti vſſtipawali ChelčP. 166[b].

-ščívati, podščívati: ke zlému podſſtywaty Štít. ř. $127^{b}{}_{2}$; podſſtywanym jedovatým tamt. $126^{a}{}_{2}$.

-šlapávati, pošlapávati: ve jménu tvém poſſlapáwali sme povstávající proti nám Br. Ž. 44, 6.

-špílévati, pošpílévati: ano jím již mladí poſpylewagy Alb. A 43[b]; Poſpylewanye tamt. 105[b]; poſpilewachu jím BiblFrimb. 1; (každý) jím poſpylewaſſe JeronMus. 54[a]; svými nepřátely poſſpilewagíe Otc. B 177[a]; poſſpielewaſſee Otc.A 10[a] (Gebauer III 2^{2}, 60).

těkávati: (čbán) má díru, kudy z ňeho ven týkáwalo Pref. P. 261 (72).

---

[1]) Rým *dávaj* svědčí, že zde bylo původně *oběcávaj*.

-tkávati, potkávati: když se potkáwati mají Ezop 3^{b}; *zatkávati:* ktož zatkawa ucho své k volání Alb.A 62^{b}.

-trhávati, roztrhávati: puotky tohoto světa roztrhawagy ten svazek ŠtítBud. 179.

-troskotávati, ztroskotávati: jenž jsi ztroſkotawal žrnovcě zubóv lvových JeronMus. 21^{a}; ztroſkotawachu sě jakto na ochli tamt. 67^{b}.

-tulévati, přitulévati: líbaním a przitulewanym Kruml. 59^{b}.

-vievati, povievati: větřík powiewaſſe Otc. A ad B 148^{1} (Smetánka 599); *rozvievati:* (vítr) rozwyewa prach Admont. B 137^{a}.

-volávati, ot-, po-, pro-, při-volávati: aby sě pro to neodwolawal mše svaté HusHř. 250^{1}; že sě odwolawa od súdu Šach. 294^{a}_{1};

kteříž na mne powoláwagij Br. Ž. 70, 4;

zjěvně sě na křesťanskéj vieře prowolawagycz PassKlem. 198^{1}_{1};

mrtvé k světlu slovem przywolawage (= partic.) HymnOpavs. 116^{1}.

-vonievati, povonievati: pamlskóv rozličných k lakotě powonyewagye Alb.A 93^{b}.

znamenávati: (Z šíje sv. Kateřiny teklo mléko místo krve.) A to buoh učinil proto, / ež drahúcie mléko toto / znamenawalo jistotu, / jejie velikú čistotu Kat. 3458; tento mák to znamenawa, / že nám bóh jě vše (nepřátele) poddává AlxV. 1066; život, jenž sě znamenawa skirzě mieru šesti loktóv Alb. A 83^{1}; Lia jest měla churavéj oči, ale byla velmi plodná; a ta znamenawa usilujících stav tamt. 35^{a}; mój smysl na věděnie dává, / jež ta hvězda znamenawa / křesťanstvie všeho utěšenie Levšt. 56; že jsú tyto dietky, mály jsúce, zbity (= pobity, Herodem), znamenawa, že... Mat. 25^{b}; *a* znamenawa život věčný Drk. (ČČM. 1888, 324); *d* znamenawa smutek a hněv tamt.; skrze kterýžto poklad zvláště duch sě svatý znamenává Kar. 385^{1}; vyvržení prvních roditelóv znamenawa cierkev ComestC. 12^{a}_{1}; tať (města) znamenawagij lidi pod zprávú přikázaní božích ChelčP. 214^{b}; tu sem se opět tázal toho prvnieho Vlacha, co to (slova při obřadě) znamenawa Lobk. 10^{1}.

-znávati, po-, roze-, vy-znávati: zlobivého nepoznawach ŽPod. 100, 4; poznawa všelikú věc Alb. A 74^{b}; Poznaua bóh MargBrn. 23^{b}; žej' mienila muže nepoznawaty Štít. ř. 245^{b}_{1}; múdrost poznawagycz Vít. 3^{b};

všěcka srdcě rozeznawa Vít. 15^{a}; nerozeznawagice lidu ani hřiechóv ChelčP. 185^{a};

nebesa wyznawagy divy a svatost jeho JeronMus. 39^{1}; wyznawame řkúc Štít. uč. 12^{b}_{1}.

zúfávati: A když přijedechme k jednomu lesu, ... cesty jsme nemohli mieti pro vyvracované dřievie a tak zúfáváše vojsko náše Kar. 383^{b}.

žehnávati: zehnawali smy vám ŽWittb. 128, 8; v Prazě zěvně uzřěchu svatého Václava, / an stojě město zehnawa DalC. 102^{a}; *otžehnávati (sě)*: znamením spasitedlným svatého kříže sě tebe odzehnawagy PassKlem. 208^{b}_{2}; *požehnávati:* kněz palmu jich pozehnawa Vít. 40^{1}.

-žúvati, přežúvati: przezzijwaty slovo božie Štít. ř. 200^{1}_{2}.

§ 48. Frekventativa k slovesům 6. třídy.

Zubatý l. c. uvádí *ukřižovávati* (z Husa) a *vybojovávati* (z EvOl. a Komenského). Dodávám ještě

kupovávati: že jest on sobě, mátě jemu také kupovával a kupovávala (jídlo) SvědPražs. 122 (z r. 1518).

slutovávati sě: jenž sě ſlſutowawa ŽKlem. 102, 3.

smilovávati sě: dobře též díž Smilowáwaj Blah. 267.

vyobcovávati: biskupové i krále i ciesaře jsú wyobczowawalij Hilar. 7ª.

§ 49. Zubatý l. c. 231 a 233 připomíná, že jsou případy, kdy nelze s určitostí rozhodovati, jde-li o iterativa na *-ěvati,-evati*, vzniklá přehláskou z *-ovati*, či o frekventativa na *-ievati*. Tak na př. *naplnyewaſſe* v Koř. lze čísti *naplněváše* nebo *naplnieváše*. Srovn. i v Mat. 95ª: skutky jich nenaplnyewachu Mat. 95ª. Z grafiky památek tuto věc rozhodnouti nelze. Ale Zubatý s právem připomíná, že by nebylo správné vykládati takové případy jen jako slovesa na *-ovati, -ěvati*. Uvedené *obmyſſlewaty* ze Štít. uč. byli bychom nakloněni čísti *obmyšlevati*, ale tvary *rozmyſſlewayte se, neobmyſſlewa, obmyſſlewagycz*, rovněž ze Štít. uč., stěží by bylo lze vyložiti podle 6. třídy. Byly by to novotvary podle infinitivu *-myšlevati* a imperfekta *-myšlevách* atd., ale tyto novotvary jsou v případech, kde nelze pochybovati o příslušnosti k 6. třídě, velmi řídké. Gebauer III 2², 400 uvádí jediný tvar z Ol., *přisvědčovaji*. Proto je velmi podobno pravdě, bá jisto, že třeba čísti *-myšlévati*; jde o frekventativum utvořené k *-myšleti*. Srovn. podobná frekventativa k iterativům 5. tř. v § 47. Zcela podobný případ je uvedené *sě promyenyewaſſe* z PassKlem. Pro *-měnievati* (k *-měniti*) svědčí praesens *promyeňewa* a *promíenawa* z Alx. Okolnost, že vedle těchto frekventativ *-myšlévati* a *-měnievati* (*-ňávati*) měla stará čeština iterativa *-myšlovati* (§ 25) a *-měňovati*, nemůže býti tomuto výkladu na závadu, protože takové dvojice jsou také tam, kde o nich nelze pochybovati; srovn. na př. *za-držovati: za-držievati* (§ 47); *-lepšovati: -lepšávati* (§ 46); *-mluvovati* (§ 25): *mluvicvati* (§ 46); *-mščovati, -msťovati* (§ 23): *-mstievati* (§ 46). Gebauer pokládal frekventativa typu *proměnievati* za iterativa na *-ěvati* proto, že se domníval, jako by slovesa 4. třídy měla v staré češtině frekventativa na *-ívati*. Ale Zubatý ukázal, že měla frekventativa na *-ievati*.

Zubatý uvádí vedle *naplnyewaſſe* ještě *rozmnoziewaſſe, zprostiewati* a *vſliſſyewaſſe* (z Ol.), v nichž lze spíše spatřovati frekventativa na *-ievati* než iterativa na *-ěvati*. Přidávám ještě několik případů, které nejsou zcela jasné, protože v nich jde o tvary od kmene infinitivního:

vzbraňovati, -vzbránievati: ot Šimona wzbranyewal[1]) Hrad. 33ᵇ.

včiňovati — včinievati: aby (žena) newcziniewala prstu do té díry Šach. 300ª₁.

[1]) Rým *wzbranyewal* : *mylowal* svědčí pro *vzbraňoval, -něval*.

přidržovati: přidržievati sě: ti, ježto otce našeho na každý den sě přidržieváchu Kar. 377^{b}.

pohaňovati — pohanievati: (sv. Pavel) pohanyewaſſe židy PassKlem. $56^{b}{}_{2}$.

othoňovati — othonievati: (od model) odhonyewaty PassKlem. $137^{b}{}_{2}$.

otpuſtovati (srovn. v § 25) — *otpustievati* (*otpúščievati*?): hřiechy odpuuſtyewal Mat. 140^{b}.

posilovati — posílévati: (sv. Hedvika) jiných poſylewala PassKlem. $225^{b}{}_{1}$.

Ve Štít. uč. $140^{b}{}_{1}$ čteme: milosrdenstvie velmě hřiech *oczyſſtyewa* a almužna; ve ŠtítJHrad. $127^{a}{}_{1}$: (hospodin hříchy) *ocziſſtiewa*. Je to *očištévá* či *očištievá*? Proti prvnímu znění mluví, že by šlo o analogický tvar místo *očišťuje* k *očišťovati*. Čteme-li *-ievá*, t. j. vidíme-li v našem tvaru frekventativum *očištievati*, překvapuje nás *-šť-*. Tuto podobu bychom chápali, kdyby bylo iterativum *číščěti, čiščěti*. K němu by bylo mohlo vzniknouti frekventativum *-čiščievati, -čištievati*, jako je *vyhánievati* k *vyháněti*, *přěmýšlévati* k *přěmýšleti* a j. Není nemožné, že *očištievati* vzniklo z *očistievati* přichýlením k *očiščovati, očišťovati*.

§ 50. Frekventativa jsou v dějinné době zvláštním stupněm vidovým po stránce kmenoslovné. Poněkud jinak je po stránce vidového významu.

Tak na př. *dávati* neliší se někdy vidově od durativ. Vybízí-li mne někdo, abych si to a to dal do stola, a řeknu-li „už to tam dávám“, jde o trvací děj, činnost, jako když říkáme „beru si to ze stola“. Moravs. *bývati* (*býval, bévat* atd.) vyjadřuje trvací děj jako *bydliti*. Slc. *snívať sa* znamená totéž, co naše *sníti se:* snívalo sa mu, že = snilo se mu, že; slc. *bozkávať* = líbati: ruky bozkávam = líbám.

V starším jazyce užívalo se frekventativ *znamenávati, zúfávati* a *žehnávati* tam, kde bychom dnes užili durativ *znamenati, zoufati* a *žehnati*. Viz doklady v § 47. Je to viděti zřetelně z okolnosti, že vedle *znamenávati* bývá v téže památce a v témž významě také *znamenati*. Na př. v Drk. ve výkladech snů čteme jednou *znamenávati* (§ 47), jindy *znamenati: G* znamena omluvu člověčie k hospodě; *H* znamena smrt ženskú.

Často mají durativní význam složená frekventativa: *dostávám* právě zprávu, že..; *vstávám* a cítím v noze bolest; podívejte se na něho — *omdlévá!*; *dodělávám* právě úkol; *přelévám* pivo ze džbánu do sklenice; atpod.

Týchž frekventativ lze užívati také tam, kde jde o opětování děje, činnosti: *dávám si* šít již deset let u toho krejčího; obyčejně *vstávám* o 7. hodině; ten člověk každou chvíli *omdlévá*; *dostávám* poštu pravidelně o 10. hodině.

Pokud tato a pod. frekventativa vyjadřují opětovaný děj, není viděti vidového rozdílu mezi nimi a iterativy. „*Vstávám* o sedmé hodině“ vyjadřuje touž míru opětování jako na př. „*chodím* do úřadu o půl osmé hodině“; místo „*utrhávám* listy“ lze říci „*utrhuji* listy“. Tato shoda se pozoruje také u staročes. frekventativ typu *obdržievati*, která se dnes

nevyskytají; o nich v § 150. Staročes. „buoh hřiechy *zadržievá*“ je vidově shodné se *zadržuje*; „*nepřěhnávali* svateb“ = novočes. *nepřeháněli*; atpod. A také vidíme, že v týchž případech bývá iterativum: vedle *obdržievati* bylo *obdržovati* (§ 145); vedle *pomstievati* bylo *pomsťovati*, *pomščovati* (§ 23); vedle *polepšávati* bylo *polepšovati*; vedle *zeptávati* (*sě*) bylo *zpytati*, *zpytovati* (§ 23).

S iterativy shodují se frekventativa, jak jsme viděli, dále v tom, že vyjadřují někdy děj, který se jindy vyjadřuje durativem. Po této stránce neliší se frekventativa od iterativ, a proto také někteří gramatikové nerozlišují frekventativa od iterativ.

Jsou však frekventativa, kterých nelze užívati tam, kde jindy vystačujeme s durativy. Tak *brávati*, *dělávati*, *hrávati*, *mívati*, *psávati*, *stávati* vyjadřují jiný vidový odstín než příslušná durativa *bráti*, *dělati*, *hráti*, *míti*, *psáti* a *státi* (*stojím*); vyjadřují vždy opětování děje, nikoli jen trvání. V tom se shodují tato frekventativa s iterativy typu *choditi*, která znamenají vždy opětování děje.

A jsou frekventativa, která se odlišují vidově také od zřejmých iterativ, jako jsou iterativa typu *choditi*. Je rozdíl mezi *honiti* a *honívati*, *choditi* a *chodívati*, *nositi* a *nosívati*, *voditi* a *vodívati*, *voziti* a *vozívati*. Těchto frekventativ užíváme nejčastěji o dávné minulosti: kde jsou ty časy, kdy *jsem* tam *chodíval;* u nás *se* také *nosívaly* kroje, ale teď již ne; atpod. Srovn. v § 267. Někdy z nich vyciťujeme, že něco konáme, že se něco děje jen občas, nikoli pravidelně, často. Tak říkáme, že *chodíváme* do divadla, ale o žáku lze říci, že *chodí* do školy; „*chodívá*“ bylo by něco jiného.

Zřetelně odlišný vidový význam od iterativ mají frekventativa na *-vávati*. Užívá se jich zpravidla jen o dávné minulosti; viz v § 267.

§ 51. Shodu ve vidovém významě mezi frekventativy a iterativy pochopíme, připomeneme-li si, že frekventativa jsou od původu totéž tvoření jako iterativa. A vidové významy frekventativ odlišné od iterativ pochopíme, když si uvědomíme, jak se frekventativa stávala časem samostatným útvarem kmenoslovným, když z nejstaršího vrstvy frekventativ, *dávati*, *stávati* a j., v níž jde vlastně o slovesa na *-ati* a v níž *-v-* náleželo původně ke kořeni, vyabstrahoval si jazyk příponu *-va-*, která byla velmi pohodlným prostředkem k tvoření nových a nových frekventativ. Tímto vývojem odlišovala se kmenoslovně frekventativa od iterativ a dalším výsledkem tohoto vývoje bylo, že se frekventativa začala někdy odlišovati od iterativ také po stránce vidového významu. Když měl jazyk vedle sebe *honiti* a *honívati*, *bývati* a *bývávati*, použil této dvojitosti k významovému rozlišení.

Tento vývoj dál se v dějinné době, a proto je zvyk staročeský dosti odlišný od zvyku dnešního. Hlavní rozdíl, jak bylo již řečeno, záleží v tom, že frekventativa, která nevznikala ze skutečné potřeby,

bývala v starším jazyce zpravidla ve složení, nikoli také jako prostá. Když se však frekventativa rozvila v samostatnou skupinu po stránce kmenoslovné a když se také někdy vidovým významem odlišila od iterativ, začal jazyk tomuto novému významu vidovému přizpůsobovati také stará frekventativa, která se vidově neodlišovala od iterativ. Dokud se užívalo na př. *-dělávati* jen ve spojení s předponami *po* a *u*, cítila se dobře souvislost s dokonavými složkami *podělati* a *udělati; podělávati, udělávati* vystupovaly v jazykovém povědomí jen jako nedokonavé složky k nim a opětovací význam ustupoval. Teprve když se začalo užívati prostého *dělávati*, mohlo *dělávati* na rozdíl od *dělati* dostati jen iterativní význam. Někdy byla změna v užívání podporována tím, že na vyjádření nedokonavosti měl jazyk iterativum. Bylo *přěháněti* (*-hoňovati*) k *přěhnati*, proto se mohlo přestati užívati složeného *přěhnávati* a nově vzniklého *hnávati* mohlo se použíti k novému významu vidovému.

HLAVA 3.

O SLOVESÍCH SLOŽENÝCH S PŘEDPONAMI.

I. Část všeobecná.

§ 52. V dějinné době čes. splývá předpona se slovesem v jedno slovo, tvoří s ním výdechovou jednotku, jak viděti z toho, že hlavní přízvuk slovní přechází na ni, *'dáti — 'dodati, 'vydati*[1]), a proto se také předpona píše se slovesem dohromady. Ale původně — v dobách prajazykových a ještě i pozdějších — byly předpony slova samostatná, příslovce; tomu nasvědčuje oddělování předpony od slovesa v jazyce stind., lat., lit. a něm. Srovn. Miklosich Synt. 197, Delbrück I, 654 sl., Brugmann Grdr. II² 2, 758 sl., Meillet 101, Zubatý VČA. X, 521—522 a Prace lingwist. ofiarowane J. B. de Courtenay (Krakov 1921), 78—80.

Úkolem příslovcí bylo blíže určovati slovesný děj, zejména místní jeho odstíny (Zubatý, Prace lingw. 78), jak to pozorujeme v době dějinné u předpon a předložek vzniklých z příslovcí: *trhnouti — protrhnouti, roztrhnouti, táhnouti — táhnouti k sobě* atpod. Spojovalo-li se sloveso se jménem, užívalo se příslovcí původně jen fakultativně (Zubatý VČA. X, 522/3). Tak se na př. říkalo kdysi **lúčiti koho* = odlučovati od koho[2]), ale vedle toho se pojem odluky, tkvící v genitivě, vlastně ablativě, označoval zřetelně příslovcem *ot*, t. j. říkalo se **lúčiti koho ot.*[3]) Podobně se říkávalo **kloniti sě čemu* a **kloniti sě čemu k*; atd. Časem se však užívalo příslovcí skoro pravidlem. Tato příslovce, která se původně vztahovala stejně k slovesu jako ke jménu (předmětu), ztrácela časem svůj původní ráz a spojovala se dílem se slovesem, t. j. stávala se předponami, dílem se jménem, t. j. stávala se před-

[1]) Hlavní přízvuk je tu označen kolmicí před přízvučnou slabikou.

[2]) Říkalo se tak arciť jinými hláskami a tvary, ale užívám zde a budu i jinde užívati hlásek a tvarů dějinných.

[3]) Tento předhistorický typ, kdy *ot* a jiné předpony-předložky byly ještě příslovcem, budu na rozdíl od dějinného typu *lúčiti ot koho* označovati hvězdičkou a příslovce psáti až za jméno (předmět).

ložkami, dílem se slovesem i se jménem a stávala se jak předponou, tak předložkou. Tento stav zastihujeme v nejstarší době čes. Za původní **lúčiti čeho ot* je tedy buď *otlúčiti čeho* (= odloučiti od čeho) nebo *lúčiti ot čeho* neb *otlúčiti ot čeho*; z původního **vésti čeho do* vzniklo jednak *dovésti čeho*, jednak *vésti do čeho*, jednak *dovésti do čeho* atpod.

Všechny tyto tři dějinné typy vznikly tedy ze stejného základu, a proto je budu jmenovati stejně, totiž složeninami, složkami, ač druhý z nich podle obvyklého názvosloví vlastně složený není, poněvadž nemá předpony a má jen předmět s předložkou. Ale viděli jsme, že předložka vznikla z příslovce právě tak jako předpona. Proto je potřebí mluviti nejen o předponě, nýbrž i o předložce.

Tímto vývojem nabyla některá původní příslovce platnosti jak předponové, tak předložkové. V historické češtině jsou to: *do*, *(j)z* (*ze*), *na*, *o* (*ob*), *ot* (*ote*), *po*, *pod*, *s* (*se*), *u*, *vz* (*vcz*, *vze*) a *za*. Jen v platnosti předponové vyskýtá se *roz* a jen v předložkové *k*. Vedle *k* vyskýtá se v platnosti předponové *při: přiblížiti se*, *přistoupiti*, *přivésti k čemu* atd. Tak je pravidlem po celou dobu dějinnou. Vyskytují-li se slovesa, jako *přiblížiti se k čemu*, ve složeném typě *lúčiti ot čeho*, tedy v podobě *blížiti se k čemu*, mají rovněž zpravidla po celou dějinnou dobu předložku *k*. Zcela zřetelnou výjimkou od tohoto stavu jsou případy, kde je předložka *při*; na př. v novočes. *přistihnouti* (*koho*) *při čem*, *býti při čem*; v staročes. *státi při kom:* při múdrých tohoto světa ſtogy anděl Brig. 26^{b}_{1}; *držěti při čem:* milost drzij nás při dobrém Štít. ř. 147^{b}_{2}; drzyeti nás při pravdě tamt.

Vedle předpony *přě* vyskýtá se již od nejstarších dob dějinných předpona *přěs*; na př. *přěskočiti přěs čso* (§ 76).

§ 53. Předložka *v*, *ve*, která se měnila stejně jako předpona *v* před retnicemi, a bez pochyby i před jinými souhláskami, v *u*, v platnosti akusativní ustupuje v dějinné době předložce *do*. Předložka — a ovšem i předpona — *do* lišila se významem a částečně se liší ještě dnes od předložky a předpony *v* (*u*). Srovn. u Gebauera ve Slovn. I, 262 a násl. Záměna *v* — *do* má tedy příčinu v setření významových rozdílů mezi *v* a *do*.

Několik příkladů staročes., kde je předložka *v* (*u*), *ve* vedle předpony *v* (*u*), *ve* (*vníti več*), jednak jen předložka (*jíti več*). Píši v hesle *v* (*ve*):

vběhnúti več: (zvěř) v jeden sad vbiehſy Pass. 374; hluboko ve tmy uběhnem ChelčKrof. 113.

vdechnúti več: což wdechne bóh v náše srdce Štít. ř. 175^{b}_{2}.

ujati več: vffaty v hospodina ŽWittb. a Pod. 117, 8; vffagy u milost jeho ŽPod. 32, 18; oni vfagij u pomoc boží Štít. uč. 69^{a}_{2}; ktož v božie milosrdenstvie vfagy tamt. 20^{b}_{2}; vphas u boha svého? JižBrn. 177.

vehnati več: aby vſickni v tu vlast wehnaly (= vtrhli) AlxV. 1170.

vhoditi več: šíp z povětřie ciesařovi v oko whodyw jej oslepil PassKlem. 191^{a}_{2}; v prostředek uhoditi ChelčKrof. 19.

vníti, vjíti, vcházěti več: wſſel... u moře ŽWittb. a Klem. Exod. 15, 19 (Cant Moys.); wendiete u vrata ŽWittb. 99, 4; wendyete u vrata ŽPod. tamt.; weidiete u vrata ŽKlem. tamt.; ktož jest wſſel v zákon Štít. uč. 77$^{b}_{2}$; wſſel v město Štít. ř. 171$^{b}_{1}$; lidé v dóm wchazegij tamt. 151$^{a}_{1}$.

vmetati več: všechny (mistry) v uoheň vmetachu Kat. 2214.

vnésti več: wneſl kámen svój v Jordan Štít. ř. 181$^{a}_{1}$.

vnikovati več: v póst wnykugijcz Štít. ř. 205$^{b}_{2}$.

vpásti, -padnúti, padati, vpadati več: v oheň vpadne AlxV. 498; mnoho dobrých v řéku upade DalC. 148^{a}; obilné zrno když v zemi wpadne Štít. uč. 19$^{a}_{1}$; až do hrdla v kotel vpadl GestBřezn. 92^{a}; v to jest zasě své [11^{b}] volně vpadl Hilar.; (řeka) pada u moře Mand. A. 168$^{b}_{1}$; ot moře Mrtvého, kdežto Jordan v ně vpada tamt. 183$^{b}_{1}$; v kacieřstvo vpadda Hilar. 11^{b}.

vpřieti več: vprvvcz v to mysl Štít. ř. 72$^{a}_{1}$; upřev oči v dar boží Chelč. Krof. 67.

vplésti več: v těch věcech, v které jsú se upletli ChelčKrof. 79.

pustiti, vpustiti več: máme utěšenie... puſtyty v srdce Štít. ř. 201$^{a}_{2}$; (had) jed v ně (srdce) wpuſtyw tamt. 159$^{a}_{2}$; zuby zvieřěcie upuſczu v ně ŽWittb. Deut. 32, 24.

vstúpiti več: orel wſtupi v oblaky AlxV. 13; v nebe (jsem) wſtupyl Brig. 40$^{b}_{2}$; wſtupyly v Jordan Štít. ř. 178$^{a}_{1}$.

vvaliti več[1]*:* přěs most jědúc i s mostem sě u vodu uwalyly PassKlem. 145$^{b}_{1}$; (svině) sě vwalij v bláto Štít. ř. 151$^{b}_{1}$.

vvésti več: kto vwede mě u město? ŽWittb. 107, 11; abych tobě... křesťany v tvú moc uwedl PassKlem. 53$^{b}_{1}$; abychom tebú v tu věčnú radost vwedeny byli Štít. ř. 201$^{a}_{2}$.

věřiti, uvěřiti več: wyerzy (= 1. sing.) v bóh Štít. uč. 12$^{a}_{2}$; ač chceš v tvórce vwyerzity JiřBrn. 40.

Sem hledí také příklady, kde je vedle předložky *v* (*u*) předpona jiná, ku př. *přijíti več*; srovn. v § 84.

V týchž případech, často i v týchž památkách, shledáváme již předložku *do*. Několik dokladů:

uběhnúti do čeho: (liška) vbieze do jedněch pústek Hrad. 130; (stráže) do toho domu ubyehly PassKlem. 94$^{b}_{2}$.

ufati, doufati[2]*) do čeho:* vffayu (= 3. pl.) do milosti jeho ŽWittb. 32, 18; neufay do hrada DalC. 9^{a}; neufay i jeden do rodu velikého tamt. 78^{a}; vffanye do tohoto světa Mat. 153^{b}; do ňeho (boha) sílně dovfaſs Kruml. 128^{a}; do pomoci božie nedoufa Štít. uč. 20$^{b}_{1}$.

vníti, (v)jíti, vchoditi do čeho: ten prvý gyde do pekla AlxV. 1563; ješto jsú do zákonóv newchodyly Štít. uč. 77$^{b}_{2}$; wgide Ježíš do chrámu

[1]) Dochovalo se v novočes. *uvaliti*, jehož se však užívá s nepůvodní vazbou: *uvaliti (co) na koho.*

[2]) *Doufati* vzniklo z *ufati do čeho*, a to z *ufati več*, opakováním *do* v platnosti předponové, poněvadž se *ufati* pociťovalo za sloveso nesložené. Srovn. v § 130.

EvPr. Mat. 21, 22; ſſla do chrámu Štít. ř. 217$^{a}_{2}$; wegducz do kostela tamt. 131$^{a}_{1}$; wegdu do svaté země tamt. 189$^{a}_{1}$.

vpásti, padati do čeho: maršálek do jámy vpadl s hadem GestBřezn. 124^{b}; tu pada Nilus, řěka rajská, do moře Mand. A 172$^{a}_{1}$.

vpustiti do čeho: vpustil mě do rybníka EvPr. Jan 5, 7.

vstúpiti, sstúpiti do čeho: Ježíš wſtupil do lodíčky EvPr. Mat. 8, 23; ſſtupyl do pekelných krajin Štít. ř. 211$^{b}_{1}$.

vvěsti do čeho: (člověk) do ráje rozkoši vweden Štít. ř. 215$^{a}_{2}$; (aby nepřátelé) nevwedly (člověka) zasě do Egypta tamt. 178$^{b}_{2}$.

Setřením významového rozdílu mezi *v* a *do* si vysvětlíme dále, že předložka *v* bývá místo *do*. Na př.

dovésti več: by ji dowedla v to zbožie Kat. 1112.

dostati sě več: nepřátelóm v ruce sě doſtati Štít. ř. 124$^{a}_{2}$.

§ 54. Předložku *vz* (*vez, vze*) zastihujeme již v nejstarší době dějinné jen ve zbytcích. Jsou to především příslovečné výrazy *vzhóru, vzbóh, vzdáli, vzdéli, vzvieci, vzvýši* a j. (srovn. u Gebauera v Hist. ml. III 1, 217 a násl.), v nichž se *vz* již asi necítilo jako předložka, nýbrž splývalo v jazykovém vědomí s příslušným jménem. Mimo to shledáváme předložku *vz* v řídkých staročes. dokladech, kde se snad ještě pociťovala platnost předložková:

králová *wz to pověděnie* / vzawſi sě[1]) vece pílně Kat. 320; ten chce *wz vodu* a nemoha Hrad. 97^{a}; čso jmu *wz to* já odpovědě? DětJež. 4^{a} (= ČČM. 1885, 122); čso *wz gyne* já odpovědě? tamt. (ČČM. tamt.); *Wz to* jsú tet boj spolu jměli tamt. 1^{a} (= ČČM. 1889, 455).

Vedle předpony *vz* bývá předložka *vz* jen tam, kde předložkovým výrazem je příslovce *vzhóru*. Ku př.

vzdvihnúti vzhóru: ten dar wzdwihne srdce wzhoru ŠtítMus. 118$^{b}_{2}$; wzdwyhny sě wzhoru Štít. ř. 126$^{a}_{2}$.

vzchoditi vzhóru: takéť smilstvo wzhuoru wzchody Vít. 2^{b}.

vzkřiesiti vzhóru: Wzkrzyes mě, nebožátko, wzhoru / od mých všěch hřiechóv i zlostí Rúd. 303.

vznésti sě vzhóru: člověk wzneſl se wzhoru myslí pyšnú Štít. uč. 14$^{b}_{1}$.

vzprýštiti šě vzhóru: (hořejší strana Jordana se) wzhoru wzpryſſtyla Štít. ř. 178$^{a}_{1}$.

vzrósti vzhóru: (Jordan) wzroſtl wzhoru Štít. ř. 180$^{a}_{1}$.

vzskočiti vzhóru: (Volfart) udatně wzhoru wzkoczy Růž. A 56.

vzstáti, vzstávati vzhóru: wſtan wzhoru zdráv PassKlem. 145$^{a}_{1}$; žes třetí den wſſtaty měl / Wzhoru v svéj božskéj čsti Rúd. 817; počě omdlévati, / viec nemóže wzhoru wſtati Hrad. 142^{b}; wzhoru wſtaty Vít. 41^{b}; ta těla počěchu wzhoru wſtawaty JiřVrat. (Mus.) 1^{b}.

vzstupovati vzhóru: wzhuoru wſtupowaty Zrc. A 7^{b}.

[1]) = *užasši, užasvši, vzavši*? Srovn. ve Spinově vydání na str. 12.

vztrhnúti vzhóru: lože, ješto se bylo wzhoru wztrhlo, to dolóv sstúpi Baw. 218ª.

vzvésti vzhóru: (Krista) s křížem wzhoru wzwedly Zrc. A 3ª.

vezzřieti vzhóru: wezrzeſta wzhoru GalKl. 19ᵇ.

Jinde je zpravidla vedle předpony *vz* ve významě ‚vzhůru' předložka *na:*

vzbíti na kolo, na kříž: kdyby koho pro sprostný krádež popravce wzbyl na kolo Štít. uč. 94ª₂; židé wzbyly na kříž koho? MargBrn. 23ª; (Kristus) byl na kříž wzbyt PassKlem. 147ª₂.

vzdieti nač: (Kateřina korunu) na králové hlavu wzdiela KatBrn. 12ª; na jeho hrdlo provaz wzdyely PassKlem. 76ᵇ₂; (korunu) na hlavu wſdyety Kremsm. 92ᵇ; ďábel jiný oděv ještě poctivější vzděje na to ChelčKrof. 29.

vzieti na sě: wzem opět své božstvie na sě Rúd. 2244; wze na se své rúcho EvPr. Jan 13, 12; pústenníkové rúcho na sě wzemſſy PassKlem. 222ª₂.

vzníti nač: hněv boží wznyde na ně ŽWittb. a Pod. 77, 31; wznîde na ně ŽKlem. tamt.; wznide na ně ŽGloss. tamt.; na takú výsost wznyty Admont. B 136ª: (když) na tu horu wzeſſli PassDrk. 1ª.

vzlíti na ruce: (vodu) na ruce wzlyty PassKlem. 67ª₂.

vzložiti, vzkládati na koho: aby naň ruku wzložyl Bibl. B 1ᶜ; vinu naň wzlozychu Vít. 51ᵇ; (pokání) na ně tu kněžie wzkladagí ChelčPař. 189ª.

vzpásti na mysl: ta jmu (Pilátovi) žádost na mysl wzpade Jid. 185.

vzplúti, vzplývati na moře: na vysoké moře wzpluwſſe Pass. 374; vščckny duše nahoru buoží mocí zplywagy PassKlem. 200ª₂.

vzpomanúti nač: když̌t na ni wzpomanu CantZavMnich. 19; když na ně uuzpominami Kunh. 58; wzpomyen na mě ŽWittb. 24, 7.

vzpustiti sě nač: Libuše sě na své věščby wzpuſty DalC. 10ᵇ.

v(z)siesti na kóň: (Jiří) na kóň wſede JiřBrn. 19; (kůň) nedal na sě wſieſti GestBř. 113ᵇ.

v(z)stúpiti nač: wzſtupiw na lodí Bibl. B 1ᵇ; na huoru wſtupitý Zrc. A 7ᵇ; (po) wzſtupeny / našeho boha milého / na nebesa MargBrn. v. 11 (= 19ª).

vzvésti nač: rač mě na to zweſty, bych . . . Rúd. 435; (dar) wzwede na tu chodbu ŠtítMus. 118ᵇ₁; kto jest vás na to zwedl ChelčP. ř. 135ᵇ.

vzvléci na sě: wzwlecz na sě, což najhoršieho móžeš Rožmb. 17, 270; (Judita) wzwlecze na sě žíni Alb. A 43ᵇ; (bych) wzwlekl na sě tvú vši vóli Rúd. 2258; vše podobenstvie tvých muk wzwlecz na slúhu svého Štít. ř. 167ª₁; na to kabátec wzleče (!) Baw. 107ᶜ.

vzvrci nač: tu jéj (sani) wzhwirh (!) na šíji smečku JiřBrn. 47; na veliký oheň vrúcí wzwrczy PassKlem. 52ª₁; wzwrz svój pás na hrdlo jěščerovi tamt. 88ª₂.

vezřieti, vzezřieti, nač[1]*:* Wzezrzi na mě MargBrn. 25ª; Ježíš na svatého Petra wzezrzyel PassKl. 77ª₁; wezrzy na ny Rúd. 136; wezrzy na mě tamt.

[1]) O hláskovém poměru těchto dvou složek viz u Hujera ve Sborn. filolog. VII, 24 a násl.

333; Wezrzyecz na to tamt. 559 a tak často zde; (císař) wezrzyew na ně Kremsm. 92[b]; (Ježíš) wezrzye na Petra Drk. 160[b].

Jiné doklady viz v § 108.

Někdy jsou nebo byly vedle sebe složky s *vz* i *na*.

Tak máme *vzývati* i *nazývati*. Významový rozdíl dnešní není původní. V staré češtině se říkávalo nejen *nazývati*, nýbrž i *vzývati* ve významě *nazývati:* Newzyway mne svú dcerú Pass. 347; svatokrádcem sě wzywas Hrad. 115[b]; pánem mě wzýwagy Mat. 106[b]; jinak by nižádný nesměl se vládykú vzievati ChelčSiet 153[a] — bude synem božím nazván Hrad. 64[a]; mě . . . samaritánem nazywa Mat. 106[b].

Bylo *vzplakati* (§ 99) i *naplakati* (§ 76). Obě složky se dochovaly do nové češtiny, ale jazyk jich použil k významovému rozlišení jako v případě předešlém: *zplakati* (*v-* odsuto, srovn. v § 115), ku př.: ten zpláče — *naplakati se* a dial. *naplákati* (§ 113).

Bylo *vzvázati* (*čso*) *nač* (§ 84) a *navázati:* nawazaw naň těžké břieme (!) PassKlem. 142[a]$_1$.

Vedle *vzlíti, vzložiti* a *vzpásti, vzpadnúti* byly také složky *naliti, naložiti* a *napadnúti*; viz u Gebauera-Smetánky ve Slovn. II, 472, 473 a 478.

Vedle *vzmluviti* (*čso*) *na koho*, (*koho*) *nač* (§ 84 a 99) bylo také *namluviti* (Gebauer Slovn. II, 476).

Vedle *vzvésti nač* bylo také *navésti nač:* já jsem jeho neobrátil, ale na dobrú cěstu nawedl PassKlem. 185[a]$_1$. Jiné doklady u Gebauera-Smetánky ve Slovn. II, 513 a 514.

Vedle *vzdiviti sě* (§ 99) shledáváme také *nadiviti sě:* tomu tak velikému divu nemohli sě nadiwity Zrc. A 10[b].

Vedle *vzmodliti sě* (§ 99) bylo *namodliti sě:* (sedm svatých) v svém domu bydléchu sě namodlecze PassKlem. 149[a]$_2$.

Jindy pozorujeme, že složky s předponou *vz* časem hynou. Tak nemáme dnes *vzlíti, vzložiti, vzmluviti, vzpadnouti, vzvléci* a máme složky s předponou *na: nalíti, naložiti, namluviti, napadnouti, navléci*. Složky *naložiti* neužíváme všudy tam, kde bývala v jazyce starším; tak za *vzložiti ruce na koho* říkáme *položiti*. Složky *namluviti* užívá se dílem v původním významě (*namluviti co na koho*), dílem v novém (*ten se namluvil*).

V těchto případech pozoruje se tedy v době dějinné ústupování předpony *vz* předponě *na*, souběžné s ustupováním předložky *vz* předložce *na*. Poněvadž však již v staré češtině byl vedle typu *vzmluviti na koho* typ *namluviti na koho*, nelze říci, že typ *namluviti na koho* vznikl v pozdější době dějinné z typu *vzmluviti na koho* záměnou předpony *vz* předponou *na*, nýbrž je možná z toho jen vyvozovati, že ze dvou typů časem zůstal v jazyce jen typ jeden, s předponou (a předložkou) *na*. Je arciť otázka, nevznikl-li typ *namluviti na koho* z typu *vzmluviti na koho* v době předhistorické. Pak by bylo třeba předpokládati tento vývoj: *vzmluviti vz koho — vzmluviti na koho — namluviti na koho*. Je podobno pravdě, že někde tento vývoj sku-

tečně byl, ale na druhé straně je dobře možné, že některé složky s *na* jsou od původu, takže byly i v době předhistorické vedle složek s předponou (a původně i předložkou) *vz*.

§ 55. Dosti často nalézáme vedle předpony *vz* předložku *ot*. Hledí sem na př.:

vzblúditi sě ot koho: když jezdi v lese mnoho (Paris), / až sě ot lovcóv zbludy AlxV. 729.[1])

vzdáliti, vzdalovati (sě) ot čeho: tiem ote mne smutka wzdalyíí Kat. 562; ďábly ot nás uuzdaleuatí Kunh. 123; od ňeho sě wzdality Pass. 359; (bůh) dievku od té smrti wzdaly KatBrn. 9; od ňehož (myšlení) sě wzdalyty jmá ŠtítVyš. $27^{b}{}_{1}$; ješitné veselé wzdalygye ot boha Alb. A 29^{a}; (Ježíš) ot lidí wzdalowal sě KristTom. 3^{a}; ot obraza sě wzdalowaſſe PassKlem. $66^{b}{}_{2}$.

vzdržěti (sě), vzdržovati ot čeho: slušie se wzdrzety od té svátosti. Štít. uč. $124^{b}{}_{2}$; s wzdrženim od zlého BojŠtokh. 13^{b}; zdrziety sě od hřiechu Brig. $28^{b}{}_{2}$; zdrzal sě od hřiechuov tamt. $79^{b}{}_{1}$; (někteří lidé) wzdrzzygij tělesné čichy od takých věcí Štít. ř. $230^{b}{}_{2}$; máme se zdržovati od těch věcí ChelčKrof. 78.

vzdvihnúti (čso) ot čeho: Wzdwihny jěšutnosti / ot tvého srdéčka dveří Hrad. 50^{a}; tehda Cyprianus s velikým zkrúšením sě odtad wzdwyh šel k biskupu PassKlem. $208^{b}{}_{2}$.

vzieti (čso) ot koho: pán muoj wezme ote mne vládanie EvSeitst. 145^{b} = Luk. 16, 13; i wze ot nie odpuščenie JiřBrn. 535; kteréž (skutky) jest od boha wzal GestBř. 116^{b}.

vzníti ot čeho: od tebe a od tvého pokolenie wzende dóstojných a slovútných králóv plod PassKlem. $133^{a}{}_{1}$.

vzstáti ot čeho: (Ježíš) wſtaw od stola Drk. 115^{b}; Wſtaw ot nich, pryč jíde LegVít. 48 ; novočes. vstáti od práce, od stola.

vztáhnúti, vztahovati ot čeho: (svatý duch dům) pořiedí, pósobí, wztahne ode zlého, vzbudí k dobrému Štít. ř. $137^{b}{}_{1}$; wztahnyem své mysli od toho tamt. $2^{a}{}_{1}$; (bůh bude vůli spravovati) wztahuge někdy jako uzdú od bezpřemnosti tamt. $201^{a}{}_{1}$.

vzufati ot čeho: Helizeus ni v čem newzufal ot místra svého PassKlem. $125^{a}{}_{1}$; zufawsie od života Sequ. 364.

Některé z uvedených příkladů zdají se ukazovati na odlukový význam předpony *vz*, který proniká ještě v staročes. a dialektickém *vzdáti* = odevzdati, dáti pryč (Zubatý v NŘ. I, 40); doklady v § 130. Bylo by možné tedy souditi, že předložka *vz* byla nahrazena, když zanikla, předložkou *ot*, která se s *vz* významem shodovala. Ale tento výklad není nepochybný. Nevadila by okolnost, že tu předpokládáme dva významy předložky *vz*, „vzhůru" a „pryč". Jeden význam byl by se mohl vyvinouti z druhého nebo by mohly

[1]) Podle ostatních příkladů předpokládám zde *vzblúditi*, které je bez vazby s *ot* doloženo (§ 69) a z něhož povstalo *zblúditi* buď změnou *vz-z* nebo záměnou předpon *vz-z*; srovn. v § 115..

býti oba od původu. Důležitější však je, že vedle typu *vzdáliti sě ot čeho* je také typ *vzdáliti, vzdalovati sě čeho*. Kdybychom vykládali, že v prvním typě je *ot* místo *vz*, musili bychom se domnívati, že když se ujímalo *ot* místo *vz*, změnila se zároveň vazba akusativní *vz čso* v genitivní *ot čeho*, poněvadž se *ot* pojí s genitivem. Typ *vzdáliti sě čeho* byl by však přímým pokračováním předhistorického **dáliti sě čeho vz* a tu bychom těžko chápali, že se *vz* pojí s genitivem, nikoli s akusativem jako ve *vzhóru, vzbóh, vz to, vz vodu* a pod. Proto zdá se podobnější pravdě výklad, že předložka *ot* v typě *vzdáliti ot čeho* nenahrazuje *vz*, nýbrž že je tu od původu, jako je od původu genitiv *čeho* při *vzdáliti sě*. Viděli jsme (v § 54), že slovesa *vzdvihnúti* a *vzstáti* mívala — a mívají ještě dnes — vazbu *vzhóru*. Tuto vazbu lze předpokládati také u sloves *vzieti, vzníti* a *vztáhnúti*, poněvadž na ni ukazují zcela zřetelně vazby s předložkou *na, vzieti na sě, vzníti nač*. Rozdíl mezi *vzieti vzhóru* a *vzieti na sě* je toliko ten, že v prvním případě je bližší určení slovesného děje všeobecnější, v druhém případě pak určitější, vztahující se na jistý předmět. Takové všeobecnější bližší určení bývalo v starším jazyce častější; srovn. *vzkřiesiti, vzrósti, vztrhnúti vzhóru* (§ 54). Dodnes říkáme *stoupati vzhůru*. Je proto dobře možné, že na př. *vzdvihnúti ot čeho* je místo *vzdvihnúti vzhóru ot čeho*, t. j. místo dvojité vazby, která dvojím způsobem blíže určovala slovesný děj. *Vzdvihnúti ot čeho* bylo by vzniklo vynecháním vazby *vzhóru*. O tomto vynechávání vazeb srovn. podrobněji v § 89 a 90. A že se vazba *vzhóru* vynechávala, toho důkazem je novoč. *vzkřísiti, vzrůsti, vzstáti* za starší *vzkřiesiti* atd. *vzhóru*. Vynechávalo-li se *vzhóru* v době dějinné, není příčiny se domnívati, že tomu tak nebylo již v době předhistorické. Bližší určení *vzhóru* mohlo bývati také na př. u slovesa *vzdáliti sě*, kde je nám dnes dosti nejasné. Ale uvidíme v dalších výkladech, že takových případů, které jsou dnešnímu jazykovému cítění cizí, je mnoho. Některé z uvedených příkladů s předponou *vz* a předložkou *ot* mohly vzniknouti napodobením vzorů, o nichž byla řeč.

Někde mohl typ *vzdáliti sě ot čeho* vzniknouti vynecháním výrazu určitějšího, nikoli jen příslovce *vzhóru*. Tak na př. *vzblúditi ot čeho* může býti z původnějšího *vzblúditi na cěstě ot koho*. Srovn. *blúditi na cěstě* (§ 104).

Týž vývoj lze předpokládati pro typ *vzdáliti sě čeho*; t. j. bylo původně *vzdáliti sě vzhóru čeho* a pak *vzdáliti sě čeho*. Genitiv *čeho* vyjadřoval zde totéž pojetí, co *ot čeho* v typu *vzdáliti sě ot čeho*.

§ 56. Vedle předpony *u* vyskytá se velmi často předložka *ot*. Ku př.:

učistiti ot čeho: ot tajných mých vcziſty mě ŽWittb. 18, 13; vczyſtyl by dóm od všeliké nečistoty Štít. ř. 67^{a}_{1}; tělo od hřiechóv vcziſtyene GestBř. 132^{a}.

uhasnúti ot čeho: (oheň) od tvé silné věčnosti / nemóž nikdy vhaſnuty Rúd. 387—388.

uhnúti, uhybovati sě ot čeho: vhnauti se s cesty, od cesty VelQuadr. 1425; nevhibuy sě v hněvě ot slúhy tvého ŽWittb. 26, 9.

uchovati ot čeho: aby její prosbú swatú byli ot úrazu hromového uchowany PassKlem. 58^{b}_{2}; že sem ot zahynutie vchowal jě Brig. 24^{a}_{1};(buh) vchowat [85^{b}_{1}] tě od bolesti tamt.

uchýliti sě ot čeho: Vchyl sě ot zlého ŽWittb. 36,27; vchýliti se, uhnauti se s cesty, od cesty Vel. Quadr. 1425.

ujieti ot čeho: nepřidáte k slovu ... ani co vgmete od ňeho ChelčPař. 127^{a}.

ukliditi sě ot čeho: vklydye sě (= part. *-nt*) od světských neprázdní Štít. ř. 99^{a}_{2}.

ukryti sě ot čeho: kto by sě vkryl ot horkosti jeho ŽPas. 18, 7 (ČČM. 1878, 386).

umlknúti ot čeho: (jazyk) od toho vmlkny Štít. ř. 208^{b}_{2}.

umyti ot čeho: (bůh) umyl nás ve krvi své od hřiechóv našich Chelč. Krof. 10; umyti jsúce od zlého svědomie tamt. 88.

unésti ot čeho: Vneſl mú dušičku míle / ... ote všie světské radosti Rúd. 1588.

upásti, upadnúti ot čeho: i učení mohli by od pravdy vpadnuty Štít. uč. 78^{b}_{1}; jsmy ot buožie milosti upadly PassKlem. 71^{a}_{2}.

uprázdniti ot čeho: již su sobě (mistři) vprazdnili širokú cestu ... od nepřízni světa ChelčP. 159^{a}.

uroditi (sě) ot koho: vrozen od otce Štít. ř. 152^{a}_{1}.

usdraviti, usdravovati ot čeho: (žena) byla uſdrawena ode všie své nemoci Mat. 7^{a}; ten bude vzdrawen od neduhu Mand. A 195^{a}_{2}; všecko jeho pokolenie jest vzdraweno od těžkého neduhu tamt. 159^{b}_{1}. Kristus ode všie bolesti vzdrawuge tělo tvé Otc. B 10^{b}.

uskočiti ot koho: Gestlibi pak nekteri mister druheho mistra učna, kteribi od neho uskočyl, w dome u sobe (!) pridržaual SlcLet II, 73 (z r. 1672).

usnúti ot čeho: doklad v § 92.

ustanoviti (= zastaviti) *ot čeho:* chcem-li svá srdce od té běhudlnosti pušťené vſtanoviti ŠtítOp. 409^{a}.

ustúpiti ot čeho: mnoho kněžstva bylo od ňeho (Anastazia) vſtupilo Hilar. 30^{a}; (kníže) od svého předsevzetí ustoupí HarPam. 35.

utajiti (čso) ot koho: nenie (!) vtagena ústa má ot tebe ŽWittb. 138, 15.

utéci, utiekati ot koho: ode mne vteceſſ PassKlem. 85^{a}_{1}; když běchu přietelé vtekly od ňeho Brig. 12^{a}_{1}; vše jest od vás vteklo tamt. 87^{b}_{2}; vtyekayte od světa Štít. ř. 45^{a}_{1}; od toho úřadu na púšč uteczy PassKlem. 66^{b}_{1}.

Jiné příklady viz v § 92.

Méně často shledáváme vedle předpony *u* předložku *z* a *na*. Říkáme *učiniti, udělati, uplésti* (*co*) *z čeho*. Tak bylo i v staré češtině: vczynyl buoh z vody víno GalDl. 2^{a} a GalKlem. 18^{a}.

V staré češ. bylo ještě ku př.:

udati, udávati z čeho: jižtos (milost) mně podlé čsti množstvie / vdal míle z svého božstvie. Rúd. 1540; slušie velmi viece z svého statka ve jmě hospodina vdawaty PassKlem. 54^{b}_{2}.

ujíti z čeho: daj mu vgyty bez škody / z toho (bludu) jako z čisté vody Kremsm. 93[1].

uroditi sě z koho: což sě z diábla vrody Pass. 348, PassKlem. 143[a]$_1$; z jcho srdce sě(s) vrodyl Rúd. 1914; dievku z uotcě a mateře vrozenu Brig. 24[a]$_2$; z tvého života sem vrozen tamt. 33[a]$_1$.

urozuměti z čeho: když urozumie člowěk z slova božieho marnosti tohoto světa ChelčKrof. 123.

uskočiti z domu: (Osvald) velikú škodu nám učinil a z domu uskoczyl SlcLet. II, 162 (z r. 1644).

usnúti z čeho (§ 92).

utéci z čeho: sbožný vtecze z prostředka Babylona Štít. ř. 117[b]$_2$; vtyekayte z světa tamt. 43[a]$_2$; tento vteče z rukú našich BojŠtokh. 6[a].

utěšiti sě z čeho: ze všeho sě smutku ... utyeſſyw (císař) PassKlem. 151[a]$_2$.

Předložka *na* je na př. v *uprositi na kom:* to na buozě .. uproſyl PassKlem. 58[a]$_1$.

Předložku *u* shledáváme v týchž anebo podobných případech, které byly uvedeny, dosti zřídka:

kúpiti, ukúpiti (*čso*) *u koho:* židé Krista za třidcěti peněz u Jidášě kupily Zrc. A 5[a]; (Jan) ukúpil jest u ňeho (souseda) dům OlOrt. 11; nebožtík Jan koupil dům a zahradu u Blahy tamt. 12.

umniti (*čeho*) *u koho:* rači zloby u nás umníti a dobroty přibaviti Kunh. 124.

prositi, uprositi (*čeho, čso*) *u koho:* u svatého Jana almužny proſyl PassKlem. 55[b]$_1$; proč ty proſſiſſ (!) u mne píti? EvPr. Jan 4, 9; u hospodina (jsem) uproſil (bydliště) Pass. 317; že u Petra toho dne almužnu vproſy PassKlem. 54[b]$_2$; dvojě dveři ... u papežě uproſyw tamt. 190[b]$_1$; jima (císařovně a jejímu milenci) u ciesařě milost vproſychu (knížata) DalC. 77[a]; vpros nem milost u hospodina JiřBrn. 393.

uroditi sě u koho: jenžto sě doma zlý u otcě a mateře urodyl Pass. Klem. 160[a]$_2$.

uřězati (*čso*) *u čeho:* nemilostivý násilníku, nepostydíš sě, toho u ženského národa urzyezaty, j(e)štos sám v dětinství ſal u své mateře? PassKlem. 61[a]$_2$.

ssáti u koho: viz předešlé heslo.

utrhnúti (*čso*) *u čeho:* jedno ucho u toho hrncě jsem utrhl PassKlem. 172[b]$_2$.

V novém jazyce vyskýtá se vazba s *u* na př. v *koupiti* (*co*) *u koho, uřezati* (*co*) *u čeho* (uřezati knoflíky u kabátu), *ukrásti* (*co*) *u koho* (u něho ukradli mnoho skvostů) a pod.

Předložky *ot, z* a *na* ujímaly se místo *u* proto, že *u* ztratilo původní význam odlukový a nabylo významu ‚apud, při'. Tento nový význam se vyvinul v jistých případech, kde taková změna významová byla možná.

Tak na př. *kúpiti, ukúpiti u koho* znamenalo původně „koupiti, odkoupiti od koho", časem se však odlukový význam předložky (a předpony, o tom dále) stíral a vazba *u koho* začala se pociťovati ve významě dnešním. Kde však tato významová změna nevyhovovala, tam jazyk nahradil předložku *u* předložkami jinými, zejména *ot*, které má zřetelný význam odlukový až dodnes. Také *z* má význam dosti blízký původnímu odlukovému významu předložky *u*. Předložka *na* v *uprositi na kom* nemá sice odlukového významu, ale blíží se tomuto významu více než nový význam předložky *u*, význam ‚apud, při'.

Tento nový význam má předložka *u* v nové češtině veskrze, i tam, kde se ještě drží vazba s *u*. Odlukový význam její se setřel již v době předhistorické, jak ukazuje nahrazování její předložkami *ot, z* a *na* již v staré češtině. Není nemožné, že se v starém jazyce ještě někde pociťoval původní význam odlukový; bylo by to v případech typu *kúpiti, ukúpiti u koho*, uvedených shora. Vidíme-li však, že vedle *uprositi u koho*, je také již *uprositi ot koho* a vedle *uroditi sě u koho* také *uroditi sě ot koho* a *z koho*, je velmi podobno pravdě, že *u* nemělo odlukový význam, nýbrž již onen význam nový, jak to vidíme i v nové češtině tam, kde se vazba s *u* zachovala.

Nahrazování předložky *u* předložkami *ot* a *z* mělo oporu v tom, že vedle složek s předložkou (a předponou) *u* jsou někde od původu složky s *ot* a *z*. Tak vedle *prositi, uprositi u koho* je také *prositi ot koho:* jehož jest od ňeho proſſyla Štít. ř. 130^{b}_{2}; proſſme milosrdenstvie od ňeho (Krista) GestBř. 114^{b}; život prosil ot tebe ŽPas. 20, 5 (ČČM. 1878, 386). Na spojování slovesa *prositi* s *ot* ukazuje dále novočes. *odprositi koho* a *odprositi na kom:* odprosil na Janu Havranku Hauer 441 (z r. 1745), kde předložka *na* je místo *od* z vazby *prositi na kom*. Poměr mezi *prositi ot koho* a *odprositi koho* je totožný s poměrem mezi *lúčiti ot koho* a *otlúčiti koho* (t. j. *od koho*); o tom dále. Podobně vedle *upásti, uskočiti, ustúpiti ot čeho* a j. jsou také složky s *ot*; srovn. stč. *pásti ot čeho* (§ 75) a novočes. *odpadnouti od koho*, stč. *otskočiti koho* (t. j. *od koho*, § 74) a nč. *odskočiti od čeho*, stč. *otstúpiti čeho* (t. j. *od čeho*, § 74) a nč. *odstoupiti od čeho*.

A vedle složek s *u* jsou složky se *z*. Tak vedle *učiniti* (*u čeho*) je *zčiniti z čeho* (§ 84); vedle *učistiti* je *zčistiti čeho* (§ 63); vedle *uléčiti* je *zléčiti* (*čeho*, § 100); vedle *uplésti* je také *zplésti z čeho* (§ 100); vedle *uroditi sě* (*u, ot koho*) je (*z*)*roditi sě z koho* (§ 109); vedle *urósti* je *zrósti z čeho* (§ 99) atpod.

Když tedy ku př. v *uroditi sě u koho* ztratilo *u* význam odlukový, mohlo snadno vzniknouti *uroditi sě z koho*, protože byla vazba *zroditi sě z koho*, významem velmi blízká původnímu významu složky *uroditi sě u koho*; nebo za *uprositi u koho* mohlo vzniknouti *uprositi ot koho*, protože byla vazba *prositi ot koho*, shodující se úplně s původním výzramem složky *uprositi u koho*. Jde tu v podstatě o spřahování dvou vazeb, o němž dále v § 87. A podle takovýchto případů vznikal typ s předponou *u* a předložkou *ot* nebo *z* také tam, kde od původu vedle složek s *u* nebyly složky s *ot* a *z*.

Také v platnosti předponové ztrácelo *u* původní svůj význam a stávalo se předponou prostě vidovou (§ 94). Někde se jí jazyk časem vzdal, protože sloveso prosté bylo již dokonavé. Tak máme dnes jen *koupiti* (*co*) *u koho* a *dáti z čeho* (dal jsem to ze svého). *Ukúpiti* se dochovalo v nářečí val.: na Valašcích laciněj dobytek ukúpí Bart. Slovn. 462.

§ 57. Proti předložce *z, ze* (= původně *jz, jez*) = **jьz*) je v novém jazyce zpravidla předpona *vy*: *vybrati* (*co*) *z čeho, vyléčiti z čeho, vyřezati z čeho, vytrhnouli z čeho* atd. Předponu i předložku *z* shledáváme zřídka, na př. *zbudili* (*se*) *z čeho* (zbudil jsem se z toho); *zvoliti z koho* (byl z nich zvolen ten a ten); *zouti se z obuvi*. Některé jiné stč. doklady viz v § 109. Poněvadž se dále *vy* nevyskytuje jako předložka, lze z toho souditi, že předponové *z* bylo v češtině nahrazeno předponou *vy*. Ale nelze říci, že se předponové *z* zachovalo v češtině jen ve zbytcích *zbíti, zbaviti, zouti* (Miklosich Synt. 201, 212, Vondrák Vergl. Gr. II, 390). Skoro všudy vedle složek s *vy* jsou v češtině složky se *z*. Rozdíl mezi těmito dvěma typy záleží v tom, že mnohé složky se *z* nemají předložkové vazby, buď že ji časem ztratily (*zjeviti*, původně *zěviti, zjěviti ze sna*, § 91) nebo že mají prostý pád (*zprostiti čeho*, stč. *zhojiti čeho* = z čeho, § 74), a že jsou mezi nimi významové rozdíly, jak bude uvedeno dále.

Tak máme v nové češtině dvojice: *zhojiti — vyhojiti, zhořeti — vyhořeti, zhubiti — vyhubiti, zhynouti — vyhynouti, zjednati — vyjednati, zlomiti — vylomiti, změniti — vyměniti, zmrznouti — vymrznouti, zprostiti* (*koho, čeho*) — *vyprostiti* (*se z čeho*), *ztrestati — vytrestati, zvoliti — vyvoliti*. Mezi těmito složkami se *z* a *vy* je rozdíl v tom, že složky se *z* vyjadřují jen dokonavý tvar k slovesům prostým, jsou prostě vidové (§ 94), kdežto *vy* má plný význam „z čeho, odkud“ anebo přenesený význam, vzniklý z původního významu, hlavně význam úplnosti, *vyhořeti, vytrestati* a pod. Cítíme na př. rozdíl mezi *ztrestati* (otec ztrestal syna) a *vytrestati* (to mne vytrestalo). Někdy však významové rozdíly jsou tak malé, že lze užívati v stejné souvislosti obojích složek. Lze na př. říci, že si někdo *vyvolil* to a to povolání nebo *zvolil*.

Jindy se mezi oběma typy pozorují jiné významové rozdíly: *zdechnouti — vydechnouti; zmalovati* (koho = nabíti komu) — *vymalovati; zjeviti se — vyjeviti se* (vyjevilo se mu to, chodí jako vyjevený); *zkoupati se — vykoupati se; zmazati* (koho = nabíti, ten je zmazán, hors. *zmazati se* = opíti se) — *vymazati; zmetati* (kráva zmetala, viz v § 227; sem hledí i podst. jm. *zmetek*) — *vymetati, vymítati; zrušiti — vyrušiti; zřezati* (koho = nařezati, nabíti komu) — *vyřezati, zvrátiti, zvraceti — vyvrátiti, vyvraceti*.

Tyto významové rozdíly nejsou od původu, nýbrž vznikly teprve časem.

V nářečí klads. má *zrušiti* dodnes význam „vyrušiti“: aby je nezrušil, pozlehounku vešel do sednice Kubín Lidoml. 260.

[1]) Smetánka v ČasModFil. III., 323 sl. a Huje ve Sborn. fil. VII, 30—31.

Zdechnúti mělo v staré češtině význam *umříti* = vydechnouti (duši): ten čas lidé kšiec nebo zievajíc náhlú smrtí zdechly PassKlem. $97^{a}{}_{2}$; Ježíš vypustiv hlas veliký zdechl EvOl. 255^{b} = Mar. 15, 37; slúha Davidóv jda cestú s bližním svým řekl jest jemu: „Přieteli, uzdrav tě bóh.“ A v tu chvíli protekl jej mečem, až tu ihned zdechl ŠtítPař. 96^{b}; náhlú jsú smrtí zdechli Hus Hř. 249^{a}.

Zkúpati sě znamenalo v staročeš. totéž, co naše *vykoupati:* (neumřel by úpalem,) jediné leč by vuody studené došel a v ní sě zkupal GestBřezn. 37^{b}; aby ta jistá lvice po svém cizoložstvu nemohla se zkupati GestKlem. 129; to jest to miesto, ješto kázal pan Kristus slepému od přirozenie, aby se tu zkaupal Lobk. 87^{b}.

Stč. *zmalovati* (§ 100) mělo význam „vyzdobiti, ozdobiti“, tedy velmi blízký významu dnešního *vymalovati.*

Zmazati znamenalo původně také „vymazati, namazati“; viz v § 100.

Na druhé straně pak vidíme, že v dnešním významě „zvraceti“ bylo v staré češtině také

vyvrátiti, vyvracěti: (Nero) hroznú žábu z hrdla se krví wywratyl PassKlem. $126^{a}{}_{2}$; počnú tě z svých úst wywraczety Štít. ř. $134^{a}{}_{1}$.

Dosti zřídka byly významové rozdíly již v staré češtině. Tak na př. bylo *vymetati, -mietati* (*ďábla* atd.), kdežto *zmetati* se užívalo jen o dobytku ve významě „pometati“; srovn. v § 227.

Někdy má nová čeština jen složky s *vy.* Ale v starším jazyce nebo v nářečích jsou příslušné složky se *z.* Příklady:

novoč. *vybrati* — stč. *zebrati* (§ 101) a bez pochyby i lidové *zebrat;* o tom v § 118.

nč. *vyčísti* — stč. *zčísti* (§ 100).

nč. *vyčistiti* — stč. *zčistiti* (§ 63 a 100) a *ščistit* v mor. nář. horském: kráva se ščistila.

nč. *vychváliti* — stč. *zchváliti* (§ 101).

nč. *vyjísti* — stč. *ziesti, zjiesti* (§ 101) a dial. *zest* (*-ť*), *ziest* (*-t*) (§ 113).

nč. *vykvísti* — stč. *zkvísti* (§ 101).

nč. *vyléčiti* — stč. *zléčiti* (§ 100).

nč. *vymýti* — stč. *zmýti* (§ 100).

nč. *vyniknouti* — stč. *zniknúti čeho* (§ 74); klads. *zniknout se* = vyprostiti se, vybaviti se Kubín Lidoml. 260; zlins. *zniknút se:* kde se co znikne, hneď tam mosí být BartSlovn. 550.

nč. *vypáliti* — stč. *zpáliti* (§ 101).

nč. *vyprati* — stč. *zeprati* (§ 101).

nč. *vypraviti* (dial., § 13), *vyprávěti* — stč. *zpraviti* (§ 101).

nč. (val.) *vyráčiť sa* = vyjeviti se (§ 189) — stč. *zráčiti sě* (tamt.).[1])

nč. *vyrovnati* — stč. *zrovnati* (§ 101).

---

[1]) Je také dial. *sráčiti se* (tamt.). Kdyby bylo možná vykládati je ze *zráčiti,* pak by tedy nový jazyk měl oba typy vedle sebe.

nč. *vyrozuměti* (*co z čeho*) — stč. *zrozuměti* (§ 101).

nč. *vyrůsti* — stč. *zrósti* (§ 99); srovn. ještě v § 114.

nč. *vyschnouti* — stč. *zeschnúti, zsechnúti* (§ 101) a bez pochyby i lidové *zeschnout* (§ 118).

nč. *vyspati se* — klads. *zespat si* = pospati si Kubín Lidoml. 259.

nč. *vystoupiti* — staročes. *zstúpiti* (§ 84 a 112).

nč. *vystydnouti* — staročes. *zstydnúti:* jest-li zſtydl u milosti, pravost zſtydne Štít. uč. 74^{a}_{1}.

nč. *vytrhnouti* (*se*), na př. vytrhnouti se z práce, ze spaní, býti ve, u *vytržení*, klads. byl *vytržen* a neveďal, co má počnout Kubín Lidoml. 254 — stč. *ztrhnúti sě ze sna:* (Ciborea) ze sna sě ztrhſſy počě vzdychajíc svému muži ten sen praviti PassKlem. 64^{b}_{2}.

nč. *vyučiti* — stč. *zučiti* (§ 100).

nč. *vyvésti* — stč. *zvésti* = zničiti, odstraniti, srovn. rus. *извести* = zahubiti: avšak jest ho nemohl (Arnošt) zweſti, / Jindřicha, sestřence svého, / z Rýna pána velikého Baw. 87^{a}.

nč. *vyvléci* — stč. *zvléci, zvláčěti:* (císař) sě ze všeho rúcha zwlek Pass. 485 (Zubatý ve Sborn. filol. V, 57); oravs. *zvlecť:* tú kožu z mlynára zvlekli. Dále je obsaženo *zvléci* v dial. *vyzvléci* (§ 130).

Mezi těmito dvojicemi jsou často významové rozdíly, které se vyvinuly beze vší pochyby teprve časem. Lze to souditi podle podobných dvojic uvedených dříve a je to někde viděti i zde. Tak stč. *vyniknúti* znamenalo totéž co *zniknúti*, t. j. vyprostiti se z čeho; viz dále.

Dosti zřídka přestal jazyk na složkách se *z* a nevytvořil složky s *vy*: *zbaviti* (*se*), *zbuditi, zbýti se* (*čeho*)[1]) a *po-zbýti, zkusiti, zploditi, zroditi, zesnouti, zouti, zvyknouti.* V kladštině je ve významě zbuditi složka s *vy*, *vybudit* Kubín Lidoml. 252.

Ojediněle měl starý jazyk složku s *vy*, beze vší pochyby vedle složky se *z*, kde má nový jazyk jen složku se *z*. Tak k našemu *zbrklý* od slovesa *zbrknouti se* bylo v staré češtině *vybrknúti:* duše náše jakožto vrabec wibrkla jest z osidla lovcóv ŽKlem. 123, 7; latins. text má *erepta est*, ŽPod. tamt. *wyprolſczena jest.*

Ke *zpósobiti* bylo v staré češtině také *vypósobiti*, s významem odlišným od dnešního *způsobiti:* (pop) všecky z chrámu wypoſobil a světla zhasil Šach. 301^{a}_{2} (= vypudil, vyhnal).

Dvojice se *z-* a *vy-* byly vedle sebe většinou již v nejstarším jazyce. Ku př.:

zčísti — vyčísti, vyčítati: rač mi masti . . . wiczyſty Mast. 132.

zhojiti — vyhojiti: z jich hřiechóv wyhogij (Ježíš lidi) Štít. ř. 211^{b}_{2}.

zchváliti — vychváliti: směj, co móžeš chvály vzdáti, nestačíš jeho wichwaliti ŠtítSáz. 238^{a}_{1}.

[1]) Novoč. *zbýti*, na př. zbyl tam sám, není původní *jzbýti*, nýbrž *sbýti*. Viz v § 76.

zkřičěti (§ 99) — *vykřiknúti:* wykrzikla hlasem velikým EvOl. 208^{b} = Luk. 1, 42.

zlomiti — vylomiti: vrata meděná zbořił a wyłomił Otc. B 115^{a}.

zmetati (§ 227) — *vymetati, -mietati.*

zniknúti — vyniknúti (*z čeho*)*:* z tebe zajisté winikne vévoda EvPr. Mat. 2, 6; wynyknucz z tohoto světa brzkých věcí JeronMus. 17^{b}; z rukau někomu wyniknauti VelQuadr. 130.

zpovědĕti (§ 101) — *vypovědĕti:* kdyby nebył hřiech rúcho drahé, nikakéž by Kristus tak znamenitě newypowyedyel, že . . . Štít. uč. 92$^{a}_{1}$.

zpraviti — vypraviti (§ 13), *vyprávěti.*

zprostiti — vyprostiti, srovn. dále.

zrozuměti — vyrozuměti: wyrozumyegijcz, žej' buoh nad vámi Štít. ř. 102$^{a}_{2}$.

zsechnúti, zeschnúti — vyschnúti: (moře) wiſchło jest ŽWittb. 105, 9; wiſchło jest ŽKlem. tamt.

zstúpiti — vystúpiti: (Boleslav) ze tmy naň (Václava) wyſtupił PassKlem. 212$^{b}_{1}$.

zvléci — vyvléci: wywlecz mě již z této sukně smrtedlné JeronMus. 23^{a}; wywleczen jsa z rúcha tělesného tamt. 39^{b}; že smy sě (ne)chtěli wywleczy, ale obléci EvOl. 163^{a} = 2. Kor. 5, 4.

zvoliti — vyvoliti (§ 114).

Z toho, co bylo uvedeno, je patrné, že někde předpona *z* z jazyka vymizela a že byla nahrazena předponou *vy*. Často však vedle složek s *vy* složky se *z* v jazyce zůstaly, odlišujíce se od složek s *vy* významem, zejména prostě vidovým. Otření původního významu na prostě vidový bylo bez pochyby právě příčinou toho, že vznikaly složky s předponou *vy*.

Tímto setřením původního významu i v platnosti předložkové vysvětlíme si, že někdy bývá místo předložky *z* předložka *ot*. Ku př.:

zbaviti z čeho (§ 76) — *zbaviti ot čeho:* zbawy nás ot zlých kniežat rukú Alb. A 59^{b}; Zbaw mne . . . / od toho hřiešníka MargBrn. 25^{a} a tak často.

zčistiti ot čeho: zczyſty mě ote všeho poskvrňenie Modl. A 24^{c}; jehožto zcziſtyl (Ježíš) od trudovatiny Mat. 100^{b}.

zhynúti z čeho (§ 92) — *ot čeho:* to řek ďábel, inhed od ňeho zhynu aufugit Otc. B 10^{b}.

zíti, zjíti z čeho (§ 114) — *ot čeho:* vše příde k tomu cíli, od ňehož wyſſlo Štít. ř. 216$^{b}_{1}$.

vykúpiti z čeho: wykupyl nás z hřiechu Štít. ř. 214$^{b}_{2}$ — *ot čeho:* aby ny od ďábla wykwpyl Kremsm. 92^{a}; aby nás od ďábla wykupyl PassKlem 106$^{a}_{1}$.

zléčiti ot čeho: (aby císaře syn) od nemoci zleczyl GestKl. 1.

vylúčiti ot čeho: tú pýchú wyluczije od sebe ducha svatého Štít. ř. 137$^{b}_{1}$.

vyplatiti ot čeho: čím by mohl wyplaczen od smrti býti Štít. ř. 155$^{a}_{1}$; aby mě wyplatyl od věčné smrti tamt. 160$^{b}_{1}$.

zprostiti, vyprostiti z čeho — zprostiti, vyprostiti ot čeho: Zproſti mě ot nepřátel mých ŽWittb. 142, 9; Zproſt mě od nepřátel mých ŽPod.

tamt.; abych já od téjto núze / byla tvú mocí zproſtyena Kat. 2854; syn buoží matku svú od prvého poklínanie [179$^{a}_{1}$] zproſtyl PassKlem.; Alexander od smrti mnohé mohl zproſtiti GestBřezn. 13^{b}; Wyproſt mě od věčné ztráty Rúd. 959; v doufání wyproſſczenie od zle [130$^{b}_{1}$] ho ducha Štít. ř.

§ 58. Na bývalý dvojí způsob spojování slovesa s předmětovým jménem, totiž bez příslovce (způsob *A*) a s příslovcem (způsob *B*), ukazují slovesa ještě v čes. době dějinné. Na způsob *A* ukazují slovesa, která se vyskytají bez předpony a mají při sobě prostý pád předmětný, na př. *dáti čeho* (dej mi vody, stč.: dai mi té vody EvPr. Jana 4, 15; Dayte nám oleje vašeho Bibl. J Mat. 25, 8), *brániti čeho, držěti sě čeho, hroziti sě čeho, chybiti sě čeho, ptáti sě koho, styděti sě koho; diviti sě čemu, klaněti sě komu; hoditi čím, klamati kým* atpod. Na způsob *B* ukazují slovesa vyskytující se v připomenutých třech typech složených, *otlúčiti čeho, lúčiti ot čeho* neb *otlúčiti ot čeho*, které vznikly z původního typu **lúčiti čeho ot*, v němž *ot* bylo původně příslovcem.

V staré češtině nalézáme sloves ukazujících na způsob *A* více než v jazyce novém. Ku př.:

běhati (*biehati*) *čeho*[1]) (= vyhýbati se čemu): té cti svatý Alexí biehage... zajíde do města Pass. 324; zlých žen chytrosti vždy biehay Baw. 54^{a}; sladké řeči lidí biehay, / jich lsti sladké se vystřiehaj tamt. 20^{a}; syn boží pro svú pokoru byehagye jěšitné chvály Mat. 139^{a}.

čistiti čeho: cziſtiti sě všelikých poškvrn ŠtítMus. 100$^{a}_{1}$.

dáliti sě čeho: rozličnı́ rozlíčně sě daalee světa Štít. ř. 43$^{a}_{2}$; když bude kto dalyty sě světa tamt. 45$^{a}_{1}$; rač se toho nedaliti NRada 105; srovn. Gebauer Slovn. I, 205.

jieti sě čeho (= chopiti se čeho): doklady v § 134.

chovati sě čeho (= stříci se čeho): choway sě obojetníkóv AlxV. 206 a pod.; viz u Gebauera ve Slovn. I, 549, 550.

krýti sě čeho (stříci se čeho): neroď sě jiej (Kateřiny), synu, kryti, / všakť chce ráda tvá chot býti Kat. 761; ktož se kryge szóřivých lidí Alb. A 29^{b}; (slušie) kryty sě jich (hříchů) ŠtítVyš. 25$^{b}_{2}$; kryty sě hluku Štít. ř. 44$^{a}_{2}$ a srovn. Gebauer Slovn. II, 165.

léčiti čeho (= z čeho): (lékařství) leczyty každého hřiecha Brig. 57$^{b}_{2}$.

padati čeho: (Lazar) žádaje drobetkuov, jež padachu ſtola bohatce EvSeitst. 144^{b} = Luk. 16, 21.

plakati čeho: svého / placzte i smutka prázdného Kat. 3279; král David plakaſe svého smrtedlného nepřietele Alb. A 17^{a}; ó Maria, neplacz toho Hrad. 33^{a}; Rachel placze svých synóv Mat. 26^{a}; všickni jeho (Čecha) jako otce svého plakali Háj. 2^{a}; (Hannibal) běd tohoto města plakal HrubLobk. 98; plakati někoho VelQuadr. 1039.

sáhati (*sáhati*) *čeho:* ustalý rád pitie ſaha AlxV. 79; v žádosti cti ſſahagijcz úřadóv Štít. ř. 212$^{a}_{1}$; aby nikdy téj věci neſahal GestKl. 184.

[1]) Ke kvantitě kořenné viz § 142.

stúpiti čeho (= postoupiti co): tehdy kněz Pelhřim biskupstva ſtupy, / kněz Jan na biskupstvo vstúpi DalC. 134[b]; aby (protivníci pražského purkrabí) ſtupili toho jemu Šach. 309[b]$_2$.

tajiti koho (= před kým): avšak sě to všěch tagity nemožieše Pass. 314.

tknúti sě čeho: doklady v § 163.

trhati čeho[1]): (sv. Jeroným) potom přišed, byl jest pak téj viery podpěratel a od kacířuov, jenž jí trhagy, byl jest obránce JeronMus. 72[b].

vážiti sě čeho = odvážiti se (§ 134).

žebrati čeho: aby mohli hodně žebrati pomoci ChelčP. 206[a]; neviděl sem spravedlivého opušťeného ani semene jeho žebrati chleba Br. Žalt. 37, 25.

žíti (= užívati) *čeho, čso:* ziwu kozie mléko radši, / nad mateřino mi slazší Baw. 36[b]. —

dáti čemu (= přidati k čemu co, srovn. *přidati čemu* v § 74)*:* dal si kraſſie mé nravy ŽKlem. 29, 8.

dívati sě čemu: kdež se pán Kristus, nesa kříž na sobě, zastavil a vida mnohé, ani pláčí, kteříž se tomu diwali Lobk. 95[b] a Gebauer Slovn. I, 251.

hoditi sě čemu: pokúšěji některých bratří, aby tak sě jědúc objědli, jakž by sě toho dne ničemuž nehodyly PassKlem. 167[b]$_2$; jiné doklady u Gebauera v Slovn. I, 446.

chýliti sě čemu: slunce chylieſſe se západu Troj. 20[b] (Gebauer Slovn. I, 576).

kloniti sě čemu: (Paris) poče spáti, dřěvu sě klonye AlxV. 734.

znáti sě čemu: buohu svému my sě znamy PassKlem. 106[a]$_2$; zná-li se tomu týž Jan OlOrt. 44.

Padati stola může býti vlastně *padati s stola, stúpiti čeho* pak *sstúpiti čeho*. Srovn. ještě v § 83. Hledíme-li však k jiným příkladům prostého genitivu-ablativu, kde o splynutí předložky nebo předpony se jménem nebo se slovesem nemůže jíti, *běhati čeho* atd., nelze pochybovati o tom, že také v oněch dvou případech může jíti o gen.-abl. *stola* a nesložené *stúpiti* od původu.

Z nářečí náleží sem klads. *pustiti čeho* = popustiti, postoupiti, odevzdati: ste oba vjeku zešlého, puste mně statku vašeho Kubín Lidoml. 220. Je to archaismus dochovaný v písni.

§ 59. Na způsob *A* ukazují dále složky s předponou *po*, vyskytující se vedle sloves prostých. Tak na př. *podiviti se* (*podivovati se*) *čemu, pokloniti se čemu, postoupiti* (*komu*) *co* vedle *diviti se, klaněti se*, stč. *stúpiti čeho*. Akusativ *co* je u slovesa *postoupiti* místo genitivu *čeho*; srovn. stč. doklady v § 83. Tyto složky nelze vyvozovati z původního spojení prostých sloves s příslovcem *po*, tedy na př. **stúpiti čeho po*. Tomu odporuje význam

[1]) Jde tu o význam, který je v novoč. *utrhati na cti* a v stč. *utrhati čsti*, viz dále, nikoli o význam *trhati kým* = třásti, cloumati.

předpony *po*, který se nijak neshoduje s odlukovým významem genitivu-ablativu *čeho*. Při genitivě-ablativě mohlo býti původně příslovce *u, ot, s* nebo *jz*; o tom viz v § 66. A odporuje tomu také ta okolnost, že se *po* nespojuje s genitivem, nýbrž buď s akus. (*poslati po koho*) nebo s lokálem (*poběžěti po kom*). Ani *pokloniti sě čemu* není z **kloniti sě čemu po*, ač se *po* spojovalo původně také s dativem (srovn. u Vondráka ve Vergl. Gr. II, 383), protože všudy jinde je při dativě složený typ jiný: buď s předponou *při* (*přidati komu*), nebo s předložkou *k* (*dáti k komu*), nebo s předponou *při* a předložkou *k* (*přidati k čemu*).

Z toho třeba souditi, že naše složky s *po* nejsou pokračováním původního spojení prostých sloves s příslovcem *po*, nýbrž že vznikly teprve časem ze sloves nesložených *diviti sě, kloniti sě čemu, stúpiti čeho* v době, kdy bylo *po* vidovou předponou. Vznikaly původně z potřeby dokonavých tvarů k nedokonavým *diviti sě, kloniti sě čemu*. O tomto způsobě vyjadřování dokonavosti viz ještě v § 82. Jak vznikly složky typu *postúpiti*, kde již prosté sloveso je dokonavé, o tom dále.

Jiné příklady typu *postúpiti čeho* a *podiviti sě čemu:*

pobáti, pobávati sě (*čeho*) vedle *báti sě čeho:* doklady na *pobáti sě* v § 14; dokud sě kto pobawa pekla ŠtítBud. 146.

poběhnúti, pobiehati čeho v. **běhnúti čeho*, srovn. *běhati čeho:* člověk vždy na vše séhne, / dobrého spieše pobyehne, / ve zlém jsa, pak sě nehne AlxV. 549; (špatní lidé) poběhnú súdu, bojiece sě věčné múky Kar. 388[a]; tito pobyehnu súdu bojiece sě pekelné múky Mat. 233[a]; jho každý pobieha AlxBM. 282; mnozí pobiehají těch trpení Hus E. 3, 148.

počekati, -čakati čeho v. *čekati, čakati čeho* (Gebauer Slovn. I, 162—163): toho přikázanie počekáme Hus E. 1, 170; račte mne poczakaty JiřBrn. 479.

podržěti sě čeho v. *držěti sě čeho:* té (kroniky) chci sě podrziety DalC. 2[b]; (sv. Augustin) podrzal sě jich bludu ŠtítMus. 140[a]$_2$; otce jeho podržalo sě chvilku královstvie Šach. 291[a]$_2$.

pohledati čeho v. *hledati* (Gebauer Slovn. I, 417): lačen sem velmi, protož pohledaýme, co bychom jedli Solf. 125[b]; které jsú pokuty svatokrádce, v práviech . . . sě to široce pokládá, tam toho pohledaý Hilar. 21[a].

pokryti, pokrývati sě čeho v. *kryti sě čeho:* (dobří lidé) bludnéj viery sě pokrywſie, / doslúžili sě za dosti jeho (boží) budúcie radosti Kat. 2029; kto chtěl by sě pokryty marnosti světské Štít. ř. 119[b]$_2$; před zástupem bývaj, / svých sě lidí nepokrywag AlxV. 261; sbožní pokrywagij sě světského utěšenie Štít. ř. 44[b]$_2$[1]).

popřieti čeho v. *přieti:* králi, rači / svým liudem toho poprzyety AlxŠ. 84; novočes. *popříti*.

postyděti sě čeho v. *styděti sě:* doklady v § 96.

postúpiti čeho v. *stúpiti:* doklady v § 83.

[1]) Srovn. ještě doklady v § 119, kde proniká zřetelně význam „skrýti se". V dokladech tuto uváděných je význam „stříci, vystříhati se čeho" jako u *kryti sě čeho*.

pošetřiti čeho, co v. *šetřiti:* doklady v § 96.

potázati (sě) v. *tázati:* (poslové) těch měšťanóv potazachu Kat. 183.

považiti sě čeho v. *vážiti sě:* ó kterak biedný slúha jest, jenž nesmie přiezni, zbožie neb haněnie pro takového boha považiti Hus Lis. z Kostn. 79; abychom sě tam jíti powazzili Mand. A 217$^{a}_{1}$; (kdo vstoupí do Kristovy lodičky,) všeho se považij ChelčP. 245^{b}.

požiti, -žívati čeho v. *žíti čeho:* ani pokoje požive ChelčKrof. 7; rozkoší panských požiwagij ChelčP. 78^{b} a srovn. novočes. zvyk.

Náleží sem také chods. *pohovit (komu)* = vyhověti: hostu se muší pohovit Hruška, Na hejtě 23. Prosté sloveso je novočesky i staročes. *hověti komu, čemu;* srovn. Gebauer Slovn. I, 479.

Někdy jsou v dějinné době doloženy jen složky s *po*, nikoli také slovesa prostá. Tak na př. nemáme **slechnouti, slouchati koho*, nýbrž jen *poslouchati*; v slc. je prosté *slúchnuť, slúchať*. Není **moci čeho*, nýbrž jen *pomoci čeho*: toho tobě vždy (bohyně) pomozye AlxV. 750; toho i nám pomoz, hospodine Štít. ř. 7$^{a}_{2}$; jiní údové svorně mají sobě spolu pomoci všeho, což k obraně pravdy přísluší ChelčKrof. 192. Že sloveso *moci* mívalo vazbu s genitivem, na to ukazuje *domoci sě čeho*; jde tedy o týž případ, jako je na př. *čekati koho — dočkati se koho*. Dále tomu nasvědčuje příd. jméno *mocen*, mající vazbu genitivní (*čeho*). O shodě vazeb adjektivních a slovesných viz ještě v § 67, 69, 71 a 78.

Jiný podobný příklad je *posvědčiti čeho:* nechť mu toho poſwiedcie malé děti Baw. 106^{a}. Snad sem náleží také klads. *posvjedčit* = *přisvědčiti* Kubín Lidoml. 212, mělo-li původně vazbu genitivní. Mělo-li vazbu dativní, srovn. *svědčiti, přisvědčiti komu, čemu*, šlo by o týž případ, jako je *pohovit komu* vedle *hověti komu*. Že sloveso *svědčiti* mívalo genitiv, na to ukazuje staročes. *dosvědčiti čeho* Gebauer Slovn. I, 311, a novoč. *dosvědčiti co*.

Na původní vazbu s pádem prostým ukazuje snad také *podepřieti, zpodepřieti sě čemu:* podep:ziel sě jednomu dřěvu Pass. 390; zpodeprzyew sě jednomu dřěvu Alb. A 57^{a}; zpodeprzew se jednomu dřevu Kruml. 183^{a}. Předponu *z* má složka *zpodepřieti* podle *zpodpierati* (§ 154, 5), kde vyjadřuje dokonavost. *Podepřieti sě čemu* nemůže býti od původu, poněvadž se *pod* nespojuje s dativem. Je možné, že byla vazba *přieti sě čemu*, srovn. *kloniti sě čemu*. Vedle ní byla vazba **přieti sě strom pod*, z níž vzniklo *podepřieti sě (pod strom)*; spřežením obou vazeb pak mohlo povstati *podepřieti sě čemu*.

Proti výkladu, že složky uváděné v předešlém paragrafě mají předponu *po* na vyjádření dokonavosti, lze namítati, že vedle *pokryti sě* je i *pokrývati sě čeho;* vedle *pobáti sě* i *pobávati sě;* vedle *pomoci čeho* také *pomáhati čeho:* za pravdu vždy usiluj, / pravdy vešde pomahage Kremsm. 94^{b}; jehožto nám všem pomahaí otec, syn, svatý duch Mat. 143^{a}.

U těchto složek je *po* zbytečné, poněvadž nemění vid. Dostalo se však k nim od příslušných dokonavých složek *pobáti sě, pokryti* a *pomoci*. Toto přecházení předpon od složek, kde mají jistý význam, k příbuzným složkám,

u nichž jsou vlastně zbytečné, pozorujeme napořád. Děje se to vlivem dvojic typu *poslati po koho — posielati po koho, otlúčiti ot koho — otlučovati ot koho*, kde má předpona význam jak u slovesa dokonavého, tak nedokonavého. Srovn. ještě § 103.

Onen výklad se nehodí dále na slovesa *poběhnúti, postúpiti* a *povážiti sě*, neboť již prostá slovesa jsou vidu dokonavého. První z nich mohlo dostati předponu *po* od *poběžěti, pobiehati ot čeho, z čeho* (§ 82). *Postúpiti čeho* bylo by možné vykládati ze *stúpiti* vlivem *postúpiti po čem* (§ 83), ale tento vliv je málo podoben pravdě, protože význam *postúpiti čeho* a *postúpiti po čem* je příliš odlišný. Je tedy třeba pro *postúpiti čeho* a *povážiti* hledati výklad jiný. Není nemožné, že tyto složky vznikly místo prostých sloves obdobou podle sloves *pobáti sě, podržěti sě* atd., kde *po* skutečně vyjadřuje dokonavost. Společný znak, který mohl způsobiti tuto obdobu, byla by genitivní vazba. Zdá se mi, že tento výklad má oporu v jevě, který připomenu v následujícím paragrafě.

§ 60. Některá slovesa, která se spojují, jsou-li prostá, s akus., mívají, zejména v jazyce starším, při sobě gen. ve složení s předponou *po*. Tak na př.

pobádati: lenieho dobytčěte ostrohami pobadagye a bičem pomrſkage ŠtítVyš. 23$^{a}_{2}$; pobaday volóv PassKlem. 57$^{a}_{1}$.

podati, podávati: aby ráčil mi podaty své pravičě Modl. A 121^{b}; když jemu poda ona té rúchy PassKlem. 121$^{b}_{2}$; vece k ňemu, Podaw jemu holi, kterúž v ruce držieše GestBř. 71^{b}; podáwal sem koflíku Faraonovi Br. Gen. 40, 11.

pochváliti: pochwalyl viery jejie Štít. ř. 130$^{a}_{1}$; jejie řěči pochwalychu Vít. 2^{b}; všěckny toho pochwalychu tamt. 4^{a}; ciesař téj rady pochwaly Kat. 1446.

pojiesti: jěčného chleba pogyedl Pass. 385.

pokloniti: on toliko hlavy jemu poklonyl GestBř. 86^{b}; (vlčice) pokloniwſſí hlavy Otc. B 109^{b}.

poľúbiti: poljbiw synův svých Br. Genes. 31, 55; abych poljbil synův svých t. Gen. 31, 28.

pomazati, pomazovati: svého oka pomazes Pass. 363; oka svého pomazaw tamt.; oka svého pomazaw PassKlem. 149$^{a}_{1}$; pomazal mi jest mých očí EvPr. 9^{b} (Jan 9, 11); kdež si pomazal kamene Br. Gen. 31, 13; pomazugy těchto nóh PassKlem. 165$^{b}_{2}$.

pomrskati: srovn. doklad ze ŠtítVyš. 23$^{a}_{2}$ sub *pobádati*.

ponúkati: Písmo ponúká všech synóv božích k službě boží ChelčKrof. 8.

ponutiti: aby své matky k svatému křtu ponutyl PassKlem. 230$^{a}_{2}$.

posilovati, posílěvati (§ 49): (sv. Hedvika) jiných poſylewala PassKlem. 225$^{b}_{1}$.

posvětiti, posvěcovati: aby jich (Kozmu a Ondřeje) poſwyetyl PulkMus. 1$^{a}_{1}$; Poſw'eť mi všeho prvorozeného Br. Ex. 13, 2; (kněží) poſwieczugi božího těla Mand. A 178^{b}.

potvrditi, potvrzovati: aby svaté viery svým svatým vzkřiešením potwrdyl PassKlem. 82^{b}_{1}; jejie řěči pochválichu a téj všickni potwrdychu Vít. 2^{b}; (Homér) by té řěči záviděl anebť by jie potwrdil Otc. B 153^{b}; toho potwrdyty mohly Mat. 122^{b}; slibem jest panenstva potwrdyla Štít. ř. 248^{b}_{1}; této všie řeči potwrzuge svatý Augustin ML. 21^{a}; toho také potwrzuge svatý Augustin PassKlem. 176^{a}_{2}; toho potvrzujíce, že . . . BartKron. 35^{b}.

poviděti: Powyz rúče uzla mého AlxV. 1094.

povolati: powolal hladu na zemiu ŽKlem. 104, 16; (Křesomysl) povolav starších obyvateluov Háj. 44^{a}; (kníže) povolav lopotuov tamt. 34^{b}; powolaw k sobě tajně těch tří králóv EvPr. 3^{a} (Mat. 2, 7).

povoliti: jemu toho ona povolila Pass. 323; (muž) powolil jí (ženě) toho Šach. 301^{a}_{2}.

povýsiti, -šiti, -vyšovati: powyſſj Farao hlavy tvé Br. Gen. 40, 13; powyſſuge nebeských věcí ChelčP. 166 ; powyſſygeſſ rohóv spravedlných lidí JeronMus. 23^{a}.

pozdraviti: když jie (Marie) z nebes jest pozdrawyl Vít. 19^{a}.

po(v)zdvihnúti, po(v)zdvíhati, po(v)zdvihovati: pozdwih očí svých Ezop 141^{a}; Pozdwihni nyní očí svých Br. Gen. 13, 14; já sem pozdwihl očí svých a viděl sem t. Gen. 31, 10; Pozdwihnauť hlasu strážní tvoji t. Isa. 52, 8; rukú svých pozdvihajíce Háj. 29 ; hospodin pozdwihuje snížených Br. Ž. 146, 8.

pozvati: pozwal svých apoštolóv Štít. ř. 7^{a}_{2}; pozwaw k sobě svú dvú synú Pass. 330; pozwaw k sobě tajně těch tří králóv EvPr. 3^{1} = Mat 2, 7; pozwaw J(ežíš) učeníkuov svých EvSeitst. 145^{b} (= Mar. 8, 1); pozwaw těch králóv učených Mat. 20^{a}; pozwal hladu na zemi ŽWittb. 104, 16, ŽPod. tamt.; svých sluh pozwal Mat. 364^{b}; pozwal bratří svých Br. Gen. 31, 54.

požehnati čeho: těch (ryb) pozehna (Ježíš) EvSeitst. 145^{b} = Mar. 8, 7.

Bylo tedy dosti mnoho sloves s *po* majících při sobě genitiv. Podle nich pak naopak mohla slovesa mající genitiv dostati předponu *po*, ač jí nepotřebovala na vyjádření dokonavosti. Tak by bylo lze vyložiti *postúpiti* a *považiti čeho.*

§ 61. Slovesa s *po*, mající při sobě genitiv, jsou, jak jsme viděli, dvojího druhu. Typ *pobáti sě koho* je vývojově zřetelný. Jak vznikl však genitiv u složek typu *podati čeho* uváděných v minulém §? Od původu — jako na př. u složek s *do, ot, u* — nemůže býti, protože se *po* nespojuje s genitivem. U *podati* a *povolati* může býti od původu.

Sloveso *dáti* mívalo při sobě vedle akusativu také genitiv, vlastně ablativ; *dáti čeho* znamenalo původně „dáti od, z čeho", t. j. ablativ vyjadřoval odluku, ale časem se toto pojetí odlukové otřelo v pojetí partitivní (dej mně vody). Jsou jiná slovesa, u nichž se však původní význam odlukový otřel tak, že genitiv-ablativ nevyjadřuje ani partitivnost, nýbrž totéž, co jindy prostý akusativ, na př. *prositi, tázati (sě) koho.* O tom v § 67 a 70. Není tedy nemožné, že se podle *dáti vody*, kde gen.-ablativ

vody vyjadřoval původně odluku, začalo po setření původního významu odlukového a před vznikem partitivnosti říkati také *dáti ruky* místo *ruku*. A *podati* mohlo vzniknouti tak jako *postúpiti* a *považiti sě*. Něco podobného nastalo u *volati*, které se vedle akusativu pojívalo s genitivem. Tomu nasvědčuje *dovolati sě koho, čeho*, vzniklé z **volati koho, čeho do*. Prosté pády vyjadřovaly původně totéž, co pád s příslovcem, z něhož, jak víme, povstala předpona i předložka. *Volati koho* znamenalo tedy kdysi „volati do koho", t. j. „ke komu, na koho". Časem se *volati koho* odlišilo významem od *dovolati (sě) koho*, poněvadž se v *koho* přestal cítiti význam „do koho". To pozorujeme v podobných případech často. Srovn. v § 78, 79. Dokud se ještě drželo *volati* s genitivem, vzniklo *povolati*, jako vzniklo *pobáti sě* k *báti sě*. Při prostém *volati* se genitiv neudržel, ustoupil vazbě akusativní, kdežto v *povolati* se zachoval, protože měl oporu v slovesích typu *pobáti sě*. Také zde by tedy šlo o genitiv od původu. Obě tyto složky náleží proto spíše k složkám typu *pobáti sě*.

U složek ostatních z § 60 s tímto výkladem nevystačíme. Jde skoro veskrze o složky prostě vidové, vyjadřující dokonavost k nedokonavým slovesům nesloženým. Proč však mají tyto složky s *po* genitiv, ačkoli prostá slovesa mají akusativ? Mohli bychom se domnívati, že původně měly složky s *po* akusativ, ale že se v nich začal časem pociťovati význam partitivní a proto že dostaly genitiv. Partitivností bylo by třeba rozuměti jednak vyjadřování části z nějakého celku, na př. *podati vody*, jednak vyjadřování malého kvanta dějového, na př. *pokloniti hlavy* „trochu skloniti, nakloniti hlavu". Tento možný výklad by však byl velmi málo podobně pravdě. Proti němu by bylo lze namítati, že složky s *po* nemívají vždy genitiv, na př. *pokloniti hlavu:* (Kristus) poklony hlavu svú i pusti svú duši Vít. 87[b]; *poníziti hlavu:* (Ježíš) ponyzyw hlavu dolóv umřěl Alb. 5[b]. Genitiv bychom čekali také na př. u *skloniti*, ale nalézáme i zde akusativ: syn člověčí nemá, kde by hlavu fklonyl EvOl. 217[a] = Luk. 9, 58. Tuto námitku bylo by lze odmítnouti poukazem jednak na to, že tu jde o neúplné provedení jistého jevu, jednak na to, že tam, kde je akusativ, nejde o partitivnost, že tedy *pokloniti hlavu* = skloniti úplně hlavu. Proti výkladu o partitivnosti dále by bylo možné namítati, že novočes. slovesa *poopraviti, popohnati, popotáhnouti*, která zřetelně vyjadřují partitivnost („trochu opraviti" atd.), nemají genitiv, nýbrž akusativ. I to snad by bylo lze vysvětliti jazykovou nedůsledností. Ale je tu dále důležitá námitka, že v některých případech typu *pochváliti čeho* vůbec nejde o malé množství dějové; tak na př. u *potvrditi čeho* (*viery*, řečeno o Kristovi!), *povolati koho, pozvati koho*. U některých sloves lze partitivnost v tomto smyslu předpokládati, na př. u *pokloniti, povýšiti hlavy*, ale tu zase vidíme, že malé kvantum dějové vyjadřoval starší jazyk zpravidla výrazy „drobet, trochu" a pod. a že tedy partitivnost vyplývala z těchto výrazů, nikoli z předpony *po*. Srovn. v § 125. O druhém odstínu partitivnosti — označování části z celku — v mnohých případech nelze vůbec mluviti; na př.

u *pobádati, pomrskati, pochváliti, poľúbiti, ponúkati* (*všech* v ChelčKrof.), *pomazati, povolati, pozdvihnúti*. A kdyby šlo o ten neb onen odstín partitivní u našich složek, čekali bychom genitiv také u sloves nesložených. Proto je podobnější pravdě výklad, že slovesa typu *pobádati čeho* mají genitiv místo akusativu napodobením jistých vzorů, u nichž je genitiv od původu. A to mohla býti slovesa typu *pobáti sě*. Tímto napodobením bychom si vysvětlili, že genitiv nebývá vždy a že časem zaniká. Tak pochopíme, že v nové češtině genitiv je, když jde skutečně o partitivnost, o část z celku. Tak máme nejen *podati vody*, nýbrž i *dáti vody*. Dále je genitiv místo staršího akusativu u složek typu *nabrati čeho*; o nich v § 70. Jindy je však v nové č. akusativ.

§ 62. Genitiv místo akusativu shledáváme v starším jazyce také po jiných předponách než *po*, na př. po *při*, *vz* a *za*. Několik dokladů:

přivítati: poňovadž jsi vších kajících przywytal Modl. A 64^{b}.

vzpodvihnúti: Wzpodwihna Ježíš očí EvZimn. 19$^{b}{}_{2}$.

zapřieti, zapierati: toho všeho zaprzyel PassKlem. 54$^{a}{}_{1}$; abychomy své viery zaprzyely tamt. 52$^{b}{}_{1}$; zaprzíetí té viery v Kristu utvrzené ChelčPař. 194^{b}; zapíraje toho i jiného skutkem i řečí BartKron. 25^{b}.

zaslyšěti: Joachym zaſlyſſaw hlasu Levšt. 168; viz ještě v § 100.

zavolati: zawola sluh svých Bibl. J Mat. 25, 14; Erodes tajně zawolaw těch mudrcóv Koř. Mat. 2, 7; zawolal k sobě ten ciesař služebníkóv svých GestBř. 43^{a}; (Kristus) zawolal matky své Marie, slavné panny Štít. ř. 199$^{b}{}_{1}$; zawolali Rebeky a řekli k ní Br. Gen. 24, 58.

zazřieti: zazrzi rozum jeho kakéhos divného světla ŠtítMus. 122$^{b}{}_{2}$.

Ani zde bychom nevystačili s výkladem o partitivnosti. Je podobno pravdě, že i tyto složky mají genitiv místo akusativu napodobením podle složek s genitivem od původu a pak i těch, které jej dostaly jejich vlivem. Jde tu zkrátka o pokračování téhož jevu jako v případě předešlém. Složek s *po* od původu i s *po* vzniklým napodobením bylo dosti mnoho; dále pak bylo množství složek s *do, ot, u*, majících rovněž genitiv. Je dobře možné, že se vyvinulo povědomí, že složená slovesa vůbec žádají genitiv. Byl by to však náběh k zákonu, který časem přestal, a proto také tyto složky s *při* atd. mají dnes akusativ.

§ 63. Slovesa typu *běhati čeho* (§ 58) vyskytují se v dějinné době také v jednom nebo v několika složených typech, které vznikly ze spojení jich s příslovcem. Je to především typ *otlúčiti čeho*. Sem hledí

báti sě koho — ubáti, ubávati sě: doklady první složky viz v § 14; (mnozí) po svatých cěstách počieti sě chuoditi vbawagy Mat. 366^{a}.

běhati čeho — otběhnúti koho, uběhnúti, ubiehati, zbiehati čeho: doklady první složky v § 74; k druhé a třetí složce srovn. § 103; Když sě to v tom městě rozneslo, lidé jemu (Alexiovi) budú chválu vzdávati a jej ctíti velmi. Tehda on toho bude zbiehati a tak odtad zajíde do města OpMus. 3^{a}.

čiſtiti čeho — učistiti, zčistiti čeho: aby sě hřiechóv vczyſtyla Brig. $59^{b}{}_{2}$; vczyſtijecz sě hřiechu Štít. ř. $218^{a}{}_{2}$; toho by musil v čistci pekelným ohňem vczyſſtien býti ŠtítBud. 153;

(Kristus) nás zczyſtyl našich všěch hřiechóv Modl. A 20^{b}.

dáti čeho — udati, udávati čeho: Vday jim své čsné útěchy Rúd. 2712; Vdayte nám vašeho olejě Mat. 359^{b}; vdayz mi něco své moci tamt. 250^{a}; své slávy jemu (menšímu) by vdal JeronMus. 43^{b}; aby nětco platu chudým bratřím vdali ChelčP. 263^{b}; (pán nad pány) ráčil jest . . . své svaté skvělosti Vaší Jasnosti udati ŽídSprav. 44; (Alexander) poče ten mák zobati / a svým Řékóm vdawaty AlxV. 1060; všěm svého sbožie vdawaſta Levšt. 140.

chovati čeho — uchovati, schovati: (bože, rač) mě jiných (hříchů) uchouatí Kunh. 122; potom sě toho vchowaty Brig. $83^{a}{}_{1}$; bych mohl sě vchowaty tělesných skutkóv Štít. ř. $167^{a}{}_{1}$; Schowam sě nespravedlnosti méj ŽPod. 17, 24.

chybiti sě čeho — schybiti: (dej,) bych sě ho (správného příbytku) nikdy neſchybyl Rúd. 1075.

jieti sě čeho — ujieti sě, srovn. novočes. *ujmouti se.*

krýti sě čeho — ukryti sě, skrýti sě čeho: aby mohl (holoubek) stien jestřába, svého nepřietele, viděti a tak sě jeho vkrytý Mat. 44^{b}; mohu sě ſkryty hněvu tvého Štít. ř. $160^{b}{}_{2}$.

léčiti čeho — uléčiti, zléčiti: doklady v § 98 a 100.

prositi koho — uprositi, otprositi: zda mníš, bych nemohl wproſyty otcě a poslal by mně viece než dvanást tisíc andělóv Drk. 160^{a}; novočes. *odprositi koho.*

ptáti sě koho — uptati sě: (člověk má činiti) všecko to, co sě bohu líbí, vptage sě pílně jeho vóle JakoubDial. 195^{a}; král se otázal všech (bratří), kde by jich otec pochován byl, a vptawſſe se kázal tělo vykopati GestKlem. 79; Lában nemohl se uptati na své bohy ChelčSiet 131^{b}; podlé vyhledání a uptání i jednoho každého člověka vlastního přiznání UrbKaceř. 2.

pustiti čeho — upustiti, otpustiti: že mu (synovi) upustí (otec) dvorec Kubín Lidoml. 242; jesli mu upustí statek tamt.; novočes. *odpustiti (komu) co.*

sahati čeho — dosieci, dosahati čeho (§ 74).

střieci (sě) čeho — vystřieci, vystřiehati sě čeho: nevystřeže se jí (smrti) žádný ChelčKrof. 8; novočes. *vystříci, vystříhati se čeho.*

stúpiti čeho — ustúpiti, otstúpiti, sstúpiti čeho: lépe jim jest něco země uſtupyty, / než sě k nim tak zavražditi DalC. 34^{a}; (Julian) vſtupyw viery křesſanské miloval jest židy Mand. A $180^{a}{}_{1}$; (král může všecko) u pokoj uvésti, toliko své vuole málo ustúpě ŽídSprav. 12; (Jiřík) toho nechce vſtupiti Hilar. 11^{a}; mnozí chudí páni svých míst jsú ustupovali Drn. 20; doklady na *otstúpiti* a *sstúpiti čeho* viz v § 74.

styděti sě koho — ustyděti sě (*ustýdati, -stydati sě, ustýchati sě*): Vſtidte sě i zamuſte sě ŽWittb. 6, 11; toho sě Jidáš velmi uſtydyew PassKlem $65^{a}{}_{2}$; zdať sě vſtidye syna mého EvPr. Mat. 21, 37; snad sě (židé) vſtydie Mat.

327^{b}; ať se (zatvrzelý člověk) množstvie věřících ustydí ChelčSiet 18^{a}; bych se oblíčeje Josafata .. nevſtydiel Mus. B $205^{b}{}_{1}$; jehož sem sě vždy vſtichal AlxV. 34; doklady na *ustydati sě* v § 23.

tázati (sě) koho — utázati sě: (Jindřich) se jest s svými vtazal Baw. 80^{b}; což slušie ku požitku toho života, na to se každý pílně vtaže ChelčP. 127^{b}.

tknúti sě čeho — dotknúti sě, srovn. novočes. *dotknouti, dotýkati se.*

trhati čeho — ottrhnúti, utrhnúti, utrhati, -hovati čeho: doklady na *ottrhnúti* v § 74; aby jim vtrhl dobrého jmene Štít. ř. $136^{b}{}_{1}$; někteří (ubrmani) mají obyčěj, že pravé strany vtrhnu a křivé přidadie Hus OdúmrOl. 56^{b}; cti i sbožie vtrha ŠtítVyš. $4^{a}{}_{1}$; slyšal sem řěč, ješto mne vtrhachu Brig. $13^{a}{}_{2}$; (ti,) ještoť sě zdá, by tebe nemilovali a tebe vtrhaly tamt. $66^{a}{}_{1}$; cti našie svým zpravováním vtrhagijcz Štít. ř. $126^{a}{}_{2}$; bohu chvály vtrhugij tamt. $7^{a}{}_{1}$.

varovati sě čeho (§ 64) — *uvarovati sě čeho;* srovn. novočes. zvyk.

vážiti sě čeho — otvážiti sě: odwažiece se [245^{b}] nebezpečenstvie ChelčP.; novočes. *odvážiti se čeho.*

žásati sě čeho (§ 23) — *užasnúti, užásati sě čeho:* všichni sě hrozně uzaſſu / svatého Prokopa hlasu Hrad. 26^{b}; tu prokní jich uzaſſu tamt. 146^{a}; toho sě vzaſne Alb. A 1^{a}; on sě toho uzaſl PassKlem. $91^{a}{}_{1}$; doklady na *užásati sě* viz v § 23.

žebrati čeho — užebrati: tu jest s hanbú žebránie, kde nenie co vžebrati ChelčP. 206^{a}; (bohatec) nemohl kruopě vody vžebrati tamt. 206^{a}.

žíti čeho, čso — užiti, užívati: poďte, vzywte světa Štít. ř. $126^{a}{}_{2}$; uzzíwal své vlastnie krve Kruml. 73^{a}; novoč. *užíti, užívati čeho, co.*

§ 64. Dále se vyskytují slovesa *běhati čeho* atd. ve složeném typě *lúčiti ot koho.* Ku př.

báti sě čeho — ot čeho: ot slyšěnie zlého nebude sě bati ŽKlem. 111, 7.

dáliti sě čeho — ot čeho: ty sě ote mne dalyſſ Krist. 80^{a}; od své ženy dalití sě přieliš ŠtítMus. $24^{b}{}_{2}$; smrt sě od nich dali NRada 1981 (Gebauer Slovn. I, 205).

chovati sě čeho — ot čeho: (pohanští mistři) sě chowaly ot měst, ot hradóv Alb. A 7^{a}; jsú sě chowali od ... všelikého viděnie Kruml. 132^{a}; chowayte sě od falešných prorokóv EvVíd. 30 = Mat. 7, 15; od hřiechóv sě chowati ChelčPař. 190^{b}. Srovn. Gebauer Slovn. I, 550.

chrániti (sě) čeho — ot čeho: doklady v Gebauerově Slovn. I, 550.

chybiti, chybati sě čeho (Gebauer Slovn. I, 575) — *z čeho, ot čeho:* proč chybaſs z silnicě Brig. $7^{a}{}_{2}$ (= uchyluješ se);

chibil si sě stežek našich ot cěsty tvé ŽWittb. 43, 19; by ji (ženu) byl uslyšal (Kristus), inhed by sě byl nechybyl od nie, ale chtěl ... ukázati vieru jejie Štít. ř. $130^{b}{}_{2}$.

krýti sě čeho — ot čeho: doklady v Gebauerově Slovn. I, 165.

pásti (padnúti, padati) čeho — ot, s, z čeho: doklady v § 75.

prositi koho — ot koho: doklady v § 57.

pustiti čeho — ot čeho (doklady v § 75), *z čeho:* novočes. *pustiti z čeho* (učitel pustil žáky ze školy).

sahati čeho — do čeho: novočes. *sáhnouti, sahati do čeho.*

stúpiti čeho — s, z čeho: doklady v § 75.

strachovati sě čeho: čeho sě jest ſtrachowaty Štít. ř. 124^{a}_{1}; ſtrachuge sě jeho tamt. — *ot čeho:* neſtrachugte se od těch, jenž zabíjejí tělo Bibl.JLuk. 12, 4.

střieci čeho: abychom ſtrzyehly sě hřiechu Štít. ř. 182^{b}_{2} — *ot čeho:* očí ſtrzehucz ot dívanie Štít. uč. 30^{a}_{2}; (lidé) nestřehú se od jeho (ďáblovy) chytrosti ChelčKrof. 51.

varovati sě čeho: waruy se takého diela AlxV. 974; varovali by se jeho mnozí ChelčKrof. 33 — *ot čeho:* pilńe se warúgte od kvasu Faryzeů Br. Luk. 12, 1.

žádati koho — ot koho: (Margareta) Zada ot toho pomoci, / jehož náši ukřižovali MargBrn. 22^{a}; poče ot ňeho Christa zadaty JiřBrn. 525.

žásati sě koho — ot koho: Nezazaite sě ot těch, jišto zabíjejí tělo EvBen. Luk. 12, 4.

§ 65. Na bývalé spojování sloves typu *běhati čeho* s příslovcem ukazuje konečně složený typ *otlúčiti ot čeho.* Ku př.:

vzbáti sě ot čeho: ot slyšěnie zlého newzbogy sě ŽWttb. 111, 7; od sluchu zlého se nezbogy ŽPod. tamt.

učistiti ot čeho (doklady v § 56), *zčistiti z čeho, ot čeho* (§ 57).

otbiehati ot čeho, srovn. nč. *odbíhati od čeho.*

vzdáliti sě ot čeho (doklady v § 55), *otdáliti ot čeho:* neodaluy (!) pomoci tvéj ote mne ŽPod. 21, 20; druh od druha oddalení jsúce Otc. B 1^{b}.

othroziti ot, z čeho: aniž to jich od tebe odhrozylo Štít. ř. 163^{b}_{2}; nedadúc sě . . od milého odhrozyty tamt. 227^{a}_{1}; (nesnáze) by jej odhrozyla od cesty božie ChelčP. 198^{a}; papež pyšný neodhrozyl se z jeho rukú tamt. 52^{a}.

uchovati ot čeho (§ 56), *schovati ot čeho:* ſchowal bych sě byl poně ot ňeho ŽWittb. 54, 13; ſchowagi sě ot nepravelnosti (!) mé tamt. 17, 24; *otchovati ot koho:* že sem byl odchowan od mých starost Aug. 7^{b}.

ukryti sě ot čeho (§ 56), *skrýti sě ot čeho:* kto sě ſkryge ot horkosti jeho ŽWittb. 18, 7; Neſkril sem . . viery tvé ot věčě velikého tamt. 39, 11; Neſkril sem . . ot mnohého sboru ŽKlem. tamt.

zléčiti ot čeho (§ 57), novoč. *vyléčiti z čeho,* stč. *uléčiti ot čeho:* člověk uleczen bude od pyšného žásanie Kruml. 9^{b}.

upásti ot čeho (§ 56), *otpásti ot čeho,* srovn. novočes. *odpadnouti od koho; spásti s čeho,* sr. nč. *spadnouti s čeho; zpásti z čeho,* sr. nč. *vypadnouti z čeho.*

uprositi u koho (§ 56), *uprositi na kom* (§ 56).

upustiti ot čeho, srovn. novočes. *upustiti od čeho,* novočes. *spustiti se s čeho* (spustil se s kopce, spustiti s ceny).

dosahati do čeho (§ 76).

ustúpiti ot čeho (§ 56), *otstúpiti ot čeho, sstúpiti s čeho, zstúpiti z čeho* (§ 84 a srovn. novočes. *vystoupiti z čeho*).

utajiti ot koho (§ 56).

ottrhnúti, utrhnúti ot čeho, srovn. novočes. *odtrhnouti, utrhnouti* (*co*) *od čeho*.

§ 66. Příklady uváděné v paragrafech 58, 59, 63—65 svědčí, jak bylo řečeno, že slovesa *běhati* atd. mívala při sobě kdysi nejen prostý pád, nýbrž také genitiv-ablativ s příslovci; že tedy bylo ku př. nejen **dáti čeho*, nýbrž **dáti čeho u*, nejen **pustiti čeho*, nýbrž i **pustiti čeho u, ot*. Pozorujeme, že dosti často jsou vedle sebe v stejném významě složky ukazující na bývalé spojování s příslovcem *u* i *ot*; vedle připomenutého *pustiti* mívala obě příslovce slovesa *báti sě, běhati, chovati, krýti, pásti, pustiti, stúpiti a trhnúti*. O tom svědčí dvojice *ubáti sě — báti, vzbáti sě ot koho, uchovati — otchovati, upásti — pásti ot čeho, upustiti — otpustiti* atd. Z toho tedy vyplývá, že prostý genitiv-ablativ vyjadřoval tytéž významy, které vyjadřovala kdysi příslovce *ot* a *u* a v době dějinné předpony nebo předložky *u* a *ot*. Snad býval významový rozdíl mezi *ot* a *u*; ale v době dějinné mají význam stejný.

Dále vidíme, že vedle prostého genitivu-ablativu bývala také příslovce jiná. Tak když vedle *léčiti čeho* je nejen *uléčiti*, nýbrž v témž významě i *zléčiti* (a *vyléčiti*), ukazující na **léčiti čeho jz*, třeba se domnívati, že prostý gen.-ablativ vyjadřoval původně nejen význam, který má *u* a *ot*, nýbrž také předpona a předložka *jz, z* a předpona *vy*. K tomu ukazuje také *střieci sě čeho, střieci sě ot čeho* a *vystřieci*.

Je-li vedle *stúpiti čeho* v témž významě nejen *ustúpiti* a *otstúpiti čeho*, nýbrž také *sstúpiti čeho, s čeho*, je z toho patrné, že prostý gen.-ablativ vyjadřoval také význam, který vyciťujeme z předpony a předložky *s*.

Je tedy patrné, že prostý genitiv-ablativ míval nejen význam „od čeho", nýbrž také „s čeho" a „z čeho". Srovn. ještě § 69. Když se tyto významy vyjadřovaly genit.-ablativem a příslovcem, užívalo se pro význam „od čeho" příslovcí — později předpon a předložek — *ot* a *u*, pro význam druhý *s* a pro třetí *jz*, v platnosti předponové také *vy*. Jako má v dějinné době *ot* a *u* význam stejný, tak *s* a *z* mají význam velmi podobný; o tom viz v § 112. Zde vidíme, že *s* a *z* mají často význam velmi blízký významu „od čeho", t. j. významu odlukovému v užším smysle. Tak když vedle *uléčiti* je v témž významě také *zléčiti* a *vyléčiti*; když vedle *střieci sě ot čeho* je v témž významě také *vystřieci*; když v. *krýti sě ot čeho* a *ukryti* je v témž významě i *skrýti sě*; když v. *chybiti sě ot čeho* je i *schybiti* a vedle *otstúpiti, ustúpiti čeho* také *sstúpiti čeho, s čeho*. Jindy pozorujeme mezi *u, ot* na jedné straně a *s, z* (*vy*) na druhé významové rozdíly; tak mezi *utrhnúti, ottrhnúti* a *ztrhnúti* (§ 57), *vytrhnúti;* mezi *upustiti* (*ot čeho*) a *vypustiti*; mezi *ustúpiti čeho* a *vystúpiti*. Význam předpon a předložek *s, z* a *vy*, dosti blízký významu „od čeho", vznikl bez pochyby otřením původních významů odlišných od významu „od

čeho". Tyto významy otíraly se přirozeným vývojem zejména tam, kde sloveso nabylo časem významu přeneseného. Vidíme-li, jak bylo připomenuto, že *s* a *z* mají vůbec význam dosti stejný a že tento význam je velmi podobný významu odlukovému, netřeba se s Gebauerem (Slovn. I, 550) domnívati, že „proč chybáš z silnice" v Brig. (§ 64) je místo „s silnice". Složka *schybiti* (§ 63) ukazuje sice, že bylo kdysi **chybati, chybiti čeho s*, ale z toho, co bylo řečeno, lze souditi, že bylo v témž významě také **chybati čeho z*, z něhož povstalo i dějinné *chybati z čeho*. Srovn. k tomu podobné dvojice *sblúditi — zblúditi, sbýti — zbýti, shladiti — zhladiti* v § 101.

§ 67. V genitivech při slovesích *běhati, dáliti sě* atd., uváděných v paragrafě 58 a násl., necítíme již ani původní pojetí ablativní ani genitivní. Nejsme si již vědomi, že na př. *prositi, žádati koho* znamenalo původně totéž, co *prositi, žádati od koho*, nebo že *pustiti se čeho* znamenalo totéž, co *upustiti od čeho* a co klads. *pustiti čeho* = postoupiti co, t. j. odstoupiti. Na to ukazuje etymologie — význam ablativu — a dále složené typy *prositi ot koho, uprositi u, ot koho* atd., které vznikly z prajazykových spojení **prositi koho u, ot*, jež se lišila od *prositi koho* jen tím, že pojem odluky, tkvící v prostém genitivě-ablativě *koho*, byl zřetelně vyjadřován ještě příslovci *u* a *ot*. Podobně si nejsme vědomi, že *sahati čeho* znamenalo původně totéž, co složený typ *sahati do čeho*, vzniklý z původního **sahati čeho do*, kde genitivní význam byl zřetelně vyjadřován příslovcem *do*.

Prostý genitiv-ablativ ztratil tedy původní význam odlukový — ve smysle širším, t. j. význam „od, s, z čeho" — i genitivní. Stalo se tak bez pochyby již v době předhistorické. Tomu se zdá nasvědčovati okolnost, že většina prostých genitivů-ablativů, které ještě v staré češtině byly, ale do nové češtiny se nedochovaly, jsou u sloves s významem přeneseným, *běhati, dáliti sě, chovati sě, krýti sě, stúpiti, trhati*, a že ve významech hmotných je již v staré češtině pravidlem typ složený, vzniklý ze spojování genitivu-ablativu s příslovcem. Stará čeština má sice vedle toho u těchto a jiných sloves s významem nikoli hmotným typy složené — *vzbáti sě, strachovati sě, styděti sě, žásati sě ot koho* atd. —, ale to lze dobře chápati jazykovou konservativností, která udržuje často něco, co již dávno bylo ztratilo původní svůj význam. A že tomu tak je, vyplývá z okolnosti, že se jazyk těchto vazeb *ot koho, čeho* vzdal; byly mu tak nepohodlné a cizí jako nám, když je čteme v starých památkách. Jen někdy si jazyk ponechal vazbu s předložkou *ot* i ve významě přeneseném; tak máme *upustiti* a *ustoupiti od čeho*.

Významový rozdíl mezi prostým genitivem-ablativem a typem složeným pozoruje se proto velmi zřetelně tam, kde jde jednak o význam přenesený, jednak hmotný. Tak máme ve významě přeneseném *vzdalovati se čeho*, na př. politického života, a *vzdáliti, vzdalovati se od koho, z čeho* (z domova) ve významě hmotném. Tento poměr je také u příd. jména

dalek: jsem dalek toho — jsem daleko od Prahy.[1]) Ve smysle hmotném užíváme jen *dotknouti, dotýkati se,* ve významě přeneseném říkáme buď *týkati, tknouti se* (co se týká, tkne toho) nebo *dotýkati, dotknouti* (co se dotkne, dotýká, dotýče toho). V nářečích je však i *týkati se* ve významě hmotném (§ 147).

Otřením původního odlukového významu si vysvětlíme, že se u některých sloves sem hledících ujímá akusativ místo genitivu: *čekati, hledati, prositi, přáti, pustiti* (*komu co* = postoupiti), *šetřiti, žádati.* Genitiv drží se ještě v jazyce knižním, ale sotva se v něm udrží. Patří sem také staročes. *žíti čso* = *užívati čeho* (§ 58), nč. *postoupiti co,* které i v jazyce spisovném má akusativ zpravidla, a *stříci co* ve významě „opatrovati", kdežto u *stříci se,* majícího původní význam „chrániti se čeho, vyhýbati se čemu", genitiv se ještě pravidlem drží. Tomuto zobecňování akusativu místo genitivu napomáhal tuším genitiv-akusativ u jmen životných. Užívalo-li se tvarů *otcě, syna* a j. jak při slovesích *prositi, žádati,* tak *volati, jmieti,* kde jde o akusativ, mohlo se začíti říkati také *žádati, prositi matku, syny,* jako se říkalo *volati, jmieti matku, syny.* Byl by možný výklad, že se akusativ u oněch sloves ujal jen vlivem genitivu-akusativu. Ale pak bychom čekali vůbec zánik genitivu, pokud se lišil tvarem od akusativu. Pozorujeme však, že se původní genitiv často drží, ač někdy byl vliv akusativu dosti blízký; říkáme na př. *dovolati se matky* vedle *volati matku.* Z toho třeba usuzovati, že vedle genitivu-akusativu působil ještě nějaký jiný činitel na zachování nebo vyhynutí genitivu. V našem případě bylo to beze vší pochyby otření původního významu genitivního a ablativního. Srovn. k tomu ještě příklady v § 78 a 86.

Ujímání akusativu místo genitivu napomáhal bez pochyby také styk obou pádů, vyplývající z pravidla o genitivě záporovém, zejména tehdy, když genitiv záporový začal ustupovati akusativu. Proč při tomto vzájemném prolínání akusativu a genitivu, způsobeném oněmi různými příčinami, vítězil akusativ, nikoli genitiv, říci nedovedeme. Ale že u sloves *prositi* atd. ustupování genitivu souvisí s tím, že se jeho původní význam setřel a pak nijak neodlišoval od významu původního akusativu, je tuším velmi podobno pravdě.

Gebauer ve Slovn. I, 550 vykládá vazbu *ot čeho* u slovesa *chovati sě* vlivem latiny. Přihlížíme-li však také k jiným případům podobným, je tuším zřejmé, že jde o vazbu původu domácího. *Chovati sě ot koho* neliší se nijak na př. od *prositi ot koho;* jako je vedle *prositi ot koho* vazba *uprositi koho* a *ot koho,* tak je i *uchovati čeho* a *ot čeho.* Rozdíl mezi nimi je jenom ten, že při *chovati sě* se nám zdá vazba *ot čeho* divná, protože toto sloveso má

[1]) Shodu vazeb u sloves a příd. jmen pozorujeme často také jinde. Tak s *čistiti čeho* shoduje se adjektivní vazba *čist čeho* — Gebauer Slovn. I, 181 — a *s učistiti čeho, ot čeho* pak vazba *čist, číst ot čeho:* bude jako czijſt od šerednych hřiechóv Štít. ř. 137^{b}_{2}; (byl-li by) cziſt od žen tamt. 152^{b}_{1}; jiné doklady v Gebauerově Slovn. l. c. Srovn. ještě v § 59, 69, 71 a 78.

význam přenesený, kdežto u *prositi* vazbu *ot koho* snadně chápeme. Ale to je rozdíl nepůvodní. Na domácí původ vazby *chovati sě ot koho* ukazuje dále složka *uchovati* (*čeho, ot čeho*), která je zřejmě domácího původu a která vyjadřovala původně pojem odluky, jako jej zřetelně vyjadřuje ještě v dějinné době předložkový výraz *ot čeho*, třebaže je nám tento pojem u slovesa *chovati sě* cizí.

§ 68. Čteme-li staročes. složky *ubáti, ubávati sě, udati, ustyděti sě čeho* (§ 63), jsou našemu jazykovému cítění cizí. Nedovedeme dobře pochopiti, proč mají předponu *u*. V *u* složek *ubáti* a *ustyděti sě* mohli bychom viděti takové *u*, které u mnohých sloves, na př. *učiniti, udělati*, vyjadřuje dokonavost děje, neboli t. zv. prostě vidové *u*; o takových předponách viz v § 94. Ale pak by bylo divné, že je *u* také při slovese *dáti*, které je i bez předpony dokonavé, a při *-bávati sě*, které se nestává dokonavým ve spojení s *u*. Víme-li však, že vedle *ubáti sě* je složka *vzbáti sě ot koho*, která ukazuje zcela zřetelně na odlukové pojetí, pochopíme, že také předpona *u* vyjadřovala původně toto pojetí. Proto je *u* také v nedokonavém *ubávati sě* a při dokonavém *dáti*. Podobně je patrné, že *užasnúti sě koho* vyjadřovalo kdysi totéž, co *žasnúti, žásati sě ot koho*, a že teprve otřením plného významu nabylo *u* prostě vidové platnosti jako v *ubáti sě*. A podle těchto případů je zřejmé, že také *utázati* (*sě*) znamenalo původně „tázati se od koho", sr. *tázati* (*sě*) *na kom*. V *ustúpiti čeho, ustoupiti co* (*komu*) dovedeme ještě vystopovati původní význam odlukový. Také v *uléčiti*, neboť máme vedle něho stč. *zléčiti ot čeho* a novoč. *vyléčiti z čeho*. V *uchovati sě čeho* ukazuje na odlukové pojetí jednak jeho význam, jednak vazba *uchovati ot čeho*; při *učistiti čeho* vazba *učistiti ot čeho*.

Vidíme-li, že se u mnohých složek původní význam odlukový setřel, nelze pochybovati o tom, že i novočes. *uchovati* (*si*) *co* je přímým pokračováním staročes. *uchovati*, třebaže jeho význam je jiný. A podobně vyplývá z toho: že i novočes. *uprositi koho* je pokračování staročes. *uprositi koho*, jehož původní význam „uprositi, vyprositi od koho (co)" se změnil; že novočes. *odprositi koho* znamenalo původně „vyprositi od koho (co)" a *odpustiti* (*komu*) *co* pak totéž, co *upustiti od čeho* a staročes. *pustiti ot čeho*.

Ztráta původního významu složek s *u* způsobila, že se jazyk časem některých složek vzdal. Tak zaniklo *uptati sě* a *uléčiti*, které již Blahoslavovi v Gram. 323 bylo „inelegans et inusitata vox", a zaniklo ve většině nářečí *ubáti, ubávati sě*, ale dochovalo se v nářečí val. (§ 14).

Setřením původního významu odlukového si vysvětlíme, že se u některých složek ujal akusativ místo genitivu: *ustoupiti, odstoupiti, odpustiti co*. V staré češ. bylo ještě *otpustiti hřiecha* (§ 86).

Přihlížíme-li k tomu, co bylo řečeno v minulém paragrafě, je patrné, že se původní význam odlukový stíral jak v prostém genitivě-ablativě, tak i ve složeném typě, obsahujícím předponu, a že se na druhé straně zachovává ve složeném typě s předložkou. Cítíme-li tedy na př. v *upustiti* a *ustoupiti od*

čeho význam odlukový, je pro náš jazykový cit jeho výrazem nikoli předpona *u*, nýbrž předložka *od*. Jinými slovy: významové rozdíly, které kdysi vyjadřovaly jak pády prosté, tak spojené s příslovci, v dějinné době vyciťujeme dosti často jen z předložek, vlastně z předložkových pádů. Srovn. ještě v § 69, 78, 81 a 132.

§ 69. Jsou slovesa, u nichž je v historické době čes. doložen jen některý ze složených typů, nikoli také prostý genitiv při nesložené podobě. Tak je doložen především typ s předponou a s genitivem prostým:

uděliti, udieleti čeho: poprosich hospodina, aby mi udyelyl oleje milosrdenstvie PassKlem. $83^{b}{}_{1}$; toho rád vdyeley ŠtítVyš. $10^{a}{}_{2}$; cizieho nežádati, svého vdyelety Štít. ř. $143^{b}{}_{1}$.

ujíti, otjíti čeho: (kdo by byl příčinou hněvu dvou lidí,) nikakéž by té pokuty . . . nevſſel ŠtítVyš. $6^{a}{}_{2}$; vgyty věčného hoře Brig. $83^{b}{}_{2}$; toť, Tomáši, nevgde tebe LegVít. 48^{b}; střely ďáblovy vgdem GestBřezn. 132 ; aby nemohl nižádný ujíti duchu Antikristova ChelčSiet 187^{b}; ugdeſs mnohé práce Krob. 11^{b}; téj pokuty slušně ujde OlOrt. 20; doklady na *otjíti čeho* v § 74.

ukrásti, ukradnúti sě čeho: ktož sě mečóv vkradne, / ten všelik v oheň upadne AlxV. 497; (zhřešil jsem,) že jsem vkradl svému bližniemu jeho cti, jeho zbožie Admont. B 134^{a}; fugere, ukraſti se, utéci VelQuadr. 365.

ukrátiti, ukrácěti čeho: mého života vkratyl AlxM. 109; (král) mu (Aretovi) životka vkraty AlxV. 1557; (rytíři) svého bluda ukratychu Kat. 2628; by (ty) vkratyl svých hřiechuov Vít. 17^{a}; chci té věci vkratiti Mand. A $198^{a}{}_{2}$.

umenšiti čeho: kto jest vmenſſyl vašie moci Brig. $28^{a}{}_{2}$; jímž by té chvály rád vmenſſyl Štít. ř. $137^{1}{}_{1}$.

umřieti čeho: učiň, abych vmrzyel hřiechu Štít. ř. $167^{a}{}_{2}$; bychom z srdce vmrzely světu tamt. $185^{a}{}_{2}$[1]).

utéci čeho: pravdy a súdu nelzě vteczy Modl. A 6 ; skrze třetie ‚utec' máš rozuměti, aby vtekl [48^{a}] věčné smrti GestBř.; Vtecz múky tamt. 48^{a}; neutečem těžkých a mnohých pokušení ChelčKrof. 5.

utracovati čeho: vtraczowaty toho sbožie Rožmb. 5, 98.

utrpěti čeho: jakož často člověk viece než třeba v rozkoši sobě povolí, takéž slušie, aby vtrpyel druhdy i toho, ješto by mohl požívati Štít. uč. $138^{a}{}_{2}$; když sě od takových věcí sdržíme vtrpijecz jich, ješto bychom mohli jich požívati Štít. ř. $207^{b}{}_{2}$; máš viece vtrpiety své svóle Brig. $91^{a}{}_{1}$; ktož by vtrpiel světských věcí tamt. $92^{a}{}_{1}$.

Podobně je *ubrati, ulomiti, ukousnouti, uříznouti čeho.*

Jako u složek uváděných v § 68, tak ani zde nepociťujeme původní odlukový význam předpony *u*; na př. *uděliti co* (*komu*) neznamená nám „odděliti od, z čeho, dáti od, z čeho", nýbrž „dáti co". Původní odlukový význam se setřel v prostě vidový, a proto má dnes *uděliti* aku-

[1]) *Světu* je asi dativ, ale místo genitivu. Srovn. v § 86.

sativ místo genitivu. Pomáhal tu také vliv nesloženého *děliti co*. Tak vznikl také akusativ u složek *ukousnouti, ukrátiti, ulomiti, utratiti* a *utrhnouti*. Novočes. *ukrásti* má docela jiný význam než staročes. *ukrásti sě čeho*, jehož významu se blíží naše *vykrásti se* (vykradl se odkud). Proto má také akusativ. V původním významě užíváme dodnes složek *utéci, utíkati*. *Ujíti, ucházeti* má v nové češ. zpravidla význam zcela nový: ujde, uchází to. Původní význam proniká, když říkáme: vzduch, kouř uchází. Ve val. a slc. se užívá složky *uchodiť* ve významě našeho *odcházeti, utíkati:* už uchodíte?; uchodili před ním = utíkali BartSlovn. 460. Obecný je dále význam „chůzí se unaviti" (*jsem ušlý*) a význam na př. v *ujíti 10 km*, který byl již v jazyce starém: to dobytče dále pod ním (člověkem) vgde, než by samo vſſlo Štít. ř. $212^{b}{}_{2}$. Složky s *od, odejíti, odcházeti*, zachovávají význam původní, jenže nemáme vazbu *odjíti koho*, nýbrž *od koho*. Vazba *ujíti čeho* zachovala se v kladštině: ty mejch rukouch neujdeš Kubín Lidoml. 241.

Utrpěti má dnes jiný význam než v staré češ.; říkáme na př. *utrpěti škodu, ztrátu*. Staročes. *utrpěti čeho* znamenalo asi totéž, co *vzdržěti sě ot čeho* (§ 55) a novočes. *zdržeti se čeho*. Srovn. k tomu výklady Zubatého ve Sborn. fil. V, 99 a násl. (o *trpný*).

Vedle typu *uděliti čeho* vyskýtá se u našich sloves také složený typ s předponou i předložkou: novočes. *uděliti* (*co*) *z čeho, odejíti od koho, utéci od koho*, staročes. *utrpěti ot čeho* (§ 92). V tomto typě proniká odlukový význam zcela zřetelně. Dále je ještě typ jen s předložkou: *jíti od koho, z čeho* (z lesa).

Tyto složené typy ukazují vesměs na způsob *B*, t. j. spojování našich sloves s příslovci: **děliti čeho u, *jíti koho ot* atd. Vidíme-li, že mnohá jiná slovesa dodnes ukazují nejen na spojování s příslovcem, nýbrž také na spojování s pádem prostým, bez příslovce, lze se tuším domnívati, že také naše slovesa mívala při sobě prostý pád bez příslovce, že tedy bývalo **děliti čeho* atd., že však časem zobecnělo **děliti čeho u* atd. A pozorujeme-li, jak ještě v době dějinné ubývá prostých pádů u nesložených sloves, lze se domnívati, že již v době předhistorické prosté pády mizely a ustupovaly typům složeným. Je arciť možné, že již v době, kdy ještě byla příslovce, nikoli předpony a předložky, vytlačen byl způsob *A* způsobem *B*, že tedy ku př. zobecnělo **děliti čeho u*. Rozhodovati v jednotlivých případech, o který vývoj jde, je nesnadné. Někdy nám pomáhají přídavná jména. Není na př. v dějinné době **prázdniti* (*sě*) *čeho*, nýbrž *uprázdniti sě ot čeho* (§ 56). Vazba s prostým gen.-ablativem *čeho* je však dochována u adjektiva *prázden:* (dům bude) prazden všeho dobrého Štít. ř. $137^{b}{}_{2}$; žej' nelze býti prazdnv již věcí takých tamt. $180^{b}{}_{2}$; aby prazden byl oné druhé smrti tamt. $129^{a}{}_{1}$; čímž prazdnyeyſſy bude (duše) těchto věcí tamt. $186^{b}{}_{1}$. Je proto dosti podobno pravdě, že byla ještě v čes. jazyce vazba *prázdniti* (*sě*) *čeho*, t. j. že nebyla zatlačena již v dobách dřívějších vazbou **prázdniti čeho ot, u*. A snad při bedlivějším prohledání staročes. památek se ještě ona vazba najde. To platí také o jiných případech.

*

Jako jsme viděli dříve (§ 66), že prostý genitiv vyjadřoval nejen význam *ot čeho*, nýbrž i významy *z čeho, s čeho*, tak to pozorujeme také u sloves, o nichž je řeč. Tak nemáme na př. v historické době **blúditi čeho*, nýbrž jen útvary vzniklé z **blúditi čeho ot, s, z*. Hledí sem

blúditi ot čeho: ty velmi viece bludys / sama od pravého čísla Kat. 1317; bludyli jsú ot ložě ŽWittb. 57, 4; bludili sú ot života mater svých ŽKlem. tamt.; bludyly sú od lože svého ŽPod. tamt.;

vzblúditi a *vzblúditi ot čeho*[1]): wzbludy sě myslú ve mnohém AlxH. 227; když jezdi v lese mnoho (Paris), / až sě ot lovcóv zbludy AlxV. 729;

blúditi, zblúditi z čeho: z přikázaní tvých nebludil sem ŽKlem. 118, 10; ti voslové z pravé cesty zblaudili Ezop 29[b]; kto z cesty zbludij Lact. I, s. *avius*;

sblúditi s čeho: móž s pravé cesty ſbluditi OpMus. 109[a]; s pravé viery ſbludy PassKlem. 195[a]$_2$; Sbludyl sem s pravé cěsty Štít. uč. 151[b]$_1$.

Není doloženo **roditi čeho*, nýbrž jen složené typy ukazující na **roditi (sě) čeho, u, z: uroditi sě u koho, ot koho, z koho* (§ 56), *zroditi sě (z koho)*.

Není doloženo *držěti (sě) čeho*, nýbrž jen *vzdržěti sě čeho, ot čeho* (§ 55) a *sdržěti (sě) čeho, ot čeho:* když jest neſdrzal náš otec toho, přišloj' na to, ež . . Štít. ř. 206[a]$_2$; když sě od takových věcí ſdrzijme tamt. 207[b]$_2$; aby sě ſdrzyely od smilstva tamt. 129[b]$_2$; ſdrzyety sě od skutku smilné nečistoty tamt. 152[a]$_2$. Je sice *držěti sě čeho* — Gebauer Slovn. I, 384, 385 — ale v něm jde nikoli o pojetí ablativní, na něž ukazují uvedené složky, nýbrž na genitivní. V tomto druhém významě shoduje se *držěti sě čeho* s vazbami *držěti sě k komu* (§ 75), *přídržěti sě komu* (§ 74), *koho* (§ 86) a *přídržěti sě k komu* (§ 76).

Nemáme *býti, baviti čeho*, nýbrž jen

zbaviti (čeho, z čeho, § 57) a *zbýti, sbýti, otbyti čeho:* (abych) svých nepřátel mohla zbity ŽPod. 150[a]; že málem smysla nezbyla (věhlasnost) Vít. 14[b]; zdalis již zbyl pekelných muk? Štít. Vyš. 11[b]$_1$; zbudeſſ hlavy tamt. 7[b]$_1$; jako smysla zbyw hořem PassKlem. 57[b]$_1$; zbyl sem všie žalosti již Baw. 195[b];

(nejedna matka plakala), ſbywſſy tu svého děťátka AlxV. 804;

odbud jie (ženy) Štít. ř. 130[a]$_2$; aby málem většieho odbyl tamt. 127[a]$_2$; rádi bychom toho skoro odbyly ŠtítVyš. 33[a]$_2$; rádi bychom jich (modliteb) odbyly skuoro tamt. 33[a]$_2$.

§ 70. Setřením významu odlukového, o němž byla stále řeč, vznikl někdy význam partitivní, na př. u *dáti* (dej mi vody). Snad se zdá, že *dáti čeho* má partitivní význam od původu. Tomu však odporuje staročes. *udati, udávati čeho* (§ 63), vyskytující se tam, kde my dnes máme nesložené *dáti, dávati*. Z předešlých výkladů je patrné, že *udati čeho* vzniklo z prajazyko-

[1]) Srovn. podobné vazby s *ot* při předponě *vz* v § 55. Ale není nemožné, že jde vlastně o *zblúditi ot čeho*, kde vedle předpony *z* (= *jz*) je *ot* jako ve *zbaviti ot čeho* a pod. (§ 57).

vého **dáti čeho u* a že tedy znamenalo původně „dáti od čeho". Ostatně říkáme ještě dnes: *dej mu od toho kousek* nebo *z toho*, a říkávalo se i v staré češtině *dáti ot čeho*: dadie jemu ot zlata arabského ŽWttb. 71, 15; dáno bude jemu od zlata arabského ŽPod. tamt. ŽKlem. 71, 15 má *dáti čeho:* dáno mu bude zlata arabského. Vulgáta má zde *de auro Arabiae*. Mohlo by se proto zdáti, že *ot zlata* v ŽWittb. a Pod. je latinismus. Ale tomu odporuje *udati čeho*, mající týž význam jako *dáti čeho, ot čeho* a vzniklé z původního **dáti čeho u*; *dáti ot čeho* ukazuje pak na **dáti čeho ot*. Viděli jsme, že *u* vedle *ot* je u mnohých jiných sloves: *ustúpiti — otstúpiti, upustiti — otpustiti, pustiti ot čeho* a pod. Poněvadž *udati čeho* je nepochybně vazba domácího původu, není důvodu pochybovati, že také *dáti ot čeho* je vazba česká, shodující se s latinskou proto, že obě vznikly stejným vývojem.

Z významu odlukového vznikl partitivní tímto myšlenkovým pochodem: dávalo-li se něco „od, z čeho", nedávala se věc celá, nýbrž jen kousek, trochu z ní. Toto pojetí partitivnosti časem úplně zatlačilo původní pojetí odlukové. A jako mělo *udati čeho* původně význam odlukový, tak i *dáti čeho*. Časem však složky *udati, udávati* (*čeho*) z jazyka vymizely, poněvadž jazyk vystačuje dobře s nesloženým *dáti*. Zachovalo se *udati*, avšak nikoli ve významě partitivním, v nářečí val.: *udáł sa* na študyje BartošDial. I, 169, Slovn. 457, a v laš.: udał všecky peníze Bartoš Slovn. 457. Naše *udati, udávati* (udati koho, udati cenu a pod.) není asi pokračování staročes. *udati, udávati* (*čeho*), nýbrž jsou to složky nově vzniklé.

Genitiv partitivní je pokračování starého genitivu odlukového také u slovesa *koupiti*, na př. koupil si chleba, masa; a srovn. staročes. *kúpiti čeho:* kupte sobě oleje toho Štít. ř. 231^{b}_{1}. Podle *dáti* a *udati čeho* čekáme také *ukúpiti čeho*. Složka *ukúpiti* je doložena, ale jen při předmětě osobním, *ukúpiti u, ot koho* (§ 56). Lze tuším s právem se domnívati, že bylo také *ukúpiti čeho*, t. j. „koupiti od čeho", jehož význam se otřel na význam partitivní a jež zaniklo jako *udati*. Na *ukúpiti* ukazuje také *odkoupiti* (*co*), mající dodnes odlukový význam, který původně příslušel i složce *ukúpiti*, a val. *ukúpiť* (§ 56).

Dále sem hledí *prodati čeho* (ten mu prodal masa!), jak ukazuje *uprodávati:* kdo prvního uprodává a jiného nepřikupuje Kníž. rým. 124.

Také jinde pozorujeme, že se význam partitivní vyvinul z odlukového. Partitivní význam nemají prostá slovesa *bráti, lámati, kousnouti, říznouti čeho*, nýbrž jen složky s předponou *u: ubrati, ulomiti, ulamovati, ukousnouti, uříznouti*. To by bylo lze vykládati tak, že prosté *bráti čeho* atd. s významem partitivním kdysi bylo, ale že časem zaniklo. Byl by to opačný vývoj než ve dvojici *udati — dáti čeho*, kde zanikla složka a prosté sloveso se dochovalo. Kdyby však *bráti čeho* bylo mělo od původu význam partitivní, který je v jazyce dnešním, bylo by těžko pochopiti, proč zaniklo. Dovedeme však jeho zánik chápati při předpokladě, že mělo původně význam „bráti od čeho" a že se stalo zbytečným, když se tento význam otřel. Měl' jazyk vedle něho *ubrati, ubierati čeho*, kde odlukový význam byl

zřetelně vyjádřen předponou *u*. Časem však i tyto složky ztratily význam odlukový, ale zachovaly se, poněvadž nabyly nového významu, partitivního. Z toho vyplývá, že v době, kdy ještě žilo *bráti čeho*, pojem partitivnosti ještě nevznikl z pojmu odluky a že tedy není od původu. Okolnost, že se *dáti čeho* vedle *udati, udávati* zachovalo až do doby dějinné, svědčí o tom, že vývoj partitivnosti z odlukového významu byl nenáhlý, že nebyl ve všech případech současný, t. j. u *dáti čeho* a *udati čeho* že nastal dříve než při *ubrati*. Ostatně může býti příčinou této různosti prostě to, že se *dáti čeho*, ač ztratilo původní svůj význam, déle udrželo než *bráti čeho*, až do doby, kdy již partitivnost vznikla, a proto se dochovalo do dneška.

Nesložené *píti* nemá rovněž genitiv, t. j. nevyjadřujeme jím partitivnost; v *píti mnoho piva* a pod. je genitiv *piva* závislý na *mnoho*, nikoli přímo na slovese. Genitiv mají jen složky *napíti se* a *upíti* (upil piva). Složka první nemá genitiv od původu, protože se *na* nespojuje s genitivem. Od původu má jej jen *upíti*, které znamenalo původně „odpíti od čeho“; tento význam vyciťujeme ostatně ještě dodnes. *Napíti se* (*čeho*) je dnes prostě vidová složka s významem partitivním, jejž má společný s *upíti* a od něhož dostalo bez pochyby genitiv.

V nářečích bývá *upíti* také tam, kde my užíváme složek *napíti se* nebo *vypíti*. Bartoš ve Slovn. 465 má takové *upit, upic si* že Želechovic na Zlínsku (upil si piva = zavdal si, napil se) a ze St. Hrozenkova (Ťen si upíce). V kladštině je *upiti* = vypíti: uš sem jednu (skleničku) upil Kubín Lidoml. 242. V Bartošově prvním dokladě je zachován ještě starý genitiv, ač se odlukový význam otřel, kdežto v kladštině se již ujal akusativ místo genitivu, který byl jazykovému citu nepohodlný; působilo tu asi *vypiti co*, s nímž má *upiti* stejný význam. Zde je viděti, že se z původního významu odlukového vyvinuly v témž případě významy dva: partitivní a prostě vidový. Vyvinul se z něho ještě jeden význam, který je v *upil se, to bych se upil, jakou mám žízeň*. Podobně nemá partitivní význam *ulomiti* (větev), *utrhnouti* (jablko), *ukousnouti* (nemohu to ukousnouti), v nář. valaš. také *ukúsiť*: pes ňa ukúsíl za nohu Bartoš Slovn. 462. Tuto různost lze dobře pochopiti otíráním bývalého významu odlukového.

Význam partitivní nelze někdy dosti dobře rozlišovati od původního významu odlukového. Tak na př. řeknu-li, že jsem něčeho *upil*, proniká tu i pojetí odlukové; mohu proto říci také *odpil*. Podobně *ubrati čeho* lze chápati odlukově; říkámeť místo něho také *odebrati od, z čeho, vzíti od, z čeho*. V *dáti* a *koupiti čeho* setřel se však odlukový význam úplně.

Podle *ubrati* (*odebrati*) *čeho* dostalo genitiv *vzíti*, protože je v blízkém vidovém vztahu s *bráti*; je to dokonavý tvar k němu.

Genitiv místo akusativu jako u *napíti se* shledáváme ještě u složek *nakousati se* (co jsem se toho nakousal), *nalámati, nasbírati, navážiti čeho*. V těchto složkách proniká význam veliké míry dějové: *nasbírati hrušek* = nasbírati mnoho hrušek atpod. Ale užíváme jich také tam, kde jde o malou míru dějovou, o partitivnost; mohu říci také na př. „nasbíral jsem trochu

hrušek". Srovn. v § 126. Toož významovou dvojitost shledáváme u sloves s předponou *u*; tak *ukousnouti* a *ulomiti* může podle souvislosti znamenati jednak velikou míru dějovou („ukousnouti si mnoho"), jednak malou míru dějovou, partitivnost („ukousnouti si kousek"). U sloves s předponou *u* vznikly oba významy otřením původního významu odlukového. Je proto velmi podobno pravdě, že slovesa s *na* mají genitiv podle sloves s *u*, kde je od původu, jako má *napíti se* genitiv podle *upíti*. K slovesům *nasbírati* a *navážiti* nemáme příslušných složek s *u*; mohli bychom se domnívati, že mají genitiv podle složek s *na*, vedle nichž složky s *u* jsou. Zdá se však, že byly složky *usbierati* a *uvážiti*. Jsou dochovány v nářečích. V středobeč. nářečí je *uzbírať:* di uzbíraď hrušek Kašík 123; chtěla sem uzbírať kráve trochu tej trávy tamt. 130. V kladštině je *uvážit:* uvážila třiceť liber másla KubínLidoml. 244. Podle těchto starých dvojic dostávaly pak genitiv složky s *na*, vedle nichž nebyly od původu složky s *u*.

Genitiv u složek s *na* s významem partitivním shledáváme již v jazyce starém. Na př.:

nabrati: s sebú střiebra, zlata nabraw Baw. 157[a]; nabeř s sebau všeliké potravy Br. Gen. 6, 20.

nadělati: naďelali sobě věníkův Br.Gen. 3, 7; z běli pšeničné naďelás toho tamt. Ex. 29, 2.

najiedati sě: když sme se nagjdali chleba do sytosti Br. Ex. 16, 13.

napiti, napíjěti sě: (sv. Prokop) napigal sě vody Hrad. 6[a]; (Josef, Marie a Ježíš) se dobře studené vody napigiechu OpMus. 72[b].

naploditi: ze všech synův, kterých naplodila Br. Is. 51, 18.

nastavěti: nastavějie sobě zákonóv zvláštích ChelčKrof. 55.

navázati: navázati listí fíkového Br. Gen. 3, 7.

Jsou v staré češtině slovesa s *na* pojící se s genitivem, u nichž podle našeho jazykového cítění neproniká ani význam velikého množství dějového ani význam partitivnosti. Ku př.:

nachýliti čeho: Nachyl medle věderce svého Br. Gen. 24, 14.

nakloniti čeho: nakloň ucha svého Br. Žalt. 45, 11; naklonjš uší k přikázaním jeho tamt. Ex. 15, 26.

natáhnúti čeho: natáhni provazů svých Br. Is., 54, 2.

navščěviti, -ieviti koho: rač nawſſtyewyty této přeswaté oběti Štít. ř. 165^{b}_{2}.

Je možné, že se zde v staré češtině pociťoval význam partitivní, ale i kdyby se nebyl cítil, mohla tato slovesa dostati genitiv podle sloves, o nichž byla shora řeč. Šlo by pak o další rozšíření genitivu, totiž také k slovesům, která nemají význam partitivní ani nevyjadřují velikou míru dějovou.

Jev, o nějž nám jde, bylo by lze vykládati také jinak. Připomněl jsem, že významy, které vyciťujeme z *nasbírati* atd., nejsou od původu. Možná že tyto složky, než nabyly těchto významů, měly význam prostě vidový, vyjadřovaly dokonavost ke *sbírati* atd., jako je *napíti se* prostě vidová

složka k *píti*. Také u složek s *u* pozorujeme vedle významů totožných s významy složek typu *nasbírati* význam prostě vidový: dial. *upíti* (= napíti se), obec. *ukousnout, ulomiti, utrhnouti co*. Že se významy takového rázu, jako jsou u složek typu *nasbírati*, vyvíjejí z bývalého významu jiného, o tom v § 122 a násl. Pak by bylo možné, že když ještě jak složky s *u*, tak s *na* měly význam prostě vidový, složky s *na* dostaly genitiv od složek s *u*. Tak bychom pochopili snadně genitiv v případech jako *nachýliti věderce, ucha*, kde jde spíše o význam prostě vidový než jiný. Tato slovesa s *na* se pak časem rozdělila na dvě skupiny tím, že některá z nich význam prostě vidový podržela, jiná pak nabyla významů, které má dnešní *nasbírati*. V podstatě se arciť oba výklady shodují v tom, že pramenem genitivu u sloves s *na* jsou slovesa s *u*.

§ 71. Také slovesa mající v staré češtině prostý dativ, *dívati sě čemu* atd. (§ 58), ukazují jako slovesa s genitivem na bývalé spojování s příslovcem. Tak vedle *dáti čemu* je *přidati čemu* (§ 74); vedle *hoditi sě čemu* je také *hoditi sě k čemu* (doklady v Gebauerově Slovn. I, 445—446). Vedle *chýliti sě čemu* je i *chýliti sě k čemu* (Gebauer Slovn. I, 576) a *přichýliti sě k čemu*, srovn. novočes. *přichýliti se*. Vedle *kloniti sě čemu* bylo v staré češ. zpravidla *kloniti sě k čemu* a je novočes. *kloniti, přikloniti se k čemu*. Vedle *znáti sě čemu* bylo již v staré češtině *přiznati sě čemu* (§ 74) a *znáti sě k čemu:* (dva mládenci) k tomu sě znají NaučBrň. 1. A je i v nové češ. *znáti a přiznati se k čemu*.

U slovesa *hoditi sě* má tato dvojitost obdobu u příd. jména *hoden;* je *hoden čemu* i *k čemu* (Gebauer Slovn. I, 447—448).

Jako při genitivě-ablativě, tak i zde pozorujeme, že se mnohá slovesa vyskytují v dějinné době jen v některém ze tří složených typů. Tak na př. máme jen *přistúpiti k komu*, nikoli také *stúpiti komu*. Ale u mnohých sloves drží se podnes prostý dativ vedle složených typů: *dáti komu* (*co*) — *dáti ke komu, přidati komu, k čemu; vrátiti komu* (*co*) — *vrátiti se ke komu, k čemu* atd.

U některých sloves zobecněla časem vazba jen s prostým dativem, kdežto v starším jazyce měla tato slovesa ještě některý ze složených typů. Jsou to zejména slovesa znamenající dicere:

dieti k komu: dije svatý Bernart k tiem (psáno: tijem) Štít. ř. 235^{b}_{1}.

mluviti k komu, přimluviti komu, přimluviti sě k čemu: pastuchy mluwichu k sobě EvOl. 210^{b} = Luk. 2, 15; k svým mluwij hospodin Štít. ř. 176^{b}_{2}; přimluwil moři Rudému Br. Žalt. 106, 9; k tomu sě svatý Pavel przymluwyl a řka: a jáz najmenší z vás ponesu nosidla PassKlem. 177^{b}_{1}.

praviti k komu: an k nim prawyeſſe Štít. ř. 119^{a}_{1}; poče Ježíš prawyti k zástupóm EvOl. 208^{a} = Mat. 11, 7.

řéci k komu: poče rzeczi syn boží k městu Štít. ř. 122^{b}_{1}; chci k duchovnějším rzeczi něco tamt. 175^{a}_{1}; Rzyekl Jan k zástupóm EvOl. 206^{a} = Luk. 3, 7.

večěti k komu: bóh wecze k ňemu Štít. ř. 132^{a}_{1}; Weczechu k ňemu židé tamt. 143^{a}_{2} ; wecze Maria k anjelu EvOl. 208^{b} = Luk. 1, 34.

Srovnáme-li na př. staročes. *kloniti sě čemu* a novočes. *kloniti se k čemu*, je patrné, že dativ *čemu* znamenal původně totéž, co *k čemu*. Tento původní význam, „směrový", jak říká Gebauer v Přír. ml. 330, se u prostého dativu nezachoval. Prostý dativ se drží velmi hojně, ale veskrze s otřeným významem původním: *dáti, nésti, vrátiti* atd. *komu* (*co*). Necítíme tedy, že na př. v *nésti komu* (*co*) znamenalo *komu* původně „směrem ke komu", jako znamená směr *k čemu* na př. u *jíti* (jdu k Museu = směrem k Museu). Proto pozorujeme všude, kde jazyk má jednak prostý dativ, jednak některý ze složených typů, významové rozdíly mezi obojími vazbami. Tak se liší významem *dáti komu* (*co*) od *dáti ke komu, přidati komu, k čemu* (*co*); *nésti komu* (*co*) od *nésti ke komu, přinésti komu* (*co*); *psáti komu* od *připsati, -pisovati komu* (*co*), *připsati k čemu* (*co*); *sloužiti komu* od *přisluhovati komu*; *vésti komu* (*co*) od *přivésti komu* (*co*), *vésti, přivésti ke komu, k čemu*. Také mezi jednotlivými typy složenými jsou významové rozdíly, vzniklé jednak zachováváním původního významu směrového, jednak jeho stíráním; o tom v § 80. Někdy je rozdíl mezi obojími vazbami ten, že prostý dativ bývá ve významě přeneseném, složený typ pak ve významě hmotném: *blížiti se čemu* (význam *A* se blíží významu *B*) — *blížiti se ke komu, k čemu*; *(po)kloniti, klaněti se komu, čemu — kloniti, přikloniti se k čemu; rovnati se komu, čemu — rovnati* (*co*) *k čemu* (na př. rovnati nové knihy k starým). Jindy bývají různé vazby i ve významech přenesených; je ku př. *slušeti komu* (šaty mu slušejí) — *příslušeti komu* (přísluší mu právo, slovesu přísluší jistý význam); *hoditi se komu — hoditi se k čemu*. Tuto rozmanitost lze dobře pochopiti z otírání původního významu směrového, který příslušel jak prostému dativu, tak předložkovému i předponě. Zvyk starší pak ukazuje, že tyto rozdíly nejsou od původu. Viděli jsme, že se v starším jazyce říkalo ještě *hoditi, kloniti, znáti sě čemu*, kde dnes říkáme *hoditi, kloniti* a *znáti se k čemu*. Starší jazyk měl ještě *dívati sě čemu* v hmotném významě „dívati se nač", my máme vazbu s dativem prostým jen u *diviti se čemu*, t. j. ve významě přeneseném, který v starším jazyce příslušel vedle významu hmotného také slovesu *dívati sě*; srovn. v Gebauerově Slovn. I, 251. V staré češtině mívalo *slušěti komu* ještě význam určitější, než má v češtině nové, t. j. „býti poddánu komu": však mu (císaři) všickni králi flussie Kat. 326.

§ 72. Otření původního významu směrového u prostého dativu pokročilo někdy ještě dále, než jsme viděli v případech typu *dáti, nésti komu* (*co*). Říkáme na př.: *už se vám blíží prázdniny*. Dativ *vám* je podle našich mluvnických pravidel dativ vyjadřující t. zv. předmět nepřímý, „jehož se děj netýká přímo a neprostředně, nýbrž nepřímo a takořka prostřednictvím něčeho jiného" (Gebauer, Přír. ml. 333). Bartoš (Skladba[6] 53) nazývá jej dativem předmětu dotčeného, „jehož se děj nebo stav nějaký dotýká, ale tak, že ještě není závislý na slovese příslušném". Jiní mluví o dativě volném. Tento název je nejvhodnější, poněvadž se jím vyjadřuje, že

dativ není závislý na slovese, že necítíme jeho souvislost se slovesem, jako ji cítíme na př. v *nesu komu* (*co*).

Dělí se pak tento dativ, řekněme třeba volný, na dativ prospěchový, zřetelový a dativ ethický. V našem případě bylo by *vám* dativem prospěchovým nebo snad zřetelovým. Vidíme-li, že prostý dativ bývá při slovese *blížiti se* také tam, kde nelze mluviti o dativě volném, na př. *význam A se blíží významu B*, a víme-li, že otřelý význam dativu v tomto případě vznikl z původního významu určitějšího, směrového, nelze pochybovati o tom, že i dativ *vám* byl původně právě takový dativ jako v *blížiti se čemu* nebo v staročes. *kloniti sě čemu*, t. j. *blíží se vám* znamenalo původně „blížiti se k vám". Jinými slovy, dativ t. zv. volný vznikl otřením původního významu směrového u sloves, která se pojila a pojí s dativem. Od těchto sloves se pak tento volný dativ šířil také k slovesům, která se od původu s dativem nespojovala, a vůbec do jiné souvislosti, než v jaké býval původně, ku př.: *to je ti krása, to vám byl mráz* atd.

Jiný příklad vývoje dativu volného je *bráti sě komu*, které se čte v Písmě Mat. 21, 5: aj, král tvój béře se tobě tichaj RokycPost. 1[b]; aj, král tvůj béře se tobě tichý Br.

Zde je tuším ještě dosti zřetelný původní význam „k tobě", který je v novočes. *odebrati se, ubírati se ke komu*. To vyplývá také z jiných památek, které tu mají na př. *přijíti tobě:* se ova, král tvój prziſel tobě pokojný EvSeitst. 139; aj, král tvój przyſſyel tobě pokojný EvOl. 205[b]. *Přijíti komu* je starší podoba dnešního *přijíti ke komu*, jako je na př. *přilnúti čemu* starší podoba k dnešnímu *přilnouti k čemu* (§ 74). *Přijíti tobě* svědčí tedy, že *komu* v *bráti sě komu* je od původu dativ směrový, nikoli t. zv. volný.

Srovn. ještě v § 78.

§ 73. Složená slovesa spojující se v dějinné době s prostým pádem předmětovým, *utéci čeho, zbaviti čeho* a pod., jsou nejstarším typem skutečných slovesných složenin.[1]) Z toho vyplývá, že typ *lúčiti ot čeho* stojí vývojově mezi nejstarším typem *otlúčiti čeho* a nejmladším *otlúčiti ot čeho* a že tedy není přímým pokračováním onoho původního typu **lúčiti čeho ot*, kdy nebylo ještě předpon ani předložek, nýbrž byla příslovce. V době dějinné pozorujeme, jak se rozmáhá typ *otlúčiti ot čeho* na újmu obou typů starších. Dále se pozoruje, že se jednotlivé typy ujímají časem u jiných sloves než v jazyce starším a že bývalá volnost v užívání všech tří typů u téhož slovesa ustupuje velmi často typu jednomu. V podrobnostech je tento vývoj dosti pestrý. Bylo to viděti již z některých dokladů uváděných v předešlých výkladech a bude to ještě zřetelnější z příkladů, které následují. Připomněl jsem některé doklady již dříve proto, že jsem jich potřeboval k osvětlení jevů, o něž mi šlo.

[1]) To dokazují jiné jazyky indoevr.; srovn. Zubatý VČA. X, 521 a Prace lingw. 80.

§ 74. Několik stč. dokladů na typ *otlúčiti čeho*:

dobyti roka (= býti, pobýti do ustanovené lhůty): otrok přistál byl u hospodáře do roka; i byl u ňeho půl léta a šest nedělí a potom odešel nedobyv svého roku OlOrt. 6.

dojěti čeho: jakž brzo (Přemysl) Libušě dogyede DalC. 13[b]; jiné doklady v Gebauerově Slovn. I, 283.

dojíti čeho: jim (řeckým a pohanským vojům) bě věděti dáno, / že jakž jitřě bude ráno, / kda sě slunce prosvietí, / tu sě spolu vojem sníti / i dogyty bylo bojě AlxV. 1829; dogyde déšč hrozný země DětJež. 2 (ČČM. 1888, 456); české vojsko toho města dogyde DalC. 147[b]; (Joachym) zahanbiv sě nedogyde domu Levšt. 182; bóh daj, doſlo tvého slucha tamt. 383; nepřěstal tam tisknúti kopie, až kopie doſſlo řebra Brig. 73[a]$_1$; (Ježíš) počě apoštolóm nohy mýti a ubruscem utierati, až dogyde Petra Drk. 155[b]; túto cestú jdi, až i hory vysokéj doydeſſ GestKlem. 182; (mnich) vyšed ... nočního času z kláštera ... [69], tajně otcova domu doſſed (celý den se potuloval) JeronMus. 69[a].

doletěti čeho: šípi svatého Saviniana nedoletyewſſe u povětří povisli Pass. 470 (Gebauer Slovn. I, 288); ti všickni šípi svatého Seviniana nedoletyecz u povětří povisli PassKlem. 191[a]$_2$; (duše) dna nedolety Lucid F. 131[a].

dolézti koho: (liška) tam k dřevu smutně přiběže, / orla svú prosbú doleze Baw. 27[a].

doložiti čeho: takž ona (zrádcové) své dienie dlúhé / doloſiſta noci druhé AlxBM. 204 (= odložili do noci).

donésti (sě) čeho: aniž se to tehdáž doneſlo ucha tvého Br. Is. 48, 8; aby se věc ta Pyrrha doneſla HrubLobk. 90; jestliže se donese (ten hovor) pánóv JMtí SvědPražs. 48 (z r. 1526).

dopásti čeho: ten jistý mládenec, jakž brzo postele dopadl, inhed velmi tvrdě s (!) toho trudu usnul GestBř. 46; než sú dopadly rokle pervenerunt ad pavimentum Pror. Dan. 6, 24 (Gebauer Slovn. I, 249).

dopuditi čeho: (Leva) dopudy Pražan velikého hoře DalC. 42[a]; žiezen ... dopudi žaludka núzi Baw. 116 (Gebauer Slovn. I, 301).

dosahati čeho: (řebřík) na zemi stojě nebes doſahaſſe PassKlem. 194[a]$_2$; jiné doklady v Gebauerově Slovn. I, 303.

došívati čeho: jakož u jiných ran šitých též tu na dolejším miestě nedoſſyway rány (= do rány, k ráně), ať próduch má talov Sal. 549.

dotáhnúti čeho: každáť (ctnost) má podlé sebe s obú stranú neslušnost a sama drží prostřednie miesto. Ktožť nedotahne ctnosti, tenť jie nemá ŠtítMus. 109[b]$_1$; jiné doklady v Gebauerově Slovn. I, 313.

dotieti čeho: kat čtyři rány dav jiej (sv. Cecilii) krku nedotal PassKlem. 257[b]$_1$.

dotřieti sě čeho: (Bessus) v tomž hněvě sě voza (Dariova) dotra / ... na Patrona sě pochápav ... AlxBM. 163.

dovésti čeho: dowed mě toho svatého otcě Urbana PassKlem. 256[a]$_2$; (Bartoloměj) kázaním svých úst mnohé lidi dowedl světlosti královstvie

nebeského Mat. 145[a]; ta cesta dowede prvé blažnosti ŠtítMus. 118[a]$_2$; jiné doklady v Gebauerově Slovn. I, 317.

napásti čso: (sv. Augustin) napadu (= napadv?) kníhy kacieřóv Manicheóv . . . podržal sě jich bludu ŠtítMus. 140[a]$_2$; (ženu) pak teprv (po smrti mužově) práce i napadne aneb hanba Štít. uč. 9[b]$_2$; hleď, aby vás nenapadl kašel ČČM. 1884, 547 (v písni asi z r. 1525).

nastúpiti čso: naſtupy jej (Mikuláše) buolest tak veliká, jakž i jména Jezukristova zapomanul vzývati PassKlem. 246[a]$_1$.

nazřieti koho: (bože,) rač mě dnešní den nazrzyety tak milostívě Modl. 26[a]; svatú M. Magdalénu naplňenú sedmi běsy nazrzyel jsi (bože) tamt. 3[b].

nadstúpiti koho: neb ji (kněžnu) inhed buolest nadſtupy PassKlem. 139[a]$_1$.

otběhnúti čeho: (dívky) mne ſwazany tuto odbyehu DalC. 26[a].

otehnati koho: což nynie zde lid netbavý / jest hřiechem otehnani tebe Rúd. 2633.

othoditi čeho: Othodte jiej (sv. Juliány) toho, cožť jest zaslúžila (= odhoďte od ní, nedbejte na to) PassKlem. 63[b]$_2$.

otjěti koho: nemohúce jemu nic učiniti, / tu jeho musichu odgieti Baw. 157[b]; královno milá, nemni sobě, / bych tebe tak odgel, jakžť se zdá tamt. 1[b]; od toho času, jak ste nás odjeli, hůře s námi není KatŽer. II, 277.

otjieti čeho: ješto (částka) gyey (Marty) nebude otyata Alb. A 84[a].

otjíti, otchoditi čeho: kteřížto (mudrci) když uslyšěchu, krále odgidechu Koř. Mat. 2, 9; (lotři,) jenž oblúpichu jeho a pobivše otgidu zaumrlého (!) EvSeitst. 146[a] = Luk. 10, 30; (nepřátelé) nenalezše jeho na tom miestě, kdež jsú jeho odeſſly, nuž se do háje Mand. A 206[b]$_1$; otgide jich Otc. B 94[b]; nalezl pan Mikuláš, ano žena jeho umřela, kteréžto byl odſſel Mill. 7[a];

aby nás provodili a nikdie nás neodchodílí Otc. B 22[b].

otlúčiti, otlučovati čeho: abyste vrchniej múdrosti nebyli otluczeny Kat. 2116; ten sě je člověk jedno tělem otluczyl ſwyeta Alb. A 34[b]; aby sě člověk otluczyl svěckého (!) utěšenie tamt. 42[a]; by nebyli otluczeny / té nebeské radosti / ti, ktož slúžie jie (sv. Dorotě) Vít. 90[b]; lidí jsa odluczen Otc. B 178[b]; abychom nebyli odluczeny věčného spasenie Mat. 11[a]; býti boha odluczenu Štít. uč. 9[a]$_1$; (apoštolové) byli obecného hluku odluczeny Štít. ř. 6[a]$_1$; býti boha otluczenu ŠtítSáz. 4[a]$_2$; odluczen budeš všeho dobrého ŠtítBud. 159; ti, ješto budú buožie milosti odluczeny PassKlem. 98[a]$_2$; komuž ona (matka boží) ráčí spomocnice býti, nikda boží očí nemóž odluczen býti PassNitr. 1[a]; protož jest buoh nebyl chuzí, / byť byl své moci odluczen OpMus. 155[a]; že jej (císař Arnošta) zbavuje / a vladařstvie odlučuje Baw. 80[a]; poněvadž je bóh zamietá a milosti své je odluczuge ChelčPař. 145[b].

otemřieti, otumřieti čeho: (žena tvrdila,) že jest těch zlatých nebrala ani o nich co vie dotýkajíce, že by jich muž jejie neodemřel NaučBrn. 19; kterak bych jie (dcery) odvmrzel? ŠtítJHrad. 45[a]$_1$.

otpásti koho: pakli kdy nad námi obleví (ďábel), toho nečiní proto, aby nás litoval anebo nás odpadl boje se nás ChelčKrof. 65.

otpověděti, otpoviedati sě čeho: donidž sě kto neodpowíe toho všeho Mat. 228^{b}; (mládenec) napsal, kak sě jest Jezuchrista i křesťanské viery otpowyedyel PassKlem. 53$^{b}_{1}$; ktož sě svého všeho statku neotpowye tamt. 112$^{a}_{2}$; otpowiedaſſ-li sě Jezuchrista svého tamt. 53$^{b}_{1}$.

otpustiti čeho: že jemu (lotrovi Ježíš) hřiecha odpuſtyl Vít. 87^{b}.

otskočiti čeho: chci znamenie položiti, po nichž by, ké jest která (láska), brzo poznal a zlé odſkoczyl Štít. ř. 94$^{a}_{2}$; když v tom (lži) bude (kdo) poznán, odſkoczíe jeho (lidé), všem bude lacin ŠtítMus. 68$^{b}_{1}$; odſſkoczme svú myslí světa Štít. ř. 124$^{b}_{2}$; (aby lidé) k sobě přišli a světské marnosti odſkoczyly tamt. 117$^{a}_{2}$.

otstúpiti čeho: tohoto světa otſtupiti Túl. 85^{b}; neotſtupuy mne ŽWittb. 118, 8; neodſtupuy mne ŽPod. tamt.; (Rusové a j.) by ... byli svých modl odſtupíecze AlxB. 236; této řěči chci odſtupity Levšt. 126; bych jie (duše) ďáblu neodſtupyl Rúd. 634; když smrt příde, odſtupye všeho (lidé) HomKlem. 2 ; má moc neodſtupi tebe JiřBrn. 322; Petr večě: hospodine, jáť tebe neotſtupym Hrad. 80^{a}; když také pýcha neb smilstvo odſtupy člověka Štít. uč. 102$^{a}_{2}$; (dva svatí) než by odſtupyla spravedlné viery Štít. ř. 45$^{a}_{2}$; (svatý Bernard počal) hledati, kak by sě lstivému ďáblu obráně nebezpečného světa odſtupye v duchovní stav vstúpil PassKlem. 181$^{a}_{1}$; tu ty se mnú jmáš býti odſtupye svých bludóv tamt. 185$^{b}_{2}$; (ďábel) jich odſtupí Otc. B 48^{b}.

otsúditi čeho: ktož (k té hoře) skrzě svatú vieru nepřistúpí, věčného života otſuzen bude Krist. 20^{a}; tak jsem byl boha otſuzen Krist. B 3^{a}; tak jsem byl buoha odſuzen PassKlem. 71$^{a}_{2}$; (výbojce) šíje odſudichu Baw. 53^{a}; (Libuše) jej (Rohoně) té dědiny odsaudila Háj. 9^{b}.

ottisknúti čeho: (Bessus) mnohokrát mečě sě lapav, / na Patrona sě pochápav, / jehož ho snadno odtyzzku AlxBM. 167.

ottrhnúti čeho: odtrhwſſe se světského nepokoje Štít. uč. 77$^{b}_{1}$; nechtiec sě jich (světských věcí) chutně odtrhnuty Štít. ř. 176$^{a}_{1}$.

otvésti čeho: (zhřešil jsem,) že jsem kázal, povolil, naučil, navedl, poradil ke zlému skutku, moha to dobře staviti i otweſty toho Admont. B 134^{a}; chytrý ďábel, když nemóž koho odweſty panenstvie Štít. uč. 47$^{a}_{1}$; když sě toho stavu manželského otwedl (Hilarius), tak svatý život vedl, jež jest biskupem zvolen PassKlem. 49$^{a}_{1}$.

otvolávati sě čeho: aby sě pro to neodwolawal mše svaté Hus Hř. 250^{a}.

otevstati čeho: (pomoz mi,) bych otewſtal hřiecha mého Rúd. 2001.

otžehnávati sě koho: znamením spasitedlným svatého křížě sě tebe odzehnawagy PassKlem. 208$^{b}_{2}$.

podstúpiti koho: zlý duch podſtupyl syna božieho pokušením Štít. ř. 124$^{b}_{2}$; niedwieda (!) neb vepře podſtupýtí ŠtítJes. 88$^{a}_{1}$; tehdy podſtupi všechny strach EvSeitst. 146^{b} = Luk. 7, 16.

podjíti koho: Čechy jě (Polany) bojem podgydu DalC. 113^{b}; Čechy Němcě udatně podgydu tamt. 126^{b}.

přiběhnúti komu: (Němci) Knyezy náhle przibiezechu / a to jemu všechno pověděchu Hrad. 28ª.

přiblížiti sě komu: jižto sě mně prſiblizîugîu ŽKlem. 54, 19; przyblyzy sě vám královstvie nebeské Alb. A 47ª; przyblyzyla sě tobě, pane HymnOpav. 191ª; Przyblizzte sě buohu EvOl. 167ª = Jak. 4, 8.

přibýti komu, čemu: hledajte najprvé královstvie nebeského a spravedlnosti jeho a to všechno przybude vám EvSeitst. 146ᵇ = Mat. 6, 33; svatého ducha przybud nám milost assit nobis HymnOpav. 77ᵇ.

přičíněti čemu: hřiech hřiechu przyczyniegicz Brig. 29^{b}_{1}.

přičísti komu: to všecko przicztено jest bohu ChelčPař. 188ª.

přidati čemu: hospodine, u vóli tvéj przidal si kraſie méj moci ŽWittb. 29, 8.

přídržěti sě čemu: aby (duše) najvýš dobrému sě przydrzala ŠtítVyš. 16^{b}_{1}; Prſidrzala sě pastvě duše má ŽKlem. 118, 25; králi Kristovi przydrzyechu sě HymnOpav. 151ᵇ; przydrzyely sú sě hospodinu tamt. 181ª; tomuť sě dobro nám jest przydrzyety Modl. 5ª.

přihoniti čemu: (Julian) počě Galika násilím ďáblovým modlám przyhonyty PassKlem. 112^{a}_{1}.

přijednati sě čemu: dobrým lidem sě przygednaty Alb. A 21ª; kámen ten zavřený przygednan stěnám HymnOpav. 12ª.

přijíti (*-choditi, -cházěti*) *komu, čemu:* ktereýs koli přídu škodě AlxBM. 141; třetí dar tělu przijde Štít. ř. 183^{a}_{2}; bude-liť to, že chlap sníde, / tobě sbožím (s sbožím?) žena prside Jid. 220; miloval kletvu i przigide jemu ŽWittb. 108, 18; prſyde jemu ŽKlem. tamt.; przide jemu ŽPod. tamt.; aj, král tvój przyſſel tobě Štít. ř. 146^{a}_{1}; když komu przijde skrze kostelní svátost omytie hřiechóm tamt. 137^{a}_{2}; jakž jí (Marii) przyſſlo poselstvie tamt. 245^{b}_{2}; všecky věci, kteréžkoli modléce se prosíte, věřte, že vezmete a przigdut vám ChelčPař. 148ᵇ; Ne przichod mně noha pilnosti ŽWittb. 35, 12; Neprſichodi mi ŽKlem. tamt.; (chvála světská) przichazie dobrým mužóm, že pro žádost chvály činie dobré skutky GestBřezn. 114ª.

přilnúti čemu: Przylnula puodu (= pavimento) duše má ŽPod. 118, 25.

přilúčiti čemu: (sv. Dorota) buohu nábuožně poděkovala, jenž ji ráčil svatým děviciem a mučedlniciem przyluczyty PassKlem. 62^{a}_{2}.

přiměřiti (*sě*) *čemu:* (ďábel) muož-li koho požiti na tom, aby se přiměřil světu, . . dosti on na tom má ChelčKrof. 49; przymyerzy nás našemu bohu Sequ. 357; przymyerz ny bohu miloscivú prosbú tamt. 360.

přimiesiti čemu: smiech bolesti bude przymyeſſen ŠtítVyš. 11^{b}_{2}.

přimluviti, -mlúvati komu: doklad na *-mluviti* v § 71; přimluwali jemu i druzí řkúce BojŠtokh. 12ª; (lotři) przymluwachu jemu (Kristovi) Mat. 376ᵇ.

připodobnávati sě čemu: neroďte sě tomuto světu przypodobnawaty Štít. ř. 169^{b}_{1}.

přirovnati, -rovnávati čemu: bude przyrownan múdrému muži Mat. 95ª; šeřednáj' to částka, kteráž sě své větší straně neprzyrowna Štít. uč. 91^{b}_{2}; pakliť sě panie chtie v tom knyeznam przyrownaty tamt. 139^{a}_{1}; przyrow-

naty sě buohu PassKlem. 214^{b}_{1}; nebeské koruně przyrownaty (nás) kaž HymnOpav. 101^{b}; že sě przyrownawa mým obyčějóm Boh. 342.

přisluhovati komu: kto mi bude prziſluhowaty EvPr. Jan 12, 26.

příslušěti čemu: kteráž (města) kniezecztwy przisslussiegy PrávSoběsl. 56.

přístáti komu: pastýř przyſtogy svému stádu HymnOpav. 151^{b}; jiné doklady v § 170.

přistaviti čemu: (sedlák) przyſtawyl jim (ovcím) pastuchu Brig. 42^{a}_{1}.

přistúpiti čemu: koſtelnym dveřím przyſtupy PassKlem. 85^{a}_{2}.

přitéci komu: kamožť jedno on (kůň) poteče a komuzty on przytecze DalC. 106^{b}.

přitovařišiti komu: by byl vítěz vítězóm přěmožený przytowarzyſſen HymnOpav. 140^{b}.

přivésti komu: jenž je przywede krzyeſtanſky vieřě Kremsm. 92^{a}.

přivolati čemu: takových lidí radě slušie přivolovati ŽídSprav. 22.

přiznávati sě čemu: všecky dluhy, kterimz sě lidé przinawagi Práv Soběsl. 69.

shladiti čeho: nebo odpuſť tomuto lidu vinu nebo ſhlad mě ſwych živých knih, v nichž mě napsal (!) Alb. A 5^{a}.

sníti světa: král Filip ſwyeta ſnyde AlxV. 114; svatý Prokop ſwyeta ſnyde DalC. 114^{b}; kněz Bedřich ſwyeta ſnyde tamt. 124^{b}; biskup Heřman ſwyeta ſnyde tamt. 112 ; (čeleď) ta bez mála ſwyeta ſnyde tamt. 131^{a}; nevieš, že mi ſwyeta ſnyty Vít. 35^{b}; jakž sem ſwyeta ſſel JiřBrn. 366.

složiti sebe: ſloziecze ſebe všicku zlobu JeronMus. 17^{a}.

spásti, -dnúti čeho: některá (ovce) snad ſkaly ſpadne AlxV. 1118; ſpadlay koruna našie hlavy Štít. ř. 92^{a}_{1}.

seprati čeho: máme také i my poskvrny ſwych dúš ſepraty Štít. ř. 67^{a}_{2}.

ssazovati čeho: pyšného a mocného ſſazuges ſtolyczie JeronMus. 31^{a}.

ssiesti čeho: chci jiej (Kateřině) ſweho ſtola ſſyeſty KatBrn. 15^{a}.

sstúpiti čeho: mám jemu (králi) Malešova bez zmatku sstúpiti ArchČ. VI, 22 (z r. 1410); knieže a páni Benátčané s ní (královnou) smlúvu udělali, že jí ſſtaupili jednoho zámku Lobk. 68^{a}.

strhnúti čeho: (Pavel) šíp jemu (Matějovi) (s) samostřela strhl OlOrt. 5 (předložka doplněna vydavatelem).

svléci čeho: (mládeneček) rúcha ſwleczen a náh . . . na lúče posazen PassKlem. 48^{a}_{2}; to dobré rúcho ſebe ſwlek chudému dal tamt. 55^{a}_{1}; Swleczte ſebe . . . . starého člověka JeronMus. 17^{b}.

vyznávati sě čeho: zpovídati se, wyznawati se hříchůw VelQuadr. 1897.

vzpomanúti, vzpomínati čso: (aby) wzpomanuli skutky božie ŠtítVyš. 22^{a}_{2}; zda wzpomínaſſ onu chvíliu Jid. 275; (církev) wzpomijna smrt našeho otce Štít. ř. 117^{a}_{2}.

zhojiti sě čeho: jakž brzo sě (kníže) úraza zhogy DalC. 106^{b}; zhogy-li se té nemoci Štít. uč. 9^{b}_{1}.

zhynúti čeho: nejsem poslán, jedne k ovcem, jenž zhynuly sú domu Israhelova EvSeitst. 142[b] = Mat. 15, 24; jděte k ovciem, které sú zhynuly domu israhelského Bibl. J Mat. 10, 6.

zniknúti čeho: když na ňe (pomlouvání) péče nemáme a smělú mysl máme k ňemu, tehdy jeho nikdy nezniknem ŠtítPař. 92[a].

zpoviedati, spoviedati sě čeho: zpowiedachuu sě ſwích hřiechóv Mat. 34[a]; velí sě nám král nebeský našich hřiechóv zpowíedaty tamt. 34[a]; čeho sě máme zpowyedaty Štít. uč. 133[a]$_1$; dokad by sě ſwich hřiechuov neſpowyedal PassKlem. 50[b]$_1$; toho sě . . . zpowiedaty Brig. 58[a]$_1$; ciesař jal sě zpowiedati všech svých běhóv GestBř. 40[b]; Zpowjdati se . . . hříchůw VelQuadr. 1897.

zpraviti sě čeho: (Kristus se) nerodil zprawyty malým mluvením velikých věcí, ješto sú naň nevinně mluvili Alb. A 32[a]; (aby Vlasták a Soběš) k ňemu (knížeti) přišli na Vyšehrad a toho se zpravili před ním, proč sú Launu spálili Háj. 44[a].

zvláčěti sebe: (sukní) těch ſebe nezwlaczegi Kab. 32[a].

zaprositi, zaprošovati čso: na zpovědi mše zaproſyty přikazují (kněží); těch mší u toho kněze neslušie tomu, ktož rozumie, zaproſſowaty Štít. uč. 140[b]$_1$; když mše zaproſſygij neb vijiljie neb žaltářě tamt. 140[a]$_2$.

Sem patří také složky *ubáti sě koho, učistiti, zčistiti čeho, ustúpiti čeho* a j. uvedené v § 63.

§ 75. Několik stč. dokladů na typ *lúčiti ot čeho:*

bráti sě ot koho: tu svého diela přěstachu a druh ot druha sě brachu DalC. 4[b]; (sv. Egidius) od toho pústenníka sě bral PassKlem. 189[b]$_1$.

dáliti sě ot čeho: doklady v § 64.

děliti sě s kým: jeden se dyelyl právě s bohem, druhý neprávě Štít. uč. 139[b]$_1$.

držěti sě k čemu: ačť sě budú (děti) drzyety k svým (k Čechům) DalC. 119[a].

honiti ot koho: svatý Kliment nevěda jako zabylú ji (ženu) od sebe honyeſſe a na svatého Petra sě hněváše. K ňemužto svatý Petr vece: . . . proč svú matku od sebe honyſſ? PassKlem. 116[a]$_1$.

hladiti s, z světa: (Sizara) hladil s světa syny israelské mocí Kruml. 68[a]; meč je (zlé věci) ihned stíhá, hladě z světa ChelčSiet 132[b].

chýliti sě ot čeho: chyl sě ode zlého a čiň dobře Štít. ř. 92[a]$_2$; všicku zlost od sebe chyle (= part.) Rúd. 2496.

jieti sě pod čso (= podejmouti se čeho): já, predikatorového zákona nedóstojný duchovní, gal sem sě poto (! místo *pod to*) dielo, počen psáti o počátku našeho spasenie Krist. 1[b]$_1$.

jíti s světa: (král) s tohoto světa ſſel bieše GestKl. 179.

kopati z čeho: (rudy železné,) jenžto z země kopagy Alb. 78[b].

kročiti več: když dietě kroczy do sieni Vít. 90[b]; žes krocyl v jich srdcě Rúd. 590; když v želář kroczí MargBrn. 271; nižádný v jeho dóm krocyty nechtěl JeronMus. 54[a].

ležěti k čemu: v tom městě, k ňemuž sbožie najblíže tirhem lezy Rožmb. 3, 48; ten hrad lezy ku popravě tamt. 2, 29.

lúčiti ot, z čeho: ktožkolivěk luczí svú ženu od sebe Mat. 76[a]; (Kristus) jiných apoštolóv tiem od obecné své milosti nelvczij Štít. ř. 29[b]$_2$; kdyžť sě svoji lvvczije od sebe tamt. 83[a]$_1$; (pastýř) lucze ovce od kozlóv EvZimn. 62[a]; luczítí čisté od nečistých ChelčPař. 193[b]; práce manželské se bojíte, aby vám z paměti boha neluczyla Štít. uč. 44[b]$_1$.

pásti, padnúti, padati nač, ot čeho, s, z čeho, več: hróza smirtedlná padla na mě ŽWittb. 54, 5; padlo jemu (Kristoforovi) na mysli, aby nikomu neslúžil Pass. 358; Padlo jemu v tu hodinu na mysl PassKlem. 62[b]$_2$; co jest to na mysl padlo hubenéj dceři méj tamt. 53[b]$_2$; na mysl přijíti, padnauti VelQuadr. 844; padnauti na mysl, přijíti na mysl tamt. 981;

aby pychem padly a hrdostí od pravé pravdy Štít. uč. 93[a]$_2$; člověk padna od viery . . . zacházie potom u bludy JakoubDial. 189[b]$_1$; padne-li ten konečně od boha čili nepadne tamt. 191[b]$_1$; (Morava) jest od království a koruny své padla Drn. 17; když . . . od zákona padnouce Římu se klaněti budou BartKron. 33[a];

se zchoduov padna doluov na zemi se válí FrantPr. Přílohy 37 (z r. 1561); viděl sem satana jako blesk z nebe padnucze ŠtítVyš. 3[a]$_1$;

u město paſty AlxŠ. 59; padnuty v hřiech Alb. A 51[a]; přěhrozné padenye anjelóv s nebes do pekla tamt. 12[b]; (símě) jest padlo v dobrú zemi EvZimn. 7[a]$_1$; ktož chtie bohati býti, padagi v rozličná pokušenie ŠtítBud. 220; tu pada Nilus, řěka rajská, do moře Mand. A 172[a]$_1$; (řeka) pada u moře tamt. 168[a]$_1$.

plakati na koho: i sirotci naň (krále) plakachu DalC. 152[b]; člověk plakaw velmi na své hřiechy Alb. A 46[a]; dcery jeruzalemské, neplaczte na mú smrt, . . . ale placzte na veliké příhody, ješto sě mají státi PassKlem. 79[b]$_2$; neplaczte na mě, ale placzte na sě a na své děti Drk. 166 ; když na ňej plakala, že s pojetím jí za manželku prodlévá Pís. I, 238 (z r. 1621).

pomnieti nač: kdyby na to člověk pomnyel Štít. uč. 12[a]$_2$; jiné doklady v § 173.

puditi ot čeho: (darové boží) od člověka sedm smrtedlných hřiechóv pudíe HusP. 195[b]; vlky hltavé od sebe puditi HusLis. z Pr. 102.

pustiti dušu (z těla): svatá Kristina duši puſtyla Pass. 350; (sv. Apolinářiš) po tom bití sedm dní živ byl . . , duši puſtyl tamt. 346; (Ježíš) pokloni hlavu svú i puſty svú duši Vít. 87[b]; (Kristus) skloniv hlavu duši puſtyl ŠtítVyš. 5[b]$_2$; Kristus na svatém kříži umřěv za ny duši puſtyl Štít. ř. 168[a]$_2$; duši puſtiti, vypustiti VelQuadr. 818.

pustiti ot čeho: by ty sě pokořil a puſtil ot svého bluda Kat. 1356; ani svatý Ščepán puſtyl ot Jezukrista pro kamenovánie Alb. A 20[b]; puſtyecz od rozbrojných a neužitečných prací tohoto světa Štít. ř. 186[b]$_2$; že jest tak těžko puſtiti od světa ŠtítBud. 154; kdyby oni od své zlosti byli puſſtily Brig. 84[a]; to tiem úmyslem řekl (Pilát), zda by židé od žaloby pustili Krist. 98[a].

saditi s čeho: (Vladislav) Bořivojě opět s kněžstva ſady DalC. 112[a]; všeho světa nezahladíš, / ani boha s nebe ſadyſſ Vít. 32[b].

siesti s koně: ſyede (rytíř) s koně svého AlxV. 1787; (Oldřich) ſyed s koně mečem cěstu proklesti DalC. 73[a]; (císař) s koně ſyedl PassKlem. 67[b]$_2$.

slušěti k čemu: což k tomu vozu ſluſſyeſſe Vít. 6[b]; já a ti, ješto ke mně ſluſegy Alb. A 51[a]; (kmeti), ješto k radě ſluſſegi Šach. 308[a]$_2$; vše panošstvo ſluſſye k stavu rytieřskému Štít. uč. 90[b]$_1$; to královstvie bosenské od stara dávna Sluſſie k království uherskému Lobk. 28[a]; kteříž (skutkové) k spasení slušejí ChelčKrof. 117.

státi na čem: (lidé) na zemských věcech ſtogie ŠtítPař. 93[a].

státi při kom: při múdrých tohoto světa ſtogy anděl Brig. 26[b]$_1$.

strčiti ot sebe: odepříti, odpovědíti, nechtíti učiniti, zbrániti se, oslyšeti, od sebe ſtrčiti VelQuadr. 1182.

strčiti, strkovati s čeho: (luciper) ſtrczen byl s nebe ŽPod. 90 (nadpis); (luciper) s nebes ſtyrczen JiřBrn. 560; kdyžť jest anděl ſtrczen s nebe ŠtítMus. 193[b]$_1$; (čert) jest ſtrczen s nebe LucidF. 132[b]; až by (kán) ſtrczen s koně Mand. A 206[b]$_1$; ano ďábel proto ſtrczen s nebes OpMus 150[a]; (svaté mučeníky) s skal dolóv vysokých ſtrkowalí Mat. 28[a].

strčiti več (do čeho): (andělé) ſtrczeny jsú do pekla Alb. A 14[b].

stúpiti, stúpati, stupovati s čeho: že jsi i ty s pravé viery ſtupyl PassKl. 63[a]$_1$; snadno s pravedlné cěsty ſtupy, ktož viece v sobě lidí než buoha sě buojí tamt. 79[a]$_2$; (Kristus) ráčil s výsosti ſtupiti Kat. 1728; (chléb živý) jest ſtupyl s nebe Modl. A 16[a]; s kříže ſtupyty PassKlem. 64[b]$_1$; (chléb) s nebě(!) ſtupil EvBen. Jan 6, 51; ſtup nynie s kříže Ev Ol. 255[b]; ſtup nynie s kříže PassKlem. 80[a]$_1$; ſtup nynie s kříže Drk. 166[b]; anděl hospodinóv ſtupaſſe s nebe EvZimn. 23[b]$_1$; syn boží ſtupuge s nebe ML. 20[a]; syn boží ſtupuge s nebe GalKl. 20[a].

stúpiti, stupovati z čeho: z nebe / jeden krásný člověk ſtupy AlxV. 887; z tohoto světa ſtupyl sem na tento svět ML. 21[b]; k nám (jsi) z nebe ſtupil Rúd. 402; že by Kristus vždy musel z nebe k nám ſtupowati JakoubDial. 203[b]$_1$.

stúpiti, stupovati več (do čeho): (Kateřina) v chrám ſtupy nohú Kat. 1197; že jest ſtupyl do pekla Alb. A 49[a]; (duše) u předpeklé ſtupyla PassKlem. 80[b]$_1$; v moře za sě ſtupiecz Mill. 108[a]; (boháč) ſtupy do pekla JeronMus. 20[a]; aby syn boží na svět ſtupyl v život dievky Krist.B 2[a]; podoben budu ſtupugyczym v jezero ŽPod. 142, 7; podoben budu ſtupuyuczym v jezero ŽWittb. tamt.; ſtupugyczym v jezero ŽPod. tamt.; ſtupuyucze v dluhy ŽWittb. 124, 5.

tanúti več: milost Ježíšova jemu (Petrovi) v srdce tanula OpMus. 82[a].

třieti s čeho: držme je (zrcadlo) a nahlédajme do ňeho, čiſtme, i prach trucze s ňeho ŠtítMus. 122[b]$_2$.

vrátiti sě ot čeho: lépe by jim bylo nepoznati pravdy než poznajíc zasě sě wratyty od toho, ještoj' jim dáno svaté přikázanie ŠtítVyš. 9[b]$_2$; proč

zlých cesty prospievají a dobřej těm, ješto sě od tebe wratyly (nahoře připsáno *od*) Štít. ř. 84^{a}_{1}.

vrci več (*do čeho*), *ot čeho:* (kníže) wrze v Dunaj zlato DalC. 129^{b}; u moře . . . wrcy Pass. 352; vylup je (oko) a wrz od sebe Bibl. J Mat. 18, 9.

§ 76. Typ *otlúčiti ot čeho* byl již v jazyce starém. Několik dokladů:[1])

naplakati, -plákati (*nač*): (císařovna) sedieše naplakagiczy Kat. 2922; (sv. Ambrož) vešdy sě zpovědi poslúchajě naplakal PassKlem. 86^{b}_{1}; dcery israhelské naplakagi dcery Jepte Ol. Súdc. 11, 40 (Geb.-Smet. Slovn. stč. II, 481).

otjieti ot koho: nebude ot nie (Marty) otyata na věky (její častka) Alb. A 84^{b}; bude od vás odiatto královstvie EvPr. Mat. 21, 43.

otjíti ot koho: Otteidyete ote mne ŽKlem. 6, 9.

otlúčiti ot čeho: (Kristus) Neodluczyl jich (hříšníků) od sebe Vít. 37^{a}; kto nás odluczí od milovánie buožieho Mat. 96^{b}; odluczyty od božie milosti Štít. ř. 58^{b}_{1}; bratr na bratra žaloval, že jeho od dědičstvie odluczzil GestBř. 108^{b}; (duch) odluczeny ode všie tělesné hrubosti ŠtítBud. 93.

otstúpiti ot čeho: Odſtupí od zlého ŽPod. 36, 27; otſtupyw ot nich Alb. A 56^{b}; jakoby buoh od ňeho odſtupyl ŠtítVyš. 18^{b}_{2}; od zlého světa odſtupie (= partic.) Pass. 311; proč bych já od ňeho odſtupil? Otc. B 130^{b}.

otvrátiti sě ot čeho: ktož žádá milosti jeho (boha), neodwrati jie od ňeho ŠtítBud. 146.

přibiti, přibíjěti k čemu: ke kříži (Krista) przibiwſſe Zrc. A 3^{b}; nohy jeho k kříži przybygiegy Brig. 28^{b}_{1}.

přičiniti, přičíněti k čemu: když hřiech k hřiechu przyczynyen bude Brig. 32^{a}_{1}; k jeho čeledi przyczynyeyte vše PassKlem. 54^{b}_{1}; nebudem-li hřiechóv k hřiechóm pržyczinieti ŠtítBud. 137.

přiležěti k čemu: v tom kraji, kdež najblíže město przylezi k malému úřadu Rožmb. 3, 59; k tomu zákonu przilezí, aby . . . ChelčPař. 159^{b}.

přilnúti k čemu: Przylnula ku podlaze dušě má ŽWittb. 118, 25.

přirovnati k čemu: przirownagy jě (lazebníky) k horníkóm Hrad. 135^{a}.

příslušiti k čemu: otrok utieká, nebo otrok jest a neprziſluſſegij k ňemu ovcě EvZimn. 25^{v}_{2}; to k minulému przyſluſſije času Štít. ř. 145^{a}_{1}.

shladiti s světa: ſhlazy (vás) s tohoto světa PassKlem. 106^{a}_{2}.

sníti s světa: (biskup) s tohoto světa ſnyde DalC. 101^{a}; s tohoto světa ſnyty DětJež. 4^{a}; někteří ſegdu s světa Brig. 44^{b}_{1}.

ssaditi s čeho: Sſadyl mocné s stolice ŽPod. 133^{a} (= magn. Luk. 1, 52); Sſadil mocné s stolicě EvZimn. 2^{b}_{2}; že nemuož papež jeho (Jiříka) sſaditi ani súditi Hilar. 20^{a}; ſſadiw pannu s koně Baw. 167^{b}.

sstrčiti s čeho: poněvadž je anjel sſtrczen s nebe ŠtítMus. 110^{b}_{2}.

[1]) Uvádím hlavně doklady na slovesa, u nichž měla stará č. také jiné typy; srovn. § 74 a 75.

sstúpiti s čeho: (bůh) s nebe ſſtupil GestBř. 99^{b}; když sstaupí s hůry Blah. 208; ktož jest hrdý, nedá sebú hnúti pravdě, aby neřekli: ſſtupyl s své pře Štít. uč. 79$^{a}_{2}$.

upásti, upadati več: vpadneſſ snad u větší mdlobu AlxŠ. 89; (símě,) ješto v dobrú zemi vpadlo EvZimn. 7$^{a}_{1}$; (člověk) vpadl v smrt ŠtítBud. 112; v hřiechy vpadnuty Alb. A 51^{a}; kdežto Jordan v ňe (moře) vpada Mand. A 183$^{b}_{1}$.

vstúpiti, vstupovati več (do čeho): všicni, již wſtupugy v zemi ŽWittb. 21, 30; (duše) u předpeklé wſtupyla PassKlem. 83$^{a}_{1}$; (Ježíš) wstupil do pekel v stč. otčenáši z r. 1424 (MPKJ. III, 286).

vtanúti več: (ďábel) tuto jemu (mnichovi) radu v jeho ješitné srdce wtanul jest JeronMus. 68^{a}.

vzpomanúti, vzpomínati nač: doklady v § 54.

uvrci več: u moře vwrhl Pass. 352; (ďábli) jeho (Mikuláše) v tu propast uwrhly PassKlem. 245$^{b}_{2}$; vwrzte jej ve tmy vnějšie Štít. ř. 73$^{b}_{2}$; vwrzenu býti u věčné hoře ŠtítBud. 113; (syn) v některakú jámu vwrhl (hlavu otcovu) GestBř. 92^{a}.

zhojiti sě z čeho: zhogy-li se z této nemoci Štít. uč. 9$^{b}_{1}$.

zhynúti z čeho: doklady v § 92.

zpraviti, zpravovati sě z čeho: znamenáno, komu sě z které řěči zprawouaty Rožmb. 7, nadpis.

zvléci (sě) z čeho: (císař) sě ze všeho rúcha zwlek, . . . s pokorú sě přiblízil Pass. 485.

Někdy měl starší jazyk typ *otlúčiti ot čeho* tam, kde jazyk novější má typ jiný. Ku př.:

dobyti do roka: (hospodář) chtěl jest zvěděti, co jest za právo otročí: nedobuda do roku a do času toho, jakož jest umluveno, má-li jemu dáno býti čili nic, co by toho bylo právo OlOrt. 6; krava do roku u ſeho nedobyla, neb měla byt ještě čtrnáct neděl Hauer 444 (z r. 1666).

dojíti do čeho (= nč. dojíti čeho): žádaji, bychom doſly do nebes JiřBrn. 675; kterak dlúho duch svatý s tebú přěbývá, bezpečně móžeš do života věčného dogiti GestBřezn. 104^{a}.

dosieci, -sahati do čeho: (hora) doſaha do okršlka měsiečného Mand. A 220$^{b}_{2}$; této dievky pokora od země do nebes doſahla PassKlem. 194$^{a}_{2}$.

dopustiti sě do čeho: Jestli by některý mistr tohoto cechu (krejčovského) do nečistého a nepoctivého zachovávaní a života se dopustil Slc. letopis I, 305 (z r. 1666).

napásti na koho: (synové israhelští) na Hura napadly Zrc. A 1^{a}.

náseděti na čem: jemuž (králi) naſedi královna na pravé ruce Šach. 308$^{a}_{1}$; mateř . . na vajcích náſedíece (nepopadneš) MusB. 105$^{b}_{1}$.

(ne)náviděti na koho: nenawydyel sem na nespravedlníky ŽPod. 72, 3.

nástáti na čem: když naſtachu (mistři) tiežíce jeho (Ježíše) EvZimn. 15$^{a}_{1}$; na obyčejných hrách s uotcem naſtogye JeronMus. 64^{a}.

přéjěti přěs čso: přěs veliké hory przyegyewſſe PassKlem. $205^{b}{}_{2}$.

přěskočiti přěs čso: ten nav . . přes tu skálu przeſkoczil rovně jako kuoň přes plot Lobk. 29^{a}.

přídržěti sě k komu: (člověk) przydrzyeti sě bude k ženě ComestC. $9^{a}{}_{2}$.

přihoditi sě (k čemu): to dřěvo sě nikdiež neprzyhodylo, ale vždy neb přieliš dlúho bylo neb přieliš krátko PassKlem. $95^{a}{}_{2}$.

přikládati vieru k komu: k ňemu (Ježíši) již pravú vieru przykladaſſ (lotře) PassKlem. $80^{b}{}_{1}$.

příslušěti k komu: (dívání marnostem světským) k nám neprzyſluſſije Štít. ř. $190^{b}{}_{2}$.

sbýti s čím: múdrost, ktožť s ní ſbude, v čest (jej) pozdvíhne (!) ŠtítMus. $123^{a}{}_{2}$; počni býti v službě boží a ſbud v ní do konce Štít. ř. $70^{a}{}_{1}$.

sděliti (z-), sdieleti, sdělovati sě s kým: (dáte-li chudákům něco,) svým nedostatkem jako ſdiele sě s vámi ŠtítMus. $114^{b}{}_{2}$; péčemi tvými smějí s mnohými budeš se moci zdieliti HrubLobk. 85; uděliti, zděliti se, díl dáti VelQuadr. 249; zděliti se communicare, participare, mitteilen Vus. 427; zdijelegijcz sě svatú almužnú s duchovními Štít. ř. $34^{b}{}_{1}$; (zlatokopové) budú se také s tebú zlatem zdělovati Háj. 29^{a}.

upuditi več: aby (ďábel) člověka v hřiechy vpudyl Alb. A 51^{b}.

vystřieci, vystřiehati sě z čeho: leč by bylo potřebie někoho z něčeho wyſtrzyeczy Štít. ř. $103^{b}{}_{1}$; proto sě wiſtrziehai z toho Kat. 67.

zbaviti z čeho: (Gallicanus) počě prositi ciesařě, aby ho z svatebného slibu zbawyl Pass. 282; aby jeho z svatebného slibu zbawyl PassKlem. $112^{a}{}_{1}$; Zbaw mě z nepřátelské moci / a z rukú toho psa zlého MargBrn. 27^{a}.

zprostiti, -proščovati z čeho: zproſty mě z rukú synóv ciuzích ŽWittb. 143, 11; z potřeb jich zproſtyl jě ŽPod. 106, 19; aby nás z služby ďábelské zproſtyl Mat. 7^{b}; neb jsem ji (dívku) zproſtil z rukú dráčovú GestBřezn. 107^{b}; lid svuoj z rukú nepřátelskú zproſtill tamt. 115^{a}; (bůh) sprostil ny z ďábelskéj moci Sequ. 356; jiné z našie moci zproſſczyge PassKlem. $83^{a}{}_{1}$.

zastřěliti več: krále v ruku zaſtrzyelychu AlxV. 2125; král Chynchys . . . šípem v koleno zaſtrzielen jest, od kteréhožto zaſtrzeleni po malých dnech umřel jest Mill. 40^{a}.

Za stč. *napásti na koho, náseděti na čem* a *nástáti na čem* říkáme dnes *napadnouti, napadati koho, seděti, státi na čem,* tedy typ *otlúčiti koho* a *lúčiti ot koho.* Neříkáme *přeskočiti přes co,* nýbrž buď *přeskočiti co* nebo *skočiti přes co.* Slovesa *dopustiti se, vystříhati, zbaviti* a *zprostiti* mají dnes jen vazbu s pádem prostým. Místo *dosahati do čeho* říkáme *sahati do čeho* a místo *dobyti do roka* řekli bychom dnes buď *býti do roka* (vlastně *ustanovené lhůty*) nebo *pobýti. Přidržeti se, přidržovati se* má vazbu s prostým genitivem; genitiv je tu místo dativu spřežením dvou vazeb, srovn. v § 86. Místo *sbýti s čím* řekli bychom *býti.* Složené *sbýti* nabylo časem významu „zůstati" a píšeme je *zbýti:* zbyl tam s ním sám a pod. Tím se srovnalo s původním *jzbýti, zbýti* = zbaviti se (čeho) (§ 69). Za *sděliti* atd. máme dnes v nedokonavosti *děliti se, podělovati se,* v dokonavosti *poděliti se* nebo složky

rozděliti se, rozdělovati se. Poděliti, podělovati se je typ *polúčiti ot čeho*, o němž v § 82. Předpona *z* v stč. *zděliti* atd. není za starší *jz*, nýbrž vznikla spodobou ze *s*, jak ukazuje dnešní vazba *děliti se s kým*, která vznikla z původní vazby **děliti sě kým s.* *Sděliti* zachovalo se ve *sděliti komu co* = oznámiti. U Vusína čte se ještě původnější *sděliti se*; srovn. na př. rus. *дѣлиться съ кѣмъ впечатлѣніями* = sdělovati komu dojmy. Není však nemožné, že novočes. *sděliti komu co* nebo *sděliti co s kým* je vlivem němčiny. Dnešní *děliti se s kým* je typ *lúčiti ot čeha* a stč. *sděliti sě s kým* je typ *otlúčiti ot čeho*. Vazba *zastřěliti več* vznikla beze vší pochyby spřežením vazeb *zastřěliti zač* a *vstřěliti več*; o tomto spřahování viz v § 87. Jako v předešlém případě je stč. *zastřěliti več* typ *otlúčiti ot čeho* — předpona není arciť stejná s předložkou, poněvadž jde o vazbu vzniklou spřežením vazeb dvou —, kdežto nč. *střeliti do koho* (za starší *v koho*) je typ *lúčiti ot čeho*.

Přihoditi sě v dokladě z PassKlem. má místo vazby *k čemu* příslovce *nikdież*; dnes bychom řekli prostě: nikde, nikam, k ničemu se nehodilo.

§ 77. Ve vývoji složených typů pozorují se nářeční rozdíly. Tak se v některých nářečích zachoval typ *otlúčiti čeho*, kde jiná nářečí mají typ jiný. Hledí sem:

opavs. **odejíti koho:* čy jich zdravy rozum odešeł? Polívka Povíd. 94.

středobeč. *otstúpiť koho:* dyš sem sa tag začala modliť, tož ňa to (sen) otstúpilo Kašík 109.

val. **odemříti koho:* obá rodičé už Vlka odemřeli VlkKramp. 101.

vých.-slc. *pripatrać śe komu:* pjesek ľeži, voda b'eži a verba śe mu pripatra Czambel Reč 236.

Jindy mají některá nářečí proti jiným nářečím typ *otlúčiti ot koho*. Tak za obec. *viděti do čeho* je v slc. vedle *videť* (*vidieť*) *do čoho* také

dovideť: oko jeho (Palackého) dovidelo i do Viedne, i do Pešti, i do Bratislavy Hodža, Československ. rozkol 281. Říkáme *přivyknouti čemu*, ale vých. slovenština má

**přivyknouti k čemu:* že privikňe ku temu Czambel Reč 220. Za obec. *loudati se s čeha, odkud* má kladština

sloudat se z čeho: on se sloudal ze zámku dolů v noci Kubín Lidoml. 227.

A konečně i typ *lúčiti ot čeha* bývá v některých nářečích tam, kde ostatní mají typ jiný. Hledí sem:

hodit = uhoditi do čeha v Plané n. L. (Zubatý Sborn. fil. IV, 252 pozn. 2): do toho dubu taky hodilo; dyby hodil hlavou do toho kamení, tak je po něm; dají pozor, aby se nehodili. Obecné *uhoditi* (uhodil blesk, uhodil jsem se) je typ *odloučiti se od čeha;* jeho *u-* je původní předpona *vъ-*. Srovn. císařovs. *vhodiť do čeho:* až to vhodiło do dědine a tá celá vehořeła Malovaný I, 35.

slovens. *chýliť sa od čoho* = odchylovati se: veď nie slovenčina sa chýliła od staročeštiny Hodža, Československ. rozkol 59 a pod.

slč. *odomreť čo:* Bernolák odomrel svoj Slovár Škultéty, Sto dvadsaťpäť rokov zo slovenského života 21.

vých.-slovens. *brać še od koho:* a už še ber ode mňe Czambel Reč 222; teraz še už ber ode mňe tamt. 223.

§ 78. Typ *otlúčiti čeho* zachoval se do nové češtiny, jak upozornil Zubatý v NŘ. I, 238, skoro pravidlem u sloves s významem přeneseným: *dobýti, dojíti čeho* (= dosáhnouti), *dopadnouti, dosíci, najíti, napadnouti* (*koho*), *nenáviděti, přičísti, -čítati* (*co komu*), *oblehnouti* (*město*), *obsaditi, odvážiti se* (*čeho*), *vystříci, -stříhati se, zbaviti, zprostiti.* Také u sloves s významem nepřeneseným mívá nová čeština typ *otlúčiti čeho,* ale mnohem řidčeji: *předejíti koho, přelézti, přeskočiti co* a pod.

Tento jev má příčinu v tom, že prosté pády, jichž se při složených slovesích užívá, ztratily svůj původní význam. Necítíme již, že *čeho* v *dobýti čeho* znamenalo „do čeho (se dostati)", že tedy *dobyti čeho* (na př. *města*) bylo významem rovno dnešnímu *dobýti se do čeho* a *dobyti roka* že znamenalo totéž, co dnešní *býti, pobýti do roka. Dojíti čeho* nemá již puvodní význam „jíti, přijíti do čeho", který mělo ještě staročes. *dojíti čeho,* na př. *bojě* (v AlxV.) nebo *města* (v DalC.). Toto setření původního významu nevadilo jazyku právě ve významech přenesených. Kde je však potřebí vyjádřiti pojetí „do čeho, k čemu", tam užíváme pádů předložkových: *dobýti se do čeho, dojíti do města* atd.

Také genitiv při složkách s *ot* ztratil původní svůj význam odlukový. Čteme-li staročes. *otběhnúti, otjěti, otjíti* atd. *koho,* zdá se nám, že význam „od koho, čeho" (*odběhnouti* atd.), který genitivům *koho, čeho* od původu příslušel, není dosti zřetelně vyjádřen. A proto dnes říkáme *odběhnouti, odjeti, odejíti* atd. *od koho.*

Setřením původního významu genitivu si vysvětlíme, že se u některých složek s *do* a *od* ujal akusativ místo genitivu. Tak se říká zpravidla *dobýt něco* (nepřítel dobyl město). Genitiv se drží jen v jazyce knižním. Hledí sem také složky jiné, které nebyly uvedeny v § 68, poněvadž pro vývoj složených typů, o který šlo, nejsou nijak zvláště důležité. Jsou to *dodati, dohoditi, dohoniti, dopadnouti, dopustiti, dostati, dovésti* (= *dokázati*) *koho, co.* V starším jazyce měly ještě genitiv; srovn. v § 86. Ze složek s *od* jsou to *odpustiti co,* v starém jazyce *čeho,* srovn. l. c., *odstoupiti co,* připomenuté již v § 68, a slc. *odomreť čo* proti staročes. *otemřieti, otumřieti čeho* (§ 74).

Otření původního významu u genitivu pozorovali jsme již v případech typu *prositi koho;* srovn. v § 67. Mezi těmito případy a *dobýti, dosáhnouti čeho* atd. je jistý rozdíl. Genitiv *koho* je v prvních případech po slovesích prostých, v druhých po slovesích složených s předponou. Předpona, jak víme, vyjadřovala a často ještě dnes vyjadřuje totéž bližší určení slovesného děje, které vyjadřovaly původně také prosté pády; na př. v *dojíti čeho* předpona *do* vyjadřovala význam „do čeho" jako genitiv *čeho.* U složených

sloves měl tedy původní význam genitivu oporu v předponě, ale přece se otřel, poněvadž se souvislost mezi genitivem a předponou přestala časem pociťovati a poněvadž i předpony ztrácely svůj původní význam.

Obojí tento vývoj způsobil, že typ *otlúčiti čeho* má v nové češtině často jiný význam než typy jiné. Několik příkladů:

dobýti, dobývati čeho — dobýti, dobývati se do čeho; býti (kde) do roka a pod.;

dodati, dodávati co — dáti do čeho;

dohoditi co (komu) — dohoditi kamenem k čemu; vazba *k čemu* je tu místo *do čeho*, poněvadž *k* a *do* měly původně význam dosti blízký;

dohoniti koho — honiti (koho) do čeho;

dojíti čeho (= dosíci) *— jíti, dojíti do čeho;*

dopadnouti koho — padnouti do čeho;

dopustiti se čeho, dopustiti co — pustiti co do čeho;

dosíci, dosáhnouti čeho — sáhnouti do čeho;

donésti co — vésti, dovésti (koho) do čeho;

odpustiti co — upustiti od čeho.

Z toho, co bylo řečeno, a také z těchto příkladů je patrné, že typ *otlúčiti čeho* bývá proti typům jiným ve významech přenesených. Stará čeština mívala tento typ i ve významě nepřeneseném; srovn. *dojíti boje, dojíti města, dojěti koho, dopadnúti postele, dovésti koho* atd. To by svědčilo o tom, že se v staré češtině ještě pociťoval význam „do koho, čeho" v prostém genitivě. Podobně vidíme, že starý jazyk míval prostý genitiv po předponě *ot, otběhnúti, otehnati, otskočiti, ottrhnúti koho, čeho*, kde my říkáme *odběhnouti, odehnati od koho, čeho* atd. Je však také možné, že se již ani v staré češtině tyto původní významy nepociťovaly a že příklady typu *dojíti města* jsou zbytkem z doby, kdy se ještě ony původní významy cítily. Že jazyk zůstává často při starém způsobě vyjadřování, ač se jeho význam změnil, je jev velmi častý.

Podobný vývoj pozorujeme také u složek s *při*. V dativě *komu* u *přinésti, přivésti* nepociťujeme již původní význam „ke komu". Proto jsou nám divné staročes. vazby *přiběhnúti komu, přilnúti, přirovnati*[1]) atd. *čemu*; jde při nich o význam „ke komu, k čemu" a tomu hovějí v našem jazykovém cítění vazby předložkové *ke komu, k čemu*, nikoli prosté dativy *komu, čemu*. Proto také všudy tam, kde pociťujeme zřetelně význam „ke komu, k čemu", máme za starší *komu, čemu* vazbu s předložkou *k, ke*. Lze-li z toho vyvozovati, že v staré češtině měl dativ ještě onen původní význam či nikoli, o tom platí totéž, co bylo řečeno při *do* a *ot*.

Jazyk sice zachovává často prostý i předložkový dativ, ale pak jsou mezi nimi významové rozdíly: *přinésti komu (co)*, na př. přinesu ti knihu — *přinésti ke komu*, na př. přinesu to k tobě; *přivésti, -vézti komu (co)*, na př.

[1]) Někde je prostý dativ zachován při jméně přídavném; není na př. *přivázati (čso) čemu*, ale je *přívuzný komu*: przywuzny Nerovi ciesařovi PassKlem. 103$^{a}_{2}$.

přivedl jsem ti známého, přivezl jsem ti dar — *přivésti, -vézti* (*koho*) *ke komu*, na př. k lékaři. *K tobě* znamená „do bytu", kdežto *tobě, ti* tento význam nemá. Někde lze rozdíl v užívání obou typů vystihnouti tak, že prostý dativ bývá ve významě přeneseném, dativ předložkový ve významě hmotném: *přiblížiti se komu, čemu — přiblížiti se k čemu; přijíti komu*, na př. přijde mu (z toho) tolik a tolik — *přijíti ke komu; přičísti, -čítati co komu — přičísti, -čítati co k čemu*. A poněvadž také dativ při nesložených slovesích ztratil původní význam — srovn. v § 71 —, pozorujeme někdy významové rozdíly mezi všemi útvary, které původně znamenaly totéž. *Dáti komu* (*co*) je něco jiného než *dáti* (*co*) *k čemu, přidati komu* (*co*) a *přidati* (*co*) *k čemu*. Podobně jsou rozdíly mezi *býti komu* (komu je to?), *býti k čemu, přibýti komu* (přibylo mu 10 *kg*) a *přibýti ke komu* (přibyl = přijel ke komu). Jako je rozdíl mezi *přinésti co komu* a *ke komu*, tak i mezi *nésti komu* (*co*) a *ke komu*. Významový rozdíl tento je patrný i z okolnosti, že předložkovým dativem *ke komu* odpovídáme na otázku *kam* (kam to neseš? — k příteli), kdežto na dativ *komu* se ptáme zase *komu* (komu to neseš? — příteli).

Za staročes. *přibliziti sě, přijíti komu* říkáme dnes *přiblížiti se, -jíti ke komu*. Někdy však prostého dativu užíváme; na př.: už *se* vám prázdniny *přiblížily, přibližují;* ten *ti přišel* s veselou! V obou případech cítíme dativy jako volné, nikoli závislé přímo na slovesích *přiblížiti se* a *přijíti*; v prvním případě jde o dativ prospěchový nebo zřetelový, v druhém o dativ mravní. Ale není pochyby o tom, že v takovýchto případech jde o pokračování dativů, které nebyly volné, nýbrž závislé na slovesích, a že teprve otřením původního významu jejich a ztrátou souvislosti se slovesem vznikl dnešní jejich význam. Je to další vývojové stadium prostých pádů při složených slovesích; v *přinésti komu* atd. je původní význam dativu sice také setřen, ale cítíme ještě jeho závislost na slovese. Lze-li vznik volného dativu, t. j. chápání dativu původně závislého jako dativu nezávislého, v těchto a pod. případech posouvati do staré češtiny či nikoli, není zcela jisto. Vidíme-li však, že stará čeština mívala prostý dativ také tam, kde z něho nemohl vznikati dativ volný, na př. *přidati čemu*, t. j. *k čemu, přijíti škodě*, t. j. *ke škodě, přijednati, přilnúti, přirovnati komu, čemu* atd., je velmi podobno pravdě, že také u *přiblíziti sě* a *přijíti komu* byla ještě pociťována závislost dativu na slovese. Takovéto případy a jiné, o nichž byla řeč v § 72, byly vzory, podle nichž se začalo užívati volného dativu také jinde, kde není pokračováním dativu starého, na př. *to jsem vám toho dostal!* a pod.

§ 79. Také akusativy u složek s *na* a *pod* ztratily původní svůj význam; necítíme již, že na př. *napsati list* znamenalo původně totéž, co dnešní *napsati na list*. Proto jich užíváme zpravidla jen tam, kde jde o význam přenesený, kdežto ve významě hmotném, kdy je potřebí vyjádřiti určitější pojetí, bývá akusativ předložkový. Tak máme

najíti co — jíti na koho, nač; napadnouti koho — padnouti na koho, nač (když to na něj padne, padl jsem na dobré pivo); *napsati co — psáti, na-*

psati nač; nastoupiti co (úřad) — *stoupnouti nač; (ne)náviděti koho — viděti na koho;*

podlehnouti komu, čemu — lehnouti si pod co; podstoupiti co — stoupnouti si pod co. Vazba *komu, čemu* při *podlehnouti* není původní; viz v § 86.

V nářečí polnic. se užívá složky *napadnouti co* i ve významě hmotném: Na to šel v noci ze Žďára a *napad* jako votýpku haček u silnice Hošek PolnicUk. 4. My bychom řekli *padl nač* nebo spíše bychom se vyjádřili jiným slovesem.

Někdy také předpona ztrácí svůj původní význam a nabývá významu nového. Tak na př. v *nakousnouti co* znamená *na-* něco jiného než předložka *na* v *kousnouti nač.* Srovn. ještě v § 126.

§ 80. Typ *loučiti od čeho* je také v jazyce novém. Říkáme: *bodnouti, píchnouti do čeho, hoditi něco do studny, pustiti žáky do školy, dáti co k čemu* (= *přidati*), *blížiti se k čemu, jíti ke komu, znáti se k čemu; sáhnouti, šlápnouti nač; lišiti se od čeho, jíti od přítele; mísiti co s čím; pustiti žáky ze školy* atpod. Téměř pravidlem se užívá v uvedených příkladech také typu *odloučiti od čeho: vhoditi do studny, vpustiti do školy; přidati co k čemu, přibližovati se k čemu, přiznávati se k čemu; odlišovati se od čeho* atd.

Srovnáváme-li novočes. zvyk se zvykem starším, pozorujeme, že jazyk novější má někdy jiný typ, zejména *odloučiti od koho,* tam, kde jazyk starší měl typ *lúčiti ot čeho.* Tak říkáme: *odebrati se od koho, oddáliti, oddalovati (se), vzdáliti, vzdalovati se od čeho, vyhladiti, vyhlazovati z čeho, odchýliti, odchylovati se od čeho, vkročiti do čeho, odloučiti (se) od čeho, odvrátiti se od čeho* atpod. Tyto příklady ukazují zřetelně, že typ *lúčiti ot čeho* časem ustupoval typu *otlúčiti ot čeho.* Za *jieti sě pod čso* máme *podejmouti se čeho,* typ *otlúčiti čeho,* s nepůvodním genitivem místo akusativu; srovn. v § 86.

Někdy postihujeme rozdíl mezi oběma typy: *vrátil jsem se od Musea* (pro deštník) — *odvrátiti se od koho, čeho; trhnouti se od koho — odtrhnouti co od čeho; jablko nepadne daleko od stromu — odpadnouti od koho.* Říkáme: *pustiti* i *vypustiti žáky* (ze školy), ale pouze: *vypustiti duši* (z těla). „Když jsem *odcházel* od přítele" znamená buď loučení s přítelem nebo vůbec cestu z návštěvy, „když jsem *šel* od přítele" znamená spíše jen cestu z návštěvy; srovn. píseň „když jsem já šel od své milé . . ." Hledí sem také dvojice *loučiti se s kým — sloučiti co s čím, odloučiti, vyloučiti* atd.

§ 81. Z předcházejících paragrafů je zřejmé, že již od nejstarších dějinných dob zastihujeme vedle sebe všechny tři typy slovesných složenin, ale že jejich rozsah není ve všech dobách stejný. Největší a nejzřetelnější změna v jejich rozsahu záleží v tom, že typy *otlúčiti čeho* a *lúčiti ot čeho* ustoupily v mnohých případech typu *otlúčiti ot čeho,* jinými slovy, že typ *otlúčiti ot čeho* nebyl v starším jazyce tak hojný, jako je v jazyce novém. Měl sice jazyk starší někdy tento typ i tam, kde není v nové češtině, ale tyto případy svědčí nikoli o větším celkovém rozsahu typu *otlúčiti*

ot čeho v staré č. proti č. nové, nýbrž jen o větším rozsahu v oněch jistých případech. Typu *otlúčiti ot čeho* ustoupil časem největší měrou typ *otlúčiti čeho*. V některých případech dnes tento typ vůbec není; tak se na př. nedochovalo *otehnati koho* (t. j. *od koho*), *othoditi*, *otběhnúti*, *otjěti*, *otjíti*, *otlúčiti*, *ottrhnúti*, *otvésti*; *přirovnati čemu* (t. j. *k čemu*), *přistaviti čemu*, *přiznati se čemu*; *shladiti čeho* (t. j. *s čeho*), *svléci*; *zhojiti čeho* (t. j. *z čeho*); atpod. Kde pak tento typ zůstal, viděli jsme, že se významově odlišuje od typů druhých (*dojíti*, *dosíci čeho* — *jíti*, *dojíti do čeho* atd.). Pozorovali jsme významové rozdíly i mezi typy jinými (*vrátiti se odkud* — *odvrátiti se od koho*, *čeho*). Tyto významové rozdíly v jazyce starším ještě zpravidla nebyly; říkalo se nejen *dojíti města*, t. j. *do města*, nýbrž také *dojíti do čeho* ve významě „dosíci čeho"; *vrátiti sě ot koho* znamenalo totéž, co naše *odvrátiti se od koho*; vedle složky *sstúpiti* se užívalo v přeneseném významě i *sstúpiti s čeho*, ku př. *sstúpiti s nebe* i *s pře*; atpod. To všecko ukazuje, že se v starším jazyce pociťovala těsná souvislost mezi jednotlivými typy složenými. O tom svědčí také okolnost, že typ *otlúčiti ot čeho* býval někdy i tam, kde dnes není. V jazyce novějším však tato těsná souvislost mezi typy není; nejsme si již vědomi, že *dosáhnouti čeho* je vlastně totéž co *sáhnouti*, *sahati do čeho*, že *odpustiti co* znamenalo totéž co *upustiti od čeho*, že k *přijíti ke komu* náleží také *přijíti komu* (to mu přijde = to mu náleží) atpod. V našem jazykovém povědomí vystupují jednotlivé typy složené zpravidla jako samostatné útvary. A dále z toho vyplývá, že původní hmotné, určité významy, které příslušely jak pádům prostým, tak předložkovým a předponám, nejlépe a nejzřetelněji vyciťujeme z pádů předložkových.

§ 82. Vedle typů *lúčiti ot koho*, pokud je nedokonavý, t. j. pokud jde v něm o slovesa trvací, užíváme v dokonavosti nejčastěji typu *otlúčiti ot koho*. Tak máme *lišiti se od koho*, ale *odlišiti se od koho*; *jíti od přítele* — *odejíti*; *znáti se k čemu* — *přiznati se*; *mísiti*, *míchati co s čím* — *smísiti*, *smíchati*; atpod. Někdy však vyjadřujeme dokonavost prostě vidovými předponami, zejména předponou *po*: *jíti do školy*, *ze školy* — *půjdu do školy*, *ze školy*; *čekati na koho* — *počkati*; *věsiti nač* — *pověsiti*; *hádati se s kým* — *pohádati se*; *prositi zač* — *poprositi*; *žádati zač* — *požádati*.

Jde tu o týž jev, který jsme pozorovali u sloves nesložených: na př. *pobáti sě čeho* vedle *báti sě čeho*; srovn. v § 59.

Tu a tam pociťujeme významový rozdíl mezi typem s předponou prostě vidovou a typem s předponou mající význam určitý: *počkati na koho* — *načekati se na koho*, *pověsiti co nač* — *navěsiti co nač*.

K typu *poprositi zač* náležejí také případy, v nichž *po* splynulo úplně se slovesem, takže se prostá slovesa již nevyskytají: *pohnouti koho k čemu*, *položiti co k čemu*, *popuditi*, *popuzovati k čemu*, *posaditi se za stůl*, *k práci*, *povoliti k čemu*. Vzniklo tedy ku př. *položiti k čemu* z typu *ložiti k čemu*, když se ještě užívalo prostého *ložiti*. Složka *pohnouti k čemu* nevznikla

z potřeby, neboť již nesložené *hnouti* je dokonavé. Tomu nasvědčuje okolnost, že bývalo prosté *hnúti koho k čemu*, srovnej *hnúti sě k čemu*: my . . . nebožátka jedinú řěčí protivnú tak sě hnem k hněvu ŠtítVyš. 5^{b}_{2}. Nabízí se výklad, že *pohnúti k čemu* vzniklo ke *hnúti k čemu* obdobou podle případů, kde *po* vyjadřuje dokonavost. Není však nemožné, že *pohnúti* vzniklo vlivem vazby, kde bylo *po* etymologicky oprávněno. *Hnúti* je sloveso pohybové, a ta mívají vazbu s *po*, na př. *běžěti, jíti po kom*. Snad tedy bývalo *pohnúti sě po čem*, od něhož mohlo *hnúti sě k čemu* dostati *po*. Ať je vznik těchto složek ten či onen, je patrné, že slovesa typu *položiti co k čemu* svědčí tedy pro bývalý typ *lúčiti ot koho*. K uvedeným třem typům přibývá nám nový typ dějinný, jejž můžeme označovati *polúčiti ot koho*.

V rozsahu typu *polúčiti ot koho* jsou v novém jazyce nářeční rozdíly. Tak vedle ob. českého *pohádati se s kým* je také *shádat se* v kladštině Kubín Lid. 226 a *zhádat se* (*z-* m. *s-* spodobou) v mor. nářečí horském. Proti ob. čes. *vběhnouti do čeho* má východ. slc. **poběhnouti do čeho:* baba se schopila, pobehla do maštaľňi CzambelReč 377.

Typ *polúčiti ot koho* byl již v jazyce starém. Nalézáme v něm tytéž případy jako v nové č. Ku př.

poběhnúti na koho: Pobiehne-li na tě (lvice), držiž ji Otc. B 54^{a}.

poprositi zač: jakž svatý Arnulfus za to boha poprosil Pass. 331; za mě buoha poprosí PassKlem. 177^{b}_{2}.

posaditi več, za čím: tiem mě jako v ráj posadyšť Kat. 634; tu nás všecky posadili za dlúhým stolem Lobk. 117^{b}.

poslati s nebe: (hospodin) Poslal s nebe hrom horúcí KatBrn. 9.

povoliti k čemu: Powolyla jsem k manželstvu Štít. ř. 30^{a}_{2}.

Nalézáme však v starším jazyce i doklady, které ukazují, že typ *polúčiti ot čeho* byl v jazyce starším hojnější, než je dnes. Několik příkladů:

poběhnúti, pobiehati, poběhovati ot čeho, z čeho: ktož ode mne pobyehne, kázal jsem jej Chodóm zabiti DalC. 86^{b}; (nájemník) dělá tak, jako chtě od toho (díla) pobiehnuti ChelčP. 122^{a}; jako pobiehli od viery (= poběhlí) tamt. 263^{b}; všeliká zběř pobiehla (t. j. poběhlá) od zákona božieho ChelčPař. 133^{b}; (stránky antikristovy) jsú jakožto cizoložné ženy prázdné dávno pobiehly od svého chotě JakoubDial. 196^{b}_{1}; ot nież (víry) sú mnozí pro bázen poběhli Hus Lis. z vyhnans. 34; (žena) krásné oči pláčem ztrudi, / pláčem srdce poče jektati, / že by kámen mohl zplakati. / Tuhá bolest ji pomáhá (= přemáhá), / že od hrobu nepobieha Baw. 53^{a}; jenž (rytíř) by byl z bojě pobýehl Mat. 290^{b}; když pojídechom k nim (lidem hříchu) na to miesto . . ., právě jako rojové včelní z toho domku pobiezechu Otc. B 35^{b}; pobyehugycz z bojě Pror. 95^{a}.

pochýliti sě k čemu, nač: (tys) křivdu ku zlému pochylyl Vít. 16^{b}; (srdce) pochyleno jest ke zlému Štít. ř. 133^{a}_{1}; když se kto k tomu (lepšímu životu) pochyli ChelčP. 273^{a}; Ježíš pochyly se na stranu EvSeitst. Jan 8, 6.

pochytiti z čeho: (Apellen) pochytíw z výhně vrúcie železo Otc. B 10^{a}.

pokopati v čem (več): všecko tělo s droby v chlévě sem pokopal GestKl. 52; (Apolonius) pokopa jej (mouřenína) u piesku Otc. B 16[a]; (sluha) maje hřivnu od boha poručenu nechtěl jie pokopati ŠtítBud. 1.

polúčiti k čemu: tak mě k sobě poluczyty / rač Rúd. 1695.

pometati ot sebe: anebo smy své oružie pometalí ot sebe Otc. B 90[b].

ponutiti k čemu: aby své matky k svatému křtu ponutyl PassKlem. 230[a]$_2$.

poroditi z koho: člověk, ješto jest porozen z ženy ŠtítBud. 114; jiné doklady v § 119.

potáhnuti več (do čeho), ot čeho, k čemu: v tom nebude dosti, že budú odsúzeni všěckni ti, ješto jsú nechtěli věřiti, ale také všěcky věrné potahne (Ježíš) do nebeského královstvie Mat. 181[a]; (aby moudrost boží) potahla nás odsud k sobě ŠtítBud. 72.

potknúti v čem: v ní (čáře) hřebík potkla Mand. A 180[b]$_2$.

povábiti, -vabovati k čemu: slyš, coť die svatý Pavel také o pokoře, chtě k nie lidí powabiti ŠtítBud. 201; (několik oděncóv) povabujíc Čechóv ku pobití PulkR. 62[b].

povolati na koho: povolal na židovku na Davidku: Milá Davidko . . . NaučBrn. 27.

povrci nač, s čeho, k čemu: plivnuv naň (list) na zemi powrhl PassKlem. 50[a]$_2$; kozici powrh na zemi Otc. B 12[a]; powrh plášť s sebe t. 64[b]; nepřietelé tvoji . . tě súžie a k zemi tě powrhu Štít. ř. 122[b]$_2$.

poznati sě, poznávati sě (k čemu): káži tě v měscké právo dáti, dokad sě nepoznaíí, cos kde nalezl Pass. 368; poznay se, nezapři! Pozna sě EvSeitst. Jan 1, 19—20; Poznawam sě tobě, otče Mat. 190[b]; vydržal jest lotr ran padesát a nepoznal se jest Kab. 13[a]; vyznati, přiznati, poznati se . . . fateri VelQuadr. 1891.

požehrati na koho: pozehrze naň Štít. ř. 119[b]$_2$.

Obdobou, jako jsme viděli u *pohnouti koho k čemu*, má *po posieci k čemu:* poſah Přěmysl k lýčěniej kabeli vyně sýr DalC. 11[b].

Někdy naopak měla stará č. typ *otlúčiti ot koho* tam, kde jazyk novější má typ *polúčiti ot koho:*

přisaditi k dielu: přisaditi je (děti) k některému dielu ŽídSprav. 76.

zasaditi za stól: (Kristus) ženu pohanskou za stuol zaſadil Chelč. P. 86[a].

Shora bylo řečeno, že typ *polúčiti ot koho* vznikl z *lúčiti ot koho*, když bylo potřebí vyjádřiti jej v dokonavém vidě; vznikl tedy až v době, kdy se již cítilo *po* jako předpona prostě vidová. V některých případech — jak již řečeno výše — mohl náš typ vzniknouti také jinak. Vedle *prositi zač* byla také vazba *prositi po kom*, sr. středobeč. *prosiť po kom:* chl'eba po nás také prosíl (kluk) Kašík 103. Vedle *sieci k čemu* bylo také *sieci po čem*, sr. nč. *sáhnouti po čem*. Vedle *běžti* (atd.) *ot čeho* bylo také *běžěti po kom:* běželi jsú (Břetislavovi lidé) po ňem (Zderadovi) chutně PulkR. 66[b]. Atpod. Spřežením obou vazeb mohlo vzniknouti *poprositi zač* m. *zaprositi zač, posieci k čemu* m. *přisieci, poběžěti ot koho* m. *otběžěti* atd. O tomto spřahování vazeb viz v § 87.

Ať je vznik typu *polúčiti ot koho* jakýkoli, je jisto, že se významově neliší od typu *otlúčiti ot koho*, neboť v obou případech jde o dokonavý typ k nedokonavému typu *lúčiti ot koho*; *pohádati se s kým* je totéž co *shádat se*, *posaditi sě k čemu, zač = přisaditi sě, zasaditi sě* atpod. Je tedy také stč. *poběhnúti ot diela, ot viery, ot mužě, z boje* = nč. *odběhnouti* (*utéci*) *od díla* atd., *pometati oružie ot sebe* = nč. *odmetati*. Tento význam u složek s *po* zůstává i tehdy, když se vynechává předložkový výraz. Nalézáme na př. staročes. doklady, kde samo *povrci* = odvrhnouti: tehdy vše meče powrhu AlxV. 1837; powrh peniezě vece: shřešil sem Drk. 146[b]; to rúcho, jímž má duše oděna býti, šeredně jsú powrhly a nad to hřiech přičínější Brig. 34[a]$_1$. Na *poběhnúti* ve významě „odběhnouti" ukazuje novočes. *poběhlík*, stč. *poběhlec:* odpadlec, vypadlec, poběhlec VelQuadr. 978. V dokladech na *poznati, poznávati sě*, shora uvedených, jde o význam „přiznati, přiznávati se", ač vazba *čemu, k čemu* není vyjádřena.

§ 83. Typ *polúčiti ot čeho* mělo v stč. také sloveso *stúpiti* (*stúpati, -stupovati*). Původní jeho význam je asi ‚jíti, kráčeti', jak ukazuje rus. *cmynamь* a stč. doklady:

člověk jeden ſtupaſſe ot Jeruzaléma v Jericho EvBen. Luk. 10, 30 (22); kněz jeden ſtupaſſe túž cěstú tamt. Luk. 10, 31 (22); (jeden „králík" vracel se od Ježíše, jehož žádal za uzdravení svého syna;) a již jeho ſtupagicze slúhy potkachu tamt. Jan 4, 51 (30); (králík) otjíde k ňemu (Ježíšovi) i prosi jeho, aby ſſtupil a uzdravil syna jeho tamt. Jan 4, 47 (30). Jiné doklady má Zubatý ve Sborn. fil. III, 239.

Sloveso *stúpiti* mívalo různé vazby. Tak mělo vazbu **stúpiti čeho ot, u*, z níž vzniklo staročes. *otstúpiti koho* = „odstoupiti od koho" (§ 74), *ustúpiti čeho* (§ 63) = „ustoupiti od čeho", *ustúpiti ot čeho* a *otstúpiti ot koho, čeho*, srovn. novočes. *ustoupiti* a *odstoupiti od čeho*. Rozdíl mezi těmito dějinnými složkami je ten, že *otstúpiti* a *ustúpiti čeho* jsou typ *otlúčiti čeho*, ostatní pak složky jsou typ *otlúčiti ot čeho*. Jako bylo v staré češtině *poběhnúti ot čeho, pometati ot sebe* atd. (§ 82), kde my říkáme *odběhnouti* a *odmetati*, tak bylo v staré češtině také

postúpiti ot čeho = „odstoupiti od čeho": když koho buoh uzdraví, poſtupi-li ot ňeho, s právem jmá jeho nevděčenstvie pokuceno býti Krist. 65[a]$_2$; poſtupiti ot pravdy JakoubDial. 189[b]$_2$; od Krista a jeho viery poſtupiti tamt. 192[a]$_1$; by poſtupil od viery křesťanské Otc. D 181[b].

Typ *polúčiti ot čeho* vyskýtal se u slovesa *stúpiti* (*stúpati, -stupovati*) také při jiných předponách než *ot*. Tak bylo

postúpiti k komu: kněz ku poslu bliz poſtupi DalKK. 67; poſtupayte k straně Modl. A 169[a].

postúpati na strany: poſtupayte na strany DivKlem. (C) 191[b].

postúpiti z čeho: ta rytieřě prosiešta svatého Petra, aby z miesta poſtupyl PassKlem. 120[a]$_2$; já sem chtěl z nie (peleše) poſtupití jinam Otc. B 122[b]; (psice) nutieše (psici) k tomu, aby jie poſtupila z domu Baw. 24[1].

postúpiti za sě: když hospodář naděje sě, by host již pryč odšel, chce sě vrátiti, uzře znamenie jeho před dveřmi, poſtupi za sě inhed Mill. 78[a]; že by ovšem nebo za sě poſtupil aneb na bezpečnějšie miesto vojsko převedl tamt. 53. Srovn. podobnou vazbu *vrci* (*čso*) *za sě* (§ 92).

Ve spojeních *postúpiti ot čeho, na stranu, z čeho* a *za sě* nabylo *postúpiti* (*-stúpati, -stupovati*) významu cedere, který podržovalo i tehdy, když se vazby *ot čeho* atd. vynechávaly:

nebs... mužně bojije nepoſtupil non cessisti Otc. B 177[b]; král anglický postúpi i taže pryč, ostaviv králi franskému pole Kar. 390[a]; sedáním obdržíš právo, / neb jemu poſtup, sprostná hlavo Baw. 64[b]; nepoſtupayte [51[a]$_1$] řěčem obludným PassKlem.; muží před dívkami postúpati počali Háj. 18[a]; nepřietelé boží bohu poſtupugý HymnOpav. 184[b]; nové tvé ženě dobrovolně postupugy Griz. 158[a].

Jde tedy o týž vývoj jako při *povrci* = odvrhnouti a *poběhlík, poběhlec*. A proto tuším není třeba se domnívati se Zubatým (Sborn. fil. III, 216), že *postúpiti* cedere je vlastně *posstúpiti* = *po* + *sstúpiti* = **sostopiti*; ani významově se tento výklad nehodí, neboť *sstúpiti*, jak uvidíme dále, má význam jiný. Toto *postúpiti* cedere časem zaniklo. V době Veleslavínově bylo asi nesrozumitelné, proto se k němu přidávalo „zpátkem, nazpátek“: ustaupiti, poſtaupiti zpátkem, nazpátek, odjíti VelQuadr. 1424.

Význam cedere mělo také *postúpiti po čem:* jenž nepoſtupil po radě nemilostivých ŽWittb. 1, 1 (= neodſſel v radě nemilostivých ŽKlem. tamt.).

Jiná vazba, kterou naše sloveso mívalo, je **stúpiti čeho s*, z níž vzniklo dějinné *sstúpiti čeho* (§ 74) a *sstúpiti s čeho* (§ 76). Do nové češtiny se dochovalo jen *sestoupiti s čeho*. V starším jazyce mělo *sstúpiti čeho* a *s čeho* význam „odstoupiti, postoupiti co“ nebo „ustoupiti od čeho“. V témž významě bylo také

postúpiti čeho, čso: svého ložě poſtupyla PassKlem. 57[b]$_1$; já jim miloščěmi tvého pokoje poſtupyla tamt.; niť chcem biskupstva Němciu poſtupyty DalC. 95[a]; poſtupy jemu královstvie svého tamt. 46[a]; (čerti žádali na Paškovi,) aby jim peklo poſtaupil FrantPr. 56. Je i v nové češtině *postoupiti čeho* nebo častěji *co*; jak vznikla vazba akusativní místo genitivní, o tom v § 67. Zubatý ve Sborn. fil. III, 217 vykládá i toto *postúpiti čeho, čso* z *po* + *sstúpiti*. Původní *sstúpiti* v přeneseném významě „postoupiti co“ nabývalo prý nenáhle povahy slovesa nesloženého, psávalo se *stúpiti* a proto podle vzorů *siesti: posiesti, skočiti: poskočiti* dostalo předponu *po*. Tím se staré *sstúpiti* rozestoupilo na dvě skupiny, neboť ve významě hmotném šel vývoj jinak; mámeť v něm *sestoupiti* (*s čeho*). Různý vývoj v různých významech, který tu Zubatý předpokládá, má obdobu u samého *stúpiti*. Za starší *otstúpiti koho, čeho*, t. j. „od koho, čeho“, i za *otstúpiti čeho* „postoupiti co“ máme dnes ve významě hmotném *odstoupiti od koho* a ve významě přeneseném *odstoupiti co*.

Výkladu Zubatého vadí však, že by *postúpiti* (z *posstúpiti*) mělo *po* podle dvojic typu *siesti: posiesti*, novočes. *sednouti: posednouti*, poněvadž

v *postúpiti* tkví význam „odstoupiti, odevzdati“, nikoli „kousek, trochu odejíti, postoupiti“, který je v *posednouti, poposednouti, poskočiti*. Ale to by samo o sobě ještě nebylo důležité. Důležitější je, že lze dobře *postúpiti čeho* vykládati přímo z *po* + *stúpiti*. Proti tomuto výkladu Zubatý (l. c. 218) namítá, že genitiv-ablativ „u slovesa, které s a m o s e b o u nemá významu odlukového, byl by zajisté něčím velmi podivným“. Ale v staré ruštině je vazba s prostým genitivem-ablativem doložena: *ступитися чего* (Zubatý l. c.). A je doložena i v staré češtině; srovn. § 58. Odlukový význam tohoto *stúpiti čeho* („odstoupiti od čeho, odevzdati, postoupiti“) netkví arciť v slovese samém, nýbrž tkvěl původně v genitivě-ablativě. Viděli jsme to zřetelně u sloves typu *běhati čeho* = „běhati od čeho, utíkati, vystříhati se“, uváděných v § 58. Proto není třeba se domnívati, že by odlukový význam mohlo míti jen složené *s-stúpiti* (*čeho*), kde je vyjádřen předponou *s*, nikoli také nesložené *stúpiti čeho*. Je arciť dobře možné, že psané *stúpiti čeho* (s jedním *s*) je někdy vlastně *sstúpiti*, ale nebylo by tuším správné mysliti, že je to jen *sstúpiti*, nikoli také *stúpiti*. Rozhodovati v jednotlivých případech, o jaké *stúpiti* jde, je nemožné; ale právě proto třeba míti na paměti obě možnosti. *Postúpiti čeho* může býti tedy také nejen *posstúpiti*, nýbrž i *postúpiti* od puvodu. Jak dostalo *stúpiti, sstúpiti* předponu *po*, vyplývá z výkladu v § 59.

§ 84. Byla již několikráte připomenuta okolnost, že předpona i předložka vznikly z prajazykového příslovce a proto že jsou často stejné: *otlúčiti ot koho, dojíti do čeho, zbaviti z čeho* atd. A byly již uvedeny některé případy, kdy není předpona totožná s předložkou. Tak typ *ustúpiti ot čeho* (§ 56), který má předložku jinou než *u* proto, že předložka *u* ztratila původní význam odlukový; typ *zprostiti ot čeho*, vzniklý proto, že *ot* vyjadřuje lépe odlukový význam než *z* (§ 58); typ *přistúpiti k komu*, vyskytující se od nejstarší doby dějinné; typ *vzníti nač*, povstalý tím, že *vz* ustoupilo předložce *na*; typ *vytáhnúti z čeho*, vzniklý v době dějinné tím, že předpona *z* (*jz*) ve významě „z čeho“ byla nahrazena v mnohých případech předponou *vy*; typ *vpásti* (*upásti*) *do čeho*, vzniklý v pozdější době dějinné ustoupením předložky *v* ve významě „kam“ předložce *do*; typ *poznati sě k čemu* (§ 82). Hledí sem také typ *vzstáti z mrtvých*, o němž viz v § 90.

Ale i mimo tyto případy nalézáme často neshodu mezi předponou a předložkou, ačkoli čekáme shodu, vlastně totožnost předpony a předložky. Hledí sem ku př.: *dopomoci k čemu*; *náležeti k čemu, namluviti* (*se*) *o kom* (*co*), *napsati do čeho, narozen k čemu* (člověk je narozen k práci), *naváděti, navnaditi* (*koho*) *k čemu*; *obléci* (*co*) *na sebe, obléci se do čeho, obouti* (*co*) *nač* (obul jsem levou botu na pravou nohu), *optati se nač, otázati se nač*; *odejíti z domu*; *přibíti na kříž, přimíchati* (*čeho*) *do čeho, přinésti na jazyk* (co mu slina přinese na jazyk); *spadnouti do čeho*; *učiniti, udělati z čeho, uvázati nač*; *vyletěti do vzduchu, vyrýti, vyřezati do čeho, vyzvěděti na kom, zvěděti* (*co*) *od koho*; *zakopati do čeho* (do země), *zasednouti ke stolu*.

Tak bylo již v jazyce starším. Ku př.

domnieti sě na koho: coť lidé sě na tě domnye ŠtítVyš. 7^{a}_{1}.

doufati več, k komu, o čem: neopúštie buoh v sě dovffagyczych JeronMus. 52^{b}; k vám věrně douphaýu AlxBM. 124; pakli by o tom nedoufal, by jemu (člověku) odpustil (bůh) ChelčKrof. 115.

dovésti k čemu: (milost) dowede člowěka ke všemu dobrému Alb. A 103^{b}; k kteréžto koruně (= odplatě) dowed nás buoh otec GestBřezn. 115^{b}.

obléci sě več: jeho (bohatce) v sprostné rúcho oblek PassKlem. 55^{a}_{1}.

otjěti s miesta: s tohoto miesta odgedeme GestBř. 99^{b}.

otehnati z čeho: (člověk) zastaralost ve zlém obyčeji odzene z srdce ŠtítMus. 77^{b}_{1}.

poddati sě več: poddadye jě v ruce mečovéj ŽWittb. 62, 11; poddany budú v ruce mečové ŽKlem. tamt.; (lev) v jejie (myšky) se moc poddawaſe Baw. 34^{b}.

podléci več: neroď v cizí moc podlecy Baw. 31^{a}.

přijíti več, do čeho, na koho: syn ciesařóv przifſel v dóm mój Šach. 299^{a}_{2}; když przydeſſ do tvého královstvie PassKlem. 80^{a}_{2}; až do svého przijdem kraje Štít. ř. 117^{a}_{1}; co na ni (duši) przijde tamt. 123^{b}_{2}.

přístáti na čem: Prſiſtogi králowá na pravici tvéj ŽKlem. 44, 10; jenžto prſiſtogy na pravici t. 108, 31.

přitéci nač: (Libušin kůň) na jednu úlehl przytecze DalC. 11^{a}.

shladiti z země: z země ſhlazen buď GestBř. 121^{b}; aby z země pamět jeho ſhladyly JeronMus. 3^{b}.

spásti z čeho: (voda) z oblaka byla ſpadla PassKlem. 84^{a}_{2}.

sstrčiti več (do čeho): aby duše nebyła ſſtrczena do pekelných temnic Otc. B 191^{a}; (luciper) ſſtrczen jest v peklo ChelčPař. 170^{b}_{1}.

sstúpiti s, z čeho: anděli z nebes ſſtupiwſſe nad svatým Václavem sě vznášiechu PassKlem. 211^{a}_{2}; ſſtupyl z nebes tamt. 143^{a}_{2}; oheň z nebes ſſtupyw chrám s modlami spálil tamt. 89^{a}_{2}.

sstúpiti, sstúpati, sstupovati več (do čeho): Jezus Kristus ſſtupíl do pekeł Otc. B 115^{a}; připodobnajiu sě ſſtupagiucîm v jezero ŽKlem. 27, 1; jižto ſſtupugiu v zemiu tamt. 21, 30; do předpeklé ſſtupowali GestBř. 52^{a}.

svléci z čeho: sám sě ſwlecze z svého rúcha Brig. 12^{a}_{2}; sám se ſwlekl z rúcha svého tamt. 12^{a}_{1}; (císař) sě ze všeho rúcha ſwlek PassKlem. 199^{a}_{2}.

upadnúti s čeho: že by nemúdrý mohl vpadnuty s ňeho (mostu) Štít. uč. 5^{a}_{2}.

uvésti nač: ten dar uwede na třetí chodbu ŠtítMus. 118^{b}_{1}.

vníti mezi koho: tehda mu (knížeti) káza (císař) mezi volenníky wnyty DalC. 94^{a}.

velnúti k čemu: (mladí i staří) welnuly jen k tomuto světu Štít. ř. 122^{b}_{1}.

vstúpiti k komu: ještě sem newſtupil k otci mému EvZimn. 25^{a}_{1}.

vypadnúti ot viery: radí svatý Petr, aby páni a jiní křesťané . . newypadli od křesťanské viery Hilar. 37^{b}.

vzníti več: Sylvestr u biskupstvo wznyde DalC. 112^{b}.

zahynúti s, z čeho, zhynúti s čeho: Zahynte hriešní s země ŽPod. 103, 35; které (ovce) jsú zahinuli z domu israhelského EvPr. Mat. 15, 24; nezhinte s cěsty pravé ŽWittb. 2, 12; (ať) nezhynete s cěsty pravéj ŽPod. tamt.

zajíti, zachoditi več, ot koho: ten oheň svatého ducha zažiehá a zachody v duše náše Alb. A 76^{1}; svatý Pavel . . . zaſſel od nás PassKlem. 123$^{b}{}_{1}$.

zaslati z čeho: (císař rozkázal svému sudí,) aby jej (sv. Apolinaria) pryč z kraje zaſlal Pass. 345.

Tyto a pod. vazby nejsou od původu. Dodnes máme vedle nich vazby náležité: *dovésti do čeho, odjeti od koho, odehnati od čeho, přijíti ke komu, vstoupiti nač* (*na* je za *vz*), *vypadnouti z čeho* (*vy-* nahrazuje starší *z-*) a pod V starším jazyce a v nářečích nalézáme vedle nich ještě jiné původní vazby. Řadím je podle předložek. Ku př.

domnieti sě do koho: když-to sě domnyſ zlého do jiných Alb. A 97^{b}; do vších sě dobrého domny tamt. 31^{a}; srovn. také *domněnie jmieti do koho:* móž do nie (ženy) zlé domněnie mieti Šach. 301$^{a}{}_{1}$.

dopomoci, dopomáhati čeho: aby bóh dopomohl mu toho Štít. ř. 54$^{b}{}_{1}$; toho královstvie rač nám dopomoczi GestBř. 14 ; jehožto nám dopomahai buoh Mat. 68^{b}; té radosti rač nám dopomahati Jezus Kristus GestBřez. 41^{b}.

dosadnúti do čeho: abych do soudu zemského dosedl Břez. 78.

doufati do čeho: nedouffa do božie dobroty Štít. uč. 20$^{a}{}_{1}$; do ňeho (boha) sílně dovfaſs Kruml. 128 ; aby nižádný do sebe nedouffal JeronMus. 18^{b}; (aby) nižádný do své svatosti tak velmi nedouffal tamt. 69 .

přilnúti k čemu: doklady v § 76.

připomáhati k čemu: vše k dobrému przypomaha Štít. ř. 15$^{b}{}_{1}$.

přibiti, přibíjěti k křížu: doklady v § 76.

přinésti k jazyku: cožkolivěk jemu slína k jazyku przineſe HusHř. 243^{b}.

přiroditi k čemu: člověk jest přirozen ku práci ŠtítBud. 157; když jest (člověk) przirozen ku práci Šach. 296$^{b}{}_{1}$; jakos ty sě k niej (dobrotě) przyrodyl Rúd. 260.

přivnadíti k čemu: aby nás przywnadyl k témuž Štít. ř. 162$^{b}{}_{1}$.

ležěti na čem: všecko svirchovánie lezy na dobrém dokonání a na skonání dobrých děl Alb. A 50^{b}; na tom lezy pravé věhlasenstvie tamt. 73^{a}.

mluviti, (v)zmluviti (koho) nač, (čso) na koho: (Kristus se) nerodil zpraviti malým mluvením velikých věcí, ješto sú naň nevinně mluwyly Alb. A 32^{a}; když jie (Kateřiny) přietelé na to / wzmluwichu, by tu mysl vzala / a přěmluviti sě dala Kat. 361; wzmluwye (= part.) křivdu na druhého Štít. uč. 91$^{b}{}_{1}$; co zlého na ně zmluwie Mat. 190^{a}; když kto na koho zmluwy rovně na rovni, že jest královi nevěrný Rožmb. 7, 124.

vzvázati nač: wzwazawſſe mi na hrdło hrnečky Otc. B 74^{a}; provaz mu na šíji wzwazachu DalC. 67 .

vzvésti nač (§ 54), *naváděti nač:* mor.-slc. naváďat nekoho na neco Folprecht Slovn. 13.

vzvléci na sě: (Judita) wzwlecze na sě žíni Alb. A 43^{b}; wzwlecz na sě, což najhoršieho možeš Rožmb. 17, 270; wzwleczech žínici (t. j. na sě) ŽWittb. 34, 13.

otázati o čem: otázal jeho (hospodáře) svatý Ambrož o jeho bydle i stavu PassKlem. 86^{b}_{2}.

shladiti s světa: ſhlazy (vás) s tohoto světa PassKlem. 106^{a}_{2}; mé vščcky hřiechy ſhladye (= part.) se mne Rúd. 1096.

svléci, svláčěti s sebe: (obyčeje) s sebe ſwleczý Mat. 158^{a}; rúcho s sebe ſwleka PassKlem. 154^{a}_{1}; pacholek páně Zděslavuov svlékl se s sukně SvědPražs. 286 (z r. 1527); (pacholkovi nebo dívce) nemá bráněno býti (vstoupiti v manželství) . . . ani vězením ani swlaczenim s nich ssatuow PrávSoběsl. 87.

vníti več: (Vladislav) u biskupstvo wnyde DalC. 127^{a}; v královstvie nebeské wgyty JeronMus. 17^{b}.

vklásti več: (rytíř kusy telete) wkladl v (psáno *w*) pytel GestKlem. 52.

vkopati več: (člověk) wkopal v ni (vinici) lisici EvZimn. 12^{a}_{1}.

upásti, -dnúti več (do čeho): (s českým vojskem) sě most . . propade, / mnoho dobrých v řěku upade DalC. 148^{1}; (zloděj) skrze okno do domu vpadl GestBř. 23^{a}; (Maxencius) kázal na mostě podvrtle činiti, aby ciesař tady jěda u vodu upadl PassKlem. 95^{b}_{2}.

vstupovati več: viz v § 53.

uvěřiti več: osm tisíc lida u buoh uwierzilo Pass. 361; když kto vwyerzij veň (Krista) Štít. ř. 71^{a}_{2}.

vyryti, vyřězati z čeho: budú-li náše umučenie . . jmieti na stěně . . . psáno nebuo z dřěva wyrzyezano neb snad z kamene wyryto PassKlem 107^{b}_{2}.

vyslati z čeho: Wyſlali židé z Jerusaléma popy EvZimn. 3^{a}_{1}.

zčiniti z čeho: tehdy páni holoty z sebe zczynychu DalC. 133^{b}; (Václav) z pohan mnoho křěsťanóv zczyny tamt. 147^{a}.

zdělati z čeho: (divy) zdyelany z bohatéj měny Kat. 971; Mišňáři zděłavše sobě z dříví suchého . . pevné svory Háj. 41^{a}; zdyelany z boha mámy duom EvOl. 163^{a} = 2. Kor. 5, 1.

(z)hynúti z čeho: § 92.

zstúpiti z čeho: to jest ten chléb, ještoť jest zſtupil z nebe EvPr. Jan 6, 58.

Vazba *dopomoci, dopomáhati čeho* má sice prostý pád, je to tedy typ *otlúčiti čeho*, ale ukazuje, že typ *otlúčiti ot čeho* by byl *dopomoci do čeho* nikoli *dopomoci k čemu*, jak se dnes říká.

§ 85. Mimo případy uváděné v předešlém paragrafě nalézáme ještě jiné příklady odchylek od původního znění vazeb.

Je *uvěřiti čemu, komu;* bylo již v jazyce starém, ku př.: tomu vwierzyſſ Kat. 898. Předpona *u-* je z původního *v-*, takže čekáme vazbu *uvěřiti več* (srovn. v § 84) a *věřiti več* (= typ *lúčiti ot čeho*): vščch těch, ješto veň (Krista) wierzie Mat. 11^{b} a j.

*

Jiný příklad je *odvyknouti čemu* místo *odvyknouti od čeho*, které je dochováno v oravštině: krava je odvyklá ot paše; —

dále *odejmouti, odníti, odebrati komu* (*co*) m. *od koho*, jak má vých. slovenština: ďabľi zaś kunštovaľi, že jak maju od Maceja toho zlato odebrac Czambel Reč 226; odebrała jedzeňe od psoch tamt. 289. Dativní vazba vyskytá se již v staré č. u složky *otjieti, otjímati:* řeč jemu odyata bieše Mat. 140[a]; vašeho veselé nikte neoteyme vám EvSeitst. 143[b] = Jan 16, 22; řečí nižádný cti nemóže Odgieti druhému cele OpMus. 148[b]; dokud nám duše náše odgimas EvPr. Jan 10, 24.

V obou těchto případech je dativ možná místo genitivu prostého, tedy m. *odvyknouti* a *odebrati koho, čeho*, neboť dativní vazba mohla vzniknouti buď tehdy, když naše slovesa měla typ *otlúčiti čeho*, tedy z vazby *otvyknúti, otebrati čeho*, nebo tehdy, když měla typ *otlúčiti ot čeho*, tedy z vazby *otvyknúti ot čeho, otebrati ot koho, čeho*. Srovn. k tomu na př.: odwykayte zlé řeči Štít. ř. 101^{b}_{1}; abychom světského rozbroje odwykaly tamt. 117^{a}_{1}; toho biechu všeho odwykli Otc. B 96^{b}.

Podle *podložiti* (*co*) *pod co* čekáme předložkovou vazbu také ve smyslu přeneseném, ale je v nové č. *podkládati se komu* (= vyhovovati) a v stč. bylo i *podložiti sě, podkládati sě k čemu:* rytieř zemský ke všem nehodám podklada sě JeronMus. 14^{b}.

Máme *poddati* (poddán, poddaný) *komu, poddati, poddávati se čemu* za starší *poddati* (*sě*) *pod koho, čso:* (sv. Martellus) pod jich (biskupů) sě súd poddal PassKlem. 90^{b}_{2}; ty vlasti pod římské ciesařstvo poddal tamt. 159^{b}_{1}; poddawaſſ ludi pod mě ŽWittb. 17, 48; poddawas liud pod mě ŽKlem. tamt.; poddaſſ lidi pod mě ŽPod. tamt.

Je *podmaniti si* za starší *podmaniti pod sě, pod moc:* již sú je (bosenské království) pod se podmanili Lobk. 28^{a}; (Otoman) mnoho křesťanstva za svého věku pod se podmanil tamt. 60^{a}; (ostrov) pod se podmaniti tamt. 60^{b}; (pýcha svět) hrozně pod svau moc podmanila ČČM. 93 (1913), 264 (z doby kolem r. 1830). Srovn. podobné vazby *podtepati pod moc* (vše své nepřátely pod svú moc podtepeſſ PassKlem. 202^{a}_{1}) a *podbiti pod sě* (mnoho vlastí jiných pod sě podbyl tamt. 155^{b}_{1}).

Dativní vazby jsou staré. Srovn. ku př. *poddati komu:* poddan buď hospodinu ŽWittb. 36, 7; podan buď hospodinu ŽKlem. a Pod. tamt.; Poddany buďte buohu EvOl. 167^{a} = Jak. 4, 7.

§ 86. U sloves majících ve složeninách typ *otlúčiti čeho* očekáváme předmět v pádě, kterého žádá předpona. A skutečně vidíme, že ku př. slovesa s předponou *do* mají při sobě zpravidla genitiv: *dobýti, dočkati* (*se*), *domoci se, dosáhnouti, dotknouti, dotýkati se*; v stč. ještě *dočistiti sě čeho* (Gebauer Slovn. I, 281), *dolíčiti* (tamt. I, 289), *doslýchati* (tamt. I, 304) a jiná slovesa uvedená v § 74. Genitiv shledáváme také po slovesích s původním *jьz-, zbaviti* (*se*), stč. *zbiehati* (§ 63), *zbýti se čeho* (stč. *zbýti*), stč.

zčistiti (§ 63) a *zniknúti* (§ 74). Podle očekávání mají dále ku př. slovesa složená s předponou *o, ob* akusativ: *očistiti, omýti, oblehnouti, obsaditi* a pod.

Někdy však má složka jiný pád, než očekáváme. Tak některá slovesa s *do* mají dnes při sobě akusativ: *dodati, dohoditi* (*komu, co*), *dohoniti, dopustiti* (ale *dopustiti se čeho*), *dostati, dostihnouti, -stihovati, dověsti, dovoditi, dovozovati* (= dokazovati). V starším jazyce shledáváme u některých z těchto sloves ještě vazbu genitivní. Je ku př.

dodati, dodávati čeho: dodáwati budu tobě zlata Br. Is. 60, 17.

dohoditi čeho: (Paris) téj (bohyni) jablka dohody, / jež nad milostí vévodí AlxV. 761; jakž brzo člowěka vzplodíš, / zlého jmu opět dohodys t. 1956 Gebauer Slovn. I, 282; tam jiné doklady.

dohoniti sě koho, čeho: já se ho (jelena) dohonijm Ezop 67[b]; že se jie (lodi) dohonije Lobk. 56[b]; (ohaři) dohonijecze se jeho (jelena) tamt. 51[b]; dohoniw se jich Br. Gen. 44, 6; jiné doklady v Gebauerově Slovn. I, 282.

dopustiti čeho: když by dopuſtil mój syn toho Brig. $28^{a}{}_{2}$; toho dopustil (Pašek) v svém domu BartKron. 18[b].

dostihati sě koho: (úředník) doſtihaw se jich (Josefových bratří) pořádkem k nim mluvil Ben. Gen. 44, B.

dověsti čeho (= dokázati): jímž by mohli doveſti svého potupenie HusP. 28[b] Gebauer Slovn. I, 317; tam jiné doklady.

Místo genitivu mají akusativ slovesa *odbýti, odbývati, odstoupiti, odstupovati* a *odpustiti*. V starším jazyce shledáváme ještě

otbyti čeho: doklady v § 69.

otpustiti čeho: že jemu (lotrovi) hřiecha odpuſtyl (Ježíš) Vít. 87[b].

Dativ místo genitivu má *otučiti:* syna jeho českým obyčějóm oduczyty DalC. 118[3] a snad i *odvyknouti čemu* a *odebrati komu* (*co*); srovn. v § 85.

Genitiv mají od původu slovesa složená s předponou *u-*: *ubrati, ulomiti, upíti*, stč. *ubáti sě, ustyděti sě, utázati sě* a j. (§ 63 a 69.) Některá však mají dnes akusativ: *uděliti* (*-díleti, -dělovati*), *ukrásti, ukrátiti* (*-kracovati*), klads. *upustiti* (§ 63). V starším jazyce měla tato slovesa ještě genitiv; srovn. doklady v uvedených paragrafech.

Některé složky s předponou *u-* mají dnes dativ místo genitivu: *uhnouti komu, čemu, ujíti, utéci*. Původní genitiv u sloves *ujíti* a *utéci* je doložen v staré č.; srovn. § 69. Vazbě **uhnúti koho, čeho*, která tomuto slovesu od původu příslušela, je velmi blízká stč. vazba *uhybovati ot koho, čeho:* vhybuyuczieho ote mne, zlobivého, nepoznávách a me declinantem ŽWittb. 100, 4; vhybugyczieho ode mne ŽPod. tamt.; huhibuyucieho ŽGlos. 90[c] = 100, 4. **Uhnúti čeho* je typ *otlúčiti čeho, uhybovati ot čeho* pak typ *otlúčiti ot čeho*, kde místo předložky *u* je *ot*. Typ *otlúčiti ot čeho* je také u sloves *ujíti* a *utéci: ujíti, utéci od čeho, koho*. Někdy se užívá vazby *před kým, čím* (*utéci*).[1])

[1]) U podst. jména *útočiště* bývá vazba *v čem*, na př. *útočiště ve smutku*. V starším jazyce byla i zde vazba *ot čeho*: ty jsi vtoczifſcze mé ot smutka ŽWittb. 31, 7; utoczifcze mé ot zámutku ŽKlem. tamt., vtoczyſcze mé ot smutka ŽPod. tamt.

Genitiv m. akusativu má *podejmouti se čeho*. Srovn. ku př. *podlézti, podstoupiti co*, staročes. *podjíti, podstúpiti koho* (§ 74), slc. *podujať, podujímať čo* a také staročes. *jieti sě pod čso* (§ 75).

Podle vazeb *přičíněti, přiběhnúti, přilúčiti, přimiesiti* atd. *komu, čemu* (§ 74) čekáme dativ u složky *přioděti*. Je také doložen: aby jim (dětem) mohl prziodietí Hrad. 125[a]; przyodyey jemu (nahému) ŠtítVyš. 10[a]$_2$; ktož by ... senma rukavici s ruky aneb s nohy nohavici i przyodyel hlavě Štít. uč. 142[b]$_1$; przíodyey jemu Mat. 50[a]; prziodeli jste mi EvPr. 5[a] (= Mat. 25, 36); neprziodieli ste mi tamt. 5[a] (= Mat. 25, 38 a 43). Ale již v starém jazyce má *přioděti* vazbu akusativní: Naheho neprzyodyel Alb. A 95[c]; przyodiey jeho ŠtítVyš. 33[a]$_2$; prziodyey jeho JeronMus. 61[b]; přioděl je Br. Gen. 3, 21.

Genitiv m. dativu má *přidržeti se, -držovati se*. Původní dativ je doložen u stč. *přídržěti sě čemu* (§ 74), *k čemu* (§ 76). Dále má nepůvodní genitiv *přichytiti se koho*; v staré češt. byla ještě původní vazba *přichytiti sě k komu:* až se lid veliký přichytil k nim (Táborům) ChelčKrof. 27.

§ 87. Příčiny, které vedly k porušení původních vazeb, byly různé. Některá slovesa typu *otlúčiti čeho* mají nepůvodní vazbu bez pochyby vlivem sloves nesložených. Tak *odebrati komu* (*co*), stč. *otučiti čemu* a *odvyknouti čemu* mají dativ místo genitivu asi vlivem nesložených *bráti komu* (*co*), *učiti čemu* a *zvyknouti čemu*.[1]) *Přidržeti se čeho* je vlivem *držeti se čeho*; staročes. *přioděti koho* má akusativ místo dativu podle *oděti, odieti*;[1]) *namluviti* (*se*) *o kom* podle *mluviti o kom*.

U některých složek s *ot, od* a *u* byla způsobena změna vazby genitivní v akusativní setřením původního významu; tak u *dodati, dodávati, dohoniti, dovésti* (= dokázati). Mimo to působil tu asi vliv nesložených *dáti, dávati, honiti*. Podobně lze vykládati *odpustiti, odstoupiti, uděliti, ukrátiti, umenšiti co*, klads. *upustiti co* (= odstoupiti co, srovn. v § 63) a *odbýti, odbývati co*.

Proč mají dativ místo genitivu slovesa *ujíti, utéci* a *uhnouti*, není nasnadě. Snad podle sloves *bráti, vzíti komu* (*co*) a j., jejichž dativ má jakoby význam odlukový, který slovesa *ujíti* atd. původně měla. Změně vazby genitivní v dativní napomáhaly případy, kde se genitiv mohl chápati také jako dativ, na př. *ujíti smrti* (kuchař skrze to smrti vſſel GestBř. 55) nebo *ujíti trestu*.

U složek typu *otlúčiti ot čeho* měnily se původní vazby hlavně vlivem jiných složek téhož slovesa. Totéž sloveso mívalo a mívá dosud různé vazby: *dovésti do čeho — přivésti k čemu*; **obléci* (*o sě, sebe*) *— vzvléci na sě* (§ 84); *otjíti ot koho — sníti s čeho* (*s hory, hóry*), *otehnati ot čeho — vyhnati z čeho*; *shladiti s světa — (z)hladiti z světa* (§ 75), *svléci s sebe — zvléci* (*z*) *sebe* (§ 74 a 76); *přístáti k čemu — nástáti na čem; vstúpiti več — přistúpiti k čemu* atpod. Spřežením vazby *dovésti do čeho* a *přivésti k čemu* vznikla vazba *dovésti*

[1]) Je to sice sloveso složené, ale pociťujeme je jako nesložené.

k čemu. A podobně vznikly vazby *obléci na sě, otehnati z čeho, shladiti z světa, vstúpiti k komu* a j., připomínané v § 84. *Obouti nač* vzniklo bezpochyby podle *obléci na sě*, neboť sloveso **uti* se neskládalo s předponou *na*. *Optati sě nač* je výsledek spřežené vazby *ptáti sě o kom, čem* (§ 105) a *ptáti sě na koho* (§ 104). Podobně *otázati se nač* vzniklo křížením vazeb *(o)tázati (sě) oč, o čem* (§ 84 a 105) a *vztázati (sě) na kom, nač* (§ 99). Křížením vazeb vznikly také typy *uroditi sě ot koho* a *uroditi sě z čeho*. Srovn. v § 56.

Toto spřahování dvou vazeb je možné proto, že významové rozdíly mezi složkami s různými předponami jsou často nevelké. Lze na př. říci v témž významě, že jsem někoho k někomu *dovedl* i *přivedl*. O stírání významových rozdílů složek s předponami a předložkami *s* a *z* viz v § 112.

§ 88. Někdy byl styk dvou vazeb velmi těsný. K tomu nejprve několik dokladů:

sezřieti s, z čeho na koho: Sezrzy s nebe dolóv na ny KatBrn. 8; s nebě(!) na zemi ſezrziel ŽWittb. 101, 20;

z připraveného přiebytka svého ſezrziel na všecky ŽKlem. 32, 14.

upásti več s, z čeho: žena vpadne u vodu se břvi Šach. 300$^{a}_{2}$; (mistr, odrážející útok Turků na hradbu, byl raněn a) se zdi doluov vpadl do města Lobk. 62^{b};

(anděl) z ráje světla dolóv vpadl ve tmu ŠtítJes. 254$^{b}_{2}$; delabi, decidere, spadnauti, z něčeho dolů vpadnauti VelQuadr. 976.

vhoditi več s čeho: (zamordovaný) s mostu toho do vody vhozen byl OlOrt. 43.

Za *sezřieti s čeho nač* v ŽWittb. 101, 20 má ŽKlem. na témž místě *vzezřieti s čeho nač:* s nebe na zemiu wzezrſiel. ŽPod. má tamt. *zezřieti* m. *vzezřieti*: s nebe na zemi zezrzel. Za *sezřieti z čeho nač* v ŽKlem. 32: 14 má ŽWittb. tamt. *zezřieti* (ze *vzezř-*) *s čeho nač:* s praveného přiebytka svého zezrziel na vše.[1])

Za uvedené *upásti* a *vhoditi s čeho več* bychom dnes řekli *spadnouti, shoditi s čeho do čeho*. A již v staré češtině bylo tak. Ku př.

spásti s, z čeho več: (kdož) s nebes s ním (ďáblem) u peklo ſpadly Kat. 1898; svatý Petr z pokory u pýchu ſpadl Alb. A 73^{b}.

svrci s čeho več (*do čeho*): s výsosti nebeské do propasti pekelné ſwržen (luciper) Kruml. 3^{a}.

Je viděti, že v témž významě jsou vedle sebe dvě vazby, ku př. *spásti s čeho več* a *upásti s čeho več*, lišící se předponou. Že vedle *s čeho* bývá v staré češtině i *z čeho*, k tomu srovn. výklad v § 112. Přede vznikem složenin zněly tyto vazby stejně, **pásti čeho s, več*. Když vznikaly slovesné složeniny, mohla z této vazby vzniknouti v typě *otlúčiti ot čeho* jednak vazba *spásti s čeho več*, jednak *upásti s čeho več* podle toho, které příslovce splynulo se

[1]) Gebauer ve vydání tiskne *Spraweneho přiebytka*. Lze čísti také buď *s spraven-* nebo *z spraven-*.

slovesem a stalo se tak předponou. Bylo-li splývání se slovesem tu toho, tu onoho příslovce nahodilé, či bylo-li na něčem závislé, je nejisto. Ale je podobno pravdě, že vzniklo *upásti*, když záleželo více na tom, več, kam kdo spadl, a *spásti*, bylo-li důležitější určení *s čeho*. Říkáme-li dnes zpravidla *shoditi, spadnouti, svrhnouti* (*koho*) *s čeho do čeho*, je patrné, že časem z dvojice *spásti s čeho več* a *upásti* atd. zobecněla složka s předponou *s*. Asi proto, že *upásti, upadnúti* ztratilo původní význam „padnouti, vpadnouti do čeho" a nabylo významu jiného; srovn. novočes. „*upadl* a zlomil si nohu."

§ 89. Vedle *shoditi, spadnouti, sestoupiti, svrhnouti s čeho* máme také *shoditi* atd. *do čeho, dolů*, kde se předpona neshoduje s předložkou. Podobné případy neshody mezi předponou a předložkou byly v staré češtině. Na př. *upadnúti s mostu, sstrčiti več, sstúpati, sstupovati več* (§ 84).

Byly však také náležité vazby *upásti več* (*v řéku*), *vstupovati več*; srovn. v § 84.

Tyto případy neshody mezi předponou a předložkou nelze vykládati křížením dvou vazeb, na př. *upadnúti s čeho* křížením vazeb *upadnúti več* a *spadnúti s čeho*, poněvadž význam jejich je různý. Není nemožné, že tyto vazby vznikly vlivem oněch dvojitých vazeb typu *spásti s čeho več* a *upásti s čeho več*, o nichž byla řeč. V nich se střídají složky s předponou *s* a *u*, ač mají obě stejný význam. Toto střídání mohlo se přenésti také k případům, kde šlo jen o vazbu jednu, *spásti s čeho*, *upásti več*, a mohlo se začíti říkati *upásti s čeho* a *spásti več*. V pozdější době dějinné vazba *upadnúti s čeho* zanikla; říkáme zpravidla *spadnouti s mostu*. Proč *upadnúti* zaniklo, o tom v předešlém §.

Jiný příklad vazby s různou předponou a předložkou je novočes. *spadnouti nač* (spadla naň cihla). Starší jazyk míval tu

upadnúti nač: V té jeskyni sem byl a jest velmi hrozná, neb se nad ní divně skalé samorostlé zavěsilo a zdá se, jako by hned na člověka mělo vpadnuti Kab. 17^b. Novočes. *spadnouti nač* mohlo vzniknouti vlivem dvojité vazby *spadnouti s čeho nač* a **napadnouti s čeho nač*. Staročes. *upadnúti nač* by předpokládalo původní vazbu **pásti koho na, več*, která sotva kdy byla. Proto je podobno pravdě, že *upadnúti* je místo *spadnúti* podle případů, o nichž byla výše řeč.

Vazby typu *upadnúti s čeho*, novočes. *spadnouti do čeho* mohly vzniknouti také jinak, a to přímo z dvojitých vazeb vynecháním určení *s čeho* a *več*, buď že se určení to rozumělo ze souvislosti nebo že nebylo důležité. Vypravujeme-li o někom, že šel po mostě a že najednou *spadl do řeky*, je patrné, že spadl *s mostu*. Nebo čteme-li v GestBřezn. 95^b o ženě, která zkoušela při hostině mužovu trpělivost tím, že „*všecko na zemi ſtrhla*", rozumí se ze souvislosti určení *s stola*. V Štít. ř. $202^v{}_2$ čteme: (bůh) vie, kolik krópějek dšťových . . *na zemi ſpadlo*; vynechán rovněž výraz *s čeho*. Nebo praví-li se ve Štít. uč. $5^a{}_2$, „že by nemúdrý mohl *vpad-*

nuty s ňcho (s mostu)", je tu vynecháno určení *u vod.*. Atpod. Tento výklad je podobnější pravdě než výklad podávaný shora.

V těchto případech říkávalo se také na př. *upásti dolóv:* bych věčně neupadl dolóv Rúd. 2844. Určení *s čeho* je zde bezpochyby vynecháno, ale předpona se shoduje s určením *več*, které je vyjádřeno příslovcem *dolóv*; dnes i zde říkáme *spadnouti dolů*, t. j. zobecněla časem vazba s předponou *s*.

Vynecháním obou určení, *s čeho* i *več*, vzniklo *upadnúti:* nikdá s nepřítelem svým se slovy mnoho nesvař, ale dočekaje ho, když přes lávku půjde, podtrhniž mu nohy, ať sám upadne BartKron. 18[a]. Také zde říkáme dnes *spadnouti*.

Jsou jiné podobné případy vazeb povstalých z vazeb dvojitých. V stč. bylo sloveso

spásti, spadnúti, spadati na koho, týkající se nejčastěji dědictví: pro pořád na ni (královu dceru) číslo ſpadlo (, aby byla dána sani) JiřBrn. 62; ſpadne na vás všecko krve prolitie EvPr. Mat. 23, 35; když měštěnín umře..., tehdy zbožie jeho na najbližšieho přietele jeho . . spadnuti má PrávSoběsl. 73; aby to jisté věno jejie (Kateřinino) na svrchu psané jejie syny spadlo KaprasPozúst. I, 139; zbožie kacířské pravým právem ſpada na vyššieho, točíš na otce svatého Hilar. 13[a]; atpod. Vedle toho bývala také vazba *napásti, -dnúti, -dati na koho*. Není sice doložena, svědčí však o ní výraz

nápad na koho: když děti nemajíce ještě let zralých zemrú, tehda nemá jíti nápad na mateř PrávSoběsl. 74; jiné doklady u Gebauera-Smetánky ve Slovn. II, 477—478.[1]) Je možné, že *spásti na koho* vzniklo spřežením obou vazeb. Spíše se však zdá, že vzniklo z dvojité vazby *spásti s čeho nač — napásti s čeho nač*, kterou dosvědčuje výraz

nápad s čeho nač: nápad s mrtvé na živú DeskDE. I, 164, 72; jiné doklady u Gebauera-Smetánky ve Slovn. II, 478. Z ní mohlo vzniknouti *spásti na koho* vynecháním výrazu *s koho*, na př. v dokladě z Hilar. výrazu *s kacieřě, s kacieřóv*.

Říkáme *svésti (koho) k čemu*. V stč. bylo také *svésti (koho) s čeho*: (císař prosil na rádcích rady, jak by) mohli ji (Kateřinu) s téj viery ſwesty Kat. 1428; s pravdy ſwesty Štít. ř. 15^{b}_{2}; (Turci) se s toho ſwesti [63^{b}] nedadie Lobk. Šlo-li v témž případě o vyjádření obou určení, předmětu, bylo potřebí vazby, která původně zněla **vésti (koho) čcho s čemu k*. Z ní mohlo vzniknouti jednak *přivésti s čeho k čemu*, jednak *svésti s čeho k čemu*, vynecháním pak výrazu *s čeho* vzniklo z druhé vazby *svésti k čemu*. Je také *svésti (koho) ot čeho:* postava dobrého ſwedla je od právě dobrého Štít. ř. 223^{a}_{1}. I zde je vynechána vazba *s čeho*.

Jiný příklad je novoč. *odvolati se ke komu*, které je bez pochyby původní vazba *otvolati sě ot koho k komu*, zkrácená o výraz *k komu*. Srovn.

[1]) Hledí sem také doklad: nejprvé napadají bratří a potom jiní Brikc. 294 (Geb.-Smet. Slovn. II, 478). Zde je tedy vazba *bratr napadá* za starší vazbu *dědičstvie napadá bratra*.

k tomu tento doklad: (jedna žena) od [294$^{a}_{1}$] volala sě od jeho (císařova) súdu řkúc, že sě odwolawa od súdu ciesařě Filipa k řemu opět, až střiezev bude Šach.

Bylo *uroditi sě u, ot koho nač.* Vynecháním první vazby vzniklo *uroditi sě nač*: vrodyl sem sě na svět AnsOp. 7.

Podobná byla vazba *naroditi sě na svět z koho* (§ 92); vynecháním vazby *na svět* vzniklo *naroditi sě z koho:* žeť sě z dievky buoh narodyl Vít 39^{a}; co se narodi z tebe svaté EvPr. Luk. 1, 35.

Bylo *vepsati več zač* (pan Henrich z Plavna . . do zřízení zemského za kníže vepsán jest Břez. 83) a *zapsati več zač.* Vynecháním vazby *zač* vzniklo novočes. *zapsati se do čeho.*

Bylo *vyliti* (*čso*) *z čeho nač* a *vzlíti nač z čeho*; z první vazby vzniklo *vyliti nač:* (žena) wyly jemu (Kristovi) na hlavu (drahou mast) Drk. 154^{a}.

§ 90. Vynecháním jednoho ze dvou bližších určení vznikl typ *vzdvihnúti* (*čso*) *ot čeho*; vynechána je tu vazba *vzhóru* nebo vazba s předložkou *na.* Viz v § 55.

Jiný typ, v němž různost předpony a předložky vznikla z dvojité vazby vynecháním jedné z nich, je

vzstáti, vzstávati z, s čeho: téj hlíně kaž z mirtvých wſtaty JiřBrn. 351; když ti lidé z mirtvých wſtachu tamt. 352; když pokáním wſtanv z hřiechu Štít. ř. 219$^{a}_{1}$; Wſtan, člověče, ze spanie Tegerns. 1; z mrtvých wzſtawachu Mat. 149^{a}; mrtví wſtawachu z svých naví Rúd. 1159;

když wſta s modlytvy Drk. 159^{a}.

vztrhnúti sě z čeho: (Ciborea) ze sna sě wztrhſſi (= vytrhši) Pass. 156.

Vynecháno je v těchto případech určení *vzhóru*; že u těchto sloves bývalo, svědčí doklady uvedené v § 54. Z původní dvojité vazby **trhnúti sě čeho z, hóru vz* vznikla vedle vazby právě připomenuté také vazba *ztrhnúti sě vzhóru z čeho* a vynecháním určení *vzhóru* pak *ztrhnúti sě z čeho* (§ 57), ač je možné, že *ztrhnúti sě z čeho* je od původu vazba jednoduchá.

Jiné případy podobné jsou *vzkřiesiti, vzkvísti* (§ 101), *vzrósti* (§ 99) a *vzníti z čeho* (§ 114). Vynechané určení *vzhóru* je u *vzkřiesiti* a *vzrósti* doloženo (§ 54). Že bývalo také u *vzkvísti*, je velmi podobno pravdě; při *jíti* říkáme dodnes *vzhůru*, takže je nepochybné, že bývalo i *vz(j)íti, vzníti vzhóru.*

Všechny tyto případy — snad mimo *vzstáti z čeho* — lze vykládati také jinak; viz v § 114. Ve skutečnosti mohly některé vzniknouti tak, jak bylo vyloženo, jiné způsobem, k němuž odkazuji.

§ 91. Původní vazby měnily se ještě jiným způsobem, než bylo dosud uvedeno. Nejprve několik dokladů, hlavně staroč., na vazby původní. Doklady řadím podle předpon:

přimluviti sě k čemu: doklad v § 71.

naplniti (*čso*) *na čem:* na tom jistú vůli naši naplníš Břez. 121.

snažiti sě nač: ſnaz sě na to, jelikož móžeš Štít. ř. 75^{a}_{1}; ſnaž se na toto aspoň, aby . . . HrubLobk. 87.

psáti na čem: což na knihách psáno vědě Hrad. 60^{a}; na svých listiech pſaty PassKlem. 67^{a}_{1}; na knihách pſaty tamt. 228^{b}_{2}.

nasytiti sě na čem: (páni z Plavna) nechtějí se na tom nasytiti Březn. 78.

otmlúvati (*komu, koho*) *ot čeho:* jal sě jemu velmi od toho odmluwaty pohrozuje rozličnými mukami Pass. 372; (otec) jal sě jemu (synovi) od toho velmi odmluwaty PassKlem. 151^{b}_{1}; (bratří) od toho jeho (sv. Bernarda) velmi odmluwaly tamt. 181^{a}_{1}; svatý Hilarius ot toho (manželství) jie (dcery) dlúho otmluval tamt. 49^{a}_{1};

jíti po koho, poč: ſſel po potravu FrantPr. 9; slc. ísť po koho, po vodu; oravs. iďem po vodu; Kačmar (m. karčma = krčmář) pošoł po ňu (dívku) Czambel Reč 209.

patřiti po čem: po niejžto (Ježíšově ruce) apuoštoli patrzyecze uzřěchu její (matky boží) svatú duši PassKlem. 177^{a}_{2}; po niej (Marii) v nebesa patrzyecze tamt. 179^{b}_{1}.

poslati po koho, poč: tehdy někteří po Bořivojě poſſlachu DalC. 107^{b}; (Božej a Mutyně) po kněžě Bořivojě do Polan poſſlala tamt. 106; přísežný byl jest po mne poslal NaučBrn. 6; slc. poslať po koho, čo.

nietiti (*oheň*) *pod čím:* (král kázal) svaté tělo (Christoforovo) na tu lavici přivázati a pod ním veliký oheň nietiti OpMus. 16^{b}.

seznati sě s kým: svatý Petr všeckno počě rozpravovati, kak sě svatý Kliment s mateří ſeznal (= jak ji poznal) PassKlem. 116^{a}_{2}.

zěviti, zjěviti (*sě*) *z čeho:* tehda jemu (poustevníkovi) bylo z nebes zgyeweno PassKlem. 67^{b}_{1}; anjel boží ze sna zgewy sě jemu (Josefovi) EvSeitst. 140^{a} = Mat. 1, 20.

vyhybovati z čeho: newyhybugicz ni sem ni tam z hodujie miery ŠtítBud. 188.

vymluviti, -mlúvati sě z čeho: zajisté dostis múdřě odpověděl, tak žes sě z smrti wymluwil GestBřezn. 33^{a}; (mistři) wymluwagíce je (Pražany a Tábory) z těch přestúpení ChelčPař. 182^{b}; Adam vymlúvaje sě z hřiechu HusE. I, 199.

meškati sě za čím: nemeſſkay sě za tiem, co je zde, ale toho hlédaj, by všel v nebeské královstvie ŠtítJes. 269^{b}_{2}.

plakati zač: daj nám za hřiechy placati Kunh. 100; za hřiechy srdečné plakanye Vít. 88^{b}; gazdo, za co plačece? CzambelReč 280 a 281.

snúbiti (*koho*) *za sě:* když chudý holomček bude . . . urozenú a výbornú pannu ſnubyty za sě Štít. ř. 49^{b}_{1}.

V těchto a podobných případech jde o změny vazeb jiného rázu, než jsme viděli dosud. Za *naplniti, nasytiti na čem* říkáme *naplniti, nasytiti čím*; za *snažiti sě nač* máme *snažiti se oč*; za *psáti na knížě, na listiech* říkáme *v knize, v listě*; za *patřiti po čem* je *patřiti nač*; atpod. Příčiny těchto změn ve vazbách nejsou dosti patrné. Zdá se, že někde změna vazby souvisí se změnou významu. Naše *přimluviti se za koho* má jiný význam než staré

přimluviti sě k čemu, které znamenalo „promluviti k čemu“; *odmlouvati komu* není významem shodné se staročes. *otmlúvati ot čeho* „zrazovati z čeho“; atpod. Někde je asi příčina změny v tom, že se původní význam předpony otřel v prostě vidový; na př. v *poslati*. Toto otření se přenášelo také na předložku totožnou s předponou, takže jazyku nevyjadřovala dosti zřetelně bližší určení, a proto se místo *poslati po koho* začalo říkati *pro koho*, neboť význam předložky *pro* je zde určitější než význam předložky *po*. Vazba *poslati pro koho* je stará: (kníže) poslal pro ňe (bratry) Háj. 42[a]; (Pražané) rychle proň (Žižku) poslali tamt. 398[b]. *Napsati* a *sepsati* rovněž nabylo významu prostě vidového, zejména proto, že se vazba *na čem*, *s čeho* často vynechávala. Proto se mohlo ujmouti *napsati v čem* (v dopise) a také *sepsati knihu*, protože se říkávalo *sepsati čso s knihy*; srovn. v § 92. Podle *nietiti oheň pod čím* a *podnietiti oheň* (*pod čím*) začalo se v přeneseném významě říkati *podnítiti koho* (*k čemu*), protože předpona *pod* ztratila původní význam hmotný. Když se původní význam předpony *z* ve *zěviti*, *zjěviti* setřel na prostě vidový, vyhovovala jazyku lépe vazba *ve sně* atd. než *ze sna*. Tato nová vazba vyskýtala se již v starém jazyce: anjel boží zgewyl sě ve sně Josefu EvSeitst. 140[b] = Mat. 2, 19; viděnie jim ve sně zgyewugycze PassKlem. 216[b]$_1$. *Seznati* nabylo rovněž významu prostě vidového a pak podle *znáti*, *poznati koho* vzniklo *seznati koho*.

§ 92. V § 89 a 90 byla řeč o vynechání jedné ze dvou vazeb. Vynecháváme často také vazbu jedinou, a to tehdy, když se rozumí ze souvislosti. Ptá-li se mne někdo, vypsal-li jsem si z nějaké knihy to a to, odpovím, že *vypsal*; vynechávám tedy výraz *z ní*. Nebo když oznamuji někomu, že ten a ten přítel už není u mne na návštěvě, řeknu prostě, že *odešel*, *odejel*, t. j. *ode mne*.

Říkáme zpravidla jen: *dočísti*, *dopsati*, *dokončiti* atpod.; *zouti obuv*, *zouti se*; *svléci co*, *svléci se*; *obléci*, *obouti co*, *obléci*, *obouti se* a pod. a jen zřídka: *dočísti* atd. *do konce* (hlavně pro důraz); *zouti obuv z nohy*, *zouti se z bot*; *svléci šat se* (*ze*) *sebe*, *svléci se ze šatu*; *obléci na sebe*, *obuti botu na nohu* (místo původního, ale nedoloženého *obléci o sě*, *sebe*, *obúti o nohu*). Zřídka říkáme, že *slunce*, *hvězda zapadá*, *zachází* (*zapadne*, *zajde* atd.) *za hory*, jak se čte skoro pravidlem v starším jazyce: když slunce za horu (hóru) zafflo PassKlem. 94[a]$_1$; slunce za horu gde Lobk. 140; slunce za horu zapadá VelQuadr. 910; jsú některé (hvězdy), ješto nám nezagdu za huoru nikdy ŠtítBud. 47. Zpravidla říkáme jen: *slunce zapadá*, *zachází* atd. Nevyskytá se často *zbuditi koho ze spaní*, *ze spánku* — tak ho s toho spani zbuděj KubínPovíd. I, 113 —, nýbrž obyčejně jen *zbuditi koho*. Říkáme sice *vzkřiknouti*, *zvolati* (= *vzvolati*) *na koho*, ale v jisté souvislosti jen *vzkřiknouti*, *zvolati*: najednou kdosi vzkřikl, zvolal.

Podobně se říkávalo v starším jazyce

sníti (t. j. *sníti světa*, *s světa*, srovn. § 74 a 75): (poslední Přemyslovec) musil u mladých dnech zznyty Jid. 20; hanebně ſnity nechtiece, / boj na sa-

mém břežě vzěchu AlxV. 1826; neſendeſs non morieris Mam. A 30[a]; potom ſnyde kněz Přěmysl, / potom by knězem syn jeho Nezamysl DalC. 31[a]; kněz Hostivít potom ſnyde, / Bořivoj na otcóv stolec vzníde tamt. 43[a]; toho léta taký hlad vzníde, / že proň třetina lidu ſnyde tamt. 91[a] a tak často.

skapěti, t. j. *s světa:* již ſcapye svět v pražs. mus. rkpise XVI F 4 na l. 316[b]. Srovn. klads. *skapnout:* ten pes vám skapne KubínLidoml. 226; *skapnít* Bartoš Slovn. 378.

státi (= toužiti a pod.): světštíť neřádně ſtogije, aby nad jiné mohli býti Štít. ř. 233[b]$_1$. Vynechána je vazba *po čem*, srovn. ku př.: mám po světu státi Štít. ř. 237[b]$_2$; po lakomstvu ſtaty Brig. 49[a]$_2$; (někteří lidé) po cti ſtogiecz na užitek a na rozkoš nic netbají Krist. 1[a]$_1$.

znáti sě (t. j. *čemu, k čemu*, srovn. § 58 a 80): Znam sě, milý pane, že sem hřiechem přirozenie své [104] potvořil Modl. A.

pustiti dušu (t. j. *z těla*): doklady v § 75.

otjíti: (Svatý Antonín) počě prositi Teodora . . ., aby malíčko odšel od ňeho. Tu Teodorus odgide Otc. B 197[a]. Vynechána vazba *ot ňeho.*

ottušiti: žeť mi dobře radil ten bratr i odtuſſil Otc. C 205[b]. Vynechána vazba *ot čeho*; srovn. v § 105.

sstáti: utvrdím královstvo, ač ſſtogijſſ Štít. ř. 134[a]$_1$; ktožť do konce v dobrém ſſtogij tamt. Vynechána vazba *s kým*. Srovn. na př.: ktož s ním (s bohem) ſſtogy až do konce Štít. uč. 9[a]$_1$; jakož zde s ním (s Kristem) ſſtogijme, takéž s ním u věčnéj jeho chvále budem Štít. ř. 157[b]$_2$.

vyniknúti: nebo se osídlo ztrhalo i wynikli sme Br. Ž. 124, 8. Vynechána vazba (*z*) *čeho* (§ 57 a 74).

vzeptati sě: (Archelaus) wzepta sě, kterého je dne byla (panna) zdráva Otc. B 197[b]. Vynechána vazba *na kom*; srovn. v § 101.

zasaditi sě: (Tandariáš) uzřěv stoly přikryté . . . umyv ruce se zaſadi Baw. 164[a]. Rozumí se *za stól*; srovn. v § 82.

Jiné příklady viz v § 103.

Jsou mnohá slovesa, u nichž se v nové češtině zpravidla vazby neužívá, takže si nejsme ani vědomi, které vazby vynecháváme: *naroditi se; porozuměti; shromážditi* (*se*), *skonati, sepsati; uhasnouti, uklidit, ukrotiti, umlknouti, umříti, unésti, upokojiti, uprázdniti, usnouti, ustati, utišiti, utrpěti, uzdraviti; vyjíti, vycházeti* (o slunci), *vyprázdniti; vzdechnouti, vzdychati; zbíti, zhynouti, zemříti, zesnouti, zoufati, zvrátiti, zvraceti, zavrhnouti* a j. V starším jazyce příslušné vazby ještě byly. Ku př.:

naroditi sě na svět: syn buoží, jenž sě na tento svět narodyl Mat. 31[b]; však sě proto ráčil (Kristus) na svět narodyty PassKlem. 76[a]$_1$; (Marie) na svět sě narodyla tamt. 194[b]$_1$; k čemu sem sě narodyl na tento svět Štít. uč. 151[b]$_2$; (člověčenství Ježíšovo) narodilo se z ní (Marie) na svět ChelčP. 166[b].

rozuměti po čem: rozvmyegy (= 1. sg.) po dařiech jeho (ženichových), žej' tak veliký Štít. ř. 51[a]$_2$.

shromazditi sě s čím: tu, kdež oheň s plevú sě ſhromazdy JeronMus. 18[b].

(s)konati (čso) s čím: a s tiem budú konany knížky, co to znamenává, že najposledy všecky šachy v (psáno *w*) pytlík zberú Šach. 290^{b}_{2}; a tak jsú ſkonany knížky o hře šachové s výkladem rozomu mravného tamt. 313^{b}_{2}.

psáti s čeho: jakož na těch [65^{a}_{1}] knížkách stálo, s nichž sem pſal Štít. ř.

uhasnúti ot čeho: (oheň) od tvé silné věčnosti / nemóž nikdy vhaſnuty Rúd. 383—384.

ukliditi sě ot čeho: doklady v § 56.

umlknúti ot čeho: (jazyk) od toho vmlkny Štít. ř. 208^{b}_{2}.

umřieti ot koho: oni nikdy neumru ote mne, ktož v mě vendú Brig. 24^{b}_{2}.

uněsti ot čeho: (žes) unesl mú dušičku míle / . . . ote vše světské radosti Rúd. 1585—1587.

upokojiti sě ot čeho: od hřiechuov sě vpokogyty Brig. 80^{b}_{2}.

uprázdniti sě ot, z čeho: když sě vprazdny (člověk) od žádostí světských a od prací Štít. uč. 107^{b}_{2}.

z země ujíti, z vlasti vprázdniti VelQuadr. 1565.

usdraviti ot, z čeho: sedmdesát člověkóv . . od rozličných nemocí v tu hodinu vzdraweno Pass. 401; Martu od sedmi let nemocí vzdrawil tamt. 334; tehdy ji svatý Petr ode vše nemoci uzdrawyl PassKlem. 101^{b}_{2}; (žena) byla uſdrawena ode vše své nemoci Mat. 7^{a}; od nemoci uzdrawen býti tamt. 123^{a}; on (Ježíš) vſdrawy lid svój ot jich hřiechóv EvSeitst. 140 = Mat. 1, 21; Uzdraw mě z úst lva ŽKlem. 21, 22; uzdrawil jě z ruky nenávidiúcích tamt. 105, 10.

usnúti ot, z čeho: (bych) vſnul od světské ponuky Rúd. 2085; (Kateřina) vſnu z těžkého truda Kat. 705.

ustati ot čeho: ot síly ruky tvé jáz sem vſtal v lání ŽWittb. 38, 12; od moci ruky tvéj jáz vſtal sem ŽPod. tamt.

utrpěti ot čeho: postem tuto mienim každé vtrpenye od tělesné rozkoši kterézkoli Štít. uč. 138^{a}_{2}.

utišiti ot čeho: aby vtiſſil jeho ot dnóv zlých ŽWittb. 93, 13; aby vtyſſil jemu ode dní zlých ŽPod. tamt.

vycházěti z čeho (o slunci): když slunce z hor vycházeti počalo Háj. 1^{a}.

vyprázdniti (čso) z čeho: ktož chce nabrati vody dobré, musí prvé ze čbánka zlú wyprazdnyty Štít. ř. 101^{a}_{1}.

vyvrátiti, vyvracěti z úst: doklady v § 57.

vzdechnúti, vzdychati nač: kterúžkoli hodinu hřiešný wzdechne na své hřiechy JeronMus. 27^{a}; na své hřiechy wzdichagicze Pass. 312; čtvrtý na skončenie newzdyſſe Vít. 42^{b}.

vzuſati ot čeho: doklady v § 55.

zbíti z čeho: (Maxencius) ho (Kosta) jest z dvora zbil Kat. 88.

(z)hynúti z, s ot čeho: Hinte hřiešníci z země ŽKlem. 103, 35; Zhinte hříšní z země ŽWittb. t.; zhinete vlasti z země jeho ŽWittb. 9, 16 (37); zhynete vlasti s země ŽPod. tamt.; nezhinte s cěsty pravé ŽWittb. 2, 12; (Centaurus) zhynv z jeho viděnie (Antonínova) Otc. B 149; doklady na *zhynúti ot čeho* v § 57.

(*za*)*vrci* (*čso*) *za sě, za pleci:* ktož všicku péči tohoto světa za sě zawrze Alb. A 18[a]; ten musí světa péči wrczy za sě tamt. 37[b]; vše ludské chytrosti, / ... filozofova / mistrovstvie Aristotilošova, / jsem zawrhla vše za pleci Kat. 1710.

V těchto a pod. případech jest míti na mysli vazbu, která je závislá na předponě. Tak na př. máme *ukrotiti, upokojiti koho čím*, ale ani akusativ ani instrumentál nesouvisí těsně s předponou. S předponou souvisí, jak jsme viděli, staročes. vazba *ot čeho*, vyjadřující odluku jako původně i předpona *u*. Nebo v *sepsati co* není předpona *se* a akusativ v těsné souvislosti; předpona *se* znamenala původně „s čeho" (t. j. psáti), jak ukazuje staročes. vazba *psáti s čeho*; srovn. rus. *списать съ чего* = napsati podle čeho. Nemáme tedy v nové češtině vazbu původní, nýbrž zkrácenou o výraz *s čeho*. Vynechávání vazeb shora uvedených bylo způsobeno okolností, že se rozuměly často samy sebou, na př. u *naroditi sě*. V mnohých případech se vynechávaly vazby asi proto, že se význam slovesa měnil. *Uhasnúti ot čeho* mělo původně význam „odejíti, vzdáliti se od čeho"; když se časem ujal význam dnešní, vazba *ot čeho* začala býti nejasná a také zbytečná. *Utrpěti ot čeho* znamenalo „zdržeti se čeho, od čeho"; ve významě dnešním by vazba *od čeho* ani nebyla možná. Atpod. Někdy vznikají náhradou za vazby původní vazby nové. Za *ukrotiti, utišiti* (*koho*) *ot čeho* máme dnes *krotiti, tišiti* (*koho*) *v čem*; za *vzdychati nač* máme *vzdychati nad čím*.

§ 93. Vývoj složených typů v době dějinné třeba míti na paměti při výkladě stč. památek. O tom několik slov. Gebauer v Hist. ml. I, 479, vykládaje o splývání dvou *s* v jedno, uvádí mimo jiné tyto příklady:

Bořivojě opět s kněžstva ſady DalC. 112 ; ſyede s koně svého AlxV. 1787; hospodine, nakloň tvá nebesa i ſtupi ŽWittb. 143, 5; pýcha s nebe jest ſtrczena Vít. 42[b]. Domnívá se tedy Gebauer, že v těchto dokladech jde vlastně o slovesa *ssaditi, ssiesti, sstúpiti* a *sstrčiti*. Tak by bylo možné vykládati arciť i jiné příklady, uvedené v § 75, a tak vykládají vydavatelé stč. památek podobné příklady, uvádějíce je pod heslem *sstúpiti* atd.[1]) K onomu mínění o splynutí dvou *s* — předpony a *s* kmenového — přivedla Gebauera bezpochyby okolnost, že nová čeština má v podobných případech *sesaditi s čeho* a *sestoupiti s čeho*, tedy typ *odloučiti od čeho*.

Je jisto, že *stúpiti* atd., psané s jedním *s*, může býti vlastně *sstúpiti*, ale nebylo by správné se domnívati, že každé *stúpiti* je *sstúpiti*. Toto mínění by znamenalo tvrditi, že stará češt. neměla u sloves začínajících souhláskou *s* typ *lúčiti ot čeho*, tedy *stúpiti s čeho*. To však není možné, poněvadž stará č. měla typ *lúčiti ot čeho* ve větším rozsahu než jazyk nový, a to u sloves, kde o splynutí předpony s kmenovou souhláskou nemůže jíti: *dáliti sě ot čeho, hladiti s, z světa, lúčiti ot čeho, třieti s čeho* a pod. A není tuším příčiny se domnívati, že se slovesa typu *stúpiti* odlišovala po této

[1]) Tak na př. uvádí Trautmann ve vydání Alx. doklad „z nebe jeden krásný člověk ſtupy" pod heslem *sstúpiti*. Srovn. k tomu ještě § 112.

stránce od sloves ostatních, když zejména vidíme, že typ *lúčiti ot koho* mívala tato slovesa také při jiných předponách, kde o splynutí předpony s kmenovým *s* nelze mluviti, na př. *strčiti ot sebe, stúpiti več.* Rozhodovati v jednotlivých případech, je-li psané *stúpiti* skutečné *stúpiti* či *sstúpiti*, je arciť těžké.

Podobný případ jsou vazby *sníti světa* a *spadnúti skály*, uvedené v § 74. Také zde myslí Gebauer (l. c.), že jde o splynutí dvou *s*, a to předložky *s* a kmenového *s* u předmětových jmen *světa* a *skály*, neboli že jde o *sníti s světa, spadnúti s skály*. Tento výklad by bylo možná rozšířiti také na jiné doklady, uvedené v § 74: *shlaď mě svých knih, seprati svých dúš, ssazuješ stolicě, strhnúti samostřela, svléci sebe* a vlastně také na doklady: *zpoviedáchu sě svých hřiechóv, sebe nezvláčejí*, kde by mohlo jíti o splynutí *z—s* (*zpoviedáchu sě z svých hřiechóv*) po spodobě *z* v *s*. Také zde bychom nesprávně vykládali staré památky, kdybychom se domnívali, že každé psané *sníti světa, ssaditi stolicě* atd. je od původu *sníti s světa, ssaditi s stolicě*, tedy typ *otlúčiti ot čeho*. *Sníti světa* je typ *otlúčiti čeho*, jenž byl v staré č. hojnější, než je dnes, a to i v případech, kde o splývání předložky a kmenového *s* nemůže jíti: *dovésti toho svatého otcě, othoditi jie, otjíti krále, sstúpiti Malešova, svlečen rúcha* a pod. Není příčiny neuznávati, že v oněch dokladech je nebo může býti od původu typ *otlúčiti čeho*, t. j. *sníti světa* atd.

Dále předpokládá Gebauer (Hist. ml. I, 449) splynutí předpony s kmenovou souhláskou v dokladech: *knězi přiběžechu* (Hrad.) a *kteréjž koli přídu škodě* (AlxBM), t. j. vychází z vazeb *k knězi* . . . a *k kteréjž* . . . Tak by bylo lze také vykládati *přistúpi kostelním dveřím* z PassKlem., *komužti přiteče* z DalC., *kterýmž* (dluhům) *sě přiznávají* a *knieżectví příslušćjí* z PrávSoběsl. (§ 74). Ani zde nesmíme zapomínati na uvedenou již okolnost, že stará čeština měla vůbec typ *otlúčiti čeho* ve větším rozsahu než jazyk nový a že jsou také mezi doklady složek s předponou *při* takové, kde o splývání dvou *k* nelze mluviti: *přičíněti hřiech hřiechu, přijednati sě dobrým ludem, přilúčiti svatým děviciem, přimiesiti smiech bolesti* aj.; srovn. v § 74. Není tedy příčiny tvrditi, že psané *knězi přiběžechu* atd. není nebo nemůže býti od původu typ *otlúčiti čeho*.

V duchu Gebauerových výkladů o splývání dvou *s* a *k* bylo by možné se domnívati, že také *vrci v Dunaj, u moře* — viz § 75 — je vlastně *vvrci v Dunaj, u moře*, neboť také dvě *v* splývají v jedno; srovn. Gebauer Hist. ml. I, 428. Proti tomuto mínění můžeme namítati totéž, co bylo řečeno shora.

Kdybychom ony čtyři skupiny případů vykládali s Gebauerem, posunovali bychom ne s právem typ *otlúčiti ot čeho* do jazyka staršího. Jazyk starší míval i v takových případech typ *otlúčiti ot čeho*, tedy *sstúpiti s čeho, sníti s světa* atd. — viz doklady v § 76, ale mohl míti a také beze vší pochyby míval i typy jiné, *stúpiti s čeho* a *sníti světa*, jako je míval u sloves jiných. Posuzujeme-li tyto, řekněme, nejisté případy nikoli samy o sobě,

nýbrž se zřením také k ostatním případům zcela nepochybným, je jisto, že je nelze vykládati jen tak, jak to činí Gebauer.

Výklad, že každé *strčiti, stúpiti* atd. nemusí býti od původu *sstrčiti, sstúpiti*, zdá se snad přece málo podoben pravdě v případech, kde vedle *strčiti* a *stúpiti* není příslušná vazba *s čeho*. Z Gebauerových příkladů, připomenutých výše, je to:

hospodine nakloň nebesa i ſtupi ŽWittb. 143, 5. Mohlo by se namítati, že třeba předpokládati *sstúpi*, poněvadž samo *stúpiti* nemohlo míti význam „sestoupiti". Neprávem, neboť *stúpiti* mohlo nabýti významu „sestoupiti" ve spojení s vazbou „s čeho" a význam ten si ponechati, i když se vazba *s čeho* vynechávala. Srovn. podobné případy v § 82, 83 a 92. Ani by nebylo správné dovolávati se okolnosti, že v žalmu 143, 5 má ŽKlem. předpokládané *ſſtup* a ŽPod. *zſtup*, tedy sice ne *sstúpiti*, ale přece jen sloveso složené, a že jinde, v žalmě 17, 10 má také ŽWittb. sloveso složené, *zstúpiti:* schýlil nebesa i zſtupil. Podobně se čte v ŽPod.: naklonil si nebesa i zſtupil. Z výkladů o vynechávání vazby je patrné, že se ve významě „sestoupiti" mohlo užívati jak prostého *stúpiti*, tak složeného *sstúpiti, zstúpiti*. Říkáme dodnes, že někdo *skočil* i *seskočil*, i když vazbu *s čeho* vynecháváme, poněvadž se rozumí ze souvislosti.

Tím méně správné by bylo předpokládati jen složené sloveso tam, kde je směr činnosti vyjádřen příslovcem nebo jinou vazbou, na př. v případech jako *strčiti, stúpiti dolóv, nač:*

král káza Ctiborovi / na Petříně prknem hlavu dolóv ſtrczyty DalC. 143[b]; duch svatý ſtupil dolóv Mat. 42[b]; ſtup dolóv GestBř. 53[a]; (když) ſtupily na zemi Mill. 101[a]. A zase by se nebylo možné dovolávati toho, že se píše na př. *sstúpiti dolóv:* ſtupil dolóv GestBř. 53[a]. I tu může jíti o dvojí způsob vyjadřování.

§ 94. Úchylky od náležitých vazeb, o nichž byla řeč, svědčí o tom, že se uvolňovala těsná souvislost, vlastně totožnost, předpony a předložky a že se zatemňoval původní význam předpony. Výsledkem tohoto zatemňování je, že si u mnohých sloves nejsme vědomi původního významu předpony, že se nám buď zdá zbytečnou, na př. v stč. *udávati čeho, udělávati čso*, místo nichž našemu jazykovému citu lépe vyhovuje *dávati a dělati co*, nebo že se nám zdá předponou, která vyjadřuje jenom dokonavost děje, na př. v *udělati*, nikoli také bližší určení jiné, jako v *odebrati, vybrati* a pod. Takové předpony velmi vhodně nazval Zubatý (Sborn. fil. V, 59) prostě vidovými. Také složky s těmito předponami bychom mohli nazývati prostě vidovými. Takovými složkami jsou našemu jazykovému citu ku př.

dojmouti, dokázati, dověděti se, dovtípiti se; naroditi se, naučiti se, navštíviti; okusiti, omdleti, osířeti, osvoboditi, otázati se; pocítiti, počíti, podati, podiviti se, pohroziti, pochváliti, pokaziti, pokřtíti, políbiti, poprositi, požádati; prospěti, proměniti, prodati, prohlásiti; shníti, shořeti, schváliti, skonati, spatřiti, spolehnouti, strpěti; učiniti, udělati, udusiti, uhasiti, umýti se,

uschnouti, utříti, ušíti, užíti; vzdechnouti si, vzdělati, vzchopiti se, vzkřiknouti, vzniknouti; zbaviti se, zblednouti, zbohatnouti, zbořiti, zvážiti, zemříti, zesíleti, zhasiti, zmýliti se, zničiti; zabíti, zacpati, zahnati, zahlédnouti, zahřměti, zakopati, zakrýti, zapsati, zapůjčiti, zaručiti se, zatajiti, zavolati, zameškati.

V nářečích shledáváme mimo to jiné příklady nebo táž slovesa jako v ob. češtině, avšak s jinými předponami:

obesiť = pověsiti ve spis. slc. a v oravštině.

počarovať v slc.: bosorka, ktorá krave počarovala Holuby NVČsl. XV (1921), 88.

polovit v kladš.: nemoh sem nic polovit KubínLidoml. 211.

pořknout v kladš.: dyš by (dítě) nědo pořknul KubínLidoml. 212.

potratit v kladš.: kronika se nám potratila (= ztratila) KubínLidoml. 213; slc. *potratiť* = ztratiti.

schopit „pochopiti" v kladš.: nemožu to schopit; já to hned neschopil KubínLidoml. 226.

ubáť sa ve val.: doklad v § 14.

ucizit v kladš.: cos tam ucizil, zas tam dej KubínLidoml. 242.

udiviť sa ve valaš. = podiviti se BartSlovn. 458.

uhověť ve val. = vyhověti BartSlovn. 459.

**uhynouti:* tele nám uhynulo (zlins.) = zdechlo; uhynuła na sałaši słanina = ztratila se BartSlovn. 460 (ze Sušila); oravs. dve sto korún uhynulo = ztratilo se.

ulákať[1]) v kladš. = přemluviti, dostati koho KubínLidoml. 242.

ulíbiť sa ve val. = zalíbiti se BartSlovn. 463; v laš. BartD. I, 169.

**umárniti:* umarnil penize BartD. I, 169 (laš.).

unutiť[1]) ve val. = přinutiti BartSlovn. 464.

upamatovat si v kladš. = zapamatovati si KubínLidoml. 242.

upozorovat v kladš. = vypozorovati, dáti si pozor KubínLidoml. 242.

upozdiť sa ve val. = opozditi se BartSlovn. 465.

usnovat v kladš. = smluviti KubínLidoml. 243.

ustrabiť sa na Ostravsku = občerstviti se, zotaviti se BartSlovn. 467

uznat = poznati v kladštině KubínLidoml. 244.

zhodnúť hádku = uhodnouti hádanku BartD. I, 167 (val.)

zhynúť = ztratiti se v oravš.: dve sto korún zhynulo.

**zechtíti, -ěti* v mor. nářečí hors.: dělá, deš se mo zechce; ve vých. slc.: pitaľi še ho (Palka) panove, že co za to zesce Czambel Reč 320.

zľaknúť sa = uleknouti se v slc.; ta še zľeknul a ucekal CzambelReč 228.

**zradovati se* ve vých. slc.: ocec še zradoval CzambelReč 235.

**zahlásiti se:* zahlásił sa k nám BartD. I, 167 (val.).

**zahněvati se:* zahněval še na mě BartD. I, 167 (laš.).

[1]) V těchto dvou složkách má *u-* možná význam podobný, jako v *ubodati, ukřičeti (se)* a pod. (§ 127). Znamenalo by tedy *ulákat* „lákáním přemluviti, dostati" a *unutiť* „nucením přinutiti".

**zamdleti:* zamdleła v kostele BartD. I, 167.

zaptati: zaptaj ho = popros BartD. I, 167 (val.).

**zatopiti* ve vých. slc. = utopiti: kričeł: moje žena śe mi v studňi zatopiła CzambelReč 228; prišoł ku jednej veľikej vodze, tak vołał, bo śe bał, že śe zatopi tamt. 238.

slc. *zazreť* = uzříti.

§ 95. V staročes. památkách shledáváme vedle složek, které žijí dodnes, ještě jiné.[1])

Složky s předponou *o, ob:*

oběleti: zmyješ mě a nad snieh obyelegy ŽPod. 50, 9; obielugîu ŽKlem. t. (místo *oběljeju*).

oběsiti = pověsiti: kázal ji (sv. Eufemii) starosta ciesařóv za vlasy obyeſyty a potom beze všeho pokrma v žaláři zamknúti PassKlem. 201^{a}_{1}.

obořiti: aby hniezda vietr neoborzyl AlxV. 877; větrové náramní neoborzij jeho (domu) ChelčP. 147; chtiece zdi obořiti ChelčKrof. 17.

obostřiti: móž jej (ostnec svědomí) tiem oboſtrzyty (člověk) Štít. uč. 102^{b}_{2}.

obradovati sě: když jest hospodin na nebesa vstúpil . . ., všeho světa tváři jsú sě obradowały PassKlem. 98^{a}_{1}.

obroditi sě (= uroditi se): všecko, což mi sě obrodi, svezu GestBřezn. 26^{a}.

obyknúti: zvieřátko nebylo ještě tomu obyklo Mat. 319°; panny były jsú obykły chvály světské hledati tamt. 361^{b}.

odvojiti: pláče své odwogyla sem duplicavi HymnOpav. 57^{b}.

ohubeněti: (ženy) prací a horkem biechu velmě . . . ohubenyelý Mat. 76^{b}.

ochudnúti, ochuditi: (aby) jiní bratřie neochudły Štít. uč. 77^{b}_{2}; (otec) již ochudł a nemuož dělati GestKlem. 70; ač by mi se událo ochudnuty tamt. 70; jenž jeho zemi ochudyl AlxV. 514.

okojiti: svú nemoc okogitý Mat. 78^{b}; srdce lidská okogiti a utěšiti ChelčP. 242^{b}; zda by sě židé o tom okogyły PassKlem. 78^{b}_{1}.

okrotiti: jazyka i žádný člověk nemóž okrotity ŠtítVyš. 6^{b}_{1}; najprv je (dobytče) okrotij Štít.ř. 212^{b}_{2}; že jest nesnadno jazyk okrotiti ŠtítOp. 409^{b}; ptáčník když lapí ptáčka a chce ho okrotiti Blah. 312.

opatřiti = spatřiti: abych opatrzył i viděl Rúd. 215; viděv a opatrziw jě očima Otc. B 186^{b}_{2}; lid, kterýž sme opatřili, dlúhé postavy jest Mus. B 77^{b}_{1}; i všel král, aby opatrzil hodovníky ChelčP. 248^{b}; (Tandariáš) uzřev stoły přikryté / . . Opatriw se právě všady, / . . . se zasadi Baw. 164^{a}.

oprzniti: oprznył si svatyňu ŽPod. 88, 40; oprzníti svú tvář Otc. B 100.

opuſtěti: dávná města jsú opuſtiela Otc. D 111^{b}.

ostarati sě: oſtaral sem se ŽPod. 6, 8; synové cizí oſtaraly súť sě ŽWittb. 17, 46; oſtaraly sú sě ŽPod. tamt.; když se oſtaraſſ Mat. 211^{b}; když sě oſtaraſſ Otc. B 131^{b}.

[1]) Někde uvádím také složky nedokonavé; proč, to vysvitne z dalších výkladů.

ošedivěti: nikdy nepoptá sě na čtenie, až i oſſedíwíe ChelčPař. 180^{b}.

otučněti: Otucznîegîu tvárnosti púšče ŽKlem. 64, 13; Otucznîel jest zmilelý tamt. Deuter. 32, 15.

§ 96. Složky s předponou *po:*

pobohatiti: (bude) každý pobohaczen AlxV. 1501.

pobrúsiti: ten (sluha) na mě meče pobruzzil AlxBM. 307.

pohojiti: když sě pohogy (Vincencius), trpčejšie jemu múky nalezнemy PassKlem. 53$^{a}_{1}$.

pohodnúti: po ňemžto jsem dobře pohodl, ež jiej sě i přihodilo PassKlem. 117$^{a}_{2}$.

pohyzditi: jehož (člověka) pohyzdí věčná pravda ŠtítMus. 11$^{a}_{1}$; ač kto chce . . pohyzditi toho ChelčKrof. 29.

pochtieti: (štěně) uzře někde stádo volóv, / však pochcze k nim s hóry dolóv AlxV. 189; pochtiew popsati život svatého Hilariona Otc. B 153^{a}.

pochýliti sě: když mají na ně (voly) břemena klásti, pochile se jakžto velblúdové Mill. 17^{a}.

pochvátiti: pochwatyly mě nespravedlnosti mé ŽWittb. 39, 13.

pokázati: pokazy nám oblíčěj tvój ŽWittb. 79, 4; pokaz ŽKlem. a Pod. tamt.; (jakž brzo) den sě na svět pokaza AlxV. 1180.

pomámiti: (Malchus) když i žádného (obyvatele) nepoznal, stáše tu jako pomameni Pass. 367.

pomdleti: (Antonín) nikdy nepomdlel Otc.D 183^{a} (Smetánka ve vyd. Otc.B str. 591).

ponutiti: ti (dva bratři) nás utěšichu a ponutichu, abychom sě tam jíti považili Mand.A 217$^{a}_{1}$.

poradovati sě: když jest hospodin na nebesa vstúpil . . ., všěch anděl-ských kóróv sbor sě poradowal PassKlem. 98$^{a}_{1}$.

poslabiti: (Filota) své síly nepoſlaby AlxV. 1641.

poslaviti: poſlawyu jeho glorificabo ŽWittb. 90, 15.

postyděti sě: ať sě zahanbie i poſtydye spolu ŽWittb. 34, 26; poſtydte sě Otc.B 202^{b}; nepoſtiziu sě ŽKlem. 24, 20.

potonúti: (kdo staví hrad na ledě v létě,) i s hradem potone HomKlem. 2^{a}.

pošetřiti: (sedlák) řekl tomu pacholeti, aby ji (lišku) pošetřilo, že půjde domů pro ručnici HarPam. 13.

pošířiti: ty dvéře povýšichu sě a poſſirzichu Mand. A 224$^{a}_{2}$.

poškoditi: (pohan) zetře kopie až do pěsti, / jímž obač nic (králi) nepoſſcody AlxB. 82.

potlúci: (Kateřina) potlucze v uokénečko Kat. 910; když by přišel a potlukl Bibl. JLuk. 12, 36; bóh potlucze jako u vrát srdce člověčieho ŠtítBud. 133; když přijde a potlucže, (aby) otevřeli jemu ChelčP. 233^{b}.

povieti: přes celý rok i žádný vietr na vrch té hory nepowall Mand.A 160$^{b}_{2}$.

pozvnieti: tehdy hlas z nebes powznyel Brig. 93^{b}_{1}; hlas otcě nebeského powznyel jest a řka JeronMus. 28^{a}.

pozvučěti: když jest hospodin na nebesa vstúpil . . ., nebeská trúba pozwuczala PassKlem. 98^{a}_{1}.

Dále sem hledí: *pobáti sě* (§ 14), *pokryti sě* = skrýti se (§ 59), *pomluviti* = promluviti, *popsati* = napsati (§ 120), *poroditi*, *potratiti* (§ 119).

§ 97. Složky s předponou *s:*[1])

shodnúti: kto to móž v plně ſhodnuty, co pohýříme skrze oči? Štít. ř. 132^{b}_{1}.

shověti: jemu (srdci) shověti musí (člowěk) ChelčKrof. 14.

schybiti: žeť sem kde ſchybyl Štít. uč. 4^{b}_{1}; jiný doklad v § 63.

skrotiti: bujnost svého těla ſkroty Mat. 109^{b}; neb sem svého neſkrotyl přirozenie Brig. 56^{1}_{2}; i žádný nemohl jazyka ſkrotiti ŠtítOp. 409^{b}.

skřivditi: ktož jednau škřivdí, muož o takovém smyšleno býti, že lhář jest nevěrný KorMan. 40^{1}.

smentiti (k *mentiti* „lháti"): dolíči toho, ež si proti obecnéj pravdě ſmentyl PassKlem. 257^{b}_{1}.

sprodávati = poprodávati (§ 258).

struditi: všecka se země strachem ſtrudi Baw. 23^{a}.

svanúti „zmizeti": to řek svatý Petr s její očí ſwanul PassKlem. 258^{b}_{1}.

svěřiti (= uvěřiti): (utrhačný člověk hyzdí někoho před lidmi) a ti, ješto sú to hyžďenie slyšeli od ňeho, ſwierziwſſe tomu, budú takéž všem praviti ŠtítPař. 88^{1}.

svítěziti, svítězovati: ſwytyezymy DalC. 15^{b}; nad nepřáteli ſwityezys Pass. 282; mocně ſwytyezyl PassKlem. 48^{b}_{2}; ſwítýezitý Mat. 3^{b}; ſwytyezyſſ s boží pomocí Modl. A 71^{b}; ſwitiezil GestBřezn. 17 ; ſwitiez, hrdino Baw. 208^{1}; nad svými nepřáteli ſwitiezy OpMus. 108^{b}; ſwjťezý Br. Gen. 49, 19; ſwjtězyti VelQuadr. 1746; ſwjtezyti (!) Vus. 334; (rytíř) ſwytyezzowal Štít. ř. 90^{b}_{1}.

sevřieti sě: když vře hrnec, ſewrze sě nečistota Štít. ř. 193^{1}_{2}.

§ 98. Složky s předponou *u:*

ubáti sě: doklady v § 14.

ubuditi: (vítr) jej (Parise) vbudy AlxV. 764; chtě ji (paní) ubudyty PassKlem. 57^{b}_{1}; ež ste mě brzo ubudyli Pass. 382; (učenníci) ubudychuu jej (Ježíše) Mat. 112 ; (Nayan) byl od svých vbuzen Mill. 53^{b}; abychom pána vbudili ChelčP. 48^{1}.

učistiti: vczyſtyty jest najprvé duši Alb.A 60^{b}; vczyſt duši mú Štít. ř. 132^{a}_{2}; (kdo obviňuje Čechy z kacířství,) mají to dokázati; a nedovedú-li ani země učistie, mají utrpěti jakožto zrádce cti lidu českého HusObr. ve vyhn. 10; vczjſtil svědomí ChelčP. 135^{1}; včiſtiti, čisté, jasné, světlé udělati VelQuadr. 210; jiné doklady v § 56.

[1]) Některé složky s předponou *s* a také *z* a *vz* uvádím proto, aby bylo zřejmé, jak se psaly v starším jazyce.

uhaněti, -iti: aby vhanyl silné Mat. 193^{b}; ktož ženskú tvář kde vhani Baw. 94^{b}; (Antonius) zěvnú řěčí vhaníe ty kacieře a potupi jě Otc. B 200^{b}; kteřížto (mudrci) jej (sv. Antonína) chtiechu vhaníetí tamt. 201^{b}; vhanyl Mam. A 24^{b}.

uhověti: (čeleď) umie vhowyety své hospodě Štít. uč. 62$^{a}{}_{2}$.

uléčiti: (nemá-li rána býti) nesnadně vleczena Štít. uč. 102$^{b}{}_{2}$; proč mi nepřipustíš, abych tě uleczyl PassKlem. 61$^{b}{}_{1}$; ať váše buohy (lékaři) uleczye tamt. 148$^{b}{}_{2}$; uléčenie rány HusLis. z Pr. 26; nebo jest proto přišel (Kristus), aby . . . což jest ďábel zkazil . . ., vlečžil a obživil ChelčP. 89^{a}; na tom lidu křivě vlečženem t. 271^{a}; raňení aby vleczeni byli Rhas. 1; uleč mne Blah. 323.

upatřiti: pakli mě vás kto upatrſij AlxB. 16; cos na mně dobrého vpatrzíl? Otc. B 79^{a}; když toho (hrdinu) svatý Apolonius vpatrzí tamt. 19^{a}; nezřejmé věci vpatřiti ŠtítBud. 27; nevpatrzij toho zlého (duše), co na ni příde Štít. ř. 123$^{b}{}_{2}$.

upřieci: vprzieze syny filios ponet in curribus Mam. A 23^{b}.

uptati sě: doklady v § 63.

uradovati sě: (tři králi) s velikú sě radostí uradowali PassDrk. 2^{a}; pohani vradowachu sě Mat. 333^{a}; oni (lidé) vradowachu sě velmi Mand. A 206$^{b}{}_{1}$.

uroditi sě = naroditi se (§ 119).

usnúbiti: (Marie) byla vſnubena za tesaře ŠtítSáz. 37$^{b}{}_{2}$; oddána a vſnubena ChelčP. 249^{a}; (Kristus) křesťany sobě vſnubil jest GestBřezn. 9^{a}.

ustaviti, ustavěti: kto kostel uſtawy PassKlem. 107$^{b}{}_{2}$; kuostel uſtawyly tamt. 100$^{a}{}_{2}$; jako sú tvrzě jeruzalemské vſtaweny proti asyrským Otc.B 103^{b}; pakli kostel wſtawy / nám na čest Kremsm. 93^{b}; (král Antiochus) modle vſtawěti (oltář) dal VelKal. 367; (hrob) sám sobě (Soliman) za živa nákladně vſtawěti dal tamt. 344.

ustyděti sě: doklady v § 63.

utkati = potkati: doklady v § 119.

§ 99. Složky s předponou *vz, z:*

vzbohatiti, vzbohatěti: (Ježíš) svój lid wzbohatyl utěšením Štít. ř. 157$^{b}{}_{1}$; (bůh svého sluhu) zbohatí, posílí HusLis. z Kostn. 79; (Břetislav I.) Čechy zbohatil VelKal. 871; aby (lékaři) zbohatyeli Rhas. 1.

vzbrojiti: proti svatému Jakubu lidi wzbrogyl PassKlem. 144$^{b}{}_{2}$.

vzbuditi, vzbúzěti, vzbuzovati: wzbuzen jest, jako by spal hospodin ŽWittb. 77, 65; zbuzen ŽKlem. tamt.; zbudyly jeho synové a dcery provocaverunt ŽPod. Deut. 32, 19; milosrdie sě v ňem zbudy AlxV. 1915; vešken sě svět byl zbudyl, / deset let sě vojnú trudil tamt. 811; že sě po ňem vojna hrubá / bieše wzbudyla tamt. 2229; k hněvu wzbuzen jest ŽWittb. a Klem. Deut. 32, 19; zbuzen ŽPod. tamt; to mě jest k tomu wzbudylo / i mě k úsilí připudilo DalC. 3^{b}; kto by nás wzbuzal (k pokušení) Štít. ř. 125$^{b}{}_{1}$; co nás wzbuzije pokušením k rytieřství tamt.; takéž to bláznivě robie, / jež mě wzbuzugye proti sobě AlxV. 1313.

vzdiviti sé: zarmútí sě hrozným strachem a wzdywie sě ŠtítSáz. 11^{a}_{2}; ež sú sě wzdywyly dcery sionské Štít. ř. 91^{b}_{1}.

vzdrážditi: wzdrazdily chodície na moře ŽWittb. 105, 7; wzdrazdyły ŽPod. tamt.; lud nemúdrý wzdrazdil jmě tvé ŽWittb. a Pod. 73, 18.

vzhájiti (= prohibere): wzhagıl ŽGloss. 112^{b} = 118, 101; ote všie cěsty zlé wzhagil sem nohám mým ŽWittb. t.

vzhaněti: (někteří lidé) nerozumějíc skládanie, cuzie slova brzo wzhanye AlxV. 41.

vzhleděti, vzhlédati: (Jan) na nás na každého wzhlediel Otc.C ad B 4^{a} (Smetánka 687); druh na druha wzhledagycz PassKlem. 80^{b}_{1}.

vzhněvati sě: či na věky wzhnyewaſſ sě na ny? ŽWittb. 84, 6; hřiešný uzří i wzhnyewa sě ŽPod. 111, 10; wſhnyewa sě ŽKlem. t.

vzhoditi: bych mohl wzhodyti jeho zlosci obviare Boh. 347; by tobě jeden neuměl wzhodziczi tamt. 344.

vzhroziti sě: (by) Adrianus vida jiné svaté trpiece sě newzhrozyl PassKlem. 197^{a}_{2}.

vzehřměti: jakž sě zdáše, by v tu dobu / sto hromóv spolu wzehrſmíelí AlxV. 64.

vzhyzditi: (jeden něco pochválí,) druhý wzhyzdij Štít. ř. 99^{b}_{2}.

vzchlubiti sě: dokudže hřiešníci wzchlubie sě ŽWittb. 93, 3; sami sě svým zvláštním rozumem wzchlubijme Štít.ř. 81^{a}_{2}; zchlubye se v tobě všickni ŽPod. 5, 12; ó zlý, ne zchlubeny / ciesaři, ale hubený! Kat. 3056[1]);

vzechtieti, -ěti: cěstě jeho wzchocze ŽWittb. a Klem. 36, 23; potom sě jemu wzchotye jiesti Mat. 46^{a}; když sě jim (Tatarům) wzchuzce píti Mill. 44^{a}; wzechtie sě jemu velmi píti Otc.B 99^{a}; když pak wſchotyel (biskup), aby sě s ním přivezli k kraji (mořskému) Štít. ř. 209^{b}_{2}.

vzchvěti sě: dušičkaſ sě nezasměje, / jednoſ sě v žalosti wzchwiegie PulkL. 435.

vzchytiti: (král) wzchıty podlé sebe kopie AlxV. 581.

vzkaziti: když jest to tak lehká chvála vzkazila ChelčKrof. 20.

vzkléti: wzeklnu maledicent ŽGloss. 102^{a} = 108, 28; Wzeklnu ŽWittb. a Pod. tamt.

vzkochati sě: duše vzveselí sě v hospodinu a wzkocha sě na spasiteliu svém ŽWittb. 34, 9; zkocha sě v spasiteli svém ŽPod. tamt.

vzkopati: tak, jakž o ňem wzkopal jámu, / tak tudiež upadl v ňu samu AlxH. 264.

vzkvieliti: vzplaka otec, wzkuíelı matka Jid. 114.

vzkřičěti: když je (lidi) co polapí, wzkryczye Alb.A 54^{b}; (mládenec posedlý ďáblem) zkrzıczıe velmi Otc.B 198^{a}; Wzkrziczyechu kvíléc DětJež. 2^{b} (= ČČM. 1889, 457).

vzláti: wzlachu jemu nepodobně EvPr. Jan 9, 28.

[1]) Srovn. i podst. jméno *zchlúba*: v pokrmiech na zchlúbu ChelčKrof. 57. Dochovalo se v podobě *schlouba* v nářečích; ku př. v mor. nářečí hors. *schlóba*, příd. jm. *schlobné*.

vz(z)lobiti: hřiešník uzří, wzloby sě ŽWittb. 111, 10.

vzlúpiti: kto je vie, sstaráš-li sě, čili snad wzlupije tě za mladu hlíza neb smrt jiná Štít. ř. $123^{b}{}_{2}$.

vzmieniti sě: ež sem sě o tom wzmyenyl Štít. ř. $174^{b}{}_{2}$.

vzmodliti sě: wzmodle sě jemu vščcky čeledi ludské ŽWittb. 21, 28; zmodle sě ŽPod. tamt.; k tobě wzmodlîu sě ŽKlem. 5, 4; zmodly sě ŽWittb. a Pod. tamt.

vzmluviti: jáz hanbú newzmluwı Hrad. 106^{b}; (král macedonský) wzmluwy a řka AlxŠ. 27; (mistr) vystúpiv i zmluwyl nade vše / řka Kat. 1680; což uslyší, wzmluwy EvSeitst. 144^{a} = Jan 16, 13; jiné doklady v § 84.

vzplakati: těch poslóv rodina wzplaka AlxV. 451; (sv. Petr) rozpomanuv sě, že shřěšil, zplakal srdečně PassKlem. $77^{b}{}_{1}$; wzplaca otec Jid. 114.

vzploditi: vy jste ciuzieho wzplozenye DětJež. 3^{b} (ČČM. 1889, 458); sám sě i své dietky wzplody Vít. 67^{b}.

vzpochlebovati: tuť jim (znamenitým lidem) wzpochlebugy Štít. uč. $76^{a}{}_{1}$.

vzprositi: (Kateřina) wzproſſy ho (poustevníka) velmi míle Kat. 553; (poutník) wzproſy jich a řka PassKlem. $139^{1}{}_{1}$; (mistr) wzproſy svatého Jiřie JiřBrn. 198; sám na se někdy člověk smrti wzproſy Štít. uč. $39^{b}{}_{1}$; naleznete osličku přivázánu a diecě s ní; zproſte a přiveďte mně EvSeitst. 139^{1} = Mat. 21, 2.

vzprýštiti sě: (Jordan) takť sě vysoko wzpryſſtyl, ež Štít. ř. $177^{b}{}_{2}$.

vzradovati sě: wzraduge sě Izrahel ŽWittb. a Klem. 52, 7; wzraduge sě hospodin ŽWittb. 103, 31; věčně wzraduyu sě ŽKlem. 5, 12; na věky se wzrádugy ŽPod. tamt.; zradovalo sě jest srdce mé ŽPod. 15, 9; v síle tvéj zraduge se král tamt. 20, 2; wzradowa sě dietě Bibl.JLuk. 1, 41; (žena) wzradowala sě GestBřezn. 15^{a}; (císař) zradowal se jest velmi Gest-Klem. 1.

vzreptati: vzrepci Hlah. Ž. 58, 16 (Gebauer III 2^{2}, 368); tělesný člověk vzúpí, zrepce ChelčP. 146^{b}.

vzrósti: novo wzroſtle dřivie PassKlem. $118^{a}{}_{1}$; z nież (větve) to dřěvo wzroſtlo LucidF. 136^{b};

ten květ zroſtl ze tří kořenuov Brig. $36^{a}{}_{1}$; z Růſti, vyrůsti VelQuadr. 1312.

vzsmieti sě: hospodine, wſmyegeſſ sě jim ŽWittb. 58, 9; zſmyegeſſ sě jim ŽPod. tamt.; nad ním wzſmîegîu sě (3. pl.) ŽKlem. 51, 8; zſmyegy sě ŽPod. tamt.; wſmyege sě, jakoby jemu dobře bylo Štít. ř. $122^{a}{}_{2}$.

vzstonati: Wſtonyu (3. plur.) UmR. 29; Jetřich hněvy wſtona Baw.117^{b}.

vzstyděti, vzstýchati sě: za to sě v svém srdci wſtydie Štít. ř. $112^{1}{}_{1}$; tento umlkne, wſtydij sě bohem tamt. $120^{1}{}_{1}$; když sě wſtidyſſ EvSeitst. 146^{b} = Luk. 14, 9; pojme-li starý mladého, vždy se wzſtycha, zdali ho snad mladý nemiluje Štít. uč. $39^{a}{}_{2}$.

vztázati, -tazovati (sě): tehda póvod wztazal na pohnaném Rožmb. 2, 44; (sv. Jan) velmi pílně nás wztaza Otc.B 5^{1}; svých starších wztież ŠtítBud. 3; kam by chtěli (lidé Tandariášovi), toho wztazachu (lidé Artušovi) Baw. 161^{b};

jakož bieše (Herodes) na králích wztaza EvSeitst. 140^{b} = Mat. 2, 16; aby (soudci) vztázali sě proti obžalovanému na vinu HusObr. v Pr. 77; beřte sě a ztyezte sě snážně na to dietě PassKlem. 47^{b}_{1}; kteří ztazowachu zlost mně ŽPod. 37, 13.

vztlúci: když (Jan) wztlvcze na dvéřě Otc.B 64^{b}; (čert) ztlvcze na dřvi tamt. 61 ; (císař) zamče se tam (v kapli) velmi rúče, / avšak Arnošt naň newztluče Baw. 85^{b}.

vztresktati: Wztreſkcze mě ŽWittb. a Pod. 140, 5.

vztrhnúti sě: wztrhnet sě búřě Štít. ř. 93^{b}_{1}; búřě sě wztrhla tamt.; wztrhnu sě rozličné žádosti tamt.

vztúžiti: wztuzij po témž Štít. ř. 175^{a}_{2}.

vzúpěti, -iti: tělesný člověk wzupij, zrepce, uteče ChelčP. 146^{b}; na ciesařě vešken liud wzupy DalC. 64 ; na svój život zeupyete PassKlem. 233^{a}_{1}; tehdy on zevpije Otc. B 158^{b}; (psíček) křikem zúpěl Sen máj. 73.

vzveseliti: Wzweſeli sě já nad mluvú tvú ŽBrn. 3^{b} = 118, 162; wzweſeli sě ŽKlem. 103, 31; wzweſely sě (= 1. sg.) ŽWittb. 30, 8; zweſely sě jazyk mój tamt. 15, 9; zweſelyl sě ŽPod. tamt.; právem tvým zweſele sě ŽPod. 144, 7; wzweſelil sě jest duch muoj Bibl. J Luk. 1, 47.

vzvěsiti: (Kateřinu) wzwyeſychu na dva krsy Kat. 3020; (Saraceni) zwieſychu jě (starce) suspenderunt Otc. B 97 ; zwyeſyl je na šibenici PulkMus. 2^{a}_{1}.

vzvěstovati: jenž wzwieſtuge slovo své Jakubovi ŽWittb. 147, 19: wzwieſtowati bude vám Ev. Seitst. 144^{a} = Jan 16, 13; pokolenie vzhválí skutky tvé a moc tvú zwieſtugyu ŽWittb. 144, 4; zwieſtowati budu ŽKlem. tamt.

vzvolati: židé naň wzwolachu PassKlem. 80^{a}_{1}; jedna bába na Pražany wzwola DalC. 35^{b}.

vzvoliti: na čeſtě, już wzwolil ŽWittb. 24, 12; v čeſtě, jiužto jest wzwolyl ŽKlem. tamt.; (Kateřinu) chci sobě za chot wzwolyti Kat. 1025; wzwolychu (bohyně) ho (Parise) súdcí sobě AlxV. 745; teď jest syn mój milý, jenž sem wzwolyl EvSeitst. 141^{a} = Mat. 3, 17; jiného papežě wzwolyty PassKlem. 50^{a}_{2}; Kristus wzwolyl jej (Petra) pastýřem Štít. ř. 233^{a}_{2}; když člověk z dobré vuole wzwoly sobě bydlo mezi těmi, ješto . . . ŠtítVyš. 25^{b}_{2}; Pelhřima na biskupstvo zwolychu DalC. 127^{b}; (Daniel) byl od svatého Pafuncě na jáhenstvo zwolen Otc. B 126^{b}; (sv. Petr) zwolen jest na apoštolstvie PassKl. 64^{b}_{2}.

vzvýsiti: Wzwyſi sě na nebesa, bože ŽWittb. 56, 12; Wzwyſſ se až do nebesa (!) ŽPod. tamt.

vzžehrati: uzří někto někoho v rúše krásném . . i wzzehrze naň Štít. uč. 69^{a}_{2}.

Doklady složek *vzbáti sě, vzbydliti, vzkralovati, vzobcovati, vzobětovati, vzpřěbývati, vzrúhati sě* a *vztúlati sě* viz v § 14.

§ 100. Složky s předponou z:

zblátiti: ty, ješto jsú zbláceni hřiechy velikými ChelčKrof. 61.

zbořiti: (sv. Pavel) oltářě zbuorzyl PassKlem. 122^{b}_{1}.

zčiniti: (mnich) držadla k nim (sudencům) zczynyl Otc. AC ad B 84^{a} (Smetánka 698); zczynyly jste sě syny ďábla Štít. ř. 176^{a}_{2}; jiné doklady v § 84.

zčistiti: (Kristus) veš svět plamenem zczyſty Vít. 88^{a}; země našeho těla zczyſſtyena bude Štít. ř. 189^{a}_{1}; jiné doklady v § 63.

zčísti: ty si však stopy mé zczetl ŽKl. 155^{b} (Job 14, 16); zeczti hvězdy, zečti rozličná zvieřat pokolenie ŠtítBud. 28; zczijſty nemóžem [132^{b}_{1}] počtu svých hřiechóv Štít. ř.; když nás (poutníky) tak všecky zeCztli (bosáci) Lobk. 80^{a}; aniž bude moci zečteno býti (símě) Br. Gen. 16, 10.

zdělati: (lid) pány je (kněží) zdielal ChelčP. 271^{a}; i zďelal hospodin bůh Adamovi a ženě jeho sukně Br. Gen. 3, 21; větrové mnohé škody zdělali VelKal. 32; jiné doklady v § 84.

zhasnúti, zhasiti: vešken oheň zhaſl PassKlem. 135^{a}_{2}; (světlo) zhaſlo tamt. 123^{a}_{1}; (bych) mú temnú hluchotu zhaſyl Rúd. 2068.

zkúpati: doklady v § 57.

zkynúti: (těsto) ještě bylo nezkynulo Br. Ex. 12, 39.

zléčiti: (kněží) zlečij duše jich ChelčP. 271^{a}.

zmalovati: (to místo jest) zlatem velmi krásně zmalowano Mand. A 176^{a}_{2}; obrazy zmalowane nečistých bohóv Štít. ř. 133^{a}_{1}; když se vidí mnoho svatých mší, . . kostely vysoké a čisté zmalování ChelčKrof. 25.

zmazati: aby (lékaři) mastmi vonnými zmazali otce (Josefova) Ben. Gen. 50, 2; (matka) něčím hořkým zmaze prsi své Otc. B 130^{a}; strdí zmazatí tamt. 147^{b}; Maria bieše zmazala hospodina mastí EvPr. Jan 11, 2; mastí zmazala nohy mé Bibl. J Luk. 7, 46; (přítel) kázal děvečku v lázně krásně zmýti a mastmi najlepšími zmazati GestBřezn. 11^{b}.

zminúti: a ta válka tak i zmynu DalC. 30^{b}; všecko úsilé zmíne nadarmo Otc. B 5^{b}; (příchozí) z jich (bratří) viděnie inhed zminvchu tamt. 20^{a}.

zniknúti: když na ňe (pomlouvání) péče nemáme a smělú mysl máme k ňemu, tehdy jeho nikdy nezniknem ŠtítPař. 92^{a}.

zmýti: tys . . Naana . . v Jordaně zmýl Mat. 99^{a}; zmygi na každú noc lože mé ŽWittb. 6, 7; zmygy ŽPod. tamt.; zmygtez tu kost GestKlem. 79; (přítel) kázal děvečku v lázně krásně zmyti GestBřezn. 11^{b}.

zplěniti: měšťěné zemanuom mnoho učinichu, zplenyecze je i seżżechu DalC. 115^{a}.

zplésti: rytieři z mořského buodlivého sítie zpletſſe korunu PassKlem. 79^{a}_{1}.

zpojiti: každý člověk prvnie víno postaví dobré; až sě zpogie, tehdy co horšieho jest EvSeitst. 141^{b} = Jan 2, 10.

zpořádati: vojensky zpořádanj Br. Ex. 13, 18.

zpraviti, -vovati: by sě zprawili cěsty mé ŽKlem. 118, 5; což jest křivého, to se zprawi EvPr. Luk. 3, 5; žádný jiný té lodie zprawiti nemuož

ChelčP. 245[b]; zprawiti, napraviti Vus. 441; sbožie zprawowaty PassKlem. 138[b]$_2$; vščcka diela zprawug bohu na čest Alb. A 7[b]; (bůh) vše náše diela zprawuge tamt. 14[b]; jenž nebe i zemi zprawugie Mat. 112[b]; všecko k svéj libosti zachovávaje a zprawuge JeronMus. 29[a]; s milostí královstvie zprawowaſſie GestBřezn. 47[a]; špitály zprawowati Práv Soběsl. 93.

zřězati: (hospodin) zrſieze vazy hřiešných ŽKlem. 128, 4; zrzezze šíje hřiešníkové ŽPod. t.; ty (pecny) zrziezicz na malé kusy i polejí ty kusy vodú Mill. 124; (Řek) zrzezal a zkrájel týž chléb v malé kausky Lobk. 10[a]

zsytěti: jiesti budú chudí i zſytiegy ŽWittb. 21, 27; zſitvegîu ŽKlem. t.; zſytyegy ŽPod. t.

ztrápiti: ani sú sě ztrapili ŽKlem. 34, 16.

zučiti: (Vlasta) v radě jě (dívky) sedieci zuczy DalC. 17[a]; (Václav) své komorníky žaltářiu zuczyl bieše tamt. 51[a]; (kdo budou učeni,) zučzie mnohé ŠtítBud. 4; ti psi jsú zuczeni a zvyklí táhnúti sáně Mill. 125[a].

Dále sem patří: *zblahoslaviti, zkaceřovati, zkorunovati, zmilovati, znařiekati, zvelebiti.* Doklady v § 14.

Složky s předponou *za:*

začiniti: druhá (tvrdost srdečná jest) k těm, což jim co zaczynyly Alb. 62[b].

zahorliti sě: (Ježíš) v ty temnosti přijde a obnaží takové hříšníky i zahorlit se škřípíce zuby na ně ChelčP. 154[a].

zaléci (= políknouti): zalecy bližnímu osidlo ChelčP. 241[a].

zaléčiti: té rány, jež jest byla zaleczena Štít. uč. 130[a]$_1$; (rána) přielis škodlivě zaleczena ChelčP. 271[a]; zaleczítí ránu ChelčPař. 162[a].

zamieniti: (kdo se unaví,) nemuož jíti, kamž zamieniel ChelčP. 197[b].

zapiti sě, zapojiti: (Lot) rozmařěv zapyl sě ŠtítVyš. 8[a]$_1$; čiešě má zapoyuczie ŽWittb. 22, 5; potoky jeho zapogy, vzmnoží osěnie jeho tamt. 64, 11; navščievils země i zapogils jiu ŽKlem. 64, 10.

zaslyšěti: ďábel zazří i zaſlyſſy PassKlem. 97[b]$_2$; řeřáb zaſlyſe toho, rúče se k vlku připudi Baw. 23[b]; Joachym zaſlyſſaw hlasu Levšt. 168.

zazřieti: jakž jeho brzo Atila zazrziel Pass. 371; ďábel zazrzy i zaslyší PassKlem. 97[b]$_2$; když tebe ďábli zazrzye, tebe sě užasnúc utekú tamt. 246$_2$; zazrzi rozum jeho kakéhos divného světla ŠtítMus. 122[b]$_2$; ktož srdcem zazří těchto všech věcí v bohu ŠtítBud. 18; Eva, když zazrzíela Adama. radovala sě jest Solf. 150[a].

§ 101. U některých sloves střídají se v starším jazyce v témž významě složky s předponami *s* a *z* nebo *s* a *vz* anebo *s, z* a *vz.* Ku př.

s-, z-, vz-blúditi: doklady prvních dvou složek viz v § 69;

vešken sě smysl i jeho ručě wzbludichu perturbari coepit Otc. B 6[a]; wzbludy sě myslú ve mnohém AlxH. 227.

se-, ze-brati, s-, z-bierati: anjel ſberze vše tovaryšstvo LucidF. 140[b]; Sbyerage jich skutky milé Rúd. 683; tuf k ciesařovu domu / jeden se večer ſebrachu Baw. 85[b]; sberauce se na modlitbách RokycPost. 5[b]$_1$;

zbjrati, ſebrati, na hromadu zbjrati, hromážditi, snášeti VelQuadr. 1834; ty (drobty) pak psi od nich (dětí) zbyeragy Rúd. 618; jáť tu myrru zbierám RokycPost. 5^{a}_{1}; psíkové často jedie zbieragicz drobty EvPr. Mat. 15, 27; (Arnošt) káza se všem zbierati, / ktož chtie podlé ňeho státi Baw. 85^{b}; a zda zbyeragi s trnie hrozny? EvSeitst. 145^{b} = Mat. 7, 16; žieti a zbieraty JeronMus. 12^{a}; vojska zbíeratí ChelčPař. 129^{b}; nazbijreyte kamení Br. Gen. 31, 46; zbéře vás bůh izraelský tamt. 52, 12.

s-, z-býti (= zbaviti se): doklady v § 69.

s-, vz-čakati: protož sczakayme, ažť nás i pojme (bůh) v nebe ŠtítBud. 145;

wzczakayu jmene svého ŽWittb. 51, 11.

s-, z-hladiti, -hlazovati: jako bláto uličné ſhlazy jě ŽWittb. 17, 43; ſhlaziu ŽKlem. tamt.; křest, jenž ſhladyl tvój hřiech Alb. A 99^{b}; (vina) móž ſhlazena býti Mat. 137^{b}; hřiech ſhlad HymnOpav. 47^{a}; (král) božie jmě ſhladity chtieše JiřBrn. 6; ta mast cele všecky strupy ſhladij Lék. B 185^{b}; to ſhlazyge hřiechy Alb. A 44^{b}; smrt ſhlazuge hřiechy ŠtítSáz. 271^{b}_{2}; svátost (posledního pomazání) ſhlazyge obecné hřiechy ŠtítJes. 390^{a}_{2};

mé zlosti zhladi ŽWittb. 50, 11; smrt zhlazuge hřiechy ŠtítSáz. 284^{a}_{2}.

s-, z-hníti: již ſhnyly jich kosti JiřKlem. 2; ty (hrušky) ſhnigi Mand. A 212^{b}_{1}; (stromky) nikdy neſhnygi tamt. 170^{a}_{2}; ſhníti Otc. B 153^{a};

(jablka) zhnygi v šesti dnech Mand. A 170^{a}_{1}; již zhnyly jich kosti JiřBrn. 346.

s-, z-, vz-hořěti: ſhorzy-liť (list) PassKlem. 163^{b}_{1}; (bůh) Abrahama zachoval bez ſhorzenye Zrc. A 7^{a}; (kámen) neſhorziť Mand. A 218^{b}_{1}; to nikdy neſhorzy LucidF. 136^{a}; neshorzij keř Ben. Ex. 3, A;

(moře) tak jest zhorzalo od slunce, až vře jako v kotle LucidF. 136^{a};

wzhorziel sě oheň ŽWittb. 105, 18; (někdo) wzhorzi jako sviečka ŠtítMus. 34^{a}_{1}.

s-, z-hromazditi, -ázditi, -hromážděti, -hromažďovati: Shromazdye úpitky vody ŽWittb. 32, 7; ač by kto jiné ſhromazdal šlechetnosti Štít. ř. 147^{b}_{2};

Zhromazdyge jako v pytel vody morské ŽPod. 32, 7.

s-, z-, vz-hrzěti, -hrdati: sladká otce ſhrzyel je lóna spreuit HymnOpav. 91^{a}; květem ſhrzyenym flore spreto tamt. 101^{b};

zhrzyel jest radosti tamt. 91^{a}; ruce katóv krvavé zhrzyel si tamt. 120^{a}; ni žádným zhrzyetí Otc. B 128^{a}; (mrtvá duše) pokrmy zhrzy ChelčP. 275^{a};

newzhrziel prosbú ŽKlem. 101, 18; bóh...newzhrdal Štít. ř. 161^{b}_{1}.

s-, z-hřěšiti: abych neſhrzieſſil ŽKlem. 118, 11; Shrzieſſi-li v tobě bratr tvój EvZimn. 13^{a}_{1}; kolikrát ſhrzieſſil bude bratr mój tamt. 13^{b}_{1}; ſhrzieſſil sem Mand. A 181^{b}_{1}; ſhrzieſſil byl anjel JeronMus. 14^{b}; ſhrzeſſyl Štít. uč. 125^{a}.; ſhrzeſſy GestBřezn. 55^{b}; ſhrzieſſi t. 67^{b}; (Adam) v jedení ſhrzieſſil ComC. 10^{a}_{2}; shřešił sem, shřešił si Blah. 263;

abych nezhrzieſſyl tobě ŽPod. 118, 1; nezhřeſſyl si Bibl. J 1. Kor. 7, 28; zhrzeſſil sem EvPr. Luk. 15, 18; žena zhrzeſſila Mand. A 196^{a}_{2}; zhřešiłs Blah. 269; zhřeſſiti VelQuadr. 455.

s-, z-, vz-hřieti, -hřievati: abych se i s vámi ſhrzel Štít. uč. 5^{a}_{2}; péče ſhriewa Baw. 53'; (studené věci) ſhrzyewagy sě HymnOpav. 52^{b};

život zhrzyewam PulkL. 426;

počne sě den wzhrzyewaty Štít. ř. 108^{b}_{1}; wzhrzyewaty sě tamt. 192^{b}_{2}.

s-, z-, vz-chovati: moc mú k tobě ſchowagiu ŽKlem. 58, 10; jáť jsem tvá hospodyně, ještoť jsem na mořském břězě násilím odjata, ale . . beze všie poškvrny až do dnešnieho dne sem ſchowana PassKlem. 237^{b}_{2};

(kníže) byl z mladosti ve cti zchowan Baw. 67'; vychovati, zchovati VelQuadr. 137;

sílu mú k tobě wzchowagy ŽWittb. 58, 10; v nieżtos (milosti) ny milostívě wzchowal Rúd. 2623; byl jest Paris, kněžic v Troji, / wzchowan ve čsti, u pokoji AlxV. 720; Jedni pastýři za lvem sě oddavše lvovi mě odjemše domóv mě nesli. A tu jsem wzchowan až do těchto časóv PassKlem. 237^{a}_{2}; (sv. Elenus) z mladosti dětinné na božie službě přěbýváše a v čistotě wzchowan Otc. B 28^{b}.

s-, z-, vz-chváliti, -chvalovati: poněvadž jsú se zemskými (věcmi) sami okojili, kterak oni nebeské schwalij komu? ChelčP. 172^{a}; ſchválij tvé úsilí HrubLobk. 102; schváliti VelQuadr. 152;

zchwaleny budú všichni pravého srdce ŽPod. 63, 11; ciesařovi když si zchwalena Baw. 73^{a}; zchwalil pán vladaře nepravosti ChelčP. 206^{a}; kteráž (panna) nětco chytrého proti mužům smyslila . . ., jiné to zchválily Háj. 18'; kteréžto věci . . . nemají se zchwalowati HrubLobk. 86; předsevzetí pobožná i svaté práce zchwaluji Blah. 354;

v lidu těžkém wzchwali tě ŽBrn. 3^{b} = 34, 18; pokolenie wzchwaly skutky tvé ŽWittb. 144, 4; wzchwalyu jmě tvé tamt. 144, 2; přěse vše dni vzblahaji tobě i wzchwalym jmě tvé ŽPod. 144, 2; (Marie) boha wzchwali Hrad. 67'; jedeńť wzchwalij cos buď, druhý vzhyzdí Štít. ř. 99^{b}_{2}; wzchwalee netbánie na věci zdejšie tamt. 111^{b}_{2}.

s-, z-, vz-jednati, -jednávati: rači s tobú ny ſgednatí Kunh. 132; mé ſgednanye s tobú Rúd. 1319; ſgednagi se jeden s druhým ŠtítBud. 43; duši opět s tělem ſgednal PassKlem. 178^{a}_{2}; křesťan ſgednay sě s zákonem JakoubDial. 190^{b}_{2}; (mysli) sě ſgednaly na Kristovi tamt. 193^{a}_{1}; podobné s podobným sě ſgednawa ComC. 9^{b}_{1}; smířiti . . ., ſgednati VelQuadr. 743;

ty, ješto hněv a nechut jmají k sobě, zgednayte a zmiřte Štít. ř. 74^{b}_{2}; takť sem to zgednal Otc. C ad B 47^{b} (Smetánka 688); vždyť na to příde zgednanym božím Štít. uč. 19^{a}_{2}; dóstojenstvie od světa zgednaná kněžím JakoubDial. 230^{b}_{2}; to zjednajíc a zavrúc s JMtí Drn. 6;

takť sem to wzgednal Otc. A ad Otc. B 47^{b} (Smetánka 688).

sniesti, sniedati, ziesti, zjiesti, ziedati, zjiedati, vziesti, vzjiesti: vědě, ež jsú (děti) od zvěři ſnyedeny PassKlem. 236^{a}_{2}; psi jeho tělo všecko ſnyechu, / ruky té ſnyeſty nerodichu DalC. 164^{b}; ſnyedli všechno sěno v zemi jich i ſiechu[1]) ješcek plod země jich ŽKlem. 104, 35; ſnye vše ovoce země

[1]) *Sěchu* je asi místo *sněchu* vlivem *zěchu*.

jich ŽPod. tamt.; (kněží) vchodiechu vždy i ſnyedachu ty jisté věci (= pokrmy) Pror. 125[b];

(chroust) zzie comedit ŽGloss. 104, 35; zziedl vše sěno jich v zemi jich a zziedl (*dl* připsáno později) vešken plod ŽWittb. tamt.; (vlci a lvi) mé děti zgyedly PassKlem. 235[b]$_2$; (Saturn) jiné syny zzyedl Otc. B 202[b]; zzeſty všecko EvOl. 172[b]; že Bél to zgieda (= zjiedá) ComC. 236[a];

Wzgedye chudí i zsytějí ŽPod. 21, 27.

s-, vz-kázati: ješto kněz ſkazze na pokání Štít. ř. 220[a]$_2$; mnie něteří, by dosti bylo na tom, ješto kněz ſkazze tamt. 221[a]$_1$;

wzkazal hospodin požehnánie ŽWittb. 132, 3; jest wzkazal ŽKlem. tamt.; (Alexander) wzkazal jim, že což by žádali, že jim chce rád dáti Mand.A 219[b]$_1$.

s-, z-krojiti, -krájěti: (ženy) jsú oděny šarlatem, ale zle ſkrogenym Mand. A 209[a]$_1$;

zkragel týž chléb v malé kausky Lobk. 10[a].

s-, z-kropiti, -kropovati: moji oči ſkropyſſ PassKlem. 48[b]$_2$; (oheň) olejem ſkropowaty Pass. 348; ſkropowal PassKlem. 143[a]$_2$;

slzami jsem tvú tvář zkropyl tamt. 168[b]$_1$; (sukni) krví kózlečí zkropily Zrc. A 5[a].

s-, z-, vz-křehtati: ſkrſehtalı sú na mě zuby svými ŽKlem. 34, 16; ſkrzehtaly na mě ŽPod. tamt.;

zuby svými zkrſehce ŽKl. 111, 10; zkrzechcze ŽPod. tamt.;

wzkrzehcze naň zuby svými ŽWittb. a Pod. 36, 12; zuby svými wzkrzehcze ŽWittb. 111, 10.

s-, vz-křiesiti: tys umrlého ſkrzyeſſyl HymnOpav. 137[b];

(bůh) Lazařě wſkrzyeſſyl z navi KatBrn. 9; třikrát tě z mirtvých wzkrzyeſy (= vzkřieši) JiřBrn. 137; Wzkrzyes mě, nebožátko Rúd. 303.

s-, z-, vz-kvísti: ſquetlo tělo mé ŽPod. 27, 7;

zektwe svěcenie mé ŽPod. a Klem. 131, 18; (Marie) nade vše panny, panie zkwetla Levšt. 387; (hvězda) nade vše anděly zkwetla tamt. 76;

wzkwetlo tělo mé ŽWittb. a Klem. 27, 7; wzektwe svatost má ŽWittb. 131, 18; ta šlechetná matka / . . . wzkwetla Levšt. 107; ruožě z trnu wzkwetla jest Otc. B 154 ; (húl,) ana wzkwetla, nalezneš PassKlem. 147[b]$_2$.

s-, z-krýti, -krývati: doklady na *skrýti* v § 65 a na *zkrývati* v § 43.

s-, z-leptati: ſlepcziemy jej ŽWittb. 34, 25; meč mój ſlepcze maso ŽWittb. Deuter. 42; ſleptala jě země tamt. Moys. (Exod.) 12; ſlepczu je ptáci ŽPod. Deuter. 24; neb' jej zvěř škaředý ſleptal Štít. ř. 165[b]$_2$;

zlepczem jeho ŽPod. 34, 25.

se-, vze-lhati: ſelzîu tobě nepřitelé tvoji ŽKlem. 65, 3; ſelzy ŽPod. tamt.; jenž sě ſelhati velmí strachují Mill. 114;

wzelzy ŽWittb. 65, 3.

s-, z-lomiti, -lámati, -lomovati: ſlomyl bych hlavu Štít. uč. 13[a]$_2$; učenie ſlomyl JeronMus. 1[b]; nebo ztonú nebo hlavy ſlamagy Pass. 355; (lékařství) šíje spieše skloňují nežli ſlomugije HrubLobk. 102; Slom rámě Blah. 325;

Zlomyl si, hospodine, okovy mé ŽPod. 115, 16; (tys) zlomil peklo Rúd. 2353; ta sě lavičě na kusy zlamala Pass. 363; Zlamaymy okovy ŽWittb. a Pod. 2, 3; vezma sedmero chleba chválu vzda i zlama EvScitst. 145^{b} = Mar. 8, 6; zlámati, zlomiti VelQuadr. 612.

s-, z-, vz-ľúbiti sě: Sluby sě hospodinu placebo ŽWittb. 114, 9; ſlíubíu sě ŽKlem. t.; ſlybym sě ŽPod. t.; jiné doklady v § 202;

Zlybila dušě má žádati pravedlnostı́ tvých ŽWittb. 118, 20; nižádný, ješto bohu rytěřuje, neplete sě v světské věci, aby se zlíbil ChelčKrof. 78; že se chtie zlíbiti jedni druhým tamt. 81;

Wzlybyloy mi se, abych tyto knížky tuto napsal Štít. uč. 99^{b}_{2}.

s-, vz-ľutovati (sě): § 251;

(Kateřina) Neuzlitowa rukú obú / tepúci sě k srdci jima Kat. 687.

s-, z-mířiti: tu sě Pilát s Herodem ſmyrzyſſta PassKlem. 78^{b}_{1}; ſmyrziſta sě tehdy Herodes s Pilátem AnsOp. 8; spokojiti, upokojiti, . . ſmjřiti VelQuadr. 1088; mířiti, ſmjřiti tamt. 743;

ty, ješto hněv a nechut jmají k sobě, zjednajte a zmyrzte Štít. ř. 74^{b}_{2}.

s-, z-měniti: kněz Bořivoj tak stav svój ſmyeny, / svět potupiv v svatost sě proměni DalC. 44^{a};

neb sě bieše na svém rozomu škodně zmíenił (mnich) Otc. B 8^{a}; té země pokoj bieše zmyenyen Mand. A 166^{a}_{1}.

s-, z-mrznúti, -mrzovati (sě): (voda) sě tu musí ſmrznuty Vít. 7^{b}; (slunce) táhne v létě vláhu k sobě, a jakž sě povětřie ztrhne, to sě ſmrzne, že budú krúpy LucidF. 139^{a}; tehdy sě to smrzne LucidN. 20^{a}; to sě nemóž ſmrznuty LucidF. 139^{a}; tekutá řěka ſmrzuge sě HymnOpav. 101^{b};

to nemuož zmrznuti LucidN. 21^{a}; krev po mečích v ňadra tečieše / a v ňadřiech jim (Čechům) zmrznyeſſe DalC. 126^{a}; zmrznauti VelQuadr. 815.

s-, z-, vz-mútiti, -múčeti, -mucovati: hněvy sě Nicanor ſmuty AlxV. 1659; Neguzar sě velmi ſmuty tamt. 1694; Smutil veš lid (Ježíš) Hrad. 86^{a}; nic sě tiem neſmuczeyte, ale veselte sě ŠtítSáz. 1^{a}_{2}; ta mě hróza velmi ſmvczye KatBrn. 9; vešcek lid . . sem ſmutyl Vít. 52^{a}; ſmutiti se VelQuadr. 1270;

(paní) neznámost zmuczíe AlxH. 166; jakéž sě svatá cierkev svatým Pavlem často zmuczowala PassKlem. 56^{a}_{1}; svú mocí (neduh) mnohé zmuczuge Vít. 9^{b};

žluč wzmuczí mysl závistivého viděti, ano jiní mají chválu ŠtítMus. 79^{b}_{2}.

s-, vz-páchati: cos nade mnú ſpachala PassKlem. 139^{a}_{2}; pro jich nešlechetné skutky, jenž ſpachaly biechu Pulk. zl. Mus. 1^{b}_{2}; ſpáchati . . ., zlého a nešlechetného skutku se dopustiti VelQuadr. 975;

co je wzpachal, sami vizte AlxV. 1316.

s-, z-, vz-páliti, -palovati.: oheň z nebes sstúpiv chrám i s modlami ſpalyl PassKlem. 89^{a}_{2}; hrom železo v nožniciech ſpaly tamt. 98^{b}_{2}; rez ſpalyge jich (hříchů) šeředstva Štít. ř. 252^{a}_{1}; spáliti, ohněm stráviti VelQuadr. 986;

(Alexander jako bouře) kdež byl, to vše zpalyl AlxŠ. 51; (oheň) zlé pohany . . . zpalyl PassKlem. 52 $_1$; hrom zbi i zpalí / pět tisúcóv Kat. Brn. 9;

(bůh Václavovo) srdce vnitřním vdešením byl wzpalil PassKlem 210$^b{}_2$.

s-, z-pásti; -padati: doklady na *spásti* v § 74;

(sv. Nazarius) poklek hospodina poprosil, aby sě ty modly zpadaly PassKlem. 152$^a{}_2$.

s-, z-, vz-pieti, -pievati: páteř ſpyety Štít. uč. 10$^a{}_2$; ktož klekna ſpiege ‚zdráva Maria' ChelčP. 271^a; každý z nás ſpijel některý páteř Lobk. 84^c; jeden páteř každý den ſpieti FrantPr. 6^b; ptáček ſpyewa AlxV. 2155; ſpyewayte HomKlem. 1^b; ſpyewaly tamt.; ſpiewati budu ŽKlem. 143, 9; vysokým hlasem spiewati Mill. 53^a;

zpyegy cantabo ŽPod. 12, 6; anjelé v nebesiech zpiewagi OpMus. 108^a; Salve regina zpiewati Lobk. 97^a; Zpjwati aneb ſpjwati VelQuadr. 1896; zpjwati aneb ſpjwati Vus. 440;

wzpieyu ŽWittb. 58, 18; wzpiegem tamt. 20, 14; wzpyegem ŽPod. tamt.; wzpiewagu cantabo ŽWittb. 12, 6; wzpiewayu jmenu tvému tamt. 9, 3; wſpyewagy hospodinu ŽPod. 12, 6.

s-, z-pokojiti: (antikrist) mnohé národy svú omylností spokojil jest v hřiešiech ChelčSiet 168^b; srovnati, ſpokogiti VelQuadr. 743;

aby v bludiech lid slepý zpokojila (křivá služebnost) ChelčSiet 187^a; móžeš to moře ukrutné zpokogiti ChelčP. 49^b; v tom převýšeném bludu zpokogili jsú (kněží) ten lid tamt. 71^a; ten svět hýbavý nevěří . . ., by skrze spasitele mohl ustanoven a zpokogen býti tamt. 232^a.

s-, z-poléci, -poléhati: ſpoleh na stuol neb lavici FrantPr. 3^b; (kněží) spolehše na mnohé kníhy i mnie ChelčKrof. 135; na ňeho (Krista) ovšem spolehnúti tamt. 3; na něm ſpoléhá srdce jeho Br. Ž. 112, 8;

tys ten, ješto jsi na prsech svého spasitele zpolehl PassKlem. 117$^a{}_2$; svatý Jan zpolezyeſſe na prsiech Ježíšových Drk. 156^b; zpolehu (3. plur.) na to pokánie ChelčPař. 192^a; že na ní (stolici) hřbetem zpolehnauti mohl Lobk. 76^b; zpolehſſi na milého svého Br. CC. 8, 5; daufání, daufánlivost míti, zpoléhati, zpolehnauti VelQuadr. 1741.

s-, z-, vz-pomanúti, -menúti, -pomínati: dětí ni domu ſpomene AlxV. 598; na svú žalost ſpomynage tamt. 183;

na ničs nezpomyna AlxŠ. 56; kak mi zpomanuty zle to AlxV. 814; zpomanul jest ŽPod. 9, 13; zpomen na vše oběti tvé t. 19, 4;

wzpomanul sě jest ŽWittb. 9, 13; wzpomyen vščcky oběry tvé tamt. 19, 4; jiné doklady v § 54.

s-, z-, vz-pomoci, -pomáhati: sobě mistrovstvím neſpomuozem Kat. 2184; rač ſpomoczy nám z núze tamt. 1905; ač sobě jinak neſpomuoz tamt. 786; ſpomoz mi, hospodine ŽKlem. 108, 26; rač mi ze vše núzě ſpomoczy Alb.A 107^b; nic neſpomohlo tamt. 50^b; rač jiej od toho ſpomoczy Rúd. 609; (bůh) ſpomohl jemu (člověku) ŠtítBud. 137; ſpomahal v rozličných pótkách ŽKlem. 7^a; kterýž ſpomáhá tobě Br. Is. 44, 2;

hospodine, zpomoz mi EvSeitst. 142^b = Mat. 15, 25; nezpomůže stříbro ani zlato Lomnic. Vybr. rým. 29;

by (ty) sobě radú wzpomohla Kat. 609; ze všiej jich núze wzpomoczy tamt. 3430; kady by sobě wſpomohla tamt. 2444

s-, z-, vz-pověděti, -poviedati (sě): kto ſpowyeda sě tobě ŽPod. 5, 16; ſpowyedayte sě tamt. 26, 5; Alexandru, slúže svému, / ſpowyedayu milost svoji AlxV. 969; dokad by sě svých hřiechuov neſpowyedal PassKlem. $50^b{}_1$;

(Pilát) zpowyedye k nim (židům) a řka PassKlem. $78^b{}_2$; doklady na *zpoviedati sě* v § 246;

ve dne wzpowiedıel hospodin milosrdenstvie své mandavit ŽKlem. 41, 9; Wzpowiedie nebesa divy tvé ŽWittb. 88, 6; svú milost Vlasta vším wzpowyedyela DalC. 28'; když (dítě) naleznete, wzpowiezte mi EvZimn. $5^a{}_1$; wzpowyedayte bohu chválu Alb. A 68 ; Wzpowyedagy sě tobě ŽPod. 9, 2.

se-, ze-prati, z-pierati: máme také i my poskvrny svých dúš ſepraty Štít. ř. $67^a{}_2$;

(ženy) zpijeragy svá rúcha Štít. ř. $67^a{}_2$; zpéřeť raucha svá Br. Lev. 11, 40; zpere tamt.; mají zeprati ty sieti ChelčP. 188'.

s-, z-, vz-praviti, -pravovati[1]): neznajíc pravdy, zlému ſprawije, by dobré bylo Štít. ř. $13^b{}_1$; mnohos mi lží ſprawil Ezop 18^a; ſprawil mi náš patron, že před pěti léty tam byl Lobk. 105^b; potom se ještě ďábel jinak oděv . . . i přistúpil k nim (Táborům) a z toho chtiechu na pospěch súdný den udělati, spravivše, že jsú anjelové ChelčKrof. 27; náramný zapaluje se v ňem (Antikristovi) hněv proti sluhám Kristovým, ſprawiw na ně všecka kacířstvie ChelčP. 138'; spraviece kacieřství naň, že řáduov božích nedrží a chválu boží tupí ChelčSiet 62^b; správu dáti, ſprawiti, naučení, instrukcí dáti VelQuadr. 1391;

počě boha ta (pravda) volati / a svú pravdu zprawowaty Vít. 16^a; komorníci jeho (královi) . . . mniece, by král spal, zprawowali jeho řěčí utrhavú Šach. $295^a{}_1$; ani po kútech zprawuyte jich (svých pánů) Štít. ř. $103^b{}_1$; (zlí posuzovatelé) dobře zprawugi cizie hřiechy, ale o svých nic neřkú OpMus. 114^b; by který (z nás) zpraviti směl přísahu Lobk. 83^b; tehdy sú reptali proti Petrovi ti židé; i zprawil se jim Petr řečí mnohú ChelčP. 63^b;

velikost tvú wzprawie narrabunt ŽWittb. 144, 6; divy tvé wzprawy tamt. 144,5 ; (poslové hledající nevěstu pro krále) v Alexandří sě stavichu / a těm měščanóm wſprawichu, čeho ptají Kat. 164.

s-, z-, vz-pytati, -pytovati, ze-, vze-ptati: vyšedše zákonníci jěchu sě na ňem (Ježíšovi) ſpytowati Bibl. B 1^b; co mezi sobú ſpytugete? tamt. 2^b; (chceme-li) to, což sě stalo, ſpytaty Mat. 128^a;

blažení, již zpytuyu svědečstvie jeho ŽWittb. 118, 2; (Herodes) poče zpitaty času hvězdy EvSeitst. 141^a = Mat. 2, 7; již zpitowachu zlého mně ŽWittb. 37, 13; jehož (Ježíšova stáří) sě bieše zeptal na mudrcích (Herodes) Koř. Mat. 2, 16;

[1]) Srovn. také podst. jméno *správa, zpráva*: Správa, zpráwa, naučení, informací VelQuadr. 1391.

wzpytayu scrutabor ŽWittb. 118, 15; čili bóh newzpita těchto? ŽKlem. 73, 22; (lotři) mezi sobú jechu sě wzpytaty pílně JeronMus. 56^{b}; ktož by wzeptal se tebe Br. Ex. 13, 14.

s-, z-rovnati, -rovnávati: smířiti . ., ſrownati VelQuadr. 1088; (rozum) ſrownawa sě s trojím činem Alb. A. 96^{b}; srovn. ještě v § 47;

obě vázě proti sobě sě zrownale PassKlem. 54$^{b}{}_{2}$; (zahradníci) škodné kořenie vykopají, vytrhají a zrownagij Štít. ř. 188$^{b}{}_{2}$; smilstvo s vínem sě zrownawa Vít. 79^{b}; zrownaty chtiec milost k cizím Štít. uč. 28$^{1}{}_{1}$; budú-li se obe dve stránky zrovnavati SlcLet. I, 239 (z r. 1626).

s-, z-, vz-rozuměti, -rozoměti: múdrý . . ſrozvmye ŠtítVyš. 30$^{a}{}_{2}$; tomu by ſrozumyel Štít. uč. 79$^{b}{}_{1}$; coť mózem ſrozumieti ŠtítBud. 63; když ty věci . . budú ſrozumieny tamt. 27; svět ſrozumyel PassKlem. 72$^{b}{}_{2}$; tepruv sem ſrozumiel i viděl Kab. 24^{b}; ſrozumjſſ-li, že jsau mezi nimi muží rozšafní Br. Gen. 47, 6; ſrozuměti, porozuměti, vyrozuměti VelQuadr. 1306;

dřieve než zrozomyelo tirnie váše hloha ŽWittb. 57, 10; zrozumyeſſ PassKlem. 181$^{a}{}_{1}$; zrozumyel sem JeronMus. 69^{b};

wzrozumil(!) Ol. Ekkl. 4, 4 (Gebauer H. ml. I, 437).

se-, ze-schnúti, zsechnúti: kóže ſeſchlaa Lobk. 25^{a}; (tvář) svraskalá a ſeſchla tamt.;

(seno) zſechlo jest ŽWittb. 128, 6; zſechne ŽPod. tamt.; zeſchlym lukám časná vláha AlxV. 80; (bochník) velmi zſechly Otc. B 8^{a}.

s-, z-starati sě: ſſtaral sem sě ŽKlem. 6, 8; kto je vie, ſſtaraſſ-li sě Štít. ř. 123$^{b}{}_{2}$; (žena) se sſtara těmi líčidly Štít. uč. 55$^{b}{}_{1}$;

že jsem se tak krásně zſtaral OpMus. 146^{1}; zſtarati se VelQuadr. 1412.

s-, z-tonúti: mnoho tisíc by přepluli, / jež hanebně tu ſtonuly AlxV. 1810;

aby v hřiešiech neztonuly ŠtítVyš. 24$^{a}{}_{1}$; (v jezeře) jsú vepřové ztonuli Mat. 117^{b}; ztonauti musíme Lobk. 158^{a}.

s-, z-topiti: ti se všickni v moři ſtopili Kab. 21^{b};

anděl buoží . . . ďábly u moři ztopyl PassKlem. 162$^{b}{}_{1}$; v tomto moři s ďábly ztopil je Kab. 22^{a}; (Kristus) ztopyl jich nepřátely Štít. ř. 157$^{b}{}_{1}$; (moře) ztopylo všecky tamt. 177$^{b}{}_{1}$; (Ulixes) ty jisté ochechule vlnami ztopill GestBřezn. 119^{a}.

s-, z-tratiti, -tracovati: ſtraty (3. aor.) AlxV. 2188; ſtratyl tamt. 543; bych neſtratyl sebe Rúd. 183; když syn právo ſtraty Rožmb. 3, 52; (půhon) ſtratyti tamt. 4, 76; ſtratí ji (duši) Bibl.B 2^{a}; všecko své královstvo ſtracy KatBrn. 4^{a}; ſtratiti svého miesta ŠtítBud. 161; těžké základy Stratite Baw. 184^{b}; ſtratiti Vus. 326; neſtraczug duše své Otc. G XVIII^{b} (Smetánka 704);

kto ztratíl (peníze) Otc.B 84^{b}; pravú cěstu ztratiſſta tamt. 122^{b}; by proto kto zbožie ztratyl AlxBM. 314; čistoty neztratyla Mat. 15^{b}; by neztratyl moci vladenie svého Brig. 28$^{b}{}_{1}$; čest i zbožie ztratiš Baw. 185^{1}; ztratiti milosti božie ŠtítBud. 162; zTratiti VelQuadr. 1593; ztratiti Vus. 444.

s-, z-, vz-třiesti, -třásati: ſtrſaſla sě země ŽKlem. 17, 8; ſtrzieſla jsú sě rty má ŽWittb. Habac. 3, 16;

ztrzasſla sě země ŽPod. 17, 8; ztrzieſſeny jsú ot smutka ŽWitb. 106, 39; potřásti, ztřáſati, ztřáſti, ztřjſti VelQuadr. 1591—1592;

hnula sě jest i wztrzaſla sě země ŽKlem. 76, 19; ot hlasu (h)římoty tvé wztrzaſſu sě tamt. 103, 7; wztrſaſla sě sta rty má ŽKlem. Habac. 3, 16.

se-, ze-třieti, z-tierati: ſetrzy pláče HymnOpav. 116[a]; hřiech ſetrzy tamt. 162; bude-li svú vinu ſetrzel pokáním ŠtítSáz. 240[a]$_2$;

zetrziel dřěvo krajóv jich ŽWittb. 104, 33; zetrzyel ŽPod. tamt.; zetrſiel ŽKlem. tamt.; bóh zetrſe zuby jich ŽWittb. a Pod. 107, 7; zetrze ŽKlem. tamt.; moc ztyeragye (= partic.) JeronMus. 1[b].

s-, z-tvrditi: nesnadno nám vymysliti, / neráčí-li buoh ſtwrdyty Vít 3[b]; kdyžs již ſtwrzen, již tam (v „zákoně") ostaň Štít. uč. 77[b]$_2$;

ztwrzeno jest snešení při minulém sněmě ŽerSněm 25.

s-, z-troskotati, -troskotovati, -troskotávati: (Marie) mocně jeho (ďáblovu) hlavu ſtroſkotala OpMus. 108[a];

ztroſkota hlavu tvú PassKlem. 194[a]$_2$; pravičě jeho ruky ztroſkotala nepřátely JeronMus. 4[b]; hřiešných moc ztroſkotuge tamt. 9[a]; ztroſkotawachu sě jakto na ochli kosti jeho tamt. 67[b].

s-, z-vázati: Hermogenes tě byl ſwazal PassKlem. 144[b]$_1$; čarodějníkovi opak ručě ſwazawſſe tamt.;

anděl nás plamennými řetězi zwazal PassKlem. 144[a]$_2$.

s-, z-, vz-veličiti, -líčiti, -velíčěti: kteřížto sě ſwelczyli (!) Otc.A ad Otc.B 188[b] (Smetánka 646); tiem sě Hermogenes ſweliczieſſe a řka Pass. 351; abychom sě neſwelíczíelí božím účinkem Otc.B 27[a]; na své mysli ſwelicziege sě tamt. 108[a]; jiné doklady v § 24;

Zwelyczyl hospodin učiniti s námi ŽPod. 125, 3;

jazyk náš wzwelyczie ŽWittb. 11, 5; (Marie) wzwelyczy (boha) Hrad. 67[a]; nebť jest (Kristus) wzwelijczen Štít. ř. 66[a]$_1$; (hospodin) wzwelyczen jest tamt. 177[b]$_2$; slávu a wzwelyczenye JeronMus. 72[b].

s-, z-vyknúti, -vykati, -vykovati: když sě dievky spolu ſwyku DalC. 17[b]; práci ſwykly úředníci Štít. uč. 83[a]$_1$; když (muži s ženami) za obyčej svyknú se ChelčKrof. 31; obyčeji ſwyklymi ChelčP. 33[b]; slúha ale tvój ſwykal v pravedlenstvích tvých ŽWittb. 118, 23; kteryž ſwykuge pokušení HymnOp. 191[b];

tuto (slavnost) zwykugy všickni zpravovati Hymn. Op. 151[b]; zwykati, navykati VelQuadr. 1911.

se-, ze-zvati: ſezwal své přátely Pass. 377;

svatý otec Felix obecné žákovstvo všěch vlastí zezwal Pass. 376; zzowa své přátely EvPr. Luk. 15, 29; my smy po hostinu zezwany KatBrn. 5[b].

s-, vz-žádati: Szadala duše má žádati pravedlností tvých ŽKlem. 118, 20; ſzadal sem zdravie tvé tamt. 118, 174;

ti (mudráci) na ňem (Antonínovi) wzadachu, aby jim svú vieru zjevil Otc AE ad B 201[b] (Smetánka 690).

*

§ 102. Co bylo příčinou toho, že se původní význam předpon stíral, nedovedeme s určitostí říci. Zdá se, že jednou z příčin bylo vynechávání vazeb, o němž byla řeč. Tomu nasvědčuje toto pozorování. Řeknu-li složku *zastyděti se* bez vazby *zač, za koho,* zdá se mi nepochybné, že předpona *za* má význam prostě vidový, že vyjadřuje jen dokonavost prostého *styděti se.* Řeknu-li však *styděti se, zastyděti se zač,* spíše si uvědomuji, že předpona *za* není od původu prostě vidová, nýbrž že měla i jiný význam, jako na př. *do* v *dovésti do čeho.* Nebo čtu-li stč. *upatřiti* = spatřiti (§ 98), zdá se mi jisto, že *u* je předpona prostě vidová. Vím-li však, že v slc. je *vpátrati do čeho* — (princ) do tej izbi prez klučovu dzjeru vpatral a vidzel, že . . CzambelReč 445 —, pochopuji, že stč. *upatřiti* je původní *vpatřiti* (*več, do čeho*) = vhlédnouti, jehož *v* se před retnicí bylo změnilo v *u* a jehož původní význam se rozšířil, takže znamená „spatřiti". Předpona *po* ve složce *poslati* má dnes zřejmě jen prostě vidový význam. Přihlédneme-li však k stč. *poslati poč, po koho* (§ 91), uvědomíme si, že předpona *po* vyjadřovala původně jisté bližší určení, které vyjadřuje také předložka *po,* ku př. u sloves *pátrati po kom* a *jíti po cestě.* Atpod.

Toto pozorování je arciť jazykový rozbor, ale lze tuším míti za to, že se něco podobného dálo také v jazykovém povědomí; že se totiž spíše mohl pociťovati plný význam předpony, dokud se užívalo vazby, předmětového výrazu buď prostého nebo předložkového, poněvadž vazba vlastně opakuje bližší určení slovesného děje vyjádřené předponou, a že se naopak původní význam předpony zatemňoval, neužívalo-li se vazby, protože pak zachovávání původního významu u předpony nemělo ve vazbě opory, posily.

Jindy bylo snad stírání původního významu podporováno tou okolností, že se význam slovesa změnil. Tak složka *zbíti* má vedle původního významu „vybíti, vypuditi", zřejmého v stč. *zbíti* (*koho*) *z čeho* (§ 92), již v staré češtině přenesený význam „pobíti, ztlouci, potlouci": pohanské modly padše mnoho pohanóv zbyly PassKlem. $104^{a}{}_{2}$; (Herodes) zbyl všěcky děti Koř.Mat. 2, 16. V nové č. má pak význam „nabíti komu". V těchto přenesených dvou významech se původní význam předpony otíral docela přirozeným vývojem. Nebo když *zdechnúti* (původně = *vydechnouti,* § 57) nabylo časem významu „zcepeněti", lze pochopiti, že se zapomnělo na původní význam předpony *z,* totožný s významem předpony *vy.* Nebo když *chovati* (*sě*) ztratilo původní význam „stříci (se), vyhýbati se", lze pochopiti, že se v *uchovati* — původně *uchovati ot čeho,* § 56 — přestal cítiti odlukový význam a že nabylo významu „zachovati". Atpod.

Někde snad nebyly bez významu hláskové změny. Tak na př. u složek s předponou *u* vzniklou z *v.* Když se *vpatřiti več* změnilo v *upatřiti, vvésti več* v *uvésti* a pod., zatemňovala se touto změnou v hláskové podobě příbuznost, vlastně totožnost předpony *u* s předložkou *v* (*ve*), zejména tehdy, když změna *v-u* přestala býti živá a když v platnosti předložkové časem zobecnělo *v.* Podobné případy jsou *uvěřiti* = *vvěřiti več, upásti, upadnúti* = *vpásti, vpad-*

núti, uvrci, nč. *uvrhnouti* = *vvrci več.* Když se pak začala místo předložky *v* ujímati předložka *do, uvrci do čeho, upásti do čeho* atd., bylo touto zcela odlišnou podobou předpony a předložky stírání původního významu předpony ještě posíleno.

Týž vývoj byl také u předpony *vz.* Víme, že se v dějinné době *vz* zpravidla nevyskytá jako předložka (§ 54). Dokud se říkávalo *vzvolati vz koho*, třeba již vedle *vzvolati na koho*, mohl se pociťovati původní význam předpony *vz.* Když se však časem začalo pravidlem říkati *vzvolati na koho*, zapomínalo se na původní význam předpony *vz.* Nestejná podoba předpony a předložky podporovala zatemňování původního významu předpony *vz* také v případech typu *vzdáliti sě ot čeho, vzieti* (*čso*) *ot koho* (§ 55).

A něco podobného nastalo také u předpony *u.* Připomněl jsem již (v § 56), že se předložka *u* nahrazuje nejčastěji předponou *ot*, řidčeji *z* (*učistiti ot čeho, z čeho, utéci ot čeho* a pod.). Také zde odlišná podoba předpony a předložky bezpochyby způsobovala, že se zatemňoval původní odlukový význam předpony, pokud arciť *u* mělo odlukový význam ještě tehdy, když již vedle něho bývaly předložky *ot* a *z.* Srovn. v § 56.

Je velmi podobno pravdě, že někde působilo ke stírání původního významu současně několik příčin; na př. u sloves typu *učistiti ot čeho* jednak různá podoba předpony a předložky, jednak vynechávání vazby, a na př. u slovesa *upustiti ot čeho* vedle první uvedené příčiny ještě přenesený význam. A byly beze vší pochyby ještě jiné příčiny tohoto jevu, které nám nejsou dosti patrné.

§ 103. Složky, které jsou dnešnímu jazykovému citu prostě vidové, z největší části nejsou prostě vidové od původu, nýbrž jsou pokračováním starých složek, jejichž předpona měla původně plný význam, který se otřel teprve časem. Tomu nasvědčuje především okolnost, že prostě vidové předpony shledáváme také u složek nedokonavých, u iterativ a frekventativ, ku př. *napíjěti sě, naplňovati, pobávati sě, pokrývati sě* (= skrývati se), *postavovati, skonávati, ubávati sě, učiňovati, udávati* (*čeho*), *udělávati, udieleti, ukrácěti, ukrádati, ustýdati sě, ztrácěti, zvolovati* a j. Mohlo by se namítnouti, že tyto předpony jsou ve složkách nedokonavých obdobou podle složek dokonavých a podle složek s předponami plného významu, jako je *vybierati* v. *vybrati.* Avšak okolnost, že mnohé z oněch složek typu *napíjěti sě* v pozdější době dějinné hynou, nasvědčuje tomu, že zbytečné nebyly a že jejich předpony měly původně plný význam, že se stávaly zbytečnými teprve časem. Při tom jest arciť míti na paměti, že se tyto složky držely nějakou dobu, i když již byly prostě vidové a tedy zbytečné. Z jazykového vývoje jsou podobné jevy známy s dostatek.

U mnohých složek svědčí pro bývalý plný význam předpony okolnost, že jej lze vystopovati. Tak na př. při složeninách *uchýliti se, utéci, ujíti* (= utéci, odejíti), staroč. *ukrásti sě čeho* (= vyhnouti se čemu, utéci čemu, od čeho, § 69), *ulomiti* (*čeho*), *uloupnouti, ukousnouti* (*si čeho*), *upíti* (*čeho*),

upustiti (*od čeho*), *ustoupiti* (*od čeho*) jde o pojem odluky nebo vzdalování, který, jak víme, předponě *u* původně příslušel. Tento odlukový význam je dále zcela zřetelný z předložkových vazeb, na př. z vazeb *od koho, z čeho* u slovesa *utéci* a vazby *od čeho* při *upustiti* a *ustoupiti*. Víme, že předložka je vlastně opakovaná předpona. Vyjadřují-li tedy předložky *od* a *z* ještě dnes původní význam odlukový nebo význam jemu velmi blízký, je nepochybné, že také předpona *u* (v *upustiti* atd.) vyjadřovala původně týž význam; proč je vedle předpony *u* předložka *ot, z*, o tom byla řeč v § 56. Předložkové vazby ukazují tedy ještě dnes zřetelně na původní plný význam předpon. To je důležité zejména tam, kde původní význam předpony neproniká ani tak, jako proniká v uvedeném *utéci, ulomiti* a pod., na př. v *ubáti, užasnúti sě čeho*. Jejich *u* se zdá našemu jazykovému cítění předponou prostě vidovou, ale vazby *vzbáti sě ot koho* (§ 65), *žásati sě ot koho* (§ 64) svědčí, že předpona *u* vyjadřovala původně totéž pojetí odlukové, které vyjadřuje předložka *ot*. Podobně je nám prostě vidovou složkou *zhynouti*, ale vazba (*zhynúti*) *z čeho* (§ 92) ukazuje, že předpona *z* měla původně význam „z čeho" jako předložka. Nebo se nám zdá, že rovněž prostě vidové je *na* v *napsati*, ale vazby *psáti nač, na čem, napsati* (*co*) *nač, na čem* svědčí, že předpona *na* vyjadřovala kdysi týž význam, jaký ještě dnes vyjadřuje předložka *na*. Atd.

Tímto způsobem poznáváme, že mnohé složky nejsou prostě vidové od původu. Příslušné vazby k některým složkám byly uvedeny již v § 56, 65 a 92. Jsou to složky:

ubáti sě, učiniti, učistiti, udati (*udávati*), *udělati, uchovati, ujíti, ujieti* (novočes. *ujmouti*), *ukliditi, ukrásti, ukryti, ukúpiti, uléčiti, upásti, -padnúti, uptati* (*sě*), *uřézati, uroditi, urósti* (novoč. *urostlý*), *urozuměti, uskočiti, uslyšěti, usnúti, ustanoviti, ustúpiti, ustyděti sě, utajiti, utéci, utěšiti, utrhnúti, užasnúti sě*;

vzbáti sě, vzblúditi, vzdáliti sě, vzdržěti, vzdvihnúti, vzhroziti sě, vzieti, vzpomanúti, vzstyděti sě, vzufati, vzývati;

sblúditi, sbýti, sdržěti sě, schovati (*sě*), *schybiti sě, skrýti*;

zblúditi, zbýti, zčistiti.

Od původu plný význam mělo *u* u sloves *uhasnúti, umřieti, unésti, upokojiti, uprázdniti, usdraviti, usnúti, utišiti, utrpěti*, jak ukazují vazby uvedené v § 92.

Podle těchto případů lze souditi, že také složky *uběhnouti* (*ubíhati, -běhati*), *ubuditi* (stč., § 98), *uhynouti* (dial., § 94), *ubrániti, uleknouti, umýti, uniknouti* a *utratiti*, u nichž předložkové vazby nejsou doloženy, měly původně plný význam. U všech ukazuje na to okolnost, že vedle nich jsou složky s předponou *z*: *zbiehati* (§ 63), *zbuditi, zhynúti, zbrániti, zbraňovati*, dial. *zleknouti se* (§ 94), *zmýti* (§ 100), *zniknúti* (§ 100), *ztratiti*. Viděli jsme, že tato dvojitost bývá často u složek, které měly původně význam odlukový: *učistiti—zčistiti, uléčiti—zléčiti, umřieti—zemřieti, uroditi—zroditi, urósti—zrósti, usnúti—zesnúti*; srovn. v § 66. Na odlukový

význam předpony *u* v *ubrániti* ukazuje dále vazba *ot koho, čeho,* doložená při nesloženém *brániti:* brániece jich (rodičů) od násilé, od haňenie a tupenie HusE. I, 140 (Gebauer Slovn. I, 94); (Hilarius) všicku franskú zemi ot kacieřóv branyeſſe PassKlem. $49^{a}{}_{1}$. Složky *uběhnouti, ubíhati, -běhati* (*se*) dílem původní význam odlukový zachovávají (uběhlo, ubíhá to), dílem mají význam nový (to by se člověk uběhal!).

O původním plném významě předpony *z* (*jz*) svědčí mimo to, co bylo připomenuto, také okolnost, že vedle složek se *z* jsou často složky s *vy*. Význam předpony *z* byl původně stejný s významem předložky *z* a předpony *vy*, které zachovávají plný význam dodnes. Ukazuje na to dále srovnání s ostatními slovans. jazyky, které mají **jьz* tam, kde čeština v stejném významě *vy:* rus. *избрать* = čes. *vybrati*, rus. *издать* = čes. *vydati*, rus. *изгнать* = čes. vyhnati. Z toho tedy vyplývá, že také složky se *z* (*ze*) měly původně tento význam. Viz příklady dvojic typu *zčistiti — vyčistiti* v § 57.

Konečně na původnost mnohých složek ukazují ostatní slovans. jazyky. Je-li ku př. v csl. *izvyknǫti* (Miklosich Lex. 242), v ruš. *извыкнуть*, v srb. *извикнути*, je patrné, že čes. *zvyknúti* má od původu předponu *jz*. Srovn. dále:

čes. *sbýti: zbýti* = rus. *сбыть, сбывать:* rus. *избыть*, csl. *izbyti* (Miklosich Synt. 210), srb. *избити*.

čes. *shníti: zhníti* = csl. *sъgniti* (MiklosichLex. 919): csl. *izgniti* (tamt. 244), rus. *изгнить*.

čes. *slomiti: zlomiti* = csl. *sъlomiti* (tamt. 932), rus. *сломить, сломать:* csl. *izlomiti* (tamt. 247), rus. *изломить*.

čes. *smrznúti: zmrznúti* = csl. *sъmrъznǫti* (tamt. 936): csl. *izmrъznǫti* (tamt. 248), rus. *измерзнуть*.

§ 104. Cestami, o nichž byla řeč, poznáváme, že také mnohé jiné složky, které se nám zdají prostě vidové, jsou od původu složky s významem plným.

Složky s předponou *na:*

načítati (§ 216) — *počítati* (*koho*) *nač:* (Šimon) ji (M. Magdalénu) na hřiešnú poczytaſſe PasKlem. $137^{a}{}_{2}$.

nahněvati se, slc. *nahnevať sa*. Srovn. novočes. *hněvati se na koho.*

naložiti, nakládati knihu. Srovn. staročes. *nakládati peniezě na koho:* dva penieze ztracujem (= utrácíme), kteréž na svú ženu nakladamy GestKlem. 73; (dva peníze) na svú ženu nakladam GestBř. 31^{a}.

namazati. Srovn. *mazati* (*čso*) *nač:* protivné věci črnidlem mazati na papier ChelčPař. 126^{a}.

naplniti. Srovn. *naplniti* (*čso*) *na čem* v § 91.

napsati. Srovn. nč. *psáti, napsati* (*co*) *na čem*; stč. *psáti* (*čso*) *na knihách, na listiech* (§ 91).

naroditi se[1]). Srovn. *naroditi sě na svět* v § 92.

[1]) Kde má nová čeština složky společné se starou češtinou, uvádím je v podobě novočeské.

**nasnažiti se* ve složce *vynasnažiti se*. Srovn. staročes. *snažiti sě nač:* ješče sě na to ſnazyſſ, aby . . . PassKlem. $191^{a}{}_{2}$; (sv. Kliment) sě na to ſnazyl tamt. $115^{a}{}_{1}$; ſnazz sě na to, jelikž móžeš Štít. ř. $75^{b}{}_{1}$; snažte se na to RokycPost. $4^{b}{}_{2}$.

nasytiti se. Srovn. staročes. *nasytiti sě na čem* v § 91.

navrátiti. Srovn. *navrátiti (koho) nač* a *vrátiti sě nač:* když bludného na dobrú cěstu nawratyſſ JeronMus. 15^{b}; (sv. Bazilius) ihned sě na své lože wratyw skončal PassKlem. $54^{b}{}_{1}$.

Sem hledí také složky *nablouditi se, nadiviti se, namluviti se, naprositi se, naptati se, naraditi se, nasázeti se* a j., jichž užíváme na vyjádření velikého množství dějového: to jsem se nabloudil, nadivil, naprosil atd. To je však význam nepůvodní; *na* u těchto složek mělo původně týž význam jako v *napsati* atd. Srovn. ještě v § 126. Tomu nasvědčují vazby

blúditi na čem: na tom světský súd rozlíčně bludy PassKlem. $78^{b}{}_{1}$; svatý Barnabáš svatého Klimenta, an na pohanskéj vieře bludy, nalezl tamt. $257^{b}{}_{2}$.

(vz)mluviti na koho: viz v § 84.

prositi na kom: což na boze proſy Kremsm. 94^{a}; což na nás proſyty budeš PassKlem. $113^{a}{}_{1}$; to na mně proſ tamt. $113^{b}{}_{1}$; Proſſ na mně, co chceš EvVíd. 43^{b} = Mar. 6, 24.

ptáti na koho: na koho zde ptate? Rúd. 942; když na tě židovstvo ptaſſe tamt. 938; novoč. *ptáti se na koho, nač.*

raditi (komu) nač: na to všickni jiej (Kateřině) radyecze Kat. 3265.

§ 105. Složky s předponou *o* a *ot:*

ohroziti sě (§ 128). Srovn. *ohroziti sě oč* (tamt.).

okojiti sě[2]) — *okojiti sě o čem.*

omýliti sě — mýliti sě oč: když die (prorok) „poďte, choďme v světle božiem", tiem, žej' dořekl „v božiem", jako vystřiehá, abychom sě o jiné světlo neomylyly Štít. ř. $224^{a}{}_{1}$.

optati se — ptáti sě o čem, oč: snážně sě ptayte o tom dietěti Koř. Mat. 2, 8; ptaje sě jeho o tom dluhu NaučBrn. 64; (hlásného) se Matouš o to ptal OlOrt. 25; ptal sem sě jeho o ta vína NaučBrn. 45; tak se ptá na tý hospodě vo nocleh KubínLidoml. 138.

otázati se. — staročes. *otázati o kom* (§ 84) a *tázati (sě) o čem, oč:* (sluhové) o to sě nic netazawſſe Kat. 2244; (matka) tazzyecz jeho (sv. Augustina) o té nebeské radosti Štít. ř. $52^{b}{}_{1}$; tiezte se jich pílně o tom děťátku EvPr. Mat. 2, 8.

ottušiti (§ 92) — *ottušiti ot čeho:* ottuſſil ot zlých dnóv ŽKlem. 93, 13.

---

[2]) Kde neuvádím doklady, ač by jich bylo třeba, rozumějí se doklady uvedené v paragrafech 94 a násl.; tedy v tomto případě v § 95.

§ 106. Složky s předponou *po:*

poběžeti (poběž tam, poběžím) — *běžěti, poběhnúti po kom:* po jednom jelenu byezyeti PassKlem. 57$^{1}_{2}$; běželi jsú (lidé Břetislavovi) po ňem (Zderadovi) chutně PulkR. 66^{b}; (ještěři) po nás pobiezechu Otc. B 41^{a}.

pobíti — bíti po čem: po líci byty PassKlem. 113$^{1}_{2}$.

slc. *počuť* (= uslyšeti) — staročes. *čúti po čem* GebauerSlovn. I, 201.

pohodnúti „uhodnouti" — *pohodnúti po čem; hodnúti po čem* Gebauer Slovn. I, 447.

pojeti (pojedu) — *pojěti po čem:* páni po koňu pogyedu, / až Běliny řěky dojědú DalC. 10^{b}.

pojíti (půjdu) — *pojíti po kom, poč:* Antonius pogide po stopách zvieřěcích Otc. B 150^{1}; když kto puogde po cěstě tamt. 186^{b}; pod po mně EvBen. Jan 1, 43 (34); chudý poyde túž cěstú po bohatém pánu Brig. 59$^{b}_{1}$; doklady vazby *poč* v § 91.

poměti se (dobře jsem se poměl) — *jmieti po sobě:* (král) syna nemúdrého po sobě miel Šach. 291$^{a}_{1}$.

popatřiti — patřiti po čem (§ 91).

popsati — psáti po čem.

porozuměti — rozuměti po čem (§ 92).

poslati — poslati po koho (§ 91).

poslyšeti (poslyš, poslyšte) — *poslyšěti po čem:* Poſlys po nich (mistřích) několiko Kat. 1438.

povolati — volati po kom: (mlynář) počě wolaty po svatém Remijí PassKlem. 219$^{1}_{2}$.

poznati — znáti po čem: uměnie mužovo po trpelivosti (!) sě zná ChelčPař. 125^{b}.

pozvati — zváti po sobě: (duše) tiem zowe po sobě do své vlasti Štít. ř. 53$^{a}_{1}$.

požádati — žěditi, žiediti sě po čem: zzedijecze sě po spravedlnosti Štít. ř. 20$^{a}_{2}$; lačný žedi sě po pokrmu ŠtítMus. 118$^{b}_{1}$.

§ 107. Složky s předponou *s:*

sblúditi — sblúditi s čeho (§ 69).

**shádati se*, v mor. nářečí hors. *zhádat se s kém* (§ 82) — *hádati sě s kým:* (Ježíš) hada se s nimi (mistry) EvPr. Luk. 2, 46.

shladiti — shladiti s světa (§ 84).

shromážditi — shromazditi (*čso*) *s čím* (§ 92).

schybiti (§ 63) — *chybati z čeho* (§ 64) a srovn. § 66.

skonati — skonávati (*čso*) *s čím* (§ 92).

skrýti se — skrýti sě ot čeho (§ 65), csl. *sъkryti* MiklosichLex. 930.

smútiti — csl. *sъmǫtiti* MiklosichLex. 939, rus. *смутить*.

spieti — csl. *sъpěti* MiklosichLex. 950.

spomoci — csl. *sъpomošti, sъpomagati* MiklosichLex. 946.

spověděti — csl. *sъpověděti, sъpovědati* MiklosichLex. 945.

seschnúti — csl. *sъsъchnǫti, sъsychati* MiklosichLex. 957.

sstarati sě — csl. *sъstarati (sę), sъstariti sę, sъstarěvati* tamt. 955; rus. *состарѣться.*

stesknúti, stýskati (si) — *stesknúti, stýskati (si) s čím:* pakli by jeden sobě ſteſkl s tiem světem ChelčPař. 188[b]; komu by se s ním (kněžstvím) stýskalo ChelčKrof. 24; ſtiſkalo sě črtu s tiem velmi Mart. 3^{1}_{1}.

strpěti — *strpěti (čso) s čím:* blaze jemu, ktož ſtrpy s pravdú i protivenstvie ŠtítBud. 229.

stvrditi — csl. *sъtvrъditi* MiklosichLex. 958.

svyknúti — srovn. § 113.

§ 108. Složky s předponou *vz (z)*:

vzblúditi — *blúditi na čem* (§ 104); csl. *vъzbląditi* MiklosichLex. 83.

vzbuditi — rus. *возбудить, возбуждать.*

vzčakati — novočes. *čekati na koho.*

vzdechnouti, vzdychati — *vzdechnúti, vzdychati nač* (§ 92).

vzhněvati sě — novočes. *hněvati se na koho.*

vzchváliti — rus. *восхвалить, восхвалять.*

vzkázati, -kazovati — *skazovati (co) na koho*[1]: Toš oni byli s Kunčic a byli velice bohatí. Tož na ňe skazovali zbójníci, že si na tý peníze příjdú Kašík 100.

vzkochati sě — *vzkochati sě na kom.*

vzkřehtati — *vzkřehtati na koho.*

vzkřičěti — *křičeti na koho.*

vzmluviti — *mluviti, vzmluviti (čso) na koho* (§ 84).

vzniknouti — *vzniknúti nač* (§ 114).

vzplakati — *plakati na koho, nač* (§ 75).

vzploditi — **vzploditi na svět,* srovn. *naroditi sě na svět* (§ 92).

vzpomoci — rus. *вспомочь, вспомогать.*

vzpraviti — *praviti na koho:* když ji (dívku) přijdú ohledávati, aby naňho nepravila Pís. I, 238 (z r. 1621); *spraviti (čso) na koho* (§ 101).

vzprositi — *prositi (čso) na kom* (§ 104).

vzprýšiti — *vzprýšiti sě vzhóru* (§ 54); *prýšiti sě vzhóru:* (hořejší strana Jordana) pryſſtyecz sě vzhóru Štít. ř. 178^{a}_{1}.

vzreptati — csl. *vъzrъptati* MiklosichLex. 94.

vzrósti — *vzrósti vzhóru* (§ 54), *rósti vzhóru:* (milost) vzhóru bude rósti Štít. ř. 180^{b}_{2}; (hořejší strana Jordana) sě prýštila roſtucz vzhóru tamt. 179^{a}_{2}.

vzsmieti sě — novočes. *smáti se na koho.*

---

[1]) Středobečevs. *skazovati* vzniklo nejspíše ze *vzkazovati;* srovn. v § 116. Ale může míti *s-* od původu; viz staročes. *skázati* (§ 101). I v tomto druhém případě svědčí, že bývala vazba *vzkázati čso na koho,* z níž vznikla ob. česká vazba *vzkázati co komu,* bezpochyby vlivem *praviti, říci komu co.*

vztázati (sě) — vztázati (sě) nač, na kom, vztazovati na kom: (královna) pilně wztazowaſſie na králové, který by její syn byl GestBřezn. 15[a].

vztrhnúti sě — vztrhnúti sě vzhóru (§ 54).

vzufati — vzufati na čem: my nemáme na boží milosti zufatí Mand. A 217[a]$_1$.

vzupěti — vzupěti na koho, csl. *vъzupiti* MiklosichLex. 94.

vzveličiti, -líčiti — vzveličiti na nebesa, do nebes: wzweliczena (!) jest až na nebesa milosrdie tvé ŽWittb. 56, 11; zwelyczena jest až do nebes milost tvá ŽPod. tamt.

vzvěděti — vzvěděti (čso) na kom: aby na nás wzwyedyela PassKlem. 96[a]$_1$.

vzvěstovati — csl. *vъzvěstiti* MiklosichLex. 85; rus. *возвѣстить*.

vzvoliti — (v)zvoliti (koho) nač.

vzvýsiti — vzvýsiti nač, výsiti (sě) vzhóru a *povýsiti vzhóru:* ktož sě sám vzhuoru wyſſy Vít. 38[1]; žes powy(e)ſſen[1]) vzhóru nade všěcna nebe Rúd. 2428-9.

vzžádati — žádati (čso) na kom: toho na vás zadagy (1. sg.) PassKlem. 132[b]$_2$; *žadovati na kom* (§ 144); *vzžádati na kom* (§ 101).

vzžehrati — žehrati na koho: svatý Pavel, ten jest najprv zehral na lid, že . . . Štít. uč. 14[b]$_2$; zástupové zehraly naň Štít. ř. 119[b]$_2$.

§ 109. Složky s předponou *z:*

zbíti — zbíti (koho) z čeho (§ 92).

zblúditi — blúditi, zblúditi z čeho (§ 69).

zbuditi — buditi, zbuditi z čeho: jě (hříšníky) z těžkého snu budyecz PassKlem. 215[b]$_2$; mocen jest buoh z kamení tohoto zbudyti syny Abrahamovy EvOl. 210[a] = Mat. 3, 9.

zčiniti — činiti z čeho: (Ermolaus) Cynyl z nich božie rytieřě Kremsm. 92[a]; *zčiniti z čeho* (§ 84).

zdělati (§ 84) — *zdělati (čso) z čeho* (tamt.).

zdieti, zdáti sě — zdieti, zdáti sě z čeho: z toho mi sě zda, že by to nebyl dobrý úročný plat ŠtítSáz. 81[b]$_2$.

zhladiti — hladiti z světa (§ 75).

zhořeti — csl. *izgorěti* MiklosichLex. 244; rus. *изгорѣть*.

zchváliti — chváliti (koho) z čeho: chwal boha z toho Alb. A 68[b]; z obého boha chwalyl tamt. 24[b]; boha chwality z toho dobrého Brig. 7[a]$_1$; chwalmy z toho hospodina PassKlem. 123[b]$_1$; rus. *изхвалить*.

zjeviti — zěviti ze sna (§ 91).

zleknouti se (dial.) — *leknúti sě z čeho:* poněvadž sem sě lekl z malých věcí Kruml. 439[b] (GebauerSlovn. II, 223).

zmluviti (§ 84) — *mluviti z úst:* (židé nemohli zvítěziti) proti duchu, jenž z jeho úst (sv. Štěpána) mluwyeſſe Pass. zl. Mus. 2[b]$_1$; srovn. níže podobnou vazbu *řéci z úst.*

---

[1]) rým *zlišen.*

zmútiti — mútiti sě z čeho: (srdce) se z nich (žádostí) mútí ChelčKrof. 13.

zplésti — zplésti (*čso*) *z čeho.*

zploditi — srovn. v § 115.

zpraviti enarrare — **zpraviti z úst,* srovn. výše *mluviti z úst* a *řéci z úst:* žes rzekl z svých božských úst míle Rúd. 2420; žes to rzyekl z svých úst nelstívě tamt. 2577.

zprositi — prositi z čeho: z toho proſſymy tebe HymnOpavs. 101ᵇ.

zroditi — roditi z čeho: z boha rozeny sú EvSeitst. 140ᵃ = Jan 1, 13.

zradovati sě — radovati sě z čeho: raduge-li se kto z toho ChelčP. 249ᵃ; aby se z viery radoval tamt. 249ᶜ; novoč. radovati se z čeho.

zrozuměti — rozuměti z čeho: móžem z oné proročie řeči rozvmyety Štít. ř. 224ᵃ₁.

ztrestati — trestati z čeho: to činíš, z ňehožto jiné treſkczeſſ PassKlem. 117ᶜ₁; svatý Jan, křtitel buoží, treſktaſſe krále Heroda z toho, ež . . . tamt. 188ᵃ₂; treſtaty z hřiechuov Brig. 50ᵃ₁.

zvěstovati — rus. *извѣстить, извѣщать.*

zvoliti — voliti (*koho, čso*) *z čeho:* wol jedno z dvého PassKlem. 51ᵇ₂; z těchto ctných mužuov . . . apoštola jednoho wolyty KristMus. 4ᵇ.

§ 110. Složky s předponou *za:*

zameškati — meškati sě za čím (§ 91).

zaplakati — staročes. a dial. *plakati zač* (§ 91).

zaprositi — prositi zač: za to vás proſime FrantPr. 4ᵃ.

*zapsati — *zapsati zač*; srovn. *vepsati več zač* (§ 89).

zasnoubiti (*se*) — *snúbiti* (*koho*) *za sě* (§ 91).

zastyděti se — styděti sě zač: má sě vždy člověk ſtydyety za svój hřiech Štít. uč. 130ᶜ₁; má, zač by sě ſtydyel ŠtítVyš. 55ᵇ₁.

zavrhnouti — zavrci (*čso*) *za sě, za pleci* (§ 92).

§ 111. Jsou také prostě vidové složky, které nejsou pokračováním starých složek vzniklých ze spojování slovesa s příslovcem, nýbrž které vznikly až tehdy, kdy se již otřel původní význam některých předpon na prostě vidový. Ač je někdy těžké rozlišovati tyto dvě skupiny prostě vidových složek, lze přece o některých složkách s velikou pravdě podobností říci, že patří k druhé skupině. Tak o složkách *poběhnúti čeho, podržěti se čeho, pokryti sě čeho, postúpiti čeho, považiti sě čeho* a j. uvedených v § 59. Vedle těchto složek jsou prostá slovesa *běhati, držěti sě* atd. pojící se s genitivem, vlastně někde s ablativem. Tato slovesa nemohla se od původu spojovati s předponou — příslovcem — *po*, protože *po* nevyjadřuje pojem odluky a nepojí se s genitivem. Vímeť z vývoje složenin, že předpona (a předložka) vyjadřuje jaksi zřetelněji pojetí, které tkví v prostém pádě a které se také někdy jen prostým pádem vyjadřuje. Složky *podržěti sě* atd. vznikly z potřeby míti k nedok. *držěti sě čeho* atd. perfektivum, ale až v době, kdy již bylo *po* předponou prostě vidovou.

K druhé skupině vidových složek náleží bezpochyby složky typu *počkati na koho, pověsiti nač*, stč. *poběžěti ot čeho, pometati ot sebe* a j. (§ 81). Vznikly až tehdy, když již byl v jazyce typ *lúčiti ot čeho* (tedy *běžěti ot čeho* atd.), k němuž bylo potřebí dokonavých tvarů.

Poněvadž se oba typy těchto prostě vidových složek patřících k druhé skupině vyskytají již v nejstarších památkách čes., plyne z toho, že vznik prostě vidového *po* sahá do doby předhistorické. Z okolnosti, že podobné příklady nalézáme ve všech slovanských jazycích, lze souditi, že jde o jev praslovanský aspoň v zárodku, ač je dobře možné, že se vyvinul v jednotlivých jazycích samostatně.

Dále patří k druhé skupině složky vyjadřující t. zv. distributivnost; ku př. *pozabíjeti, zutíkati*. Viz v § 153. Předpony *po* a *z* nejsou u těchto složek od původu, nýbrž se začaly spojovati se složenými slovesy až tehdy, kdy již měly prostě vidový význam. O jiných složkách druhé skupiny viz v § 130.

§ 112. Střídání předpon *s* a *z*, jehož příklady byly uvedeny v § 101, je dílem od původu, dílem vzniklo napodobením oněch starých vzorů. Tak od původu jsou dvojice *sblúditi: zblúditi*, jak ukazují vazby *s čeho, z čeho* (§ 107 a 109); *sbýti: zbýti* (§ 103); *shladiti — zhladiti*, srovn. vazby *s světa, z světa* (§ 107 a 109); atpod.

Tu třeba míti na paměti to, nač upozornil Zubatý (Sborn. fil. V, 61): shodu genitivní vazby u předpon (a předložek) **sъ* a **jьz* a jejich významovou podobnost. Tato podobnost ve významě se pozoruje i tam, kde předpony *sъ** a **jьz* neztrácejí svého plného významu, ku př. u dvojic *svléci a zvléci*. Jaké byly původní rozdíly mezi nimi, vyložil Zubatý l. c. 56: »Říkáme vlastně etymologicky správně *svléci* (csl. *sъvlěšti* atd.) jen, kde jde o svlečení šatu s těla, ale mělo by se říkati *zvléci* (csl. *izvlěšti*), t. j. „vyvléci", kde říkáme „svléci dítě, svléci se"«, protože svlékáme, vlastně zvlékáme, t. j. vyvlékáme dítě nebo sebe ze šatu. Významové rozdíly mezi oběma složkami byly však malé tak, že na většině území čes. jazyka v obou významech časem zobecnělo *svléci* a místy na území východním zase *zvléci*; viz v § 57. Setřením významových rozdílů mezi *s* a *z* lze si vysvětliti neshodu mezi předponou a předložkou ve *svléci z čeho* (§ 84).

Této významové podobnosti nasvědčuje dále okolnost, že jsou od původu mnohé složky s předponami *s* a *z*, *sblúditi: zblúditi, sbýti: zbýti, shladiti: zhladiti, shníti: zhníti, slomiti: zlomiti, smrznúti: zmrznúti* a j., které mají v dějinné době stejný význam; z toho lze souditi, že ani od původu neměly tyto složky významy nějak zvláště odlišné.

Významová podobnost pozoruje se také v platnosti předložkové. Tak vidíme, že v starém jazyce mají některá slovesa vazby s předložkou *s* i *z*: *hladiti, shladiti, pásti, spásti, stúpiti, sstúpiti s čeho* i *z čeho*, na př. *stúpiti s nebes* i *z nebes* (§ 75, 76, 84 a 88); *sezřieti s čeho, z čeho* (§ 88); *vzstáti s čeho, z čeho* (§ 90). Předložky *s* a *z* se střídají v stejném významě také v jazyce novém. Říkáme *spadnouti s třetího patra, s oblaků* a *spadnouti ze*

stromu, z vysoka. Do novočes. užívání předložek *s* a *z* zasáhl arciť fonetický zákon o t. zv. rázu a o spodobování neznělých konsonantů před znělými a opačně. Ale Zubatý (l. c.) upozornil, že užíváme předložky *z, ze* i tam, kde bychom mohli vysloviti *s, se*, na př. *spadl ze stromu, z vysoka*, a že tedy je tu nahrazena předložka *s* předložkou *z* pro svou významovou podobnost se *z*. Ani v starším jazyce není střídání předložky *s* a *z* výsledkem onoho fonetického zákona, jak dosvědčují vazby *se zchodóv, z nebe(s): s nebe, z oblaka, z svého rúcha, z země* u sloves *shladiti* atd. výše připomenutých. A také střídání předpon *s* a *z* v starším jazyce nelze vykládati působením onoho zákona; viz v § 116.

Vidíme-li, že se již v staré češtině říkávalo nejen *s nebes*, nýbrž i *z nebes*, je z toho viděti, že jde o nahrazování původu velmi starobylého. Vlastně nelze vždy dosti dobře mluviti o nahrazování předložky *s* předložkou *z* nebo snad opačně. Střídání předložek *s* a *z* se pozoruje v starším jazyce jen tam, kde může jíti jak o pojetí „shora dolů", tak „z něčeho". Z toho tedy vyplývá, že střídání předložek *s* a *z* je od původu a že mezi vazbami s *s* a *z* bývaly významové rozdíly, které se však otřely, poněvadž se obě vazby vyskýtaly vedle sebe a poněvadž, jak bylo řečeno, významové ony rozdíly nebyly ani původně nějak zvláště veliké. Je tedy od původu nejen *pásti s nebes*, nýbrž také *pásti z nebes*; *pásti s nebes* znamenalo kdysi totéž, co dnes *spadnouti s nebe* (ve výslovnosti *z nebe*), a *pásti z nebes* pak totéž, co dnešní *vypadnouti z nebe*, ale časem nabyly obě vazby významu stejného. O tom svědčí dále, že vedle *(s)pásti s čeho* bývá také *vypásti z čeho:* (ďábli) jsú z nebes vypadli ChelčKrof. 16, a že vedle *strčiti, sstrčiti s čeho* bylo také *vystrčiti z čeho:* (Adam) z ráje wiſtrczen LucidF. 132[a]; (čert) z ňeho (nebe) wyſtrczen jest Mart. $3^{b}{}_{1}$. *Vypásti* a *vystrčiti z čeho* vyjadřuje zřetelně pojetí „z čeho", a užívalo-li se přece v témž případě vazby *s čeho* a složek *spásti* a *sstrčiti*, je z toho patrné, že pojetí „z čeho" a „s čeho, shora dolů" byla si někdy velmi blízká. Dnes v takovýchto případech cítíme význam „shora dolů". Jde tedy v podstatě o splynutí dvou pojetí, významů v jeden. A jen po této stránce by bylo lze říci, že předložka *s* bývá nahrazována předložkou *z* a opačně. Jindy vidíme, jak významy „shora dolů" a „z čeho" splývají a zároveň se stírají tak, že nelze ani dobře říci, jde-li o pojetí první či druhé; na př. *zabloudil jsem s cesty, vracím se z louky*. Píšeme-li v prvním případě *s* a v druhém *z*, jde jen o pravopisné rozlišování, které nemá opory v jazykovém povědomí.

Podobně u dvojic *sblúditi, shladiti s čeho: zblúditi, zhladiti z čeho* nedovedeme již původní rozdíl chápati.

Pozorujeme-li v starším jazyce střídání předložek *s* a *z*, je nasnadě se domnívati, že se střídaly také předpony. A také skutečně máme dvojice *sebrati—zebrati, sblúditi—zblúditi* a j. shora uvedené. Podobně bylo vedle *spásti* i *zpásti* (§ 101) a vedle *sstúpiti* i *zstúpiti* (§ 84 a 93). *Zebrati, zbierati* vykládá Gebauer v Hist. ml. I, 323 spodobou ze *sebrati, sbierati*. Hledíme-li k významové podobnosti předpony a předložky *s* a *z*, k dvojicím,

kde užívání obou předpon má oporu v dvojích vazbách (*sblúditi, shladiti s čeho: zblúditi, zhladiti z čeho*), a k dvojicím *spásti, sstrčiti s čeho: vypásti, vystrčiti z čeho*, je tuším patrné, že složky *zebrati* a *zbierati* jsou od původu a že užívání jich v týchž případech, kde bývají také složky *sebrati* a *sbierati*, je výsledek setření původního jejich významu „vybrati, vybírati“[1]). Také *zstúpiti* se dosud vykládalo neprávem jako *sstúpiti*. Tak na př. Gebauer v slovníčku k vydání ŽWittb. na str. 255 uvádí pod heslem *sstúpiti* také doklady na *zstúpiti*. A uvádí-li Trautmann (ve vydání Alx. na str. 132) doklad *z nebe ſtupy* (= AlxV. 887) pod heslem *sstúpiti*, nejen že předpokládá složené sloveso tam, kde mohlo býti také nesložené *stúpiti* — srovn. v § 93 —, nýbrž předpokládá *sstúpiti*, kde bychom podle vazby *z nebe* čekali *zstúpiti*, jinde doložené. *Stúpi z nebe* = novočes. *vystoupil z nebe*. Srovn. k tomu *pásti, spásti, sstrčiti s čeho* a *vypásti, vystrčiti z čeho*. Řekli-li bychom dnes jen *stoupil, sestoupil z nebe*, je to právě takový rozdíl mezi jazykem starým a novým, jako když říkáme, že někdo *spadl z nebe*, nikoli *vypadl z nebe*. Vedle složek *spadnouti* a *sestoupiti* máme také složky s *vy*, *vypadnouti* a *vystoupiti*, v nichž však proniká jen význam „z čeho“. Proto jich lze užívati jen tam, kde jde o tento význam. Předložky *z* a *s* zůstaly i při předponě *vy*. Řeknu-li samo o sobě *z nebe, z vozu, ze stromu, s knihy* atd., nevím, jde-li o význam „shora dolů“ či „z čeho“. Spojím-li tyto vazby se slovesem majícím předponu *s* nebo *z*, *sletěti, spadnouti, setříti, sestoupiti* (*zestoupiti*) a j., dostává se jim významu „shora dolů“, ve spojení se slovesy s *vy* (*vyletěti, vypadnouti, vystoupiti* a pod.) mají pak význam „z čeho“. Tímto způsobem si obnovil jazyk bývalý významový rozdíl mezi *s* a *z*. Máme-li za starší ku př. *pásti s nebes* i *z nebes* dnes jen *z nebes*, ač dovedeme ve výslovnosti rozlišovati *sn-* (*snésti*) i *zn-* (*znáti*), je z toho patrné, že se v dějinné době ujímala předložka *z* i tam, kde původně byla také *s*.

Ze všeho, co bylo řečeno, vyplývá, že přesné rozlišování předpony a předložky *s* a *z*, které provedl v pravopise novočes. spisovný jazyk, v mnohých případech nikdy v jazyce nebývalo.

Za těchto okolností je velmi podobno pravdě, že i tam, kde nebyly od původu složky s oběma předponami, mohly se podle oněch starých vzorů přitvořiti k složkám jedněm složky druhé: někde složky se *z* k starým složkám s *s*, jinde naopak složky s *s* k starým složkám se *z*. Shodují-li se slovanské jazyky v tom, že mají předponu *sъ* i *jьz*, nemusí to vždy ještě býti svědectvím pro původnost obou složek; přitvořování složek s *s* k starým složkám se *z* a opačně bylo tak nasnadě, že mohlo vésti k stejným výsledkům i v samostatném vývoji jednotlivých slovanských jazyků. Tento vývoj s předponami *s* a *z* lze pochopiti tím spíše, že ve většině případů mají předpony *s* a *z* význam prostě vidový.

[1]) Srovn. i dvojici *sbor* — *zbor*: ſbor ludský ŽWittb. 7, 8, ſbor ŽKlem. a Pod. tamt.; ve ſboru ŽWittb. a Pod. 32, 7 — zbor všech vyvolených ChelčP. 249[a]; zboru satanovu tamt. 249[a]; v zbo.ſech HusP. 147[b].

V češtině byl tento vývoj podporován také hláskovou podobností předpon *s* a *z* nastalou tím, že se praslovans. *jьz* ustálilo v podobě *z*, bez *j*- (Zubatý ve Sborn. fil. V, 61).

§ 113. Dvojice typu *sblúditi—zblúditi*, o nichž byla řeč v předešlém paragrafě, mají předponu *s* z praslovans. *sъ*, pojící se s genitivem-ablativem. Se *z* (*ze*) se střídá také *s* (*se*) vzniklé z praslovans. *sъ*, pojícího se s instrumentálem. I toto střídání má základ ve složkách s oběma předponami od původu. Tak je od původu dvojice *svyknúti* a *zvyknúti*. *Svyknúti* vzniklo z **vyknúti čím s*, jak ukazuje císařovs. *zveknót s nečém* (Malovaný ČMatMor. 23, 65). Srovn. i rus. *свыкнуться*. *Zvyknúti* je původní **jьz-vyknoti*. Mezi složkami *svyknúti* a *zvyknúti* byl původně významový rozdíl, ten se však časem otřel, *s* i *z* nabyly významu prostě vidového, a proto se jich začalo střídavě užívati v týchž případech, jak viděti z dokladů v § 101. Tím si také vysvětlíme, že v císařovs. nářečí je *zveknót* s vazbou „s nečím", která příslušela původně složce *svyknúti*.

Od původu jsou dále dvojice *sjednati—zjednati*, *směniti—změniti*, *srovnati—zrovnati*, *sniesti—ziesti*, *zjiesti*: *sjednati* = **jednati* (*čso*) *kým s*, *zjednati* = původně „vyjednati"; *srovnati* = **rovnati* (*čso*) *čím s*, *zrovnati* = vyrovnati; *sniesti* = původně „comedere" a *ziesti*, „vyjísti" (Zubatý ve Sborn. fil. V, 59). I zde se významové rozdíly setřely, takže se začalo užívati obojích složek v týchž případech. Velmi pěkně to vidíme ku př. na dvojici *sniesti* a *ziesti*, kterou shledáváme v staročes. památkách ve významě jediném, „sníst", někdy i v téže památce[1]) (PassKlem.). Časem na západ. území čes. jazyka zobecnělo *sníst*, na východním *zest*, *zesť*, *zjesť*, *zjesť* (Zubatý l. c.), tak ve val., mor. slovenš. (BartošSlovn. 540), v hornostrav. (*ześć* Loriš 67), v oravštině (*zjesť*) a ve vých. slovenštině (partic. *zjedol* CzambelReč 211).

Následek tohoto stavu mohl býti jako v předešlém případě ten, že podle dvojic od původu vznikaly dvojice tam, kde od původu byly složky s předponou jednou, t. j. byly přitvořovány nové složky s *s* k starým složkám se *z* a opačně.

V některých případech je těžko určovati, jde-li o *s* genitivní-ablativní či instrumentální. Možná, že některé složky uvedené v minulém paragrafě náleží sem. A v jednotlivých případech, jak předešlých, tak i těchto, je nesnadno říci, jde-li o složku původní či přitvořenou podle starých dvojic se *z* a *s*. Snad podrobnější zkoumání dojde bezpečnějších výsledků; zatím se třeba spokojiti výkladem ukazujícím více všeobecně než podrobně na různé cesty vývojové.

---

[1]) Kde neuvádím doklady, ač by jich bylo třeba, mám na mysli doklady uvedené pod příslušnými hesly v § 101. Tak zde jde o dvojici *sniesti*: *ziesti* doloženou pod heslem *sniesti*, *sniedati* atd. To platí také o dalších dokladech na střídání předpon *s-z-vz*.

§ 114. Starý základ má také střídání složek s předponami *z* a *vz*, jehož příklady byly uvedeny jednak v § 99, jednak v § 101. Jsou na př. od původu složky slovesa *praviti* narrare s předponou *z* (= *jz*) a *vz*. *Zpraviti* znamenalo původně totéž, co *vypraviti* enarrare (§ 13), k němuž je nedokonavý tvar *vyprávěti, vypravovati*. Složky *vzpraviti* užívalo se původně tam, kde dnes říkáme, že někdo něco na někoho řekl, nebo kde se v staré češtině říkávalo *mluviti, vzmluviti* (*čso*) *na koho* (§ 84). Srovn. u Chelčického *spraviti* (*čso*) *na koho* = „namluviti (co) na koho", kde je *s-* místo *vz-*; o tom v § 116. Ale časem se významové rozdíly mezi *zpraviti* a *vzpraviti* otřely, takže se užívalo v témž případě obou složek. V § 101 jsou uvedeny příklady na *vzpraviti* z ŽWittb. 144, 5 a 6. ŽPod. má v obou případech složku *vyprávěti* (budú wyprawyety). *Vypraviti, vyprávěti* ukazuje na *zpraviti, zprávěti* (§ 57), takže užití dvojice *vzpraviti—vyprávěti* svědčí o stejném významě složek *vzpraviti* a *zpraviti*.

Lišilo se původně *zvoliti* a *vzvoliti*. První složky se užívalo tam, kde dnes říkáme, že si někdo zvolil z několika věcí tu a tu, nebo že z několika osob byla k tomu a k tomu zvolena ta a ta, a složky *vzvoliti* se užívalo ve spojení *vzvoliti* (*koho*) *nač*, na př. *na biskupstvie*. Ale již v nejstarší češtině tyto významové rozdíly byly otřeny, jak svědčí vazba *vzvoliti* (*čso*) *z čeho* (místo *zvoliti*) a okolnost, že se v témž případě užívalo buď složky *vzvoliti* nebo *zvoliti, vyvoliti:* Jakuba wzwolil sobě hospodin ŽWittb. 134, 4 — zwolyl ŽPod. tamt. — wiwolil ŽKlem. tamt.; wzwolil ŽWittb. a Klem. 24, 12 — wywolyl ŽPod. tamt.

Je od původu dvojice *zrósti* a *vzrósti*. První složky, znamenající „vyrůsti", užívalo se kdysi jen tam, kde šlo o to, že něco „zrostlo", t. j. vyrostlo z něčeho; srovn. doklad „ten květ zrostl ze tří kořenuov" z Brig. (§ 99). Složky *vzrósti* se pak užívalo tam, kde šlo o význam „růsti, vyrůsti vzhůru, do výše", srovn. *rósti* a *vzrósti vzhóru* (§ 108). O setření těchto významových rozdílů svědčí vazba *vzrósti z čeho*, doložená v PassKlem., kde bychom dnes řekli *vyrůsti z něčeho*. *Vyrůsti* ukazuje ke *zrósti* (*z čeho*); srovn. v § 57. Dále o tom svědčí okolnost, že kde není vazba doložena, jako v dokladě „novo vzrostlé dřievie" (PassKlem.), je těžko rozhodovati, šlo-li původně o pojetí „z čeho" či „vzhůru". Předpona *vz* mnoho neplatí, protože podle *vzrósti z čeho* lze souditi, že *vzrostlé* je místo *zrostlé*. O setření oněch původních rozdílů svědčí také nová čeština. Říkáme sice etymologicky správně, že „něco *z něčeho vyrostlo*" (*vyrůsti* ukazuje na starší *zrósti*) a že „jmění jeho *vzrostlo na tolik a tolik*" (předložka *na* je za *vz*), ale na druhé straně lze říci, že „něco *vzrostlo z něčeho*" a že „to *vyrostlo na tolik a tolik*". Proto je těžko rozhodnouti, je-li klads. *zrostlý* (kovář mně! zrostlýho syna Kubín Lidoml. 260) původní *zrost-* či *vzrost-* s odsutým *v-*. *Zrostlý* znamená zde „vyrostlý, odrostlý". Jen podle podst. jména *výrostek* lze souditi, že *zrostlý* má asi *z* od původu, nikoli z *vz*.

Podobná dvojice je **zíti, *zjíti, *zníti* a *vzníti*.[1]) Složky se *z* se užívalo původně tam, kde jde o význam „z čeho". Srovn. vazbu *jíti z čeho:* z toho gde (= pochází) i to, ež donidž jest kto v jediném smrtelném hřiechu, by všech jiných pykal, i žádný nebude odpušťen jemu Štít. ř. 218^{b}_{2}. Poměr mezi *jíti z čeho* a **zíti z čeho* je týž jako mezi *lúčiti ot čeho* a *otlúčiti ot čeho*. Hledí sem dále vazba *pojíti z čeho:* z tvého pokolenie poyde mnoho mocných kniežat PassKlem. 133^{a}_{2}, a novočes. *pocházeti z čeho*. K poměru mezi **zíti z čeho* a *pojíti z čeho* srovnej § 82. *Jíti, pojíti* a *pocházeti z čeho* ukazují na *zíti z čeho*, jež není doloženo, byvši nahrazeno složkou *vyjíti* (*z čeho*). Srovn. na př.: ze tří kořenuov květ wyſſel Brig. 36^{a}_{2} a novočes. *vyjíti* (*z čeho*). Složky *vzníti* se užívalo původně tam, kde šlo o pojetí „vzhůru, nač", na př. *vzníti nač:* hněv boží wznyde na ně ŽWittb. a Pod. 77, 21; wznide na ně ŽGloss. a Klem. tamt. O pojetí „vzhůru" jde dále v případech tohoto rázu: druhé (sémě) padlo na skálu, a když *wzeſſlo*, uschlo Štít. ř. 110^{b}_{1}; čtvrté (sémě) padlo v dobrú zemi a *wzeſſlo* tamt.; čím kto výše *wzeyde* v duchovniem dobrém tamt. 112^{b}_{1}; slunce . . *newzeſſlo* Štít. uč. 151^{b}_{1}; novočes. *zrno vzešlo*. Předložkový výraz *vzhóru* — srovn. výše *rósti, vzrósti vzhóru* — je zde vynechán. Významové rozdíly mezi vazbami **zíti z čeho* a *vzníti vzhóru, nač* vybledly tak, že se mohlo říkati *vzníti z čeho:* z ňehožto kořene květ wzende PassKlem. 194^{b}_{2}; což z nie (vláhy) wzeſſlo dobrého Štít. ř. 111^{b}_{2}; květ z kořene jeho wzende Kruml. 9^{b}; novoč. z toho vzešlo. Tato vazba žije od nejstarších dob dějinných, protože **zíti* bylo nahrazeno složkou *vyjíti*. Vystačuje tedy jazyk s jedinou složkou tam, kde původně byly složky dvě.

A tak je i s novočes. *vzniknouti*. Užívalo se ho původně tam, kde šlo o význam „vzhůru, na něco", ku př. *vzniknúti na nebesa* = proniknouti na nebesa: daj (Ježíši), by žádná temnost nejistoty newznykla na nebesa JeronMus. 28^{b}. Srovn. podobné vazby *vzstúpiti na nebesa, vzstáti, vzkřiesiti, vzrósti vzhóru*. Užíváme také složky *vzniknouti*, když jde o vzniknutí z čeho: z toho vzniklo to a to. V této souvislosti se užívalo kdysi složky *zniknúti* (*z čeho*). Srovn. *vyniknúti z čeho*, v němž *z* nahrazeno předponou *vy:* z tebe zajisté winikne vévoda EvPr. Mat. 2, 6. Odtud je zlins. *zniknút se* (§ 57) = státi se. Již v nejstarší češtině má však *zniknúti* — a také *vyniknúti* — význam poněkud odlišný, „vyprostiti se, uniknouti" (§ 74), který však úzce souvisí s významem složky *vzniknúti nač*. Vystačujeme tedy dnes se složkou *vzniknouti* tam, kde kdysi bývaly složky dvě.

Dále sem hledí *vzmoci* (*sě?*) *z čeho:* (otec) z toho velikého neduhu wzmozze Mand. A 159^{v}. *Vzmoci* je tu místo *zmoci* (= *jzmoci*). Podle etymologie čekáme složku *vzmoci* jen v případech, jako je novočes. (*v*)*zmoci se nač*. *Zmoci* pak znamenalo původně „vymoci".

Jiné podobné příklady jsou *vzkvísti, vzkřiesiti z čeho* (§ 10^{1}), *vzstáti z mrtvých, vztrhnúti sě ze sna* (§ 90), ukazující na setření významových

[1]) To je tvar doložený; srovn. u Gebauera I, 379 a dále zde. Původní tvar byl **vzíti*; vlivem nesloženého *jíti* vzniklo *vzjíti* a podle *sníti* pak *vzníti*.

rozdílů dvojic *zkvísti—vzkvísti, zkřiesiti—vzkřiesiti* a *zstáti—vzstáti*. Ve všech těchto případech je možný výklad jiný; viz v § 90. Ale i pak zůstávají svědectvím pro otření významových rozdílů mezi složkami se *z* a *vz*.

§ 115. Užívání složek s *vz* místo složek se *z* a opačně bylo podporováno hláskovou změnou předpony *vz*, odsouváním jeho *v*-, které se pozoruje již v nejstarším jazyce. Změnu *vz—z* dokládá hojnými příklady Gebauer v Hist. ml. I, 435—437. Podobné a jiné doklady jsou zde v § 99 a 101. Gebauer uvádí mezi příklady také dvojice *vzblúditi—zblúditi, vzbuditi—zbuditi, vzdychati—zdychati, vzhníti—zhníti, vzhořěti—zhořěti, vzchovati—zchovati, vzchváliti—zchváliti, vzkvísti—zkvísti, vzploditi—zploditi, vzpósobiti—zpósobiti, vzrósti—zrósti, vzpytati—zpytati, vzrozuměti—zrozuměti, vztresktati—ztresktati, vzvěděti—zvěděti, vzvěstovati—zvěstovati* a *vzvoliti—zvoliti*. Tu si třeba uvědomiti, že složky *zblúditi* atd. mají *z* od původu. O všech mimo *zploditi* bylo to již řečeno; srovn. § 103 a 109. Že také *zploditi* má *z* z praslovans. **jьz*, tomu nasvědčuje zřetelně význam, shodný s významem složky *zroditi*, která je od původu (§ 109).

Tam, kde vedle složek se *z* jsou od původu také složky s *vz*, může míti užívání obojích složek vedle sebe příčinu v setření původních významových rozdílů mezi nimi, o němž byla řeč v předešlém §. Tam byly z našich dvojic některé již připomenuty. Od původu jsou dále na př. dvojice *vzblúditi — zblúditi, vzbuditi — zbuditi, vzploditi — zploditi* a *vzvěstovati — zvěstovati*. Srovn. § 108.

Říkalo se na př. *vzblúdil na cěstě*, ale *zblúdil z cěsty*. Významový rozdíl mezi oběma složkami nebyl příliš veliký, proto se setřel, a říkalo se pak, zejména když se neužívalo vazeb, že někdo *vzblúdil* i *zblúdil*. Nebo se říkávalo původně, že někdo byl *vzplozen na svět*, ale *zplozen z koho*, a pak bez vazeb, že byl *vzplozen* nebo *zplozen*. Někdy nedovedeme vystopovati dobře významový rozdíl mezi našimi dvojicemi. Tak na př. mezi *vzbuditi* a *zbuditi*. Je jisto, že se říkávalo *zbuditi ze sna*, kdy se však původně užívalo složky *vzbuditi*, není již tak patrné. Snad ve spojení *vzbuditi vzhóru*, jako se říkávalo *vzdvihnúti, vzkřiesiti, vzstáti, vztrhnúti vzhóru* (§ 54). Vedle vazby *vzhóru* se asi užívalo ještě jiných vazeb, na př. (*vzbuditi vzhóru*) *ze sna*. O dvojitých vazbách viz v § 88. Snad bylo také *vzbuditi vzhóru k čemu* ve významě dnešního „pohnouti, povzbuditi k čemu". Vynecháním vazby (příslovce) *vzhóru* povstalo doložené *vzbuditi k čemu*, které se zachovalo v *povzbuditi k čemu*. Poněvadž bylo vedle sebe *vzbuditi vzhóru, vzbuditi vzhóru ze sna, vzbuditi ze sna* a *zbuditi ze sna*, začalo se v témž případě říkati, zejména bez vazeb, *vzbuditi* i *zbuditi*. Ještě méně zřetelný je nám bývalý rozdíl mezi *zvěstovati* a *vzvěstovati*. Ale i zde střídavé užívání obou složek může míti příčinu v setření původních významových rozdílů.

Z toho je patrné, že složky *zblúditi* atd. byly vedle *vzblúditi* již v době, kdy se ještě *vz* neměnilo v *z*. Je arciť dobře možné, že v době této změny některé složky se *z* povstaly ze složek s *vz*. V jednotlivých případech je

velmi nesnadné rozhodovati, jak složka se *z*, doložená v dějinné době, vznikla. Ale bylo by jistě nesprávné, kdybychom se domníval, že *zbuditi* atd. vzniklo jen ze *vzbuditi* a že tedy nebylo před změnou *vz—z*.

O změně *vz—z* lze u slovesných složek mluviti s nějakou podobností pravdě jen tam, kde podle etymologie čekáme předponu *vz*, t. j. vedle předložky *na*, tedy v typě *vzvolati na koho*. Říkáme-li *zvolati na koho*, je podobno pravdě, že *zvolati* je místo *vzvolati*. Podobné případy jsou *zmluviti na koho* (§ 84), *ztázati* (*sě*) *nač*, *ztlúci nač*, *zvoliti* (*koho*) *nač*, *zupěti nač*, *zvěsiti nač*, uvedené v § 99, *zpoléci nač*, *zpomanúti nač*, uvedené v § 101, a *zpodvihnúti nač* (§ 130). Platí to také o případech, kde vazba s předložkou *na* sice není, ale kde se rozumí ze souvislosti. Když ku př. ve VelQuadr. 1741 čteme *zpoléhati*, *zpolehnauti*, které se vykládá jako „daufání, daufánlivost míti", je patrné, že jde o *zpoléhati nač*, t. j. původně *vzpoléhati*. Nebo když se v mor. nářečí hors. říká, že někdo *zhlídá*, a rozumí se ze souvislosti vazba *na někoho*, je podobno pravdě, že *zhlídá* je ze staršího *vzhlídá*.

Ale i v těchto a podobných případech, v nichž vedle složek s *vz* byly od původu složky se *z*, mohly složky se *z* vzniknouti již před změnou *vz-z* anebo v době této změny prostě záměnou předpony *vz* předponou *z*, tedy na př. *zvoliti* (*koho*) *nač* obdobou podle *zvoliti z čeho*, jako se i bez vazby *nač* a *z čeho* užívalo vedle sebe v stejném významě složek *vzvoliti* i *zvoliti*.

Je-li jisto, že všechny složky se *z*, které Gebauer vyvozoval ze složek s *vz*, jsou od původu, nelze to naopak s bezpečností říci o všech složkách s *vz*. Zdá se, že některé složky s *vz* nejsou od původu, nýbrž že byly přitvořeny zvratnou analogií k starým složkám se *z* podle případů, kde byly složky s *vz* a *z* buď od původu nebo vzniklé tak, že složka s *vz* ztrácela *v-*, na př. *vzvolati—zvolati na koho* a pod. Tak vykládá Gebauer v Hist. ml. I, 434 staročes. *vzkusiti*, *vzkušovati*, vyskytující se vedle *zkusiti*, a *vzpoviedati sě* vedle *zpoviedati sě*. Je to výklad velmi podobný pravdě; jen třeba míti na paměti, že *vzkusiti* a *vzpoviedati sě* mohly vzniknouti také jinou cestou. Když se původní rozdíly mezi dvojicemi *zpraviti—vzpraviti* atd., které jsou od původu, setřely a začalo se jich užívati střídavě, je dobře možné, že podle nich k slovesům od původu se *z* přitvořeny byly složky s *vz*. To se mohlo díti již v době, kdy ještě nebylo změny *vz—z*. Když *vz* začalo ztráceti *v-*, bylo tím podporováno tvoření nových složek s *vz*. Rozhodovati v jednotlivých případech, kterou z těchto dvou cest složka s *vz* povstala, je nemožné.

Vedle *vzkusiti* a *vzpoviedati sě* jednou z těchto cest vznikly, jak se zdá, složky *vzhníti*, *vzrozuměti* a *vztresktati*. Vidíme, že příslušné složky se *z* jsou nepochybně původu starého (§ 103 a 109), kdežto pro starý původ složek s *vz* nemáme ani svědectví z češtiny (vazby) ani z ostatních slovanských jazyků.

Gebauer l. c. uvádí ještě jiné dvojice se *z* a *vz*, které vykládá změnou *vz—z*: *vzbohatiti—zbohatiti* (435), *vzbujěti—zbujěti* (436), *vzehřměti—ze-*

hřměti (tamt.) a *vzvelebiti—zvelebiti* (437). K nim by bylo lze připojiti z § 99 dvojice *vzechtieti—zechtieti, vzkochati sě—zkochati sě, vzmodliti sě—zmodliti sě, vzupěti—zupěti, vzveseliti—zveseliti*. Zde je rozhodnutí ještě těžší než v předešlých případech, protože jde o složky prostě vidové, o nichž ani nevíme, jak vznikly. Ale právě proto myslím, že není možné vykládati vznik složek se *z* jen ze složek s *vz*. Z předešlých výkladů je patrné, že prostě vidovou předponou je nejen *vz*, nýbrž také *z*. I tu je docela dobře možné, že některé dvojice jsou od původu a že tam, kde byly od původu složky s předponou jednou, byly podle mnohých jiných vzorů přitvořeny složky s předponou druhou. Tímto způsobem mohly nové složky se *z* býti vedle starých s *vz* již před změnou *vz-z*. Ale ovšem i tehdy mohly vznikati znova složky se *z* ze složek s *vz* změnou *vz-z*.

§ 116. Některé složky s předponou *s* mohly vzniknouti ze složek s předponou *z* nebo *vz*, když se *v-* bylo odsulo, podle fonetického zákona o vyslovování neznělých konsonantů před neznělými (a znělých před znělými). Tak by bylo lze vykládati složky *schváliti, spoléci* (*nač*), *spomanúti* (*na koho*), *spraviti* (*čso na koho*), *stratiti*, u nichž nemáme svědectví, která v jiných případech ukazují na původnost. Bylo by tedy *schváliti* z (*j*)*zchváliti* nebo *vzchváliti*, když se odsulo *v-*, *spraviti* buď z (*j*)*zpraviti* nebo *vzpraviti*, *spoléci* a *spomanúti* pak ze *zpoléci* a *zpomanúti*, vzniklých odsutím *v-* ze *vzpoléci* a *vzpomanúti*. Tento výklad se nabízí zejména u *spoléci*, *spomanúti* a *spraviti*, poněvadž mají vazbu *nač*, k níž bývá zpravidla předpona *vz* (§ 54). Šlo by tedy o takový případ, jako je novočes. *skládati se na koho, nač* proti staročes. *vzkládati nač:* proč na pychost tolik wzkladaſſ? Vít 32[a]; což na pychost člowek (!) wzklada tamt.

Při tomto výkladě by nám velmi prospělo, kdybychom podrobně věděli, jak se onen fonetický zákon jeví historicky, a zejména, lze-li jej vůbec a do jaké míry posouvati do nejstaršího jazyka. Z materiálu Gebauerova v Hist. ml. I, 323 a násl. se zdá vyplývati, že v nejstarším jazyce bylo spodobování neznělých konsonantů před znělými (*sde—zde, osdoba—ozdoba* atd.), nikoli však spodobování znělých konsonantů před neznělými, které má doklady až z památek XV. století. O této druhé spodobě zdají se však svědčiti uvedené případy *spoléci, spomanúti, spraviti na koho, nač* a dále případy jako *spomoci z núzě* (§ 101). Neshodu mezi předponou a předložkou bylo by lze vykládati tak, že *spomoci* vzniklo spodobou ze *zpomoci*. Ale proti těmto dokladům lze uvésti na př. *shladiti z země* a *svléci sě z rúcha* (§ 84), kde neshoda mezi předponou a předložkou nemůže býti původu fonetického, protože podle onoho fonetického zákona bychom čekali *zhladiti z země* a poněvadž *svléci* netřeba vykládati ze *zvléci*, neboť ještě dnes rozlišujeme *sv-* a *zv-*. Neshoda mezi předponou a předložkou vznikla buď spřežením vazeb *zhladiti z světa: shladiti s světa* a *zvléci z rúcha: svléci* (*s*) *rúcha*, nebo významovou shodou mezi *s* a *z*, o níž byla řeč v § 112. Takové spřahování vazeb se pozoruje také v jiných případech, kde nemůže

vůbec jíti o příčinu fonetickou; srovn. *přijíti več, zaslati z čeho* a j. (§ 84). Dále vidíme, že na jedné straně jsou v staré češtině slovesa *shladiti, shníti, shřěšiti, shořěti, sblúditi* a j., kde je *s* před znělými konsonanty, a na druhé slovesa *zchváliti, zpieti, zpokojiti, zpraviti* a j., mající *z* před konsonanty neznělými. Pokud se vyskytají vedle sebe složky s předponami oběma, *sblúditi—zblúditi, shladiti—zhladiti* atd., má toto střídání oporu v etymologii. Tyto okolnosti zeslabují výklad předpony *s* ze *z* (*vz*) i tam, kde je po stránce fonetické bez závady a kde se nenabízí výklad o spřahování vazeb. Je to právě u složek *spoléci, spomanúti, spraviti* a *spomoci*. Ale přes to nelze tento výklad úplně zamítati, poněvadž *sblúditi, shladiti, zpraviti* atd., kde je *s* před znělými konsonanty a *z* před neznělými, mohou býti příklady tradičního psaní nebo snad i umělé výslovnosti podřizující se pravopisu, jako je novočes. psaní *sbíhati se, sbírati* a j. Právě tato věc potřebuje však podrobného prozkoumání. A proto vedle možnosti, že *s* složek *spoléci* atd. vzniklo spodobou ze *z*, třeba připustiti také výklad, že naše složky vznikly k složkám s původním *z* nebo *vz* obdobou podle případů, kde byly od původu předpony *s* a *z*, *s* a *vz* nebo *s*, *z* i *vz*. Srovn. v § 112 a 113.

§ 117. Střídání všech tří předpon (§ 101), o nichž byla dosud řeč, *s*, *z* a *vz*, je někdy od původu; *s* = praslovans. *sъ*, *z* = *jьz* a *vz* = *vъz*. Tak je od původu *sblúditi—zblúditi—vzblúditi*. Někdy dovedeme s určitostí zjistiti starý původ jen dvou složek: *sjednati—zjednati, zchváliti—vzchváliti, zpomoci—vzpomoci*. Jak vznikly složky třetí, o tom bylo promluveno v předešlých výkladech. Takovéto trojice shledáváme i v jiných jazycích slovanských; na př. v csl. *vъzostriti—izostriti—sъostriti* (Miklosich Lex. 93, 251 a 943).

Svědectví ostatních slovanských jazyků, jehož se na různých místech pro původnost složek dovolávám, nemusí býti vždy bezpečné. Analogické přitvořování složek s předponou *s* k starým složkám se *z* a *vz* nebo složek se *z* k starým složkám s *s* (a *vz*), o němž byla výše řeč, bylo tak nasnadě, že mohlo vésti k stejným výsledkům v několika jazycích. Snad by nám prospělo, kdybychom znali podrobněji starší doby dějinné ostatních slovans. jazyků. Ale sotva bychom nejistotu odstranili úplně, protože jde o živý jev v slovanských jazycích. Předpony *s*, *z* a *vz* jsou již v nejstarší době dějinné předponami prostě vidovými, aspoň v případech, o nichž byla řeč, a „složeniny takové vznikaly a vznikají, aniž osoba, která první jich užila, byla si vědoma, jaká předložka v nich vlastně vězí". Tak praví Zubatý ve Sborn. fil. V, 61 o složkách s předponami *s* a *z*, a lze to s právem říci také o složkách s předponou *vz*.[1])

[1]) Přihlížeje k rozmanitému vzniku vidových složek s předponami *s*, *z* a *vz* a k okolnosti, že někde nemůžeme s bezpečností zjistiti jejich původ, sestavil jsem příslušný materiál v paragrafech 97, 99, 100 a 101 mechanicky podle předpon: v § 97 jsou složky mající v stč. památkách předponu *s*, v § 99 složky s předponou *vz* nebo *z*, v § 100 složky s předponou *z* a v § 101 složky s předponami *s* a *z*, *s* a *vz*

§ 118. Novočes. zvyk v užívání předpon *s, z* a *vz* se liší dosti mnoho od staršího zvyku. Tu třeba míti na paměti onen fonetický zákon o vyslovování znělých souhlásek před znělými a neznělých před neznělými. Říkáme-li tedy *schváliti* (*schválit*), nelze s bezpečností říci, jde-li o pokračování starého *schváliti* či *zchváliti* či *vzchváliti* s odsutým *v-*. Nebo vyslovujeme-li *spáliti*, může to býti staré *spáliti* i *zpáliti*. Podobné složky jsou *spívati, sploditi, spokojiti, spoléhati, spořádati, spraviti, stopiti, stratiti, stroskotati, stvrditi*. A vyslovujeme-li naopak *z* ve *zblouditi*, může to býti staré *sblúditi* i *zblúditi, vzblúditi*. To platí také o *zhřešiti, zhníti, zjednati*. Kdyby se v těchto případech složky s předponami *s, z* nebo *s, vz* nebo *s, z* i *vz* byly dochovaly až do doby, kdy začal působiti onen fonetický zákon, byly by tedy v novočes. výslovnosti splynuly v jednu složku. Je arcif dobře možné, že před proniknutím onoho zákona některé složky vyhynuly, ale z dnešního stavu nevyplývá pro tuto otázku nic.

Jinak je v pravopise. Naše „Pravidla čes. pravopisu" z r. 1917 píší jednak shodně s výslovností *schváliti, spáliti, spokojiti, spoléhati — zblouditi, zhníti, zhřešiti*, jednak proti výslovnosti *zpívati, zploditi, ztopiti, ztratiti, ztroskotati, ztvrditi — shladiti*. Píší také předponu *vz*, kde se vyslovuje před znělými konsonanty *z* a před neznělými *s: vzbuditi, vzchopiti,*[1]) *vzkřiknouti, vzkřísiti*. Jindy píší foneticky; na př. *skládati* (*se*) *nač, na koho* proti starému *vzkládati* (§ 116).

Ani z dnešního pravopisu nemůžeme nic získati pro otázku, zanikly-li některé složky ze starých dvojic nebo trojic před proniknutím onoho fonetického zákona. To platí také o pravopise starém. Domníváme-li se, že pravopis starých památek odpovídá skutečné výslovnosti, t. j. že v staré češtině neplatil onen fonetický zákon, je patrné, že jakmile pronikl onen fonetický zákon, nastal ve výslovnosti stav, který máme dnes. Pak by bylo lze mluviti jen o tom, co si dnešní pravopis ponechal ze starého stavu a co vymýtil. Kdybychom soudili, že již ani staročes. pravopis není věrným obrazem výslovnosti, zase bychom nedovedli říci, co je pravopisné a co odpovídá skutečnosti, poněvadž dosud nevíme, jaký fonetický stav v staré češtině byl. I v tomto případě by bylo lze mluviti jen o tom, co dnešní pravopis zachoval a co ztratil neb odstranil. A jen o pravopisném zvyku lze mluviti také v pozdějším jazyce starém, kdy již bezpochyby platil dnešní fonetický zákon o spodobě. Viděli jsme na př., že Blahoslav psal ještě *shřešiti* a *zhřešiti*, Veleslavín *zpívati* i *spívati*.

---

nebo *s, z* a *vz*. Jsou tedy na př. v § 100 složky se *z*, ať vzniklo z *jьz* či *vьz* či analogií. — Materiál ten není úplný; najdou se k němu jistě hojné doplňky. Někde se jimi obraz stč. stavu mnou podaný změní. Tak na př., když se najdou doklady s předponou *vz*, kde uvádím jen doklady se *z* nebo s *s* a *z*; nebo když se najdou doklady se *z*, kde mám doklady s *s* a *vz*. Tu pak bude potřebí doklady takto doplněné dáti na jiné místo. Ale myslím, že se tím ve výkladě tohoto materiálu v podstatě mnoho nezmění.

[1]) Přídavné jméno píšeme však s *s* (*schopný*), ač i ono mělo původně *vz-*; srovn. (rytíř) *wzchopny* BojŠtokh. 2ª (XVI. stol.).

Náš pravopis rozlišuje někdy významově složky s předponami *s* a *z*, na př. *spraviti, spravovati* = opraviti, říditi — *zpraviti, zpravovati* = dáti, dávati vědomost. Ve výslovnosti tato dvojice opory nemá, jak jsme viděli. Ani ne v jazykovém povědomí, protože *spraviti* i *zpraviti* jsou pro jazykové povědomí slovesa nesložená: k *spraviti* nemáme prosté *praviti*, vedle *zpraviti* je sice *praviti* „říci", ale jednak se nesloženého *praviti* užívá zřídka, jednak má *zpraviti* jiný význam a jinou vazbu než *praviti* (*zpraviti koho o čem* proti *praviti komu*). Jsou tedy složky *zpraviti* a *spraviti* jen pravopisnou dvojicí. Rozlišování toto nemá konečně ani opory v starším zvyku, poněvadž tam, kde dnes píšeme *spraviti, spravovati*, psávalo se v starším jazyce *zpraviti, zpravovati* a ve významě dnešního *zpraviti* se psávalo *zpraviti* i *spraviti*. Ale ovšem ve spisovném jazyce lze takové rozlišování připustiti. Jiná dvojice je *spracovati* = spotřebovati (cihlář hlínu spracoval): *zpracovati* = vypracovati. Ani zde toto rozlišování nemá opory ve výslovnosti. *Spracovati* cítíme sice jako složku slovesa *pracovati*, které je velmi obvyklé, ale ono významové rozlišování je umělé; nikdo neříká *spracovati* ve významě „spotřebovati", nýbrž užívá slovesa *spotřebovati*. A opět jiné dvojice jsou *sjednati* = smluviti: *zjednati* = získati a *stepati* (v celek): *ztepati* (někoho). Nehledíme-li k výslovnosti, která je jen *zjednati* a *stepati*, třeba říci, že tyto dvojice jsou dosti vhodné. Nesložená slovesa *jednati* a *tepati* jsou běžná, takže *zjednati* a *stepati* jsou i v našem jazykovém povědomí slovesa složená. Rozlišování předpon *s* a *z* má oporu v tom, že předpona *s* má v mnohých případech zcela zřetelný význam „v celek, dohromady", ku př. ve *srovnati, stáhnouti* (něco motouzem), *sejíti se*. A pokud se u *sjednati* užívá vazby *s kým*, má i psaní předpony *s* oporu v předložce *s*.

Kde novočeská výslovnost připouští *s* i *z*, tam lze mluviti o zachovávání nebo ztrátě původních složek nejen v pravopise, nýbrž i ve výslovnosti. Poněvadž lišíme *sl-* a *zl-*, je patrné, že říkáme-li *zlomiti, zlámati*, složka *slomiti* časem z jazyku zmizela. Byla již Blahoslavovi (Gramm. 325) archaismem: „Słom rámě — prior vox, inusitata". Podobně máme jen *změniti, zmrznouti, zveličiti, zvyknouti* — *srovnati, smířiti*. Za starší *súžiti* ve významě „trápiti" i „zúžiti" (§ 195) máme dnes slovesa dvě, *soužiti* a *zúžiti*, protože *soužiti* má jen první z oněch dvou původních významů. Ve významě druhém bylo potřebí složky nové, která v lidové výslovnosti české zní *s'oužit* — po *s* je t. zv. ráz —, v jazyce knižním *zúžiti* a v nenucené výslovnosti spisovné *s'úžiti*.

Také před samohláskami rozlišujeme *s* a *z* (*seno — zelený*). Vyslovujeme-li tedy *sestárnouti* i *zestárnouti*, je patrné, že obě složky jsou pokračování starého *sstarati* i *zstarati sě*. Pravopis náš má *sečísti, sebrati*, ač v lidové výslovnosti slyšeti vedle *sebrat* také *zebrat* (v mluvě pražské), *zečíst*, na př. v moravském nářečí horském. Podobně je spisovné *sestoupiti* a živé *zestoupiti*, na př. v hors. nářečí mor. *zestópit*. V těchto slovesích s předponou *ze* se vidí obyčejně příklady zaměňování předpony *se* předponou *ze*, shodné

s případy *ze stromu* místo *se stromu* a pod. — srovn. v § 112 —, t. j. vykládají se z původních složek *sebrati* atd. Není tuším nemožné se domnívati, že složky se *ze* jsou pokračováním starých složek se *ze*, které se střídaly v témž významě se složkami majícími *se*. Srovn. staroč̌es. doklady na *sebrati—zebrati* v § 101 a k *sstúpiti—zstúpiti* viz § 112. Tam, kde naše „Pravidla" předpisují *sčísti*, nalézáme v starším jazyce zpravidla *zčísti* (§ 100), t. j. vlastně „vyčísti, vypočítati". Tu je tedy výklad, že lidové *zečíst* je pokračováním starého *zčísti*, jehož *ze-* ztratilo původní význam, velmi podoben pravdě. Ale že i *sčísti* je stará složka, o tom nelze pochybovati. Srovn. na př. rus. *сочетать*, *сочетавать* = spojovati, *сочетаніе звуковъ* = skupina hlásková. Je tedy viděti, že vývoj šel v různých případech různými cestami. Píší-li naše Pravidla jen *zestárnouti* a pak také *zeslábnouti*, *zešedivěti*, *zesíleti* a pod., ač je dobře možná výslovnost *sestárnouti* atd., lze to schvalovati jen jako projev snahy o jednotný způsob psaní. Bylo však zbytečné měniti ještě nedávné psaní *sestárnouti* atd. Tato změna vyplynula jen z nesprávného předpokladu, že toliko předpona *z*, *ze* označuje dokonání děje neboli že je prostě vidovou, nikoli také *s*, *se*. Vytkl to již Zubatý ve Sborn. fil. V, 61 a viděli jsme při předešlých výkladech, že také *s*, *se* nabylo významu prostě vidového.

§ 119. Některé prostě vidové složky nabývají časem zvláštního významu, odchylného od významu, který měly, když se již byl původní význam jejich předpon setřel, a při tom se časem pozorují významové rozdíly mezi složkami, které měly v jisté době význam stejný. Tak stč. *chovati sě čeho* mělo význam „stříci se čeho, vyhýbati se čemu". Tento význam měly také složky *schovati* a *uchovati*, jak viděti zřetelně z vazeb *schovati*, *uchovati sě čeho* (§ 63) a *schovati*, *uchovati* (*sě*) *ot čeho* (§ 65). Jaký je poměr mezi *chovati* a *schovati*, *uchovati*, víme z dřívějších výkladů: předpony *s* a *u* vyjadřovaly původně ablativní význam, jako jej vyjadřuje předložka *ot* ve *schovati* a *uchovati ot čeho*, ale časem se tento původní význam otřel. Základní význam, který mělo jak prosté *chovati sě*, tak složky s *s* a *u*, dochoval se do nové češtiny poněkud pozměněn ve *schovati* (*co*, *schovati se před kým*). Složka *uchovati* má dnes jiný význam než *schovati*, ač obě složky měly původně stejný význam.

Než nabylo *schovati* jen významu dnešního, mělo vedle něho také významy *a*) sepelire, *b*) zachovati a *c*) vychovati.

Doklady ad *a*): i zabi kralovic pro to slovo Zderada / ... Před Prahú Zderada ſchowachu DalC. 101ᵇ; jichžto svatá těla křestěné pochopivše ſchowaly PassKlem. 102ᵇ₁; vščcky je (mrtvé) v jednom dolu ſchowali sú Otc.C ad B 35ᵇ (Smetánka 630); umrú-li (kacíři) v tom (v kacířství), nemají býti mezi křesťany ſchowanij; a kto jě kolivěk ſchowa vědomě na miestě posvátném, buď podroben v kletbu Hilar. 44ᵇ; Pompeius ustavil za zákon, že každý rytieř po smrti své aby v uodění svém ſchowan byl GestBř. 120ᵇ; -

ad *b*): jístě, jístě, ktož mú řeč ſchowa, neuzří na věky smrti Štít. ř. $144^{b}{}_{1}$; jest náma oběma lépe v čistotě ostati a děvojstvo ſchowatí Otc. B 37^{b}; zdas neſchowal božieho přikázanie Otc. AE ad B 76^{b} (Smetánka 630); — ad *c*): viz v § 101.

Také dnešní význam mělo *schovati* již v jazyce starém: (rytíř) dav jí (ženě) ten pytel, aby někde v kútě ſchowala GestKlem 52; vdolček, ješto biech tajně schowal Otc. D 109^{b} (Smetánka 630).

I tyto významy vznikly z původního významu „stříci, vyhýbati se" aneb aspoň s ním souvisí. O to však nám nejde. Nás při tom zajímá, že v staré češtině mělo *schovati* ještě významy čtyři, kdežto v nové již jen jeden.

Význam sepelire má dnes *pochovati* a mělo jej i v staré češtině:

jichžto těla jedna buohobojná paní . . pochowala PassKl. $104^{a}{}_{2}$; to svaté tělo v kostele pochowaly tamt. $105^{a}{}_{1}$; jíde na to miesto, kdež jejie tělo bylo pochowano Otc.B 45^{a}. Jak tento význam vznikl z významu, který je v *chovati sě čeho*, je pro nás vedlejší věcí. Možná, že oba významy vyplynuly z jiného významu. Ale to je nepochybné, že *-chovati* v *pochovati* je totožné s *chovati sě čeho*. *Pochovati* vedle *chovati* (*sě*) vzniklo tak jako *pokryti sě čeho* vedle *krýti sě čeho*, *pobáti sě* vedle *báti sě čeho* a j.; srov. v § 59. *Pochovati* (*sě*) mělo však v staré češtině také význam dnešního *schovati se:*

(Klášter nebyl dostavěn a opatství potvrzeno.) Proto svatý Prokop i bratřie jeho / . . . někdy po klášteru sě pochowachu / a někdy po púšči přěbýváchu Hrad. 15^{a}.

Zde tedy vidíme, jak se základní význam slovesa *chovati* ve složení s různými složkami měnil. Různé tyto významy byly vyjadřovány v starší době několika složkami, t. j. táž složka měla různé významy, ale časem se ustálil jistý význam jen ve složce jediné.[1]) Tento vývoj ukazuje zcela zřetelně, že spojování jednoho významu s jedinou složkou nesouvisí nijak s významem předpony, na př. tak, že by významu sepelire hověla nějak lépe předpona *po* (*pochovati*) než *s* a *u*. Vyplývá to také z okolnosti, že i prosté *chovati* má různé významy; srovn. *chovati dítě* — *chovati dobytek* — stč. *chovati přikázanie* = zachovávati (§ 139). Předpony *s*, *po* a *u* jsou jen formálním prvkem, vnějším znakem pro rozlišování oněch různých významů.

Týž vývoj shledáváme u složek slovesa *krýti* (*sě čeho*). Dnes rozlišujeme významově *pokrýti* a *skrýti*. V starším jazyce mělo však *pokryti*, *pokrývati* také význam dnešního *skrýti:*

(rytíř) svatého Apolinářiše počě prositi, aby asa mezi malomocnými na čas sě pokryl, . . . až by hněv pohanský i minul Pass. 346; (žena) v domu sě pokryla PassKlem. $180^{b}{}_{2}$; (sv. Řehoř) tu (na poušti) sě v jěsky-

[1]) Že stará čeština tyto různé významy ještě nerozlišovala jazykovými prostředky tak, jako je rozlišujeme my, může míti příčinu i v tom, že se tyto významy ani v jazykovém povědomí dobře nerozlišovaly, že se cítila ještě souvislost i na př. mezi významem „uchovati" a „pochovati". Ale to je pro nás otázka vedlejší.

niech tři dni pokrywal tamt. 66^{b}_{1}; obě (myšky) se v běh udeřista, / ale ne obě se fkryfta. / Hospodyně (= jedna z myší, hostitelka druhé) se pokry v sklepě Baw. 26^{b}; před zástupem bývaj, / svých sě lidí nepokrywag AlxV. 261[1]); uteci (!) z země..., pokrywati se VelQuadr. 1565. Doklad z Baw. ukazuje, že také *skrýti* mělo v staré češtině význam dnešního *skrýti*.

Viděli jsme (§ 101), že složky *schváliti*, *zchváliti* a *vzchváliti* měly v staré češtině významy „schváliti, pochváliti" a význam, který tkví v dnešním *chváliti boha*. Ale zase jednotlivé tyto významy nebyly spojeny s jednotlivými složkami, nýbrž význam dnešního *schváliti* měly všechny tři složky. Dnes máme za ně složku jedinou *schváliti*, poněvadž v ní splynulo *zchváliti* i *vzchváliti*. Ve významě laudare se ustálila složka *pochváliti*. K *chváliti boha* dokonavé složky nemáme; patrně proto, že na ni z bývalých složek *schváliti—zchváliti—vzchváliti—pochváliti* (i složka *pochváliti* je stará, srovn. v § 14[2]) prostě žádná složka nezbyla, když první tři splynuly v jednu.

Toto spojování jednotlivých významových odstínů s jednotlivými složkami vidovými pozoruje se ještě v mnohých jiných případech. Tak máme vidové složky *naroditi se*, *poroditi*, *uroditi* a *zroditi se*, z nichž každá má svůj zvláštní odstín významový: dítě se narodí, matka porodila dítě, obilí se urodilo, urozený pán, myšlenka se zrodí.

Staročes. *naroditi sě* mělo vedle dnešního významu také ještě význam dnešního *zroditi se:* aby jiskry sladkosti a milosti té krmě horkostí v ňem (člověku) sě narodily Kar. 369^{b}.

Poroditi mělo týž význam jako dnes: porodila jest svého syna prvorozeného EvPr. Luk. 2, 7 a tak často.

Říkalo se však také *poroditi* (*sě z koho*), kde my máme *naroditi*, *zroditi* (*se z koho*): (tělo Kristovo) jest z dievky porozeno Kunh. 76; jak sě z matky porody (dcera) KatBrn. 20^{b}; Amon jest porozen z bohatého otcě Otc. B 37^{b}; od božieho porozenie sedm a osmdesát let Pass. 350.

Složky *uroditi* se užívalo tam, kde my dnes říkáme *poroditi:* naplnichu se dnové její, aby již dietě vrodyla EvPr. Luk. 2, 6; panna Maria vrodila nám spasitele HusP. 182^{b}; (dívka) vrodila syna Mus.B 14^{b}_{2}; hraběnka syna krásného vrodila GestBřezn. 44^{b}; jakž ji (pannu) mátě urodila Sen máj. 71.

Dále se užívalo složky *uroditi* ve významě dnešního *naroditi se:* kteráž (knížata) jsú sě vrodila Mand. A 184^{a}_{2}. A konečně tam, kde říkáme *od narození*, na př. slepec od narození: na světě nenie slyšáno, by kto otevřěl oči slepce vrozeneho caeci nati EvOl. 237^{a} = Jan 9, 32.

---

[1]) Zde lze spatřovati také původní význam „stříci se, vyhýbati se". Význam tento a význam dnešní „skrýti se" jsou si tak blízké, že je někdy ani nelze dobře rozlišovati.

[2]) *Pochváliti* mělo týž význam jako dnešní *chváliti boha*, jenže bylo vidu dokonavého. I tu je viděti, jak starší jazyk ještě asi nerozlišoval dnešní významy *chváliti koho* (přítele, práci) a *chváliti boha*.

Rozlišujeme dnes *potratiti — utratiti — ztratiti — zatratiti:* potratil všechny peníze, žena potratila — utratiti peníze — ztratiti peníze — zatratiti duši, zatracená vojna!

V staré češtině mělo *potratiti* také význam dnešního *ztratiti:* což byl potratyl, to již opět nalezl PassKlem. $218^{a}{}_{2}$; slunce svú krásu potraty Kremsm. 93^{a}; když jest mohla hvězda ráno vzběhši svého světla potratyti ŠtítVyš. $2^{a}{}_{2}$; radujte sě mně, že sem nalezl ovci potraczenv EvSeitst. 145^{a} = Luk. 15, 6; (oděv Kristův,) ješto ste vy . . potratilí Otc. B 152^{b}; (Římané) potratili svú moc KorMan. 62^{b}; až by téměř jméno své potratiti mohla (píseň) Blah. 356; potratiti, stratiti perdere Vus. 252.

Ztratiti mívalo význam dnešního *zatratiti:* (prosíme,) aby dušě . . ot věčného ztracenie uchovati ráčil ŽKlem. 152'; pokorně prosíme, aby nás . . nepoddal ztracenyu pro náše hřiechy tamt. 152^{b}; pakli by nebyla tak hrubá lenost, ež by ztraczenye zaslúžila Štít. uč. $102^{a}{}_{1}$.

Zatratiti bývalo v staré češtině také tam, kde dnes máme *ztratiti:* jakž sě pryč obráti (krásný člověk), / vše sě ta světlost zatraty AlxV. 910; chcte tak svú čest zaratiti / i mlčením zatratiti? Kat. 1677; Nezatraczyg času perdere non debes ŠtítVyš. $12^{a}{}_{2}$; v té jeskyni bieše studnicě velmi dobrá a to, co z nie tečieš', inhed před jěskyní sě zatratieſſe Otc. B 148^{b}.

Potratiti má v některých nářečích (§ 94) dosud význam „ztratiti".

Rozlišujeme *pochopiti* a *uchopiti.* V staré češtině mělo *pochopiti* také význam „uchopiti": jichžto svatá těla křestěné pochopywſſe schovali (= pochovali) PassKl. $102^{b}{}_{1}$; já pochopíw jej (Manichea) i potažech za sebú Otc. B 27^{b}; výbojce pochopichu a jej šíjě odsúdichu Baw. 53^{a}; aby jeho (Krista) ihned ciesařovi rytieři pochopili a k vladaři ciesařovu dali ChelčP. 265^{b}.

Uchopiti se vyskýtalo také ve významě „pochopiti": opice tu sedí za sudy, rozomem nepoblúdi, / Vchopi lest tajnú jeho (vlkovu) Baw. 44^{a}.

V staré češtině se nerozlišovaly ještě složky *potkati* (*koho*) a *utkati* (*sě bojem* a pod.), jako je rozlišujeme dnes.[1]) *Potkati* se vyskýtalo i ve významě našeho *utkati:* potkaty sě bojem AlxH. 126; tehdy sě (macedonský král) inhed potka / s jedniem slovútným pohanem AlxB. 73; by boj tvirdý z obú stranú, / ne jednu smirtelnú ránu / obojě (straně) sobě tu dachu, / kdež sě najpirvé potkachu tamt. 101; (Darius) káza sě vším hotovati, / chtě nepřátely potkaty AlxV. 960; potkati se, práti se VelQuadr. 1118.

Utkati mělo pak význam dnešního *potkati:* Ježiúš jě (apoštoly) utkaw, počě jich tázati Hrad. 81^{b}; (otec) sámť vyjde protiv tobě a vtka tě a ukážeť větší milost, nežs se nadál Štít. uč. $12^{b}{}_{2}$; když odtud dále šel (Antonín), vtkala jeho zvěř druhá, nesúc palmové ovoce PassKl. $48^{a}{}_{2}$.

Rozlišujeme *usnouti* a *zesnouti,* ale v starším jazyce mělo *usnúti* význam „zesnouti" a *zesnúti* význam „usnouti": ať nikdy neuſnu v smrti

[1]) Ve vidě nedokonavém říkáme však *potýkati se s kým.*

ŽPod. 12, 4; abych neuſnul v smirti ŽWittb. tamt.; ať bych někdy nevſnul v smrti Štít. ř. 132^{a}_{2}; sedm svatých znamenitých, božím divem uſnulych, svatá cierkev pamatuje Pass. 364;

když večeři dachu v dvoře / a všichni lidé zeſnuchu Kat. 679; (mniši) nesmějiechu v noci nikdy všichni zeſnutí Otc. B 127^{b}; když se (mládenci) napili toho nápojě, tehdy jsú inhed zeſnuly velmi tvrdě Mill. 23; vůz i kůň tvrdě zeſnuli Br. Žalt. 76, 7.

V staré češtině se nelišilo *nazývati* a *vzývati* jako dnes; *vzývati* mělo také význam „nazývati“: wzywachu to dietě (Alžbětino) přietele jménem Pass. 276; jamka se twuoj domek wzywa Baw. 43^{1}. Jiné doklady v § 54.

Otpustiti mělo v staré češ. vedle dnešního významu také význam „dovoliti“:

(Josef) počě jeho (Piláta) prositi, / by jmu ráčil otpuſtiti pohřésti Ježiúšěvo tělo Hrad. 93^{b}; uslyš, súsěde, prosbu mú, / Otpuſt mi v svém domu, / ať postavím lahvici dvě t. 117^{b}; (bůh) neodpuſty vás pokúšěti non patietur EvOl. 1. Kor. 10, 13; neprosili (ďáblové Ježíše), aby jim odpuuſtyl vníti v jiné lidi Mat. 119^{a}; bude-li vuole božie a dá rozum a pomoc svú k tomu a odpuſtij konati, budu nětco psáti o těch čteních ChelčP. 1^{b}; (Floribella) poče krále prositi, / aby mohli (ona s Tandariášem) spolu jíti, / až do té králové země... / Král Artuš to jim odpuſti Baw. 156^{b}. Tento význam má také rus. *омпустить, омпускать*, podst. jméno *омпускъ* „dovolená“.

§ 120. Jindy pozorujeme, že se jediný význam prostě vidové složky časem mění v jiný. Tak měly v staré češtině jiný význam než dnes složky *pomluviti* (*pomlúvati*), *popsati* (*popisovati*), *povýsiti, schraňovati, svěřiti, ukládati, uvázati, zhoršiti sě, zrušiti, zřiekati, zapověděti*. Doklady tomu:

pomluviti = novočes. *promluviti:* asponě pomluwym s tobú AlxM. 97; (Gabriel) všed tam k niej, kleče před ní, / nic dřieve nepomluwíw s niú Hrad. 63^{a}; když bych snad jako neznámá s tebú směla pomluwiti TrojPetr. 32; (čerti) častoť s mnichy pomluwagíj Otc. B 184^{b}.

popsati, popisovati = novočes. *napsati, psáti, zapisovati:* Mojžíš kníhy o stvoření nebe i země jest popiſal Mat. 2^{a}; (slova,) ješto sú dřieve popſana v svatém písmě Otc. B 9^{a}; svatý Mateus své čtenie popsal buď syriansky, jako svatý Lukáš své čtenie popsal, buď persky, jako svatý Šimon čtenie kázal a popsal HusLis. z Pr. 105; jakož o tom psáno u velikonočniem čtení, kteréž svatý Marek popsal Lobk. 104^{b};

uzřě anděla, některých bratří ména popiſugíce Otc. B 39^{b}; (pán z Ramy a písař) ty jména naše popiſowali svými rukami Lobk. 77^{a}.

povýsiti = novočes. *vzvýšiti, vyvýšiti:* ty dvérce powyſſichu sě a pošířichu, že prost tam vníde Mand. A 224^{a}_{2}.

schraňovati = novočes. *chrániti:* (had) svú hlavu ſchranyge mezi tělem Alb. A 30^{b}.

svěřiti = novočes. *uvěřiti:* doklad v § 97.

ukládati = novočes. *zakládati:* (Diana) pochována v tom biskupství, ješto ciesař sám vkladal a je bohatstvím byl nadal Baw. 69ᵇ.

uvázati = novočes. *zavázati, obvázati:* rány vwazati a léčiti ChelčP. 223ᵇ; (pohan) vwaza rány jeho (knězovy) EvBen. Luk. 10, 34 (23).

zhoršiti sě = novočes. *pohoršiti se* (*nad kým*): hříšník nad hříšníkem nebrzo se zhorší Blah. 318.

zrušiti = novočes. *zničiti:* vy ste mi zahradu zruſili, / zlatá vrata vystrčili, / všeckerno kořenie ztlačili Baw. 184ᵇ; co ste se na tom pomstili, že ste mi kořenie zruſili, i tvrz i portnu zlatú? tamt. 182ᵇ.

zřiekati = novočes. *odříkati* (*co*): co by kto mohl Otče náš zřiekati VšehJir. 140; jakož mnohý z cechu (pijáckého) / zříká páteřů nemnoho Lomnic. Vybr. rým. 69.

zapověděti = novočes. *rozkázati:* kněz Přěmysl když tu řěč (Vlastinu) vzvědě, / tajně na snem zapowyedye; / i jěchu sě tu raditi, / kak by sě mohli obrániti DalC. 28¹; Vladislav na vojnu zapowyedye, / o téj vám divně pověděte tamt. 33ᵇ.

§ 121. Významový vývoj, o němž byla řeč v předešlých dvou paragrafech, nebyl vždy stejný po celém území jazyka českého. V některých nářečích šel vývoj jinou cestou.

Tak nalézáme *potratiti* ve významě *ztratiti:* kronika se nám potratila KubínLidoml. 213; slc. *potratiť* má rovněž tento význam.

Utratiti má v kladštině význam našeho *zatratiti:* utracená vojna! KubínLidoml. 243. Jinde má *utratiti* význam „ztratiti"; tak v nářečí oravs.: utratiť peňjáze z vrecka; ve vých. slovenš.: Luciper (stíhající Janka, který mu unesl ženu,) vidzel, že svoju ženu utracił, bo jeho kuň buł slabši od koňa Jankoveho CzambelReč 225; (Janko vyprávěl princezně,) že on oči utracił, že ňevidzi śveta tamt. 238.

Urozený má v kladštině význam našeho *od narození:* syn byl urozenej lump KubínLidoml. 242.

Popsati má na moravs. Podluží význam „napsati": popsat tři křížky = napsati tři křížky, podepsati se třemi křížky FolprechtSlovn. 16.

Uznati znamená v kladštině „poznati" KubínLidoml. 244.

§ 122. Někdy se pozoruje, že mnohé složky s touž vidovou předponou nabývají zvláštního významu, takže tvoří skupinu pro sebe. Tak u složek *posednouti* (*poposednouti*), *poskočiti, posečkati, poohlédnouti se, poodběhnouti, poopraviti, popojíti, popojeti, popohnati, pousmáti se, povystoupiti, pozdržeti, pozměniti* a j. vyjadřuje *po* malou míru dějovou: *pousmáti se* = trochu, maličko se zasmáti, *povystoupiti* = o kousek, trochu stoupnouti výše atpod.

Tento významový vid nalézáme již v staré č., ku př. u

pospati: (mniši) třiediechu sě (ve bdění, hlídání); když jedni spáchu, a druzí bdiece čtiechu a modléchu sě . . . A když sě tito jedni vzdřiemachu,

oni pak, ješto poſpali, také bdiechu, a tito zase také poſpali Otc. B 127[b]; (panoš dříme) chtě ještě rád poſpaty AlxV. 2446.

postáti: (Tataři) nic sebú svých věcí nevezmú kromě oděnie než jedno malý stánek, pod nímžto poſtogie, když děšč jde Mill. 44.

pozapomanúti, -menúti: kterak jste pozapomenuli, že jednota váše ... vás od nepřátel bránila HusLis. z Pr. 101.

poodpočinúti, pomlčěti: (Bezofar) jakoby poodpočinul a pomlczal Solf. 77[a].

pozhojiti sě: tu nemocný ležel některý den, potom se pozhojil, potom zase se mu ta nemoc obnovila HarPam. 11.

§ 123. Jindy pociťujeme u složek s *po* význam úplnosti: *pobrati, popsati, poprodati, podělati, pochytati, pokrásti, počmárati, potrhati, porozdávati, pozumírati, pozotvírati, pozabíjeti* atpod.

O složkách typu *pozumírati* viz v § 153.

Ze staré češtiny možno uvésti na př.:

pokúpiti: králé a páni téj vlasti najkrašie adamanty pokupie a najlepšie sobě chovají Mill. 113[a].

pobrati: (Češi) všecky jiné pobrachu svaté DalC. 83[b]; až přišla potopa i pobrala všecky Mat. 351[b].

Dále užíváme předpony *po*, chceme-li říci, že jsme dělali něco dlouho a s pocitem příjemnosti, spokojenosti: *to jsme si pohráli, pohovořili, poleželi, pokořili, popovídali, pospali* a pod.

Bez tohoto odstínu spokojenosti říkáme: *ten si chudák poseděl* (v žaláři), *poležel si* (v nemoci) a pod.

§ 124. Složky *povedu, ponesu, polezu, pojedu, půjdu, poběžím, poletím* a j. vyjadřují trvání děje v budoucnosti, které jindy vyjadřujeme opisným futurem.

Tak bylo již v staré češtině, a to někdy i tam, kde dnes užíváme opisného futura. Hledí sem na př.:

poběhnúti, ponésti: svatý kříž, jenž jest dřevuo života těm všěm, ješto jej přijímají, že pobýehnu vesele a poneſſu bez ustánie kříž svój Mat. 387[b].

pobrati sě: pobérzem se za tři dni (= tři dni) cestú na púšť Ben. Ex. 3, 18.

poseděti: mdle poſſedy na tom stole, / ktož čsti žádá na tvém kole AlxV. 1941.

povézti: jinak do ňeho (svého místa) nemohú přijíti, leč se tak powezu (na lodičce) se pánem Ježíšem ChelčP. 245[b].

Za *pobéřem se* a *posedí* řekli bychom *budeme se bráti, ubírati* a *bude seděti.* Také v starší češtině se užívalo v těchto případech opisného futura. Tak v ŽWittb. 50, 6 čteme *posúditi:* když tebe poſudie, v ŽKlem. tamt. však *súditi budeš:* když ſuditi budeš.

Opisné futurum bývalo také vedle složek s *u*, na př. vedle

usúditi: on vſudy svět zemský ŽWittb. 9, 8 — ſudyty bude ŽKlem. a Pod. tamt.

Velmi často shledáváme opisné futurum vedle složek s *vz, z* v žaltářích. Zpravidla jde jak při složce s *vz, z*, tak při opisném futuru o totéž sloveso, někdy o slovesa synonymní. Tak bývá opisné futurum vedle složek

vzbáti sě: Newzbogym sě tisúcóv lidí ŽWittb. 3, 7; Nezbogym se ŽPod. tamt.; newzbogie sě ŽWittb. 63, 6; nezbogy sě ŽPod. tamt. — Nebaty sě budu ŽKlem. 3, 7; nebudú sě bati tamt. 63, 6.

vzbydliti: ktož wzbidly v stanu tvém? ŽWittb. 14, 1 — bude bidlity ŽKlem. tamt.; bude bydlyty ŽPod. tamt.

vzblahati: přěse všě dni wzblahamy tobě ŽWittb. 144, 2; wzblahagi ŽPod. tamt. — diekowati budu ŽKlem. tamt.

vzčakati: wzczakayu jmene tvého ŽWittb. 51, 11 — czakati budu ŽKlem. tamt.; budu zcekaty ŽPod. tamt.

vzhledati: wzhledaſſ miesta jeho i nenalezneš ŽWittb. 36, 10; zhledaſſ ŽPod. tamt. — hledati budeš ŽKlem. tamt.

vzhněvati sě: či sě wzhniewa na každé dni? ŽWittb. 7, 12 — čili hnyewati sě bude ŽKlem. tamt.; hnyewaty se bude ŽPod. tamt.

vzchváliti: v lidu těžkém wzchwalı tě ŽBrn. 3^b = 34, 18; wzchwaly tě ŽWittb. 34, 18; wzchwalym tě ŽPod. tamt. — chwalıtı budu ŽKlem. tamt.;

wzchwalyu jmě tvé ŽWittb. 144, 2; wzchwalym ŽPod. tamt. — chwalıtı budu ŽKlem. tamt.;

pokolenie wzchwaly skutky tvé ŽWittb. 144, 4; wzchwaly ŽPod. tamt. — chwalıtı bude ŽKlem. tamt.

vziesti, vzjiesti: Wzgedye chudí i zsytějí ŽPod. 21, 27 — Gieſty budú ŽWittb. tamt.; ıeſtı budú ŽKlem. tamt.

zmilovati: zmylugi tě diligam ŽWittb. 17, 2 — Milowaty tě bude (!) ŽKlem. tamt.; Mylowaty budu ŽPod. tamt.

vzmluviti: velebstvie slávy svatosti tvé wzmluwie ŽWittb. 144, 5; zmluwye ŽPod. tamt. — mluwıtı budú ŽKlem. tamt.

vzmodliti: wzmodly sě k tobě všeliký svatý ŽWittb. 31, 6; zmodly sě ŽPod. tamt. — modlıtı sě bude ŽKlem. tamt.

vzpraviti: divy tvé wzprawy ŽWittb. 144, 5 — budú wyprawyety ŽPod. tamt.; zwıeſtowatı budú ŽKlem. tamt.

vzpřěbývati: wzprziebiwas v nich ŽWittb. 5, 12; wzbıdlıs ŽKlem. tamt. — bydlyty budeš ŽPod. t.

vzslaviti: tento bóh mój i wzſlawy jej ŽWittb. Exod. 15, 2 — budu ſlawyty jeho ŽPod. tamt.; welbıtı budu ŽKlem. tamt.

vzveseliti sě, vzradovati sě: wzweſely sě Jakob ŽWittb. 13, 7; wzraduge sě Jakob ŽKlem. tamt. — weſelyty se bude ŽPod. tamt.

vzvlásti, vzvládnúti: Wzwladnes jimi u prutě železa ŽKlem.2, 9 — budeš jimi wlaſty ŽWittb. tamt. in marg. (Gebauer ve vyd. 2, pozn. 9); Wlaſty jimi budeš ŽPod. tamt.

Také v nářečích jsou složky s *po*, neobvyklé v ob. usu čes. Na př.: *pohořeti* v nářečí polens.: Gde je poklad, tam to hoří . . . . Dyš to pohoří, pak zvostane na zemi ležet ňákej peníz zlatej HošekPolens. 150.

potrpěti v nářečí polnic.: (Pacholek přemlouval dívku, aby vybrali peníze z truhly, v níž ležel hospodář.) A vona nechtěla, že rač potrpí bídu HošekPolnicUk. 18.

§ 125. Novočes. významy složek *potratiti, utratiti* a *ztratiti* nezakládají se na původním významě předpon a nevyplývají ani z otřeného významu původního. Měl-li starší jazyk vedle *ztratiti* v dnešním jeho významě také *utratiti* a *potratiti*, je zřejmé, že ku př. složka *potratiti* nedostala dnešní význam snad proto, že by tomuto významu hověla předpona *po* lépe než *u* a *z*; srovn. *pochovati* a *schovati* v § 119. Tohoto významu nabylo *potratiti* ve spojení *potratiti plod, dietě*. Když pak časem cítil jazyk potřebu rozlišovati ony tři významy také vnější podobou, ustálil se význam „potratiti" jen při složce s předponou *po*, i když se předmětový výraz (dietě, plod) vynechával.

A totéž platí také o významech, které vyciťujeme na jedné straně ku př. z *poohlédnouti se* a na druhé straně z *poztráceti*. Řeknu-li samo o sobě *poseděti si*, nevím, jde-li o velikou či malou míru dějovou. To poznám teprve ze souvislosti. Chci-li vyjádřiti malou míru dějovou, musím říci *málo, trochu si poseděti* (když jsme si trochu poseděli, šli jsme dále). Zde je tedy malá míra dějová vyjádřena nikoli předponou *po*, nýbrž příslovcem *málo*. A také velikou míru dějovou vyciťujeme nikoli z předpony samé, nýbrž z citové, náladové výslovnosti (to jsem si poseděl!). Tím se naše složky liší od složek jiných; řeknu-li samo o sobě *dopsati* nebo *vytáhnouti*, není pochyby o tom, jaký význam jim přísluší. U složek typu *pozabíjeti* vyplývá význam úplnosti z iterativní podoby. Říkáme-li, že někdo všechno *pobral* a odešel, tkví význam úplnosti ve „všechno". Srovn. i staročes. příklady na *pobrati*: jemu vše sbožie pobrali Pass. 399; vše mu pobrachu Otc. B 23^a; poberu (= 3. pl.) jim všecko sbožie ŠtítVyš. $36^a{}_2$.

Tomuto vývoji nasvědčují staročes. doklady, v nichž neviděti ještě významu, který bývá v jazyce novém. Tak *pokrásti* znamenalo v staré češtině ještě „ukrásti": bratr pokrade jemu (starci) pokrm Otc. B 68^b. V desateru má dodnes *nepokradeš* význam „nebudeš krásti, neukradneš". *Popsati* znamenalo „napsati" (§ 120).

Dále pozorujeme, že starý Čech ony významové vidy, které se nám zdají tkvíti v předponě, skoro pravidlem, častěji než my, blíže označoval nějakým výrazem. Tak u složek s *po* se čtou výrazy *málo, malíčko, za maleczko, drobet, chvilku, chvíľu, déle, na čas:*

tu (v ústech sv. Ambrože) málo pobywſſe u powětřie ty včely... jsú vzletěly PassKlem. $86^a{}_1$; (starosta) málo pomeſſkaw umřěl Pass. zl. Mus. $1^b{}_1$; kdy chci málo podrzyematy DalC. 105^b; podlé ňeho (Adriana) jiní světí málo poleziewſſe skončěli Pass. 480; porzijekaw (kněz) cos málo i obrátil se k lidem Lobk. 10^a; (v ulici) jest mnoho lidí, ... že málo muože poſtati (člověk) pro veliký dav Kab. 28^a; (král) i poſta přěde mnú málo AlxV. 1342; synáčkové milí, poſtogyecze málo pomozte nám PassKlem. $57^a{}_1$;

ciesař mu (králi) káza málo pozdaty DalC. 116[b]; powzdrz sě málo Otc. B 137[b]; račte všickni málo pomlczyety Tegerns. 111;

Antoní i pomlczíe malíčko Otc. B 179[b];

za malečko pomeſkachu AlxV. 481;

(sv. Petr) pootiwrze drobet brány nebeské FrantPr. 4[b]; kdo podělá, popracuje a drobet se pofresuje Lomnic. Vybr. rým. 70;

jáť sem člověk starý, kdež mi jest skuoro s tohoto světa sníti a tobě (synu,) ež si mlád, déle pooſtaty Pass. 356; v noci dýle s tovaryši pokwaſiti, pohrati FrantPr. 4[a]; vol sobě dél poležeti Krob. 3[a];

druhdy by nic neškodilo, kdyby Vaše Jasnost projela se na rathúzy a na čas poseděla na súdích ŽídSprav. 23;

poseďme teď chvíli Lomnic. Vybr. rým. 91;

radše chvilku potruchlety s spravedlivými nežli chvilku pobugety Štít. ř. 123^{a}_{2}; otce jeho podržalo sě chvilku královstvie Šach. 291^{a}_{2}.

Z toho vyplývá, že staré složky s *po* nabývaly oněch dnešních významů v jisté souvislosti. Podle těchto případů vznikaly nové složky s *po*, kde již není třeba ony významy vyjadřovati nějakým zvláštním určením nebo citovou výslovností. Jsou to složeniny typu *poohlédnouti se*. Význam „trochu se ohlédnouti a pod." vyplývá u nich jen z předpony *po*, která je v našem jazykovém povědomí jeho vnějším výrazem. Zde se tedy nový význam ustálil. Tento jev — vznik nějakého významu původně jen v jisté souvislosti a pak jeho zobecnění — pozoruje se velmi často. Srovn. na př. staročes. *postúpiti*, které nabylo významu „ustoupiti" ve spojení *postúpiti ot, z čeho* (§ 83); *sníti*, které dostalo význam „zemříti" ve spojení *sníti s světa* (§ 92) atpod. Ustálení onoho významu předpony *po* u složek typu *poohlédnouti se* bylo možné proto, že se předpona *po* spojuje se slovesy většinou již složenými a dokonavými.

A z toho dále vyplývá, že nelze dnešní významy beze všeho posouvati do jazyka starého, nejsou-li vyjádřeny nějakým zvláštním určením. Tak na př. vykládá Trautmann (ve slovníčku k vydání) *poseděti* v AlxV. 1941 (mdle pośedy na tom stole, / ktož čsti žádá na tvém kole) jako „ein wenig sitzen". K tomu svádí novočes. význam složky *poseděti*, ale v AlxV. znamená *posedí* „bude seděti"; srovn. v § 124. Je to takové perfektivum k *seděti*, jako je novočes. *ponesu, povezu* k *nesu, vezu*. Nebo *pochtieti* tamt. 189 — (štěnec lvový) uzře někde stádo volóv, / však pochcze k nim shóry dolóv — vykládá T. jako „eine zeitlang wollen", ač je patrné, že má význam našeho *zachtíti*; je to tedy jen perfektivum ke *chtieti*.

§ 126. Složky s předponou *na* mívají význam totožný nebo podobný s významem složek typu *poseděti si* (to jsem si poseděl!): *nabrati, nasbírati, nadělati, nalámati, natrhati* a j. Někdy vyjadřuje složka s *na* velikou míru dějovou sama o sobě; ku př. nabral jsem si ovoce, nadělal dluhů a pod. Častěji však je třeba nějak tento význam zřetelně označiti; děje se to zpravidla citovou, náladovou výslovností: to jsem si toho natrhal! Bez

citové výslovnosti nemívá *natrhati* onoho významu; ptám-li se někoho, kde si ty květiny natrhal, nemusí jíti o to, že jich natrhal mnoho. Nebo řeknu-li, že jsem *nasázel* nebo *nasel* v zahrádce zelí, kvítí, rovněž nemusí jíti o velikou míru dějovou. Teprve když řeknu: to jsem vám toho nasázel, nasel!, vyjadřuji tento význam. Některých složek s *na* užíváme zpravidla jen v tomto významě, ale také jen v citové náladě: *naraditi se* (naradil jsem se mu!), *naptati se* (co jsem se po něm naptal), *naprositi se* (co jsem se ho naprosil), *nakřičeti se, navolati se, nablouditi se* a j.

Také zde je patrné, že význam, o nějž jde, nesouvisí nijak s původním významem předpony *na*, který byl a je často dosud místní. Tak na př. v *nasíti* určovala původně předpona *na* slovesný děj právě tak jako předložka (nasíti co *na poli*). Tento význam měla také předpona *na* u sloves *nablouditi, -křičeti, -ptati, -volati se*, jak je zřejmé z vazeb *blúditi na čem* (§ 104), *křičeti, ptáti se, volati na koho*. Pojetí veliké míry dějové vyplývalo a zpravidla dosud vyplývá ze souvislosti, nikoli z předpony *na*. V starším jazyce bývá vyjadřováno výrazem *do vóle*; srovn. ku př. *nakřičěti, naposmievati sě do vóle* Gebauer-Smetánka Slovn. II, 465 a 484. Ještě dnes říkáme *najísti se do vůle* a pod. V takovýchto případech se začalo ono pojetí ve vědomí jazykovém spojovati s předponou *na* a vyciťovati někdy i ze složek s *na*, když se výraz *do vůle* vynechává nebo když nejde o citovou výslovnost. Dále je patrné, že tento význam vznikl u starých složek s *na*. Když pak byl již vznikl, mohly podle těchto vzorů vznikati nové složky s *na*, jichž se užívá jen na vyjádření onoho nového významu. Tím si vysvětlíme, že všudy tam, kde může o tento význam jíti, lze utvořiti složku s předponou *na*.

Jiný nepůvodní význam má předpona *na* ku př. u sloves *nakousnouti, nakrojiti, nalomiti, načíti, napověděti* (= nedoříci), *naseknouti, natrhnouti, naříznouti, našpiniti, navrtati*; znamenají začetí, nedokončení děje. *Nakousnouti, naseknouti co* znamenalo původně totéž, co *kousnouti, seknouti nač*, a *načíti* totéž, co *začíti*. Jak se z původního významu místního vyvinul dnešní význam těchto složek, není dosti zřetelné. Podle těchto starých vzorů vznikaly pak nové složky s *na*. Zdá se, že na př. *natrhnouti* je taková nová složka.

§ 127. Předpona *u* má vedle původního významu na př. v *ubrati* a prostě vidového v *udělati, učiniti* a pod. zvláštní významy ve složkách *ubíti, ubodati, uhoniti, ukřičeti* (*se*), *ukousati, ulehtati, umačkati, uzlobiti se, upracovaný*, ve val. *upokúšaný* = „koho stále pokoušejí, kdo nemá pokoje“ BartSlovn. 465.

Nalézáme jej také v jazyce starém; ku př. u těchto složek:

udarovati: ktož jim (svatokupcům) peniez dá a je vdaruje ChelčP. 28[1]; oni (svatí) súce udarováni, pilni sú hřiešných ChelčSiet 214[b].

udúti: (někdo) vzhoří jako sviečka, donidž jie vietr neudme Štít. Mus. 34[1].

*

uhroziti: snad krále tú řěčiú chtěl (Beneda) vhrozyty DalC. 98ª; (Maxencius) bieše pohanstvo vhrozyl, / jakž sě třiesli jeho zrakem / jako kuřě před luňákem Kat. 12; tyto věci majíce před očima, nedajte sebe uhroziti HusLis. z Kostn. 131.

ukrkati: vrány jej vkrkagy, leč mlčí, leč mluví ŠtítBud. 178.

uplvati, uposmievati: (Kristus je) v největčím ponížení postavený..., ohavně jsa vplwan, vpoſmiewan a potupně ukřižován ChelčP. 28ª.

uporúhati: (Kristus se ukáže) ode všech opušťený a vporuhany ChelčP. 7ª.

uprositi: ne jednú modlitbú řádnú bývá vproſiena pomsta nad zlými Jakoub. Dial. 202^{a}_{2}; (Eliáš) modlitbú svú vproſil geſt, aby na zemi déšť nešel t. 202^{a}_{2}.

utepati: vlk sě jim (lovcům) ubránitĭ nemóž, že jej vždy vtepu Mill. 63ª.

uščípati: (pán) kázal jej (hajného) náha v lese přivázati, aby múchy a komárové vſſtipali jeho Šach. 305^{b}_{2}; jiný doklad v § 242.

uščvati: co sobě uštvou, uhoní (, nechť to jedí sami) Lomnic. Vybr. rým. 72.

Většina těchto sloves s *u* má význam „někoho zničiti, usmrtiti, unaviti činností, vyjádřenou příslušným slovesem“; tento význam má také nč. *ubodati, uhoniti, ukousati, umačkati, utepati* a j.

Poněkud jiné odstíny významové se pozorují u sloves ostatních: *uhroziti, ustrašiti* = hrozením, strašením odvrátiti od čeho, odstrašiti od čeho; *uprositi* = prošením získati něco, obměkčiti někoho; *udarovati* = „dary přemoci, přinutiti darováním“ (Zubatý v LF. 40, 278), učiniti povolným, získati; *udúti* = dutím, foukáním zhasiti.

Tyto významové vidy nejsou od původu, jako jsme viděli při předponě *po* a *na*. *Uhoniti* mělo původně odlukový význam „odehnati“. Setřením jeho vznikl význam „dohoniti“. V Otc. ACEF ad B 41ª (Smetánka 663) se čte, že „(padouši) nemožechu nás *vhonyti*“. Jde tu jen o dohonění ještěry, kteří „sě vzchopivše po nás poběžechu velikú ručěstí“. V PulkR. 66ᵇ čteme: „běželi jsú (lidé Břetislavovi) po ňem (Zderadovi) chutně a tak *vhonivše* jeho na přěkot ukrutně jsú zabili jej“. Baw. 15ª má: (Kleofáš) bude honiti Bruncvíka, a když jeho *vhoní*, bude jej chtieti zabiti. V obou dokladech je patrné, že *uhoniti* = nč. dohoniti, nikoli uhoniti; jinak by nemusilo býti dodáno v dokladě prvním ani druhém, že po uhonění jej (Zderada a Bruncvíka) zabili nebo chtěli zabíti. Srovn. ještě: když by kto *vhonil* zloděje na cestě, tehdy, což jest pod ním a na ňem, to jmá jemu ... dáno býti PrávSoběsl. 94, a chods. *uhonit* = dohoniti Kubín Lidoml. 241.

Uprositi znamenalo původně „vyprositi (co) od koho“; viz v § 56. A srovn. ještě tyto příklady: V EvVíd. nabízí Herodes „dceři té Herodiadis: Proš na mně, co chceš, dám tobě.“ A ona se ptá matky: „Co *vproſſy*?“ (= Mar. 6, 24). V EvBen. se vypravuje o narození syna Zachariášova a že sousedé nechtěli, aby se jmenoval Jan, jak si přála matka. A tu otec „*vproſſyw* list napísa a řka..“ (= Luk. 1, 64). Je zřejmé, že tu nejde o uprošení v dnešním významě. V obou případech je vynechán předložkový výraz *ot koho*.

Ubiti mívalo význam dnešního *nabíti komu, pošramotiti*: (Nikodemovi) vše sbožie pobrali (židé) a velmi jej ubili Pass. 399.

U sloves s předponou *u* ve významě „zničiti, usmrtiti" stává příslovečné určení *do smrti, na smrt:*

hadové čarodějníka až do smrti *u∫czypachu* Pass. 349; (pohani) svatého Apolinářiše postihše na smrt jeho *u:bili* tamt. 346; oheň zpod pánve planuv toho kněžě do smrti *u:palyl* PasKlem. $209^{a}{}_{2}$; již do smrti *v∫trzielen* jest od nich (svatokupců) Kristus ChelčP. 28^{a}; člověk muož k ňemu (lvu) střieleti, že jej do smrti *v∫trziele* Mill. 86^{a}; káži tě až do smrti bíti a *vmr∫kati* Ezop. 18^{a}; že jsú jej do smrti *v∫∫tipawali* ChelčP. 166^{b}.

Z toho lze souditi, že ony zvláštní významy složek s předponou *u* vyplývaly původně ze souvislosti a z jistých bližších určení a že teprve časem zobecněly a začalo se jich užívati také tehdy, když se ona bližší určení vynechávala.

§ 128. Vedle původního významu v *otočiti, obrátiti, oplésti, omýti* a prostě vidového v *oněměti, omrzeti* a j. má předpona *o* u některých sloves význam, který dobře vyciťujeme z *l*-ového participia *otrlý* = „kdo se již dosti otřel a je proti tření dalšímu otužilý" (Zubatý ve Sborn. fil. V, 17). V jazyce starším bylo v tomto významě také *otřělý:* k tomu břemenu musí dobře otrzely býti ChelčP. 63^{a}. Dále uvádí Zubatý: *otlučené dítě*, t. j. „necitelné vůči bití"; z Raise XV, 97: člověk už na tom světě musí být jako pařez *okopaný, otlučený* (= otužilý); stč. *ostyděti sě* „pozbýti studu, ostychu" a *ohroziti sě* = osměliti se, dodati si smělosti; *ostříleti, ostřílený*; val. *ohúkaný* (BartSlovn. 257).

Několik dokladů na *ostyděti sě* a *ohroziti sě:*

(Kateřina) chtiec v tom známost mieti, / což jiej (poustevník) pravil, to vzvěděti, / i vzprosi ho velmi míle / řkúc: již sě muši téj chvíle / tebe ovšem oſtydieti Kat 555; a tak i oſtydiew sě ukázalť sem, jakž moha, mluvě o tom, že skutek tělesný v manželství . . . byl by beze všeho hřiechu, . . . ale měl by v svój čas býti ŠtítMus. $24^{b}{}_{2}$; páni se tomu vzdivie, co jest to, zdali jest zázrak nějaký, vidúc láji ženskú, any volají jako bez smysla oſtydiewſſe sě Šach. $299^{b}{}_{2}$;

vše sě řěcká země vzhrozi (Alexandra); / však jedno sě ohrozy / město AlxV. 407; já sem sě o to ohrozyl, žádaje od tebe požehnánie Otc. B 93^{a}; muž, bolestnú nohu (lvovu) vida, ohrozyw se, k ňemu přijda, vyňem jehlu, prodě rány Baw. 46^{b} (doklad Zubatého l. c.); (hospodář chtěl otevříti schránku s listy) i strachoval sě; avšak ohrozyw sě i otevřel pušku GestBř. 46^{a}; (císař turecký) když jest chtěl preč zase domuov odtud (z ostrova Patmos) táhnúti, strhl se jest veliký vietr, že jest nesměl se o to ohrozyti ani pokusiti Lobk. 50^{a}; s prva hroznoj' sě o dobré činy ohrozyty a kakýs strach, zdali . . . Štít. ř. $126^{b}{}_{2}$.

Hledí sem i chods. *vohrozit se:* já huž se potom teký vohrozila a dělala sem to šecko Hruška Slovn. 108. Jinde se tento význam dochoval v *neohrožený* (Zubatý l. c.).

Vedle *ostyděti sě* je také *ostydnúti:* když tobě oftydlo vše dobré Kat. 3233; (žena) počne se po kúzléch ptáti, chtiec jinú muži svému ostuditi, sama bohu ostydne ŠtítE. 38, 34.

Podobný případ jako *otrlý* atd. je *obvolaný*: tak již ohlechl ten domácí lid obwolany, žeť se jeho nižádný nedovolá ChelčP. 11[a]. Má význam „voláním omámený" (Smetánka ve slovníčku k vydání ChelčP. na str. 29).

Dále sem náleží *oslyšěti*: odepříti, odpověděti, nechtíti učiniti, zbrániti se, oflyſſeti denegare, abschlagen, verhören Vus. 212.

§ 129. Některá slovesa s předponou *vy* znamenají „dosáhnouti čeho dějem, jejž vyjadřuje sloveso". Ku př.:

vyhroziti = hrozbami vymoci: (lahodnou řečí) dosáhnú (zlí lidé) jich (spravedlivých lidí) tajností, ješto by je nesnadno wyhrozyli na nich ChelčP. 264[b].

vychlubiti = chlubením nabýti, získati: (zákoník) s chlubú pyšnú najprve děkuje bohu, že nenie jako jiní lidé; protož jest nic dobrého newychlubil (na bohu), ale novými hřiechy se obtiežil ChelčP. 212[a].

vynutiti vystihuje VelQuadr. 916: mocí vydříti, mocí obdržeti.

Podobný význam mají slovesa *vylstiti, vylichviti, vyklamati, vypochlebovati:*

ktož (chleba) wylichwy, wylſty, wyklama, wypochlebuge ŠtítSáz. $26^{a}{}_{1}$; že by (ty) měl jím (lakomstvím) srdce uvázané, dobýval, držal bezpřemně cizieho, wylſtil, wyklamal neb mocí dosáhl mimo pravdu ŠtítBud. 81.

§ 130. Zatemňování původního významu předpony má vedle zeslabení na význam prostě vidový ještě další stupeň; je to úplná ztráta vědomí o významě předpony, takže se složené sloveso — někdy i s několika předponami — pociťuje jako nesložené. Tak je se slovesy *oděti, odíti, odívati se, ohaviti, opatřiti, osobiti,* stč. *otaviti sě* (§ 191, 199), *utéci, utíkati, soužiti, zdáti se, zdvihnouti, snídati,* stč. *stesknúti si* (§ 131), *stýskati si, slíbiti, obouti, zouti,* stč. *vščieviti, vščěvovati* (§ 131), *vzdáti* (srovn. dále), *vzíti, zpívati* (stč. také *spievati*), *doufati, zoufati,* stč. *snábděti* (§ 174) a j.

Ztráta vědomí o složenosti se projevuje několikerým způsobem. Tak složky typu *ohaviti,* původně dokonavé, staly se časem nedokonavými, takže se dokonavost musí vyjadřovati novou předponou, *z* (*ohaviti*) atpod. Srovn. § 193 sl.

Podobný případ je *zpievati, spievati.* Když se přestalo pociťovati jako sloveso složené a když mimo to nabylo vidu nedokonavého (§ 231), vznikla opakováním vidové předpony nová složka *(v)zezpievati:* wzezpiewagîu cantabo ŽKlem. 143, 9; wzezpîewagîu t. 12, 6; wzezpiewayu tobě ŽWittb. 107, 4; chvály náše wzezpiewamy cantabimus t. Ezech. 20; slavík letě od ňeho (střelce) sladce wzezpyewal GestKlem. 184; kak zezpiewamy piesen ŽKlem. 136, 4; tehdy zezpiewa Mojžieš a synové izrahelšší tuto piesen Bibl. A Ex. 15, 1.

Některé složky zůstávají sice dokonavými, ale spojují se s novou předponou, a to prostě vidovou: *otaviti sě* (§ 199) — *zotaviti sě*; *stesknúti, zatesknúti (si)* (§ 131) — *zastesknúti si*; *považiti sě* (§ 59) — *opovážiti sě*;

shověti: pakli dieš, ež jest (Kateřina) učena, / múdra, dobře urozena, / bohata, tomu já fhowiem Kat. 793; srovn. ještě v § 97 — novočes. *poshověti*, s významem však již pošinutým;

vzbuditi (koho) k čemu (§ 99) — novočes. *povzbuditi*;

zbýti čeho (§ 69) — *pozbyti:* kak jsi smysla pozbyl PassKlem. $173^{a}{}_{2}$; již jich (hříchů) pozbyw Štít. ř. $254^{a}{}_{1}$; novočes. *pozbýti* s významem poněkud odlišným;

(v)zdvihnúti — *po(v)zdvihnúti:* nahoru pozdwihl Mat. 18^{b}; puozdwih hrdla chodíš tamt. 381^{a}; to jest nás powzdwihlo ŠtítBud. 135;

klads. *uslíbit* = slíbiti: uslíbili, že jeden druhýho nevopustí Kubín Lidoml. 242;

klads. *uspiknout se* = spiknouti se: aš jednou f tejch horách tři sta lupičů se uspiklo Kubín Lidoml. 243;

laš. *upojať si:* upojali si, že zitra pujdu BartSlovn. 465;

laš. *ustvořit* = udělati, vyvésti: ti synci cosi ustvoŕa BartSlovn. 468;

mor.-slc. a val. *upozvoliť sa* = svoliti k čemu: upozvolíl sa, že mi škodu nahradí BartSlovn. 465.

Tyto složky svědčí o snaze, zřetelně označiti dokonavost vidovou předponou. A poněvadž první vidová předpona úplně splynula ve vědomí jazykovém se slovesem, nebyla zřetelná, sáhl jazyk k předponě další. Složka uvedená na posledním místě, *upozvoliť sa*, svědčí o splynutí se slovesem předpon dvou, *z* a *po*.

Od dokonavých složek přešla nová předpona také ke složkám nedokonavým: *zotavovati se, opovažovati se*.

A jsou za třetí složená slovesa dokonavá i nedokonavá, přibírající novou předponu s významem plným. Ku př.:

vščieviti, vščěvovati — navščieviti, navščěviti,[1]) *navščěvovati*.

umřieti ot čeho (§ 92), *otemřieti, otumřieti čeho* (§ 74).

zúti — szúti, zzúti: (sluhové Maxenciovi) obnaživše ji (Kateřinu) i fzuchu Kat. 3016; (císař) svú obuv fzuty kázal PassKlem. $199^{a}{}_{2}$; (sv. Václav) tomu (panošovi) škorně fzugye utieráše DalC. 51^{a}; (Betsabe) zzuvši tělesné střevíce s noh i zzula skrze to Davida z pravdy ChelčKrof. 101; szug obuv z noh svých Ben. Ex. 3, B; každý sě szuge Mand. A $180^{a}{}_{1}$; ob. *vyzouti, sezouti*; mor. *zezouti* (hors. *zezot* a pod.); *vizuť* s ľavej nohi čižmu Czambel Reč 215.

zvléci (§ 57), *svléci — vyzvléci:* košul'u mu vyzl'ekli Kašík 142; z kože by ho vyzvliekol SlcPohl'. 14, 257; *vysvléci*: vyslíct, vyslíkni se Hošek Polnič. I, 95.

[1]) Krátká kvantita má bezpečné doklady: Nawštěwiti, Nawštíwiti, obé nezlé, Blah. 276; nawſſtěviti PrefPetr. 178(49).

vzdáti = odevzdati: (tři králové) otevřevše poklady své, wzdach(u) jemu dary EvZimn. $5^{a}{}_{2}$; (císař) mu (Přemyslovi) prsten wzda DalC. 132^{b}; (zboží) wzdáti neb odkázati dětem ArchČ. VI, 28 (z r. 1413); i žádný měštěnín nemóž svého zbožie wzdati PrávSoběsl. 72; (dům se zahradou) aby Janovi poctivě vzdal, jak jest tomu obyčej OlOrt. 11; vladař vladařství vzdal Lomnic. Vybr. rým. 27; vzdáti statek = odevzdati na Táborsku Zubatý v NŘ. I, 40; vzdáti se (město se vzdalo) — nč. *odevzdati*.

zvěstovati — vyzvěstovati: cěsty mé wyzwieſtowal sem i uslyšal jsi mne ŽWittb. 118, 26; zámutek mój k ňemu samému wizwieſtuyu tamt. 141, 3.

Tyto případy lze pochopiti jen tak, že první předpona ztratila svůj původní význam a splynula úplně se slovesem; aby význam, který tato první předpona měla, byl zřetelně vyjádřen, bylo potřebí nahraditi ji předponou druhou, buď touž, jako je první, nebo předponu jinou, ale významu stejného nebo podobného. *Otumřieti* má *ot* proto, že vyjadřuje lépe než *u* odlukový význam, jenž složce *umřieti* původně příslušel (§ 69). *Vzdáti* dostalo *ot* proto, že po splynutí *vz* se slovesem *dáti* nebyl dosti zřetelně vyjádřen význam odluky, vzdalování, které *vzdáti* mělo. *Vščieviti, vščěviti* (= *vz-čěviti*[1]) dostalo předponu *na*, protože *vz* a *na* bývají vedle sebe a *vz* ustupuje někdy předponě *na* (§ 54). V *zezouti* je opakována původní předpona *jьz*; ve *vyzouti* je *vy* místo *z*, jak bývá velmi často (§ 57). *Szúti* má *s* místo *z*, protože předpony (a předložky) *s*, *z* měly a mají význam velmi blízký (§ 112). *Vyzvléci* má *vy* místo *z* jako *vyzouti*. Dvojici *svléci—vysvléci* pochopíme připomenutou významovou podobností předpony *s* a *z*. Také *vyzvěstovati* má *vy* za *z*.

Hledí sem dále *doufati več, do čeho*, vzniklé z *ufati več, do čeho* (§ 53). *U* v *ufati* je předpona *vъ*, za niž vzniklo *u* před *p*-(*pъvati*); *ufati več* je tedy typ *otlúčiti ot čeho*, jako na př. *uvěřiti več*. Časem se však *ufati* pociťovalo jako nesložené, tedy jako typ *lúčiti ot čeho* a poněvadž se vedle sebe říkalo *lúčiti ot čeho* i *otlúčiti ot čeho*, k *ufati več, do čeho*, vzniklo *doufati več, do čeho*.

Že se původní význam předpony úplně setřel a že předpona splynula se slovesem, ukazují velmi zřetelně tyto složky:

mor. *nazouti, nazouvati* = obouti, obouvati, jehož se užívá zejména tehdy, když si obalíme důkladně nohu onucemi nebo ponožkami; ku př. v mor. nářečí hors.: nazoj se hudňe, je tam velké mrás.

zobľečce še Czambel Reč 235; (řezník) zobľik še tamt. 255.

šarkaň *zodzel* zo sebe šarkaňovu skuru t. 222.

zobul zoz ľevej nohi čižmu t. 254.

V těchto případech se spojují slovesa *zouti, obléci, odíti, oděti* a *obouti* s předponami, které mají jiný význam, ba docela opačný než první předpony *z* a *o*. To lze pochopiti jen tak, že se význam předpon *z* a *o* úplně setřel a že se složky *zouti* atd. pociťovaly jako slovesa nesložená.

[1]) Hujer v LF. 40 (1913), 281 sl.

Podobný vývoj shledáváme u *podvihnúti*, *pomoci* (*pomáhati*), *povědĕti* (*poviedati*, *-vědati*), *prodati* (*prodávati*), *utéci* (*utiekati*, *-těkati*), *vzdieti* a *vzkázati*.

Podvihnúti je *po-dvihnúti*. Říkalo se ku př. *podvihnúti* (*sě*) *nač*; je to typ *polúčiti ot sebe*. Poněvadž však *podvihnúti* nabylo povahy slovesa nesloženého, začalo se říkati také *vzpodvihnúti nač*, jako se k *lúčiti ot čeho* vyskýtalo *otlúčiti ot čeho:* Čechy sě na ně (Uhry) wzpodwyhu DalC. 89[v]; (tělo jest) na nebe zpoduíseno Kunh. 82. Srovn. i doklady bez vazby: wzpodwihli sú sě mocní ŽKlem. 58, 4; wzpodwihnu ruče moji tamt. 62, 5; neroďte wzpodwihnuti rohu vašeho tamt. 74, 6; wzpodwihniete sě tamt. 23, 7; když sě wzpodwihachu tamt. 72, 18. Kde předpona nesplývá se slovesem, není tento vývoj možný. Tak na př. nemáme *zapoprositi zač* vedle *poprositi zač*.

Pomoci vzniklo k původní vazbě *moci čeho* (§ 59) nebo k vazbě *moci ot, z čeho*; *pomoci ot, z čeho* je tedy typ *polúčiti ot čeho*. Ku př.: od toho jiej (ženě) inhed pomohla (sv. Hedvika) PassKlem. 226^{b}_{2}; rač mi již od nich (nepřátel) pomocy Rúd. 1868; anděli buoží z hřiecha pomahagy tamt. 215^{b}_{1}. Poněvadž se však *pomoci* (*ot, z čeho*) v jazykovém povědomí začalo chápati jako slovo nesložené, tedy jako typ *lúčiti ot čeho*, podle typu *otlúčiti ot čeho* vzniklo *otpomoci ot čeho* a *zpomoci, spomoci z čeho* (§ 101).

Povědĕti, *poviedati* je složka slovesa *vědĕti*, která však nabyla jiného významu než prosté sloveso.[1]) Proto se však spojení s *po* tak ustálilo, že *povědĕti* nabylo povahy slovesa nesloženého. Je-li třeba nového bližšího určení, třeba nové předpony připojovati k *povědĕti*, nikoli k *vědĕti: napovědĕti, odpovědĕti, zapovědĕti*, staročes. *vzpovědĕti, vzpoviedati* (*sě*). Ani tento postup nevidíme tam, kde se předpona zřetelně rozlišuje od slovesa; tak na př. neříkáme *napopsati*, nýbrž *napsati*.

Říkáme-li *od-, vy-, za-prodati*, t. j. spojujeme-li novou předponu se složkou *prodati*, nikoli s nesloženým *dáti*, je z toho rovněž patrné, že *prodati* je našemu jazykovému cítění slovesem nesloženým. Podobně je s *utéci*, *utíkati*, jak ukazují složky *roz-utéci*, *-utíkati se*, *na-utíkati se*. Při tom je zajímavé, že zde vývoj nepokročil tak daleko jako při *ufati* a *pomoci*, t. j. k vytvoření typu *odloučiti od čeho*. Podle *doufati več, do čeho*, *otpomoci ot čeho* a *zpomoci z čeho*, vzniklých z *ufati* a *pomoci*, k *utéci*, *utíkati z čeho* čekali bychom *zutéci*, *zutíkati z čeho* nebo *vyutéci*, *vyutíkati*, jako je na př. *zouti se z čeho* a *vytáhnouti z čeho* (s *vy-* místo *z-*). Složka *zutíkati* sice v jazyce je, ale jako výraz pro t. zv. distributivnost. Srovn. v § 153. Vznikla jinak než na př. *otpomoci ot čeho* z *pomoci ot čeho*. Proto neříkáme, že někdo *z domu zutekl*, nýbrž jen *utekl*. *Zutéci* a *zutíkati z čeho* by byl protějšek k staročes. *vytiekati* (*z čeho*): odtud (od skály) sám wytiekage / mnoho jich zsekl i také zabil Baw. 157[a]; Tatařie, jenž jsú najbližší těch lidí, často wytiekagi na tu vlast temnú Mill. 126. Je tu vynechána vazba *z čeho* (*z domova* a pod.). V staré češtině bylo ještě prosté *téci* ve významě „utíkati" (§ 139), a proto k *téci*

[1]) O tom u Zubatého ve Sborn. fil. IV, 245.

z čeho mohlo vzniknouti *vytéci, vytiekati z čeho,* jako vzniklo na př. *vypásti z čeho* z *pásti z čeho* (§ 75). Mezi staročes. *vytiekati z čeho* a oním novočes. *zutéci z čeho* by byl takový poměr, jako je na př. mezi *zouti se z čeho* a *vyzouti se z čeho.*

Vzdieti nabylo rovněž povahy slovesa nesloženého, jak ukazuje složka *přěvzděti:* téj hořě Říp przyewzdyechu DalC. 6[a]; (otec můj) přezděl mi jméno svému jméno podobné Kar. 372[a]; (bůh) przewzdie jiej Eva ComestC. 45[b]$_2$.

Vzkázati mělo původně plný význam, jak ukazuje vazba *vzkázati na koho* (§ 103). Časem však nabylo významu prostě vidového a povahy slovesa nesloženého, proto se nová bližší určení připojovala k němu, nikoli k prostému *kázati.* Tak vzniklo *otevzkázati:* k tomu na listě vzkázaní odewzkazal jemu Ježíš PassKlem. 231[a]$_1$; když (dítě) naleznete, Otewzkazte mně tamt. 47[b]$_1$.

§ 131. Z toho, co bylo řečeno o vzniku a vývoji složených sloves, je tuším zřejmé, že původně bylo každé sloveso neodvozené jen prosté. O slovesích odvozených, iterativech a frekventativech, neplatí to veskrze. Srovn. v § 36, 40, 148. Tak bylo v době, kdy předpona byla ještě příslovcem. Ale také později, když se již příslovce stalo buď předponou nebo předložkou nebo tím i oním, kdy tedy již žily skutečné složky slovesné, vyskýtala se slovesa dále také jako prostá. To pozorujeme zřetelně v nejstarším jazyce. Je dosti málo sloves, která se vyskýtají jen ve složení již od nejstarší doby dějinné. Tak není ku př. doloženo prosté **čěviti, čieviti, čěvovati,* nýbrž jen *vščěviti, vščieviti, vščěvovati,* t. j. *čěviti* ve spojení s předponou *vz,* jehož *z* se spodobilo v *s* a pak v *š*. Ale i tato složka je již v starém jazyce vzácná, neboť ustupuje složce *navščěviti, navščieviti.* Znám tyto doklady na *vščieviti, vščěviti, vščěvovati:*

obyčěj je světa toho, / když bóh wſcziewi nejednoho / najdřév chudobú, slepotú / . . ., podlé cěst sě všudy zřiedie UmRajhr. 20; (syn boží) wſczieuoual tvého hubenstvie t. 300; co je člověk, že pomníš jeho, nebo syn člověčí, že wſſczewugeſſ jeho ŽPod. 8, 5 (ŽWittb. tamt. má: nawſcziewiſſ jeho; ŽKlem.: nawſſzciewuges ho).

Jiná taková slovesa jsou na př.:

**čieti, činati — počieti, začieti* a pod.; **pojiti — spojiti* (Zubatý ve Sborn. fil. II, 95, 96.); **pváti — ufati; *taviti sě — otaviti sě* (§ 199); **úti — obúti, zúti; *vřieti — zavřieti* atd.

Ale časem se pozoruje veliký úbytek prostých sloves, a to proto, že se přestávalo užívati vedle sebe všech tří složených typů a že mimo to ubývalo typu *lúčiti ot koho* a vítězil typ *otlúčiti ot koho.* Příklady nesložených sloves, která se časem vyskytují pravidlem jen ve složení s předponami, byly z části uvedeny, a to jako doklady typu *lúčiti ot koho* (§ 75). Další doklady jsou v § 134 (= slovesa jednodobá), v § 139 (= trvací), v § 144 (= opětovací) a v § 150 (= opakovací).

V tomto dějinném vývoji od užívání sloves jako prostých a složených k užívání jen ve složeninách pozorují se rozdíly chronologické, nářeční a

u téhož slovesa a v témž nářečí rozdíly podle významu. Chronologické rozdíly záležejí v tom, že se některá slovesa začínají vyskýtati jen ve složení dříve než druhá. Tak na př. prosté *tesknúti* je velmi vzácné již v nejstarším jazyce (§ 139) a ustupuje brzy složkám *stesknúti* a *zatesknúti* (*sobě*):

tu sě ſteſte čeledi jeho DalC. 5[a]; všickni viděchu (Ježíše) i ſteſku sobě EvZimn. 8[a]$_2$; že by snad ſteſklo jemu (králi) vše slyšeti (o šachové hře) Šach. 292[b]$_1$; všudy se vším ſteſkni sobě Krob. 5[a];

(císař) velmi sobě zateſkl Pass. 482; (Ježíš) sobě zateſſcze PassKlem. 75[b]$_2$; aby (muž) nezateſkl sobě FrantPr. 14[1].

Jiná slovesa prostá jsou v jazyce starším běžná; viz připomínané odkazy. Nářeční rozdíly záležejí pak hlavně v tom, že některá nářečí zachovávají nesložená slovesa, která v jiných nářečích jsou jen ve složení s předponami (§ 140, 146, 147). A rozdíly podle významu jsou takové, že v jednom významě bývá sloveso nesložené i složené, v druhém nebo druhých jen ve složení s předponami. Je ku př. *loučiti se s kým* vedle *rozloučiti se*, ale jen *od-, s-, vy-loučiti*; *téci* fluere v. *utéci* (mnoho vody uteče, uteklo a pod.), ale jen *utéci, utíkati*. Viz podrobněji na uvedených místech.

§ 132. A dále je z výkladu o vzniku a vývoji složenin patrné, jak se časem z různých příčin uvolňovala souvislost mezi předponou a předložkou, vzniklými z příslovce. Obě měly původně stejný význam, blíže určovati děj slovesný, zejména místně. Tento úkol zůstal předložce až do dnešní doby, ačkoli se někdy původní místní význam otřel. Jinak je s předponou. Viděli jsme, že se její původní význam velmi často úplně setřel; tak na př. v předponě *od-* složky *odpustiti* necítíme již odlukový význam zachovaný v předložce *od*. Zato však nabyla často předpona jiného významu, prostě vidového; v *poslati* nemá předpona *po* význam, který jí původně příslušel a který vyciťujeme z předložky (*jíti po cestě* a pod.). Tyto předpony vyjadřovaly dokonavost i tehdy, když měly ještě plný význam, a dokonavost vyjadřují také předpony, které si uchovaly plný význam dodnes. Původně však předpony tento úkol neměly, alespoň ne veskrze; teprve časem se ustálila dokonavost ve složení neodvozených sloves s předponami.

To znamená, že se předpony a předložky staly v mnohých případech nenáhlým vývojem dvěma samostatnými druhy slovními se zvláštními významy. Někde pak šel vývoj ještě dále: předpona se přestala cítiti jako zvláštní slovo vedle slovesa a úplně s ním splynula. Srovn. podobný vývoj u předložkových výrazů *vzhóru, vzbóh, naschvál(e), pomalu, pomálu* a j. Tam však, kde předložkový výraz zůstává v těsné souvislosti se slovesem (*odloučiti se od koho, dovésti do čeho, přistoupiti ke komu*), je toto splynutí předložky se jménem v jeden výraz velmi vzácné; hledí sem ku př. *(v)zdvihnouti vzhůru* (*co*). Předpony splývají však se slovesem mnohem častěji.

Tím, že se vyjadřování bližšího určení děje přesunulo časem hlavně na předložku, vysvětlíme si vznik typu *polúčiti ot koho*; jazyku stačilo vyjádřiti

odlukový význam jen předložkou, předložkovým výrazem, nikoli také předponou, a proto použil předpony jen jako prostředku k označení dokonavosti. Proto se vedle *otlúčiti ot koho* mohlo ujmouti také *polúčiti ot koho*, a to obdobou podle případů typu *poslati po koho*, kde *po* ztratilo původní význam hmotný a kde mu zůstal jen význam prostě vidový. Ztrátou těsné souvislosti mezi předponou a předložkou, předložkovým výrazem vysvětlují se také některé změny ve vazbách. Srovn. v § 91.

II. ČÁST ZVLÁŠTNÍ.

A. Slovesa s jednou předponou.

1. Jednodobá slovesa.

§ 133. Jednodobá slovesa zůstávají ve složení s předponami dokonavá: *dáti — rozdati, vydati; chopiti se — uchopiti se, pochopiti; pustiti — vypustiti, zapustiti; střeliti — postřeliti, vystřeliti, zastřeliti; títi* (*tnouti*) *— roztíti* (*roztnouti*), *utíti* (*utnouti*).

Snad čekáme, že mezi složeninami jednodobých sloves nebudou složky s předponami prostě vidovými. Jsou však: *pochopiti, uchopiti, vzdvihnouti* a j. Víme, proč: původně měly předpony prostě vidové význam plný, hmotný. Tak mělo na př. *u* v staročes. *udati* původně význam odlukový (§ 70).

I jiným vývojem dostalo sloveso jednodobé vidovou předponu; na př. staročes. *povážiti sě* vedle *vážiti sě čeho* (§ 59).

Někdy nedovedeme dobře říci, proč má jednodobé sloveso vidovou předponu. Na př. laš. *povrátiť se* = vrátiti se (BartD. II, 322). Nebo *uvrátit* (předané peníze), které má Bartoš ve Slovn. 470 od Vychodila z Želechovic na Zlínsku. Snad mělo toto *uvrátiti* původně odlukový význam jako na př. klads. *uvážit* „navážiti" (§ 70). S tím se shoduje okolnost, že bylo již v jazyce starém: k svému zraku *uwraczen* budeš PassKlem. $149^{a}{}_{1}$.

Dále sem hledí novočes. *pochopiti* za starší *chopiti* (§ 134). Je podobno pravdě, že *pochopiti* vzniklo z vazby *chopiti* (*čso*) *po čem*; srovn. *rozuměti po čem* (§ 92).

§ 134. Rozmanitým vývojem, o němž byla právě řeč, a dále vývojem složených typů (§ 74 a násl.) se stalo, že některá jednodobá slovesa, která se ještě v dějinné době vyskýtala buď ve složení nebo jako prostá, jsou dnes jen složená. Ku př.:

dáti: nenie nalezen, jenžto by sě vrátil a dal chválu buohu EvBen. Luk. 17, 18 (24); kto by dal chválu bohu EvSeitst. 146^{b} = Luk. 17, 18; Dayte chválu vašemu vykupiteli Mat. 378^{a} — *vzdáti*.

hodnúti: doklad u Gebauera ve Slovn. I, 447 — nč. *uhodnouti*.

chopiti: Držeti panenstvo jest rada vyššieho dóstojenstvie. A o tom jest řečeno: ktož móž chopití, chop ŠtítMus. 140^{b}_{2}; když někdo někoho slyše a slov jeho nemoha cele chopiti omýlí se Blah. 120; kratičce toliko některých věcí navrhu tomu, kdož i může chopiti i sobě sám to dále rozložiti tamt. 346; což se rozumem a vtipem chopiti ani stihnauti nemuže VelQuadr. 1305 — *pochopiti.*

chvátiti (sě): doklady v § 178 — *uchvátiti.*

jieti, jieti sě: nic bludnějšieho nenie, než tu drzost v srdci jmieti, ktož chce vše rozumem gyety PassKlem. 98^{a}_{2}; kdyžto jsú stvořeny planety, tehdy jest měsiec yal mnoho vody a země a proto nemá přirozenie světlosti LucidF. 138^{b}; muož se kto giti statku ChelčP. 261^{a} — *pojmouti, ujmouti se.*

kročiti: doklady v § 75 — *vkročiti.*

stihnúti: žádný jazyk toho vypraviti nemóž ... ani který rozum ſtihnuti Kruml. 447^{a}; by vplně lidé, co jest (bůh), ſtihnuti mohli ŠtítBud. 8; což se rozumem a vtipem chopiti, ſtihnauti nemůže VelQuadr. 1305. — *postihnouti.*

vážiti sě (čeho): (Xerxes) vida tak súženu pravdu smrti sě wazil Šach. 291^{b}_{2}; Tu sme sě radili, co bychom měli učiniti. Jedni sě veléchu za sě vrátiti, druzí vecechu: My nemáme na boží milosti zúfati a ważme sě toho s nábožeństvím a s čistú myslí Mand. A 217^{a}_{1}; (páni milostiví) sú stáli statečně podlé pravdy, váživše sě všie hanby HusLis. z Kostn. 140; poslové královi všech sě zlých příhod waziwſſe s velikú prací přijeli jsú Mill. 8 — *odvážiti se.*

Složená slovesa se vyskýtala vedle prostých již v jazyce starším. Tak bylo již

vzdáti (chválu): wzdachu chválu hospodinu Otc. B 28^{a}; wzdaduce chválu tamt. 96^{b} a tak pravidlem.

pohodnúti: doklady v § 96.

pochopiti, uchopiti: což móž pochopyty z božieho daru rozumem Štít. ř. 151^{a}_{2}; doklady na *uchopiti* v § 119.

postihnúti, ustihnúti (= pochopiti): vicher, ješto domy vnáhle boří (= člověk převrácený), nepoſtihne toho zákona ChelčP. 106^{a} (srovn. u Smetánky ve slovníčku k vydání na str. 41);

aby nikdy téj věci nesahal, jenž nemož rozumem lidským vſtyzeno býti GestKlem. 184.

považiti sě (§ 59) a *otvážiti sě* (§ 63).

Někdy nářečí zachovala nesložená slovesa. Hledí sem:

laš. *dvihnuť* BartD. I, 111.

hodit v Plané n. L. za naše *uhoditi* (§ 77).

kročiti v různých nářečích (§ 179) = vkročiti, pokročiti, vykročiti.

čes. *lítnout* = sletěti, vyletěti.

pustit v kladš. (§ 58) = popustiti, odstoupiti.

střelit v mor. nářečí hors.: střelil sem zajíca = zastřelil.

tknouti se = dotknouti se (§ 163).

2. Trvací slovesa.

§ 135. Trvací slovesa jsou v dějinné době ve složení s jednou předponou zpravidla dokonavá: *doberu, napíši, odnesu, odženu, pohladím, rozdělám, vřítím se, vylezu, vypiji, zbudím, zvím, zavedu, zanesu* atd.

Dosti malá část durativ je nedokonavá: *náležeti, ohyzditi, osobiti si, příslušeti, soužiti, zdáti se, záležeti, záviděti,* staroč̌es. *pokojiti, pořieditі, smysliti* a j.

Některá durativa se kolísají mezi nedokonavostí a dokonavostí; srovn. v § 167 a násl.[1])

Také v ostatních slovanských jazycích jsou durativa ve složení s jednou předponou zpravidla dokonavá. To se zdá nasvědčovati tomu, že dokonavost je původu praslovanského. Jsou však také některé složky nedokonavé typu *záležčti* ve všech slovanských jazycích: csl. *zaviděti, vъzležati, dostojati, prileżati, naležati, nadějati sę*; rus. *помнить, ненавидѣть, завистъ, надлежать*; pols. *pomnieć, nawidzieć, należeć*; hluž. *zawidžeć, zależeć,* dluž. *pomnješ*; srb. *zavidjeti, naležati, priležati*; slovins. *pomniti, zaviditi* a j. Srovn. Miklosich 312 a násl., Jagić 78, Meillet II, 36 a násl. I to ukazuje na původ praslovanský.

Přihlížíme-li k vývoji vidového systému, je podobno pravdě, že dokonavost složených durativ, kterou pozorujeme zpravidla v dobách dějinných, není od původu. Jako nesložená slovesa nebyla původně buď jen vidu dokonavého nebo jen nedokonavého a jako se u některých z nich obojí vid drží ještě v době dějinné, tak bylo i s durativy ve složení s předponou. Dokonavost veliké většiny jich ustálila se bezpochyby teprve časem, když jazyk začal s durativy spřahovati t. zv. slovesa odvozená, jimž přidělil úkol nedokonavých tvarů ve složení s předponami. Ustálila-li se dokonavost ve složení již v praslovanštině, není zcela jisto, ač je pravidlem ve všech slovanských jazycích. Je známo, že stejné nebo podobné jevy nastávají často až v samostatném vývoji jednotlivých slovans. jazyků. Je tedy možné, že dokonavost složených durativ sahá do praslovanštiny svými začátky a že se tento vývoj dokonal až v samostatném vývoji jednotlivých slovans. jazyků. Nedokonavé složky typu **zaležati* jsou bez pochyby zbytky z dob, kdy složená durativa nebyla zpravidla ještě dokonavá. Když se pak začala ustalovati dokonavost, ony složky se tomuto vývoji vymkly, protože se bezpochyby pro přenesený význam přestala cítiti etymologická souvislost jejich s nesloženými slovesy **ležati* atd. a protože se přestala pociťovati jako složená.

Snad také kolísání některých složených sloves mezi dokonavostí a nedokonavostí ještě v české době dějinné má příčinu ve vývoji, o němž byla řeč; na př. u sloves *nadieti sě, snábděti, nástáti, pohrzěti, vzhrzěti, pohaněti, pořieditі* a j. Časem se zpravidla ustálil u těchto sloves vid jeden: *pořídіti, pokořiti* = dokon. — *zdáti se* = nedokon.

[1]) Tam jsou doklady také sloves, o nichž bude řeč dále.

§ 136. Složky *ohaviti, ohyzditi, osobiti* a *soužiti* jsou dnes nedokonavé, v starším jazyce byly však dokonavé. Zde jde o zřetelnou změnu vidovou v době dějinné. Také *pitvořiti* z *přitvořiti* (Zubatý ve Sborn. fil. II, 92) sem hledí. V staré češ. bylo *přitvořiti* dokonavé (§ 196). Z dokladů samých — poněvadž je jich málo — nebylo by lze ještě souditi, že dnešní nedokonavé *pitvořiti* vzniklo v době dějinné z dokonavého *přitvořiti* (*pitvořiti*), ale vidíme-li, že dokonavé je csl. *pritvoriti* a rus. *притворить*, je velmi podobno pravdě, že dnešní nedokonavost je až z pozdější doby dějinné. A to platí bez pochyby také o nedokonavém slc. *poznať* a *pomstiť*.

Příčinou této změny vidové byla asi okolnost, že se ona slovesa přestala cítiti jako složená. U složky *soužiti* vidíme to z okolnosti, že mezi *s* a *ou* není „ráz". Tím se odlišuje od ob. *s'oužit* (rukávy a pod.) (Zubatý ve Sborn. fil. V, 60), které je etymologicky totožné se *súžiti*, *soužiti* a které v jazykovém povědomí vystupuje jako sloveso složené. Tento zvláštní vývoj byl způsoben významem: *súžiti* mělo původně vedle významu „trápiti" také význam „zúžiti, s'oužit". Časem se rozštěpilo na slovesa dvě a v přeneseném významě „trápiti" nabylo povahy slovesa nesloženého. *Pitvořiti* ztratilo povahu slovesa složeného po disimilaci předpony *při* v *pi*, jíž se zatemnila souvislost jak se slovesem *tvořiti*, tak se složkami jiných sloves, majících nedisimilovanou předponu *při*. Slovesa *ohaviti, ohyzditi* a *osobiti* se přestala pociťovati za složená bez pochyby vlivem jmen *ohava, ohyzda* a *osoba*. Začaly se v nich spatřovati odvozeniny od těchto jmen, ač jsou to původem složeniny sloves **haviti, hyzditi* a *sobiti*. Srovn. v § 193, 194 a 199. Jméno *ohava* vzniklo sice z *hava* (z hawy Rožmb. 180) vlivem složky *ohaviti*, ale když již jméno *ohava* žilo, mohlo zase působiti na složku *ohaviti*. Vliv oněch podst. jmen na naše složky je velmi podoben pravdě; není bez pochyby náhodné, že se nedokonavými stávají jen složky s *o-*, *ohaviti, ohyzditi* a *osobiti*, nikoli také složky s jinými předponami, *uhaviti, usobiti, zhyzditi*. Srovn. předešlý odkaz. Na slc. *pomstiť* působilo jméno *pomsta*. Co je příčinou, že se zatemnilo vědomí o složenosti slc. složky *poznať*, není jasné.

§ 137. Zdá se, že také na některé nedokonavé složky uvedené v § 135 působila jména: *pohana* na *pohaněti, pokoj* na *pokojiti, pokora* na *pokořiti, dověra* na *dověřiti, naděje, náděje* na *nadieti sě, smysl* na *smysliti, nenávist* na *nenáviděti, závist* na *záviděti*. Tento vliv je možný také tam, kde je jméno odvozeno od slovesa, jako ku př. *naděje, náděje* od *nadieti sě, dověra* od *dověřiti*. Když již bylo vedle sebe *dověřiti* a *dověra* atd., mohlo jméno působiti na sloveso v tom smysle, že se sloveso začalo pociťovati za odvozeninu ze jména a tedy za sloveso nesložené.

Tento jmenný vliv je velmi podoben pravdě proto, že jím lze aspoň z části vysvětliti ještě jednu zvláštnost sloves typu *záležeti*. Je to dlouhá kvantita předpony. České předpony zpravidla délku nemají; slovesa typu *záležeti* jsou po této stránce proti ostatním slovesům výjimkou. To se zdá na-

svědčovati tomu, že jejich délka není od původu, nýbrž že vznikla místo krátkosti podle nějakého vzoru. Bylo by arciť možné se domnívati, že právě tato slovesa, která ztratila souvislost se složkami ostatními, zachovala starší a původnější stav. To by bylo možné u předpon *ná*, *pří* a *zá*, kde by šlo o zachování praslovans. délky. U předpony *dó* (*dověřiti*) šlo by však naopak o délku vzniklou z původní krátkosti. Nevadilo by, že bychom nedovedli říci, za jakých podmínek *dó* z *do* vzniklo, co způsobilo zdloužení *o* v *ó*. Je tu však jiná okolnost, která odporuje tomuto možnému výkladu délky u předpon *ná*, *pří*, *zá* a *dó*. Předpony byly kdysi slova samostatná, která netvořila se slovesem výdechovou jednotku jako dnes. Délka předpon **nā* atd. byla tedy v koncové slabice a mimo to v slabice otevřené, takže čekáme její zkrácení, které v takových případech již v praslovanštině nastávalo (*ženă* z původ. **ženā*, *ženy̆* z **ženȳ* atd.). Tento předpoklad potvrzují předložky, jejichž výdechová souvislost se jménem — třeba je na rozdíl od předpon nepíšeme se jménem dohromady — není rovněž od původu a které vůbec nemají délku. A potvrzují tento předpoklad také slova *a*, *i*, *či* a j. Tak si vysvětlíme rozdíl v kvantitě slovesných předpon a předložek ve výrazech předložkových (*na dubě*) na jedné straně a předložek tvořících první část složenin (*násep*) na druhé straně. Ve složeninách tvořily předložky od původu výdechovou jednotku se jménem a proto se původní délka předložek zachovávala nebo zkracovala a původní krátkost zachovávala nebo prodlužovala podle zákonů platících pro slabiky nekoncové, vnitřní. Tento rozdíl vidíme také po stránce hláskoslovné; původní **om* se změnilo v platnosti předložkové a předponové ve **vъ* (csl. *vъ době*, *vъsěsti*), ve jmenných složeninách však v *ǫ* (csl. *ǫdolьje*). Srovn. Zubatý, Prace linguisticzne 78.

Vzorem, podle něhož dlouhá kvantita předpon *ná* atd. vznikla, mohla býti jména, u nichž je délka pravidlem (*nález*, *přístup*, *západ* atd.). Někde byl vliv jmenný velmi blízký: jmen (*ne*)*návist* a *závist* na (*ne*)*náviděti* a *záviděti*. Odtud pak se mohla rozšířiti délka také k jiným slovesům, kde takový přímý vliv jmenný nebyl. Zubatý ve Sborn. fil. III, 229, 230 vykládá délku našich předpon napodobením nesložených sloves s kořennou délkou, jako jsou *máčěti*, *půščěti*, *házěti*, *míjěti*. Tento vliv byl možný proto, že se slovesa typu *náležěti* pociťovala za slovesa nesložená, a mohl působiti vedle vlivu jmenných složenin.

Dlouhá kvantita předpon je v některých případech zcela nepochybná; tak u novočes. sloves *náležeti*, *nenáviděti*, *příslušeti*, *příseděti* (*přísedící zems. výboru* a pod.) a *záležeti*. Podle zvyku dnešního předpokládáme ji také pro jazyk starší. A je také doložena:

věcí k jídlu náležegijcých Pref. 11 (Gebauer III 2², 287); plášť náležjcý pod náramník Br. Ex. 29, 5 (Gebauer tamt.); náležegjcých VelKal.² 76;

przýſluſſeti bude Ben. Lev. 7, 9; Přiſluſſij-li k nám Ezop 5ᵃ;

zaaležý Hrub. 2ᵃ₂; záležý tamt. 15ᵃ₁.

Podle sloves *náležěti* předpokládáme délku také u sloves, která se do nového jazyka nedochovala nebo která se dochovala jen dialekticky, *nástáti, náseděti, přídržěti sě, příležěti, přístáti, dóvěřiti*. A je také doložena:

na vajcích náſedíece Mus. B 105^{b}_{1};

przijlezegij Kříž. B 79^{a} (Gebauer tamt.); přieležie Chelč. Siet 51^{a}; przijležye-li (tito) k tobě Ben. Gen. 33, B; przielezie Mill. 47;

(města) se ho přjdržela VelKal.[2] 80; přijdržijce se Táborův tamt.[1] 130; (co manželství) se přjdrželo KomLab. 156; se . . . přiedržeti Chelč. Siet 34^{b};

přiestojie ChelčSiet 50^{b}; přiſtogíechu Mus. B 194^{a}_{2}; přiſtogjť Br. Žalt. 45, 10; přede všemi přjſtogjcými tamt. Gen. 45, 1; k přijſtogijcým řekl VelKal. 375;

ne dúwieryl Háj. 154^{b}; Čechům se nedůwěřil VelKal. 257; Dūwierzmež jse Prostopr. 25^{a}; jse neduwierzijte tamt. 49^{b}; srovn. i novočes. důvěřovati.

Délka předpony *-ná-* v *snábděti* je doložena ze staré doby u Štítného: ſnaabdij tvé duše Štít. ř. 186^{b}_{1}. Mají ji také novočes. dialektic. slovesa *snábdit* a *usnábit* (§ 174).

V týchž památkách se psává předpona také krátce:

kteříž by se ho . . . přidrželi VelKal. 251; kteréž se těch přidržegj tamt. 96;

mezi jinými ctnostmi biskupu przyležijcými Ben. 2^{a}_{1} (= předmluva); przileży Hrub. 3^{a}_{1}, 4^{b}_{1}; přileží i toto ještě znáti Blah. 185;

přiſluſſij Ezop 5^{a};

Přistojící accedens Blah. 199; přiſtogj KomLab. 105;

mor. *dovířat* (iterativum k *dověřiti*) BartSlovn. 9;

slc. *nastojiť*;

Snabdyelat sem Štít. ř. 154^{a}_{1}; snabdí (postavili snabditele; Snabditel, vigil, strážný) Blah. 175 [1]).

Je arciť dobře možné, že tu nejde veskrze o krátkou kvantitu, nýbrž o dlouhou, neoznačenou však. Alespoň o některých starších památkách je velmi podobno pravdě, že neoznačují délku vždy, zpravidla; na př. o Štít. ř. Ale na druhé straně lze se s právem domnívati, že se kvantita našich předpon nějakou dobu kolísala, než zobecněla délka.

§ 138. Při spojování durativ s předponami se pozoruje určitý usus, který bývá různý chronologicky a dialekticky.

Některá slovesa trvací se vyskýtají pravidlem s předponami: *-čísti* (ve významě »počítati«), *-dařiti, -krojiti, -kusiti, -pojiti, -příti, -rychliti, -smrtiti, -těliti, -svojiti, -vlastniti* atd. Máme jen složky *s(e)čísti, od(e)čísti, obdařiti, odkrojiti, vykrojiti, zakrojiti, zkusiti, napojiti, zapříti, urychliti, usmrtiti, vtěliti, přisvojiti si, osvojiti si, přivlastniti si* atd.

[1]) Tak ve vydání Hradilově a Jirečkově. Gebauer v H.ml. III 2², 291 píše proti vydání *snábdí* a Zubatý ve Sborn. fil. III, 226 se dovolává tohoto Gebauerova příkladu jako důkazu pro délku v *-ná-*.

Naopak užíváme některých sloves pravidlem jen jako prostých: *praviti* (= říkati), *příti se oč, kázati, míti, dbáti* (*oč*), *báti se, jednati* (*dobře, o čem*), *velebiti* (*koho*), *korunovati*. Někde je možné spojení s předponou *na*: napřeli se o to, nakázal se o tom, navelebil se ho, najednali jsme se o tom!

Bývají tu rozdíly podle významu. Tak máme: *ctíti rodiče*, ale *uctiti* (*uctívati*) *koho*; *loučiti se*, avšak jen *odloučiti, sloučiti, vyloučiti*; *příti se — odepříti, zapříti, popříti*; *ložit* (v kartách) — *položiti, přiložiti* atd.; *klnouti, klíti — proklíti něco*; *žíti* vivere — *užíti, zažíti, požíti*; *jistiti, že — pojistiti, zajistiti*; *vážiti si koho — považiti, uvážiti*; *tráviti svátky — otravovati koho*; *ten člověk se tratí — ztrácíme mnoho času*; atpod.

§ 130. V jazyce starším nalézáme často nesložená durativa tam, kde dnes vůbec nejsou nebo kde jsou jen v omezeném rozsahu, v určitých případech.

V § 75 byla již uvedena některá taková slovesa, na př. *chýliti sě, lúčiti*, za něž máme dnes *odchýliti, nachýliti, odloučiti, sloučiti* atd.

Jiné příklady jsou tyto:

bezpečiti, hraditi (= ohrazovati), *chovati* (= zachovávati), *kojiti* (= tišiti), *konati* (= dokonávati, končiti), *krásti koho* (= okrádati), *krojiti* (= krájeti), *mnieti* (= domnívati se), *mrtviti* (= umrtvovati), *lehčiti*; doklady v Gebauerově Slovn. I a II s. v.

Připojuji ještě tato slovesa:

čísti = počítati: Tu jest ovšěm maku mnoho, / ty nemóžeš czyíty toho AlxV. 1042; vytáhni vopasek a čti peníze Ezop 6^b; Do Konstantinapole od Dunajě jeli jsme tři neděle, než v počtu mil neviem, co jest, neb se již od Dunajě míle necztu Kab. 1; jiné doklady u Gebauera l. c. I, 180.

čstíti = uctívati: (hospodyně) poče násilně družku ctiti / řkúc: rač jiesti nebo píti Baw. 26^a.

hladiti = vy-, za-hlazovati: (sv. Tomáš) vždy králi k pravdě radil / a nevěru jemu hladil LegVít. 49^b; jiné doklady v § 75.

chromiti: (čarodějníci) jedem na sta (lidí) trávili, chromili HarPam. 37.

kryti sě = skrývati se: srovn. v § 58 a u Gebauera ve Slovn. II, 165.

křižovati: ti, ješto jej (Krista) krzyzowaly Brig. $28^b{}_1$; země sě třásla, aby se (Krista) krzizzugici ulekli Kruml. 60^b.

nietiti: (král kázal) svaté tělo (Christoforovo) na tu lavici přivázati a pod ním veliký oheň nietiti OpMus. 16^b; jejíž (hlavy) krása jako oheň niti / a jasnú se tváří svietí Baw. 41^a.

pieti sě nad koho = vypínati se: kdyby to bylo, (že by se rytíři vespolek ctili,) nepal by se druh nad druha Šach. $303^b{}_2$.

pojiti = napájeti: ten mě ščedře z svého lóna / krmil, pogyl i uzdravil Kat. 2686.

pozditi = otáleti: proč by tak, jakž jemu rozkázáno, učiniti puozdyl PassKlem. $162^{a}{}_{1}$.

přieti = zapírati: ciesař tiej řěči jě sě smieti, / což mnich mluvieše, jě sě przyety DalC. 45^{a}; kněžie tehdy musějí toho křívě přieti JakoubDial. $188^{a}{}_{1}$; ona (žena) pod přísahú przela jest GestBř. 131^{a}; když oni (židé) přeli a pravili, že o něm (kříži) nic nevědí PrefPetr. 107 (28); nelze jich (hříchů) na (posledním) súdě przieti Hrub. $38^{b}{}_{2}$.

puditi: (Plzněné) budú jako prvé božie slovo velebiti . . . a vlky hltavé od sebe puditi HusLis. z Pr. 102; (darové) od člověka sedm smrtedlných hřiechóv pudíe HusP. 195^{b}.

robiti = porobovati: vězte to páni, ješto svobodné vládyčstvo robyly přezříte aneb kněží Štít. uč. $86^{b}{}_{1}$.

sdraviti = uzdravovati: ten Matiáš mnohé zdrawíw / . . . posadil je u božiem lóně ApŠ. 1^{b} = v. 72.

silniti: tyto letkvaře (!) život velmi ſilnie Lék. B (ČMusFil. 5, 283); lék ſilni hlavu tamt. 184^{a} (tamt.).

skrovniti sě: čímž viece sě ſkrowny tělesná žádost Štít. ř. $109^{a}{}_{2}$.

sláti: (král) počě Albrechtovi lidí i střiebra ſlaty DalC. 160^{a}; (anděle) ſſele hospodin v službu ŠtítBud. 100 a tak často.

slepiti = oslepovati: toj' ten lestný ďábel, ježto ſlepij lidi Štít. ř. $85^{a}{}_{2}$; (ďábel) slúhy své ſlepij na duši ChelčP. 228^{b}.

smrtiti: (králové) to mohú učiniti skrze spravedlnost, to jest smrtiti [1]) Chelč. Siet 115^{b}.

šetřiti = vyšetřovati: V ten čas, když všel pán Ježíš do domu jednoho kniežete zákonničieho v sobotu, aby jedl chléb, a oni ſſetrzili jsú ho ChelčP. 235^{b}.

šířiti: (bylo řečeno) onomu lakomci, kterýž své stodoly ſſirzil Gest Klem. 187.

téci = utíkati, jíti [2]): sto jich pobitých odvlekú / a cisúc jich pod zed teku AlxH. 315; kdasi kuoň pyšný tečieſe Baw. 49^{a}; teď, já, místře, k tobě teku [195^{a}] / a duši na plecí vleku DivKlem.

tesknúti sobě = stýskati si: neteſkny sobě, / milá dievko Kat. 1595; nebeskéj radosti dojdi, / nic sobě neteſknucz tamt. 3424; (židé) vrtrali protiv bohu teſknuucz sobě ŠtítVyš. $21^{b}{}_{1}$; (když) rúcho nevinnosti mé, že těžce ztrháno naleznu, protož já hubený teſknu [3]) sobě, nevěda, co činiti Modl. A 24^{b}.

tlačiti = utlačovati: (král) sobě lidi tlačí a nízké . . . vyzdvihuje Žíd Sprav. 84.

---

[1]) Možná že tu jde o vid dokonavý; pak by *smrtiti* náleželo do § 134.

[2]) Srovn. i *poteku* = poběžím a pod.: jáť tam k ní (matce) poteku s tebú Baw. 36^{a}.

[3]) Zde jde spíše o vid dokonavý než nedokonavý. Také v obou dokladech z Kat. lze spatřovati vid dokonavý. Doklad ze ŠtítVyš. je však tuším zřejmě nedokonavý. Snad tedy bývalo *tesknúti* obojího vidu.

tratiti: trojím činem tratime milost boží OpMus. 117[a]; i vieru i čest i zbožie tratite Hilar. 46[b].

tráviti = otravovati: mniší, ješto svět trawij pochlebenstvím ChelčP. 14[a]; nemocný až k smrti trawen bude Lék. B 40[b]; (čarodějníci) jedem na sta lidí trávili, chromili HarPam. 37.

troskotati: třetí (řád v ústech „zvieřete propastného") roponí a troskocze až i kosti Štít. ř. 137[a]$_1$.

tvrditi = utvrzovati: jimiž (jistými věcmi) by sě twrdyla v nich (lidech) žádost dobrá Štít. uč. 100[a]$_1$.

vážiti = uvažovati: Ó, važte to, milé choti krále Krista tak oslavného HusLis. z Pr. 51; važte a znamenajte Solf. 107[a]; nehledíme na skonánie, ale toho se ihned chytíme, nevážiece, kterýto konec vezme ChelčKrof. 32.

věřiti = dávati na úvěr: žadnému šenkýři přes dva sudy piva věřiti se nemá ArchČ. 29, 246 (z r. 1649).

větčiti sě = zvětšovati: (hlíza) se wietczila Sal. 816.

výsiti, -šiti: (aby) skrzě to svatá viera sě wyšlyla PasKlem. 198[a]$_2$.

žíti = užívati: ziwu kozie mléko radši, / nad mateřino mi slazší Baw. 36[b].

živiti = dávati život a pod.: (dívky) jě vščcky (muže) zbichu, / i jednoho nezywychu DalČ.25[a]; hospodin zywy a mrtví ŽPod. Cant. Annae 6.

§ 140. V některých nářečích se zachovala prostá durativa, která v jiných nářečích jsou jen ve složení s předponami. Hledí sem na př.:

bráti se od koho: už še ber ode mňe CzambelReč 222; teraz še už ber ode mňe tamt. 223.

krýti = skrývati: Palko dobre pozur daval, dze zbujňik piščolku krije CzambelReč 314.

kuliti: jednou deset krejčích kulilo náprstek Hodura 93.

ložiti: łožił si při svážání drév takové hromady VlkKramp. 16.

mlknouti, naviti se: doklady v § 163 a 186.

příti se = vzpírati se, brániti se: přít se čemu KubínLidoml. 218.

sáknouti: hrnec sákne = propouští vodu Pazourek 94; slc. voda sa siakne.

svojiti si = osvojovati si: moja žena je švandra, ona si fšecko svojí (oravs.).

3. Iterativa.

§ 141. V dnešním jazyce jsou iterativa ve spojení s jednou předponou dílem nedokonavá: *dovážím, nahazuji, nadpisuji, odvozuji, pokládám, přináším, přemýšlím, vyháním, zatrhuji, zpouzím* a j., dílem dokonavá: *dosekám, nasázím, odházím, přisypu, překopám, vychytám, zadýchám, ztrhám* atd.

Nedokonavost a dokonavost je zpravidla v souvislosti s okolností, má-li jazyk jedno iterativum či několik, obyčejně jen dvě, a užívá-li se iterativa jen v složení s předponami či také jako prostého. Má-li jazyk

jen jedno iterativum, užívá ho zpravidla jen ve složení a s videm nedokonavým, (*při*)-*bližovati* (*se*), (*pro*)-*bouzeti* a j. Viz v § 36. Jsou-li vedle sebe dvě iterativa, užívá se jednoho jako prostého a mimo to také ve složení s videm dokonavým, druhého pak jen ve složení a s videm nedokonavým, ku př. *nositi — odnositi: od-nášeti, kousati — rozkousati: roz-kusovati.* Jiné příklady v § 37.

V starším jazyce bylo poněkud jinak. Iterativa *honiti, choditi, nositi, voditi* a *voziti* byla zpravidla nedokonavá. Jsou již v starším jazyce doklady vidu dokonavého, ale nejsou tak časté jako doklady vidu nedokonavého, a v nejstarších památkách jde zpravidla o vid nedokonavý. Srovn. v § 206 a násl. Lze tedy s velikou podobností pravdě mluviti o změně vidu. Na východním území zůstala tato slovesa nedokonavými.

I některá jiná iterativa, která jsou dnes v složení dokonavá, byla v starším jazyce nedokonavá; na př. *hryzati, kárati, kúkati, pukati, sázěti, sěkati, strkati, stříhati, tahati* (*táhati*). Nemám však tolik dokladů, abych mohl říci, že byla jen nedokonavá. Zdá se, že se kolísala mezi oběma vidy, jako se kolísalo *házěti, metati, sědati, trhati* a jako se kolísají *házeti, trhati* a j. ještě dnes.

Bylo by možné se domnívati, že také tato slovesa byla jako *honiti* atd. ve složení s předponami nedokonavá, časem že však nastalo kolísání, jehož výsledkem je dnešní zvyk. Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami by byl jen časový; iterativa typu *honiti* by byla zachovala původní nedokonavost déle než iterativa typu *házeti*. Pro původní nedokonavost iterativ také této druhé skupiny bylo by se lze dovolávati zejména okolnosti, že u některých z nich v starším jazyce byla nedokonavost ve větší míře než dnes. Pak by bylo možné souditi, že iterativa byla původně ve složení s jednou předponou veskrze nedokonavá. To by se shodovalo s okolností, že složená iterativa jsou hlavně nedokonavé tvary k dokonavým slovesům neodvozeným. Ale vidíme-li, že vedle sebe bývá iterativ několik, že iterativa vznikala v různých dobách a že některá t. zv. iterativa nejsou svým původem deverbativa k slovesům neodvozeným, je dobře možné, že také dokonavost některých složených iterativ je původu starobylého.

§ 142. Dvojí vid složených iterativ bývá spojen s dvojí kvantitou kořenné slabiky, a to s krátkostí dokonavost, s délkou nedokonavost. Takové dvojice jsou:

-běhati a *-bíhati:* co jsem se tam naběhal, uběhati se, vyběhati si něco — od-, po-, roz-, s-, u-, vy-, za-bíhati (se); —

-sypati a *sýpati:* na-, od-, po-, roz-, se-, u-, vy-, za-sypati — na-, roz-, u-, vy-, za-sýpati.

V nářečích shledáváme ještě jiné příklady:

-padati a *-pádati:* dopadá (= dokon.) — dopádá (= nedokon.) BartD. I, 156; —

valaš. *-strkati* a *-stŕkati:* na ostatní hřádky sa nasadiło trochu řepy, aby było kozám co ulúpiť k dójeňú, a mezi ňu sa nastrkało sałátu Vlk

Kramp. 6 — (stařík Janíků) kúřil ze žebra a tak to z kútka do kútka postŕkál jazykem U Kŕúp. 139; vystŕkať = vystrkovati BartSlovn. 509; — *-trhati* a *-tŕhati:* tá kobylenka ně tak bystro skákała, až ně z ječmenných plev štraňky ztrhała VlkKramp. 77; slc. vytrhať — tož ten (Hovadík) sa uhaňbił, už ani neutŕhál a boty kúpił Na schodě XIII, 417; val. potŕhajú = zvoní umíráčkem BartSlovn. 320; val. zatŕhať = zatrhovati tamt. 532; slc. odtŕhať a pod.

V ČasModFil. III, 295 jsem vyslovil mínění, že onen jistý poměr mezi kvantitou a videm u sloves typu *sypati — sýpati* není od původu, nýbrž že vznikl až časem využitím dvojí kvantity v kořeni. N. van Wijk pronesl v KZ. 49 (1919), 84 sl. domněnku, že náš typ je praslovanský. Tak soudil již Uljanov II, 150. Wijk ukazuje na dvojice: r. *набѣгать* = dokon. — *набѣга́ть* = nedokon., srb. *огледати* = dokon. — *огле́дати* = nedokon. a j., a soudí, že r. *набѣгать* a srb. *огледати* odpovídá č. typu *naběhati* (*se*), t. j. tvarům s krátkou kvantitou a s videm dokon., r. *набѣга́ть* a s. *огле́дати* pak českému *vybíhati* atd., t. j. tvarům s délkou a s videm nedokonavým. Dále ukazuje Wijk, že se iterativa, která se skládají s předponami ve složky dokonavé, vyskytají také jako prostá: r. *бѣгать*, srb. *гле̏дати*, č. *běhati* atd., kdežto typ **běgáti* (s přízvukem na třídním znaku) že je již od dob praslovanských jen ve složeninách, t. j. že vznikl jako nedokonavý protějšek přímo k složeným dokonavým slovesům neodvozeným (**naběžati*). Podle Wijka byl původně poměr obou typů tento: V praslovanštině měla iterativa typu **běgati* tažený přízvuk na kořenné samohlásce, ten se však změnil v ražený. Ve složení s předponami se tažený přízvuk zachoval a pak se podle Saussurova zákona pošinul na třídní znak, takže vzniklo **naběgáti*; typ **naběgati* je podle W. „wohl jünger" (87, 6. pozn.).

Wijkova domněnka je na pohled přesvědčivá, ale rozbíráme-li ji, narážíme na mnohé obtíže, jichž si je vědom sám původce. Podle Wijka je složený typ **naběgáti* starší než *naběgati*. Jak se však mohla zachovati u něho tažená intonace, když **běgati* změnilo původní intonaci taženou v raženou? Bylo by se třeba domnívati, že se tažená intonace změnila v raženou teprve časem, ale Wijk nic o tom nepraví. Složeniny typu **naběgati* vznikly později než **naběgáti*, tedy v době, kdy bylo již **běgati* s přízvukem raženým. Poněvadž přízvuk zůstal v typě **naběgati* na kořeni, je z toho viděti, že předpona neměnila intonaci raženou v taženou, sice by se byl přízvuk pošinul podle zákona Saussurova na třídní znak *-a-*. Proč však *na* tentokrát intonaci neměnilo? Snad by to bylo lze vyložiti tak, že v různých dobách nepůsobila předpona na přízvuk stejně.

Je tu však další námitka. U mnohých iterativ je dvojí kvantita, není však s ní spojen různý vid. Takové dvojice jsou:

-bierati a *-běrati:* sbírati atd. us. ob. — (Libuše kázala) zlato z ní (hlíny) vyběrati Háj. 12^{b}; slc. sberať, vyberať atd.

-chýtati a *chytati:* — podchýtám = chápu BartD. I, 156; uchýtám tamt.; uchýtat sa o neco = předstihovati se v chytání Folprecht Slovn. 21 — ob. chytati, na-, s-, vy-chytati.

(-)*dvíhati* a *-dvihati:* wyzdwijhage Ben. Ex. 29, 26; wyzdwijhati Hrub. $39^{a}{}_{1}$; wyzdwijhagij tamt. $57^{b}{}_{1}$; zdvíhat Hošek Polens. 18; slc. dvíhať — Pozdwihám ruky své Ben. Gen. 14, 22; pozdwihati Háj 1^{a}; rukú svých pozdvihajíce tamt. 29^{a}.

dýchati a *-dychati:* dýchati, nadýchati se us. ob.; vzdýcham DušekHlásk. III, 34; wzdaychanye ŽKlem. 11, 6 [1]); těžce zdeycháſs Ezop 112^{a}; těžce zdeychal tamt.; takové zdeychánij tamt. — vzdychati us. ob.

-kládati a *-kladati:* na-, s-kládati atd. us. ob.— slc. za-, vy-kladať atd.

-mietati a *metati, -mětati:* vymítat komín, smítala to peroutkou Dušek Hlásk. II, 19 — metati, vymetati, zametati us. ob.; smětat, vymětat Hošek Polnic. 13; mor. hors. vudmňetat (= odmetati), vemnětat, zamňetat; val. domětať = domlouvati: matka céři domětała, aby nepłakała Na schodě XI, 482, nesuš (= netrap) ňa s tým, Rozínko, domětál (Vlk) Vlk Kramp. 105; zlins. namětá mu = dostává strach BartSlovn. 220, začál s ním namětat = zatáčeti tamt.

pádati a *padati*: co ho napáda, jak to dopáda, vypáda jako mandel slámy Kubín Lidoml. 50; jihoč. pádam Dušek Hlásk. III, 34; co vás napádá na Českotřebovsku Tykač v ČL. X, 60; slc. upádať (častěji upadať); (vody,) kteréž do moře wpádagij Ezop 16^{b} — padati, odpadati, spadati atd. us. ob.

-piekati a *-pěkati,- pekati:* vypíkati atd. us. ob. — napěká mo BartD. II, 160 (han.); napěká mu = tlí mu, je mu úzko BartSlovn. 221 (val.); napekat koho = snažně žádati, naléhati na koho tamt. (na Podluží).

-pierati a *-pěrati:* zapírati, odpírati atd. us. ob. — Zapěrati, zapírati, Blah. 276.

sáhati a *sahati:* ſáhal KomLab. 68; slc. siahať; v jiných nářečích síhati, sihati (§ 147) — sahati us. ob.

siekati a *sěkati:* polnic. síkal sem = sekal HošekPolnic. 20 — sekati, vysekati atd. us. ob.

-střiehati a *-střěhati:* ostříhati, vystříhati se atd. us. ob. — Wystřehati, Wystříhati lépe Blah. 276; jich (hříchů) se wyſtřehati Boj Štokh. 8^{a} (rozlišuje se zde *e* a *ie*, jako rozlišujeme v transkripci staročes. památek).

táhati a *tahati:* kteříž se o ně (břímě) táhali KomLab. 14; táhagjc tamt. 67; natáhal hlavu Dušek Kmen. 54; mor. hors. táhat; natáhám sa Kašík 33; táhaní Folprecht I, 19; slc. tiahať — tahati, odtahati, roztahati us. ob.; slc. ťahať a pod.

tiekati a *těkati, tekati:* tíkati na Táborsku (§ 146); utíkati us. ob. — (Čechové) počali utěkati Háj. 35^{b}; (služebníci) počali utěkati tamt. 25^{b}; wytěká

[1]) *-a-* v *-ay-* vyškrábáno; srovn. v Paterově vydání na str. 34, pozn. 1. Doklad tedy nejistý.

voda PrefPetr. 22 (4); utékat Hošek Polnic. 18 a Polens. 18 (v nářečí polnic. vedle utíkat); mor. hors. hotékat (= utíkati), vetékat, zatékat; dolnobeč. stékať, zatékať, vytékať, utékať Bartocha Hlásk. 420, 421; slc. utekať; ob. vztekati se; vody ztekaly pomalu dolův VelKal. 297.

-tískati a *-tiskati:* vtiſkán býti Hrub. 12^{b}_{1}; ſtijſkage šíji Ben. Gen. 33, A — nevtiſkali VelKal.[2] 44.

týkati a *tykati:* týkati se, dotýkati se us. ob. — hořic. tykat se (§ 146).

-viedati a *-vědati:* povídati us. ob. — středobeč. povědať Kašík 43; laš. povědaju BartSlovn. 321; slc. povedať.

-vierati a *-věrati:* přivírati, zavírati us. ob. — (Dobroslav) dobytek časem nočním kázal zavěrati Háj. 30^{b}.

-výkati a *-vykati:* navejkat, zvejkať Hošek Polnic. 102; já už sem sa při téj psotě tak zpovýkál Vlk Kramp. 54 — odvykati, zvykati us. ob.

zierati a *-zerati:* zírati, pozírati us. ob. — slc. pozerať.[1])

Vidíme, že jedna kvantita je v těch nářečích, druhá v oněch nářečích, nebo jedna v jazyce starším, druhá v novém. Nelze proto srovnávati na př. dialektické nedokon. *podchýtám* a ob. čes. dokon. *vychytám* s dvojicemi *vybíhati: vyběhati*, které jsou vedle sebe v témž nářečí nebo v týchž nářečích. Dále pozorujeme, že sice bývá vedle sebe obojí kvantita v témž nářečí, ale někdy v poměru opačném než u dvojic *vybíhati: vyběhati*; tak je dokonavé *nadýchati, zadýchati se* a nedokonavé *vzdychati*. Neshoduje se s Wijkovou domněnkou dále ani to, že v případech s dvojí kvantitou v různých nářečích nebo v různé době shledáváme nedokonavé složky nejen s délkou, nýbrž často také s kvantitou krátkou (*sbírati—sberať, vykládati—vykladať, napáda—napadá* a pod.). Wijkova domněnka žádá, aby iterativa, jichž se užívá ve složení jako dokonavých a vedle toho i jako prostých, měla krátkou kvantitu. Ale jsou mnohá iterativa prostá s délkou. Byla uvedena slovesa *dýchati, dvíhati, pádati, síkati, táhati, tíkati, týkati se*. Hledí sem dále

klads. *mítati* = mihati se: dyš sem eště ponocoval, mítalo to jednou přede mnou, takovej plinik nechá čáru za sebou Kubín Lidoml. 197;

staročes. *biehati:* ať bijehanije váše nebude zímě Štít. ř. 363^{b}_{2}; zímaj' také bijehanij přiekazna tamt.

[1]) Tyto příklady ukazují tuším bezpečně, že mnohá iterativa měla kdysi obojí kvantitu a že se teprve časem ustálila kvantita jediná; při tom byl vývoj dialekticky různý. Některé doklady svědčí, že ještě v jazyce starším, často dosti pozdním, byla obojí kvantita vedle sebe, čili že vyrovnávání dvojí kvantity je nepříliš staré. Proto se třeba tím spíše domnívati, že se kvantita kolísala i v nejstarších památkách, které ji neoznačují. Čteme-li tedy na př. v JeronMus. 52^{b}: (kníže) sěmo tamo tyekage hledaſſe ... slúhu božieho, nelze se domnívati, že jde jen o *těkati* a *hledati*. Dialektic. *tíkati* a staročes. *hlédati* doložené v jiných památkách — srovn. dále — svědčí, že může jíti také o *tiekati* a *hlédati*. A naopak, čteme-li v Otc. B 103^{b}: kteříž od tebe vtiekagij, může jíti nejen o *utiekati*, nýbrž i *utěkati*. Transkribujeme-li tedy podle nové češtiny *těkati — utiekati* atd., třeba míti na paměti, že nevystihujeme docela správně skutečný stav staročeský.

Tento stav bylo by myslím velmi těžké vyvozovati z původního stavu, který předpokládá Wijk. Tak na př. podle Wijka bylo by bývalo původně nesložené *padati:* dokon. *napadati:* nedokon. *napádati*. Ale je nejen *padati*, nýbrž i *pádati*; je nedokonavé nejen. *napádati*, nýbrž i *napadati* (napadá mi něco). Kdyby Wijkova domněnka byla správná, musili bychom tedy vykládati, že nejsou od původu prostá slovesa s délkou, že vznikla abstrahováním z nedokonavých složenin a že ani dokonavé složky s délkou nejsou od původu. Těchto odchylek od původního stavu předpokládaného Wijkem je však mnohem více než případů odpovídajících Wijkově domněnce.

Snad se zdá, že by nejspíše bylo možné pochopiti vidové a kvantitativní poměry u tří sloves. Především u slovesa *metati*. Ve složení s předponami je dokonavé: *roz-metati, po-, z-metati* (*kráva po-, z-metala* srovn. v § 227). Za nedokonavý protějšek mohli bychom k němu pokládati *-mítati, od-, pře-, vy-, za-mítati*.

Vedle této dvojice máme však také nedokon. *-metati, s-, za-metati* a *-mětati, smětati, vymětati* atd. Bylo by se lze domnívati, že původní poměr vidový a kvantitatlvní je zachován v řadě *metati* — dokon. *-metati* — nedok. *-mítati*.

V nedokonavém *-mětati, -metati* bychom mohli spatřovati porušení onoho původního stavu.

Podobně bychom mohli k *hledati* a dokon. *na-hledati se, po-, s-, vy-hledati* viděti nedokonavý protějšek v *roz-hlédati, -hlídati se, vyhlídati* (z okna) a pod. Dokon. *uhlídati* bylo by výsledkem porušení onoho původního poměru.

A konečně k *těkati* a dokon. *roz-těkati sě* atd. mohli bychom viděti původní nedokon. tvary v *u-tíkati*; nedokon. *-těkati* by pak byl zase vývoj pozdější.

Měli bychom tedy nové tři dvojice vidové a kvantitativní. Dnes to sice dvojice nejsou, protože se ve vědomí jazykovém nespojuje *metati* s *-mítati, hledati* s *-hlídati* a *těkati* s *(u)-tíkati*, ale mohly to býti dvojice v dobách starších, protože jsou to slovesa nepochybně příbuzná. Významové rozdíly dnešní jsou tedy nepůvodní. Ani však pro starší doby nelze předpokládati stav odpovídající Wijkově domněnce. Vedle *hledati* je v nářečích také nesložené *hlídati* ‚dívati se' (§ 146), *hlídati* ‚stříci' a bylo také *hlédati* ‚dívati se' v jazyce starším (§ 144). Dále je v oravs. nářečí slc. i *hládať* (vedle *hladať*) ve významě „hledati". A bylo také staročes. *hlédati* = novoč. *hledati:* (sv. Augustin) byl pílen hleedagie pravdy ŠtítVyš. $28^{a}{}_{2}$; (pokora) vždy sobě mezi najmenšími hleeda miesta tamt. $30^{b}{}_{2}$; hleedaa útěchy v hospodinu Štít. ř. $249^{a}{}_{1}$; tak každý srozuměj sobě, aby nehleedal křivých omluv tamt. $209^{a}{}_{2}$; Kain zabiv bratra nehleedal božie milosti tamt. $237^{b}{}_{1}$; ktož v čem jiném než v boze cti hleeda tamt. $223^{a}{}_{2}$; (spasitel) přišel jest . . , aby hlédal a spasil, což bylo zahynulo HusP. 187^{b}.

To všechno ukazuje sice, že se původně pociťovala etymologická příbuznost mezi nesloženými slovesy *hledati* (*hladati*) a *hlédati* (*hládati*), ale

zároveň to svědčí tomu, že je tato nesložená dvojice od původu. Domnívati se, že bylo původně jen složené *-hlédati* a že nesložené *hlédati* vzniklo abstrahováním z něho, není možné, protože prosté *hlédati* bylo již v staré češtině, která měla vůbec mnohem více nesložených iterativ, než jich má jazyk dnešní; srovn. v § 144. Slovesa *hlédati* a *hledati* měla tedy rozmanité významy, a teprve časem použil jazyk této dvojitosti k významovým rozdílům, t. j. začal spojovati jeden význam jen s jednou podobou. V době Blahoslavově se již lišilo *hledati* a *hlédati:* Hledati jest quarere, hlédati neb hlídati jest custodire Blah. 273. A tak je i dnes. Ve složeninách použil jazyk této dvojitosti poněkud jinak: k *hledati* je složené rovněž *-hledati*, k *hlídati* ‚custodire' zase *-hlídati*, ale vedle toho je *-hlídati* i ve významě ‚hleděti' (*uhlídati* = spatřiti, *vyhlídati z okna* = vyhlížeti). V nářečích šel z části vývoj jinak: je i prosté *hlídati* ve významě, hleděti' a v slc. *hládať* i ve významě quaerere. Také *mítati* (z *mietati*) a *tíkati* (z *tiekati*) jsou beze vší pochyby stará slovesa a také zde použil časem jazyk kvantitativní dvojitosti k významovým rozdílům.

Prostá slovesa *hlédati*, *mietati* a *tiekati* svědčí přímo proti Wijkově domněnce, která předpokládá typ s délkou jen ve složeninách. A jako tato tři slovesa svědčí proti ní také všechna ostatní nesložená slovesa s délkou uvedená výše.

K témuž výsledku dospěl jinou cestou Lehr-Spławiński v RSl. 9 (1921), 118 a násl. Ukazuje, že jsou nesložená slovesa s přízvukem na sufixech, jako je rus. *видáть, слыхáть, ѣдáть, кидáть*, kterým podle Wijka odpovídají v češtině slovesa s délkou. Tato shoda ukazuje na praslovanský původ. Jak s tím srovnati Wijkovu domněnku? Dále ukazuje Lehr, že vliv předpony na přízvuk, jaký předpokládá Wijk, není odjinud znám. Lehr-Spławiński k tomu připomíná, že kde se vliv předpony na přízvuk projevuje, je docela jiný, než předpokládá Wijk: buď předpona strhuje na sebe přízvuk s následující slabiky tažené, nebo působí změnu tažené intonace v kořeni slovesa v novou raženou. Z toho Lehr-Spławiński usuzuje, že přízvukový typ *běgáti* je od původu vedle *bě̀gati* i v podobě nesložené. Tomuto přízvukovému typu odpovídá v češ. *biehati* a *běhati*, *pádati* a *padati* atd. Dvojí přízvuk tento vysvětluje Lehr tak, že jde o dvě vrstvy iterativního tvoření, které vznikly buď v různých dobách nebo podle různých vzorů. Připomeneme-li si, že také po jiných stránkách je viděti, jak se itarativa znova a znova tvořila a jak se tvořila podle různých vzorů (§ 30), nemůžeme s Lehrem nesouhlasiti.

Ačkoli Lehr popírá mínění Wijkovo, že se typ **běgáti*, č. *biehati* vyskytoval původně jen ve složeninách, souhlasí s Wijkem, že typ *sypati: nasypati: nasýpati* je z praslovanštiny, poněvadž se s ním shoduje také rus. *сы́пать : засы́тать* (= dokon.) : *засыта́ть* (= nedokon.) a srb. *ȏgledati: oglédati* atd. Bylo-li však v praslovanštině od původu nesložené *bègáti* i *bě̀gati*, je se třeba domnívati, že onen jistý poměr mezi přízvukem a videm, z něhož později v češtině povstal týž poměr mezi kvantitou

a videm, vznikl využitím dvojí kvantity v praslovanštině teprve časem, ale nikoli cestou fonetickou, jak myslí Wijk. Jde o takový případ, jako je využívání dvojí kvantity k významovým rozdílům: *bába—baba, bída—běda, hůra—hora, zíma—zima* (LF. 46, 181) a pod. Vidíme-li, že jazyk nepoužívá vždy dvojí kvantity k významovému rozlišování, pochopíme bez obtíží stav v době dějinné, že totiž u většiny sloves s dvojí kvantitou není mezi kvantitou a videm takový poměr, jako je u *sypati : nasypati : nasýpati* a pod. To lze při předpokladě, že tu jazyk nedospěl všudy k tomuto poměru mezi kvantitou a videm, spíše pochopiti než při Wijkově předpokladě, že původně byl tento poměr u všech sloves, poněvadž by šlo o jev původu fonetického.

Také jiná okolnost nasvědčuje tomu, že typ *sypati : nasypati : nasýpati* není vždy v celém rozsahu původu praslovanského. Tak máme sice dnes *běhati : naběhati se : odbíhati*, což odpovídá rus. *бѣгать : набѣгать: набѣгáть*, ale v staré češtině bylo ještě prosté *biehati*, beze vší pochyby vedle *běhati*. Nevíme, lišilo-li se v staré češtině *naběhati sé* a *otbiehati* vidově tak jako novočes. *naběhati se* a *odbíhati*. I když připustíme, že se tak lišilo, je patrné, že dnešní úplná shoda s ruštinou není původu praslovanského, protože vznikla až v pozdní době dějinné tím, že zaniklo prosté *biehati* a zůstalo jen *běhati*. Mohla-li čeština v samostatném vývoji dospěti ke shodě s ruštinou při slovese nesloženém, lze se s právem domnívati, že také dvojice *naběhati se : odbíhati* vznikla až v samostatném vývoji čes. jazyka. A to lze předpokládati také při jiných dvojicích. Kdybychom znali podrobněji dějiny ruštiny a srbštiny, snad by se ukázalo, že ani v nich není dnešní poměr mezi videm a přízvukem od původu. A jsou toho i některá svědectví. Tak v maloruš. je vedle *кúдати* také *кидáти*, vedle *бíгати* imperativ *бíгай* Stockij-Gartner, Gramm. d. ruth. (ukrain.) Sprache (1913), 166. Dále sem hledí nesouhlas mezi velkoruštinou a maloruš.: vr. *дыхáть* — mr. *дúхати*, připomínající ku př. ob. čes. *padati* a dial. *pádati*. Dále vidíme, že čeština nemá vidové dvojice, které jsou jinde v slovanštině. Tak ruš. má dvojice *задвúгать: задвигáть, разрѣзать: разрѣзáть, натыкать: натыкáть*, po nichž není v češtině ani stopy.

Z toho ze všeho lze spíše souditi, že vidové dvojice vznikly nezávisle až v samostatném vývoji jednotlivých slovans. jazyků, než že jsou původu praslovanského. Vidíme-li, že i jinde vznikají nezávisle stejné jevy, není důvodu pochybovati o tom ani zde.

S dvojicemi typu *-sypati: -sýpati* shodují se dvojice *-trhati* (*utrhati*): *-trhovati* (*utrhovati*) a *-nositi* (*odnositi*): *-nášeti* (*odnášeti*); srovn. v § 37. Také ony vyjadřují dvojí vid ve složeninách, jenže jsou to dvě různá tvoření, nikoli totéž tvoření s různou kvantitou. Rozlišování dvojího vidu ve složeninách není zde od původu, nýbrž vzniklo až časem v době dějinné. V tom nalézá oporu mínění, že také poměr mezi videm a kvantitou v typě *-sypati* a *-sýpati* je pozdějšího původu dějinného.

§ 143. Dvojí vid při dvojí kvantitě shledáváme také u sloves neodvozených. Tak máme dokon. *lehnouti si* a nedok. *líhnouti se*. Dnes jsou to arciť v jazykovém povědomí slovesa různá, ale jsou etymologicky totožná. Také zde použil jazyk dvojí kvantity k vidovému rozlišení teprve časem, jak svědčí chods. *lehnout se* = líhnouti se: korotev sotva se vylehne, hned humí utíkat Hruška Slovn. 48.

Jiná dvojice je *-držati* a *-držati:* východomor. přidržat (= dokon.) — přidržat BartD. I, 156; slc. pri-, za-držať — pri-, za-držať.

Ve val. je snad vidová dvojice *-plakati: -plákati*. Doloženo je nedokon. *napłákať* „naříkati": oh, ne za nevěstu, duša moja, napłákała (Švagerka), leč za svú vłastní cérku si ťa beru Vlk Kramp. 70. A je ve val. bez pochyby dokon. *napłakať* (*sa*), jako je ob. *naplakati se* (ta se naplakala!), protože složky s předponou *na*, vyjadřující velikou míru dějovou, jsou velmi hojné a vyskytují se v celém jazyce (§ 126).

Jako první dvojice, tak i druhá a třetí vznikla asi využitím původní dvojí kvantity v kořeni, ač je možné, že vznikly obdobou podle iterativ.

V Stč. slovn. II, 481 čteme hesla: *naplakati sě* „zur Genüge weinen" (= dokon.) a *naplákati* „poplakávati" (= nedokon.). Je dobře možné, že bylo v staré češ. *plakati* i *plákati* a tedy i *naplakati* (*sě*) a *naplákati*, ale z dřívějších výkladů je patrné, že není jisto, lišilo-li se *-plakati* a *-plákati* videm. Mohlo býti *naplakati* i *naplákati* vidu obojího, neboť dvojí vid u téhož slovesa není v staré češtině nijakou zvláštností.

§ 144. Bylo již připomenuto, že se při spojování iterativ s předponami pozoruje v nové češtině jistý zvyk. Tento zvyk není stejný po celém území jazyka čes. a byl jiný v starším jazyce.

Starší jazyk míval nesložená iterativa, která se ve většině dnešních nářečí vyskytují jen ve složení s předponami.

Iterativa třídy 5:

bíjěti: tak sě hánějí a bígegí HusP. 57[a]; že mě ďábli častokrát bigeli Otc. B 189[b]; častokrát se bigeli Háj. 454[b]. Srovn. Gebauer Slovn. I, 56.

jímati: těchto slov jímají se ty moci k svým úmyslóm Chelč. Siet 90[b]; řěč má negyma se vás EvOl. 224[b] = Jan 8, 37.

háněti (k *honiti*): doklady u Gebauera ve Slovn. I, 405.

hlédati, hledati, hládati, hladati (= pohlížeti): jdi pryč, hubená dcero, ať na tě dále nehledagy PassKlem. 53^{b}_{2}; na vše strany hledagye (part. *-nt*) t. 126^{b}_{1}; také člověk často hlada, / že kamenie s deščem spadá Vít. 8[b]; hledagicze na to klánie Baw. 169[b]; (židé) nemohli na jeho (Kristův) oblíčěj hledaty Alb. 33[b]; svýma očima i sěm i tam hledagie (part. *-nt*) Otc. B 8[a]; oči, držta pósť od všetečného hleedanije Štít. ř. 208^{b}_{2}.

hrdati: námi hrdagy (3. pl.) PassKlem. 83^{a}_{1}; chudými sem hrdal Alb. 92[a]; (pokorným člověkem) všickni lidé hyrdaly t. 1[b]; hrdati budú Štít

Vyš. 19^{b}_{1}; (člověk) světem hrdaty bude Štít. ř. 7^{a}_{2}; (aby ženy) svých mužóv nehrdali přikázaním Šach. 29^{a}_{2}; jednoho (pána) sě přídržěti a druhým hrdati EvZimn. 11^{b}_{2}; pyšně hrdal Chelč. Siet 78^{a}.

kládati: (druhové Arnoštovi) na též miesto je (Arnošta a Vecla) pondali, / kdež prvé jiné kladali Baw. 120^{b}.

kláněti, klaněti: liudie silní jako lvové / proti prahu klanyegy hlavu DalC. 14^{b}; (lidé) klaniegic své hlavy ŠtítBud. 25; (sv. Pavel) klaniege svá kolena modlil (se) t. 17.

krádati: jak dlouhej čas jste v těch rybnících kradali? Pís. I, 230 (1712); jsme s ním (Krištofem) kradaly ryby v rybníce t. (1713).

lúpati: že by chrámy laupati měl Pís. I, 233 (1611).

nášěti: množstvie oděncóv naſſyegycz sě v oblaciech PassKlem. 94^{a}_{1}.

píjěti: pigiechu[1]) víno ŽŠaf. 9^{b} (= 68, 13); již pygiechu víno ŽPod. 68,13; (starší) sú malvazie pigeli VšehK. 275^{b} (Gebauer III 2^{2}, 342); z kteréhož (kotlíku) pigel sv. Václav Háj. 478^{a} (Gebauer tamt.).

prchati: (z helmice) světlý oheň prchaſſe DalC. 156^{a}.

púzěti: (modlitba) ďábly puzie a odhánie Kruml. 186^{a}; dva puziezſta fugarent ŽWittb. Deut. 32, 30.

týkati, tykati (sě): netýkage se miesta rukú Sal. 314; tykage miesto tamt. 387; týkám nežity tvé bolestivé ŽídSprav. 8.

vládati: nad jinými wladanye Alb. 26^{b}; (zvláštním úkolem rytířského stavu je) pravdu křesťanskú ploditi, kudyž mohúc v svém wladany Štít. uč. 90^{b}_{1}; tvé wladanye jest po všem světu Mat. 18^{b}; wladanye nad jinými rytieři PassKlem. 68^{a}_{2}; wladanye toho sě bojě Hrad. 16^{a}; za svého vládanie PulkR. 176^{b}.

zývati: (Maxencius vyzývá mistry, aby přehádali Kateřinu. Jeden z nich mu praví:) neukážeš-li nám jiné / modly neb viery čiscejšie . . ., / tehda věz, ež darmo zywas (= že nás marně vyzýváš) Kat. 2195.

Iterativa třídy 6:

blažovati: blazugem ty, ješto . . . Koř. Jak. 5, 11 (GebauerSlovn. I, 63).

čiščovati: zapuzuji a cziſczugý trudovatinu Mat. 100^{a}.

hlazovati: hlazugy levigo Mam. A 28^{a}.

hryzovati: velmi jej hryzuge Lék. B 189^{a}.

chvalovati: anjelóv chwalugichich (!) boha a řkúce EvPr. Luk. 2, 13.

kazovati: (hlas) kazuge archangelovi JiřBrn. 239; (slunci) kazuge svíti EvOl. 221^{a} (= Mat. 5, 45); kazugy (1. sg.) vem Hrad. 27^{a}; kazugye (part. *-nt*) Pror. 41^{b}; kazugyt: vstaň ihned PassKlem. 119^{b}_{1}; (král) kazowaſſe Mill. 6^{a}.

[1]) Gebauer (Hist. ml. III 2^{2}, 218) uvádí podobné doklady z Pror., Pulk. a j., ale vidí v nich novotvary místo *piech* atd. Nelze pochybovati, že takové novotvary byly, ale sotva byly v jazyce nejstarším. Podobá se proto pravdě, že v uvedených dokladech ze žaltářů jde o stará imperfekta k *píjěti*, nikoli novotvará k *píti*. Také imperfekta jako *bygiechu* Mill. 84^{a} pokládá Gebauer (t. 215) za novotvary m. *biechu*. Ale shora uvedené doklady *bíjěji, bíjěli* svědčí bezpečně o iterativě *bíjěti*, takže i v některých imperfektech typu *bygiechu* vězí asi vlastně iterativum.

patrovati, patřovati: patruyucze svého krále AlxH. 67; vššečky na tě apoštoły patrzygyczye JeronMus. 28ᵇ.

pichovati: do života jej (roubíček) vždy pichowal Ezop 29ᵛ.

plozovati: všecko zlé plozvge sě z pýchy JeronMus. 8ᵛ.

protivovati sě: (Jeroným) sě jim (kacířům) vždy protiwowal Otc. E ad B 107ᵃ (Smetánka 616); kázaní buožiemu sě protywugeme Mat. 49ᵇ; což sě pravdě protywugie tamt. 155ᵃ; protywugycze sě mně tělo . . . krotiech JeronMus. 3ᵇ.

raňovati: (trnová koruna) tisícem bodením přěkrásnú jeho (Kristovu) hlavu ranyge Štít. ř. 165ᵃ₁; (čáp žáby) smrtedlně raňuge (trestati počal) Háj. 10ᵃ.

rušovati: (zhřešil jsem) puost ruſygye Alb. 93ᵇ.

řucovati: dokovad rzuczugete sě v člověka ŽŠaf. (Tom.) 3ᵛ = 61, 4; dokovad rziuciugete sě v člověka ŽKlem. 61, 4 (= dokudže obořuje sě na člověka ŽWittb. tamt.; dokudž obořujete sě na člověka ŽPod. tamt.).

snažovati sě: (hospodyně) sě velmi ſnazowaſſe PassKlem. 218ᵇ₂; ſnazowachu sě dolíčiti JeronMus. 45ᵃ; snažujie se k dobrému Chelč Krof. 30; myslivci snažowali se něco jich (vlků) uloviti Břez. 125; o to se s pilností ſnažugijce VelKal. Předml. I, 5.

stačovati: chváliti ſtaczugeſſ HymnOpavs. 85ᵃ; až jim břicha neſtačowalo KomLab. 91.

stavovati: aby lid boží mstil křivdy božie a zlé mezi sebú sami ſtawowaly Štít. uč. 93ᵇ₂; (preláti) kacieřstvie mnoho ſtawugí Jakoub. Dial. 196ᵇ.

strašovati: (když člověk) vyčišťuje svú duši a ſtraſſuge své šlechetnosti Brig. 82ᵃ₁.

suďovati: před tvým oblíčějem mocným, všecko spatřijícím, a což spravedlivého, ſudygyczym JeronMus. 29ᵃ.

tazovati: (bývají) tazowani ChelčP. 157ᵃ.

tlačovati: hlas tlaczygyczych Pror. 12ᵇ.

veselovati: zvuk weſelugyczych Pror. 17ᵃ.

vtipovati sě: strážní lesu dávno byli otešli . . . ani sú sě vtipovali v který strach ani v nebezpečenstvie, by sě jim mělo od koho přihoditi Kar. 383ᵇ; velmi zajisté jest vysoké wtipowati se Solf. 69ᵃ.

vracovati (sě): budeš-li vše, což schovati dadie, wraczowati ŠtítVyš. 10ᵇ₁; domóv sě . . . wraczowachu Pass. 312; když se wraczowali Adam 200ᵇ; aby se newraczowali EvPr. 3ᵛ (= Mat. 2, 12); za zlé wrazcugeſſ dobré HymnOpav. 47ᵃ; krkavec vyletuje zas se wracował Br. Gen. 8, 7; wraczugicze sě z města Mill. 20; myšlenie wracowaſſe jej za sě Otc. B 67ᵇ; kdyby se od přednešení sněmovního vracoval (arcikníže) ŽerSněm 5; druzí, co snědli, to zase wraczowali Lobk. 24ᵃ.

zdvihovati[1]*:* bude mlčěti a zdwyhuge sě sám nad sě Alb. A 34ᵇ.

[1]) Je to sice sloveso složené, ale pociťovalo se beze vší pochyby již v starém jazyce za nesložené, protože prosté *dvihovati* nebylo. Tomu nasvědčuje dále okolnost, že se vyskytá již v staré č. složka *pozdvihovati*. Srovn. v § 130.

žadovati: zyaduge srdce Pror. 66[a]; (král jeruzalémský) jal sě na nich (třech králích) zyadowaty PassDrk. 1[b]; jenž srdcě tajemná zyadugeſſ Modl. 81[b]; když svatý Petr počě na niej (ženě) zyadowaty PassKlem. 115[b]$_2$; (král) jal sě na nich (třech králích) ſyadowaty, ot kterého by času sě jim ta hvězda byla zjěvila tamt. 47[b]$_1$.

Dnes máme jen složky *zabíjeti, ujímati se, uhlídati, pohrdati, pokládati, skláněti, vloupati se, poprchati, zpouzeti* — v němž se arciť necítí souvislost s *puditi — ovládati, uhryzovati, rozkazovati, opatrovati* atd.

§ 145. Naopak se některá slovesa v starším jazyce spojovala s předponami, s nimiž se v nové češtině pravidlem nespojují.

Iterativa třídy 5.:

(*s, z, za*)*-chápati:* a jiní páni také se z zástolí schápali SvědPražs. 286 (z r. 1527);

zchapali su židé kamenie, aby házeli na ňeho (Krista) ChelčP. 98[b];

světí proroci ducha svatého zjěvenie zachapagycze . . . túžebnými hlasy voláchu PassKlem. 69[b]$_2$; (některé ženy) budú těch šlechetností zachapaty, jichž jména mají Štít. ř. 38[b]$_2$,

(*po, u*) *-krádati:* (poklady) zloději pokradagı a vylamují EvPr. Mat. 6, 19;

(zhřešil jsem) cizieho zatrhna neb ukradagye Alb. A 94[a]; mníš, by nebyl zloděj proto / vkradagıe málo často? Hrad. 114[b]; často hřiešný klíče (království nebeského) vkrada, když proti božému přikázaní činí i přikázanie božské ruší GestBřezn. 91[a]; hříšný klíče vkrada, když proti božímu přikázaní činí GestKlem. 232; (mistři, kteří pracují bez svolení cechu, řádným mistrům) jejich vyživení ukradagi SlcLet. II, 72 (z r. 1672).

(*na*) *-píjěti* (*sě*)*:* (sv. Prokop) pod mieru napigal sě vody Hrad. 6[a]; (Josef, Marie a Ježíš) se dobře studené vody napıgıechu OpMus. 72[b]; věru se bude (opilec) pěkně napíjeti Sen máj. 49.

(*o, při*) *-právěti:* ten, jenž koráb oprawye AlxV. 563; (by) zemiu oprawala DalC. 49[b]; jal by se plášek oprawyety Štít. ř. 107[b]$_2$;

ženy duch przıprawıes Hrad. 42[b]; jě sě k smrti przyprawyety DalC. 48[b].

(*ot, roz, vy, za*) *-púzěti:* odpvźie lakomstvie Hus P. 195[b];

(vlk) rozpuzie ovcě EvZimn. 25[b]$_2$;

zlé duchy wypuzyeyte z lidí Alb. A 50[b]; (pilulky) wypuzegí (z těla přismahlou hmotu) Sal. 218; synové váši v čí budú moc wypuzeti (ďábly)? EvSeitst. 142[b] = Luk. 11, 19;

málo sršňóv mnoho much zapuzye DalC. 85[b]; žeť jemu vše kupcě zapuzye Hrad. 136[b].

(*do, přě*) *-sahati, -sáhati:* (hora) doſaha do okršlka měsiečného Mand. A 220[b]$_2$; (světské zákony) nedoſahagi zákona Kristova ChelčP. 159[a]; (vrch hory) oblakuov doſaha Otc. B 110[b]; doſahati Baw. 161[a];

(milovník boží) prieſaha všecky odpustky papežské Hus P. 97[b].

(*po, přěd*) *-stihati, -stíhati:* poſtyhaty Rožmb. 115 (nadpis); židé (Ježíše) poſtyhagycz tepiechu PassKlem. 79[a]$_1$; (Bruncvík) mužsky se s nimi (s potvorami) poſtihaſe Baw. 10[b]; (bídy) poſtijhagij (lidi) ChelčP. 132[a];

Předſtihám svitání Br. Ž. 119, 147.

(*ot, po, pře, při, v*) *-stúpati:* odſtupagycz Pror. 112[a];

jě sě za sě poſtupaty Růž. B 2[b]; bych před sě poſtupal snážně Rúd. 2891; poſtupayte na strany DivKlem. (C) 191[b]; (rytíř) poſtupa ve cti Šach. 303[a]$_1$;

přikázanie przeſtupagycz ŠtítVyš. 18[b]$_2$;

přiſtupagicze lidé k službě boží ChelčP. 148[b];

(lidé) v sílu již budú wſtupati Štít. ř. 106[a]$_2$.

(*na, po*) *-(v)zdvihati, -(v)zdvíhati:* nazdwihagiczi Pass. 327;

(aby pamět) sě powzdwyhala k bohu ŠtítVyš. 95[b]; chtíc nad jiné lidi se pozdwihati ChelčP. 130[b].

V nové češtině máme jen *o-, za-píjeti, o-, vy-krádati*. Je sice *roz-, vy-právěti* a *zpouzeti*, ale jejich etymologickou souvislost s *opraviti, opravovati* a s *puditi, -puzovati* (*odpuzovati* a pod.) necítíme. Sloveso *-právěti* (a také *praviti, -pravovati*) má dva různé významy již od nejstarší doby (*vyprávěti* „narrare“: *oprávěti* „opravovati“). Srovn. u Zubatého v LF. 40 (1913), 103[1]). Některá slovesa se spojují s předponou *na, nasahati, nastíhati, nastoupati, nazdvihati se*; ku př. to jsem se nastoupal, nastíhali se zloděje, než ho chytli.

Iterativa třídy 6.:

(*z*) *-buřovati:* (Jason) větry zburzowaſſe TrojPetr. 25; (hospodyně) ještě ranější než prvé je (služebnice) zbuřowala Ezop 105[b].

(*u*) *-činovati:* z vína svú krev uchinuies Kunh. 32; z vína svú krev vczynygeſſ Modl. A 138[b].

(*ob*) *-držovati:* zúfalí naději spasenie obdrzugý HymnOpav. 70[a]; (páni) mnoho jich (bojů) na Němcích obdrzowachu DalC. 155[a].

(*po, z*) *-hrožovati:* jal sě jemu velmi od toho odmlúvati pohrozygye rozličnými mukami PassKlem. 151[b]$_1$;

jenž (soudce) ani strachem sě zhrožuje ani přiezní slibuje Hus Obr. v Pr. 75.

(*o, pře, u*) *-hybovati:* kolen neohybugjce KomLab. 82;

przehybugijcze nohy své ChelčP. 80[b];

nevhibuy sě v hněvě ot slúhy tvého ŽWittb. 26, 9; vhybuyuczieho ote mne tamt. 100, 4; Nevhybuy sirdcě mého v slova zlobivá tamt. 140, 4.

(*na*) *-krmovati:* jichže bieše na púšči nakyrmowal AnsOp. 6.

(*s*) *-kropovati:* (oheň) olejem ſkropowaty Pass. 348; ſkropowal Pass. Klem. 143[a]$_2$.

[1]) Ony dvě významové skupiny jsem rozlišoval v předešlých výkladech: v § 100 pod heslem *zpraviti, -vovati* jde o význam „spraviti, spravovati“, v § 101 pod heslem *s-, z-, vz-praviti, -pravovati* pak o význam narrare.

(*po*) *-mazovati:* Pomazowati čela HájHerb. 34[b]; tím pomazug dravé otoky tamt. 98[b].

(*na*) *-pisovati*: mnozí umějíce, by lépe rozoměli, což dobře jest psáno, shlazují a zlé napiſugí HusP. 2[b].

(*roz*) *-pravovati:* doklady v § 15.

(*po*) *-ručovati:* bohu sě poruczıgıce Hrad. 18[b]; bohu sě poruczuge Kruml. 128[b]; poruczugi duši svú OpMus. 90[a]; jemuž sě poruczugı (3. pl.), ktož dobré hospody žádají Mand. B 36[a]; (Šimek 270).

(*z*) *-rušovati:* vysoká mysl vše zruſíge Otc. B 76[a].

(*po*) *-stavovati:* proti tomu (nadání kněžstva) statečně sě postavují JakoubDial. 198[a]$_2$; skrze to rozumějí se lidé tvrdého úmysla v trpělivosti, takže se postavujie o dobré věci ChelčKrof. 20.

(*u*) *-škozovati:* vſſkozugij Hrub. 85[b]$_2$;

(*po, u, z*) *-tracovati:* potracuge své Ezop 33[a]; kdo se poručí pod obranu zlého . . ., naději potracuge tamt. 42[b];

dva penieze na každý den na svú potřebu vtraczugi GestBřezn. 31[a]; čtvrtá dva penieze na každý den na svú potřebu vtraczugi GestKlem. 70; vtraczugí mnoho zbožie Hus P. 57[a];

ktož cizie miluje, / ten často i své ztracuge Baw. 22[a]; dva penieze ztracugem GestKlem 73; (abych tě více) neztracowal KomLab. 162.

(*na*) *-učovati:* takto vás práva naučujem OlOrt. 5; vás za právo naučujeme tamt. 13.

-věšovati, oběšovati: že jsú sě mnozí pro chudobu obyeſſowaly Vít. 45[a]; často zlodějě obyeſſugy tamt. 45[b].

(*z*) *-volovati:* zwolugícze sobě nejistú cěstu JakoubDial. 195[a]; zwolugí sobě životy hřiešných tamt. 194[b]; zvolujíce s ním (Kristem) nedostatek na světě mieti ChelčKrof. 98; v čem (kdo) spasenie zwoluge ChelčPař. 140[a].

V nové č. máme složky jiné: *pobuřovati, přičiňovati se, vyhrožovati, pohybovati, vykrucovati, vypravovati, zaručovati, porušovati, zastavovati, zatracovati, povolovati* a j.

§ 146. V záp. nářečích shledáváme tyto úchylky od usu obecného.

Prostá slovesa:

háněti (= sháněti, toulati se): kde pořád háníš, ta holka hání (= chodí po zábavách) kolem Č. Dubu (prof. O. Hujer); voni za něma háněli = utíkali Hošek Polnic. 102.

hlídati (*se*) (= pohlížeti): hlídat Kotsmích 30; tak sem slepá vod toho hlídání do beloty Hodura 45; dyť z toho už teďkej rozum hlídá tamt.; chlap si vzal fajfku a hlídal na ňu Hošek PolnicUk. 24; hlídat se na koho Hošek Polnic. 136; šeci zůstali na ni (děvečku) hlídat (v okolí Jimramova) ČL. XXIII, 236; zasé se tam jeden člověk na ně (milence) hlídal tamt.

**hlezeti:* malé dítě potřebuje mnoho hlezení Kebrle 13[1]).

klopovať = klopiti peníze, platiti KubínLid. 80, 188.

mítati: klads. mítat = mihati se KubínLid. 197.

nevjeřovat = nedůvěřovati KubínLid. 80, 188.

tíkati = utíkati na Táborsku Lego ČČM. 1874, 512.

tykati se = dotýkati se: hořic. já se tykám = jsem u cíle, nesmíš mne uhodit apod. Pazourek 95.

Složená slovesa:

obracovati: vobracuje (obilí) Stejskal 78 (na Pardubicku).

ostoupati = nesměle čekati na připuštění k někomu (na Zbirožsku) Lego ČČM. 1881, 532.

podkupovati se = hrouziti se pod vodu Košťál 13 (na Bydžovsku).

usápati = natrhati: usápej hrstku jetela KubínLid. 242.

vloudati se = plížiti se: teď sám se (Honza) vloudá tiše do paláce KubínPov. I, 82. (Naše *loudati se* je ovšem významově odlišné od klads. *vloudati se,* ale je to totéž sloveso; srovn. *vlouditi se*).

§ 147. Ve vých. nářečích nalézáme tyto zvláštnosti.

Nesložená slovesa:

bíjati: bíjam Folprecht II, 50.

bírati: jinu do taňca bira Sušil 211 (od Příbora); dyť dycky ode mňa bíráte (zboží)Na schodě XIII, 417.

držovati: držovać Loriš 62.

dvihati, dvíhati: dvihať = zdvíhati BartSlovn. 73 (laš.); dvihať = buditi, zvlášť v pondělí velikonoční s tatarem v ruce (na Jičínsku) tamt.; slc. dvíhať.

hlídati = hleděti: hlídá, jak be měl dědino vepálit (na záp. Moravě) Bartoš Slovn. 96; (vojáci) otevřeli skříně a hlídali do nich Kulda I, 246.

kazovati = při-, roz-kazovati: kazovať Kašík 68; kazuju Kulda II, 22; kazuju BartD. I, 157 (laš.); kazovać Loriš 62; kazovál Na schodě XI, 274.

krádati: Panom som jo (= já) kradał, / chudobnym som dawał záp.slc. ze stol. trenč. Zawiłiński MAAE. I, 412.

nosovati (srovn. stč. *nosovati,* § 25): nosuju laš. BartD. I, 157.

núkati: budú núkať Dobšinský 892; spis. slc. núkať.

pijati: píjam Folprecht II, 50; slc. píjať.

přádati: oravs. prādať.

přáhati: (princovi) kazaľi koňe prahac CzambelReč 295.

---

[1]) Domnívám se, že toto *hlezeti* je iterativum k *hleděti* a že je totožné s ob. českým *-hlížeti* (*pohlížeti, vyhlížeti* a pod.), jež má nepůvodní *-ž-*; srovn. u Gebauera v H. ml. III 2^2, 337. Liší se od něho kvantitou. Tento kvantitativní rozdíl není nijak divný; viz v § 142.

Kebrle l. c. pokládá *hlezení* za tvar slovesa *hleděti* a srovnává s ním *sezení* k *seděti.*

sluhovati: sluhuju = sloužím lašs. BartD. I, 157.

stačovati: nemohu stačovať Malovaný 261.

slúchati: nemohli sa spolu slúchať (= neposlouchali, nesnášeli se) VlkKramp. 84; něchćeła sem maći słuchać Bartoš Slovn. 384 (ze Sušila, laš.).

týkati se (= dotýkati se): neopováž sa mi týkať ničoho Dobšinský 699.

vařovati: vařuju BartD. I, 157 (laš.); vařuju Loriš 66; vařuješ Malinowski 62 (hlubč.).

važovati: oni si teho nevažujú (val.) BartD. I, 157.

věřovati: ňevěřuju Loriš 66; staři mladým něvěřuju BartD. I, 157 (laš.).

vládati: vládal Dobšinský 66; hodzic nevládal CzambelReč 257.

žínati: han. ženať BartD. II, 2; císař. ženáni = sežínání listů Malovaný II, 344.

Složená slovesa:

(*z*)-*hŕdati* = býti hrdu: velice zhŕdat nemosíš BartošSlovn. 544.

(*za*) -*kráčati:* zakráčat (= zastávati, brániti v ochranu) BartSlov. 523 (zlins.).

(*do*) -*sáhati:* dosíhám BartD. I, 156; vody dosihala Sušil 145 (z Vidče); dosihám Kašík 34.

(*na*) -*vracovati:* kedy sa z tej poľovačky navracoval Dobšinský 883; on že sa s takými peknými vecmi navracuje t. 703.

(*po*) -*zdvíhati:* kněz hostiu pozdvíhá Sušil 22; kněz svůj kalich pozvíhá t. 23 (z Bělé a Osvětiman).

§ 148. Ze srovnání stavu staročes. s novočes. je viděti, že nesložených iterativ časem ubývá. To, co se děje v době dějinné, mohlo se díti již v dobách předhistorických, a tak bychom se mohli domnívati, že všechna iterativa byla původně také prostá. Šlo by o stav shodný se stavem u sloves neodvozených (§ 131). Toto mínění není bez pochyby příliš daleko od pravdy. Iterativa byla v jazyce již v dobách, kdy mezi nimi a slovesy neodvozenými nebyl úzký vztah vidový, který je v době dějinné, a kdy ani nebyly slovesné složeniny, jako je na př. *odlučovati, odnášeti, roztrhati*, v nichž předpona tvoří se slovesem výdechovou jednotku; a iterativa vznikala z veliké části napodobením starých vzorů, sloves nesložených. Teprve časem vznikl stav dnešní, že iterativa jsou z největší části jen ve složení s předponami, způsobený hlavně tím, že t. zv. durativa nabyla ve složení zpravidla vidu dokonavého. K nim pak potřeboval jazyk nedokonavých tvarů složených, takže se prostá iterativa stala zbytečnými. Prostá iterativa si jazyk ponechal především k slovesům jednodobým, zase jako nedokonavé protějšky (*pustiti: pouštěti*). Někdy však zůstala prostá iterativa také vedle neodvozených sloves nedokonavých (*voditi* vedle *vésti*). Ale je velmi podobno pravdě, že některá iterativa nebyla nikdy prostá. To by mohla býti iterativa pozdní, vzniklá až v době, kdy již durativa byla ve složení zpravidla dokonavá a kdy tedy jazyk potřeboval především složené tvary nedokonavé, nikoli prosté.

*

4. Frekventativa.

§ 149. Frekventativa jsou ve spojení s jednou předponou zpravidla vidu nedokonavého: *omdlévati, ošívati se, rozdělávám, skrývati, umývati, zacpávati* atpod.

Dokonavých složek s jednou předponou je málo. Ze staršího jazyka hledí sem *vzpievati*, které se kolísalo mezi dokonavostí a nedokonavostí; srovn. v § 231. Z dnešního zvyku se zdají míti vid dokonavý některé složky s předponou *na*, vyjadřující velikou míru dějovou, ku př. *nadávati:* co jsem se mu všeho nadával. Viz v § 152. Ale v těchto složkách proniká vedle vědomí o veliké míře dějové zřetelně vědomí, že jde o děj opětovaný v minulosti, a rozdíl mezi dokonavostí a nedokonavostí není tak dobře patrný jako jinde, na př. mezi *dáti* a *dávati*. Zdá se mi, že podle souvislosti lze chápati *nadávati* někdy jako dokonavé, někdy jako nedokonavé. Jde-li mluvící osobě více o to, aby vyjádřila časté dávání v minulosti, dokonavost neproniká zřetelně. V slovenštině je *nadávati* nepochybně vidu dokonavého; také *prodávati*. Srovn. v § 218.

§ 150. Při spojování frekventativ se pozoruje určitý zvyk, který se liší dialekticky a časově.

Tak se některá frekventativa nespojují zpravidla s předponami mimo *na: bránívati, honívati, chodívati, mastívati, měnívati, měřívati, mlátívati, mořívati, nosívati, rodívati, ničívati, pálívati, platívati, těšívati, tvořívati, vodívati, zdobívati.*

S předponou *na* lze spojiti skoro každé frekventativum: co jsem se mu *nabránival*, co jsem se ho *natěšival*, co jsem se tam *nachodíval*, to jsem se toho *nanosíval* atpod.

Ve východní slc. je nesložené *dúvati*: jak vjeter duval, tak deščka vše klopkala Czambel Reč 244. My říkáme jen *na-, vz-douvati* a pod.

Naopak se zase některá frekventativa vyskýtají jen ve spojení s předponami: *po-, při-, roz-, vy-, za-lévati, omdlévati, po-, s-, u-, za-krývati, ošívati se, při-, se-, vy-, za-šívati, po-, u-, za-žívati* a j. Je to zpravidla nejen tam, kde vedle frekventativa je jen složené sloveso neodvozené, *omdlévati: omdleti, používati: použíti* a pod., ale i tehdy, když se neodvozené sloveso vyskýtá jako prosté. Tak je na př. *krýti, šíti sebou*, ale nikoli také *krývati, šívati*. Někdy se prostých frekventativ užívá, ale jen na vyjádření opakovaného děje v minulosti. Říkáme ku př., že ten a ten krejčí mně *šíval*, že jsem *se mýval, mývával* v studené vodě, ale nelze dobře říci, že krejčí *šívá* a že se *mývám, mývávám*.

V nářečích shledáváme někdy složená frekventativa, která jsou našemu jazykovému citu dosti cizí. Ku př.:

na-dojívati: každé večir nadojivá plné hrnec mlika Malovaný II, 262.
za-držávati: slc. zadržiavať.

po-hořívati: hořele hore, a než to v jednem místě uhasele, vhodiło to dál a tak pohořivało Malovaný I, 35.

po-chtívati: pochtívalo i několik mládencu Kubín Lidoml. 210; ta díva pochtívala voba dva tamt.; vých.-mor. pochťévat, pochťévať Bartoš Slovn. 310.

při-pívati: jihočes. nepřipíval sem Dušek Kmen. 53; připívám Kebrle 16.

po-poušťávati: jihočes. popoušťávali povrazy DušekKmen. 53.

vy-pršívati: klads. vypršívat, pták vypršívá Kubín Lidoml. 253.

na-spávati (se): dež přešił s teho špitála, ešče sem se nenaspávała nocé opatruja ho Malovaný II, 262.

ze-strouhávati v Heralticích na Moravě: Řikaji zestróhad řepu nebo brambory syrovy zestróhat. Já névic řepu sem zestróhávala Veselský v progr. 2. čes. gymn. v Brně 1911, 21.

vy-tahávati: jihočes. má vytahávat voly ven Dušek Kmen. 53 (my bychom spíše řekli *vytahovati*).

po-vozívati: co se to povozivało prasat a fčel nic Malovaný II, 262.

Náleží sem také Raisova frekventativa *povrčívati, povrtívati* (hlavou), *pokrčívati* (rameny), *popršívá, probdívati, prosedívati, rozplazívati se* a j., pokud jsou přejata z lidového zvyku. Srovn. u Zubatého v LF. 23 (1915), 233 a 234. Ale jistě jsou mezi nimi umělé složky, které si Rais vytvořil podle živých vzoru. Umělé je také Nerudovo (I, 34) *vykrmívati:* kdo je (husy) vykrmívá?

V starším jazyce se setkáváme se složkami, které nejsou dnes běžné. Jsou to složky *ob-, za-, z-držievati, pohovievati, zahřmievati, s-, vy-trpievati, po-, s-rozumievati, pro-, z-měnievati, polepšávati, vymstievati sě, o-, vysvědčávati, po-, u-dělávati, pohltávati, přěhnávati, poseěkávati, zeptávati sě;* doklady v § 45 a násl. Některá z uvedených frekventativ jsou zpravidla dnes nesložená nebo se spojují jen s *na*, ku př. *držívati, měnívati, trpívati.*

Jiná se dnes skládají jen s předponami plného významu: *do-, pře-, vy-ptávati se, roz-, u-, vy-, za-sekávati, při-, pře-, vy-, za-dělávati* atpod.

Dosti zřídka se pozoruje opačný jev, že stará čeština měla prosté frekventativum tam, kde my máme jen složené. Hledí sem *plývati* — dnes jen *o-, s-, vy-plývati —, šívati sě* — dnes jen *ošívati se* — a *živati* — dnes *po-, u-živati* —; doklady v § 43 a 44.

Rozdíl mezi zvykem starým a novým má příčinu v tom, co bylo řečeno o vzniku a vývoji frekventativ v § 51, že totiž mnohá frekventativa vznikla jako nedokonavé protějšky k dokonavým složkám sloves neodvozených, na př. *obdržievati* k *obdržěti, udělávati* k *udělati* atpod. A že se tato frekventativa časem začínají objevovati také jako prostá, v tom je svědectví, že se frekventativa teprv časem stávají vidovým stupněm odlišným významově od iterativ; o tom viz l. c.

§ 151. Jazyk knižní se někdy odchyluje od usu obecného.

a) Mívá nad usus obecný nesložená slovesa:

v tom o něco zavadil jsem nohou, / *hlednu* blíž a zachvěl jsem se hrůzou Vrchlic. XXV, 194; (Sedlák Soběn a jeho syn Bolebud) *darováni* potom za služby své vesnicí PalacDěj. I 2, 35;

nemni na domov (, jinochu,) — a připij Krásnoh. Z máje ž. 85; Zem se usmívá, nebe mladne, božská vesna svá *naží* divotvorně ňádra Langer Selan. 5; Kainu jsem (já, vlasatice,) svítila, / v sinalý obličej, / v srdci mu *nítila* nových muk běsnýrej Vrchlic. XXVI, 22; Ne, mílko má, já neopustím tebe, ty živote, chceš marně *loučit* nás Quis Z ruchu 136; co *slabí* nás (Čechy) a co je nehodno nás MacharTrist. 97; k jihu *šlu* svůj vzlet Vrchlic. IV, 51; Milému tichou písničkou jsem *slala* pozdravení Krásnoh. Z máje ž. 102; „Čeho si přejete?" „I nic, jen jdu na pobyt," *větil* staroch Stašek v Lumíru 39, 10;

(srdce) *dviže se* v prsou KalinaSp. 189; (bojující národy) třizůb (!) *dwihau*, bleskem kmitají PurkyněŠill. II, 1; (manžel se) *blažugjcý* spíjel láskou V. Nejedlý Václ. 265; *pjgel* (jsem) celau kauzedlnost lásky Jungm. At. 71; (dcera) vidí tři hady a k otci se *pjná* LangerSelan. 150; Ďas jeskyni v svá *pletá* tenata KalinaSp. 100; Dobrá pastva, milý Racku, hrozně *pusobuje* na člověka SabinaVěčn. žen. 169; (labuť) své zraky na stráž *fýlá* LadaNióla 210; *fnažugj se* Jungm. At. 46; tělo, které jindy *krývala* šerka Puchm. Svát. káz. 19; mé srdce jeho (větru) slovům *slouchá* MayerBás. 67; Felix *slouchal* Machar Jed 15; každý bezdech hře tvé *slouchat* bude Neruda Kn. verš. 12.

b) Naopak se vyskytují v knižním jazyce složená slovesa, která nejsou v usu obecném: abych vše, na čemž čtenářům mým záležeti můž, *wyprawil* ThámAlm. Předml. 9; když mi Siminol jeden *vyprawil* příběh ten Jungm. At. 132; *vypravím* vám, co se mi přihodilo SabinaVěčn. Žen. 97; *poštaupati* Jungm. At. 9; radost *vstoupá* z poháru Vrchlic. XII, 104; Zář jí (Bertě) *vstoupala* v líce Šimáč. I, 336; (Julie) *vstoupala* do vozu MayerBás. 19; brzy veselost ta počíná *přesáhati* meze pouhých posunků Čech III, 9; (význam) jakoby odjinud *zasahal* Šlejh. Předt. 32; pláče a pláče a *pozdvíhá* ruce Zeyer Čech. přích. 95; Z tmy *pozdvihá* (železný skelet) hlavu mátožnou Sova I, 53; jenom ten, kdo ho (smysl knihy) *postihá*, v stavuť Radouše vysvobodit KalinaSp. 43. Atpod.

B. Slovesa s několika předponami.

§ 152. Více než s jednou předponou se spojují slovesa z různých příčin. Především tehdy, když jedna předpona splynula se slovesem tak, že se složka pociťuje ve vědomí jazykovém jako sloveso nesložené. Tato slovesa se pak spojují s další předponou z několika důvodů. Srovn. v § 130.

Ale i slovesa, jejichž složenosti jsme si vědomi, spojují se s dalšími předponami, a to tehdy, když chceme nebo když je potřebí zachovati vý-

znamový vid předpony první. Chci-li nějak jinak blíže určiti pojem dávání, než jej určuje ku př. předpona *roz*, spojuji s novou předponou nikoli složku *rozdati, rozdávati*, nýbrž prosté *dáti, dávati: od-dati, -dávati, vydati, -dávati, za-dati, -dávati* atpod. Ale někdy je potřeba, jak bylo řečeno, přivěšovati novou předponu nebo nové předpony k hotové složce *rozdati, rozdávati* atpod. Tak, chceme-li vyjádřiti velikou míru dějovou, spojujeme hotové složky s předponou *na: nadoufati se, naohlížeti se, naodhazovati se, naporoučeti si* nebo *se, napovídati se, narozdávati se, narozmlouvati se, nasužovati se, navstávati se, navypočítávati se, navzpomínati se, nazavírati se* a pod.

Těchto složek užíváme nejčastěji o minulosti neb o budoucnosti nebo v kondicionále: *to bych se byl nadoufal; naohlížel jsem se po tobě; ten si toho naporoučel, naporučí, ten by si toho naporoučel; co jsem se toho napovídal, to jsme si toho napovídali; ty ses mne něco nasužoval; to bych se těch dveří nazavíral; co jsem se mu toho narozmlouval* atpod.

Jak viděti, spojují se s předponou *na* v onom významovém vidě složená slovesa nedokonavá, t. j. iterativa a frekventativa. Mají nejčastěji podobu reflexiva a jsou zpravidla dokonavá. Někdy však dokonavost neproniká zřejmě. Srovn. v § 149.

Z dialektických složek sem hledících připomněl bych tyto:

chods. *nasbírávat:* děti chodívaly po nich (brambárech) a nasbírávaly jich košíky HruškaSlovn. 14.

laš. *nanatřásať se* = do syta se natancovati: už se nanatřásala BartošSlovn. 220.

val. *nazaujímať sa:* co sa ten dobrák nazaujímál sirot BartošSlovn. 226.

Dále se podržují hotové složky při spojování s předponou *po* na označení malé míry dějové: *poodnésti, poodstrčiti, poodtáhnouti, pootevříti, poponésti, poponášeti, popotáhnouti, popotahovati, poposednouti, poposedávati, povychladnouti, povykvísti, povyrůsti, povyskočiti, pozdržeti se, pozměniti, povyzdvihnouti, pozapomenouti, pozapomínati, pozotaviti se* atpod.

Jak viděti, spojují se s předponou *po* složky dokonavé i nedokonavé; složky nedokonavé zůstávají ve složení s tímto *po* nedokonavými.

§ 153. Jiným případem, kdy se hotové složky skládají s novou předponou, je vyjadřování t. zv. distributivní dokonavosti čili hromadného děje (§ 258). Sem hledí spojování s předponou *po*, s níž se spojují zpravidla nedokonavé složky iterativní a frekventativní: stč. *poobjímati sě*; dial. *pooblékati (se), poodkrucovati;* ob. *poodtínati, porozlétati se, porozsýpati, poschovati, poskládati, posnímati, postínati, posvazovati*; dial. *poukazovati*; ob. *prolamovati, poumírati, poutíkati, poutírati, poutráceti, pouvazovati, povylamovati, pozabíjeti, pozapichovati*; —

ob. *poumývati*; dial. *poumývati se, ponalívati, pozaspávati, pooblívati* atpod. Souvislé doklady viz v § 258 sl.

Dále se užívá předpony *z:* stč. *znapájěti, zobláčěti, zodievati, zotjímati, zopichovati, zpojímati, zpodvracěti, zpřipínati, zrozrážěti, zutiekati* (*-těkati*); ob. *zohýbati, zobraceti, zotvírati, zpřehýbati, zpřevraceti, zurážeti*; dial. *zomdlévati, zotvírati, zosekati, zusekati, zutíkati, zutrhati* atpod. Doklady tamtéž, jak uvedeno výše.

Je-li toto *z* původní *jьz* či *vьz*, nelze s určitostí říci. Možné je obojí, poněvadž obě předpony mají v dějinné době zpravidla platnost prostě vidovou (§ 99, 100, 101 a 117). Někdy skutečně bývá *vz* vedle *z*. Je na př. *vzdobývati* a *zdobývati:* ktož wzdobiwa toho requiret ŽWittb. 43, 22; wzdobywayu jeho (zákona) t. 118, 33; wzdobywagy ji ŽPod. t.; obličeje tvého wzdobywam t. 26, 8; pravdy jeho kto wzdobywa t. 60, 8 — zdobywa ŽPod. 43, 22.

Vedle předpon *po, z, vz* se užívá při distributivních složkách také předpony *s* a *u*, ale dosti zřídka:

stč. *sohledávati:* i rejstra svá sohledávali, nic v nich o tom dluhu nalezli jsú NaučBrn. 70.

stč. *spojímati, sprodávati*; doklady v § 258.

stč. *uodievati:* to všecko jsú oděvové jeho (ďábla), aby v takové časy uodieval se rozličnými chytrostmi ChelčKrof. 37; (falešní proroci nesvedli) od té pravdy, kterúž jest slépal lhář sobě vhod, aby se na ní oháněl písmy vwodiwaw lež ChelčP. 199^{b}.

uzavierati: ten hlas přězvučný ďáblové uslyšěvše, u pekle sě pekelnými závorami uzawyerawſſe, točíš železnými, a když na ně spasitel . . . zavola, . . . otázali, který by to byl král PassKlem. 84$^{a}_{1}$; vida kníže, že se k jeho dvoru s svými přibližuje (Bloboj), pevně se v svém domě uzavíral s svau ženau Háj. 45^{b}.

Velmi oblíben je distributivní typ s předponami *poz*, které se připínají k složkám buď s jednou předponou nebo i s několika předponami, takže vznikají složky s třemi, čtyřmi a pěti předponami:

ob. *pozobraceti, pozohýbati, pozotvírati, pozukazovati, pozulítati, pozumírati, pozumývati, pozutíkati, pozutínati, pozutráceti, pozuvazovati, pozvytahovati;*

pozobchodił pole, *pozobjížďál* všecky, *pozopijatě se* (laš.), *poznavlékala, pozvyvlékała* jehlice, knoflíky sú *pozvytrhované* BartD. I, 169;

než *zme* všecko *pozprohlidale* Malovaný II, 262, *pozpřevazuj* dobře te hałuze t. 261;

pozvyhazovali fajfky a míšky Vlk Kramp. 29;

pozvykládať Kašík 56;

pozvynadávať Kašík 56;

všecek chléb, co ho kde kady *poznadostávál* BartD. I, 169;

pozvyupomínál peníze, *poznavypožčávál* si peněz tamt.

Ve všech uváděných příkladech šlo o spojování hotových složek s předponami *po, z, vz, u* a *s*, které, jak víme, mají v dějinné době zpravidla význam prostě vidový. Z toho vyplývá, že spojování s předponami *po, z*

atd. má za účel dodávati nedokonavým složkám iterativním a frekventativním vidu dokonavého.

Vyskýtají se také případy, kdy se hotové složky spojují s předponami, které v dějinné době zpravidla podržují plný význam, na př. s *do, pře, roz* a *vy:*

dorozprávěti se: šak sa dorozpráváme (val.) BartD. I, 169;

přenadiviti se: přenadivili sa (val.) = velmi se podivili BartD. I, 169;

roznadonášeti: dyby si sa mu třebas roznadonášál všelijakých darů, on tvojí spřejnosti přeca neuzná (val.) BartD. I, 170;

rozpronajímati: rozpronajímál od gruntu pole BartD. I, 169;

středobeč. *vypobízať* = „po delším pobízení pohnouti někoho k něčemu" Kašík 87;

vypředbíhati se: vypředbíhali sa = „vyčerpali své síly ustavičným předbíháním" BartD. I, 170;

slc. *vyobšívať* (§ 260);

vyupomínati (§ 259).

V těchto případech nová předpona nejenže mění vid, nýbrž také nově mění význam hotových složek *rozprávěti, pronajímati* atd.; u *přenadiviti se* má pak jen tento druhý úkol. Těchto složek je v jazyce málo.

§ 154. Některé z uváděných složek distributivních nebo jim podobné bývají také nedokonavé. Tak proti stč. dokonavému *uzavierati* a slc. dokon. *poukazovať* (§ 260) je spisovné *uzavírati* a *poukazovati* (k čemu, nač) nedokonavé. V žádném z těchto sloves nepociťujeme význam distributivní, nýbrž jsou to našemu jazykovému povědomí slovesa trvací. A je i významový rozdíl mezi slovesy spisovnými na jedné straně, stč. a slc. na druhé. Nedokonavé *uzavírati* není snad ani přímým pokračováním stč. *uzavierati* a také spisovné *poukazovati* se zdá sloveso nově tvořené.

Pokud jde u těchto spisovných sloves jen o okolnost, že jsou nedokonavá, není nijak divná. Shledáváme totiž nedokonavost také u jiných distributivních složek, někdy vedle dokonavosti. Tak je dnes nedokonavé sloveso *(v)zpovídati se;* ale v staré č. jsou nepochybné doklady vidu dokonavého (§ 246). Podobně i *s-, z-, vz-pievati* bylo vidu obojího (§ 231).

Ve Sborn. fil. VI, 76, pozn. 1. upozornil Zubatý na nedokonavé *vypobiezěti* v tomto dokladě: jim (kněžím) jest snadno k boji neb válkám pobízeti a jiné strojiti, že doma na celé kůži léhají a knížata i pány s obecným lidem vypobízejí ArchČ. 16, 38 (z r. 1509).

Jiná podobná složka nedokonavá je *zpodpierati:* (pod skřivancovou kostí) jestiť kost, jenž slove kolková, a tať není s ní spojena, než ji zpodpiera a zpuosobu hlavy dokonává Sal. 745; stařec, své mdlé kłúby hólkú zpodpieragie, sám nevěda kam, počě jíti Otc.B 149[a]; (Češi) huol, kterúž se měl obyčej Čech v svém starém věku zpodpierati, také v ruku (Krokovi) dali Háj. 2[b]; (nebeský otec) ustavil za zákon, aby synové ctili a zpodpierali v núzi své rodiče

GestBř. 1^b; svatá Hedvika klečieci u velikú zimu, rukama sě zpodpyeragycz zmrzléj zemi buohu sě dlúho modléše PassKlem. 225^b_2.

Nejsou všechny tyto doklady nepochybným svědectvím pro vid nedokonavý. Tak v dokladě z GestBř. vyhovuje našemu jazykovému cítění vid nedokonavý; řekli bychom tedy: aby synové ctili a *podpírali, podporovali* své rodiče. Ale krátce před uvedeným dokladem čteme v GestechBř. (1^a) podobný doklad se slovesem zřejmě dokonavým, totiž *podepřieti:* aby synové otce i máteř v jich núzi podeprzeli anebo jim v jich núzi pomáhali. Je viděti, že starý Čech mohl užívati dokonavého slovesa i tam, kde my užíváme jen nedokonavého. Ale na druhé straně doklady ze Sal. a Otc. ukazují na nedokonavost tuším skoro bezpečně.

V GestKlem. 71 je místo, kde se zdá býti vidu nedokonavého složka *zopíjěti sě:* po hřiechu mnozí viece se i větčích hříchuov dopúščejí (ve svátek) neb všední dni, nebo viece do krčem chodí a viece se zopygegi nežli jiné dni. My bychom řekli *opíjejí se*; ale podle připomínaného *zpodepřieti* lze souditi, že i zde starý Čech mohl užíti vidu dokonavého.

Z nářečí mohu uvésti jediný příklad. Na Boskovsku slýchati od starších lidí nedokon. *zduhánět* v. *duhánět* (= *z-doháněti*): šak deš jé (vůz, chodce) máž zduhánět, tu se naspícháš; ale cu bech jé zduháněl, deš tak hotěká (hojížděj).

§ 155. Vedle distributivních dokon. složek typu *zpodpierati* jsou ještě jedny dokonavé složky, a to ze sloves trvacích nebo jednodobých, ku př. *podepřieti*. Některá z těchto dokon. sloves přibírají tytéž vidové předpony *po, s, z, vz, u* jako hromadná iterativa a frekventativa; na př. *zpodepřieti*. Vidové předpony jsou u nich zbytečné, poněvadž i bez nich jsou taková slovesa dokonavá. Je jisto, že slovesa typu *zpodepřieti* přibírají vidové předpony obdobou podle hromadných iterativ a frekventativ, tedy od *zpodpierati* atd. Tento jev lze dobře pochopiti, neboť oba typy mají společnou dokonavost a mimo to rozdíl v dějové kvantitě, který mezi nimi je, nezřídka se stírá. Srovn. § 261. Několik příkladů:

zoděti (podle *zodievati*, § 258): lepě zodieni filiae eorum composite circumornatae ŽMus. 143, 12; zodyeny ŽWittb. tamt.

zpodepřieti: zpodeprzyew sě jednomu dřěvu Alb. A 57^a; host stoje zpodepřel se na jedlové dřevo Háj. 2^a; (Libuše) bradu na dlaň zpodepřevši tu při jest slyšala t. 9^b.

zprostřieti (podle *zprostierati:* zproſcyeraite cestu hospodinu EvSeitst. 139^b = Jan 1, 23): zproztrzeli hlasy AlxH. 37; zproſtrzyechu hlas AlxV. 546; až by jejie hlásek (Kateřinin) / prosbu zproſtrzel k hospodinu Kat. 2228; zproſtrzy poprslek tvého rozumu Alb. A 99^a; srdce k bohu zproſtrzemy t. 83^b; podlužs. zprostřít = prostříti FolprechtSlovn. 23.

vzdobyti (podle *vzdobývati*): spravedlností tvých wzdobudu ŽPod. 118, 145.

vzezpěti (podle *vzezpievati*): wzezpieyu cantabo ŽWittb. 107, 2.

Z nářečních složek sem náleží mimo uvedené podlužs. *zprostřít* ještě *zohnouti, sohnouti* (podle *zohýbati, sohýbati*): klads. svohnout se Kubín Lidoml. 82; mor. hors. zvuhnót; podlužs. zohnút FolprechtSlovn. 23; — slc. *zobudiť* (podle *zobúdzať, po-zobúdzať*): (chlapec) še zobudził CzambelReč 212.

V kladš. je *spopravit* Kubín Lidoml. 230. Příslušná distributivní složka *spopravovati* není doložena. Přihlédneme-li k bohatství hromadných složenin, nelze skoro ani pochybovati o tom, že *spopravovati* buď žilo nebo dosud v jazyce žije. Neznáme klads. nářečí tak podrobně, abychom mohli říci, že ona hromadná složka v něm není. A je ostatně možné, že v něm byla, ale že zanikla, poněvadž rozdíl mezi typem *zpodepřieti* a *zpodpierati* se časem stíral, takže složka *spopravovati* mohla býti docela dobře nahrazena složkou *spopravit*. K tomu jeden doklad. V nářečí jihoč. je sloveso *zdohonit* (Kubín v LF. 29, 254). Vzor, podle něhož mohlo toto sloveso vzniknouti, je *zdohánětі*, není však doloženo. Možná, že v jihoč. je. Ale i kdyby nebylo, svědčí o tom, že bylo v jazyce, uvedené (§ 154) mor. hors. *zduhánět*.

Ale je docela dobře možné, že některé složky typu *zpodepřieti* vznikly prostě napodobením hotových složek jiných tohoto typu, nikoli vlivem etymologicky příbuzných složek hromadných. V jednotlivých případech je někdy těžko rozhodovati, jakým pochodem ta neb ona složka vznikla. Sem náleží jihoč. složky *zdovolit, zdočkat* a *zdovědět se* (Kubín LF. 29, 254).

V 5. svazku Kottova slovníku čteme velmi hojná slovesa typu *zpodepřieti*; pokud nejsou přejata z Jungmanna, mají veskrze nové doklady nebo jsou bez dokladů: *zopříti, zovdověti, zpotupiti, zpověsiti, zobnoviti, zobroditi, zobroubiti, zobrůsti, zobživiti, zodhaliti, zodlomiti, zodložiti, zodvážiti* a pod. Je těžko říci, která z nich žijí někde v lidové mluvě; ale sotva pochybíme, řekneme-li, že některá z nich jsou tvořena uměle.

HLAVA 4.

VID SLOVES V JEDNOTLIVÝCH TŘÍDÁCH.

I. Slovesa thematická.

1. třída.

Slovesa nesložená.

§ 156. Slovesa 1. třídy jsou z největší části nedokonavá, a to durativní: *bósti, břísti, hřésti, hrýzti, jíti, klásti, lézti, miesti, mlzu* (dial.), *mieti-mnu* (nč. *mnouti*), *moci, mýti, nésti, nřieti, pásti-padu, pásti-pasu, plésti, přieci-přahu, sieci, skústi, skýsti, súti, střieci, stříci-střihu, téci, tepu, třieti, třiesti, šíti, viezti, vésti, vézti, víti, vlásti, vléci, výti, zábsti, žéci, žíti, žieti-žmu, žieti-žňu* (*žnu*).

§ 157. Doklady některých nedokonavých sloves.

Bodu, bósti:

když by se (opilci) počala boſti DivKlem. 198[a] (= C 212); země bode jej (člověka) hložím a trním, hovada zemská derú jej rohy a zuby Kruml 6[a]; (opilec) často vsada na kuoň bode jej přěs moc k běhu ŠtítVyš. 15[b]$_2$; když ... počnú vlasové řas boſtí oči Rhas. 47; (koruna) jestiť v hromadu spletena a bodeť jako trn Mand. A 159[b]$_2$; kdy bude buoſty trnie Brig. 48[b]$_2$; kopí, kordy a tulichy, jimiž na sebe sekali a bodli, koženní byli KomLab. 35; —

bócť BartD. I, 61 (val.); bůcť t. I, 90 (stjick.), bocť t. I, 123 (laš.) = bodati; —

Jizvité bodaucý, přežhavé hroty Puchmajer Alman. V, 128.

Nč. *bodl* atd. s významem dokonavým je tvar slovesa *bodnouti*. Srov. Gebauer H. ml. III 2[2], 128.

K staročes. *bodu, bósti* srovn. Gebauer Slovn. I, 87 a 88.

Hryzu, hrýzti:

pakli vspolek budete sě hriſti BiblJGal. 5, 15; (rak) počne hryzti (kůži a maso) Rhas. 75; (bílí a umytí lidé) ohrnujíce lokty, jiskříce očima, hryzauce pysky a řvauce strašlivě běhají KomLab. 61; nelíbí se mu (čło-

věku „božímu“) sic mnohé věci, ale se proto sám v sobě nehryze a netrápí tamt. 153; bude ji (duši) hryzti červ svědomie ŠtítOp. 420^{b}; když sě tak (manželé) hryzu a svářie ŠtítSáz. 44$^{a}_{1}$; —

vnitřnosti ho hryzou = má bolení Hodura 46; pes hryze = kouše (laš.) BartSlov. 109; tak ńa to hryze = mrzí (zlins.) tamt.; všeci sa se mnú hryzú = vadí tamt.

Dokonavé novočes. *hryzl* je od slovesa *hryznouti* (Gebauer H. ml. III 2^{2}, 148).

K staročes. *hryzu, hrýzti* srovn. Gebauer Slovn. I, 511.

Padu, pásti:

všecko své dobré na vidomých věcech zavěšuje aneb na těch, kteréž padu a vetchosti poddané jsú Mudr. A 40^{b} (Gebauer H. ml. III 2^{2}, 139); nč. padoucí nemoc; stč. ku př.: paduczie nemoci (sing. gen.) Mand. A 176$^{a}_{1}$; paduczy nemocí (sg. instr.) ChelčP. 132^{a}; padúcí život (= vrátký) Chelč. Siet 66^{b}; —

středoč. sníh pade Šembera 14; laš. snih padze BartD. I, 157; padze = prší BartSlov. 276; —

Vítězství bratři! zní volání, hrůza vrahů řady klade, prápor pade Purkyně Šill. 110.

Séku, sieci:

budem-li mečem ſyeczy? Drk. 159^{b}; (Petr) počě . . . ſyeczy (mečem) Hrad. 82^{b}; ſyeczy budeš Pror. 96^{a}; počechuť je (násilníky) hrozně ſiecy Baw. 113^{a}; poče ſecy (mečem) se všie své moci tamt. 17^{a}; (Joab) přišed tři kopie v jeho (Absolonovo) srdce vlúčil; na tom dosti neměli Joabovi, jižto při ňem byli, ale také meči naň nelítostívě ſiekli Kruml. 58^{a}; —

mor. hors. sekl sem lóko, síct = kositi, sekati; nechčasnyj houvárek, co sem na ňom sík Hruška Slov. 31.

Perfektivní *sekl* atd. je od slovesa *seknouti*. Srovn. u Gebauera v H. ml. III 2^{2}, 172.

Střihu, stříci:

(jehňátko) nikdy úst neotevře, když je ſtrzyhu Alb. 11^{b}; (jehňátko) nikdy úst neotevře, když je ſtrzihu Kruml. 135^{a}; mléko dojí a vlnu ſtrzihu ChelčP. 121^{b}; tchán (Tamařin) jde do Tamnas, aby ſtrzyhl ovce ad tondendas oves Ben. Gen. 38, 13; já vezmu chléb, vodu a maso, kteréž jsem připravil těm, kteříž ſtrzyhú ovce tamt. 1. Reg. 25, B; jenž ſtrzize tondens Koř. Skutk. 8, 22; Co se zdá divnějše? Velicí-li zubové u slona čili malí oni, ješto mol jimi rúcho ſtříže? ŠtítBud. 43.

Nč. dokonavé *střihl* je tvar slovesa *střihnouti* (Gebauer H. ml. III 2^{2}, 173).

§ 158. Dokonavá jsou slovesa *budu, dáti* — pokud sem náleží — *jmu-jieti, lahu, sadu, stanu-státi, tnu-tieti, vrhu-vrci.*

Doklady.

Jmu, jieti:

když̌to jsú stvořeny planety, tehdy jest měsiec yal mnoho vody LucF. 138[b]; kterúkoli nevěrú muož se kto giti statku bližnieho ChelčP. 261[a];

nč. jmu se psáti, jal jsem se čísti a pod.

Srovn. u Gebauera ve Slovn. I, 646 a 647.

Lahu, léci:

prvé, než lezeſſ, před tiem obrázkem pokleknúci pomodliž sě Pass. 614[a]; usilujte záhé pokánie činiec, ne tehdy, když lezeſſ na smrtedlné posteli Kruml. 168[b]; usilujte záhé pokánie činiece, ne tehdy, když lezeſſ na smrtedlnéj posteli Alb. A 41[a]; (dítky vaše) uvedu (do zaslíbené země), aby viděly zemi, kteráž se vám nelíbila, ale váše mrchy lehú na púšti Mus. B 78^{a}_{2}; had zkřenuv nemohl utéci; / tam, gdež (= kamž) chtěl přěs zimu leczí, / člověk ho vzem hi o(t)živi Jid. 103.

Srovn. u Gebauera v Slovn. II, 213 a 214.

Sadu, siesti:

králi, kaž dievku přivésti a jiej podle sebe ſieſty KatBrn. 5[a]; poslúchaj mne tuto ſſada AlxV. 202; ſyede člověk sám o sobě a bude mlčěti Alb. 34[b]; s hřiešnými neſadu non sedebo ŽWittb. 25, 5; s nemilostivými neſadu ŽKlem. a Pod. tamt.; pusto na zemi ſyede sedebit Pror. 3[b]; (mnozí přijdou) i ſſeduu s Abrahamem Mat. 8[b]; tehda přiletí ten pták na ten oltář a ſede na tom trní Mand. A 169^{b}_{1}.

Stanu státi:

jedné že sě (žena) podolka žádostivě Kristova dotkla, ihned jest krev ſtala HusP. 185[b]; vrziž jej (Laurina) ke mně, milý pane, tepruoť jeho pýcha ſtane Baw. 204[a]; jakož jest Daniel prorok pověděl, že v času toho zamúcenie bude mnohotvárné uměnie, na ňemž jsú ti falešní proroci ſtali a ještě stojí ChelčP. 6[b]; na cestě neustrnuł: lépe Nestanuł Blah. 322 a tak často v staré č.; stane se atd. novoč. us. ob.

V novoč. starším usu spisovném nalézáme některé doklady, v nichž *státi* má jiný význam než stč. *státi:*

Dlauho ſtanul, Pannau zvaný, bez aurazu včele hrad, až ho utkal bitce branný Čechů krále z Poděbrad Puchmaj. Alman. V, 44. Zde *stanul* = buď *stál* anebo *zůstal státi*. V Mayer Bás. 52 čteme: Dokud hory naše stanou, dokud srdce naše bije a v něm k vlasti city planou, nezhubí nás . . . zmije. Smysl je buď „stojí“ anebo „budou státi“.

Tento nč. význam lze dobře pochopiti u slovesa živé mluvě neznámého.

Vrhu, vrci:

(při oběti z holoubat) prodra (kněz) miesto rány, vytéci káže krvi . . ., ale vóle (!), hrdla a peřie wrže blíz od oltáře Mus. B $52^{a}{}_{1}$.

§ 159. Některá slovesa se kolísají mezi dokonavostí a nedokonavostí.

Dieti dicere.

1. Dokonavost nalézáme v dokladech jako:

die veškeu lud dicet ŽWittb. 105, 48; die člověk dicet t. 57, 12; dye člověk ŽPod. t.; jemu sě budú smieti i dieyu ŽWittb. 51, 8; Sion dye dicet ŽPod. 86, 5; když poženú komorníci a dyegyu jim Rožmb. 45; pochytě muž bratra svého, čeledína otce svého, i dye Pror. 3^{a}; co ty tomu dyeſſ, až já dnes neumru PassKlem. $54^{b}{}_{1}$; pójdeš po svých milovníciech a nepostihneš a dijeſſ: pójdu a vrátím sě Štít. ř. $237^{a}{}_{1}$; všecko, což mi sě obrodí, svezu a ďyem duši své GestBř. 26^{a}; co proti tomu dieſſ dichera es Otc. B 149^{b}; jdětež na huoru Karmeli a přijdete k Nabalovi a pozdravíte ho ode mne ze jména pokojně a takto dijete Ben. 1. Reg. 25, 5; (soudci Kristovi) leknúce se moci jeho, diegit horám ChelčP. 7^{a}.

2. Význam nedokonavý je ku př. v těchto dokladech:

Mohan, slyšiu, řěcě dyeyŭ Pil. A 16; i dnes tomu miestu Šárka dyegyu DalC. 27^{a}; kak dyete duši mé dicitis ŽKlem. 10, 2; kako dyete ŽPod. t. (= kako rziekate duši méj ŽWittb. tamt.); kak ti dyeyŭ pravé jmě Mast. 5 (= 1^{a}); kto jsi, ješto na téjto púšči bydlíš, kakoť diegi, a co tu činíš Hrad. 7^{b}; Jobus mi dyegyu JiřMus. 1^{b}; jižto dyegy dicunt Pror. 47^{b}; utkala jeho (sv. Antonína) divná zvěř, jiežto Centhaurus dyegy PassKlem. $48^{a}{}_{2}$; poslúchaj světla všie pravdy, jenžtoť takto dye ŠtítVyš. $2^{a}{}_{2}$; pravdu dieſſ, otče, a toť jinak nenie Otc. B 71^{b}; (někteří lidé) v jednom jdú po bohu a v druhém nejdú. Ano dije svatý Jakub. Štít. ř. $238^{a}{}_{1}$.

Nč. *dím, dí* atd., pokud se vůbec vyskytá, je nedokonavé. V *děl, děli* pociťujeme však spíše vid dokonavý než nedokonavý. O tom v § 278.

K stč. *dieti* dicere srovn. Gebauer Slovn. I, 247 a 247.[1])

Dieti facere, ponere atd.

1. Nedokonavé doklady:

mnoho těch kunstóv umějí, jimižto hřiešný trh diegi Hrad. 102^{b}; kteréž (věci) se ďegij a dieti budu ChelčP. 4^{b}; oznámím vám, co se s vámi djti bude Br. Gen. 49, 1; kdyžť sě (ti) bude dobřě diety Bibl. F 2^{a} a tak pravidlem; —

nč. děje se, bude se díti.

[1]) Dokonavý vid pokládá Gebauer za odchylku (247). Jazyková fakta však nijak nesvědčí pro mínění, že by nedokonavost byla náležitá, t. j. od původu a dokonavost nepůvodní. O odchylce nelze mluviti ani proto, že by se dokonavost vyskytala jen výjimkou; jeť tak častá jako nedokonavost. Obojí vid je bez pochyby od původu. Srovn. v § 35.

2. Dokonavé doklady:

(matka boží) počě sama k sobě mluviti a řkúc: kam sě jest dyela všěcka má útěcha? PassKlem. 80^{b}_{2}; běda mně, bratře přěmilý, kam sě nám dyel náš milý otec duchovní tamt. 122^{b}_{2}; (páni se dovědí o špatném hospodářství svých správců,) vzechtí počtóm od nich, kam jsú co děli ChelčP. 203^{b}; o těch třech rytieřích vyšla veliká řěč u ciesařova dvoru, kam by sě dyeli GestBř. 69^{b}; když přijídechu luciper s radú svú k Adamovi, an smutně stojieše a jako pomámený nevěda se kam dieti Solf. 134^{a}; tehda svatého Klimenta mátě poče tázati, kam by sě otec děl Výb. I, 270 (z Pass.); —

nč. nevím, kam se to dělo = podělo, avšak: kam se to děje = dostává, ztrácí a pod.

Gebauer v Slovn. I, 247 pokládá *dieti* facere atd. jen za nedokonavé.

Řku, řéci.

1. Dokonavé doklady:

čso rzku tobě dicam ŽWittb. Ezech. 15; zpěju a žalm rzku dicam t. 56, 8; chválu rzku ŽPod. t.; slávu rzku dicam ŽKlem. 26, 6 a 56, 10; kosti mé rzku dicent ŽWittb. 34, 10; ŽPod. t.; (spravedliví) budú sě jemu (bohatému) posmievati a rzku Alb. 41^{b}.

2. Nedokonavé doklady:

Sion bude rzeci ŽKlem. 86, 5; bude tak rzeczy Hrad. 128^{b}; bude ženě rzeczy tamt. 137^{b}; bude řecy ŠtítOp. 283^{a}; budú rzieczy Šach. 291^{b}_{1}; bude rzecy Vít. 34^{b}; budú rzyeczy Pror. 18^{a}; hlas ten bude tak rzeczy OpMus. 41^{a}; jeliž rzecy budete EvPr. 2^{a} = Mat. 23, 39; budú rzieczy ChelčP. 236^{b}; budu rzéczy Ben. Gen. 24, 14; rzku jáz dico ego ŽWittb. 44, 2; (sv. Prokop) počě jim (Němcům) hněvně rzeczy Hrad. 27^{a}; skřiče kuoň na osla zlobú, poče řecy, pod ním stana Baw. 49^{a}.

Nč. *řku* je nedokonavé. *Řekl jsem, řekl* atd. cítíme jako dokonavé (§ 278).

Slovesa složená.[1])

§ 160. *Sdieti, zdieti, zdáti sě* „sníti se“

jsou složky sloves *dieti* a *dáti sě*; o poměru *dieti* a *dáti* viz u Gebauera v H. ml. III 2^{2}, 225. Význam „sníti se“ vznikl ve spojeních *ve sně, ve snách sě děje* (*dálo*), *sen sě děje:*

počě mysliti, ve sně-li sě toto jemu dyege čili na jěvě Pass. 366; ješto sě jmu ve sně dalo AlxV. 768; když sě co ve snách dyeti bude neb snieti Lék. B 38^{a};

když sě který sen diege Drk. 150^{a}.

V těchto spojeních mělo tedy *dieti* a *dáti sě* původně význam „stávati se“, jako když říkáme: co se to děje, dálo. V nich pak nabylo významu „sníti se“, v němž se jich časem užívalo i beze jména *sen*. Ta-

[1]) Rozumějí se tu a dále slovesa složená s jednou předponou.

kovéto *dieti sě* „zdáti se“ čteme na př. v GestBř. 97[a]: (druhý tovaryš řekl:) snilo mi sě o kádi plné zlata; také třetí (tovaryš) řekl: třetí noc bude mi sě dyeti o třetí bráně. Nebo v BřezSnář 81: Dyege-li se komu, by s králem ležal na jednom loži. Viz u Gebauera ve Slovn. I, 248.

Naše složky *sdieti, zdieti, zdáti sě* byly beze vší pochyby původně dokonavé, jako jsou dokonavé složky *sdieti, zdieti, zdáti* (*sě*) „učiniti, udáti se a pod.“ Na př.: toť míle vše rád ſdiegy, / nožě, píly přihotuji Hrad. 132[b]; kam-li pójdu neb co ſdiegy, / živa řéci neuměji tamt. 38[a]; (Alexander) vojem vstáti káza ./ Dosti divno, že to mohl zdyety, / hna toho dne mil třidceti AlxV. 1182; to musím pořád pověděti, jakž mi se zdalo (= událo) zvěděti Baw. 67[a].

Již v starém jazyce je *sdieti, zdieti, zdáti sě* zpravidla nedokonavé:

(hříšníku) se bude zdati Kruml. 173[a]; bude sě jim zdati ŠtítSáz. 14[a]$_1$; budeš se zdáti hoden Hrub. 22[a]$_2$.

V některých dokladech by bylo možné spatřovati dokonavost, tedy stopy staršího stavu:

kdaž mi mój otčík pohynu, / zdye mi sě v noční hodinu: . . . AlxV. 862 (= událo se mi ve sně, zazdálo se mi); (hospodyně) poče násilně družku ctíti / řkúc: rač jiesti nebo píti. / Kakž na stole mnoho stálo, / však hospodě zda se málo Baw. 26[a] (= zazdálo se jí); omýlenie ďábelská snad jsú sě ve sně zdala některým lidem lakomým, pokrytým a pak mnějí, by sě jim to od boha zjevilo JakoubDial. 195[a]$_1$. Srovn. dokon. *zjevilo sě* vedle *zdála sě*.

§ 161. *Nadieti sě*[1]), *nadáti sě*

kolísá se mezi dokonavostí a nedokonavostí.

1. Nedokonavé doklady:

srdce jeho ne tak sě bude nadyeti Pror. 8[a]; nadal sem sě až do jitra sperabam t. 28[b]; (sv. Petr se ptal sv. Klimenta po osudu jeho rodičů; sv. Petr odpověděl:) velmi sě nadyegy, ež jsú všickni v moři ztonuli PassKlem. 115[b]$_1$; první (lidé) svobodně pójdú na súd, nadějíce sě odplatě Kar. 388[a]; puočujte (!) a ničehóhož se za to nenadiegicze ChelčP. 182[b]; (Hannibal) uzřev z daleka světlo jal sě koně bósti a nadiege sě, by tu mohl lidi nalézti GestBř. 42[a]; nadiegie sě stařec aestimans Otc. B 133[a]; králová nazvala jej (Tandariáše) svým milým, Nadiegicz se, by ji pojal Baw. 166[a]; tito jsau moji psi, kteréž já každého dne chovám a jímiž (!) se naděgi, že nebeskau slávu ulovím VelKal.[2] 256;

nč. nadíti se = míti naději.

2. Dokonavé doklady:

až jej v tom smrt pochytí, když se jí najméň nadiege, a provodí jej do pekla ChelčP. 233[b]; smrt nás srovná, nežli jse nadiegeme Prostopr. 7[b];

[1]) Náleží sice částečně do tř. 5., ale je s výhodou uvésti je zde, aby se neodlučovalo od *sdieti sě*.

když sě nenadyege, tehdy padne v hřiech Alb. 51[a]; Kupidova jemná střela, / než se kdo naděje brzce, / ať ho raní v jeho srdce Lomnic. Vybr. rým. 51;

nč. než se kdo naděje, nadá.

Jsou doklady vidově nezřetelné; ku př.: (Herodes) tomu sě nadiegieſſe, by (Ježíš) před ním nějaký div ukázal Hrad. 86[b].

K stč. dokladům viz Gebauer Slovn. II, 447 a 448. Gebauer však vykládá stč. slovesa jen za nedokonavá.

2. třída.

§ 162. Ze sloves třídy 2. jsou dokonavá *bodnu, drbnu, hnu,* stč. *chronu-chronúti, kleknu, klesnu, kopnu, kousnu, křiknu, lehnu, leknu se, máchnu, minu, mrknu, padnu, prchnu, puknu, sáhnu, sednu, seknu, střihnu, svitnu, škrábnu, šlápnu, švihnu* a j.

Nedokonavá jsou ku př. *drhnu, hasnu, hrnu, hynu, chřadnu, chudnu, jihnu, kanu, klenu, krotnu, kynu, lesknu se, líhnu se, lnu, měknu, mládnu, mrznu, páchnu, prahnu, řinu se, rudnu, schnu, slábnu, sládnu, slynu, stydnu, táhnu, tanu, tisknu, tonu, trnu, vadnu, vanu* (stč. *věnu, věnúti*), *váznu, vinu, vládnu, vlhnu* apod.

§ 163. Některá jednotlivá slovesa.

Kynúti

bylo v starém jazyce dokonavé:

vystaupil Ezop na najvyšší místo a kynuw rukau, . . . řekl Ezop 20[a]; (lev) nedal mu (oslu) žádné odpovědi, ale potupil slova jeho a hlavau na ňe kynul t. 35[b]; (rytíř) hlavau na podlahu kynuw . . . hned umřel PrefPetr. 241, 67.

Jiné dva doklady viz v Gebauerově Slovn. II, 194.

V nové č. je *kynouti* slovo knižní a je nedokonavé: kyne mi naděje a pod.

Tanúti

bylo v staré č. dokonavé:

tehdy mu (Parisovi) na mysl tanu, / na jednu věc rozpomanu AlxV. 769; jakž brzo kokot zapěl, tak ihned milost Ježíšova jemu (Petrovi) v srdce tanula OpMus. 82[a]; (Arnulfus) bystřinu hluboké řeky . . . opatřiv, tanulo mu na srdci Pass. 330; Tanulo na mysli jednomu z Efezě měščenímu, aby stáji svým pastevníkóm . . . učinil tamt. 366; Aj takť běží hřiech, že najprvé tane na mysl, potom bude lektáníčko v mysli HusE. II, 89; kněz sě na svój stav rozpomanu / a to mu na mysli tanu, / že pro jeho řěč nemúdrú bóh naň to přěpustil DalC. 128[b] (= zatanulo); když pojídech jednú blúdě, / svěckú (!) věc na mysli súdě, / divněť mi na mysli

tanu, / řka: ké mrtví z hrobu vstanú Drk. 169[b]; Veteres říkávali: Ani mi na mysli netanuło, t. nepřišło, jakž nyní říkáme Blah. 178.

O dokonavosti svědčí zejména vazba *tanúti na mysl* (= kam?). Vazba *na mysli* nesvědčí proti dokonavosti, poněvadž jde o lokál, který se vyskýtá také jinde na otázku kam, ku př. *pásti, padnúti na mysli:* padlo jemu (Kristoforovi) na mysli, aby nikomu neslúžil Pass. 358.

Nč. spisovné *tane mi na mysli* apod. je nedokonavé.

Sr. Zubatý ve Sborn. fil. III, 230 sl.

Jungmann užíval našeho slovesa, bez pochyby vlivem jazyka starého, ve vidě dokonavém: naši samoukové, co jim *na mysl tane*, hned za pravdu přijímají a do života uvádějí Zápisky (Svět. knih. č. 630, 81).

Šinúti

bylo v staré č. dokonavé:

a byť sě byla oslicě brzo s tvé cěsty neſſynula, třetie již by tě byl zabil PassKl. 216[b]$_1$; (oslík) zatkav uši preč sebú ſſinu Baw. 49[a]; jakž od ňeho (mládence), čeho žádá, dostane (panna), hned se její láska k jinému šine Kníž. řým. 360. Hojné doklady má Jungmann IV. s. v.

Nám je *šinouti* sloveso nedokonavé. Ale ještě Čelakovský má dokonavé *šinouti:* Je to chůze po tom světě, kam se noha šine (Zubatý ve Sborn. fil. IV, 251). U Kotta III s. v. nalézáme dokonavé *šinouti sebou* z usu ob. a ze Sušila.

Tknúti sě

bylo v staré č. dokonavé:

kto by se tekl člověka tohoto ženy, smrtí umře Ben. Gen. 26, 11; jakož jsme i my nic se tvého netkli t. Gen. 26, 29; kdež se jeho (bodláka) tknau, tuť se zbodau ChelčP. 201[b]; jediné u nich (svátostí) ostává — tknúti se tělesně svátostí a řiekati . .: Přijímám boha ChelčSiet 175[a].

Dokonavost je také v novočes. nářečích:

von neveďal, jak teknout toho KubínLidoml. 12; nic nebylo teknuto HošekPolnic. 99; že ju (fajfku) tam nechal (chlap) a ničeho se netk Hošek Polnic Uk. 24; hors. hani se tuhu netkl.

Srovn. i doklady spisovné:

(nikdo) nemá . . se . . tebe násilně tknauti Puchmajer Alman. V, 152; spasitel přijde a jen tebe (, svobodo,) tkna se zaplaší mdlobu, jíž jsi spoutána Quis Z ruchu 33.

V přeneseném významě je nč. spisovné *tknouti se* nedokonavé: co se toho tkne = týká.

V tomto přeneseném významě se vyskytovalo *tknúti sě* již v starším jazyce, na př.: V té ulici všecky věci prodávají k jédlu i jiné věci krámské, ješto mi se tak zdálo, co by sobě člověk mohl pomysliti, že tu najde kúpiti, však tak obyčejem jich. Než bude-li kto slyšeti obyčejem těchto zemí, daleko chyba bude, zvláště co se jédla tkne Kab. 28[a].

*

Zde je *tknúti sě* asi vidu dokonavého (s významem „co se dotkne“) jako ve významě nepřeneseném, ale je patrné, že se právě v takové souvislosti mohlo začíti chápati jako sloveso nedokonavé. Této změně vidové napomáhala okolnost, že prosté *tknúti sě* ve významě hmotném ustupovalo složenému *dotknúti sě*, takže se zatemňovala souvislost prostého *tknúti sě* ve významě přeneseném s *tknúti*, *dotknúti sě* ve významě hmotném.

Mlknúti

bylo v staré č. asi dokonavé. Znám tento doklad: (ďábel Marchelindeus) řek to i mlkl jest neřka slova Solf. 119[b].

My užíváme složeného *umlknouti*. Také v jazyce starém se vyskýtalo zpravidla *umlknúti* vedle *zmlknúti*.

V jazyce knižním nalézáme prosté *mlknouti*, avšak s videm nedokonavým:

Přírodo! Zde neznám tebe! Rci, zda mlkneš zahanbena svojí hroznou nicotou? Vrchlic. XXVI, 116; Jak sladko v léta parné chvíli, kdy vášeň kypí, bouří duch, . . . kdy mlkne háj a květy vadnou t. XII, 99.

V nářečí valašském je nedokonavé *mľknúť* s významem „trnouti, mrtvěti“: dyž ty ruky držím chvíľu hore, tož ně tak mľknú Bartoš Slovn. 203.

Mrknúti

bylo v staré č. dokonavé Viz u Gebauera ve Slovn. I, 408. Dnes je za ně složené *smrknouti se* = zetmíti se.

Vrhnouti „zvraceti“

je proti dokonavému *vrhnouti* (*se*) nedokonavé. Také *vrhnouti se po kom* „býti podoben“ bývá nedokonavé, na př. v mor. nářečí hors.: chlapče, pu kem se vrhneš? (= komu jsi podoben).

3. třída.

Slovesa prostá.

§ 164. Slovesa této třídy jsou téměř všechna nedokonavá, a to durativní: *boleti*, *bučeti*, *čníti* (*čněti*), *čpíti* (*čpěti*), *držeti*, *haněti*, *hleděti*, *hořeti*, *hověti*, *chtíti*, *klečeti*, *křičeti*, *ležeti*, *míti*, *mlčeti*, *mrzeti*, *pníti* (*pněti*), stč. *poléti*, *pučeti*, *rdíti se*, *seděti*, *slušeti*, *slyšeti*, *smíti* (*směti*), *spím*, *stojím*, *styděti se*, *šuměti*, *tlíti*, *trpěti*, *uměti*, *úpěti*, *věděti*, *veleti*, *viseti*, *vězeti*, *zníti*, *zříti*, *želeti*.

Dále jsou to hojná slovesa — zejména v jazyce starém — s významem počínavým: *běleti*, *bohatěti*, *cěleti*, *čerstvěti*, *červivěti*, *černěti*, *dětiněti*, *důstojněti* (u Kotta ze Zlobického), *hrděti*, *hrzěti*, *churavěti*, *kostnatěti*, *pyšněti*, *ryšavěti*, *studeněti*, *šedivěti*, *tučněti*, *truchleti*, *vodnatěti*, *zeleněti*.

§ 165. Některá jednotlivá slovesa.

Letěti

bylo v starším jazyce nejen nedokonavé, jako je dnes, nýbrž i dokonavé:

nachýlí sě i lety cadet ŽWittb. 9, 10 (31); letie pod nohy mé cadent t. 17, 39; letye ŽPod. tamt.; letie všicni cadent ŽWittb. 21, 30; když lety, nezetře sě cum ceciderit t. 36, 24; letye (!) ŽPod. tamt.; jako jeden z kniežat letite cadetis ŽWittb. 81, 7; letyte ŽPod. t.; lety pomocník a padne Pror. 23[a]; lety Assur cadet t. 23[a]; pójde skrze ně a lety corruet t. 7[a]; jakž (Ježíš) k nim (strážcům) brzo promluvieše, tak každý jich na zemi letieſſe Hrad. 82[a]; kříž Kristuov jest huol, jíž se zpodpierámy, abychmy neletíeli Kruml. 64[a]; když náš spasitel veň (chrám) vstúpil, všěcky modły letiely na zemi Otc. B 15[b]; (rytíři) letyewſſe vstáti nemožechu PassKlem. $76^{b}{}_{1}$.

Zde všudy zastihujeme smysl, který bychom dnes vyjádřili slovesy *padnouti, sletěti*. ŽKlem. má za *letěti* v žalmech 9, 10 (31); 17, 39; 21, 30; 36, 24 a 81, 7 veskrze *padnúti*; ŽPod. pak v žalmě 9, 10 (31) a 21, 30.

Srovn. Gebauer Slovn. II, 236.

Smieti, směti

je dnes nedokonavé. V jazyce starším znamenalo „odvažovati se" a bylo také pravidlem nedokonavé, ale jsou doklady, kde lze spatřovati vid dokonavý.

Doklady nedokonavé:

páde (žena) křížem před ním (Jiřím), neſmyegycy mluviti s ním JiřBrn. 435; kak ty ſmyes prositi hospodina zač a nechtě znáti sobě rovného? Mat. 90[a]; když někteří z mníškuov chtiechu k božímu tělu přistúpati, počě (sv. Eulogí) jich vzdržovati a řka: kterak vy ſmíete přistúpati k tak veliké svátosti . . .? Otc. B 15[a]; ten mládenec (, který se chtěl utkati s dívkou v podobě dračí a vysvoboditi ji polibkem,) tiem uděšením třetí den umře; potom pak i před tiem mnoho jsú jej vídali, ale pro hrózu neſmiegi sě o to pokusiti Mand. A $163^{a}{}_{2}$; ty koně bielé i ty klisice lidé u veliké pocti mají, že když po poli jdú . . ., žádný, tudy jda, neſmy v tu chvíli jíti transire praesumat Mill. 50[a]; pohané, bojíce se smrti aneb jiné pomsty od jich meče, i nesmějí přestupovati práv královych ChelčSiet 113[a].

Doklady dokonavé:

(liška) uhlédavši ho (lva) pak po třetí, tak se zmužila, že přistaupivši k ňemu, rozmluviti s ním ſměla Ezop 91^{b}; i jeden živý Neſmiel na to pomysliti, což jest on (Jetřich) ſmiel učiniti Baw. 176^{b}; těžce musíte zaplatiti, že sta kdy ſmiela tlačiti mú ruoži t. 182^{a}; Evo, že's ſmiela zrušiti přikázanie mé, poslúchajíc hada, v psotě a v bolesti a v biedě budeš roditi Solf. 124^{b}; hade, žes ſmíel oklamati ſtvořenie božie . . ., na břiše sě plaziti budeš t. 124^{b}; když jest seznal (Mojžíš), že se pán na lid israhelský hněvá, ſmiel jest toho říci Hrub. $59^{b}{}_{1}$.

Bezpečně nesvědčí tyto doklady o dokonavosti; lze je skoro všechny vykládati také jako nedokonavé.

Slovesa složená.

§ 166. Ve spojení s předponami zůstávají některá slovesa imperfektivy: *náležeti, záležeti, (ne)náviděti, záviděti, záviseti, příslušeti, příseděti (přísedící)*. Tak bylo také v jazyce starém. Nalézáme tu ještě tato slovesa: *dotčieti, dotčěti (dótčěti); nádržěti sě, přídržěti sě; dostáti, nástáti, podstáti, přístáti, zástáti; podležěti, příležěti; náseděti; domnieti, -mněti sě, pomnieti, -mněti; snábděti; pobdieti, -bděti; pohaněti (-haniti); pohrzěti, vzhrzěti.* U mnohých složek je nedokonavost pravidlem, u některých vedle častější dokonavosti.

§ 167. *Dotčieti, dotčěti, dótčěti*

bývá nedokonavé:

na té púšti, ješto dvotczij Saracenuov contigua est Otc. B 96[b]; (krajina) leží a dvotczij té púště deserto contigua t. 105[a]. Srovn. Gebauer Slovn. I, 313.

Jsou případy, kde není nepochybné, že jde o *dotčieti*. Jsou to doklady slovesného jména *dotčenie*, a to z památek, kde jotace silně klesla, takže *dotčenie* může býti původní *dotčěnie* i *dotčenie* (od *dotknúti*). A také vidově nejsou takové doklady zcela jasné; *dotčěnie, dotčenie* může býti nč. *dotčení* nebo *dotýkání*. Ku př.:

(stopu vodné krve) poznáš dotczení i viděním Sal. 273; když se zlomí kost pažnie, to poznáš dotczenim . . ., neb lékař máť se svýma rukama obierati miestem uraženým i miestem dolejším t. 614; (při posledním pomazání) též maže (buh) uši skrze slyšenie . . ., ústa skrze mluvenie neb obžerovánie, též ruce skrze dotčenie ŽídSprav. 128.

Jde spíše o dotýkání, ohmatávání než o dotčení.

§ 168. Složeniny slovesa *držěti*.

Nádržěti sě bylo zpravidla nedokonavé:

mně nadrzieti sě bohu dobro jest adhaerere deo ŽKlem. 72, 28; ktož nadrzzy sě prázdnéj ženky adhaeret EvOl. 161[b]; znemocněli jsú lidie, příliš nadržijcze se falešně Krista ChelčP. 263[a]; nadrzala sě jest dušě má po tobě ŽTom. 4[b] = 62, 9; v bramburském markrabství lidé ještě biechu smiešení Slované a Sasicové, pohanských obyčějóv nádržiec sě a modlám modléce sě PulkR. 16[a]; já i moji předci tobě i tvým náměstkóm ve vších spravedlivých i sličných věcech poslušni smy vždycky byli i věrně smy sě nádrželi i nádržímy služby ciesařské stolice t. 47[a]; jednoho smy boha synové, k jehož jednotě a příkladu sě nadrzimy JeronMus. 10[a].

Srovn. Gebauer Slovn. II, 452.

Dokonavé jest snad naše sloveso v tomto dokladě:

žalost a smutek vzrostl velmi veliký a také nižádný z nás od plakánie nemohl sě jest nadrzieti JeronMus. 23[b]. Ale srovn. nedokonavá slovesa po záporu (§ 273).

Přídržčti sě bylo nedokonavé:

bude sě przydrzyety Pror. 8^b; nebudú sě . . . przydrzyety tamt. 111^a; przydrzyety sě bude t. 10^b; bude sě . . . przydrzyety ŠtítVyš. 95^b; mrzká vlhkost przydržeti se ho (muže) bude Ben. Lev. 15, 3; budeť se přydržeti ženy své t. Gen. 1, 24; přjdržeti se bude Br. Gen. 2, 24; mně przydrzieti sě boha dobro jest adhaerere deo ŽWittb. 72, 28; přídrzi sě adhaeret ŽKlem. 93, 20; ktož sě kryje szóřivých (!) lidí a marných sě przydrzy, ten velmi hřěší Alb. 29^b; toho hledá, toho sě przydrzy, toho následuje t. 28^b; ktož se přidrzi nevěstky, jedno tělo bývá učiněn Pernšt. 279^a = 1. Kor. 6, 16; odženúce orlice vezmú maso, na ňemžto často nalézají adamanty, jenž sě toho masa przidrzie Mill. 113^a; (na dobré lidi sluší), aby . . . chválu zavrhli a . . . pohaněnie od světa pro Krista zvolili a zákon boží velmě sobě v pamět brali a z toho velikú milostí pána boha sě přídržieli JakoubDial. $189^a{}_1$; aniž opět mnohých nalezneš snadně, byť se chtěli celým srdcem boha přiedržeti ChelčSiet. 34^b.

§ 169. Složeniny slovesa *ležěti*.

Podležěti bylo nedokonavé:

(hranice říše synů Amonových jest) k straně východu slunečného po cestě, ješto vede k Betsimoch, a od polednie strany, ješto podleží Asedoch až do Fazga, meze krále bazanského Mus. B $121^a{}_2$.

Příležěti bylo nedokonavé:

bude-li příležitost, . . . bude-li přjležeti VelQuadr. 630.; jmáta opět pohoniti třetím tyrhem v tom kraji, kdež najblíže město przylezi k malému úřadu Rožmb. 59; v téj svatý trojnosti buohu otci moc zvlášče przylezy PassKlem. $71^a{}_1$; postava lidí duchovních má trojí věcí býti okrášlena . . .: uši aby nenaslýchale všetečně, což k ňemu (člověku) neprzylezzy ŠtítVyš. $30^b{}_2$; tu také ať jiní sedú, každý podlé svého řádu, jakož čest na kom przylezy OpMus. 165^b; na jinú púšť jdúce, jenž przilezij moři Partenio tak řečenému adiacet Otc. B 39^b; kteréž (věci) przýležegij k synuom izrahelským pertinent Ben. Ex. 9, 4; král Jindřich slovanský, řečený Přibyslav, jenž v Bramburciech a v těch zemiech, což k tomu přileží, po svém otci knieżětstvie to jisté obdržel PulkL. ad R. 99^b; radějíť zapří aneb se učiní toho nevěda, což o Kristovi a o jeho pravdě přileżij ChelčP. 16^a; ten smysl knězuov, v ňemž potvrzuje prospěchu a dostatečnosti cierkvi svaté z moci ciesaře, přieleží lidem zemským a tělesným ChelčSiet 47^a; (Rusové) poddáni jsú v daň králi tatarskému, jemuž v tu stranu na vzchod slunce przilezie Mill. 126.

Záležěti je od nejstarších dob dějinných nedokonavé:

má mieti každý rúcho, jakž na jeho stavu zalezy a slušie OpMus. 116^b; po tú dvú letú navrátil mě týž král (Filip) s mú ženú, sestrú svú, . . . k uotci mému . . . do města Licemberka, jenžto hrabstvie bieše otce mého po otci

jeho, . . . jakžto v kronikách římských, kterak jest aneb kterak dlúho kraloval (císař Jindřich), plnějí záleží Kar. 373[a]; (pravý řád) nezaleží na rozmnožení mnohých bez čísla osob kněžských, hřiešných velmi a nestatečných, ale zalezí viece na zachování pravém toho stavu, jakož jej Kristus ustavil JakoubDial. 195[b]$_2$; milost nezalezí na zboží, ale na šlechetnosti Baw. 215[a]; (Alexander Veliký) vzkázal jim (obyvatelům země Genosept), že což by žádali, že jim chce rád dáti. Tehda oni odpověděli jemu, že jich zbožie na zemské nezalezzi věci Mand. A 219[b]$_1$; tobě na tom záležj, tebe se dotýče VelQuadr. 631.

§ 170. Složeniny slovesa *státi* (*stoju*).

Dostáti „býti hoden" bylo někdy zřejmě nedokonavé:

Králiu milý! / Já, člověk svých přátel zbylý, / jenž snad toho nedoztoyu, / by ty přeslyšal řěč moju AlxBM. 81 (= nejsem hoden).

Jsou však doklady, v nichž nedokonavost není nepochybná:

(králová se počala připravovati k svatbě) chciec svú milú dceř vydati / v slavnéj dráži, s l'udským sluchem, / ztravú i bohatým rúchem, / jakž dostati mohla z snadna Kat. 247. Jiné doklady u Gebauera v Slovn. I, 308. Jde o příklady, v nichž *dostáti* mívá význam „býti s to, stačiti nač", ale je těžko rozhodovati, máme-li tu viděti vid dokonavý či nedokonavý.

Nástáti bylo zpravidla nedokonavé:

(Eva) naſtogíeſſe muži (Adamu), aby s ní ovoce hryzl Kruml. 3[b]; (židé) naſtogyechu velikými hlasy, aby byl (Kristus) ukřižován AnsOp. 9. Hojné doklady u Gebauera-Smetánky v Slovn. II, 503.

Ojediněle nalézáme dokonavé *nástáti:*

ráno naſtogiu tobě a uzřiu astabo ŽKlem. 5, 5 (= prziſtupy k tobě ŽWittb. t., przyſtupy ŽPod. t.).

Dochovalo se v slc. *nastojiť* (s novotvarým inf. podle praesentu *nastojím*).

Podstáti bylo nedokonavé:

svrchovaný bóh, svrchovaný člověk: z duše rozumné a člověčiemu tělestviú podſtogie humana carne subsistens ŽKlem. Athan. 30 (= 147[b]); z duše rozumnéj a člověčieho masa podſtogíe ŽPod. tamt. (= jsa ŽWittb. tamt.).

Přístáti bylo nedokonavé:

muožem nynie rozličné zástupy znáti, ješto někteří z blízka prziſtogi pánu Ježíšovi a někteří z daleka přicházejí k ňemu ChelčP. 198[a]; hřiechové nám vždy prziſtogi vnitř i zevnitř, pudiece nás, abychom je činili t. 53[a]; jako blud pověst jejie (víry) hořká ostala, neb úplně činové pohanští křesťanóm přiestojie Chelč. Siet 50[b]; (při léčení) jestiť potřebie, ať by prziſtogici byli dobrotivi a vděčni Sal. 202; (Libuše) všemu lidu přiſtogicymu najprvé

nedostatek svého zdraví oznámila Háj. 15[a]; všel jest v radu král Roboam s staršími, kteří přiſtogiechu před Šalomúnem, otcem jeho Mus. B 194[a]$_2$; dcery králův jsauť mezi vzácnými tvými: přjſtogjť i manželka tobě po pravici Br. Ž. 45, 10; hospodine, bože zástupův, kdo jest jak ty silný hospodin, neb pravda tvá přjſtogj všudy vůkoł t. Ž. 89, 9.

Zástáti bylo nedokonavé:

tehdy oni (židé) zaſtachu velikými hlasy potřebujíce, aby byl (Kristus) ukřižován instabant BiblFrimb. 2 k.[1])

§ 171. Složeniny slovesa *seděti.*

Náseděti bylo nedokonavé:

jestli že by chodě po cestě na dřěvě neb na zemi hniezdo ptačie nalezl a mateř na ptačencích nebo na vajcích náſedíece, nepopadneš jie s nimi Mus. B 105[b]$_1$; král s královú naprostřed sedíta mezi šachy a jeden král na levé ruce s svú královú a na pravé druhý; tiem králem, jemuž naſedi královna na pravé ruce, to se miení . . . Šach. 308[a]$_1$.

Srovn. Gebauer-Smetánka Slovn. II, 497.

Přiseděti bylo nedokonavé:

(z ochoty k službě boží) pocházie jakés domněnie šlechetnosti a pokory; kterýmžto dvěma věcem prziſedij ta, kteréž úředník najviece má hleděti, příjemnost v jednání Hrub. 5[a]$_2$. Srovn. novočes. *přísedící.*

§ 172. *Příslušěti* je od nejstarší doby dějinné nedokonavé:

(kostel) jest obklíčen zdí, jenž k městu przíſluſſye Mand. A 177[b]$_2$; Fadidia jest městečko, jenž przíſlvſſie pod to město ejipské, jenž sluove Mitoruře Otc. B 157[b]; (mému otci dána) města v Lombardii, město Brixské, město Pergam . . . a město Luka se všemi krajinami a s hrabstvími, ješto k ní příslušejí Kar. 373[b] a tak často.

§ 173. Složeniny slovesa *mnieti.*

Domnieti, -mněti sě bylo nedokonavé:

zda vzpomínáš onu chvíliu, / južs s dřevním mužem jmievala, / s nímž si sě pyrvé poznala, / na mě pak sě něco domnyſſ, / tiemž ho viece než mě pomníš Jid. 278; toho neomlčím, / což sě do jeho (sv. Prokopa) vzróstu domnym Hrad. 24[a]; počě sě domnyétý Pass zl. Mus. 1[a]; (mrzkost) tehdy jest v tobě, kdyžto sě domniſs zlého do jiných Kruml. 222[a]; židové byli by ji (Marii) ukamenovali, domnyecze sě, by byla počala z cizoložstva Mat. 16[b]; těch dobrých činuov, najmilejšie dietky, jichžto sě do mne domníte, jáť jich do sebe nevědě Otc. B 5[a]; jistého nic neviemy, ale tak sě domnímy, že to všecko Apolonius činí t. 18[b]; aby o nás dobré bylo domnienije, to je na súdu a na vuoli jiných Hrub. 70[b]$_2$. Srovn. Gebauer Slovn. I, 294.

[1]) Není nemožné, že toto *zástáti* je pisecká chyba místo *nástáti.*

Pomnieti, pomněti bylo nedokonavé:

pomnyeti budu jmene tvého ŽWittb. 44, 18; pomnyety budu ŽPod. t. a 86, 4; pomnieti budu jmen jich ŽKlem. 15, 4; pomnyeti tě budu tamt. 41, 7; nebudeš pomnyety viece Pror. 40^{b}; na to bude pomnieti KorMan. 175^{b}; budou na ně (dobré činy Rudolfovy) pomněti Lomnic. Vybr. rým. 21; pomnyſſ na ni memor es ŽWittb. 8, 5; pomnys ho ŽKlem. t.; pomnyſſ jeho ŽPod. t.; za života za zdravého ktož pomny na tvórcě svého, bude jmieti milost jeho Vít. 31^{b}; báťo, proč sě druhem nekážeš, že Němcóm z dvoru nekážeš; či nepomnys, co sú nem zlého učinili? DalC. 111^{b}; zdali nepomníte slov syna božieho? non meministis Otc. B 25^{b}; nevím, jak nyní (Maxmilián) čte aneb mluví (latinsky), než to dobře pomnjm, když byl ve dvanácti letech, že jsem se za něho bál, aby neb bláznem aneb němým nebyl VelKal.^{2} 90.

Dochováno je *pomněti* v nářečí laš.: to já ešče pomnim = pamatuji BartSlovn. 313.

§ 174. Složeniny slovesa *bdieti.*

Snábděti (*snabděti*), *snábditi*[1]) bylo zpravidla nedokonavé:

Snabděti bude hřiešník spravedlivého KorMan. 184^{b}; (když by bylo potřebí otok řezati,) musil by (ty) pílně ſnabdieti žilen a počátkóv jich Sal. 337; (jest svědomo všem) ſnabdiczym a spatrujícím natětie těch nebo jiných údóv t. 738; vpišme v práva pekelná, aby . . . jeden také z našich ďáblóv a čertóv ustavičně vždy byl ſnabdíege jeho (Adama) Solf. 111^{b}; vydán jest Lucinarius ďábel, aby šel a ſnabdíel pílně obyčejóv Kainových t. 128^{b}; ſnabdim intendo Mam. A 25^{b}; ďábli, ješto všeho ſnabdie, a což uzřie, ano sě již počalo, tož tepruv pravie Otc. B 186^{b}; ten, ještoť hledí k srdci rozumět a ještoť ſnaabdij tvé duše, niceť jeho neoklamá Štít. ř. 186$^{b}_{1}$; směle mluvil jest (Petr) neſnabdye své křehkosti Mikol. z Lýry 167$^{a}_{2}$; toť jsú dnové, ješto je ſnabdíeti máme ŠtítBud. 76; staří říkali snabdí, my říkáme: drží stráž aneb bdí strážný Blah. 175.

Gebauer v H. ml. III 2^{2}, 290 uvádí doklad dokonavý:

ſnabdym considerabo Ol. Deut. 32, 20.

Bývají také doklady s videm nejistým, ku př.:

když najprvé přijdeš k raňenému (na hlavě), shole vlasy smaž jemu teplým olejem ruoženým a večer toho dne púštěj jemu z žíly hlavnie . . . a ſnabdíſlı . . ., že jest leb porušena, . . . buď řezána kuože Sal. 431. Vyhovuje tu smyslem „pozoruješ“ anebo „zpozoruješ“.

Dochovalo se v *snábdit* = namáhati se na Novopacku Kotík 45 a v podkrk. *usnábiti* = uspati; srovn. Kouble 55 a Rais v Potměchuti 112 (Gebauer H. ml. III 2^{2}, 291).

[1]) Příslušnost k tř. 4. vedle k 3. je nepochybná: aby ſnabdyl Sal. 176; (aby) ſnabditi mohl Mand. A 217$^{a}_{2}$; slušie ſnabdyty Mik. z Lýry 6$^{a}_{2}$, 110$^{a}_{1}$, 121$^{a}_{2}$ a tak často. Sr. nč. dial. *snábdit* a rus. *снабдить*.

Gebauer v H. ml. III 2², 290 vykládá *snábděti* za denominativum k **sъnabъda*, dovolávaje se csl. (strus.) *nabъdja*. Jak ukázal Zubatý ve Sborn. fil. III, 227, je toto strus. slovo nepochybně přitvořeno k slovesu *nabъdêti*; čekáme totiž *nabъžda* m. *-dja*. A pak bychom čekali u denominativa časování *-bъdêjǫ*. Gebauer se uchyluje k výkladu o denominativě proto, že pro složení s předponami *s* a *na* čeká dokonavé *snábděti*, nikoli nedokonavé, jak v staré č. zpravidla shledáváme.

Složeninu slovesa *bъdêti* vidí v *sъnabъdêti* Dobrovský r. 1785 (v listě Ribayovi, srovn. Jos. Dobrovského Korrespond. II, 16), Miklosich v EW., Berneker v SlEW. (v. s. *bъďǫ*, *bъdêti*) a Zubatý ve Sborn. fil. III, 226 sl. Dobrovský nepokládá *sná-* za předpony *s* a *ná*, nýbrž za gen.-abl. jména *sъnъ*, č. *sen*. Tento výklad vědecky podepřel Zubatý l. c. Podle Z. bylo *sъnabъděti* původně nedokonavé a dokonavým se stalo vlivem hojných sloves dokonavých s předponou *sъ*. K němu přitvořeno v csl. imperfektivum *nabъdêti*, v č. *snábdievati*. Na podporu svého výkladu uvádí Zubatý příklady, v nichž „spojení jména se slovesem mění se zapomenutím etymologického základu svých částí v sloveso jednotného rázu“ (str. 228), č. *vrdlouhati*, *hrdlouhati* (= v hrdlo lháti), lat. *vendere* = *venum dare* atd. Vysvětlení, že jde o složku s předponami *sъ* a *na*, zdá se Zubatému nepodobno pravdě pro „nepochopitelné nahromadění předložek“ (str. 229). Výklad Zubatého je sám o sobě velmi podoben pravdě zejména proto, že jsou obdoby spojení *sъna* a *bъděti* v jazyce stind. a v Avestě. Jsou však okolnosti, které si při tomto výkladě třeba uvědomiti. V dějinné době č. jazyka pozorujeme velmi často zjev opačný, než je ojedinělé rozkládání gen. *sъna* ve dvě předpony, totiž splývání předpon se slovesem. O něm svědčí velmi staré složky typu *vzpodvihnúti*, *po(v)zdvihnúti* a slovesa typu *ohaviti*. Viz v § 130. Přihlížíme-li k typu prvnímu, nemusí nás zarážeti dvojí předpona u *snábděti*. A spojení předpon *sъ* a *na* má obdobu v csl. *sъnachoditi*, srb. *snahoditi* a csl. *sъnaricati*. Obdobné případy dalšího spojení sloves s předponou *na* jsou slovesa *přináležeti* a stč. *přinádržěti sč.*: naději měj ve jménu božím a przynadrz sě ku pánu buohu svému EvOl. 130ᵇ = Is. 50, 10. Původní *nabъděti* — je doloženo v staré ruš. a staré srb. — bylo asi po spojení s předponou *s* dokonavé, jako je dodnes ruské *снабдить* a bylo csl. *sъnabъděti*. Zbytky dokonavosti zastihujeme také v č., kde vývoj šel dále, opět k nedokonavosti, a to proto, že se slovesu tomuto patrně velmi brzy nerozumělo, t. j. že se nepociťovala souvislost se slovesem *bdieti*.

Vývoj, při němž lze dobře pochopiti splynutí dvou předpon se slovesem, splynutí vzniklé nikoli najednou, nýbrž na dvakrát, je — jak bylo připomenuto — doložen nejen u jiných sloves, nýbrž také u slovesa našeho, a to dialektickým *usnábit*. Když se zatemnilo složení s předponami *s* a *na*, sáhl jazyk docela k předponě třetí, aby nějak zřetelně vyjádřil dokonavost.

Vidíme tedy, že v dějinném vývoji nalézáme oporu spíše pro výklad, že *snábděti* je složka slovesa *bdieti*, než pro výklad Zubatého, pro který zatím v češtině obdob neznáme.

Pobdieti, -bděti, „cítiti, dbáti“ a pod.

bylo v staré češtině nedokonavé:

noc jest zlému čas útratný, / v němž udaten jest núdatný; / noc jest, v němž sě zlý nestydí / pobdye, ž' jho dobrý nevidí AlxBM. 194; ač sem hřiešna, však to vědě, ež jest pro vše hřiešné spasitel na kříži umřěl, a proto ež sě hřiešna pobzy, přišla sem múdré a svaté pravdy hledajíc Passs. 451; tiem svéj duši velmi škodíš, / když mne u sebe mnoho pobdys Hrad. 141[b]; také se slušie každému zpoviedati, když chce přijímati tělo božie, a zvláště ktož pobdy v svědomí hřiech smrtelný Štít. uč. 131[a]$_2$; čistotu svědomie potratí člověk hřiechem smrtedlným, protož ktož se pobdy, žej' kde smrtedlným hřiechem shřěšil, i nemá těla božieho přijímati tamt. 15[a]$_1$; kdyby nedbal na kletbu, pobdie se práva býti ani se dále odvolal ku právu, tím nedbáním kostelnieho ustavenie byl by klet Štít. ř. 22[a]$_2$.

V dokladě ze Štít. uč. 15[a]$_1$ lze však spatřovati dokonavost (*ktož se pobdí = kdo pocítí*).

§ 175. *Pohaněti*

je dnes dokonavé. V starším jazyce jsou však některé doklady vidu nedokonavého:

(Kazimír) oblehl (Stínavu) a dobyl a tu mnoho ohyzdných věcí učinil, panen cti zbavuje a městské ženy pohaněje Kar. 393[b]; (Evo,) pokus malíčko a nepohanieg tak rozkošného stromu božieho Solf. 123[b] (= nedokonavost po záporu; srovn. v § 273); sedm hřiechóv smrtedlných, kteří oslepují člověka i pohaniegi královstvie tak tělestně, jakož duchovně GestBřezn. 101[b]; ti z školy Kristovy nejsú, kteříž pro narčenie a druhdy, ano jest pravé, pohaníe se a súdie a utracují mnoho zbožie HusP. 57[a].

Snad se zdá, že *pohaněti* není *po* + *haněti*, nýbrž denominativum k *pohana*. Ale složky *uhaněti*, *uhaniti* (§ 98) svědčí, že *pohaněti* je sloveso složené.

§ 176. *Po-, vz-hrzěti, -hrděti*

jsou složky sloves *hrzěti* a *hrděti* doložených v Gebauerově Slovn. I, 488 a 511.

Bývají dokonavé:

nepohrzies non despicies ŽKap. 50, 19; nepohrzıey ŽKlem. tamt. (= nepotupyſſ ŽPod. tamt.); žádného nezavržeš, žádným nepohrzyeſſ Aug. 8[a];

tys zavrhł a zhrzyel mým kázaním Otc. B 184[b]; vzezřěl (hospodin) na modlitbu pokornýchi i newzhrziel jich prosbú non sprevit ŽKlem. 101, 18 (= nepotupil ŽWittb. tamt.; nepotupyl ŽPod. tamt.); sirdce skrúšené a tišené, bože, newzhridiey ŽWittb. 50, 19 (srovn. shora ŽKap., Klem. a Pod. tamt.).

V mnohých dokladech cítíme však spíše vid nedokonavý (význam „pohrdati“) než dokonavý („pohrdnouti“):

neopusťuj mne ani pohrzieı mnú, bože ŽKlem. 26, 9 (= potupuj ŽWittb. a Pod. tamt.); jenžto mě hyzdil a mnú pohrzel Otc. D ad B 76[b] (Smetánka 587); nesłušie ni žádným zhrzyetí Otc. B 128[a] (= po záporu!); chcem zemi čstíti a žádný by jí neměl wzhrzieti Mill. 110[a]; u pekle jich (odpustků) uživete / i se všěmi s těmi zlými, / ješto pohrzyegy slovy mejmi DivVít. 152; tuto se prostě chýlí zpráva k zachování duše od úrazuov mnohých, pohrzejíce zemskými věcmi Chelč. Siet 66[b]; tomu se protiviti, tiem pohrdati, jestiť i božím přikázaním zhrzeti tamt. 137[b]; když zdravá duše a živá jest, přichyluje se a pase se v ňem (pokrmu) . . . Pakli jest duše mrtvá, tehdy ovšem i pokrmy zhrzy, aniž jim rozuměti muož ChelčP. 275[a]; když jej (Ježíše) zástupové za krále chtěli vyzdvihnouti, rychle ustúpil, zhrzev zemským královstvím KorMan. 112[a] (nad *zhrzev* nadepsáno *pohrdav*; to nasvědčuje, že *zhrzev*, patrně již nepříliš běžné, bylo nadpisovateli rovno *pohrdav*).

4. třída.

Slovesa prostá.

§ 177. Menší část sloves této třídy jsou slovesa jednodobá: *hoditi, chopiti se, chybiti, chytiti, koupiti, lapiti, mrštiti, raniti, skočiti, stanoviti, staviti se, střeliti, tasiti, trefiti, vrátiti.*

Veliká většina sloves 4. třídy je nedokonavá, a to durativní: *baviti, barviti, básniti, báliti, blázniti, bořiti, brániti, buditi, ceniti, cíditi, cítiti, ctíti, cvičiti, činiti, čistiti, čtvrtiti, dařiti se, děditi, děliti, diviti se, dojiti, dusiti, hájiti, hasiti, hlásiti, hnojiti, hnusiti se, hoditi se, hojiti, hraditi, hřešiti, jasniti se, jeviti se, jistiti, kaziti, klátiti se, kloniti, kojiti,* stč. *krásliti* = nč. *krášliti, křivditi, krmiti, krotiti, kvasiti se, léčiti, lepiti, líbiti se, lišiti, loučiti se, loupiti, loviti, mámiti, mastiti, mýliti, měkčiti, měniti, měřiti, míniti, mísiti, mlátiti, mluviti, močiti, modliti se, mstíti, mučiti, musiti, mysliti, mýtiti, mořiti, páčiti, pachtiti se, pařiti, pečetiti, pepřiti, pěstiti, plašiti, plaviti, plaziti se, pleniti, plniti, ploditi, potiti se, prázdniti, pražiti, přímiti, raditi, raziti, řečniti, řešiti, říditi,* stč. *mútiti, rmoutiti, roditi, rositi, roubiti, ručiti, rušiti, síliti, sladiti, slaviti, slíditi, sliniti, smažiti, sněžiti, soužiti, strašiti, světiti, svítiti, sytiti, šatiti, šetřiti, škoditi, špiniti, tajiti, těsniti (tísniti), těšiti, tišiti, tížiti, tlačiti, točiti, topiti, toužiti, trápiti, trýzniti, tupiti, tušiti, věnčiti, věřiti, věsiti, věstiti, viniti, vítěziti, vlniti, vražditi, zdíti, zlatiti, zlobiti, zuřiti, živiti, žízniti.*

Iterativní význam mají *honiti, choditi, jezditi, nositi, voditi, voziti.*

Některá jednotlivá slovesa.

§ 178. *Chvátiti*

se vyskytá v nové č. pravidlem jen ve složeninách, *uchváliti, zachvátiti* a pod. V jazyce starším bylo také prosté, a to dokonavé:

svatý Petr sě posíliv, svatého sě Pavla chwatyw, jeho počeloval Pass. Klem. $64^{a}{}_{2}$; oba (bratřenci) sě své matky chwatyſſta a pláčíc radoščěmi ji čelovášta t. $116^{a}{}_{2}$; (starosta židovský) nosidl sě chwatyl a inhed jemu ruče uschle t. $177^{b}{}_{2}$; zuby jeho (psovy) přední ztupěly a některé vypršely, takže zajíce chwátiti nemohl Ezop. 45^{a}. Srovn. u Gebauera ve Slovn. I, 571.

Prosté *chvátiti* nalézáme ojediněle v nč. jazyce knižním:

balvany chvátě i strom, zhoubně k nám valí se tok Quis Z ruchu 115; Když však srdce lidské vadne, beze snů kdy sen je chvátí, ach, tu cítí v trpném bolu, že se jaro nenavrátí t. 57.

V dokladě prvním je *chvátiti* zřejmě nedokonavé, v druhém lze spatřovati vid obojí.

§ 179. *Kročiti.*

Pokud se vyskýtá jako prosté, je dokonavé. Tak v starším jazyce:

to vám pořád vše zjěvuji / a bohu vás poručuji, / nebo mnozí na vás krozcie, / že vy ottadto vysočie Hrad. 21^{a}; vždy by sě dřéve zatočil, / než by jednú nohú kroczyl Mast. 171; jest tak veliký, že s jedné hory na druhú kroci Baw. 4^{a}; vstaneš-li ráno k bohu a všemohúcieho budeš-li prositi, inhed kroczy k tobě Alb. 64^{a}; ktož kročžij srdcem na tu cestu a poddá se jí ChelčP. 67^{b}. Srovn. u Gebauera v Slovn. II, 153 a zde v § 75.

Je dále prosté a dokonavé v nářečích:

(otec) bude hledět, aby (syn) kročil vejš Hodura 47; dyž žena chtěla kročit, tak ta žaba dycky se jí namítla před nohy HošekPolnicUk. 21; Hrozenkovjanka nikam nekročí, aby neříkala nějakého čítání BartSlov. 49 (sub *čítat*); Janošíkovy chodníky, duby, stoly sú na všetkých stranách Slovenska i tam, kde noha statočného Janošíka nikdy nekročila SlcTýžd. VIII, č. 42, str. 3.

Vyskýtá se prosté *kročiti* také ve spisovné mluvě, na př. u Němcové, která je má asi z řeči lidové:

sotva když (Dobrunka) přes práh kročila, popadly ji obě (macecha a nevlastní její sestra) a Zloboha přichystaný nůž do ní vrazila Poh. I, 6; dokud nebyla princezna nemocna, pracovalo jich zde (v zahradě) více, nyní ale nesmí krom mě (!) žádný do zahrady kročit t. I, 52.

§ 180. *Lúčiti,*[1]) *lučiti* iacere

bylo v staré č. dokonavé:

(Kristus) tak daleko šel ot svatých apoštolóv, jako by mohl kamenem luczyty Alb. 33^{a}; nemaje Petr kamene ani dřěva, čím by na chudého luczyl Pass. 120; Judáš kámen pochopiv na otcě luczil t. 158; na straně té hory

[1]) Gebauer čte jen *lučiti*. Ale slc. ukazuje na délku: (král) *zalúšil* jich (hřebeny) ČasMusSlSpol. XV, 12; *zalúšil* Dobšinský 105. Místo *č* je tu *š* buď změnou hláskovou nebo lidovou etymologií. Je tedy dobře možné, že v staré č. byla kvantita obojí.

Sion, dobře jako by mohl kamenem luczzití ot hory vzdáli, tu jest to pole Mand. A 181^{b}_{1}; pakli by kto skrze nenávist člověka honil neb lučil čímžkoli na ňeho . . . nebo rukú urazil Mus. B 91^{b}_{2}. Srovn. Gebauer Slovn. II, 283.

V posledním dokladě lze však spatřovati také vid nedokonavý (= pakli by kto . . . *honil* nebo *házel*).

Lúčiti „odlučovati", novočes. *loučiti se* je nedokonavé. Srovn. v Gebauerově Slovn. II, 283 a zde v § 75.

§ 181. *Praviti*

bylo v staré č. sloveso nedokonavé:

prawyty budu jáz ŽPod. 44, 2; budu prawyty t. 117, 17; viec prawiti budu NRada 2047; budú o tom prawıtı OpMus. 148^{a}; prawiti budeš ChelčP. 220^{b}; budu prawıtı Mand. A 167^{b}_{2}; budeš prawiti Ben. Ex. 7, 2; prawiti budu Solf. 84^{a}; jimž (pánům z Dubé a z Chlumu) věřte, což budú praviti HusLis. z Kostn. 91; když někdo bude někdy prawiti o bližním Blah. 300; budú prawiti Hrub. 41^{b}_{1}; (Ciborea) počě vzdychajíc svému muži ten sen prawyty PassKlem. 64^{b}_{2}.

Nedokonavé je *praviť* ve val. nářečí:

tom (!) (Josefovi) nebudú praviť Stříbrňák Vlk Kramp. 92; pravili tam potem u Hanáků t. 12; tak mu (synovi) neprav škaredě ogare U Křúp. 37.

Obec. *pravím* = říkám. V *pravil* atd. proniká dokonavost. O tom v § 278.

§ 182. *Saditi*

bylo v starém jazyce nedokonavé:

ſadyty budeš Pror. 13^{1}; budú ſadyty t. 48^{b}; ſadyty jě (lidi) budu t. 82^{b}: vinic nebudete ſadyty t. 85^{a}; bydlte a ſadte zahrady t. 77^{b}; země bode jej (člověka) hložím a trním, hovada zemská derú jej rohy a zuby, voda valí jej u vlny i povodně, potvory vodné ſadíe se naň Kruml. 6^{b}; (proč) byliny, kteréž se sejí aneb ſadij, pozdějí rostau nežli ty, kterýchž žádný ne ſadij (!) ani seje Ezop 8^{b}; neviem, ſadıe-li je (ovoce), čili sě samo od sebe plodí Otc. B 108^{b}; lid okolní počal se velmi okolo ňeho (Budče) ſaditi Háj. 4^{a}: (mnozí Čechové) obrátili se od Zřípu do kraje půlnočního a pod horami se ſadili t. 4^{a}; (císaři,) hleďiž toho, aby žádného neſadıl úředníka z lidí zlých Hrub. 33^{b}_{1} (= nč. nedosazoval); k týmuž zámku jest zahrada, v níž se něco štěpův saditi, něco vnově štěpovati začalo UrbKaceř. 2.

Nedokonavé je *saditi* v nářečích:

dyš sadili salat, povidali Kašík 149; letos stromy moc saďá = nasazují pupence na květ, bude moc ovoce BartSlovn. 371; kto sa bojí mrazu, nech nesadí vinohrad Záturecký 139 a v ob. usu slc.

Spisovné *saditi* je dokonavé.

§ 183. *Sobiti*

bylo v staré češtině nedokonavé:

ſobte vindicetis Mam. A 37^a; jest jako základ zákonný najprv, aby i žádný sobě nic neſobyl Štít. uč. $75^a{}_1$; neroďte sobě ſobyty zlata Bibl. J Mat. 10, 9; ani panstvie světského sobě sobiece, tak jsú (apoštolové) drželi přikázanie Kristovo Chelč. Siet 30^b; činíce se jich (bolestí Kristových) účastni stránkami a sobiece sobě spolek s Kristem tamt. 162^a.

Je také v nářečích nedokonavé *sobiti* (*si*):

sobiť si = osobovati si BartSlovn. 388 (val.); ten vinohrad sem já sobíl = sázel tamt. (slc.); ten ty králíky jaksi sobí = plemení tamt. (Slavkov); nesob peněz, nemáš pro koho = neshromažďuj tamt. (Slavkov).

§ 184. *Staviti*

bylo v staré č. dokonavé:

(sv. Řehoř) kázal všemu lidu s svatými po křížích chodíc buoha prositi, aby ráčil ten mor ſtawyty PassKlem. $66^b{}_1$; (ďábel) chtěl rád jeho (Kristovu) smrt ſtawyty i nemohl t. $80^a{}_1$; (slepec u cesty volal:) ſtaw má pracná léta, Jezu Kriste z Nazareta Rúd. 3^b (188); dobrá hospodyně znamená stežky svého domu, totiž opatrna jest všelikterak, když sě co zlého počne, aby to ſtawila dřéve, nežli sě rozmuož ŠtítSáz. $52^b{}_2$; (Jindřich) zkáza jim všem (svým lidem) lstivú radu, / mně, by sſtawil tudy svádu Baw. 80^b; (připrav mast,) polož na to miesto (t j. na ránu), a (ta mast) ſtawit krev Sal. 476; kde bych sě ſtawyl (= kde bych se zastavil, kam bych se dostal), / bych tobě veš svój rod vypravil Mast. 423.

V nové č. prosté *staviti* nebývá. Nalézáme-li je u Jiráska, jde patrně o přejetí z jazyka starého:

všude se modlili, aby se Buh tam nad nimi smiloval, aby stavil tu ohavnost spuštění VIII, 396.

Docela obvyklé je však reflexivum *staviti se* ku př.: stavím se u tebe zítra.

§ 185. *Dařiti*

pokládá Gebauer v Slovn. I, 207 za nedokonavé; ale kolísalo se mez nedokonavostí a dokonavostí. Povaha dokladů je však taková, že často nelze dobře rozpoznati, jde-li o vid dokonavý či nedokonavý.

Zřejmě nedokonavé je *dařiti* v těchto dokladech

ktož s ním (Arnoštem) tu byli, / tyť jsú na vše strany ctili, / všecky rozličně dariece klénoty i kamením ctiece Baw. 95^a; kako smieš svú chudobu k buohatství otcě svatého Řehořě přirovnati, a ty viece svú kočku miluješ . . . než on všecko sbuožie, jenž jeho nic netbajě ščedřě chudé darzy PassKlem. $67^b{}_2$; darze donans Prešp. 998.

Nerozhodné jsou doklady s aoristem:

když již kořist skladú / všiucknu na jednu hromadu, / tu král darzy každého / podlé dostojenstvie jeho AlxV. 1843; (Alexander) da jim (poslum) listy k tomu znova; / potom darzy i každého / podlé práva královského t. 1011.

V těchto dokladech lze tuším spíše spatřovati dokonavost než nedokonavost.

Dokonavé je snad *dařiti* v ŽWittb. 260^{b}:

Věčnú ny kaž s svatými tvými chvalú darzyti. Bezpečný doklad pro dokonavost by to byl, kdybychom se mohli domnívati, že způsob myšlení překladatelova byl stejný s myšlením překladatele ŽKlem., kde (145^{a}) čteme *obdarowati*. Ale je zcela dobře možné, že jeden užil slovesa nedokonavého, druhý dokonavého.

Nejisté jsou dále ku př. tyto doklady:

(Král Filip měl dobrou a krásnou ženu.) Daru má ot boha mnoho, / když čstnú ženú darzi koho AlxV. 76; což to milé dietě učinilo, / snad to, že tě dary velmi darzylo; / proto-liť jej bylo zabiti? DalC. 164^{a}.

Dnes je *dařiti* jen ve složeninách.

§ 186. *Naviti*

také se patrně kolísalo. Zřejmě nedokonavé je *naviti* v Kat. 2123:

mistři sě nawiczy počechu.

Nejasný je vid ku př. v Baw. 61^{b}:

král se vesele postavi / a jeho (žida) srdce bolestí nawi.

Nedokonavé *naviti se* dokládá Jungmann s. v. z turnovského usu:

já se nenavím, když jdu. Je také na Moravě *navit se* = namáhati se, ku př.: navíme se s tím (z Novoměstska) BartD. II, 347 a Slovn. 225.

Jinak se vyskytá jen složené *unaviti se*.

§ 187. *Ručiti* bylo v staré době asi dokonavé:

Nikoli jeho (mnicha) nepustímy, leč nám kto zaň slíbí, že dá té dievče ztravu. A když počěch prositi toho, jenž mi posluhováše, ten sě mne ruczi Otc. B 74^{a}.

Nám je *ručiti* slovesem nedokonavým: ručím za něco a pod. Na vyjádření dokonavosti máme složené *zaručiti* (*se*).

Slovenština má také prosté *ručiť sa:*

Kdo se ručí, ten se mučí SinapNeof. 56; Kto sa ručí, ten sa mučí Záturecký 1019.

§ 188. *Ščěpiti, ščiepiti*

se v staré č. kolísalo.[1])

[1]) Na dvojí kvantitu v staré č. ukazuje jednak dvojí psaní v Ben. (*//tije-* a *//tie-*, srovn. dále), jednak dvojí kvantita novočes. (chods. *štípit*, mor. *ščípit* — slc, *štepiť*, viz dále).

Dokonavost proniká z dokladů jako:

vyvrhl si národy i ſtiepils plantasti ŽKlem. 79, 9 (= roſadil si, t. j. rozsadil ŽGloss. t., roſſadil jsi ŽWittb. t.); učiním, že se budeš množiti náramně a ſſtijepijmť tě v národy ponam te in gentibus Ben. Gen. 17, 6; položím miesto lidu mému izrahelskému a ſtiepím jej a přebývati budu s ním Mus. B. 170^{b}_{1}; uvedeš je (knížata) a ſſtjpjš je na hoře dědictví svého Br. Ex. 15, 17; do ráje, ješto jej třetí den byl ſſcziepil (bůh), točíš ščepy připravil ComestC. 7^{b}_{2}.

Nedokonavé je naše sloveso v těchto dokladech:

ſſtiepiti budeš plantabis Ben. Ex. 15, 17; vinici ſciepiti budeš a kopati Mus. B 109^{a}_{2}; neb jakož z nejednoty . . . málo neb nic dobrého pochodí, takéž z jednoty a z lásky ratolest kmene dobrého ſſtíepí sě Solf. 143^{b}; to jest ta viera, kterúž Kristus najprv v svatém Petru chválil, kterúž potom svatý Petr v římské cierkvi ſſtijepil, svatý Pavel chválil (= štěpoval, rozšiřoval) Hrub. 99^{b}_{2}; (apoštolové) mají vinice okopávati, bludy ven plejíce mají ſtiepiti neb saditi, v dobrém učiece a mají přivazovati naději k spasení HusP. 31^{b}.

Jsou doklady, kde vid není zcela zřetelný:

(aby každý) pochválil z toho boha, že jest to dřevo tak ſſtiepil, že každý z ňeho ovotce (!) dobra češe a okúší chutnosti jeho ChelčP. 202^{a}.

Nedokonavé je také chods. *štípit* = strom štěpovati, *štípit naštojce* = sázeti Hruška Slovn. 97, 98; mor. *ščípit* = očkovati, štěpovati BartSlovn. 419 a slc. *štepiť*.

Ojediněle se vyskytá *štěpiti* také v jazyce spisovném; je nedokonavé:

kvítí zalívám nebo ſſtěpjm slívy Puchm. Nové bás. I, 103.

§ 189. *Ráčiti*

má v starší době často zřejmě vid nedokonavý:

pakli budete ráčiti všecko dobré ŽídSprav. 17; bude-liť (bůh) raczýti, móžť i vám (ďáblům) to (nebe) navrátiti Solf. 86^{b}; když bude raczýti t. 87^{b}; komuž je (štěstí) bude ráčiti dáti KorMan. 184^{a}; bude-li buoh razciti Sal. 291; co bóh račí neb volí HusP. 89^{a}.

Nám je *ráčiti* sloveso čistě formální, a proto jeho vid není zřetelný:

račte se posaditi, ráčil jste to učiniti atpod. Proto je Rosa v Čechoř. 203 a Dobrovský v Lehrgeb. (1819) 125 pokládá za dok. i nedokonavé.

Nejasné jsou vidově i některé doklady staré:

Raczyſly, ty liudi zprosti AlxM. 41; nebo sě ten (sen), ač bóh raczy, / po méj čsti na jěvě zráčí AlxV. 1332; budu viece moci (tebe milovati, hospodine), když mi raaczijſſ viece dáti Štít. ř. 225^{b}_{1}; když božie milost dotkne koho, jakž kdy raaczij tamt. 176^{b}_{1}; člověk člověku nemóž jich (hvězd) dáti, jediný sám buoh dá je, když raczi komu ŠtítMus. 119^{a}_{2}.

V prvním dokladě ze Štít. ř. jde bez pochyby o vid dokonavý.

Na vyjádření dokonavosti se vyskytají v živé řeči složky; tak v usu mor. je *uráčit se* (ku př. v nář. hors.: aš se horáčí = až zachce, až se mu zachce); chods. *zráčit* = odhodlati se: že se tě přece zráčilo HrušSlovn. 121.

A bylo také v staré č. *zráčiti:*

by bóh uslyšěti ráčil / své křesťěnstvo, hi to zrachzíl, / by takýs byl českým králem AlxB. 227.

To by ukazovalo na původní nedokonavost prostého *ráčiti*, dosvědčenou nepochybně stč. opisy futura.

Na ni ukazují také složky *sráčiti se* a *vyráčiti se* = vyjeviti se, vyplniti se, jichž se užívá o snu:

z neděle na pondělí že ty sny se sráčí (krkonoš.) Kebrle LF. 14, 253; sen sa mu vyráčił BartSlovn. 506 (val.).

Zde má *ráčiti* plný význam, nikoli formální, a plnější, než mají složky *uráčiti, zráčiti se*, které tvoří přechod od plného významu k formálnímu.

Význam „vyjeviti se" mělo také stč. *zráčiti sě:*

ten sě jemu sen zraczyl Vít. 23[a]; jest trój sen: ješto před pól nocí, jest od množstvie krmí neb pitie; po pól noci, ten jest z myšlenie; jenžto v svitání, ten jest jistý a to sě zraczy Drk. 150[b]; nebo sě ten (sen), ač bóh ráčí, / po méj čsti na jěvě zraczy AlxV. 1333; sedáním se prawda zraci Baw. 62[a]; ten sen mi se potom VII[0] dne zráčil PrefPetr. 230. Sr. Kebrle l. c.

§ 190. *Chopiti se*

je v nové č. dokonavé. U Kubína v Pov. I, 14 a v Lidoml. 152 je doklad, který ukazuje ne nedokonavý vid:

(vousatý muž) začal se Mikše chopit.

Podobně je nedokonavé *vrátiti* na Berounsku: vrátit pařezy = vyvraceti (Zubatý ve Sborn. fil. III, 228 pozn.).

§ 191. *Otaviti sě*

je složka slovesa *-taviti* (sr. *týti*) a předpony *o*, ale od nejstarší doby dějinné se vyskytá *taviti* jen ve složení. Dnes máme za ně další složku, *zotaviti*.

Bylo pak *otaviti sě* v starém jazyce dokonavé:

coj' (v zahradě) obřězáno, coj' vytrháno, otawij sě Štít. ř. 189^{a}_{2}; deř sedláky, neboť se otaví brzy jako vrba u vody stojeci Chelč. Siet 77^{a}; kteréž dřevo narúbeno nebo nalomeno bude a nemuož se otawiti to nalomení, obmaž tím (lejnem) celé to dřevo Hubáč. 49.

Slovesa složená.

§ 192. Durativa složená s předponou se stávají zpravidla perfektivy: *domluvím, nabílím, odradím, podělím, přeměním, přihlásím, pročistím, rozbořím, slepím, ukloním se, vyloupím, vzbudím, zamísím* atpod.

*

Některé složky, které jsou dnes nedokonavé, byly v starší době dokonavé, některé se pak kolísají mezi dokonavostí a nedokonavostí. Vedle rozdílů chronologických se tu pozorují také rozdíly nářeční.

§ 193. *Ohaviti.*

V staré č. byla dokonavá složka *uhaviti:*

Arnošt mě připravil k tomu, / že přede mnú na mém domu / mého mě sestřence zbavil: / sťal mu hlavu a jej vhawil Baw. 87[b].

Máme-li vedle sebe *uhaviti* a *ohaviti*, je v tom svědectví, že bylo také prosté *haviti* a že *ohaviti* je *o+haviti*. Podle perfektivního *uhaviti* čekáme také dokonavé *ohaviti*. V jazyce starém nalézáme skutečně doklady s videm dokonavým:

když odlúčí vás a ohawy a vyvrhú jméno váše EvOl. 322[b]; (pán) rozkáže jednoho (úředníka) do vězenie vsaditi, jinému statek pobrati, jiného ohaviti a některého i odpraviti KorMan. 61[a]; druh druhu pověděchu, / že Jindřich života zbaven / a od Arnošta ohawen Baw. 86[b]; (obr) dobře tisíc pohanóv zbil / a sám svú rukú ohawil tamt. 140[a]; neb jsi vstúpil na luože otce svého a ohawil jsi postel jeho Ben. Gen. 49, 4; mnozí sú najohyzdnějšími hřiechuov nečistotami zmazáni a ohaweni Hrub. 45[a]$_1$; pakli by toho měštěnína ohavnú ranú zseka kterak ohawil, tehda by ten měštěnínu měl a jmá dáti za tu ránu ohavnú padesáte grošuov PrávSoběsl. 99; pakli by byla měštěnínu z toho bitie modrá rána, tehda ten, ktož by měštěnína takovú modrú ranú ohawil, jmá pětmezdcietma grošuov měštěnínu tomu dáti tamt.

Nám je dnes *ohaviti* slovesem nedokonavým. Srovn. také záp.-mor. *vohaviti* = dělati šprýmy, hlouposti BartSlovn. 255.

Na vyjádření dokonavosti máme dnes složku s novou vidovou předponou, *zohaviti*.

§ 194. *Ohyzditi.*

Je to složka z předpony *o* a slovesa *hyzditi*, doloženého u Gebauera ve Slovn. I, 258.

Byla původně perfektivní; srovn. některé doklady staročes.:

uzřěv sě zajisté mnich tak ohyzdyena a oklamána od ďábla JeronMus. 69[a]; ten peniez, duše člověka, nemóž prázdný býti; nebude-li všudy popsán nápisem stvořitele, tehdy přijme na se nápis zlosti a tak ta zlost ohyzdi obraz ciesařuov ChelčP. 266[b]; takový nižádný (tělesní mistr) nemuož povoliti ani rozuměti o rození nového života; neb starý jest jemu chuten, jako víno přivyklé nemuož ohyždieno opilému býti t. 165[a]; přišed pak jeden bratr i ohyzdí jemu (starci) toho popa; a když pop přijíde . . ., pro tu ohyzdu nerodi jemu stařec otevřieti Otc.B. 134[a].

Ale již v jazyce starém jsou doklady na nedokonavost:

pakli jsú haněnie křivá, že jeden druhého na dobré pověsti ohyzdí před jinými křívě, má k tomu nucen býti, aby pro své svědomie to haněnie

opravil Chelč. Siet 16^a; (mnozí lidé) jiných všech práce a usilování tupí, hanějí a všelijak ohyzdij PrefPetr. Předml. 2; aby k nim (skutkům božím) nepřiměšoval zlých věcí, ani jich ohyzdil křivým úmyslem, ale sprostně aby je činil ChelčP. 156^b; když sta již spolu dva manžele, máta čistoty manželské ostřiehati; a to pocházie z viery i také z milosti pořádné, aby sě ani bohu ani sobě neohyzdyly nečistotú ŠtítSáz. $46^a{}_2$.

Některé doklady nejsou vidově zřetelné. Tak doklad z Otc. B. 134^a lze vykládati nejen za dokonavý, nýbrž i za nedokonavý. A naopak doklady z ChelčSieti 16^a a ChelčP. 156^b mohou býti nejen nedokonavé, nýbrž i dokonavé.

Na vyjádření dokonavosti máme dnes novou složku, *zohyzditi*.

§ 195. *Súžiti*

mělo v staré češtině dva významy; jednak „zúžiti" (lidově „s'oužit") a jednak „soužiti".

První význam shledáváme na př. ve FrantPr. 3^a: (není) švec, aby někomu třevíc nefuzil. Toto *súžiti* bylo, jak viděti, dokonavé a zůstalo dokonavým dodnes.

V druhém významě je dnešní *soužiti* nedokonavé. V starším jazyce bylo *súžiti* dokonavé jako ve významě prvním:

fuzymt súžníky tvé affligam Bibl. A Ex. 23, 22; obklíčie tě všady nepřietelé tvoji mocí i fuzie tě EvSeitst. 146^a = Luk. 19, 43; obklíčie tě nepřátelé tvoji náspem a oblehnú tě a fúžye tě se všech stran Ben. Luk. 19, 43; obklíčie tě valmo nepřietelé tvoji a se všech stran tě fvvzije a k zemi tě povrhú Štít. ř. $122^b{}_2$; ženská žádost rozpušťená vždy se od jednoho muže k druhému tíhne bez konce, poněvadž jest kterakás hlubokost beze dna, leč snad studu povaha fuzy smělost a oplzlost zatvoří mezemi poctivosti TrojPetr. 29; (pán) Sedechiáše, krále vašeho, i s lidem odvede do vězenie a neodpustí ani vezme smilovánie nad vámi, ale hladem a mečem súží vás ŽídSprav. 298.

Nedokonavost shledáváme již v staré češtině: toť lépe bude nežli pro svú vuoli válku vésti, . . . náklady na vraždy činiti a chudinku na všecky strany súžiti ŽídSprav. 299.

Než nabylo *súžiti* jen vidu nedokonavého, nějakou dobu se asi kolísalo. Snad se zdá, že je obojího vidu u Žídka; dokonavý doklad je však biblický citát, takže pro Žídka samého je důležitý jen nedokonavý doklad. Také u Štítného jde o citát. Ale i tyto citáty mají význam jako svědectví pro dokonavost, třebas ne pro chronologii vývoje od dokonavosti k nedokonavosti.

Za stč. dokon. *súžiti* užíváme dnes opisu *budu soužiti*. V starším jazyce vznikla dokonavá složka *ssúžiti:*

sevříti = ssaužiti Blah. 281; obklíčí tě nepřátelé tvoji valem a oblehnau tě a sfaužij tě se všech stran Br. Luk. 19, 43.

§ 196. *Pitvořiti*
vzniklo disimilací z *přitvořiti* a je dnes nedokonavé. Disimilovaná podoba se začíná objevovati v 19. stol. O tom a o významě u Zubatého ve Sborn. filol. II, 90 a násl.

Původně bylo *přitvořiti* dokonavé, jako je dokon. csl. *pritvoriti sę* a rus. *притворить*. Zubatý l. c. 92 upozornil na doklad tohoto slovesa ve ŠtítE. 103, 21. V originále (Štít. uč.) zní takto:

(helmbrechtná žena se fintí) mniec by to za najlepšie bylo, že jie tu (na masopustě nebo na posvícení) snad v oči pochválí někto a potom o ní [58$^{a}_{1}$] nic dobrého nepovědie, ale něčímť ji i przytworzye aneb dějí: dlúhý má nos aneb krátký neb zelená jest. Podobně se čte ve ŠtítSáz. 51$^{a}_{2}$: a potom o ní nic dobrého nepovědie, nébrž něčímť ji i przytworzie aneb dějí . . .

Zubatý l. c. 93 myslí, že *přitvořiti* je tu spíše nedokonavé než dokonavé. Sousedství dokonavého *nepovědie, dějí* a smysl ukazuje tuším spíše na dokonavost.

§ 197. *Pokořiti (se)*
je dnes sloveso dokonavé. Také v starém jazyce jsou doklady na dokonavost:

(císaři,) by ty sě pokorzyl / a pustil ot svého bluda Kat. 1355; ktož vzpomene, kak jest dotčen luciper pro nadutie pyšné, pokorzí se a bude mieti boží bázeň Kruml. 9^{b}; nežlit sě tobě pokorzij antequam poeniteat Otc.B 141^{b}; když ty uznamenáš, ano tvá zlost nemóže jeho (boha) dobroty přemoci, pokorzíš se jemu a dáš se jemu na milost OpMus. 118^{a}.

Jsou však také doklady zřejmě nedokonavé:

(stařec) sě poče pokorzyti (po *počieti!*, srovn. § 270) Otc. ACE ad B 72^{b} (Smetánka 589); pán pyšným se protiví, pokořjcým se pak dává milost Ezop 117^{b}; zákon nový slove zákon milosti, nebo pro velikú milost, jíšto (!) k člověku jměl syn buoží, pokorzil sě až do smrti, dávajě nám příklad Mat. 78^{b}.

Některé doklady lze vykládati za nedokonavé i dokonavé:

ta pokora jest svatých a pokorných i dóstojných lidí, ješto čím jsú větší, tím sě viece pokorzye, a z toho, což jmají dobrého ne sobě, ale bohu chválu vzdávají ŠtítVyš. 52^{b}; pravá pokora, ta ráda vidí, když jiní jí pohrdají, jako by sě sama pokorzyla tamt. 60^{a}; když pokorziecze se i želejíc, co jste spáchali, jeho (boha) milosti prositi budete Solf. 86^{b}.

Doklady ze ŠtítVyš. jsou tuším spíše nedokonavé než dokonavé.

§ 198. *Pokojiti*
je složka slovesa *kojiti*, doloženého u Gebauera v Slovn. II, 74 a 75.

Bylo původně bez pochyby dokonavé jako *ukojiti*. V staré č. shledáváme některé doklady vidu nedokonavého:

aby toliko pod zákony rychtářskými řídili mnostvie městcké v obecném dobrém, pokojiece mnoství Chelč. Siet 160^{b}; ten člověk hřiecha oslavuje

takové mnostvi hřiešníkuov chválú boží a řády jeho skrze lež a pokojí jich svědomí tamt. 167[b]; ukojujících: lépe říci: kteréž krotí, kojí nebo pokojí Blah. 326.

A jsou staré doklady, kde je vid nezřetelný; na př.:

pak některdy s hřiechem odpúštějí viny, když (páni) netbají lidí svých pokogití ŠtítSáz. 82^{b}_{1}.

O nedokonavosti složky *pokojiti* svědčí složky *s-*, *z-*, *u-pokojiti*, které vznikly z potřeby míti složky dokonavé. Doklady prvních dvou složek viz v § 101. Také *upokojiti* je staré:

ež sě ludé rozbrojili / biechu i vpokogyly Kat. 948; (zlý jazyk člověk nemůže) ukrotiti ani vpokogyty Alb. 8[b]; donidž nevpokogy sě tvá mysl tamt. 99[a]; ktož by byl uboze vpokogen ŠtítBud. 76; svornosti a upokojenie dosti bude ChelčSiet 160[a].

§ 199. *Osobiti*

je složka slovesa *sobiti* (§ 183); srovn. stč. *u-sobiti* (Jungmann s. v.) a val. *dosobiť sa* = dočkati se Bartoš Slovn. 63.

Dnes je *osobiti* (*si*) málo obvyklé. V staré češ. bylo dokonavé:

by tě (bůh) ďáblu otjal, jemuž's byl jistě oſſoben, prvním člověkem poroben UmR. 105; což by mohl (Svatopluk) uherské země dobyti, / da jemu (císař) moc k svéj zemi oſobyty DalC. 46[a]; neučiníš sobě rytiny . . ., nebudeš jmieti bóhóv(!) jiných, Neoſobíš sobě jména pána boha tvého Mus. B 96^{a}_{1}; Jeronymus obdržal to, po ňemž tak velikú žádostí hořieše: dnes přemohl nepřátely . . ., všécka úsilé a roboty dokonav, pokoj sobě oſſobyw bez skonánie JeronMus. 36[b]; stařec vzě sukni . . . i oſobi ji sobě Otc.B 152[b]; apoštolé Antikristovi slísali jsú se s tau mocí a ji sobě osobili jsú k svým úmyslóm Chelč. Siet 44[b]; jakož jest Daniel prorok pověděl, že v času toho zarmúcenie bude mnohotvárné uměnie, na ňemž jsú ti falešní proroci stali a ještě stojí, každý z nich lid sobě oſobiw, jinak a jinak jim Krista ukazuje ChelčP. 6[b].

§ 200. *Pořiediti*

je dnes sloveso dokonavé. U Štítného má vid nedokonavý (= říditi):

i viděti v stvoření móžem moc boží, ješto tvoří, múdrost, ješto pořiedi, a dobrotu, ješto vše drží ŠtítBud. 28; moc v dobrotě múdře tvoří, múdrost mocí v dobrotě pořiedi, mocí drží tamt.; si-li ustaven nad jinými, aby vedl je a pořiedil, buď jako z nich jeden ŠtítOp. 398[a]; papež jest náměstek svatého Petra . . . i má plnú moc ve všem křesťanstvu duchovnie věci porzedyty Štít. ř. 88^{a}_{1}; svatý Řehoř porzijedye (= partic. *-nt*) i ušlechtilejšie mysli i hrubějšie, jakž na které slušie, aby sě držały toho, die . . . tamt. 61^{b}_{2}; to slovo (rex) netolik jde v latínském (!) rozumu od kralovánie, ale také i odtud móž slúti reks, ež porzyedij, neb nemóž lid státi dobře, jakž nenie krále, ješto by lid porzijedyl v svém královstvu tamt. 210^{a}_{1}.

O nedokonavosti slovesa *pořiediti* svědčí složka *zpořiediti*, vzniklá z potřeby míti dokonavý tvar:

(bůh) učinil jest vše a zpořiedil ŠtítBud. 30; (moudrost boží) vše to tak ozdobně zpořiedila tamt.; aby (bůh) súd a pravdu zporzyedyl Modl.A 6[b]; (král) tak zporzydil, že . . . GestMus. ad Březn. 110[a], kde je *zgednal* (vydání str. 126).

Srovn. také klads. *spořidit si* KubínLidoml. 82.

§ 201. Staročes. *naučiti*
pokládá za nedokonavé M. Svoboda v některých dokladech z JakoubDial. Ve vydání na str. 113 uvádí tyto doklady:

Kristus učedlníkóv toho jest jich nenavčil, než to jest je navčil, aby 200[a]$_1$; budu-li kdy navčen od koho jinak fuero doctus 198[a]$_2$.

V prvním dokladě mohlo by jíti o nedokonavost, ale druhý doklad je tuším zřejmě dokonavý.

Snad přece bývalo *naučiti* nedokonavé (= *naučovati*, § 145). V Mat. 132[a] se čte v takové souvislosti, že tuším nelze pochybovati o vidu nedokonavém:

kolikožkrát všel v chrám, viece jest tbal tu nemocné uzdravovati aneb míle nauczyty sobě volné, tresktati nebo ven vypuzovati, viece nežli tbal obět ofěrovati.

§ 202. *S-, (v)z-ľúbiti sě*
se kolísalo mezi dokonavostí a nedokonavostí. Některé doklady zřejmě dokonavé viz v § 101.

Nedokonavé je *sľúbiti sě* v tomto dokladě:

neb ste jě (lidi) svým pokrytstvím zmýlili, chtiec sě jim dále ſſlıbıtı AdmontŽal. 38[b].

Jsou doklady, kde lze spatřovati spíše nedokonavost než dokonavost:

falešní proroci mnoho jsú lží přimiesili v to nejisté písmo, chtiece sě bohatým a mocným . . . ſlıbıtı JakoubDial. 195[a]; co jich dnes jest v svatéj cěrekvi, ješto jako mečem s obú stranú sěkú, bohu i světu chtiece se ſlybyty JeronMus. 53[a]; (některá žena chce míti mnoho šatů nikoli proto, aby se muži líbila,) ale aby vesele mohla skákati na masopust anebo na posvícenie, aby sě ſlybyla mladým bláznóm ŠtítSáz. 51[a]$_2$ a tak často u Štítného.

§ 203. *Smysliti*
má v jazyce starém vid nedokonavý = mysliti, pomýšleti, smýšleti:

ſmıſlı na pracného intelligit super egenum ŽGloss. 40[a] = 40, 2; ſmyſly ŽWittb. t.; jdi za mnú, šatane, nebo neſmyſlıſſ toho, což jest božieho Bibl.B 2[a] = Mar. 8, 34; jdi po mně, šatane, neſmyſlís božských věcí, ale lidské HusP. 86[a]; neſmyſlıs dospěle, slúžíš ďáblóm Kat. 1322; (bludaři se táží přátel,) co o nich ſmyſle a drží ChelčP. 16[b]; (lid) o nízkých věcech ſmyſlij, pokrmy a pohodlé na mysli má t. 10[a]; těch lidí příliš málo nalezne se,

aby . . . v sprostnosti srdce bydleli . . ., ve všem k bohu hleděli a báli se jeho, ne mnoho o sobě smysléce velikých věcí, ani se také slepě potupujíce ChelčKrof. 50; vy nevíte nic ani k tomu co podobně ſmyſlite BojŠtokh. 6[a]; žena sem a ženský živa, snad se vám zdá, že málo ſmyſlijm Háj. 9[b]; nic tak neprospievá k dobytí milosti od poddaných jako toto, když oni o pánu svém ſmyſlee, že jest spravedlivý a nábožný Hrub. 40[a]$_1$; židé ſmyſlj, že tolik (sedm) dní bylo mezi vyjitím lidu israelského a ztonutím Faraona s Egyptskými Br.Ex. ad 12, 14 in margine; ſmyſliti sentire, vermeinen, gedencken Vus. 315.

O nedokonavosti slovesa *smysliti* svědčí složka *usmysliti si*. Byla již v jazyce starším: vsMyſliti sobě, zmaudřeti . . . rozumu nabyti VelQuadr. 839. Novočes. *usmysliti si* má jiný význam. S významem, který má *usmysliti sobě* ve Vel. Quadr., se shoduje význam slovesa *smysliti* v dokladě z Háj. 9[b] (*málo smyslím = mám malý rozum* a pod.).

Sloveso toto lze pokládati buď za složku slovesa *mysliti* s předponou *s*, anebo za sloveso odvozené ode jména *smysl*. Rozhodnutí je zde nesnadné, ale zdá se, že jde spíše o složku k slovesu *mysliti*. Nedokonavý vid u složeného durativa není nic zvláštního; nalézáme jej také jinde.

§ 204. *Dověřiti, dóvěřiti*

se v staré češtině asi kolísalo mezi videm dokonavým a nedokonavým. Bezpečných dokladů pro dokonavost není. Jsou však doklady, kde jazykovému citu hoví dobře vid dokonavý nebo kde lze dokonavost předpokládati stejně dobře jako nedokonavost:

tak je tu veliká věc řemeslníkóv a kupcuov, že ti, kteż (!) jsú toho neviděli, nesnadně tomu dowierzie Mill. 94[a] (= uvěří či věří, důvěřují?); musíť mi divno býti, / že mi nechceš dowieriti, / a věda mě sobě věrného Baw. 78[b]; ktožť přejí co dobrého / a žádají zdravie tvého, / těm ty nechceš dowieriti tamt.

Nedokonavost je doložena bezpečně:

nedóstojen jest božieho požehnánie, ktož boha hledá, nedowyerzye jemu Alb. 61[b]; ten člověk, jenž nedowyerzy, nenie, by co obdržal ot boha t. 61[b]; (Kostus) bydléše, jak sám chtieše, / neb ciesař nedowierzieſſe / tomu, co naň prosočeno bylo Kat. 83; doufám tvému milosrdenství, ať bych nedowyerzyl mým skutkóm Modl.A 80[a]; (pán) přieliš dowierze slovuom ženy, rozhněval se náramně (na Josefa) Ben.Gen. 39, 19; jsú tu (v Sicilii) hadové, jimiž zkúšejí děti, pravého jsú-li lože čili nic; protož kterýž muž své ženě nedowierzi, ten vezma dietě jejie a pojma súsedy s sebú i posadí dietě mezi ty hady Mand.A 171[b]$_1$; proč jse pak té časné smrti bojíte a panu bohu jse nedũwierzijte? Prostopr. 49[b]; Svatopluk s svými k Moravě pospíchal. Bořivoj, ač jej snažně stíhal a mnohem měl více lidu než Svatopluk, však nějakého se Svatoplukova obávaje fortele s jedné, s druhé strany také svým nedúwieřyl a tak bitvu s Moravany svésti nesměl Háj. 154[b].

Jazyk nový má za nedokonavé *dověřiti* iterativum *důvěřovati*. Složené durativum zná jazyk knižní:

důwěřenj PuchmajAlman. III, 5; než on (Ježíš) blouidl, nedověřil sobě Čech XIII, 241.

§ 205. *Pomstíti se*

je sloveso dokonavé; také staročes. *pomstiti sě* bylo dokonavé. V slc. je *pomstiť sa* nedokonavé:

budeme sa na tých tiež pomstiť SlcTýžd. XVII, č. 50, 2; keď prepadnul vládny kandidát, začala sa na ľudových voličoch pomstiť aj špárkasa tamt. VIII, č. 45, 3; Ženy nás klamaly i múdre i hlúpe spôsobom tvrdým. / Zbytočno pomstiť sa na hadoch askétom hrdým I. Krasko, Verše (1912), 10.

§ 206. Iterativa *honiti, choditi, nositi* a *voziti* jsou dnes ve složení zpravidla dokonavá: *rozhoním, vychodím, odnosím, přivodím, navozím* atpod. V staré češtině shledáváme často doklady nedokonavého vidu.

-honiti.

othoniti: (havran) toho svatého těla ostřiehajě jiné ptáky othonyl PassKlem. $53^{a}{}_{1}$; kříž Kristuov jest huol, jíž sě zpodpierámy, abychmy neletěli; jímž (!) také psy pekelné od sebe odhonimy Kruml. 64^{a}; (Marie) přemáhala vščcka pokušenie i vše hřiechy a netolik sama od sebe pokušenie a hřiechy odhoníla, ale také i od jiných, jimž poprslky své milosti vlévala t. 16^{a}.

pohoniti: budeta pohonyti Rožmb. 5; bude s ním pohonyti t. 18; pakli kdež komorníci pohonye a odpierajú t. 36 a tak často; komorník má v své moci ty menšie komorníky, ješto pohoniti mají k súdu Šach. $309^{a}{}_{2}$; (pán) také do klády sázie pro úroky a pro jiné užitky pohoní, klne Chelč. Siet 200^{a}.

rozhoniti: Drahomila, hněvajíci sě na věrné křesťánky krále nebeského, jim sě vždy protivila a je rozhonila PulkR. 20^{b}.

vyhoniti: (jméno Ježíš) vščcny nedostatky ot duše wyhony a spasuje PassKlem. $47^{a}{}_{1}$; (Kristus) poče wihoniti kupujície a prodavačě z chrámu EvPr. 5^{a} = Mat. 21, 12; pakli zajisté já (Kristus) u božiem prstu neb ve jmě boha ďábla wihonim, tehdy přišlo jest mezi vás královstvie nebeské t. 7^{b} = Luk. 11, 20; bieše jeden z svatých otcuov veliké moci wyhonití z lidí běsy Otc. B 111^{b}.

§ 207. -chodíti.

obchoditi (sě): vstanú a obchodyty budú město po rynku EvOl. 184^{b} = Cant. III, 2); jáz nechtěla sem těch dievek tovařiška býti, jěž sě s jěšitenstvím obchodye Alb. 10^{a}; ktož sě s mečem rád obchody, / ten ot meče často schodí Hrad. 82^{b}; jenž krádežem se obchodi, ten vždy v svém skutce škodí Baw. 52^{a}; jste chudi a lží sě obchodíte a obieráte, mnoho slibu-

jete a málo plníte Solf. 137[a]; (mužíci) ani které roboty polské nedbají nic . . ., ale klamají jimi tiem (prodejem zlatých tkaniv), kteříž jsú v jich zemi, a tú robotú sě obchodie Mand.A 202[b]2.

otchoditi: neotchodime ot tebe non discedimus ŽKlem. 79, 19 (= neotstupujemy ot tebe ŽWittb. tamt.); neotchod ote mne t. 37, 22 (po záporu!); řeč se mluví a čas odchodi Baw. 172[a].

pochoditi: bóh otec, ten nenie porozen, ale syn jest porozen ot boha otcě, neb syn pochody od otcě Alb. 48[b]; z sytosti buojnost pochodi, a co tobě, králi, škodí OpMus. 169[b]; (bůh) s velikú milostí své dary dává svú dobrú vuolí, ale ne přinucením, neb jeho daři pochodie z veliké milosti Kruml. 152[a]; křivda z boha nepochodi non est a deo Otc.B 4[b] (Smetánka 587); jest také mnoho súžení zlých mezi lidmi, kteráž pochodij z svád ChelčP. 183[a].

přěchoditi: prſiechodie cěstu praetergradiuntur viam ŽKlem. 79, 13; vrch vlaśóv prſiechodyucich perambulantium t. 67, 22; měsiec osm let przyechody, / studenost a vláhu rodí Vít. 10[b].

přichoditi: przychodye veniunt Pror. 14[b]; (pravé světlo) osvěcuje každého člověka, przychodyczyeho na tento svět Modl.A 87[a]; (v Mesopotamii) jest jedna vlast, ta slove Arabia; odtud przichody kadidlo LucidF. 134[b]; pověděl sem, že každá hvězda jest větší než měsiec, a proto muožem věděti, by jedna hvězda spadla, zabila by najméňe puol světa. A przichodi s toho, že často bude tak ticho na zemi LucidN. 20[a].

rozchoditi: velmi mě ďábeł k smilstvu táhne a také mě hněv rozchodij Otc.B 47[a].

schoditi: když ſchodi, otnesen sem cum declinat ŽGloss. 102[a] = 108, 23; když ſchody, odjat sem ŽPod. tamt. (= když chodí ŽWittb. tamt.; když sě schyluje ŽKlem. tamt.); jako rosa . . ., jenž ſchodi descendit ŽGloss. 121[a] = 132, 3; jěž ſchodi ŽWittb. tamt.; jěž schody ŽPod. tamt.; ktož sě s mečem rád obchodí, / ten ot meče často ſchody Hrad. 82[b]; ktož doma na svém pokoji sedí, ten se zlé příhody ſchodi Baw. 2[b]; v nichžto (kostelích) sě lidé obecně ſchodíe na boží službu agitur populi conventus Otc.B 33[b].

vchoditi: wchodyty budú Pror. 66[b]; pře vdovie newchody non ingreditur t. 1[b]; wchodyty budu EvOl. 164[a] = 2. Kor. 6, 16 (zpovědník má kázati) u vratech města lidem, v kterémžto jest pět oken, skrze kterážto smrt wchody GestBř. 111[b].

vychoditi: což wychody ze rtú mú quae procedunt de labiis meis ŽWittb. 88, 35; což wychodye ŽPod. tamt.; wichodie ŽKlem. tamt.; z hněvu nenávist wychodi, / ale přiezen vždy milosti plodí Baw. 33[b]; ó přeščasná a svatá modlitbo, kterážti z rozumné a svaté duše kdy wychodiſs, ó co dobrého činíš OpMus. 125[a]; ostříhaj srdce svého, neboť z ňeho život wychodij ChelčP. 22[b]; jakžto z jednoho kořene mnohé wychodye ratolesli (!), takéž z milování vščcky ctnosti sě rozplozují JeronMus. 19[a].

vzchoditi: uzchodie ascendunt ŽGloss. 93^a = 103, 8; Wzchodie hory ŽWittb. tamt.; wzchodi nad západ ascendit ŽKlem. 67, 5; nechwal dne, když slunce wzchodi, / neb nevieš, kterakýť bude čas Baw. 196^a; krópě krvavé wzchodie / a oni tu ve krvi brodie t. 88^b; Asia sě počíná tu, kdež slunce wzchody LucF. 133^a; (otec nebeský) déšč na pravé i na nepravé spuščuje a slunci svému na dobré i na zlé wzchodyty velí JeronMus. 15^b.

§ 208. -nositi.

otnositi: otnoſſie sě súdové auferuntur ŽKlem. 9, 5 (26).

pronositi: tajenstvie (!) svá budú pronoſyty ŠtítVyš. $50^a{}_1$; bude-lit na tobě královna tázati, neprav jiej ani pronoſ PassKlem. $96^a{}_2$.

přinositi: Kristus se řebří mezi zemí a mezi nebem učinil; nynie pak scházejí anjelové po ňem (řebříku), milost nám przinoſíece Kruml. 73^b; nynie pak scházějí andělové po ňem (řebříku), milost naň (m. nám) przynoſieiecze (!) Zrc. A 11^b; přikázav jednomu z svých přívuzných, aby jemu v ustavený den pokrm przinoſyl Otc. B 175^b; písmo praví, dokudž duše u mukách jest, že ti svatí, jimž jest slúžila na tomto světě, przynoſie jie veliké utěšenie, tak těm dušem odplácějí služby jich LucF. 141^a.

snositi: beránče boží, jenž ſnoſſis hřiechy světa ŽPod. 137^b; ſnoſyte zlato confertis Pror. 35^b.

vnositi: budú wnoſyty Pror. 66^b; (andělé scházejí po řebříku) a zasě vcházějí, duše náše do nebe wnoſieiecze (!) Zrc. A 12^a.

vynositi: ktož súdy wynoſye, majíť se bez pohnutie práv držeti ustavených Šach. $302^b{}_2$; Kdo chodí na čih ptačí s sítkami, / ten bývá ve psí s ženau i s dítkami; / kdo pak chodí s lepem na číže a na sýkory, / ten vynosí sejr a chléb z komory Kníž. rým. 104.

vznositi: všicku mysl wznoſym i porúčiem v tvú pomoc Modl. A 60^a; (ďábel) počě tomu mládenci na mysl wznoſytí (tělesné žádosti) Otc. B 155^a; svoji ruče k tobě wznoſſy, / proto tebe s věrú proši Levšt. 372: za koho vy prosíte, své hlavy k buohu wznoſyte, ten jest u buoha uslyšán PassKlem. $108^a{}_2$.

§ 209. -voditi.

dovoditi: (hospodin) dowody do pekla deducit ad inferos ŽWittb. Cant. Ann. 6; (Marie) zpravuje, onať obranije, onať dowodi (k cíli) Kruml. 9^a; zle sobě tuto kněží čtením dowodij, že se jim mají malomocní s dary ukazovati ChelčP. 44^a; cos' nám to (ďáblům) počela (Evo,) rozprávěti o mocnostech božích a dowodiecz toho, jako by praví dóvodové byli řečí tvých Solf. 149^a; (jistí lidé) disputují o náboženství a dowodj, že alkorán pravá jest kniha KomLab. 61.

navoditi: dobré křesťanstvie bylo by každému křesťánku, aby netbal na ta neřádná volenie, buďto papežstvie neb biskupstvie . . ., v kterýchž úřadech volení ďábelsky viece ſwodié, nežli nawodié JakoubDial. $190^b{}_2$;

(ďábli) mají rozumná stvořenie nawoditi ke zlému a od dobrého svoditi Solf. 120[a]; (Origenes své druhy) nawodíeſſe a v dobrých skutciech rozněcováše Otc. B 37[a].

otvoditi: dovodí do pekla i otwody reducit ŽWittb. Cant. Ann. 6; přivodí do pekla a odwody ŽPod. t.

provoditi: všecky zlé věci, kteréž lidem škodie a núzi jim provodie, světí v moci mají Chelč. Siet 206[b]; Percutitur neříkej bije se, ale řekni . . . Prowodí se pranice; pakli chceš simplicius et usitatius, tedy rci pereme se, bijí se etc. Blah. 201; (Amazonky) za sedm let pořád zemi českú hubily a muže mordujíce podlé vůle rejd svůj prowodily VelKal. 138: takž jdauce dostaneme se do ulice, kde se živnosti prowodj KomLab. 24; (veselé houfy tovaryšstva) sobě skáčí, honí se, tancují, štvau, fechtují, hry prowodj, a nevím, co víc, netropí t. 91.

přivoditi: (Tartareus) poče jeho (Solferna) pamatovati a prziwoditi mu rozličné příklady Solf. 81[b]; przywody do pekla deducit ŽPod. Cant. Ann. 6; przywodym adduco Pror. 53[a]; dvój jest smutek: jeden spasenie, ale druhý smrt činí, jeden pokánie, ale druhý zúfanie przywody ŠtítVyš. 7^{a}_{2}; nejradějít vraždu plodím / a k cizoložstvu je prziwodim DivKlem 194[a] (= C 90); blahoslavený jest ten, kohož vyvoluješ a k sobě přiwodjš Br. Ž. 65, 5.

rozvoditi: bude v úrazu jako dub, ješto rozwody ruozky své Pror. 5[a].

svoditi: (Antikrist) bude tolikéž let (= tři) kázati a ſwoditi s viery křesťanské OpMus. 40[a]; (satan) ſwoditi bude lidi Mus. B 724^{a}_{1}; lidi sem čarovati učila / a je s pravé cesty ſwodila DivKlem. 198[b] (= C 239); (jeden druhého) zlým učením ſwodij, táhne v hřiechy ChelčP. 182[a]; z bohať múdrost boží máme . . ., abychom poznali . . ., kterak (satan) svodí svú chytrostí lidi a násilé všudy zbuzuje věrným ChelčKrof. 7; (Ježíš) vymietá ďábly, ďábla má v sobě, ſwodij zástupy, obžerce jest Štít. ř. 162^{b}_{2}; (luciper) maje péči a žádost toho, aby od dobrého svým zlým vnuknutím pokolenie lidské ſwodítí a prznití nepřestával Solf. 128[b]; kdo dí, že miluje pána boha, kterého nevidí, a má v nenávisti blížnieho, kterého vidí, lhář jest a sám se svodí ŽídSprav. 120.

uvoditi: v pamět vwoditi budu jméno tvé Br. Ž. 45, 18; (kněží oslavují čtení) lid o duše i o statky klamajíce a v slepotu je vwodijcze ChelčP. 1[a]; (lakomost) srdce lidem odjímá a mnohé jiné rány vwodij t. 221[b]; v dobrau mysl je (lidi) vwodijm a cesty i práce jím ukracuji Ezop 22[b]; (lakomství) nenávist plodí i veliké biedy a psoty na poddané vwodij a ujmu všem činí a škody Hrub. 19^{b}_{2}.

vzvoditi: wzwode (= vzvodě) erigens ŽGloss. 104^{b} = 112, 7; wzwodie ŽWittb. tamt.; k tobě (bohu) oči moji wzwodym, k tobě ruce moji vzdvíhám Modl. A 60[a]; hlavy poníziv, s pokorú svoji oči wzwodye vzhóru, chtě, bych sě k ňemu přiblízil t. 55[a].

zavoditi: (druhové Arnoštovi) počechuť veselé jmieti / a s ní (pannou) tanec zawoditi Baw. 112[a]; Amon, syn Manáše, osmnádctý král židovský,

kraloval dvě létě nad Judú i nad Izrahelem, člověk zlý, činil všecky zlé věci . . . a zavodil lid izrahelský ve všem zlým ŽídSprav. 285.

§ 210. -voziti.

přivoziti: jest ten břeh ze dvú najlepší a největší, což jich v světě jest, pro množství a velikost kúpě, což jí tu Przywozie k tomu břehu Mill. 99; (v jedné uličce města) drahně domóv jest, v nichžto bydlé muží, jenž przywozie a přijímají kúpi t. 125[a].

§ 211. Vedle hojných dokladů na nedokonavost nacházíme již také doklady na dokonavost. Ku př.:

do-, u-honiti:

honiti budu a dohonijm se Ben. Ex. 15, 9;

již postúpajte na strany / a neuhonite cepami rány DivKlem. 191[b] (= C 12); (lidé Břetislavovi) běžěli jsú po ňem (Zderadovi) chutně a tak uhonivše jeho na přěkot ukrutně jsú zabili jej PulkR. 66[b]; (Arabové) nemají i žádných domóv nežli búdy a stany z velblúdových koží a jiných zvieřat, kteréžto oni sami vhonye Mand. A 174[b]$_1$; (liška) létati nemohúci létajícího vorla vhoniti nemohla Ezop 37[a].

s-, vy-choditi:

slovo mé, ješto wychody z úst mých egredietur Pror. 41[b]; když devět měsiecziew ſchodis, / bude (tvůj syn) božím synem nazván Hrad. 64[a].

s-, z-nositi:

neſnoſyt non mittet Pror. 27[a]; když Ciborea dietě ſnoſywſſy urodila Pass. 156[a] [1]);

když po vších bratřích . . . ten hrozen znoſychu, i nevědiechu, kto jej najprv poslał Otc. B 61[a].

pro-voditi:

až jej v tom smrt pochytí, když se jí najméň naděje, a prowodij jej do pekla ChelčP. 233[b]; když pannu prowodichu (rytíři), / potom v radě všickni biechu Baw. 152[a].

Začátky stavu nč. sahají tedy již do jazyka starého. V době velmi dlouhé se jazyk kolísal mezi nedokonavostí a dokonavostí. Nedokonavost má však v době staré převahu; drží se dlouho, ještě v 17. století. V nové češtině jsou složky našich iterativ zpravidla dokonavé na území západním. Nedokonavé je *pohonět* = poháněti (dobytek); tak je v kladš. (Kubín-Lid. 81), kolem Č. Dubu (prof. O. Hujer) i v jižních Čechách. Jazyk knižní užívá nedokonavých složek *pochoditi, dovoditi, uvoditi*: to pochodí odtud; Gebauer dovodí, že . . .; Gebauer uvodí tyto příklady.

[1]) Tento doklad nesvědčí bezpečně o dokonavosti, poněvadž v staré češtině bývá nedokonavé participium *s*-ové i tam, kde dnes užíváme tvaru dokonavého. Srovn. v § 272.

V jazyce obrozenském je více dokladů nedokonavých:

Snad se (milá) při měsíčku po zahradě *prochodj*, sáhnauc rukau na ružičku, mne si na mysl *přiwodj* Puchmaj. Alman. IV, 23; Někteří z nich (filosofů), po cestě ctnosti nás *prowodjce*, nepřípadnosti, any se z nedojípky nahazují, žalovati nám docela zabraňují t. III, 5; proč tedy svaté máte za zástupce (boží)? Svatý Tomáš trojí *uwodj* příčinu Puchmaj. Svát. káz. 176. Atpod.

Ve východních nářečích jsou slovesa *-honiti, -choditi, -nositi* a *-voditi* pravidlem nedokonavá:

pohonit = pohánět BartSlovn. 309;

šél dlouho, dlouho lesem, a když konečně u lesa vychodił, viděl (!) před sebou daleké široké moře BartD. I, 354 (kelec.); Krajte si (= krájejte) z małého (chleba) hrubý (kus), hodný dokoła, jak słúnečko vychodí VlkKramp. 44; jak už přichodili k domajší chałupě, pořáď sa děvčica miłého Pavła vyptávała tamt. 12; jag (Ondráš) otchodíl, tož mu (farářovi) pravíl, aby dobře hospodářil Kašík 117; sumšedźi ńe vedźeli, skuć to bohajstvo u ńeho pochodźi Malinowski 83; budem ťa tu obchodiť Záturecký 35; nevoľa ho nadchodí, trápi t. 35; jeden odchodzi a druhi ostava CzambelReč 374; slc. spis. vychodiť = vycházeti a pod.;

sedn (!) dětí mám, šak ste ich odnosili (= odnášeli), ste jejich krsný otec BartD. I, 239 (podluž.); hrabě se jí (Popelušky) zase zeptal, kdo jí ty šaty dal. Popeluška odpověděla, že ptáček jí jich po tři neděle přinosil Kulda II, 195; slc. prinosiť = přinášeti atd.;

jak śe vum povodźi = vede Loriš 77; odvodím = odvádím BartD. I, 157; slc. uvodiť atd.

Dokonavost se pozoruje dosti zřídka; na př. u složky *povoditi*:

Bazała prováďáł hostě po statku. Zavéd jich do chléva, do stodoły — všadě jich povodíl, šecko jím pozukazował VlkKramp. 45.

§ 212. Kvantita předpony v složeninách s iterativy *honiti* atd. je krátká. O tom svědčí doklady z doby, kdy byla již provedena změna *ó-uo-ů* a kdy přece čteme *pohoniti, dovoditi, povoditi* atd. Svědčí tomu také nč. dialektická kvantita krátká. Vlivem jména *dóvod* vznikla délka předpony u *dóvoditi:*

die svatý Pavel, že Melchisedech, jenž požehnał Abrahamovi, a tiem duowodij, že jest větší byl Hilar 12[a]; to třmi věcmi se duovodí ŽídSprav. 172.

5. třída.

Prostá slovesa.

§ 213. Slovesa této třídy jsou téměř všechna nedokonavá, a to dílem durativní, dílem iterativní nebo frekventativní.

1. Durativa patří ke vzorům *dělati, tesati, bráti, kovati* a *láti*. Ku př.: stč. *báti* (z *bajati*), *blváti*, nč. *bráti, čekati, česati, dělati, doutnati, drásati,*

hlodati, hněvati se, hráti, hřáti, chutnati, chystati, káti se, kašlati, klovati, kovati, kulhati, lechtati, leptati, lháti, mazati, meškati, modrati se, motati, páchati, párati, plakati, plesati, plvati, pykati, reptati, rovnati, rýpati, rváti, sálati, sedlati, stč. *sovati, snovati,* nč. *spěchati, ssáti, starati se, šeptati, tázati se, trestati, váti, vláti, volati, zelenati se, zváti, žebrati, žváti* aj.

2. Iterativa náležejí ke vzoru *dělati* a *sázěti*. Jsou to hlavně iterativa k slovesům třídy 2. (*hýbati : hnouti*), třídy 3. (*hledati, hlídati : hleděti*) a třídy 4. (*házeti : hoditi*), ku př. tato: *dýchati, kopati, týkati se, zdvíhati; léhati, létati, sedati, volati; bourati, -díleti, házeti, chápati, chytati, káceti, máčeti, pátrati, stříleti, váleti* a j.

Některá iterativa jsou k slovesům třídy 1.: *bodati, čerpati, hryzati, padati, škubati, skýtati, sypati; metati, říkati, stříhati, -tíkati*. Po zániku příslušných sloves třídy 1. je nám *bodati* iterativem k *bodnouti, padati* k *padnouti, stříhati* k *střihnouti, škubati* ke *škubnouti*.

3. Frekventativa jsou všechna u vzoru *dělati: dávati, stávati; -hřívati; honívati, chodívati, nosívati, vodívati, vozívati; dělávati, hrávati si, plakávati, trhávati* atd.

§ 214. *Kázati.*

Ve významě „mluviti, říkati", srovn. *(v)zkázati*, je nedokonavé. Vyskytuje se ve vých. slovenštině:

Princ čäka svoho kamarata, aľe ňechodzi, ňit ho. „Tak to už podlo," kaže, „už je več'er a kamarata ňit CzambelReč 392; Potim zaś prišoŭ tot kapral' volac ho (vojáka) na vartu. Kaže: „Bratu, ta ňit vecej vojaki, l'em ja mušu isc? tamt. a tak často; a cigan kaže, že vœn ňechce l'em dvatsẽť peiť pal'ic BrochW. 15 a tak často.

Také ve významě predigen je nč. *kázati* nedokonavé. Tak bylo také v starém jazyce:

(kazatel) pravdu kaze a učí lidi ŠtítSáz. $19^{a}{}_{2}$; (nehodní kněží) bránie kazati slova božieho lidem JakoubDial. $184^{a}{}_{2}$.

V jazyce starším má *kázati* také význam „trestati, kárati" apod. Je v tomto významě rovněž nedokonavé:

bude vás mój rod železnú metlú kazaty DalC. 12^{a}; (Kristus v soudný den) jě (rouhače) bude kazaty Kruml. 95^{b}; Solfernus . . . poče jej (Tartarea) kazati, aby sě pomněl Solf. 140^{a}; lidé na těle i na duši u veliké škody upadli pro nemúdrost svých otcóv i mater, ješto synóv svých nekazy, jakž slušie svým časem JeronMus. 63^{b}; kohož buoh miluje, toho kazie Mat. 242^{a}; blažený člověk, jehož ty kazeſſ, hospodine, a zákonu tvému učíš jeho ŽPod. 93, 12. Srovn. GebauerSlovn. I, 26, 27.

Kázati „rozkazovati" je v nové č. dílem nedokonavé, ku př. káži ti to = nakazuji, rozkazuji, dílem dokonavé, zejména v tvarech minulých: kázal to udělati = přikázal.

V jazyce starším proniká dokonavost ve všech tvarech[1]):

bydliti vám kazy habitare vos faciam Pror. 92^a; nepovieš-li mi pravdy, kazyt tě hladem umořiti PassKlem. $96^b{}_1$; já toho učiniti nemohu, ale chceš-li, pošli tě k mému pánu, ďáblu; učiníš-li to vše, cožť on kaže, obdržíš to, což žádáš tamt. $53^a{}_2$; škody budu mnoho jmieti, / Nekazyly jiej (Kateřině) hlavy stieti KatBrn. 9^b (= v. 211); (kněz) jednoho vrabce kážet mu (malomocnému) zabiti iubebit Ben. Lev. 14, 5; jakž se čeho najméně dopustíš, a chvíli k tomu míti budu, káži tě až do smrti bíti a umrskati Ezop 18^a; obětovati ji (obět z holoubat) bude kněz na oltáři a zatoče u hrdla hlavú a prodra miesto rány vytéci káže krvi Mus. B $52^a{}_1$; slibuji i mé budúcie v to zavazuji tobě i tvým náměstkóm, českým králóm, věrně pomáhati vší mocí i silú, kdyžkoli kážeš neb káží tvoji budúcí PulkR. 164^b; jedva budete moci říci: tak, pane, ano tak, pane. Ale on svým toliko pokynutím bez vaší rady toho odsaudí, jiného vsaditi kaže do vězení Háj. 10^a; vezmeš olej pomazání a vyleje na hlavu jeho (Aronovu) pomažeš ho; a potom synům jeho přistaupiti kážeš a zobláčíš je v sukně Br. Ex. 29, 8.

Složená slovesa.

§ 215. Slovesa durativní se stávají ve složení s předponami dokonavými: *doberu, nadělám, obehraji, prodřímu se, přiberu, udělám, vlákám, vzkáži, začervenám se* atpod.

Nedokonavé je slc. *poznať* = znáti. Dokonavost vyjadřuje nová složka *spoznať* CzambelReč 307.

Iterativa zůstávají dílem imperfektivy: *docházím, namáhám se, počínám, přemýšlím, předčítám, přivádím, rozdílím, vyplácím, ulétám, zasedám,* dílem se stávají perfektivy: *dosázím, nachytám, odházím, postřílím, propátrám, rozbourám, sházím, uválím, vykácím, zastrkám* atd.

Vyskýtají se tu rozdíly mezi jazykem starším a novým a mezi jednotlivými nářečími.

Frekventativa zůstávají zpravidla nedokonavými. Dokonavá jsou *na-, po-dávati* ve vých. slc.

Některá jednotlivá slovesa.

§ 216. *-čítati.*

Ve spojení s jednou předponou je dnes dílem nedokonavé, dílem dokonavé. Rozhoduje tu často význam. Tak ve významě „čísti" jsou nedokonavé složky *předčítati* a *vyčítati* (z dopisu, že . .). Ve významě numerare jsou v nářečích dokonavé složky *načítati se* (= napočítati se), *přečítati* (= přepočítati) a *vyčítati* (= vypočítati). Tak v nářečí horském se říká pravidlem: tu be ses načítal; večíté tu dubře; vukaž, já tu přečítám.

Přičítati, ku př. přičítám to vlivu počasí, je nedokonavé.

[1]) Gebauer označuje v Slovn. II, 26 toto *kázati* jen za nedokonavé.

Od(e)čítati a *s(e)čítati* bývají dokonavé i nedokonavé.

Počítati je zpravidla nedokonavé. V slc. je také dokonavé:

More nevypiješ, hviezdy nepočítáš Záturecký 216; Na prstoch ich počítá (= spočítá) t. 241.

Vyčítati exprobrare je nedokonavé.

V starším jazyce byly nedokonavé ještě jiné složky; tak

načítati: (čest máme bohu vzdávati trojím činem . . .) V prvém sě poddáváme, v druhém sě neduostojnými naczitame Kruml. 227[a]; (otec) již jeho (chlapce) nenaczital svým synem Otc. D. ad B 117[b] (Smetánka 545); (všichni,) ktož se Kristovy slúhy načžitagij, (mají tak činiti,) aby opatřili žádnost prosících bližních ChelčP. 44[b]; báseň skeřípkú se nacita, / jadérce jest múdrost . ., / knieha zahrádkúť se nazývá Baw. 18[b]; —

přěčítati: stařec uzřě jednoho za sobú, an przieczita jeho stópějě numerantem Otc. B 132[a]; —

vyčítati: země u veliké Libí wyczitatí bylo by velmi dlúho Mand. A 189[b]$_1$; z nich vždy desátého wyczytagycz stínali PassKlem. 206[a]$_1$; potom pan z Kolovrat . . . haněl, tupil, jak jest se v Čechách začalo, že hned všecko zlé přineslo, proti vrchnostem . . . pozdvižení . . . Vyčítavši to všecko dlouho, až potom na tohoto císaře Ferdinanda přišedši to oznamoval, jak . . . HarPam. 32.

§ 217. *-čúhati.*

Vyčíhati je dokonavé. Také *načíhati se:* načíhal jsem se na to!

Ve val. je nedok. *vyčúhať:*

Je pravda, nebył Mach hrubě pěkný: čérné, kudrnaté vłasyska lézły mu zpopod hucáňa do očí jak cigánovi, ohnutý orlí nos hodně vyčúhał z chudéj tváře a lícní kostě vystávały Vlk Kramp. 21.

§ 218. *-dávati*

je zpravidla nedokonavé: *dodávati, podávati, rozdávati* atd.

V slc. jsou dokonavé složky *nadávati* a *podávati:*

(dívka) přišla domov, slničkove šaty bundičkou zakryla, a čo jej nadávali sladké veci, to dala kuchárovi Dobšinský 104; un jim nadaval šickeho dosc CzambelReč 292;

tu mu s plačom ľudia vyrozprávajú, že už všetky svoje paničky drakovi podávali a že mu dneská práve ostatniu kráľovu dcéru zaniesť majú Dobšinský 96; už z dom na dom podávali (drakovi) mešťania svoje dievčatá a teraz je rad na kráľovej dcére tamt. 19.

Také ob. čes. *nadávati* může míti vid dokonavý; srovn. v § 149.

§ 219. *-dvihati, -dvíhati.*

Nejčastější jeho složka již od nejstarší doby dějinné je s předponou *(v)z.* Nám je *(v)zdvihati, (v)zdvíhati* slovesem nesloženým. Prosté *dvihati, dvíhati* se dochovalo ve vých. nářečích; srovn. v § 147.

K složce *vzdvihati, vzdvíhati* se připojují další předpony. V nové č. je obvyklá složka *nazdvíhati, nazdvihati se:* co jsem se toho nazdvíhal. Je dokonavá.

V nářečích jsou složky také prostého *dvíhati* s předponami, ku př. *naddvíhat:*

(Mikulenka) praví, naddvihaja mašíka za ocas Na schodě XIII, 417; dušíl sa a zaříkál sa a chlopál strýcovi do dlaně a zas natáhál mašíka za nohu a naddvíhál ho za ocas tamt.

Nad usus spisovný a vůbec západní nalézáme ve vých. nářečích složku *zdvíhati* spojenou s předponou *po, pozdvíhati:*

(dcera) jedno pérko dovíjá, / kněz mšu svatú začíná, / . . . ., / kněz hostiu pozdvíhá Sušil 22; první vínek zavíjá (dcera), / kněz mšu svatú začíná, / . . . ., / kněz svůj kalich pozvíhá t. 23. Je nedokonavá.

V jazyce starším byly nedok. složky *na(v)zdvihati, po(v)zdvihati, vy-(v)zdvihati (-dvíhati):*

(matka) plačíci, jeho (synovu) tvář k svéj tváři nazdwihagiczi čelováše Pass. 327; (matka) plačíci, jeho tváři nazdwyhagyczy čelováše Pass-Klem. $131^{b}{}_{1}$;

to jest duch svatý způsobil, aby pamět mdlá tiem sě powzdwyhala k bohu, jako mdlí holí sě podpierajíc vstávají ŠtítVyš. 95^{b}; (Ježíš) srdce svých kazatelóv pozdwiha od žádosti světské i povyšije v nebesiech Mat. 145^{b}; aby tiem svobodnějie boží zákon kázali (apoštolé) a na modlitbách sě k bohu powzdwihali JakoubDial. $210^{a}{}_{2}$; pozdwihám ruky své levo Ben. Gen. 14, 22; (Čech) počal k nebi (obě ruce) pozdwihati Háj. 1^{a}; —

posvětíš jich (věcí obětních), wyzdwijhage před pánem Ben. Ex. 29, 26; hrdý a nadutý člověk nemá se wyzdwijhati jako bajk s vysokými rohy, ale hledě na svého těla podstatu mát srdce svého nadutie skrocovati Hrub. $39^{a}{}_{1}$.

§ 220. *-dychati, -dýchati.*

V usu ob. je nedokonavá složka *vzdychati.* Ostatní složky jsou dokonavé: *dodýchati, nadýchati se, vydýchati se, zadýchati se.*

V starším jazyce bylo vedle nedok. *vzdychati, vzdýchati* také nedok. *otdychati, otdýchati:*

údové sú životu pomocni k dýchaní i oddychanie Sal. 515; což jedl neb pil, vycházelo tú ranú a povětřie dýchanie i oddychanie též t. 489; z ňeňožto (úrazu) přicházie přiekaza v dýchaní i oddychanie t. 632.

Nedok. je *oddýchati* (= oddychovati) v nář. chods. a domažlickém: ta (kráva) vodyjchá Hruška Slovn. 108; oddýchám Kebrle 16.

V starším jazyce spisovném bývá nedok. *oddychati* a *povzdychati:*

pohlíželi (lidé) na nevinné dítky, na zmatenau ženu, powzdychali, otřásali se V. Nejedlý, Václav 238; pláče tam (doma) matička, powzdychá

sestřička, zaufá dívčina! J. z Hvěz. Pís. 35; Já slyším vlny šeptat písně milé, a z dáli vonných cedrů vání, a ptactva zpěv a oddychání Mayer Bás. 67.

§ 221. *-házěti.*

Ve významě iactare jsou dnes dokonavé složky *naházeti, odházeti, rozházeti, přiházeti, poházeti, vyházeti, zaházeti.*

Nedok. jsou složky *naházeti se, přiházeti se* = stávati se.

V starším jazyce bylo nedokonavé *uházěti:*

doklad z Hrub. v § 15 (zde *uházěti sě* = srovnávati se, hoditi se k sobě); strach jest, že na tento smysl zákonničí někteří kartuští i jiní vhazegij a pod tvárností mučedlnictva rozkoší panských požívají ChelčP. 78[b] (= trefují, Smetánka ve slovn. k vyd. 64).

§ 222. *-hryzati, -hrýzati.*

Složky *nahryzati se, vyhryzati* a pod. jsou v ob. usu dokonavé.

V nářečí litom. je nedok. *přihrýzati:* (ke kafi) přihrejzají se bandory nebo chleba Hodura 71.

V starším jazyce bylo nedokonavé *pohryzati* a *uhryzati* (*-hrýzati*):

kterým to pochybovánie právě k srdci příde, tiť pohryzagij zámutkuov nevědúce, co za pravé míti a komu věřiti ChelčP. 108[b];

(jsou události,) kteréž svú velikostí duostojny jsú vždy živúcie paměti, že ani jich vetchost slepým vhryzanim muož zahladiti TrojPetr. 1.

§ 223. *-jímati.*

Ve složení s jednou předponou je zpravidla nedokonavé *dojímati, odjímati, pojímati, přijímati, rozjímati, snímati* a *zajímati.* Dokonavé je *zjímati.*

Také v staré č. byly nedokonavé složky *otjímati, přijímati, rozjímati, ujímati, zajímati* a *vzímati:*

Petr sě počě otgymati Hrad. 78[b] (= zdrháti se); (bohatec) sě počě otgymati t. 143[b]; (mast) připravuje miesto (zraněné) k hýbaní, odgíma tvrdost, tiší bolest a posiluje spojenie kosti Sal. 631;

(žilou) klúbové a kosti tyto s svazky sú spolu spojeny a hýbanie i čitedlnost przigimagı t. 564;

že mnohé věci rozgijmáſs v své mysli, (nemáš) oblíčejem svým okazovati Hrub. 49[b]$_2$;

náhle, neostávajťe své dráhy, / vgymayte s rychlostí do Prahy! Hrad. 28[a];

(kovář by zasloužil, aby mu byl vražen do nohy hřebík,) aby koval rozhlédaje a / koňem nezagymagíe Hrad. 133[b];

zpovědníci znamenajte, / dobré příklady wzymayte t. 111[b].

Dokonavá byla v staré č. složka *zjímati* a snad také *snímati:*

(konšelé staroměstští) zgjmati dali některé měšťany VelKal.[2] 38; jiné doklady v § 258;

(pohané) jeho (sv. Štěpána) před město vyvedše, s sebe své pláščě i rúcho ſnýmawſſe..., počěchu svatého Ščepána kamenovati Pass. zl. Mus. 2^{b}_{2}.

Doklad se *snímavše* nedokazuje však bezpečně, že *snímati* bylo dokonavé. Jdeť v něm o participium *s*-ové, a to bývá v staré češtině ve vidu nedokonavém i tam, kde bychom my dnes užili tvaru dokonavého. Srovn. v § 272.

§ 224. *-kárati.*

Toto sloveso spojujeme s předponami *na* a *po* v dokonavé složky *nakárati* a *pokárati.*

V starém jazyce bylo nedok. *ukárati:*

dokudže, bóh (= bože), vkaraty bude nepřietel ŽWittb. 73, 10; dokovad, bože, ukaratı bude nepřietel ŽKlem. t.; dokudže, bože, vkaraty bude nepřietel ŽPod. tamt.; zlé by to bylo, by ty toho miloval, jenž sě tobě ve všem protiví, an tě zpravuje, anť sě posmievá, an tě tvými hřiechy vkara, anť . . . cti i sbožie utrhá ŠtítVyš. 4^{a}_{1}; dlúhý byl svár a hádanie, ande jeden druhému, jakž najviece móž, zlořěčí a vkara JeronMus. 52^{a}.

§ 225. *-kúkati.*

V nové č. je zpravidla ve složení dokonavé: *nakoukati se, rozkoukati se, odkoukati* apod.

V nářečích je nedok. *vykoukati:*

(Sv. Petr) chytil ji (Lídu) u vrátek, trhal z ní kabátek. Tys mi ho nešil, šila mi ho Lída, co vykouká z chlíva, šila mi ho Lída, co vykouká z bláta ČL. XX, 306 (z okolí Milevska); po ubitéj zemi . . . grejdili . . . naháči, zpopod łožnic vykúkali mycáci a čuny, a kozlata paratiły po izbě VlkKramp. 8.

Nalézáme je také u Jiráska (I, 205): Nevkročíme v onen svět . . ., kde Diogenes ze sudu vykoukaje, všecky mimojdoucí haní. Je to ohlas z Komenského.

Nedokonavé bylo *vykúkati* také v jazyce starém:

(pastýř) najradše hledí, do města za příkopy a za zeď vejda, odtud wykukati na vlky a ovce ChelčP. 122^{a}; (na ostrově) jest skálí, které z moře wykauká PrefPetr. 282 (76); vyhlídá, wykauká, číhá v skrejši Blah 281.

Bylo také nedok. *nakúkati:*

do ňeho (sklepa) jsme jíti nemohli, neb bylo zavříno, než co jsme tam skrz dvéře nakaukali PrefPetr. 194 (54).

§ 226. *-lepati, -lépati.*[1])

Toto iterativum k *lepiti* se vyskytá v jazyce starém a v nářečích (§ 24, 26 a 28).

[1]) Dlouhá kořenná samohláska je dosvědčena pro novou č. Raisovým *nalépati*, chods. *lípat* (§ 28) a podluž. *-lépat* (§ 26); pro starou č. má Zubatý ve Sborn. fil. VI, 95 doklad *leepati* z Hrub. Krátkou kvantitu dokazuje chods. *přilepat.*

Z jazyka starého znám dokonavé *slepati, slépati:*

aniž sě kto domnievaj, by svedli (falešní proroci) od té pravdy, kterúž jest ſlepal lhář sobě vhod ChelčP. 199[b]; (lidé si neodpouštějí dluhy), leč co mocí s nesnází uzarukují, a to jediné morduov se bojíce přílišných, i ſlepagi je nějakými nesnadnými smluvami t. 261[a].

V nářečích nalézáme dokon. *nalípati:* u Raise (§ 28), na Podluží (nalépat = nabíti Folprecht Slovn. 11), a *přilepati:* (princezna) mu (Honzovi) dala zrouna hubičku a na čelo mu přilepala pečoft Kubín Pov. I, 126.

§ 227. *-metati, -mětati, -mietati.*

Ve významě „házeti" máme dokon. složky *odmetati, rozmetati* a pod. Je také dokon. *pometati:* kráva pumetala (v mor. nářečí hors.), kráva pometała Bartoš Slovn. 313, a *zmetati;* dyš kráuva zmetala, a týle příde dřu na svjet, je to zmetek Kubín Lidoml. 260.

Jde-li o význam kehren, je složené *metati* nedokonavé: *odmetati, vymetati, zametati.* V nářečích je v tomto významě také *-mětati,* ku př. v mor. hors. *vemňetat, zamňetat.* V jiném významě jsou v nářečí val. a zlins. nedokonavé složky *domětati, namětati* (§ 142).

V starším jazyce nalézáme několik dokon. složek ve významě „házeti":

pometati: pomeci deiciam Mam. A 20[b]; —

rozmetati: člověk chce-li oheň uhasiti, musí drva rozmetati Kruml. 247[a]; —

smetati, zmetati (sě): veliké a náhlé povětří strhlo se okolo Prahy . . ., takže z mnohých domů krovy ſmetalo a po vsech chalupy zpřevracelo VelKal.[2] 21; léta 1419 . . . třináste konšelův na Novém městě pražském z rathauzu vokny dolů ſmetáno a zmordováno VelKal. 216: zdali která koňská mátě aneb herka zmetala čili který strom ovoce před časem vynesl? Ezop 3[a]; Był sem již dvadceti let s tebou; ovce tvé ani kozy tvé nikdá se nezmetały Br. Gen. 31, 38; (hovnivál) vletěv tam (do orlího hnízda) vajce jeho wymetal a potlaukl Ezop 30[a]; —

vmetati: (hospodin) zachvátiv kobylky, wmetal do moře rudého Ben. Ex. 10, 19; —

vymetati: veš svět jest u mé moci . . . jako hniezdo a já wymecy (jej) jako vajcě oškłudłá auferam Otc. B 183[b] (Smetánka 683); (Jeronym) všěcky bludy . . . wymetal a vypósobił tamt. 107[a]; tak sě vajcě zkazie, že jě wymecy tamt. 132[a]; —

zametati: (Kristus veškeren blud) zapudí a jeho zlosti všěcky zamece Mat. 186[a].

Nč. *-mítati* je ve složkách nedokonavé: *odmítati, namítati, přemítati, vymítati, zamítati.*

Tak bylo již v starém jazyce:

rozmietati (-mětati): ktož nehromazdí se mnú, rozmíetá Mat. 182[a]; —

přěmietati: (liška) všecko nádobí jeho (obrazníkovo) i obrazy přemijtagijcy ohledovala Ezop 92^b; když pamět co v srdce vnese, to ihned vuole chytí, s libostí přemietá to dotud, až sě tiem tělo popúzie ChelčKrof. 11; —

vymietati: nenie tento člověk od boha; mocí kniežete ďábelského wymyetaa ďábly, ďábla má v sobě, svodí zástupy, obžerce jest Štít. ř. $162^b{}_2$; (Ježíš) počal wymietati prodavače Ben. Mar. 19, G; —

zamietati (-mětati): obyčěj jest svatého písma slova za skutky přijímati, jakž inhed potom (sv. Jeroným) dosvědčuje, když zamíeta ty, ješto sě chlubiechu bez dobrých skutkóv buožím uměním Mat. 93^b; od otce vše lži naučila si sě zamietati rozličnosti rozumóv JakoubDial. $191^a{}_1$ a tak často.

§ 228. *-mrskati*

je v nové češtině ve složení dokonavé: *promrskati, zmrskati* a pod.

V staré češtině bylo nedokonavé *pomrskati:*

ktož chce to přěmoci pokušenie, ten musí sám sobě násilé učiniti i v mysli jako lenieho dobytčěte ostrohami pobádaję a bičem pomrſkage ŠtítVyš. $23^a{}_2$.

§ 229. *-padati, -pádati.*

Složky jeho jsou dnes z největší části nedokonavé: *dopadati* (na zemi, k zemi), *napadati* (napadá mi něco), *opadati* (voda opadá) *popadati se* (za břicho), *rozpadati se* (dům se rozpadá), *spadati* (spadá mně klobouk), *upadati, vypadati* (dobře vypadám), *zapadati.*

Dokonavé jsou složky: *napadati* (napadalo krup), *opadati* (listí opadalo), *popadati* (všechna jablka popadala), *spadati* (jablka spadala), *vypadati* (vypadaly mu zuby).

Tak bylo i v starším jazyce. Bylo na př. nedokonavé i dokonavé *spadati:*

také člověk často hladá (hládá = hledí), / že kamenie s deščem ſpada Vít. 8^b; —

vorlíčata, nemajíce ještě žádného peří, opečená na zemi ſpadala. A liška přiběhši . . . všecka je pojedla Ezop 37^b; aniž také na vinici tvé paběrkuov a zrn, kteráž ſpadala, zbéřeš Ben. Lev. 19, 10; v té kaplici byl strop vysazovaný zlatě a malovaný, ale nyní starostí ſpadal dynych PrefPetr. 87 (22).

Bylo také dokonavé *vpadati (upadati):*

král sodomský i král gomorský chřbety obrátivše wpadalı jsú tam (do údolí), a kteříž jsú pozůstali, utekli jsú Ben. Gen. 14, 10.

Opadati bylo nedokonavé:

(povodeň) pro ustavičné pršky za 18 dní neopadagijc v jednostajné míře bez umenšení trvala VelKal. 233; ukázali se vrchové nižších hor: z čehož Noe poznal, že vody potopy opadagj VelKal.^{2} 1.

§ 230. *-pátrati.*

Vypátrati a *napátrati se* jsou složky dokonavé.

V nářečí polnickém je dokonavá složka *spátrati:*

Tak ju (ženu) hledal a nemoh ju najít; ten forman na ní seděl. Dyž ju nespátral, tak se musil vrátit Hošek PolnicUk. 36.

V slc. nářečích jsou nedokonavé složky *opátrať, prepátrať* a *vpátrať:*

opátra, prepátra, dobre mu oči nevyskočia Záturecký 236;

(princ) do tej izby prez klučovou dzjeru vpatral a vidzel, že .... Czambel 445.

V těchto nářečních dokladech má *pátrati* jiný význam než v ob. češtině a jinde, ale je to význam původnější, který je podnes v *patřiti na co, spatřiti.*

§ 231. *-pievati*

se vyskýtalo ve složení s předponami *(v)z* a *s*; o tom v § 101.

Novočes. *zpívati* je nedokonavé.

V staré češtině bylo *s-, (v)z-pievati* zpravidla nedokonavé:

ſpiewati budu ŽKlem. 143, 9; budu zpyewaty ŽPod. tamt.; jest ta země vše bez vody, / pusta ote vše úrody, / ani kde v ní ptáček ſpyewa, / ani kde viděti dřěva AlxV. 2155; a tu pomodlivše se pánu bohu bosáci a kněžie začali sau Salve regina zpiewati Lobk. 97[b]: Zpjwati neb ſpjwati, prozpěvovati VelQuadr. 1896; Zpěvák, kterýž zpjwá, kantor tamt.

V žaltářích jsou však doklady vidu dokonavého:

wzpiewayu hospodinu, jenž dobré dal mi, i wzpieway(u) jmenu hospodin(a?) vysokému ŽWittb. 12, 6 za lat. cantabo...psallam; wſpyewagy hospodinu... i zpěji ŽPod. tamt. (= wzezpiewagîu hospodinu... a wſlawîu ŽKlem. tamt.);

uzdravi sě i vzveseli sě v tobě, i wzpiewayu jmenu tvému ŽWittb. 9, 3 za lat. psallam; zpyewagy jmenu tvému ŽPod. tamt. (= wſlawîu jmeni tvému ŽKlem. tamt.);

piesn novú zpiewayu tobě ŽWittb. 143, 9 za lat. cantabo (= ſpiewati budu ŽKlem. tamt., budu zpyewaty ŽPod. tamt.);

wzpyewagy tobě v národiech ŽPod. 107, 4 za lat. psallam (= wzezpiewayu tobě ŽWittb. tamt., ſlawiti budu tobě ŽKlem. tamt.).

Pro dokonavost složek *(v)z-, s-pievati* svědčí nejen latins. text, nýbrž také dokonavé složky *vzslaviti, vzezpievati* (§ 130) a opisy futura *(v)zpievati, spievati, slaviti budu,* vyskytující se na týchž místech v jiných žaltářích.

§ 232. *-pukati.*

Vyskýtá se zpravidla jen v dokon. složce *rozpukati se.*

V jazyce spisovném je také nedok. *vypukati:*

mít bytosť u sebe . . . tak jemnou, vznešenou . . ., jí kouzlit úsměvy na bílé, jemné líci, nad nimiž vypukám v smích Machar 3. kn. lyr. 120 apod.

Také v staré č. bylo nedok. *vypukati sě:*
wipukagi sě pullulant rami Mam. A 33^{b}.

§ 233. *-pýtati, -pytati*

se vyskytuje složené jen v staré češ. a v nářečích.

Slc. *o-, s-pýtať sa* jsou složky dokonavé.

V nářečí polnic. jsou nedokonavé složky *popýtat* a *přepýtat se* = poptávati a přeptávati se Hošek Polnic. 141.

V staré češtině byly složky *po-, s-, (v)zpýtati (-pytati).*

Popýtati bylo dokonavé:

pravdy jeho kto popita? requiret ŽWittb. 60, 8 (= nafledowati bude ŽKlem. t.; wzdobywa ŽPod. tamt.).

Vzpytati má doklady dokonavé i nedokonavé:

či bóh newzpita těchto? requiret ŽKlem. 43, 22 (= však bóh wzdobiwa toho? ŽWittb. tamt., zdobywa ŽPod. tamt.); wzpitayu kázanie boha mého scrutabor ŽWittb. 118, 115 (= budu yadati ŽKlem. tamt., nafledowaty budu ŽPod. tamt.); —

(Herodes) poče zpitaty času hvězdy EvSeitst. 141^{a} = Mat. 2, 7; (lotři) mezi sobú jechu sě wzpytaty pílně JeronMus. 56^{b}; počechu zpýtati Solf. 153^{a}.

§ 234. *-rúhati sě.*

V ob. usu novoč. je *narouhati se* dokon., *porouhati se* pak nedok.

Také v starém jazyce bylo nedokonavé *porúhati sě:*

čte sě o ňem (o Chámovi), že sě jemu (svému otci) zlosynsky posmieval a poruhal Zrc. A 1^{a}; byl by tehdy viděl množstvie židóv i pohanóv, ani za nimi (apoštoly) jdúce tepú jě a poruhagy sě jim PassKlem. 123$^{b}_{2}$; kacieř když svatému Jeronymu sě poruhaſſe, pravě JeronMus. 34^{a}; proč mi sě poruhass cur dicis mihi rach Boh. 355; (tanečníci) tancujíce boží přikázaní přestupují . . ., o své spasení v tanci nic nedbají ale pánu bohu svému i jeho svatým se porauhají Hus Lis. z Pr. 9; tvář jeho (Ježíšovu) obvázachu . . ., rváchu jej . . ., klamajíce jím a poruhagycze sě jemu Drk. 161^{b}; Saracénóm i všem jiným přikazuji, aby žádný pro tu věc bohu vašemu ani kříži viec potom sě neporuhal Mill. 55 atpod.

V nářečí val. je také nedok. *podrúhať sa* = mluviti po někom posměšně Bartoš Slovn. 306.

§ 235. *-řiekati.*

Novoč. *naříkati se* (co jsem se o tom naříkal), *odříkati* (modlitbu), *přeříkati*, stč. *zřiekati* — § 120 — jsou složky dokonavé.

Nedokonavé jsou novoč. složky *naříkati* (= bědovati), *odříkati se, zříkati se čeho, zaříkati se.*

V starším jazyce bylo nedokonavé také *přiřiekati* (= slibovati) — doklady v § 15 — a *vyřiekati:*

že pak tohoto oleje bez vědomí jeho umenšeno aneb ujato jest, o tom já takto wyřijkám a v té při to za pravé uznávávám býti Ezop 133[b].

§ 236. *-sázěti.*

Nč. složky jsou dokonavé: *nasázeti, rozsázeti, vysázeti, zasázeti* a pod.

V jazyce starším byly složky *osázěti, posázěti* a *přěsázěti* nedokonavé:

ti otci světí sú v předměstí přěbývali, druzí v skalí a jěskyně za domy mievali, jiní na hluché púšti sě ofazyelí Otc. B 2[a] (= osazovali se, bydlili); —

by rozpat (sv. Filip) na křížiu v toho jméni, o ňemž kázal hi proňž svój život pozzazal ApŠ. 1[b] = v. 141; —

dřěvo nemuož dobřě ovoče nésti, když jej (!) často przieſaziegíj s jenoho (!) miesta na druhé transferatur Otc. B 132[b] (Smetánka 603); když přesázíš štěp, (věz,) že je mu [z] kořeny různo rozřezati a proti svrchu přikryti Hubáč. 54.

Doklad z Otc. B na *osázěti* lze vykládati také jako dokonavý: *sě osázěli* = usadili se.

§ 237. *-sědati.*

Ve složení s předponami je v nové č. většinou nedokonavé: *přesedati, ssedati* (zem se ssedá), *vsedati, vysedati, usedati, zasedati.*

Na Volyňsku je nedok. složka *osedati:* snih vosedá = padá a netaje Fiala v ČL. XIII, 126.

Posedati je dokonavé (všichni přítomní posedali) nebo nedokonavé (zase ho všichni čerti posedají).

Také v nářečích je *posedati* nedokonavé:

Horno mi je horno, už je všecko darmo, už s mojím synečkem posedá ledakdo. Posedá, posedá ledajaká dáma, co ona neměla jak živa galána Sušil 235; posedám = posedávám Kašík 34; pośidać Loriš 77. *Posedati* má zde význam „posedávati". Srovn. u Šlejhara Předt. 136: (selka) posedala jak ustrnulá.

Také v jazyce starším byly nedokonavé složky *posědati, přěsědati, vsědati* a *vysědati:*

nemohau-li páni býti, ale žádají sluhami u nich býti, aby jich stoluov hojných a rozkošných účastni byli, u prázdnosti postávajíce a posedajíce Chelč. Siet 27[b];

malé povolenie proti zápovědi boží k jedení jablka, ó, kterak dlúho przeſeda pokolení Evinému, kterak od toho jabka dlúhé laskominy mají na zubích synové Adamovi ChelčP. 35[a];

počě plakati, / až jie počě srdce vſyedaty Vít. 56[b];

u Barym města přistachu / a tu všichni wyſedachu Baw. 145[a].

Dokonavé byly v staré č. ku př. složky *ssědati, vsědati, usědati* („v souboji přemoci"), *zsědati sě:*

tehdy ſſedawſſe všickni s koní, převíží je k dřieví Mill. 83[a];

vstavše všickni synové královi wſedali sú všickni na mezky své i utekli Mus. B. 174[b]$_1$; uzřěvše to Tataří běžechu k svým koňóm a wſſiedawſſe na koně . . ., na královo vojsko udeřie Mill. 84;

(Tandariáš) toho (muže tepajícího pannu) ihned vſeda / a on se jemu na milost da Baw. 166[b];

Jericho jest dobyto skrzě trúbu, že sě vše zed zſiedala od trub, až sě všecka rozvalila LucidF. 141[a].

Doklady z Mill. s participiem *s*-ovým *ssedavše* a *vsědavše* nesvědčí o dokonavosti zcela bezpečně. Srovn. v § 272.

V Drk. 167[b] čteme tento příklad na *zsědati sě*: hned sě opona v chrámě na dvé roztrže a země sě potřěse a kamenie sě zſyeda a hrobové sě otvieráchu. Lze tu spatřovati vid buď dokonavý nebo nedokonavý.

§ 238. *-sěkati, -siekati.*

Nč. složky jeho jsou dokonavé: *nasekati, posekati, rozsekati, vysekati, zesekati, zasekati.*

V jazyce starším nalézáme nedok. *přěsěkati:*

(lidé) sobě bezpráví činie, svády jednají, tepú se, lají sobě, . . . ploty boří, přeorují, přesekají meze v lukách a jiná bezpráví těm podobná sobě činie Chelč. Siet 103[b].

§ 239. *-stihati, -stíhati.*

Dnes se vyskytá zpravidla jen ve složení s předponou *na:* ti se ho nastíhali. Toto *nastíhati* je dokonavé.

V starším jazyce byly dokon. složky *dostíhati* a *ustíhati* (*-stihati*):

(úředník) doſtihaw se jich (bratří Josefových), pořádkem k nim mluvil jest Ben. Gen. 44, 6;

budeš-li zboží honiti, neuſtihaſs jeho ChelčP. 237[b]; (bohatec) mnoho musí honiti a nevſtiha t. 168[b]; utekl král Sedechiáš se vším svým rytieřstvem . . ., i jelo jest vojsko krále babylonského za nimi a ustíhali jsú je na poli Jerochontyně ŽídSprav. 297.

Nedokonavé byly ku př. složky *postíhati, přěstíhati* a *předstíhati:*

poſtihati budú persequentur MusB. 66[b]$_2$; (Ježíš) divně přemohl váše nepřátely, jedniem slovem tisíc poſtihage a skrze dva z vás zapuzuje jich dva tisíce Kruml. 49[a]; znamenáno, komu sě kak z které řěči zpravovati nebo poſtyhaty nebo co právo Rožmb. 7 (nadpis); (Židé) před Piláta vedli (Krista); tu jeho židé poſtyhagycz tepiechu pěstmi, porúhajíc sě jemu voláchu a řkúc PassKlem. 79[a]$_1$; jsú méně múdří synové světla, nebo, kdež

jich múdrost záleží, nepoſtihagi jí ChelčP. 206[a]; radost plná v bohu jest dokonalost, jíž lidé zde žádajíce nemohú dokonalé míti a plné, ale řídko se malé a krátké dotknú pro mnohé bídy a zámutky, kteréž je zde poſtijhagij tamt. 132[a];

v zemi Lenkotrata jest zvíře, kteréž svau rychlostí všeckna zvířata přeſtijhá Ezop 191[b];

předſtihám svitání a volám Br.Ž. 119, 147.

§ 240. *-střihati, -stříhati.*

V nové č. je ve složení dokonavé: *nastříhati, ostříhati, rozstříhati, vystříhati* a pod.

V staré č. bylo dokon. *zstříhati:*

(David poslal posly na umluvení míru,) jichžto rúcha Amon zřězal až do bedr i brady zſtrzihal Kruml. 50[a]; ktož nosí rúcho hesovné a dvornostmi rozličnými zkrájene a zſtrzihane, ten svú poběhlost vnitřní okazuje ChelčP. 168[a].

Naproti tomu shledáváme v staré č. nedokon. složky

postříhati a *ustříhati:* (hrdinové) utečechu, / ano je anjel postíhá / a po hlavách je poſtrźiha DivKlem. 215[b] (= C 780);

(sv. Hilarion) nebieše nic věčší než čtyř noh a vzšíří a pěti vzvýš nižší dobře, než sám był vzvýší a málo širší (!) než jeho tělo . . . A vlasuov sobě jednú v rok vſtrzíhaſſe Otc.B 156[a].

Nedok. je *ustříhati* také ve val. nářečí: ustříhám = ustřihuji BartD. I, 156 a Slovn. 467.

§ 241. *-strkati, -střkati.*

Dnes je ve složení dokonavé: *nastrkati, postrkati, rozstrkati, zastrkati.* O dialektic. *-střkati* viz v § 142.

V jazyce starším byly nedokonavé složky *nastrkati, postrkati, vstrkati, vystrkati* (*-střkati*):

daleko jest ta moc od prospěchuov viery...; protož kněžstvo lstivé křívě nastrká na to miesto viery a poctivosti božie..., že by ty věci stály dobře skrze moc světskú (= nastrkuje) Chelč. Siet 99[b];

(řeči Kristovy působí,) aby byl (člověk) pohrzen, posmíván, poſtrkan a všudy oklamáván ChelčP. 142[b]; každý jeden druhého poſtrkage napomínáchu se Solf. 82[b];

jest to člověka zlého nešlechetnost na jiného vstrkati, což sě na ňem neb do ňeho mnohem viece shledává KorMan. 13[b];

Muž maudrý žádati nemá, čehož míti nemůž; tomu učí liška, nemohaucí sobě hroznu utrhnauti. Skutek se má s řečí srovnávati: vlk to praví, když pastejři jeho zradou oči wyſtrká Ezop. II[b].

§ 242. *ščípati.*

V nové č. je ve složení dokonavé: *naštípati, poštípati, rozštípati, vyštípati* apod.

Ze staré č. je mi známo nedok. *uščípati:*

zdali co nepodobného (žádáme), že tak Rafael vſſtípage nás pohaněti chtěl Solf. 88[b].

Bylo však také dokonavé *uščípati:*

(ďábel) kázal jeho (Kornelia) strdí zmazati a na vrúciem vedřě sviežíc rucě opak položiti, aby jeho múchy vſſtıpaly Otc. B 147[b]; jiný doklad v § 127.

§ 243. *-tahati, -táhati.*

Složky tohoto iterativa jsou v jazyce spisovném a v některých nářečích dokonavé: *natahati* (*se*), *roztahati, vytahati* apod.

V nářečích jsou nedokonavé složky *natáhati* a *odtahati:*

já tam natáhal hlavu = natahoval DušekKmen. 54; podivej se na toho knota, jak se natáhá tamt.; natáhám sa Kašík 33; zaříkáł sa a chlópáł strýcovi do dłaně a zas natáhał mašíka za nohu a naddvíhał ho za ocas Na schodě XIII, 417; nebudu sa s tým natáhat BartD. I, 166; natáhat sa = namáhati se, lopotiti se BartSlovn. 224 (zlins.); natáhat sa = namáhati se Folprecht Slovn. 13;

odtahám = odtahuji Kebrle 16.

V jazyce starším nalézáme nedokonavé složky pravidlem; ku př. *dotahati, natahati, ottahati, potahati, protahati, přitahati, stahati, vytahati, ztahati* (*-táhati*):

za pravdu vždy usiluj pravdy (!) vešde pomáhaje i jak móžeš, dotahage, i jedné vóle životu nedaj Kremsm. 94[b];

jestliže kdo od svého břemene, s kterýmž se natáhal, umřel, neb je opustil, hned se jiných několik našlo, kteříž se o ně táhali KomLab. 14;

liška sě počě ottahati Hrad. 131[b]; neroď odtahaty své pomoci Alb. A 17[a]; máme také své čichy od těch věcí, ješto nejsú zápovědné, odtahati Štít. ř. 109[a]$_2$; milost nutká k častému přijímaní té svátosti, ale bázn odtaha Štít. uč. 121[a]$_1$;

čbán sě počě nalévati, / . . ., / lišky k sobě potahati Hrad. 131[b];

protahaty sě alare Mam. A 15[b];

(sladovník) budeť okolo (hřeblem) hrabati, / k svéj hromadě przitahati Hrad. 134[b];

(Marie vzala mrtvou křivonosku a řekla:) „Tak ty obživneš, jako král Fridrich bude zase králem českým.“ Na to ji vundala zase za vokno, kdež hned nohu stáhala, oko odvírala HarPam. 11;

vezma (mistr) vrchy obú čelistí pod ušima a tak je wytahati bude k sobě Rhas. 78;

slova tať mají býti králova vždy jistější, nežli kdy přisahá kupec a svú ruku vlastní ztaha OpMus. 166[a].

§ 244. *-trhati, -třhati.*

V nové češtině je *trhati* v složeninách pravidlem dokonavé: *natrhati, otrhati, přetrhati, roztrhati, vytrhati* apod. Nedokonavé je *utrhati* komu (na) cti.

O dialektic. *třhati* viz v § 142.

V jazyce starém nalézáme hojné doklady na nedokonavost složek *potrhati, roztrhati, utrhati, vytrhati, zatrhati* (*-třhati*):

Laurin z velikého hněvu vece, / Potrhage z nožnic svého meče Baw. 181[b]; (Kristus) dav jim (učedníkům) okusiti slov medových, chtěl jich žádostí více tím popuditi, pryč se od nich potrhage ChelčP. 111[a]; Která slepice nenese a kdáče / a žena na svého muže kváče: / která pak slepice kokrhá / a žena se na svého muže potrhá, / tu slepici sluší upeci / a ženě dáti kyjem po pleci Kníž. rýmov. 327;

zástupové jsú povyk a hřmot tohoto světa, uvodicc v srdce nepokoj a roztrhanie[1]) ChelčP. 74[b]; srdce vždy bez pokoje jest, plno žádostí, roztrhanie, bera v se zlé věci t. 221[a];

saudcuom vtrhati nebudeš Ben. Ex. 22, 28; kakť jest pak ohyzdná věc vtrhaty cti bližnieho ŠtítVyš. $5^{a}{}_{2}$; ať se posmievá, an tě tvými hřiechy ukárá, ať, kudyž móž, cti i sbožie vtrha t. $4^{a}{}_{1}$; lidé, když se jim co chce zbytečného odjíti, budau štípati, utrhati etc. Blah. 304; zle pověst lidská bude odpláceti a pokútně vtrhati Hrub. $28^{a}{}_{1}$; co kdo uhnal, vše to sobě do úst vecpal: řídké vymíníc, kteříž ustům vtrhagjce do pytlíků kladli KomLab. 25;

(Marchelinde), pověz ďáblóm, ať se držie těch zápisóv a z nich sě newýtrhagí Solf. 122[a]; blúdí, vytrhaje se z pravých šlápějí cierkve svaté Chelč.Siet 83[b]; člověk, bydle jako jiní lidé a newytrhage se z nich a nečině hanby přátelóm, muož bohu slúžiti ChelčP. 74[a];

žej' nechutno vracovati, pilné se jest toho střieci, by cizieho nezatrhal, a zvláště mzdy Štít. uč. $56^{a}{}_{1}$; pilné (!) sě jest toho střieci, aby (hospodář) cizieho nezatrhal, a zvláště mzdy ŠtítSáz. $49^{a}{}_{2}$; (tesař propustil záletné rytíře,) přijem od nich slib pod věrú, aby viec i žádné šlechetné panie nezatrhali GestBř. 70[a]; mnozí mluvívají tak, kteříž česky dobře neumějíce, v mluvení českém němčinau zatrhagj Blah. 32; tak mluviti „podej mi ten nůž . . ." jest němčinau zatrhati tamt. 189.

Vedle dokladů nedokonavých nalézáme v staré době nepříliš časté doklady na dokonavost, na př. složek *natrhati, vytrhati, ztrhati:*

svazček té zelínky, jež on (poustevník) natrhal (, počal čáp rozmetávati) Otc.B 110[b];

(zahradníci) škodné kořenie vykopají, wytrhagij a zrovnají Štít. ř. $188^{b}{}_{2}$;

(král) káza přinésti píly, / ztyrhaty mu (Jiřímu) v nohách žíly JiřBrn. 126.

Možná, že sem náleží doklad z Pass. 157[b] na *potrhati:* mezi tiem sebú dobřě potrhawſſe (Jidáš a Ruben), Judáš kámen pochopiv na otcě lúčil.

[1]) K významu srovn. *roztržitý, roztržitost.*

Podle dnešního citu jazykového jde o dokonavé *potrhati*, ale nedokonavé participium *s*-ové bývá v staré č. i tam, kde dnes užíváme tvaru dokonavého. Viz v § 272. Není tedy vyloučeno, že jde o nedok. *potrhati*.

§ 245. *-týkati, -tykati.*

Nč. složky tohoto slovesa jsou nedokonavé: *dotýkati se, potýkati se, vytýkati, zatýkati*. Tak bylo také v staré č.

Ale byly také složky dokonavé, ku př. *natýkati:*

(paní) drahý perlovec na její (Grizeldinu) hlavu vstavily, drahých prstenuo na její prsty natykaly Kříž. B 83[1].

§ 246. *-viedati, -vědati.*

Vyskytá se jen ve složení, a to s předponami *po*, *povídati* (*povědati*), a *z*, *zvídati*. K těmto složkám se pak přivěšují předpony další: *odpovídati*, *napovídati*, *zapovídati*; *vyzvídati* atd.

Náleží k nim také *s-*, *(v)z-poviedati* (*sě*). V nové č. je *zpovídati se* nedokonavé. V jazyce starším bývají vedle dokladů *a*) nedokonavých také *b*) dokonavé:

a) on zpowiedati sě bude ŽWittb. Ezech. 19; peklo nezpowiedaty sě bude t. Ezech. 18; budu zpowiedati t. 31, 5; zpowiedati sě bude ŽKlem. 6, 6; zpowiedaty sě budu t. 31, 5 a 41, 12; zpowiedaty sě budu ŽTom. 2^b = 138, 1; budeš sě zpowiedati Kruml. 181^a; Arnošt na poli ležieše / a hrady oblehl bieše. / Lankrabě svým zpowiedafe / a jim jistě slibováše, / aby se bránili směle Baw. 84^b; —

b) zpowiedayu sě confitebor ŽWittb. 56, 10 a 42, 4; zpowidayu sě confitebor t. 41, 6; zpowiedagiu sě tobě confitebor ŽKlem. 17, 50; zpowyedagy sě confitebor ŽPod. 34, 18; zpowyeda sě confitebitur t. 48, 19; jakž brzo sě člověk zpowieda, tak inhed oni (pekelní lotrové) zaběhnú Solf. 180^b; ktož by tehdy věřil tobě a kto by po téj cěstě postúpil, kterú ty vedeš! Jediné ten, ješto by viery neměl, byť buoh hřiech kterakkolivěk těžký odpustil, kdyžť sě jeho člověk zpowieda JakoubDial. $193^b{}_2$.

Dokonavé je snad *zpoviedati* také v tomto dokladě: aby (poslové) nesli (mák) králi svému, / zpowyedagye tu řěč jemu / řka AlxV. 1085.

Kolísání mezi nedokonavostí a dokonavostí je dobře zřetelné ze stejných míst v žaltářích:

kto sě bude zpowiedati tobě confitebitur ŽWittb. 6, 6; zpowiedati sě bude ŽKlem. tamt. = kto ſpowyeda sě tobě ŽPod. tamt.;

Zpowyedati sě budu confitebor ŽWittb. 7, 18; Zpowiedaty sě budu ŽKlem. tamt. = Zpowyedam se ŽPod. tamt.;

Zpowiedati sě budu confitebor ŽWittb. 9, 2; ZPowiedaty sě budu ŽKlem. tamt. = Wzpowyedagy sě tobě ŽPod. tamt.

§ 247. *-vládati.*

Vyskytá se jen ve složení s předponami *o-* a *pře-: ovládati, převládati.* Jsou to složky nedokonavé.

V slc. je nedok. *povládať* a dokon. *prevládať:*

oni sa tým (páleným) povládajú = posilňují BartSlovn. 322;

desať strážnikov malo s ním (se zuřivcem) robotu, kým ho prevládali Slc.Týžd. VIII, č. 42, str. 5.

§ 248. *Osnovati*

je složka slovesa *snovati* doloženého v Gebauerově Hist. ml. III 2^2, 383—384. Srovn. také val. *snuť sa:* roj sa snuje = vyletuje BartSlovn. 388, a zlins. *snovat sa:* ve svátky budú sa ľudé snovat sem tam = přecházeti a odcházeti tamt.

Vedle *osnovati* je také složka *usnovati:* klads. usnovat = smluviti KubínLidoml. 243. Je to složka stará, jak ukazuje stč. *zusnovati:* Antenor zuſnowa řeč velmi dlúhú Troj. 195^b (Gebauer l. c.).

Podle dokon. *usnovati* čekáme také dokon. *osnovati.* A je doloženo v staré češtině:

ciesař jě sě ptáti, / kto by byl, jenž to oſnowal, / že tu královú pochoval Kat. 3042; kto svítězil nad jinými, / nad nepřátely svými,/ tomu palma v ruku dána, / tiem ta smělost oſnowana Vít. 19^b; potom sě kněz koronova, / tiem všicku svú čest oſnowa DalC. 135^b; potom sě kněz koronova / a tiem svú čest všiu oſnowa (v rukopise je *oſnawa*) tamt. 150^b.

Vedle toho je v staré češ. nedokonavé *osnovati:*

oſnugy ordior Mam. A 31^a (Gebauer l. c. 383); člunek, jímžto (já) oſnugi Tkadl. 3^b (Gebauer tamt.); (hospodář hradu měl nohavice) ryzím zlatem oſnowane Baw. 108^b. Srovn. případy typu *malované obrazy, vyšívané košile* (§ 268).

Nedokonavé je možná *osnovati* také v uvedeném dokladě z Kat. 3042: srovn. případy jako *kdo ti otvíral?* (§ 269).

6. třída.

§ 249. Slovesa této třídy jsou dílem durativa, dílem iterativa.

Durativa jsou ku př. *bědovati, bojovati, cestovati, čarovati, děkovati, dluhovati, dolovati, jmenovati, koledovati, korunovati, kralovati, křižovati, milovati, mudrovati, obětovati, pamatovati, pečovati, pracovati, putovati, radovati se, robotovati, rýmovati, sáňkovati, stolovati, stupňovati.* Jsou to denominativa.

Iterativa jsou ku př. *-bohacovati, -braňovati, -ciťovati, -dařovati, -hadovati se, -hajovati, -hazovati, -hlašovati, -hrazovati, -kupovati, -lamovati, -lehčovati, -palovati, -patřovati, -prošovati, -silňovati, -skakovati, -slazovati, -strkovati, -tahovati, -vazovati.*

Některá jednotlivá slovesa.

§ 250. *Darovati*

se kolísá. Tak ku př. *daruji ti to* = „dávám ti to darem“ anebo také „dám ti to darem“. O vidu dokonavém svědčí okolnost, že se vyhýbáme opisnému futuru *budu darovati*, které čteme ku př. u Kubína Pov. I, 16: já ten mořdíř budu darovat králi.

Zřejmě dokon. *darovati* nalézáme v slc.:

(luciper) šednuł na koňa, ułapił Janka: Nu dźadu, teraz už ci život ňedarujem Czambel Reč 224; komu pán boh nedaruje, tomu kováč neukuje Záturecký 16.

Také v jazyce starším je naše sloveso obojího vidu. (Gebauer ve Slovn. I, s. v. je pokládá jen za nedokon.)

Nedokonavé je ku př. v těchto dokladech:

tu všecky poče (císař) darovati Baw. 89^{b}; (Antikrist) mnohé lidi bude darowati OpMus. 39^{b}; ctíti je (posly) budeš i darowati Hrub. 49$^{b}_{2}$; kterými (dary) je (prosebníky) budeš darowati t. 51$^{a}_{2}$; boží službu zamietají, / ješče k tomu oběrují / ruče ďáblu, když darugy / viece pišče, bubenníky / než čsnú kněží i zvonníky Hrad. 98^{a}.

Dokonavost je patrná z dokladů jako:

se vší snažností učiň mi obraz podobný krasú ku paní Florentině a darugi tě dobře GestBř. 51^{b}; matko, chci tě darowaty; / ješčeť viece chci jim dáti, / ktož tě mieti na paměti (budou) Vít. 37^{a}; každý vzal daru přěmnoho; všecky pak zřiediece, tedy ty, králi, najviece darowans od boha svého NRada 303; buoh chce, aby každý dělal, jeden jedno a druhý druhé podlé toho, jakž jest každého buoh darowal ŠtítSáz. 15$^{a}_{1}$; poděkuju hospodinu, jenž mě darowal rozumem ŽKlem. 15, 7 (= dal ŽWittb. a Pod. tamt.); toť jest ta šťastná Maria Magdaléna, jižto jest hospodin dóstojnými dary darowal a s ní velikú milost učinil PassKlem. 137$^{a}_{2}$, Pass. 334; (Adlička) káza poslu list dáti / a jej velmi darowati Baw. 73^{b}; (král Nabochodonozor) by byl mě rád bohatě a velice darowal a dal některého kniežete dceru a zemi k tomu Mand. A 165$^{b}_{2}$.

§ 251. *Slutovati sě.*

Dnes je *slitovati se* sloveso dokonavé. Tak bylo pravidlem také v jazyce starém; ku př.:

potepe jě mečem a nesłytugye sě Pror. 69^{b}.

Nalézáme však doklady, kde dokonavost není nepochybná:

milosrdný pán buoh rozomie člověčím nedostatkóm . . . a padlým lidem v hřiech . . . odpúští (psáno *odpuſſtij* = odpustí?) a nad neduživými sě ſlituge a odpúštie jim hřiechy compatitur Otc. B 88^{b} (Smetánka 634); jakož se zvelebuje milosrdenstvie jeho, když se ſlituge nad hřiešnými ChelčP. 58^{a}; pravie o morských sviniech, že se ſlitugí nad svými mrtvými a je pohrabují Kruml. 60^{a}.

V těchto dokladech vyhovuje spíše význam *slitovávati se* než *slitovati se*. Srovn. nedokonavost v žaltářích:

jenž sě ſlytuge nade všěmi nepravedlnými tvými propitiatur ŽWittb. 102, 3; jenž sě ſlytuge ŽPod. tamt. = jenž sě ſliutowawa ŽKlem. tamt.

§ 252. *Smilovati sě.*

Nám je *smilovati se* slovesem jen dokonavým.

Také v staré č. bývá dokonavost pravidlem:

nad zemí sě jeho ſmylugv miserebuntur ŽGloss. 91[a] = 101, 15; nad zemí sě jeho ſmylugy ŽWittb. tamt.; ſmilugiu sě ŽKlem. tamt.; ſmylugy sě ŽPod. tamt.; neb sě ſmyluge hospodin miserebitur Pror. 10[b]; ty povstana ſmiluges se nad Sionem Br.Ž. 102, 14.

Nalézáme však také doklady patrně nedokonavé:

blahoslavený, jenž sě ſmiluge nad pracnými intelligit ŽKlem. 40, 2 (= ſmyſly na pracného ŽWittb. t., pomny na chudého ŽPod. t.); Smiluge se nad bídným a potřebným intelligit Br.Ž. 72, 13; nepohne sě, praví ſmylugyczy hospodin miserator dominus Pror. 41[a].

§ 253. *Vyobcovati.*

je dnes dokonavé.

V Hilar. jsou doklady vidu nedokonavého:

mocí všemohúcieho buoha otce i syna i ducha svatého a svatých apoštolóv Petra a Pavla a (mocí) naší wyobczugem a klnem všecky kacieře 21[b]; jmenovitě pro velikost hřiechóv jeho a k výstraze nebezpečnosti duší pro jeho obcovánie wyobcyugem, zlořečíme a klneme syna zatracenie Jiříka v Kunštátu tamt.; Mocí pána buoha . . . a mocí naší papežskú wyobczugem a klnem všecky spolu a každého zvláště, jenž sě téhož Jiří kacieře přídržie, přístojie . . . Item wyobczugem od zboru křesťanského a klnem obránce potupeného kacieřstva Gregoru . . . [45[b]] . . . Item wyobczugem a klneme všecky . . ., jenž v takovém wiklefském kacieřství neustupně trvají . . . A takové všecky pravíme a vypoviedáme, že jsú společníci kacieřství.

Vedle *vyobcovati* shledáváme v Hilar. nedokonavé *vyobcovávati:*

biskupové i krále i ciesaře jsú wyobczowawalij 7[a].

Že *vyobcovati* mohlo býti nedokonavé, o tom svědčí nová složka *zvyobcovati:*

církev svatá nemá většie pomsty než zwyobczowati člověka zboru křesťanského[1]) Hilar. 22[a].

Ale v Hilar. mívá *vyobcovati* také vid dokonavý:

pán buoh stvořitel pro neposlušenstvie Adama . . . a Evu . . . z ráje a z rozkoší svatých anjelóv wyobczowal 22[a].

[1]) Buď je zde genitiv jako v případech typu *zhojiti sě čeho* (§ 74) anebo je *zboru* = *z zboru.*

§ 254. (*V*)*zvěstovati.*

Dnešní *zvěstovati* je nedokonavé. Je zajímavé, že opisné futurum *budu zvěstovati* je neobvyklé; snad proto, že není vůbec *zvěstovati* sloveso příliš běžné.

V starých textech biblických se naše sloveso kolísalo:

v národě až do národa zwieſtowati budu pravdu tvú annuntiabo ŽKl. 88, 2 = zwyeſtugyu ŽWittb. tamt., wzwyeztugy (!) ŽPod. tamt.;

národ chváliti bude diela tvá a moc tvú zwieſtowati budú pronuntiabunt ŽKlem. 144, 4 = zwieſtugyu ŽWittb. tamt., zwyeſtugy ŽPod. tamt.;

jenž wzwieſtuge slovo mé Jakubovi ŽWittb. 147, 19, za lat. annuntiat; jenž zwieſtuge ŽKlem. tamt.; jenž zwyeſtuge ŽPod. tamt.;

wzwieſtowati bude vám annuntiabit EvSeitst. 144[1] = Jan 16, 13; zwěſtowati bude Br. tamt. — nebo u mne vezme i zwieſtuge vám EvSeist. Jan 16, 14; zwěſtuge vám Br. tamt.

II. Slovesa athematická.

§ 255. *Dám* je dokon., *jsem, jím* a *vím* jsou nedok.

Dám by mělo býti nedokonavé, neboť reduplikovaná slovesa jako ř. *δίδωμι, τίθημι* mají vid nedokonavý (Delbrück 16). Význam dokonavý je v slovanštině bez pochyby vlivem tvarů s **dō, dal* atd., t. j. tvarů nereduplikovaných (Meillet 18). Tento vliv byl blízký proto, že **dō* proniklo do praesentu jako reduplikace (prof. O. Hujer).

Jagić (80) se domnívá, že v záporném *nedati* lze postřehnouti vid nedokonavý, a uvádí na doklad rčení: *kdo se ptá, nerad dá.* Ale je zde zřejmě vid dokonavý. K mínění o nedokonavosti slovesa *nedati* asi svedl Jagiće nesprávný předpoklad, že v uvedeném rčení jsou obě slovesa stejného vidu. Ale v takovýchto příkladech užíváme jak sloves dokonavých, tak nedokonavých (§ 257 a 277), a lze proto položiti vedle sebe slovesa obojího vidu i ve rčení jediném.

Podobný případ jako Jagićův jest tento: má cera *má* dvě kravy a žádný užitek jí *nedaji* HošPolens. 134. Také zde bylo by nesprávné spatřovati nedokonavé *nedati* proto, že první sloveso, *má*, je nedokonavé.

HLAVA 5.

O UŽÍVÁNÍ SLOVES PODLE VIDU.

§ 256. O užívání sloves podle vidu rozhoduje smysl a potřeba, vyplývající z úmyslu mluvící osoby. Jde-li mi o to, abych vyjádřil děj skonalý, užívám slovesa dokonavého; chci-li vyjádřiti opětování (opakování) děje, užívám iterativa nebo frekventativa.

Jsou však případy, kde užíváme vedle sebe za stejných okolností dvou stupňů vidových. Mohu říci *kouřím denně tolik a tolik doutníků* anebo *vykouřím jich tolik a tolik*. Říkáme v stejném významě *posbíral všecka jabka* a *sebral*; *všichni poklekali* a *klekli*; *pozavírali skříně* a *zavřeli* a pod. Rozkazujeme *jdi tam*, ale *nechoď tam*; *dej to tam*, ale *nedávej*.

Těchto a podobných jevů třeba si povšimnouti obšírněji.

A. Slovesa dokonavá.

§ 257. Dokonavých sloves užíváme v příslovích a podobných rčeních a vůbec o ději achronistickém:

trpělivému všecko na dobré *vyjde* Čelakovský Mudr. 110; s poctivostí nejdál *se dojde* t. 23; more *nevypiješ*, hviezdy *nepočítáš* Záturecký 216; komu Pán Boh *nedaruje*, tomu kováč *neukuje* t. 16; *ujdu*, *sním*, *vypiji*, *vykouřím*, *utratím* tolik a tolik us. ob.

Srovn. Gebauer Přír. ml. 371.

Jindy tu bývá sloveso nedokonavé; viz v § 277.

§ 258. Dokonavá iterativa a frekventativa — jsou to zpravidla jen slovesa složená — vyjadřují opětování (opakování) dokonavého děje; na př. *vyházím* = několikrát *vyhodím*. Tato kvantitativní stránka je u dokonavých iterativ a frekventativ mnohem častěji patrná než u nedokonavých. Nedokonavého *trhati* užíváme jak na označení jednoho děje, na př. *lékař mi trhá zub*, tak na označení děje opětovaného, na př. *lékař trhá zuby*, složené *vytrhati* však vyjadřuje jen děj opětovaný, ku př. *dal jsem si vy-*

trhati zuby; nelze proto říci *dal jsem si vytrhati zub*. To se pozoruje u iterativ pravidlem. A také u frekventativ; lze říci *přítel mně prodává dům* (= děj jeden) i *kupec prodává zboží* (= děj opětovaný), ale složeného *poprodávati* můžeme užívati jen o ději opětovaném: *přítel poprodával své domy*.

Opětování (opakování) děje vyjadřované dokonavými iterativy a frekventativy je dvojí: *a*) jeden podmět vykoná týž děj několikrát nebo *b*) každý z několika podmětů vykoná týž děj jednou nebo několikrát. Toto opětování zoveme *distributivností* (*podílností*) a děj sám *distributivním* (*podílným*) nebo *hromadným*.

Srovn. u Gebauera v Přír. ml. 372.[1])

Doklady ad *a*):

(ďábel) vščckny modly v chrámě *zlamal* PassKlem. 184$^{b}_{2}$; (dna) i kosti v nich (lidech) *zlame* ChelčP. 44^{a}; udělal jest pán buoh Adamovi a ženě jeho sukně kožené a *zuobłaczel* jest je Ben. Gen. 3, 21; syny také jeho přivedeš a *zuoblácžijſs* v sukňe lněné tamt. Ex. 29, 8; *zobłácjs* je v sukně Br. tamt.; (úředník) *doſtihaw se* jich (bratří Josefových), pořádkem k nim mluvil Ben. Gen. 44, 6; když sem pět chlebuov *rozlamal* Bibl. B 1^{b} (20); ďábel ponenáhlu *zleczel* jest sieti HusP. 81^{b}; *zpogýmal* jest David jiné ženy Bibl. D 1. Paralip. 14, 3; (sedlák) *ſpogijmal* vosly, aby je (obilí) tam (na zámek) donesl Ezop 167^{a}; (Břetislav) *zgymal* jest všecky židy PulkMus. 1^{b}; což z boha není, ač by to i najkrazšie bohem *zodieval*, naposledy vždy čert z ňeho vykloní hlavy Chelč. Siet 180^{b}; (Mojžíš) obrániv děvečky (proti pastýřům) *znapágel* ovce jich Ben. Ex. 2, 17; *zuopaſuges* (syny) pasem t. Ex. 29, 8; *zopaſugeš* je (syny Aronovy) pasy Br. Ex. 29, 9; *zroztjnał* je (věci) na poły tamt. Gen. 15, 10; (král Vladislav,) což před tím Zdeňkovi z Šternberka a Janovi z Hažmburka i jiným *zdobýwal* a pobral, to všechněm zase navrátil VelKal.[2] 80; (král Ferdinand) jiných některých zámkův ... *zdobýwal* VelKal. 233; (král Václav německým rytířům a řeholím) zámky i města *zodgjmal* VelKal. 88; (král) pánům zemským ouřady *zodjímal* BartKron. 13; (pán) *zprzewraczel* kola vozuov Ben. Ex. 14, 25; (veliké a náhlé povětří) z mnohých domů krovy *ſmetalo* a po vsech chalupy *zpřewracelo* VelKal.[2] 21; vzorný jinak pořádek (u p. Kabuňky) je *zpřevracen* Neruda I, 26; (Ulixes) ztratil a *zrozrážel* lodí drahný počet Ezop 191^{a}; smrt šípy svými některé (lidi) *zprorážj* a *zporážj* KomLab. 22; několikery ty brylle (jsem) sobě zjednal a *zpřipjnal* t. 41; (máje) *pozabíjela* be hjich (děti) Mrštík Rok I, 125; (boháč) ščeňata *pozaviral* Sušil 21; (vdovice) *pozamykala sa* pred nim (žebrákem) Dobšinský 146.

Doklady ad *b*):

(židé) kosti (Kristovy) *zlamati* kázali Hrad. 53^{a}; kostí v ňem (beránku) *nezłámete* Br.Ex. 12, 46; (lotrům) jich kosti *zprzyerazyechu* PassKlem. 81$^{b}_{2}$;

[1]) Název *distributivnost* je z Bartoše 91. O ději *hromadném* mluvívá Zubatý; na př. v NŘ. V, 68.

(kroupy) všecko stromoví na poli *zpřerážely* Br. Ex. 9, 25; (ďáblové) u pekle *sě* pekelnými závorami *uzawyeraw∫∫e* PassKlem. $84^{a}{}_{1}$; (učedníci) byli sú sě rozběhli po bázen židóv, aby jich *nezgímali* HusP. 73^{b}; (Spytihněv) kázal ty pany Moravany *zgimati* Háj. 124^{b}; (konšelé staroměští) *zgjmati* dali některé měšťany VelKal.² 38; (novoměští konšelé některé měšťany) *w∫azeli* do vězení tamt. 38; abychom *se poobgijmali* Ezop 147^{b}; *Zpogijmali jsú* pak Abraham a Náchor ženy Ben. Gen. 11, 29; rovové *sě zotwneraly* Zrc. A 10^{a}; rovové *se zotuérali* Kruml. 71^{b}; (Václav) domy božie káza *zotwyeraty* DalC. 50^{b}; dřieví . . . *zprzewraczugeme* Solf. 112^{b}; abychom *znapágeli* stáda Ben. Gen. 29, 8; protož *znapágeyte* prvé ovce tamt. Gen. 29, 7; (kdo) svých statkuov neodbyli . . ., což ještě mají, . . . */prodáwagte*, a toho odbývati a utráceti pilně pomáhajte Vomiz. A 2^{b}; ženy své krásně, nádherně *zodievali* jako lútky KorMan. 33^{a}; lekli se všickni náramně těch slov a preč *zvtijkali* Ezop 175^{b}; aby sobě vocasy *zvtjnati* daly (lišky) tamt. 92^{a}; (pávi) *zwytrhowali* mu (havranovi) všecko cizí peří tamt. 48^{b}: trámové se *zpodpírali* Lomnic. Vybr. rým. 42; *zpropadali*, lépe *zpropadowali* Blah. 325; zlí *se spropadali* Sušil 162; hrách *sesbírali* NěmcPoh. I, 104; vy ste nám to tu všecko *posbírali* HruškaSlovn. 74; *zohýbaných* žit Svoboda Probuz. 39; *pozurážené* konce stromových větviček Bartoš Slovn. 87; aby ho (lháře) štyřma koňma *rostrhali* Hošek PolnicUk. 41.

Distributivních složek nelze užívati o jednom ději, který byl vykonán za účasti několika osob. Nelze na př. říci, že nepřátelé *pozabíjeli* vojáka; místo „tak ho vejpuli zrouna *rostrhli* Hošek Polnic Uk. 41" nebylo by možné říci *roztrhali*; atpod.

§ 259. V týchž případech, které byly uvedeny v předešlém §, a v podobných nebývá distributivnost vyjadřována; některé příslušné distributivní složky uvádím vedle výrazů nedistributivních. Několik dokladů:

v tom domu byli *sě* apoštolé *zawrzeli* Šach. $297^{a}{}_{2}$; (Dominik) vše své kníhy *rozprodal* PassKlem. $163^{a}{}_{2}$; (Marie) *kupily sú* mastí, aby příjdúce mazaly Ježíše HusP. 63^{a}; (pohané) jim (žákům) beze všeho súdu hlavy */tyely* PassKlem. $161^{a}{}_{1}$; jemu (Adrianovi) nohy *utyely* tamt. $197^{a}{}_{2}$; když *se napogila* stáda Ben. Gen. 29, A; (tři králi) na zemi *poklek∫∫e*, nábožně sě jemu poklonivše jemu sě modlili PassKlem. $47^{b}{}_{2}$; *pokleku* všichni před ním (děťátkem) Hrad. 69^{b}; hned všickni (hrdinové) k zemi *kleknu* DivKlem. 215^{b} — oniž (králové) proti ňemu (Ježíšovi) *poklekaw∫e*, bohem a králem jej býti ukazováchu Kruml. 108^{b}; tu synovia a dcéry *pokľakali* Dobšinský 586; (princ a chlap) museli si v širom poli do kriesu na kolená *pokľakať* t. 363; (císař Erachius) *pobiw* pohany (jel pyšně k Jerusalemu) HusP. 60^{a}; *zabichū* z nich pět tisícov Bibl. C 6^{b} — (sousedé se uradili, aby) své krávy *pozabíjeli* Kulda II, 169; (Ježíš a apoštolé) */yedu* k stolu Hrad. 77^{a}; *usedli* k čaji HladíkVold. I, 36 — dušičky se polekaly, hned na peklo *posedaly* Sušil 42; (zbojníci) *pošedaľi* sebe poza stoł Czambel Reč 210;

pogał pak David ještě více žen Br. 1. Paralip. 14, 3; aby (mistr) *pohrzebł* (učedníka) Otc. B 25[1] — tu (oba bratři) *pohraba∫∫ta* onoho umrlého t. 196[b]; (sv. Vitáliše) za živa *pohrabały* PassKlem. 91[a]$_2$; (dvě hory se sraziv̌ší) město Vilach zařítily a *podwrátily* VelKal.[2] 43 — (zemětřesení) kláštery a někde i města *zpodwracelo* t. 7; rytieři *lekłe sě* HusP. 64[1]; měšťané se jeho (Spytihněva) velmi *vlekli* Háj. 125[a]; *lekli se* všickni náramně Ezop 175[b] — všeci páni utekli, co se toho (výjevu) *polekali* Kulda I, 186; dušičky *se polekały* Sušil 42; že se toho (strašidla) tak (chlapi) *polekali* Hošek PolnicUk. 3; všichni *se polekali* us. ob.; (král) jej (měštěnína) *roz∫∫yeczy* káza AlxV. 2119; *vyrežme si* tu do tejto lípy mená Dobšins. 18 — hned si *povyrezávali* mená t.; (oba bratři) *skladłi* šicko jak śe patrelo CzambelReč 364— *poskladał* všetko, čo len mał Dobšinský 569; voły ňechali v lese, *uvonzali* jich u smyreka Loriš 89 — (bratři) koňe *pouvadzovałi* CzambelReč 337; žiju šicke ešči, jak *ňepomarłi* t. 262 — od hladu *ňepoumirame* t. 272; (paní) dvanást truhel *otevřela* Sušil 108 — v zámku všecko *pootváráno* Dobšinský 115; Polda *zotvírała* dvéře pokojů Sumín Zrád. pr. 81; u domů byla vrata podjezdů *zotvírána* Nováková Jíl. 225; potom také *vteczechu* (hrdinové) DivKlem. 215[b]; všeci páni *utekli* Kulda I, 186 — *zouťikali* Kotsmích 8; kravy śe polakały i *pozućekały* Malinowski 27; greučáci *poucekáłi* BrochSt. 43; *upomenul* dlužníky us. ob. — jakým spůsobem by se reštanti *vyupomínati* měli ŽerSněm 31; (farář Theodorik) všechny lidi, kteří mu dosud dluhovali za zájem polí, krutě a nemilosrdně *vyupomínal* Sova IV, 311; ty mi *potratíš* všecko — *poztrácíš* us. ob.

V těchto a podobných případech distributivnost jednou bývá vyjadřována, jindy nebývá. Někdy nelze distributivnost vyjádřiti, protože není výrazových prostředků. Je to v nové češ. u sloves *hynouti, hubiti, roditi* (*se*), *žasnouti* a j., která nemají iterativ (§ 23), jimiž by bylo možné distributivnost vyjádřiti. Říkáme proto, že „někdo *zahubil* někoho" i že „nepřátelé *zahubili* mnoho našich vojáků". K *hubiti* a *roditi* jsou sice frekventativa *hubívati* a *rodívati*, ale ta se k vyjadřování distributivnosti nehodí.

Jindy sice iterativum je, nelze ho však použíti, poněvadž má odlišný význam od dokonavého slovesa neodvozeného. Tak na př. k *bíti* je iterativum *-bíjeti*, ale k *pobíti* (nepřítel *pobil* mnoho vojáků) distributivního výrazu není. Mohla by jím býti složka *pozabíjeti*, má však jiný význam než *pobíti*. Vedle *zapomenouti* je distributivní složka *pozapomínati*; říkáme však jen ku př. „všechno jsem *pozapomínal*", nikoli také „*pozapomínali se*" vedle „*zapomněli se*". K *síci*, ob. *síct*, je sice iterativum *sekati, sekat*, ale v mor. nářečí hors. nelze říci, že „sekáčí lóke *pusekali*", nýbrž jen „*pusekli*", protože *sekat* má jiný význam než *síct* (*sekat dříví* a pod.). To platí také o nářečí hanáckém.[1])

V mnohých případech distributivní složky jsou možné, ale užívá se jich jen zřídka nebo se jich vůbec neužívá. V ob. češtině jsou to na př. složky

[1]) Místy v Čechách se naopak neříká ani *síct louku* a pod., nýbrž jen *sekat*.

poumývati, pooblíkati, posvolávati, postahovati, povyřezovati, pozukazovati, pozaspávati, porozsýpati, ponalívati, ponaschraňovati, poukrucovati, zusekati nebo *pozusekávati, zdobývati, zomdlévati* nebo *pozomdlévati, znapájeti, zpřipínati.* Hranice mezi složkami, kterých se užívá zřídka, a složkami, kterých se vůbec neužívá, je nestálá, protože se v užívání distributivních složek vůbec pozorují individuální rozdíly. Neříká na př. každý *„vyupomínati dluhy"*, jak se čte u Sovy. Lze však tuším říci, že se na př. složek *pozanechávati, pooblíkati se, ponalívati, zdobývati, znapájeti* vůbec v ob. češtině neužívá. Jak vidíme, jde v obojím případě o složky s více než jednou předponou. Nejčastěji se užívá v usu ob. distributivních složek s jednou předponou, jako jsou *polekati se, vyházeti, vytrhati, roznositi, zlámati* a j. Jsou to zpravidla složky iterativní, nikoli frekventativní, protože frekventativa jsou ve složení s jednou předponou jen zřídka dokonavá (§ 149). Ze složek majících více než jednu předponu jsou v ob. usu běžné na př. *z-, poz-otvírati, pozavírati, pozamykati, poprodávati, pozabíjeti, zpřerážeti, zpřevraceti.* Některé z těchto složek jsou v jazykovém vědomí vlastně složky s jednou předponou (*po-, z-*), protože první předpona splývá se slovesem v sloveso nesložené (*otvírati, zavírati, prodávati*).

Sloves, která se v uvedených a podobných případech vyskytají v podobě distributivní i nedistributivní nebo se vyskytují vůbec zřídka v podobě distributivní, užíváme v podobě distributivní zpravidla ve spojení s předponou *na*, chceme-li označiti velikou míru dějovou. Ku př.: těch dveří jsem se už *nazavíral, naotvíral*! Podobně se užívá složek *nanaplňovati, nanalívati, nasvolávati, nautíkati, nazapalovati se* a j.

§ 260. Jako jsou v ob. češtině — a také v jiných nářečích — individuální rozdíly v užívání distributivních složek, tak jsou zase v celém jazyce čes. rozdíly dobové a nářeční.

Srovnáváme-li starší jazyk s novějším, shledáváme se v něm se složkami dnes neobvyklými; na př. *poobjímati sě, s-, z-pojímati, zotjímati, zodievati, zobláčěti, znapájěti, zpodvracěti, zpodpierati, zpropadati* (*zpropadovati*), *vsázěti* (do vězení) a j. Všechny složky, z kterých složením s další předponou, hlavně *po* a *z*, tyto staročes. distributivní výrazy vznikly, žijí i v dnešním jazyce (*objímati, pojímati, odjímati* atd.), ale distributivní složky v novém jazyce nejsou.

A nestejný je rozsah distributivních složek v nářečích. Pozorujeme zejména, že ve východních nářečích jsou distributivní složky velmi hojné a že se tu vyskytají složky, které jsou v ob. češtině a v západních nářečích vůbec buď vzácné nebo úplně neznámé.

K příkladům, které již byly připomenuty v předešlých dvou paragrafech a v § 153, připojuji ještě několik, hlavně pak z nářečí východních:

jak to (čarodějnice) ušeno *vyspovidaly* (= vypověděly), zas taková vjetřice zafičala Kubín Pov. I, 49; ruky i nohy im *zusekali* Kubín Lid. 82; *zvysaďoval* všecky dveře Hošek Polens. 141;

vrúble *sa pozujímały* BartD. I, 169; ovce *sa porozbíhały* tamt.; *ponalivé* vode do tech sklinek Malovaný II, 261; než zme všecko *pozprohlidale*, beł večir t. 262; stodoła nám chtěła spadnóť, tož zme ju mosele *pozpodpirať* t. 270; kráve se nám *pozutrhovale* tamt. 261; ať ti ti hołubi *nepovelitujó* tamt. 261; *pozvykládať*, *pozvynadávať* Kašík 56; přeca ho tam *vypobízál* tamt. 88; (páni) toho kněze *vypobízeli* s sebou (na hon) Kulda II, 206; (Bazala) šecko jím (hostům) *pozukazovál* VlkKramp. 45; sám si ledajaké mustry *pozvymýšlał* tamt. 49; (chlapci) *pozvyhazovali* fajky a míšky t. 29; přeca trochu toho živobyťá na zimu *ponaschraňovál* tamt. 10; *poznavypožčávál* si peněz BartD. I, 169; *pozvypoščávat*, *ponavypoščávat* Folprecht II, 50;

toľko múdrych hláv vo svete *povynachodilo* toľko nových spôsobov zemedelstva Slc.Týžd. VIII, č. 40, str. 1; *pozapichujme* nože Dobšinský 18; (král) svoje krásne deti *vyobjímal* tamt. 401; na druhý deň bolo už slnce vysoko, keď *sa* (synové) *pozobúdzali* t. 117; sluhovia jeden po druhom ju (královskou dceru) *pozanechávali* t. 121; nech si sbiera, kto si *porozsýpal* Záturecký 167; *vyobšívali* ho, vyzvítali ho t. 249 (o výprasku); (Ludvík) vtedi zo šickich hlavoŭ jaziki *povirezoval* CzambelReč 377; dal turecki čisar mudercoch *posvolovac* (= posvolávati) t. 381; bratove od chładu už *zomďlevaľi* t. 234; ocec jej (Mařičce) *porozpravjal*, že . . . t. 265; (vojáci) *povicahovaľi* šabľe t. 285; (nejstarší harnaď) šickim harnaďom hlavi *poodcinal* t. 294; Palko kraśňe jim (pánům) rohi *pozňimal* t. 320; (Janko) šickim štirom (zbojníkům) hlavi *poodkrucoval* t. 305; (matka, dcera a svekra) po svojej roboce *pozaspavaľi* t. 336; (Janko) *pozapaľoval* šicko světlo t. 305; (páni) *poľihaľi* na źim t. 318; (Márinka a hrabě) *śe posdavaľi* a do śmerci vedno dobre žiľi t. 230; tak mu (Janķovi) zbujňik *poukazoval* šicke veci t. 306; *pozhaňali* živu i umartu masc tamt. 224; (dívka) *poukazovala mu* (Jankovi) celú krajinu a dala sa s ním sosobášiť Dobšinský 61; (matka) všetky kúty *vyoblievala* slzami t. 15; *posťahoval* mu gágor prstami Záturecký 249; un (Daniel) *śe poobľikal* CzambelReč 275; generaľ Marička rano stanula, *poobľikala śe* t. 264; náš šuhaj *sa poobliekal* Dobšinský 20; švárne dievča *sa* pekne *poumýva* t. 396; mac ho (Janka) volala, žebi *śe* jej dal *poumivac* CzambelReč 307; barz bul (Ludvík) zoznojeni, *pouciral śe* t. 377; tak *śe* (král) *posbiral* pomali za ňima (za svou rodinou) t. 288; tak se (Matěj) *posbirał* a prišoł na ten śvet t. 226.

V posledních devíti příkladech (*posťahoval mu gágor* atd.) jsou distributivní složky trochu divné; podle našeho jazykového cítění nejde v nich o děj opětovaný, nýbrž o děj jeden, takže čekáme jen dokonavé sloveso neodvozené: *stáhl* — užívám čes. tvarů spisovných —, *oblékl se*, *utřel se* atd. Kdyby bylo jisto, že se ve složkách *postahovati*, *pooblíkati se*, *poumývati se* atd. pociťuje význam distributivní, bylo by třeba předpokládati, že se na př. *pooblíkati se* skládá v povědomí mluvící osoby z několika dějů dokonavých. To by si bylo lze představovati tak, že *pooblíkati se* = *obléci si kalhoty* +

obléci si kabát atd. Podobně *poutírati se* bylo by = *utříti si obličej* + *utříti si ruce* atd. To je docela dobře možné, třebaže se nám to zdá divné; jazykové myšlení a cítění není všudy stejné.

Lze však tyto případy — aspoň z části — vykládati také jinak. Připomeňme si, že se v ob. češtině říká zpravidla *mýti se*, vlastně *mejt se*, nikoli *umývati se*. V mor. nářečí hors. se naopak říká jen *homévat se* (= *umývati se*), nikoli *met se*; tak je i jinde na Moravě. Vedle hors. *hotírat se* se říká i v ob. češtině *utírati se*, nikoli *třítí se*, které znamená něco jiného. Podle toho můžeme souditi, že se původně říkávalo vedle sebe *mýti se* i *umývati se* — srovn. staročes. doklady této dvojice v § 265 — a že časem někde zobecnělo sloveso neodvozené, jinde odvozené. K nedokonavému *umývati se* (v ob. č.) a *utírati se* (v nář. hors.) se však užívá jako tvaru dokonavého slovesa neodvozeného, *umýti* a *utříti se*. Kdyby zobecňování složek *umývati* a *utírati se* bylo šlo dále, nebylo by možné užívati vedle nich složek dokonavých *umýti* a *utříti se*, jako na př. nemáme dnes k *vypravovati* narrare dokonavé *vypraviti*, k *opatrovati opatřiti*, k *pochybovati pochybiti* a pod. (srov. v § 13), a bylo by třeba na vyjadřování dokonavosti složiti *umývati* a *utírati* s novou předponou, jako k *pochybovati* vzniklo *zapochybovati* za starší *pochybiti* (§ 13). Pak by složky *poumývati*, *pooblíkati* nebyly distributivní, nýbrž by se vidovým významem rovnaly ob. českému *umýti*, *obléci se*. Tento vývoj by byl podoben pravdě, kdybychom věděli, že se ve vých. slovenštině, odkud hlavně ony příklady typu *poumývati* jsou, neodvozených sloves *umýti se* atd. neužívá. I tak se mi zdá tento druhý výklad více podoben pravdě pro *posbírati se* a naopak první výklad pro *postahovati*, protože neodvozené *stáhnouti* sotva zaniklo.

Také v ob. češtině je takový případ, jako je nářeční *pooblíkati se* atd. Říkáme o jednom leknutí nejen *„lekl jsem se“*, nýbrž i *„polekal jsem se“*, nejčastěji ve spojení *„celý jsem se polekal, dolekal“*. Podobně se říká *ten nás polekal*.

§ 261. Jak vysvětlovati fakt, že se v dějinném čes. jazyce nevyjadřuje distributivnost všudy tam, kde by se vyjadřovati měla a mohla?

Říkáme-li *utekli* místo a vedle *po(z)utíkali*, *klekli* m. a v. *poklekali*, *umyli* m. a v. *po(z)umývali*, *prodali* m. a v. *poprodávali* atd., zdá se to svědectvím, že ztrácíme smysl, cit pro distributivnost, poněvadž nerozlišujeme případy, kde jde o dokonavý děj opětovaný, od případů s dokonavým dějem jedním. Kdyby tomu tak bylo, čekali bychom tuším, že bude možné užívati distributivních složek také místo nedistributivních. Ale to možné není; nelze říci, že *jsem poztrácel krejcar*, že *někdo po(z)umíral*, *voják po(z)utíkal* a pod. místo *ztratil*, *umřel*, *utekl*. Tato okolnost neukazuje na nedostatek smyslu, citu pro distributivnost, nýbrž jen svědčí, že necítíme vždy potřebu vyjadřovati distributivnost jinak než případy nedistributivní, neboli že distributivní děj můžeme vyjadřovati jak dokonavými složkami sloves neodvozených (*utéci*) nebo dokonavými slovesy prostými (*kleknouti*),

tak i dokonavými složkami sloves odvozených (*pozutíkati*, *poklekati*). Říkáme-li *všichni utekli* i *všichni pozutíkali*, vyjadřujeme po obakrát totéž. Rozdíl mezi oběma výrazy záleží jen v kmenoslovné podobě. Totéž vidíme (§ 265) při nedokonavosti: nedokonavý opětovaný děj nevyjadřujeme vždy jen slovesy odvozenými, iterativy a frekventativy, nýbrž často také buď neodvozenými neb odvozenými, na př. *blížiti se* a *přibližovati se*, *plniti* a *naplňovati* atd. A jako dokonavé složky sloves neodvozených vyjadřují nejen děj jeden, nýbrž také děj distributivní (*utéci*), tak i mnohá nedokonavá slovesa neodvozená označují buď děj trvací neb opětovací (*blížiti se*, *plniti*).

Je otázka, nevznikl-li stav v dějinné době porušením stavu, kdy se užívalo na vyjadřování distributivnosti jen dokonavých složek sloves odvozených. Podobá se pravdě, že nikoli. Vývoj distributivních složek není jistě z doby prajazykové, ba ani baltoslovanské, nýbrž nejspíše až z pozdější doby praslovanské. Kdybychom předpokládali v tomto vývoji vrcholné stadium, kdy se distributivnost vyjadřovala jen dokonavými složkami sloves odvozených, musili bychom se domnívati, že již v nejstarší době dějinné byl tento stav porušen, neboť již v nejstarších památkách se distributivnost vyjadřuje jako v jazyce novém složkami sloves neodvozených i odvozených. Před oním vrcholným stadiem bylo by třeba předpokládati stav podobný stavu dějinnému, protože slovanština distributivní složky nezdědila z prajazyka, nýbrž si je sama vytvořila. To znamená, že by byl vývoj dostoupil vrcholu a zase se vracel k stavu staršímu. Ale je málo podobno pravdě, že by vývoj postupoval tak rychle; naopak se velmi podobá pravdě, že šel ponenáhlu. Důležitější než tato okolnost je jiná. Kdybychom předpokládali ono vrcholné stadium, dovedli bychom si jeho porušování — užívání výrazů nedistributivních místo a vedle distributivních — vysvětliti jen úbytkem citu pro distributivnost. Viděli jsme však, že dějinný stav nesvědčí o tomto úbytku. Je proto velmi podobno pravdě, že vývoj vidového systému nedospěl k onomu vrcholnému stadiu, t. j. že přesné rozlišování distributivnosti a nedistributivnosti různými jazykovými prostředky nebylo provedeno do důsledků.

Tak pochopíme, jak již bylo řečeno, dějinné dvojice typu *utekli: po(z)utíkali*. A pochopíme i to, že v starším jazyce byly distributivní složky, kterých není v dnešním usu obecném (*poobjímati* atd.). Tato okolnost se snad zdá svědčiti tomu, že v době dějinné ubývalo smyslu pro distributivnost a proto že v některých případech distributivní výraz časem zanikl. Ale vidíme-li, že vědomí o distributivnosti je ještě dnes živé, lze onu okolnost dobře pochopiti tak, že se jazyk časem vzdával jednoho ze dvou výrazů majících týž význam, tedy složek distributivních, poněvadž dobře vystačuje se složkami nedistributivními.

Také při výkladě o iterativech nedokonavých došli jsme výsledku, že nebylo stadia, kdy by bylo každé iterativum a frekventativum vyjadřo-

valo jen děj opětovaný. Tak se oba výklady doplňují a zároveň podporují, zejména pak výklad o distributivních složkách podpírá výklad o nedokonavých slovesích odvozených, protože je velmi podoben pravdě. Dovedeme pochopiti, že časem hynou mnohá iterativa (k *hynouti, roditi* atd.), poněvadž jich jazyk nepotřeboval, vystačuje s nedokonavými, t. j. prostými durativy na vyjadřování opětovaného děje a s durativy složenými, t. j. dokonavými, na vyjadřování distributivnosti. Kdyby bylo bývalo ve vývoji iterativ ono vrcholné stadium, čekali bychom, že si jazyk iterativa k *hynouti* atd. ponechá, protože by jich potřeboval. Zánik jejich bylo by lze chápati při předpokladě, že ubývalo citu pro distributivnost, ale tomu odporují fakta jiná.

Stručně lze říci, že dějinný stav ukazuje nikoli na změnu v jazykovém cítění, nýbrž jen na změny ve vyjadřovacích prostředcích. Není to jediný případ v jazykovém vývoji, že se táž věc vyjadřuje v různých dobách nebo i v téže době různě. Iterativa k *hynúti, roditi* atd. vznikla v době, kdy se tvořil systém iterativních sloves a kdy tedy vznikala iterativa (a frekventativa) nikoli jen z potřeby, nýbrž prostě napodobováním hotových vzorů (§ 30). To platí také o distributivních složkách. Teprve časem se jazyk vzdával některých nepotřebných iterativ a distributivních složek (*poobjímati sě* atd.). Tento vývoj, jak jsme viděli, nebyl po celém území čes. jazyka stejný; na východě se dodnes užívá distributivních složek velmi často, na západě méně často.

Bylo by lze pochopiti, kdyby užívání složek nedistributivních místo a vedle distributivních bylo časem působilo zeslabování citu pro distributivnost, pro rozlišování případů distributivních od nedistributivních. A bez pochyby také působilo. Tak si alespoň z části vykládám časté užívání nedistributivních složek v dnešní záp. češtině; ale jen z části, protože z části je to stav původní, jehož příčinou není, jak bylo uvedeno, úbytek smyslu pro distributivnost. Jde-li dnes skutečně o zeslabování jazykového cítění, není příliš značné, protože ani dnes nelze užívati distributivních složek místo nedistributivních. Snad časem postoupí vývoj i k tomuto stadiu.

§ 262. Zvláště třeba promluviti o novoč. dvojicích *hnáti : honiti, jíti : choditi, jeti : jezditi, nésti : nositi, vésti : voditi* a *vézti : voziti*. Ve vidu nedokonavém, t. j. v nesložené podobě, liší se přesně slovesa neodvozená od odvozených: neodvozených lze užívati jen o ději prostě trvacím (*nesu knihy, jedu do Brna*), odvozených pak jen o ději opětovaném (*nosím knihy, jezdím do Brna*). O některých odchylkách od tohoto pravidla viz v § 35. V podobě složené, t. j. ve vidu dokonavém, o nějž nám zde jde, onen rozdíl mezi tvary neodvozenými a odvozenými není proveden tak důsledně.

1. Tak proti nedokonavé dvojici *jíti-choditi* máme zpravidla dokonavé složky jedny, se slovesem neodvozeným: *odejíti, přijíti, rozejíti se* atd. Užíváme jich tedy jak o ději nedistributivním, tak distributivním: *přišel*

k nám host — všichni hosté již *přišli*; první číslo časopisu *vyšlo* — *vyšla* již všechna čísla atpod.

Distributivní složky byly by možné, a to s iterativem *-cházeti*, na př. *po(z)odcházeti, porozcházeti se*; neužívá se jich však. Ve východní slc. je k *přijíti* distributivní složka *popřichoditi:* i poprichodziľi (k muzice) take stare, šive CzambelReč 420.

Složeného iterativa *choditi* se užívá jen v jistých případech. Tak je: *vychoditi školu; zámek je vychozený; rozchoditi boty, rozchoditi se* (na př. trvalo to, než *jsem se rozchodil*, ale nikoli také *rozchoditi se s přáteli*, nýbrž jen *rozejíti se*). Hledí sem také složky *pochoditi* (*ten toho pochodil!, jak pochodil?*) a *zchoditi* (*ten toho zchodil!, podpatek je zchozen*), ale není k nim příslušných složek od sloves neodvozených.

2. Rovněž k složenému *hnáti* nemáme zpravidla distributivní složky. Říkáme: *odehnal, vyhnal jsem ho* i *všechny jsem je odehnal, vyhnal* a pod. Jsou možné distributivní složky tvořené pomocí iterativa *-háněti*, na př. *poodháněti, po(z)vyháněti*, ale užívá se jich zřídka.

Složené *honiti* se vyskytá ve vidu dokonavém jen v jistých případech: *dohoniti koho, nahoniti se* (*koho*) a *pohoniti koho*. Vedle *dohoniti* se však říká také *dohnati koho*.

3. K *dojeti* (ve významě „přijeti"), *odjeti, přijeti, sjeti* (dolů), *vyjeti, zajeti* (*si kam*) distributivních složek obyčejně neužíváme; říkáme tedy na př.: *přijel* host — všichni hosté *přijeli; zajel jsem si* do Brna — *zajeli jsme si* do Brna atd. Je možné užívati složek *pos-jížděti se, popřijížděti* (hosté se posjížděli, popřijížděli), *poodjížděti* (všichni poodjížděli), ale nejsou příliš obvyklé.

K *najeti se* (to jsem se najel!) je příslušná distributivní složka *najezditi se* (co jsem se tam najezdil!). K *dojeti* je *dojezditi*, na př. již jsem *dojel* na místo — již *jsem dojezdil*, ale významově se tyto složky odlišují; *dojeti na místo* říkáme nejen o jednom ději, nýbrž také o ději opětovaném (všichni *dojeli* na místo). Je tedy *dojezditi* osamoceno. Takové osamocené složky jsou ještě *pojezditi* (ten toho pojezdil!), *vyjezditi* (cesta je vyježděná), *zjezditi* (zjezdil půl světa) a *zajezditi si* (to jsem si zajezdil!). Vedle *vyježděná cesta* říká se také *vyjetá*.

4. K *donésti, přenésti, přinésti* a *zanésti* zpravidla distributivních složek s *-nositi* neužíváme a distributivnost tedy nevyjadřujeme: všichni žáci si *donesli, přinesli* knihy; všechno *jsem si* to *přenesl*; žáci *zanesli* knihy do knihovny atpod. Jsou sice možné distributivní složky s *-nášeti, podonášeti, popřenášeti, popřinášeti* a *pozanášeti*, ale nejsou obvyklé.

Vedle *zanésti* je dokonavé *zanositi*, ale s jiným významem; je možná říci ku př. *to jsem si zanosil!*

K *donésti* je *donositi*, ale odlišuje se od *donésti* významem; srovn.: ten kabát *jsem již donosil, nedonošené dítě*.

K *odnésti, roznésti* a *vynésti* jsou distributivní složky s *-nositi*. Rozdíl mezi *odnésti* a *odnositi* atd. není však proveden tak důsledně jako mezi

nésti a *nositi*. Složek s *-nositi* lze užívati jen o ději opětovaném (*odnosil jsem knihy*), avšak složek s *-nésti* užíváme jak o ději nedistributivním, tak distributivním. Říkáme na př., že listonoš *roznosil psaní*, ale také, a to častěji, *roznesl*. Někdy pociťujeme rozdíl mezi složkou nedistributivní a distributivní v případě, kde jde o děj distributivní. Je na př. fakt, že si někdo vypůjčené knihy z knihovny odnesl na několikrát. Mohu se ptáti „již *jste si* ty knihy *odnesl?*" nebo „*odnosil*"? Složkou *odnésti* se ptám, chci-li jen věděti, byly-li knihy vzaty z knihovny či nikoli a nezáleží-li mi na tom, byly-li odneseny na jednou či na několikrát. Ale tento rozdíl neproniká vždy. To pak, že složek od slovesa odvozeného můžeme užívati jen o ději opětovaném, složek od slovesa neodvozeného pak jak o ději jediném, tak opětovaném, svědčí, že tu jazyk ve vývoji jazykových prostředků nedošel tak daleko jako u nesložené dvojice *nésti : nositi*, neboť neodvozeného *nésti* nelze zpravidla užívati také o ději opětovaném.

Vedle *odnositi*, *roznositi* a *vynositi* jsou ještě distributivní složky s *-nášeti*, *poodnášeti*, *poroznášeti*, *posnášeti* a *po(z)vynášeti*.

5. K *dovésti* (*koho kam*), *odvésti*, *přivésti*, *rozvésti*, *uvésti*, *vyvésti* a *zavésti* nejsou příslušné složky s *-voditi*. K *odvésti* je možná dokonavá složka s *-váděti*, *poodváděti*, ale je nezvyklá. To znamená, že distributivnost zpravidla nevyjadřujeme; říkáme na př.: všechny známé *jsem dovedl*, *zavedl* tam a tam; *odvedl jsem* známé z divadla domů atpod.

K *provésti co* (= dopustiti se čeho) není rovněž distributivní složky (*provedl* mnoho špatností). Jen na vyjádření veliké míry dějové máme složku *naprováděti se:* ten *se naprováděl* kousků! Vyskytá se i ve významě „provésti, prováděti stavbu a pod.": ten stavitel *se naprováděl* staveb!

Vedle *přivésti* je knižní *přivoditi*, avšak v jiném významě; na př.: svou neopatrností *přivodil*, že . . .

6. K *odvézti*, *rozvézti* a *zavézti* (*jámu*) jsou dokonavé složky *odvoziti*, *rozvoziti* a *zavoziti*. Kde jde o distributivnost, užíváme však nejen složky *odvoziti*, nýbrž také *odvézti* (všechno to *odvezl*). Někdy tu proniká mezi *odvézti* a *odvoziti* takový rozdíl jako mezi *odnésti* a *odnositi*. *Rozvézti* a *zavézti* (jámu) již samo znamená jen děj distributivní. Proto se říkává zpravidla jen *zavézti*, nikoli *zavoziti*. Vedle *odvoziti* a *rozvoziti* jsou ještě distributivní složky *poodvážeti* a *porozvážeti*.

K *zavézti koho kam* není *zavoziti*. Bylo by možné *pozavážeti*. Distributivnost zde tedy obyčejně nevyjadřujeme (*všechny je tam zavezl* atd.).

Také k *dovézti*, *přivézti a převézti* nejsou složky s *-voziti*. Možné jsou složky s *-vážeti*, *podovážeti*, *popřivážeti*, *popřevážeti*.

Osamocená je distributivní složka *povoziti se* (*to jsem se povozil!*)

V staré češtině byly u našich sloves poměry jiné, neboť byla ve složení zpravidla vidu nedokonavého. Také ve vých. nářečích je stav jiný než v ob. češtině. Srovn. v hlavě 4. § 206—212.

§ 263. V ArchJag. 25, 343 a násl. vykládá Gebauer, že se v staré češtině užívalo imperfekta dokonavých sloves k vyjadřování opětovaného děje v minulosti. Několik příkladů:

a) když která (žena) *porodie|je* / syna, prvěnce prvého, / jmieše vyplatiti jeho beránkem Hrad. 70[a]; ač *vzrzie|je* zloděje, běžieše s ním ŽWittb. 49, 18; když *vzrzye|je* zloděje ŽPod. tamt.; kteréhož Němce *uzrzie|je*, / k sobě přivésti kázáše DalC. 116[a]; komu *sě* co *nedo|tanye|je*, / u druha [6[b]] jako své jmějieše tamt.; často když kokota pějíc *u|ly|ye|je* (sv. Petr), / tak inhed plakáše PassKlem. 77[b]$_1$; když pivo *uzrzye|je*, / na vodu oka *neprodrzye|je* Mast. 293—294; v Hrad. (v Umučení) se vypravuje, že se Ježíš otázal židů, kteří ho přišli zajmouti, koho hledají, a že se jim dal poznati. Židé neužili zbraně, nýbrž padli na zemi. „Tehdy Ježúš druhé i třetie jich otáza. / V tom svú moc nad nimi pokáza: / jakž k nim brzo *promluwie|je*, / tak každý jich na zemi letieše" 82[a] (= jakmile, kdykoli k nim promluvil, . . .); —

b) když (tři králové) před ni (Marii) *przigiediechu*, / všichni za jedno *kleknyechu* Hrad. 121[b]; kolikrát koli to začínáchu (andělé zpívati Zdráva Maria), tolikrát *sě* jiej vešken sbor nebeský *poklonye|je* PassNitr. 2[a].

Je nepochybné, že v těchto a pod. dokladech jde o děj opětovaný. V dokladech sub *a*) o děj, který vykoná několikrát týž podmět (*když porodieše* = *kdykoli porodila* atd.), sub *b*) o děj konaný několika podměty. V dokladě z PassNitr. třeba jméno *sbor* vykládati ve smysle plurálním. Je to dílem dokonavý děj, dílem nedokonavý; viz dále. Třeba se však ptáti, bylo-li imperfektum dokonavých sloves výrazem jen pro děj opětovaný či také pro děj neopětovaný. Viděli jsme (§ 32, 259 a 265), že někdy lze opětování vyjadřovati jen t. zv. iterativy nebo frekventativy (*choditi, nositi — odházeti, roztrhati*), jindy také slovesy neodvozenými (*blížiti se, mýti se — zavříti, otevříti*). A tu je pro vývoj vidového systému důležité věděti, dospěl-li jazyk při imperfektu tak daleko, že mu přidělil jen vid opětovací jako iterativům *choditi, nositi* a *odházeti, pozotvírati* atd., či přestal-li na tom stadiu, kdy lze imperfekta užívati o ději opětovaném i neopětovaném, jako je tomu u sloves typu *blížiti se* a *zavříti*.

Uvedené doklady se zdají svědčiti pro první možnost, poněvadž v nich jde jen o děj opětovaný. Doklady sub *b*) svědčí pro ni skutečně. Jde v nich o děj opětovaný, a to skonalý, tedy o děj distributivní. Tak za *klekniechu* v Hrad. 121[b] řekli bychom dnes *poklekali*, t. j. užili bychom složky distributivní. Za *přijědiechu* a *poklonieše sě* řekli bychom dnes *přijeli* a *poklonili se*, t. j. užili bychom složek nedistributivních, ale ne snad proto, že by zde nešlo o distributivnost, nýbrž proto, že nemáme příslušné distributivní složky.

Příklady sub *a*) svědčí pro onu možnost jen zdánlivě. K tomu si připomeňme tento novočes. jev. Říkáme: *kdykoli jsem* nějaký papírek, na němž jsem si něco poznamenal, *odhodil*, za čas bych ho byl potřeboval — *kdykoli jsem* nějaké papírky *odházel*, za čas bych jich byl potřeboval.

Ač jde v obou případech o opětování, nemohu říci *„kdykoli jsem odházel papírek“*, nýbrž jen *odhodil*. Z toho vyplývá, že třeba rozlišovati dva druhy opětování. Řeknu-li *odházel jsem papírky* a za čas jsem jich potřeboval, znamená tu *odházeti* „několikrát odhoditi“, avšak v jednom případě; několikeré odhození tvoří tu souvislý děj vykonaný v jisté době jen jednou. Řeknu-li *„kdykoli jsem odhodil papírek. . . .“*, jde rovněž o opětování, o několikeré odhození, ale nikoli v jednom případě, nýbrž v případech různých. Několikeré odhození netvoří děj souvislý, neboť jednotlivá odhození byla vykonána v různých dobách. Čekali bychom, že toto opětování v různých případech bude lze vyjadřovati tak jako opětování v případě jediném, tedy distributivní složkou *odházeti*. Ale nemůžeme říci *kdykoli jsem papírek odházel*, nýbrž zase jen *odhodil*, jako v případě, kdy nejde o děj opětovaný. Z toho je patrné, že děj, který spojkami *když, kdykoli, jakmile, kolikrátkoli* nebo výrazy podobnými (*vždycky, když* . . a j.) vyjadřujeme tak, jako by se opětoval v různých případech, vyjadřujeme právě tak, jako děj, který se udál v případě jediném. Podobně nelze říci: *kdykoli vězeň pozutíkal, kdykoli jsem si poklekal, kdykoli jsem poprodával dům* atpod., nýbrž jen *utekl, klekl jsem si, prodal jsem*, jako říkáme v případě jediném. Říkáme však: *kdykoli věžňové pozutíkali, kdykoli všichni poklekali, kdykoli jsem všechno poprodával*, poněvadž také v jediném případě lze říci: *věžňové pozutíkali, všichni poklekali, všechno jsem to poprodával*.

Totéž platí o opětování nedokonavém. Byl-li můj bratr v srpnu nemocen a šel-li jsem ho několikrát navštíviti, mohu říci jen: *kdykoli jsem šel navštíviti bratra, stalo se to a to*, nikoli: *kdykoli jsem chodil bratra navštěvovati*. To mohu říci jen tenkrát, byl-li bratr nemocen v srpnu, pak v říjnu a v prosinci, a chodil-li jsem jej navštěvovati ve všech třech případech jeho nemoci.

V příkladech sub *a*) jde o opětování v různých případech, nikoli v jednom případě. Ani dnes, i kdybychom měli distributivní složky, nemohli bychom říci jinak než *„kdykoli žena porodila, kdykoli uviděl zloděje“*, protože také v jediném případě bychom musili říci: (*když*) *žena porodila* a *uviděl zloděje*.

Z toho je patrné, že staročes. imperfekta od sloves dokonavých, *porodieše, uzřieše* atd., nelze srovnávati s iterativy typu *choditi* a *odcházeti*. Kdyby jejich vidový význam byl stejný s významem oněch iterativ, nemohla by v případech sub *a*) býti. Staročes. imperfektum od sloves dokonavých znamená tedy týž vývojový stupeň jako neodvozená slovesa typu *blížiti se* a *otevříti*, nikoli jako iterativa typu *choditi* a *roztrhati*. Vyjadřuje-li tedy imperfektum v případech sub *a*) děj, který se v jediném případě neopětoval, a v případech sub *b*) děj opětovaný, je to právě tak, jako když užíváme na př. složky *otevříti* jak o ději jediném (*otevřel jsem zásuvku*), tak opětovaném (*otevřel jsem zásuvky*).

§ 264. Pravil jsem v předešlém §, že staročes. imperfektum od sloves dokonavých vyjadřovalo jednak děj nedokonavý, jednak dokonavý. Gebauer v LF. 10, 273, v ArchJag. 25, 348 a Zubatý v LF. 42, 237 předpokládají jen vid nedokonavý. Z výkladu příkladů uváděných v minulém § je patrné, že Gebauer má na mysli vid obojí. Jindy však — při výkladě o imperfektě po záporu (srovn. v § 275) — vychází Gebauer z předpokladu, že imperfektum bylo jen vidu nedokonavého. Tu si Gebauer odporuje. Neodporoval by si, kdyby v obou případech předpokládal obojí vid. Jeť tuším velmi podobno pravdě, že imperfektum sloves dokonavých bylo skutečně vidu nejen nedokonavého, nýbrž i dokonavého. Tak se alespoň zdá, srovnáváme-li staročes. doklady se zvykem v jazyce novém. Je arciť nepochybné, že se starý Čech často vyjadřoval jinak než my — viděli jsme to v práci několikrát —, ale přece jen v našem případě lze s velikou pravděpodobností souditi ze zvyku dnešního na zvyk staročes. a vyvozovati z toho dvojí vid staročes. imperfekta sloves dokonavých.

Dokonavý vid proniká zřetelně v některých příkladech uvedených shora:

když která (žena) *porodieše* syna . . ., jmieše vyplatiti jeho Hrad. 70[a]; jakož k nim brzo *promluvieše*, tak každý jich na zemi letieše tamt. 82[a]; když pivo *uzřieše*, na vodu oka *neprodřieše* Mast. 294; když (tři králové) před ni (Marii) *přiějdiechu*, všichni za jedno *klekniechu* Hrad. 121[b].

A také v jiných dokladech; ku př.:

když bylo podlé obyčějě obět buohóm vzdáti, vždy v okénci obět */chowa//e* PassKlem. 142[b]$_1$; oheň s nebes přída mnoho lidí */pale/e* tamt. 70[b]$_1$; i sadi druhý (groš) naň spieše; / ten kroš opět *prowrrzie//e* Hrad. 126[b]; svatý Jan *zpolezye//e* na prsiech Ježíšových i večě jemu Drk. 156[b]; jakž brzo slunce *wynyknye//ie* a svými poprslkami vrchóv stromových *dotknye//e*, vešken strom *sě zatrzie//ie//e* ComestC. 11[a]$_2$.

Gebauer uznával dokonavý vid jen tam, kde podle něho vyjadřuje imperfektum děj opětovaný. Případy pak, kde nejde o opětování, jako je *spáléše* v PassKlem. a *zpoležieše* v Drk., vykládal Gebauer l. c. 353 tak, že je v nich imperfektum místo aoristu, a příčinu této záměny spatřoval v úpadku imperfekta (a aoristu). Viděli jsme však, že v dokladech typu „když která žena *porodieše* syna" není imperfektum výrazem pro opětovanou dokonavost, nýbrž neopětovanou, neboli že *porodieše* = *spáléše*. A tu sotva vystačíme s výkladem, že imperfektum je místo aoristu, poněvadž již hynulo a přestávalo se tedy cítiti živým tvarem. Jeť imperfektum sloves dokonavých také v památkách velmi starých, na které výklad Gebauerův vztahovati nelze.

Pro nedokonavý vid stč. imperfekta neznám ani jediného tak zřetelného dokladu, jako jsou příklady na vid dokonavý. Všudy tam, kde lze spatřovati vid nedokonavý, lze spatřovati zároveň vid dokonavý. Tak v uvedeném dokladě z PassKlem. 77[b]$_1$ „často když kokota pějíc

uslyšieše, tak inhed plakáše" je možné vykládati *uslyšieše* buď jako *uslyšel* nebo *slyšel* (staroč. by mohlo býti také *uslyšoval*); komu *sě* co *nedostanieše* v DalC. = novočes. *nedostávalo* nebo *nedostalo*. Podobné doklady jsou:

když sobě tak zlé tušieše (bohatec), / o bože nic netbajieše, / s sbožím sě veždy vadieše / a nemoc *sě prziblizie|le*, / tehdy on chtieše sě túlati, / zatiem počě omdlévati Hrad. 142[a] (= *přiblížila se: přibližovala se*); (když Boleslav) pocítil smrt, že *sě* k ňemu *přiblížieše*, povolav k sobě syna . . . učil, aby . . . PulkR. 35[b];

bieše v ta doba na křesťany taká pohroma spadla, jež přietel přietele, syn otcě buojě sě *zaprzye|le* PassKlem. 149[a]$_2$ (= *zapřel: zapíral*);

(královna) jala sě jeho (Jidáše) často bíti, však on proto své zlosti *neo|tanye|le* tamt. 65[a]$_2$ (= *nenechal : nenechával*);

(Sv. Alexius u kostelních dveří) žebřě seděl. A což jemu mimo potřěbu almužny *o|tanye|le*, to vše jiným chudým rozdal tamt. 130[a]$_2$ (= *zůstalo : zůstávalo*);

krev po mečích v ňádra tečieše / a v ňadřiech jim (Čechům) *zmrznye|le* DalC. 126[a] (=*zmrzla : zmrzala*).

Za „ač *uzřieše* zloděje", které čteme v ŽWittb. a Pod. — srovn. v § 263 — má ŽKlem. tamt. „ač *widie|le* zloděje". Dnes bychom mohli říci „kdykoli *uviděl*" nebo „*viděl*". Z nedokonavého *vidieše* žaltáře Klem. bylo by možná souditi, že také *uzřieše* bylo vidu nedokonavého. *Vynikneše* v uvedeném dokladě z ComestC. 11[a]$_2$ bychom dnes vyložili nejspíše jako „*vyniklo, vyšlo*", ale rukopis K. má zde *wynika|le* (ve vydání Novákově na str. 35, pozn. 85). V ŽWittb. 98, 8 se čte: hospodine, bože náš, ty *v|ly|ye|le* jě. ŽKlem. tamt. má *u|li|owa|le* a ŽPod. tamt. *li|ye|le*, t. j. tvary zřejmě nedokonavé. My bychom řekli *uslyšel, vyslyšel*.

Tyto případy se snad zdají nasvědčovati tomu, že tam, kde bychom dnes užili slovesa jen dokonavého nebo kde je dnes možné užívati slovesa dokonavého i nedokonavého, užívalo se v starším jazyce jen slovesa nedokonavého, a že tedy i předešlé doklady neprávem vykládáme tak, jako by v nich mohlo jíti buď jen o vid dokonavý nebo o vid obojí. Jsou však bezpečná svědectví, že se i v starém jazyce mohlo užívati v témž případě obojího vidu. V Otc. B 131[b] se čte:

Bieše jeden mnich zahradník a ten vše, což *dobudie|le*, to pro buoh *rozdadie|le*; jediné to *o|tawie|le*, čím by mohl sám živ býti. Dnes bychom řekli nejspíše: „. . . co *dobyl*, to *rozdal*; jen to si *nechal*", ale byla by tu možná také imperfektiva: co *dobýval*, to *rozdával*; jen to si *nechával* . . . Varianty z jiných rukopisů zřetelně ukazují, že i v staré češ. bylo lze užívati vidu obojího: za *dobudieše* v *B* má *C dobywa|le*, *E dobyl*, *D*[1]) *jest dobul* (!); za *rozdadieše* v *B* se čte v *D* a *E rozdal*, v *A rozdielyl* (v *C rozdiele|le*, ale to může býti *rozděléše* od *rozděliti* nebo *rozdieléše* od *rozdieleti*); za *ostavieše* rukopisu *B* má *D jest o|tawil*, *E o|tawil* (Smetánka na str. 291).

[1]) Ve vydání Smetánkově tiskovou chybou *C*.

Jiné příklady:

opat Pavel sprostný, ten mějieše tu milost od boha, že vščcky starcě, ješto do kostela chodiechu, opatrováše (= prohlížel) a po jich oblíčěji vščch myšlenie, leč dobré, leč zlé, *poznaſſe* Otc. B 88[b] = novoč. buď *poznával* nebo *poznal* = Otc. *D poznal jest, A poznawaſſe, E poznal* (Smetánka 202); —

když z svých modliteb *wſtaníeſſe* (Mucius), *Nalezníeſe* chléb položený Otc. B 25[a] = novoč.: kdykoli *vstal: vstával, nalezl : nalézal* = Otc. *C wſtawaſſe, E wſtal, D Nalezaſſe, C nalezl jest, E nalezl* (Smetánka 61).

Tyto případy arciť ještě nedosvědčují, že staročes. imperfektum od sloves dokonavých bylo obojího vidu, jako na př. nelze říci, že novočes. *uviděti* je obojího vidu, protože lze říci „*kdykoli jsem uviděl zloděje* nebo *viděl*". Dokazují však, že nelze pro ně předpokládati jen vid nedokonavý; jsou to zkrátka případy ne dosti průkazné. Vidíme-li však, že v dokladech jako „*když která matka porodieše syna*" lze skoro bezpečně spatřovati vid dokonavý, není pak nepodobno pravdě, že staročes. imperfektum bylo, hledíc k oněm případům typu *dobudieše* Otc. *B: dobýváše C, dobyl E*, vidu obojího.

Tento výsledek se zdá pochybný proto, že by se tím imperfektum odlišovalo od ostatních tvarů, které jsou dokonavé: *poroditi-porodil, promluviti-promluvil* atd. Kde je v jazyce kolísání ve vidu, pozoruje se ve všech tvarech, ku př. u staročes. *dieti* dicere. Kolísání mezi dokonavostí a nedokonavostí u staročes. imperfekta sloves dokonavých bylo by třeba vykládati jako zbytek z doby, kdy ještě týž tvar nebýval určitého vidu. A to je myslím dobře možné u imperfekta, které již v nejstarších památkách je na ústupu a časem úplně mizí.

B. Slovesa nedokonavá.

§ 265. V paragrafu 32 a 50 bylo uvedeno, že se většina odvozených sloves, iterativ a frekventativ, ale hlavně iterativ, neodlišuje od sloves neodvozených tak, jako se rozlišují iterativa *honiti, choditi, jezditi, nositi, voditi* a *voziti* od sloves *hnáti, jíti, jeti, nésti, vésti* a *vézti:*. kdežto neodvozenými slovesy *hnáti, jíti* atd. můžeme vyjadřovati jen děj trvací, odvozenými *honiti, chodití* atd. jen děj opětovaný, ostatních sloves neodvozených i odvozených lze užívati jak o ději durativním, tak opětovaném. O člověku, který jde proti mně, mohu říci, že *se blíží* nebo *přibližuje*, o filosofovi říkáme, že často *myslí* i *přemýšlí*. Bývá vedle sebe zpravidla prosté sloveso neodvozené a složené sloveso odvozené. Poněvadž je to jev zajímavý a důležitý, uvádím hojnější příklady takovýchto dvojic:

mistr Vilhelm měl obyčej při najmenším dvakrát *cziſti* do roka Rhas. 2 — obyčej *czytanie* byl jeho: měl před sebú kníhy Razis . . . tamt.;

rmoutí mne to us. ob.; milá matko, *nemut sě* tak Hrad. 61[a]; ta novina ji (Kateřinu) *mutieſe* Kat. 264 — *zarmucuje mne* to us. ob.;

*

čím *sě* ty viece */muczuges,* / tiem věcší bolest vzbuzuješ Hrad. 59[b]; *Neſmucugte sě* Túl. 12[b];

učitel *se táže* žáka us. ob.; čso mne *tyeze/* AnsOp. 3 — učitel *se otazuje* žáka us. ob.; *otazvg* těch AnsOp. tamt.;

nebudu viděti dietěte, když *mrzieti* bude Ben. Gen. 21, 16 — když bude *umírati* us. ob.;

(Petr) počě *sě klety* a přísahati řka: neznal jeho (Ježíše) sem Drk. 160[b] — *zaklynam* tě skrzě boha živého, aby nem pověděl tamt. 161[a];

(Maří Magdalena přišla k hrobu, aby Ježíšovi) nohy *myla,* vlasy *trziela* Hrad. 30[a]; (Ježíš) počě apoštolóm nohy *myty* Drk. 155[b] — nohy živého mazala / i vlasy je *utierala* Hrad. 30[a]; když si takú žalost měla / ve slzách *se vmywagic* Baw. 109[b]; (M. Magdalena) svými slzami jeho (Ježíšovy) svaté nohy *umywala* PassKlem. $137^{a}{}_{1}$; (Ježíš počal apoštolům nohy mýti a) ubruscem *wtyeraty* Drk. 155[b];

když jsem si *chystal* věci na cestu us. ob. — *schystával* us. ob.; když Jozef potřebu k své svatbě */chyſtawal* Krum. 16[a];

Prokope, křivdu mi činíš, / že mě ven ottudto *pudis* Hrad. 12[a] — (modlitba) ďábly *puzie* a odhánie Kruml. 186[a]; (usmrcení stehlíka) ji (Justynu) *odpuzovalo* Jirás. XXIII, 328;

(Kriste,) ščedřě *darzy//* Modl. A 1[a]; (sv. Řehoř) ščedřě chudé *darzy* PassKlem. $67^{b}{}_{2}$ — (bůh) *obdarzige* člověka svým svatým duchem Otc. B 73[b];

(Athanasius) zmužile pravdy *hágil* VelKal.[2] 241 — (sv. Blažej) nepohnutedlně a stále pravé a křesťanské učení *obhagowal* t. 1;

hospodin *zywy* a *mrtwy* ŽPod.Cant. Annae 6; hospodin *myrtwy* ŽWittb. tamt. — hospodin *vmrtwuge* i *obžiwuge* Br. 1. Reg. 2, 6; (skutky) *neobžiwugij* ani spasují ChelčP. 134[b]; (chléb duchovní) náš duch *obziwuge* ŠtítJHrad. $28^{a}{}_{2}$; (Kriste,) ty nás *obzywuge//* Modl. A 113[a];

(hospodář) svých dobrých skutkóv *tagie* (part. *-nt*) Otc. B 12[b]; pravdy nechci *tagiti* tamt. — že jste chorobu svou *neutajoval* Herrmann U sněd. kr. 142;

važte a znamenajte Solf. 107[a] — *uvažujte* us. ob.;

(hříšník) darmo *sě* s hřiechy smrtedlnými před lidmi *kryge* HusP. 101[a]; pod tú službú *kryge* antikrist svých nepřiezní ChelčP. 137[b]; — kdy *se* člověk nemůže déle *skrývat* Šimáč. Chci žít I, 34;

(kněží,) *plníte* břicha svá HusP. 103[a]; touha *plnila* mou duši Zeyer Plojh. 2 — jenom sobě *naplňuje* každý svoje měšce Sušil 65; (Řím každého) věčnou *naplňuje* touhou ZeyerPlojh. 16;

Němci stáchu *hlediecze* Hrad. 26[b]; žid se strýcem *hleděli* na sebe Uher Dětství 28 — (Maří Magdalena) stáše a *hledaſe* za sě Hrad. 29[b]; (těla) na boha *hledagycze* Alb. 81[a]; (Ezop) na každého obecně neproměnnau tváří *pohlezowal* Ezop 5[a]; (vojáci) otevřeli skříně a *hlídali* do nich Kulda I, 246;

každý si *volí* své povolání us. ob. — ve všech věcech, kteréž on *zwoluge* ChelčP. 137[b]; (Ezop) prosil za lehčejší břemeno a sám sobě najtěžší *zwoluge* Ezop 4[b];

Ties sě, božie matko milá Hrad. 59[b]; *těším* přítele us. ob. — *utěšuji* us. ob.; (růžička) *potěšuje* upřímné srdce Sušil 273; aby jeden druhého *obtěšovali* VlkKramp. 63;

již *blizie sě* ke mně ŽWittb. 54, 19; neb *sě blizij* královstvie nebeské EvZimn. 1[a]$_1$; *blížil se* muž Svoboda Probuz. 25 — jižť *sě przyblyzuge* čas Drk. 159[a]; když *sě* již rok . . . *przibliżowa|le* Mill. 14[a]; samaritán někaký k ňemu (k člověku přepadenému lotry) *se přibližová|le* Kruml. 7[b]; čím více *jsi se* jim (Dusilovi a Musilovi) *přibližoval* Čech III, 191; Tak *se* to (strašidlo) k nám *nepřibližovalo*, votstraňovalo se na strany Hošek Polnic Uk. 19;

matka *budí* každý den dítě us. ob. — *probouzí*; (hospodin) *probuzuge* (mne) každého jitra Br. Is. 50, 4; protože (kohout) vdycky v noci *zbuzuge* hospodyň Ezop 105[b]; milého mi ze sna *pobudzuje* (trubač) Sušil 238;

(Ježíš) *Bral sě* dnes k Jeruzalemi Štít. ř. 146[b]$_2$ — *ubíral se* us. ob.; v dobré naději *twrdil se* ŠtítJHrad. 127[a]$_2$ — *utvrzoval se* us. ob.;

Jordan teče do toho moře a v ňem *sě tratí* Mand. A 183[a]$_2$; trojím činem *tratime* milost boží OpMus. 117[a] — *ztrácí se* us. ob.;

múřeniné *giſtili*, že se tak stává Kab. 26[b] — *ujišťovali* us. ob.;

to mi *stačí*; *nestačí* mu odpovídati us. ob. — až jim (jedlíkům a pijákům) břicha *neſtačowało* KomensLabyr. 91; dokud jsi ve vlasti, *dostačuje* ti jazyk mateřský NěmcPoh. IV, 103; jediný ten posunek *dostačoval* Čech III, 13; nemožu *stačovať* Malovaný II, 261;

káži vám us. ob. — *rozkazuji* us. ob.; boží mocí *kazugy* vem Hrad. 27[a]; *kazugy* (1. sg.) buoží mocí PassKlem. 144[a]$_2$; vaša kralovsko miłość *kazuje* Loriš 84;

(obyvatelé království Lae) na holé zemi léhají a těla svých mrtvých *palij* Mill. 114[a] — *spalovati* mrtvoly us. ob.;

báseň *znamená*, že . . . Ezop 102[a], 103[b] a tak často — báseň *znamenáwá*, že . . . tamt. 104[a], 106[b]; báseň *wyznamenáwá*, že . . . tamt. 102[b], 103[a], 105[b] a tak často;

Josef též o tom (jízdě) *myslil* Svoboda Probuz. 15 — Berta usedl a *přemýšlel* Uher Kapit. 32;

baví mne to, chvíli *sme se bavili* us. ob. — potom *sa* ešte za chvíľu *zabávala* Dobšinský 105;

jak *se* ti *vede*? us. ob. — (manželka se vyptávala muže,) ako *sa* mu od tých čias *vodilo* Dobšinský 491;

mne *vinit* nesmíte Šimáč. I, 126 — jako *by se obviňoval* Svoboda Probuz. 106;

nebudu vás *rušiti* Zeyer Plojh. 6 — *nevyrušoval jsem* ho (strýce) Uher Dětst. 11;

když otec *dělí* Sumín Zrád. pr. 7 — (otec) *vyděloval* mladší děti t. 10;

vevnitř mi něco *brání* Svobodová Ztrosk. 171; já mu v tom *nebráním* us. ob. — také mně *nezbraňoval* (otec) s nimi (s poddanými) se setkávati Jirás. V, 139;

čím dál, tím více *cítil jsem*, že . . . Machar Konf. 14 — *pociťovala* povšechné blaho jakési Svobodová Ztroskot. 85; *pociťuje* (Josef) v duši cosi nepovědomého Svoboda Probuz. 24;

chýlilo se k večeru Mrštík Pohád. 233 — *schylovalo se* k večeru Nováková Jíl. 78;

malá ručka *halí se* již docela v přítmí Herites VIII, 79 — (mlhy) *zahalovaly* krkonošské obry Rais IX, 5.

Také v případech, které následují, vedle složeného slovesa odvozeného užívá se prostého durativa:

adjunkt *sklizoval* posměch i hněv Šimáč. Štěstí I, 102; *stékaly* po pni bohaté krůpěje Vrchlic. Loutky 224; *vytušovala* ten ohromný rozdíl Šimáč. I, 24; oči mne *přitlačují* na stoličku Uher Dětst. 16; *ubíhám*, nevěda kam t. 8; začaly *odbívati* hodiny Šlejhar Předtuchy 9; nebodo vám *vesvěcovať* Bystřina Hanác. fig. 42; v kuchyni si *posvicovali* enom olejovú lampú U Křúp. 135; myslíte, odpověděl (bednář), že já mám kdy *postávať* Kulda I, 31; já ti dám *přestrašovat* lidi Hošek Polens. 112; kteříž na mne *powoláwagij* hahá, hahá Br. Ž. 70, 4; milá zelí okopává, / šohaj za ňú *povolává* Sušil 275; „Hleď sa, Ozefe . . .“ *povoľávała* Žalmanka k druhému stolu na ženicha VlkKramp. 79; (Janíček) *napásal* koníčka Sušil 137; (milenka) drahú masťú *pomasťuje* (hlavu milencovu) tamt. 183; tenkrát bude tebe máti *nakrmovat* t. 142; (máti) ruce *zauomuje* t. 126; rukami *zalamovaly* Dobšinský 834.

V prvním příkladě bylo by lze říci: *klidil* posměch; v druhém: *tekly* po pni krůpěje; v třetím: *tlačí* na stoličku atd.

V užívání dvojic, o nichž je řeč, pozorují se časové a nářeční rozdíly.

1. Novočes. jazyk užívá durativa, kde starší jazyk měl vedle durativa ještě iterativum. Srovn. ku př. tyto staročes. doklady:

jenžto (muž) *pohubowal* královstva Pror. 11^a; proč mój lid *pohubugete?* Štít. ř. $36^a{}_2$; (král) mnohé múdré *zahubowal* Šach. $291^b{}_1$; nepřátelstva *zahynvgije* Hrub. $15^a{}_2$; když pak zase domuov se navrátili, (Xanthus) *potupowal* ho (Ezopa) Ezop 17^a; (Ježíš) kacieřóv blud *potupuge* (= partic. *-nt*) Hus P. 17^b; radu chudého *potupugete* Br. Žalt. 14, 16; (Kristus) bieše na púšči *nakyrmowal* (lidi) AnsOp. 6; (Břetislav) polskú zemi . . . nadtrapoval takměř ustavičně a ji *popleňoval* PulkR. 69^b; (sv. Prokop) pod mieru *napigal sě* vody Hrad. 6^a; (Josef, Marie a Ježíš) se dobře studené vody *napigiechu* OpMus. 72^b. Podobné příklady viz ještě v. § 145.

V novém jazyce bychom zde řekli: *hubil, tupil* (*tupě*), *krmil, plenil* a *pil* (*pili*). Někdy máme náhradu za iterativum ve frekventativu; tak bychom mohli říci: svatý Prokop *píval* vodu. Jindy je však frekventativum nevhodné; nemohli bychom říci: Kristus *krmíval* na poušti lidi. Je to v případech, kde nejde o děj opětovaný a kde frekventativum vyjadřuje jen děj opětovaný; ku př. uvedené *krmívati*.

Nemáme dnes dále iterativa k slovesům *dáviti, mnouti, roditi (se), trápiti, vábiti* a j. Srovn. v § 12 sub 5 a v § 23.

2. Naopak zase nemá novoč. jazyk prosté durativum a iterativum, jako měl jazyk starší, nýbrž jen iterativum, zpravidla složené. Tak neříkáme *klíti (klnouti), krýti se, co, mrtviti, puditi koho odkud, tratiti se, tříti si nohy* (ve významě „utírati"), *tvrditi se v čem, vážiti*, jak bylo v jazyce starším — srovn. hořejší doklady —, nýbrž jen *zaklínati, skrývati, ukrývati se, co, umrtvovati, vypuzovati, ztráceti se* (voda se ztrácí), *utírati si nohy, utvrzovati se v čem, uvažovati (o čem)*.

Podobné případy jsou ještě: novočes. jen *odlučovati koho od čeho, posílati, utíkati* — staročes. také *lúčiti koho ot čeho, sláti, téci* a j. Srovn. v § 75 a 139.

3. I v dnešním jazyce jsou rozdíly. Tak v ob. češtině se říká zpravidla *mýti se (mejt se)*, v mor. nářečí hors. však jen *homévat se (= umývati se)*; v ob. č. a jinde je *baviti se, sníti se*, v slc. *zabávať sa, snívať sa*; proti ob. č. a jinému *skrývati, ukrývati* je vých.-slc. *kryť* (§ 140); v ob. č. a jinde se neříká *povolávati na koho, za kým*, jak jsme čtli ve VlkuKramp. a u Sušila, nýbrž *volati*; za Sušilovo *nakrmovati, napásati*, Dobšinského *zalamovati rukami* bychom řekli *pásti, krmiti* a *lomiti rukama*; za hanác. *vesvěcovať* a valaš. *posvicovať* máme *svítiti*.

4. I v jazyce knižním bývají rozdíly. Tak Šlejharovo „začaly *odbívati* hodiny" je neobvyklé m. *bíti*. Je to bez pochyby Šlejharův novotvar, přitvořený k dokonavému *odbíti* (hodiny *odbily — odbívají*).

§ 266. Dvojice uváděné v předešlém § jsou jasné v případech, kde jde o děj opětovaný. Vyprávím-li o příteli, že je již dlouho nemocen, že k němu *chodím* a *utěšuji ho*, je nepochybné, že *utěšuji* vyjadřuje děj opětovaný; k tomu ukazuje iterativum *chodím*. Místo *utěšuji* mohu však říci také *těším*. To znamená, že durativem lze vyjadřovati také děj opětovaný. Tím se toto durativum odlišuje na př. od *nésti*, které znamená jen jeden děj. A tak i durativa *blížiti se, buditi, hájiti, chystati, plniti* atd. mohou vyjadřovati opětovaný děj jako složená iterativa (frekventativa) *přibližovati se, probouzeti, obhajovati, s-, při-chystávati, naplňovati*. Mezi těmito a j. durativy a příslušnými slovesy odvozenými bývá jistý vidový rozdíl. Tak na př. *schystávati* se odlišuje od *chystati* tím, že jeho předpona vyjadřuje pojem „dohromady" (*schystával jsem si věci*); ale tento pojem proniká také při *chyštati* (chystal jsem si věci), jenže není vyjádřen předponou, nýbrž vyplývá ze souvislosti. Vyjadřují tedy oba výrazy totéž. Podobně je tomu i ve dvojicích *stékati : téci, odbívati : bíti* a j. Jindy ani tento rozdíl neproniká, na př. ve dvojicích *utěšovati : těšiti, pociťovati : cítiti, obhajovati : hájiti, otazovati se : tázati se* a j., protože slovesa odvozená jsou spojena s předponami, jejichž původní význam se otřel.

Ne tak zcela jasné jsou případy, kde jde o děj jediný, nikoli opětovaný, a kde užíváme rovněž durativ vedle iterativ nebo frekventativ, na př.: znám

toho člověka, co *se* k nám *blíží : přibližuje*; dnes je proces s X a *hájí* ho : *obhajuje* advokát Y; poďme domů, *chýlí se : schyluje se* k večeru. Durativa *blížiti se, hájiti* a *chýliti se* vyjadřují tu jeden děj jako na př. *nésti* a *vézti*. Poněvadž jich však užíváme také o ději opětovacím, vyplývá z toho, že zde vývoj vidového systému nedospěl tak daleko, aby byl jednomu vidovému stupni přidělen jen jeden vidový význam. To platí také o iterativech a frekventativech (*přibližovati se, schystávati* a pod.), neboť vyjadřují jak děj opětovaný, tak i děj jeden (trvací).

Užíváme-li na vyjadřování jednoho děje vedle durativ také iterativ a frekventativ, je otázka, není-li přece jen mezi *blížiti se* a *přibližovati se* atd. nějaký vidový rozdíl. Je možné při tom ukazovati na okolnost, že složky sloves odvozených ve vidě dokonavém mají zřejmě vidový význam opětovací. Řeknu-li, že si právě něco *zapisuji* do knížky, zdá se nepochybné, že *zapisuji* = *píši*, poněvadž mohu říci *píši* m. *zapisuji*. Složím-li *zapisovati* s předponou *po*, vznikne dokonavé *pozapisovati*, které se však nerovná vidovým významem durativu *psáti* v podobě dokonavé, tedy složce *zapsati* nebo *napsati*. Mezi *napsal, zapsal* a *pozapisoval* je takový vidový rozdíl jako mezi *roznesl* a *roznosil*. Srovn. v § 262. Týž rozdíl je mezi *po(z)umírati* a *zemříti, umříti*, ač říkáme, že lidé *mrou, mřeli* nebo *umírají, umírali*. Bohužel se vyskýtají naše iterativa zpravidla jen ve vidu nedokonavém (*přibližovati se, pociťovati* atd.), takže není dosti příkladů k podrobnějšímu zkoumání tohoto jevu. Ale snad samy uvedené dokonavé složky *pozapisovati* a *po(z)umírati* svědčí tomu, že naše složky neztrácejí význam iterativní ani v podobě nedokonavé (*zapisovati, umírati* atd.). Kdyby tomu tak bylo, musili bychom se domnívati, že jde u nich o jiný odstín opětování než při dokonavé podobě (*pozapisovati, po(z)umírati* atd.) nebo při slovesích *honiti, choditi* atd. *Pozapisoval* = několikrát *zapsal, nosil* = několikrát *nesl*, ale *přibližoval se* není = několikrát *se blížil*. Není snadné říci, v čem by iterativnost složek *přibližovati se, schylovati se* atd. mohla záležeti. Snad v tom, že by tyto složeniny vyjadřovaly nikoli opětované blížení a chýlení, nýbrž jednotlivé okamžiky jednoho blížení a chýlení.[1]) Pak bychom se arciť musili domnívati, že v našich případech nejde nikdy o děj durativní, nýbrž že děj, který je na př. v latins. *appropinquare*, vystupuje v našem jazykovém povědomí vždy jako děj v onom smysle opětovaný, i tehdy, když užíváme durativa *blížiti se*. Byl by to týž případ, jako když říkáme vedle sebe „*pozavíral* všechny pokoje" a *zavřel*. Ať užiji první složky či druhé, mám na mysli touž věc, totiž několik dějů, několik zavření, jenže toto opětování mohu vyjádřiti dvojím způsobem. Tak i *blížiti se* a *přibližovati se* by byly jen dva různé vyjadřovací prostředky pro touž věc, pro ono zvláštní opětování. S tímto opětováním by bylo možné srovnávati onen zvláštní druh opětování dokonavého, o němž byla řeč v § 262, totiž v případech typu *pooblíkati se*.

[1]) Tak vykládá imperfektum *přibližieše sě* Gebauer v ArchJag. 25, 345. Srovn. v § 264.

§ 267. Ještě v jednom případě užíváme vedle sebe dvou vidových stupňů nedokonavých, totiž při vyjadřování opětovaného děje v dávné minulosti. Tento děj vyjadřujeme zpravidla frekventativem. Několik příkladů:

(císař Antonius Pius) *Ržjkáwal,* že raději chce jednoho měšťěnína aneb poddaného svého živiti a zachovati nežli tisíc nepřátel zamordovati VelKal.[3] 130; i děti náše v smrtnau neděli *nojýwagj* smrt z města a léto do města tamt. 130; staří lékaři čeští *psáwali* (zvící vlaského ořecha a pod.) Blah. 176; veteres *říkáwali* „ani mi na mysli netanuło" tamt. 178: staré babky *říkáwały* „ach mý hoře" tamt. 179; Hrob, to slovce jest z němčiny. Moravci a i Čechové *říkáwali* jáma tam. 175;

dřív *chodívali* muzikanti hrát na ty base a cimbále Hošek PolnicUk. 101; prf *jezdívali* moc s tyma puťama (= s vory) Kašík 129; dřív *bejvalo* ledasco Hošek PolnicUk. 47; tady *bejvali* hastrman na hastrmanovi tamt. 99; na Cikhaji *bejvalo* štyry, pět velkejch honů tamt. 127; hindá na tech přistkách *bévalo* toze veselo Polívka Pov. 134 (= han.); spišé se ináč *pijávalo* než včel Bystřina Hanác. fig. 59; já sem tam (kde strašilo) *pásíval* kolikrát vo půlnoci Hošek Polens. 118; voni v litě *pásivale* ovce Polívka Pov. 112 (= han.); nigdy ten klášter vobydlen nebyl, protože tam *strašívalo* Hošek PolnicUk. 75; indá *mívali sme* tady houb tamt. 47; můj dědoušek byl kovář a *pálíval si* v lesi uhlí tamt. 78; taky se *platívalo* z husí a platívalo se z voken Hošek Polens. 154; já *sem se* tatička tak moc *nebával* Malovaný II, 262; hindá, ješče za robote, *nedělávale* rodiče testamente Polívka Pov. 154 (= han.); to sem *slýchával* za slobodna, že tam (v potoce) dycky *pírávalo* (= něco tam právalo) Kašík 104; můj dědoušek dyčky (!) *říkával* Hošek PolnicUk. 41; to je pravda, to otec *říkával* dycky tamt. 45; a vona (dívka) dež přešla dom (ze zábavy), tož *říkávala* maměnce, že . . . Polívka Pov. 108 (= han.); naša maminka a tatínek dycky *vypravovávali* vo tý Žákovici Hošek PolnicUk. 105.

Někdy tu bývají frekventativa na *-vávati:*

Někdy staří hýskové *zpíwáwali:* Robínku z cizí země . . . Blah. 174; *bejvávalo, bejvávalo* dobře; když jsem já k vám *chodívával,* pejsek na mne *štěkávával;* když sem k vám, má milá, *chodívával,* dycky sem chodníček znamenával Sušil 259; a pod.

V těchto a pod. příkladech jde o děj zřejmě opětovaný. Tím se liší od příkladů v § 265, kde opětovací neb opakovací slovesa vyjadřují buď děj opětovaný nebo trvací (*obhajovati, schystávati* a pod.).

Ale vedle frekventativ bývají v těchto a pod. případech i t. zv. durativa nebo tak zv. iterativa, která však mívají nejen vidový význam iterativní, nýbrž také jen durativní, na př. *říkati, vypravovati.* Nalézáme tato slovesa především v blízkém soudsedství frekventativ:

Túle, pamatuju, byl Martinskej rymník. To *bejval* každou středu a každej pátek v noci . . . takovej šplachot, jako dyš koně brodí. Ale ráno

bylo podívání na vodu! Hošek PolnicUk. 82; Pasáci ho (Hertíka) *vídávali* dycky, dyš tam po milířích *chodíval* . . . To *bylo* dycky f poledne. tamt. 151; a hlavénky (= nemoci) *bývaly* prvéj, to *bylo* také zlé Kašík 127; A voni dycky *mívali* povodevřítý dveře. Voni *si* toho *nefšímali* . . Hošek PolnicUk. 103; Teď zas nekerý vojáci *vidívali* po schodech chodit bílou ženu a že se protáhla skrz zavřítý dveři do seknice . . . a zas *viděli*, jak se táhla mezi postelama tamt. 75; dyž nás tam ubytovali, vojáci sem a tam neco *vidívali* na vartě, ale *nechtěli* sme tomu věřit tamt. 75; von mně to *vypravoval* párkrát — ó ba arci! — *pásíval* se mnou vofce tamt. 4; (Petr s Toničkou) společně *si hrávali*, . . . *vypravovali si* pohádky, v ohníčkách *pekli* bandory a *bývali* stejně umouněni Rais III, 39; druhdy jen rozum *malováva*l a lákavě (Toničku) *mámil* tamt. 109; hrome, to jsme *vypadali* jinak, když jsme *se vracívali* z letního cestování Neruda I, 55.

Jindy se vyskýtá durativum neb iterativum samo o sobě, na př. na začátku vypravování a pod.:

Baltheus militaris było znamení rytířství. Ač staří *říkali* irmovati, abiecta litera B Blah. 171; to słovo *συναγωγή*, synagoga . . . staří *wykládali* nejednostejně tamt. 182;

dycky *říkala* neboška bábička . . . Hošek PolnicUk. 17; dědoušek můj dycky *vypravoval*, že . . . tamt. 86; za mladejch let maminčinejch *pásli* krávy — jak *se* dřív *pásilo* — v lesách tamt. 109; lidi, co *viděli* a *slyšeli* hejkala, posavád sou na živě tamt. 78; f tem Břečkovým lesi *strašilo* u tý Bezedný studně tamt. 99; Prf sa ľedaco spěš stalo cosi dysi. Šak toť, jak sa to povídá u Ščepánů, toš tam *strašilo* přes troje pokolení Kašík 103; Prf tý pančochy vám *ďelali* po celéj ďedině. Večér *byly* přístvy a při tem *sa* ľčelico *mluvilo* tamt. 114.

Ani zde tedy vývoj vidového systému nedospěl tak daleko, aby se jistý vidový význam, velmi výrazný, vyjadřoval jen jedním stupněm vidovým. Jinými slovy: t. zv. durativa a iterativa mají nejen vidové významy, o nichž byla řeč v § 266, nýbrž mohou vyjadřovati ještě vidový odstín, o němž jsme právě mluvili.

§ 268. Nedokonavé sloveso bývá, chceme-li vytknouti jen kvalitu děje, nikoli též jeho vykonání:

vstávej; *pozdravuj* doma všechny us. ob.; tu máš na dobrú noc a *pozdravuj* doma Na schodě XI, 92; *ostávajte* s bohem Sušil 140; *stavaj*, šestro, bo nas mac zareže CzambelReč 412; *chystejte* nám stolicu, dajte vína sklenicu Sušil 22; *pofluchayte* viece divóv Hrad. 11^b; Matej ostýchal sa zabiť kráľovnu. „*Ztínaj* mi hlavu, už bije hodina" Dobšinský 74;

(Marie) kúpily sú mastí, aby přijdúce *mazaly* Ježíše HusP. 63^a; prvé nežli *sem sě krztyl*, řiekali mi Reprobus PassKlem $148^a{}_2$; (sv. Apolinařiš jednoho) tribuna se vší čeledí *krztyl* t. $141^a{}_2$; navrať se do země své a na miesto, v kterémž *se rodiť* (!), a dobřeť učiním tobě Ben. Gen. 32, C; na těch horách leží město zbořené . ., v kterémž *se rodil* svatý Mikuláš Lobk.

65[b]; zavolal jest hospodin Evy a řekl k ní: proč *jsi trhala* a *gedla* ovoce od dřeva života? Solf. 124[a]; (matka) si ho (syna) sama *křestila* Kulda I, 187; nejstarší (voják) vstal a volal na ostatní, aby *vstávali* t. I, 246; bohaté kupec se na ňeho (žebráka) zle vosopił a řikał, abe *se* tu chvilu *kledił* Hošek Chrom. 364; červená, modrá fiala, kdes ju, panenko, *trhala* Sušil 220;

čerstvě *pečený chléb, smažená ryba*, chodí si pěkně *oblíkaný, paní* A, *rozená B, šátek* pěkně *vyšívaný*; *nemyté nohy* a pod. us. ob.;

(dej nemocnému jísti) *kapry peczene* neb *warzene* Sal. 525; toho, ješto jest zklamán těmi *kupowanymi modlitbami* JakoubDial. 192[b]$_1$; biskup olomúcký i *všickni tí* (!) v listu potom *psanij* Hilar 2[b]; v tom dvoře biechu *lidie kazany* Hrad. 80[b]; ten *obraz* žádným řemeslem *nebył dielan* OpMus. 2[a]; (hospodine,) neotvraciuj *oblíčéjě mazaneho* tvého ŽTruhl. 1[b] = 131, 10, ŽKlem. tamt.; nedotýkajte sě *mých mazanych* Šach. 297[a]$_2$; David *mazan králem* Bibl. D 1. Paral. 14, 8; již biechu svatým olejem *mazaní* Otc. B 170[a]; na dřéve *řečene stežky* Bibl. C 2[a]; *mistr Hugo, rzeczeny* od Svatého Viktorina PassKlem. 146[a]$_2$; *Vojtěch* . . ., syn Slavníka, . . . *rozený Čech* VelKal.[2] 95; *Jidáš* apoštol od Krista *k biskupství voleny* Hus P. 83[a]; *krále* uherského, řádně *voleneho* a slavně *korunowaneho* Háj. 272[a]; *děti nekrſtiené* Hus P. 97[b]; *plášč* bielý, jenžtoť jest hedvábím *proſſywan* PassKlem. 183[b]$_2$; na nichž (dveřích) *obrazy* svatého Petra a svatého Pavla *ryty biechu* t. 190[b]$_1$; (nalezli) skřidlu zlatú, na nížto *bylo ríto* toto písmo Mand. A 161[a]$_1$; *vajce barwene* Alb. 6[b]; *vápna nehaſſeneho* Sal. 242; *ryba peczená* Hus P. 69[b]; ten *kostel* nahoře olověnými plechy *krytý jest* PrefPetr. 93(24); *z kamene* ve čtyři úhly *teſaneho* Šach. 293[a]$_2$; (sukně) ani *tkana* ani *ſita* bieše Hrad. 90[b]; neb bieše sukně *neſywana*, ale setkána Drk. 166[b]; naliť rozličnì domové, / zlatem *pſani* pokojové Baw. 101[b]; nemohl žádný vídati / takové krásy ani slýchati, / jakož na tom hradě bieše . . .; / *byly pſany* všechny stěny tamt.;

kořalka pálená z jalovinek BartSlovn. 21 (sub *borovička*); už je *obraz malovaný*, Častochovu *oběcaný* Sušil 41; v neděli byl (sedlák) *volanej* na ouřad Hošek Polens. 116; krájij z malýho (chleba) velkyj, je přes kořeny *nesenyj* Hruška Slovn. 35; vyplatili ho drobnými, hotovými, *nečítanými* Záturecký 249; může mne ještě uhranout *nemytýma očima* Uher Dětst. 14; taky ví o tuze krásnej *knize psanej* Nováková Jíl. 53; uměle *vykládané lenošky* NěmcPoh. I, 143; krásně *pracovaný* zlatý *pantoflíček* t. II, 11.

V některých případech je zcela zřetelné, že jde o děj skonalý. Užíváme však slovesa nedokonavého, poněvadž nám nejde ku př. o to, že ryba byla usmažena, dosmažena, nýbrž chceme vytknouti, že byla připravena smažením, nikoli jinak. Tím se liší tyto případy od jiných, kde na dokonavosti záleží: ta ryba je dobře *usmažena* (v ob. usu *usmažená*); ten šátek je pěkně *vyšit*; chléb je dobře *upečen* a j.

Uvedené příklady dokazují, že se vyvinul zvyk, užívati v takových případech slovesa nedokonavého.

Vedle slovesa dokonavého užíváme však také slovesa dokonavého: *vstaň*, už je čas; chodí pěkně *oblečený* us. ob.; (*mistře,*) po školách *vycvičený* Sušil 78;

(Marie) kúpichu drahých mastí, aby přijdúce *zmazali* Ježíše EvPr. 13[a] Mar. 16, 1; (Jidáš) nebyl k spasení *vyvoleny* HusP. 83[a]; pás mu vzechu *okowany*, / vešken drahým zlatem tkaný Baw. 108[b].

Někdy nelze dobře užívati slovesa dokonavého; říkáme na př. zpravidla *pozdravuj všechny!*, nikoli *pozdrav*. Zejména pak v případech s participiem *n-* a *t*-ovým v platnosti přívlastkové se drží tvar nedokonavý: *smažená ryba, tištěná kniha* (t. j. nikoli *rukopisná, psaná*), *vyšívaný šátek* atd. To se vysvětluje bezpochyby tím, že tato participia nabyla platnosti adjektivní. Dobře to viděti na *rozený*, vedle něhož neužíváme dnes nedokonavého *roditi se* (v tomto městě *se rodil* Machar), ač v starší době tu *roditi sě* bývalo; srovn. výše. Partic. *řečený* (cestopis tak *řečeného* Mandevilla) chápeme dnes jako dokonavé, ač *řéci* bylo původně nedokonavé, poněvadž dokonavost proniká také v jiných tvarech (§ 159).

§ 269. Slovesem nedokonavým označujeme auktorství:

tento obraz *maloval* Slavíček; kdo pak to *psal?*; tuto skříň *dělal* NN; kdo pak *natahoval* ty hodiny? a pod. us. ob.; gdo ti to *dával*, gdo ti k nam *otíral?* Folprecht II, 51.

Srovn. Gebauer Přír. ml. 372.

Tu jde zřejmě o děj skončený, ale nejde nám o to, že obraz byl namalován, něco napsáno, skříň udělána, hodiny nataženy, nýbrž že auktorem onoho obrazu je Slavíček atd. Proto cítíme rozdíl na př. mezi *otvíral, zavíral* a *otevřel, zavřel*. Pozoruji-li, že dvéře nejsou dobře zavřeny, ptám se: kdo pak to *zavíral?* Chci-li, aby zůstalo otevřeno, ale vidím-li, že je přece zavřeno, táži se: kdo pak to zase *zavřel?* Tvarem nedokonavým se ptám po původci zavření, tvaru dokonavého užívám, když mi jde o děj sám, o zavření samo. Podobný rozdíl je mezi *dělal* a *udělal*. Přiznal-li se žák, že domácí úkol nepracoval on, ptá se učitel: A kdo pak vám jej *dělal?* Řekne však „kdo pak vám to *udělal?*," když se před tím žáka neptal, je-li úloha samostatná či nikoli, a když se tedy nejen ptá po původci, nýbrž zároveň tvrdí, že úloha není samostatná. Tu otázka po původci je zastiňována jinou okolností, na které mluvící osobě záleží.

Ptáváme se: kdo pak ti to *povídal, říkal?* i *řekl*, když nám někdo něco vypráví, o čem se domníváme, že to nemůže věděti, na př. nějakou soukromou věc. Také zde je otázka po původci zastiňována jinou okolností, podivem, že to ten člověk vůbec ví. Proto lze užívati i dokonavého *řekl*.

Jsou případy, kde jde jen o zjištění původce, a kde se přece užívá slovesa dokonavého, nikoli také nedokonavého: kdo *napsal* „Adamity"?; kdo *složil* „Prodanou nevěstu"?; kdo to *udělal?* (ptá se učitel, vyšetřující nějakou nezbedňost); kdo ti to *koupil, dal?* (ptáme se dítěte hrajícího si s novou hračkou).

Někdy se jazyk kolísá: „kdo ti to jen, prosím tě, *řekl*“ je možné vedle *říkal, povídal* nejen v případě, o němž byla řeč, nýbrž i tenkrát, když mluvící osobě záleží jen na původci. Často však lze v takových případech užívati jen slovesa nedokonavého. Líbí-li se mi přítelova skříň a chci-li si ji dát udělati, ptám se: kdo pak ti ji *dělal?*, nikoli *udělal*. Na otázku, čí je to rukopis, odpovídáme: to *psal* NN. Přinese-li hoch něco od kupce a nelíbí-li se nám to, ptáme se: kdo pak ti to *dával?*, nikoli *dal*. V uvedeném příkladě s hodinami lze říci *natáhl* jen tehdy, když se neptáme po původci, nýbrž když nejsme spokojeni faktem, že někdo hodiny natáhl. A srovn. připomenutý rozdíl mezi *otvíral, zavíral* a *otevřel, zavřel*.[1])

§ 270. Nedokonavých infinitivů užíváme po některých slovesích. Tak po

dáti: dal jsem si šíti šaty, dělati boty, trhati zub us. ob.; —

(*po, za*) *-čieti*: (sv. Prokop) počě jim (Němcům) hněvně rzeczy Hrad. 27[a]; mátě počě tazaty (sv. Klimenta) PassKlem. 116[a]$_1$; (král a králová) počechu o tom (nápise) sobě prawiti Baw. 14[b]; poče Ježíš prawiti k zástupóm ChelčP. 8[b]; počě klekaty, svému otcu chválu wzdawaty AnsJist. 2; počal dělati, psáti a tak vždy; —

jieti sě: jal se dělati, jísti, psáti a tak vždy v nové č. a tak bylo pravidlem i v staré č. Hojné doklady staroč. má Gebauer ve Slovn. I, 646—647; —

ráčiti: knieżata, račte poſluchaty DalC. 45[a]; rač má slova znamenaty Modl. A 168[b]; (synu boží,) rač nám toho ſpomahati Hrad. 1[b]; na to nerač zapomínati Vrchlic. Loutky 226; ráč pán boh žehnať Záturecký 261 a us. ob; —

(*roz*)*kázati:* (král) kázal jim (rytířům) hlavy ſtinati OpMus. 15[b]; káza jim (, kdo uvěřili v Krista,) hlavy ſtynaty Jiř. Brn. 263: to ciesař uslyšav kázal všěm křščeným hlavy ſtynaty PassKlem. 225[a]$_1$; (král) kázal stínati pod pranéřem na rynku (dva pražské měšťany) BartKron. 7[b]; (Soliman, císař turecký, měšťany) k sobě přivésti a před očima svýma ſtijnati rozkázal VelKal. 229; —

jmieti: mněł sem dávať penize Malovaný II, 261; ked mal (princ) zomjerac, zavolal k sebe troch ministrov CzambelReč 446 a us. ob.; —

musiti: musímy z těchto ctných mužuov miesto točíš Judášě apoštola jednoho wolyty KristMus. 4[b]; —

nechati: tvá sestra Dorka nechala tě pozdravovat Sumín Zrád. pr. 33; nechal jsem si dělati boty us. ob.[2]); —

chtieti: (hospodář) snad by byl mnohé ranil, kdyby jeho (Ježíše) chtěli gimati OpMus. 78[b]; nádenníci mu chtěli utíkat BartD. I, 166 a us. ob.; —

(*v*)*zkázati:* skázał ho pozdravovať Malovaný II, 261 a us. ob.

---

[1]) Tohoto rozdílu si všiml již Týn 219—220, který uvádí také příklad „kdo ti to koupil“.

[2]) Zde nezáleží na tom, říká-li se tak správně či nikoli.

Vedle nedokonavých infinitivů se užívá po našich slovesích také dokonavých. Jednotlivá slovesa nechovají se v této věci stejně. Po slovesích *-čieti* a *jieti sě* vyskýtají se dokonavé infinitivy velmi zřídka. V novočes. usu ob. má při sobě *počíti* a *začíti* jen infinitiv nedokonavý. Z nářečí je mi znám jediný příklad s infinitivem dokonavým: (vousatý muž) začal *se* Mikše *chopit* Kubín Pov. I, 14 a Lidoml. 152. Z jazyka staršího mám jen doklady nedokonavé.

Také po *jmouti se* užívá novočes. usus jen infinitivů nedokonavých. Ze staršího jazyka má Gebauer ve Slovn. I, 646 jediný doklad s infinitivem dokonavým: (Čechové) sě jěchu země hubiti / Sasicě i s dětmi *zbyty* DalC. 100ª. V této památce je ještě jeden doklad: pak *sě jě* ciesař kniežatóm *omluwyty* 54ª. Ale je to chyba místo *omlúvati*, jak ukazuje rým „řka, že sě jinak nemohlo *ſtaty*". Ani Gebauerův doklad není bezpečný: čekáme slovo trojslabičné, *zbíjěti*.

Jungmann užíval infinitivů dokonavých: *jme se přiſtati* At. 9; (muž) *jal se zdělat* oheň t. 77. Tato Jungmannova zvláštnost se neujala. U Sabiny ve Věčn. žen. 27 čteme: *jal se* Stoklasa *promluviti*. Snad vlivem Jungmannovým.

Po slovesích ostatních bývá dokonavý infinitiv pravidlem vedle nedokonavého: *dal jsem si ušíti* šaty, *udělati* boty, *vytrhnouti* zub; *neračte zapomenouti*; když *měl umříti*; nádeníci mu *chtěli utéci*; *kázal* jim *stíti* hlavu; *nechal, vzkázal* vás *pozdraviti* a pod. us. ob. A tak bylo již v jazyce starším; na př.:

mně ty (sv. Maří,) *rač ſpomoczy* Hrad. 61ᵇ; *rač* mě, svého slúhu, *vſly-ſſyety* Tegerns. 53; netolik hlavu, ale i ruce *dám zmytí* Hrad. 79ª; (mistr) kúdel konopnú *kázal* (na ránu) *přiloziti* Rhas. 17.

Někdy je možný jen infinitiv dokonavý: *račte si sednouti* (když mluvíme k jedné osobě; jde-li o několik osob, lze říci „račte si sedati"); račte mi *poslati* a pod.

Starší jazyk užíval nedokonavého infinitivu nad zvyk dnešní. Dnes neříkáme „*chtěli* ho *jímati*", nýbrž *jmouti, chytiti*; místo „*kázal jim stínati* hlavy" řekli bychom spíše *stíti, setnouti*.

Zdá se mi, že užívání nedokonavých infinitivů souvisí úzce s jevem, o němž byla řeč v § 268, t. j., že mluvící osobě záleží také zde jen na kvalitě dějové.

§ 271. V jazyce starém nalézáme hojně nedokonavá slovesa v supině: vyniede Pilát hi Juda / s mnohem ludí *kratyt* chvíle Jid. 172; (paní) jěla do jedné země *ohledowat* žen té vlasti Alb. 10ᵇ; uslyšev, co se v domu dějieše, i jíde *ohledowat* těla jejího Baw. 217ᵇ; ke mně (k Ježíšovi) jste vyšli jako k lotru *gimat* mě OpMus. 81ª; (král) poslal jest slúhy své *volat* zvaných na svatbu Hus P. 173ᵇ; když kto *nawſſtiewowat* jeho (Petra) přídieše Otc. B 56ª; jeden bratr z Ejipta přijíde k ňemu *nawſſtiewowat* jeho tamt. 45ª; domóv sě *odpoczywat* bezpečně vrátichu PassKlem. 135ª₂;

(zbouření občané) běželi *treſtat* klášterův Háj. 452[a]; (Čech) s bratří a s tovařistvem svým bral sě jest *hledat* vlasti nové PulkR. 2[a]; jíde v žalosti / na pole *hledat* pastuch Levšt. 187; šel sem ječmene *kupowat* Kab. 12[a]. Sr. Gebauer v LF. 15 (1888), 100 sl., kde jsou velmi hojné doklady.

Uvedený příklad s *navštěvovat* ukazuje, že se nedokonavého supina užívalo i tam, kde jde podle našeho jazykového cítění o děj zřejmě dokonavý.

Gebauer l. c. 103 připomíná, že se supinum od sloves dokonavých vyskytá v staré č. jen výjimkou, a uvádí jen dva doklady:

nechodiec na posteli *lecz* Třist. 260: nepřišel jsem *pozwat* pravedlných, ale hřiešných Krist. 35[b].

Toto pozorování je beze vší pochyby správné, protože si Gebauer tohoto jevu všímal velmi podrobně. Je mi znám ještě jeden doklad supina od slovesa dokonavého:

jdu k otci miesta vám *przyprawyt* Drk. 158[a].

§ 272. Dále nalézáme nad usus nč. nedokonavá slovesa v jazyce starém, jde-li o participium *s*-ové:

(Kristus) jest vstúpil na nebe živ a *nevmyeraw* Mand. A 223^{a}_{1}; ten Matiáš mnohé *zdrawiw*, / mnohé liudi hřiechóv zbaviv, / posadil je u božiem lóně ApŠ. 1[b] (= v. 72); (jsou lidé podobní licoměrníkům, kteří) cokoliveˇk *widiewſſe* ve zlé obrátie Kruml. 113[a]; s tovaryši se rozjíde / *Diekowaw* jim ze vše ctnosti Baw. 173[a]; to ten otec svatý *wydyew* i uslyšav mnohým pověděl PassNitr. 2[b]; jakžto když by myška v poli, / připravivši krmi mnoho, / běže do města jednoho, / *Zwawſi* družku, pryč se pudi Baw. 26[a]; (Jidáš) *byezaw* osidlem sě oběsi Drk. 164[b]; Udo tak řečený ... s jinými Sasici ... *řítivše sě* k hradu bramburskému jeho jsú silně dobyli PulkL. ad R. 72[b]; lékaři dosti *mluwwſſe* / proti tomu, však nezbyvše / musichu jmu (Neronovi) nápoj dáti ApD. 1[b] (= v. 56); věz, žeť sě čas blízí k tomu, / *hodowawſſe* jíti k domu, / *gıedſſe* mísu dáti druhu Jid. 251—252; Kristus *trpyew* potom ostal v své chvále ŠtítVyš. 35^{b}_{2}; slušie sě i tomu podiviti, co jest to, že v šachy *hrawſſe* sespú jě v pytlík Šach. 312^{b}_{2}; potom *znamenavše sě* svatým křížem ..., spáchne až do jitra Kar. 380[b]. (Pallagia) na své hřiechy *plakawſſy* promluvila PassKlem. 222^{a}_{1}; (židé) *Biwſſe* jeho (Krista) přieliš dosti, / *trrhawſſe* jím [90[a]] bez milosti / kázachu jemu kříž ... nésti Hrad.

Z uvedených dokladů vyplývá, že nedokonavé participium bývá i tam, kde jde o děj dokonavý. Je proto podobno pravdě, že sem náleží také doklad se *snímavše* z Pass. zl. Mus. 2^{b}_{2} uvedený v § 232 a tento doklad na *svlékavše:*

ſwlékawſſe je (mrtvoly) na větším díle skuoro do naha do moře jsme vmetali PrefPetr. 243 (67).

Vedle nedokonavého participia *s*-ového bývá však v staré češtině také participium dokonavé jako v češtině nové; ku př.:

to ti třie králi od Heroda *u/ly//iew//e* pryč jěli PassDrk. 1[b]; to králová *uznamenaw//i* jala sě ho (Jidáše) často bíti Pass. 157[a]; Krista na zemi ke kříži *przibiw//e* jej za živa s křížem vzhóru vzvedli Zrc. A 3[b]; *Vzrziew//e* to Tataří běžechu k svým koňóm Mill. 84.

A bývá vedle sebe tvar dokonavý i nedokonavý. V uvedeném dokladě z PassNitr. 2[b] je dvojice *viděv: uslyšav.* Jiný příklad:

pověděł jest své véscě, že jědú nepřietelé . . . *wídiew* a *opatrzíw* jě očima svýma Otc. B 186[b].

Tento stav ztěžuje rozeznání vidu v případech, jako jsou uvedené *svlékavše, snímavše* a případy připomínané v § 211, 236 a 244.

Opačné úchylky od novoč. zvyku jsou dosti řídké; na př. u Chelčického v Post. čteme:

(Kristus) člověkem ráčiv býti a *vtrpiew* i vstal z mrtvých 166[b]; (syn boží ráčil člověkem býti) a v tom člověčenství *vtrpiew* hříchy sníti 153[a].

§ 273. Nedokonavé sloveso bývá po záporu proti perfektivu po kladu. Srovn. u Gebauera v LF. 10, 271—272 a v Přír. ml. 371.

Několik dokladů, někdy také s příslušným perfektivem po kladu:

(bázeň nutí člověka,) aby na každý den *neprzy/tupal* (k přijímání svátosti oltářní) Modl. A 92[b] — aby u vyvolených dnech tiem nábožnějie przy/tupyl t. 92[b]; žádajíce, by jim (biskup) vdielil (!) té jeho svatosti z jeho těła a on přisáhł ni žádnému *nedawatí* Otc. B 141[b]; navrátiti zase má pánu jeho Br. Ex. 22, 12 — onen *nebude povinen nawraceti* tamt. Ex. 22, 11; I užěsechu se. I on jim vece: *Neza/aite* se EvPr. 13[a] = Mar. 16, 5—6; když pozván budeš na hody, *ne/eday* na prvém miestě . . ., ale . . . seď na posledniem EvOl. 295[b] = Luk. 14, 8 a 10: dobřě by bylo, by byl nikda do mého domu *newchodil,* nebo jakž si všel, tak sě bo[345]hové rozhněvali Pass.; nemohl jest tento, jenžto jest slepému ovči otevřěl, učiniti, aby tento *nevmyeral* Krist. 74[a]; (mistr) húby (mořské) pro její slanost *nedal* na to miesto (na ránu) *przikladatí,* ale kúdel konopnú kázal przilozití Rhas. 17; (Marie) počala mysliti, kak to bude, žej' mienila muže *nepoznawaty* Štít. ř. 245[b]$_1$; Die svatý Augustin, že je *nepoznawal* lepších než ty, ješto sú prospěli v klášteřiech. Takéž die, že je horších *nepoznawal* než ty, ješto pohynuli v dobrotě, jsúc v klášteřiech ŠtítMus. 37[b]$_1$; (Ezop mládence) tak daleko předcházel s tím prázným (!) košem, že ho *poznáwati nemohli* Ezop 5[a]; (Juda) více jí (Thamary) *nepoznáwał* Br. Genes. 38, 26; já sem nesnadnějšie svády, / jak sem živ, *nemyewal* řeči Kat. 1422 (= nemíval jsem, jak jsem živ, nesnadnější svády a řěči); lépe by bylo jemu (zrádci Ježíšovu), by *sě byl nenarazal* Hrad. 77[b]; (hříšníku by bylo lépe,) *by sě byl nenarazal* Alb. 52[b]; nikda *sě* věcí *nenarazal* (než sv. Jan Křtitel) PassKlem. 111[a]$_2$; *newznykal jest* mezi syny ženskými věčší Jana Křtitele EvZimn. 1[b]$_2$ (= Mat. 11, 11); aby (židé) neomýléce se *negimali* jiného žádného (než Krista) OpMus. 80[a]; na každý den mě jměvše v chrámě, však

jste mne *negimali* t. 81[a]; nikda taká věc *neſtawala sě* v Izraheli Bibl. C 1[a]; *neroďte sě ſmuczowaty* Mat. 115[a]; *neroď odtahaty* své pomoci Alb. 17[a]; *neroď* každého *poſluchatí* Solf. 88[b]; ež mu (Ježíšovi) *nepřál* (svatý Petr) svých noh *oplakatí* Hrad. 78[b]; (sv. Petr) *nedada* svých noh vodú *vmywatí* t. 78[b] — i ruče dám zmytí t. 79[1]; (Maria prosila syna svého,) aby *sě* na ně (hříšníky) *neunahlowal* PassKlem. 164^{b}_{2}; (Davide,) *nezdwihai sě* po nich (Filistinských), ale oddal sě od nich Bibl. D 1. Paral. 14, 14;

Hejkal ho (velebného pána) prosil, aby ho na Škrkanofský hory *nezažehnával*, aby ho zažehnal někam jinam Hošek Polens. 112; (lidé) ešče řekli, aby žádnymu nic *neřikal* Hošek PolnicUk. 4; rač jim (bratřím) po někom zkázati Sušil 20 — *netřeba* jim *zkazovat* t.; vlez do třeče stolice a *ňevylezaj*, až dvanast odbije Polívka Pov. 74. (opavs.); (tři synové) zastreľic ju (divokou svini) sceli, ale ona kriči: *Ňestreľajce* Czambel 243; *nedál* mi toho *kupovat* BartD. I, 166; já sem nic *neobjednával* tamt.; my zme to tam *neskovávali*, to kdosi iný tam skovál tamt.; dyž už s tú (dívkou) je (Janek) oznatý, *nebrál by* si inéj z chuti Na schodě XI, 276; proč si *neposiláte* pro te jabka Malovaný II, 261; *nebudu se* s tó mněřecó *noseť*, odnes si ju sám tamt. 261; *nebudu* vás *vehánět* tamt. 261; ani mi chleba *krájať nedali* Záturecký 261; (cosi) dávalo mu (vojákovi) klúč, aby otvoriu tu pinvicu, ale on *ňekceu otvárať* oravs.;

Voldan *se nechtěl* s nikým *zastavovat* Hladík Vold. 19; *neměly jste* všecko *povídat* Sumín Zrád. pr. 35; střel—*nestřílej*, přijeď—*nepřijížděj*, kup—*nekupuj*, nechej toho—*nenechávej*, lekni se—*nelekej se*, řekni—*neříkej*, sekni—*nesekej*, zavři—*nezavírej*, otevři—*neotvírej*, vstaň—*nevstávej* atd. us. ob.

Vedle sloves nedokonavých bývají po záporu také slovesa dokonavá: o jiných zle nemluviti i jednoho *neposuditi* Túl. 24[a]; *nesměl* chleba kto *zlomyty* DětJežKruml. 1[a]; *nerodichu vſlyſſeti* Bibl. C 1[b]; *nerodte wzpodwihnuti* u výsost rohu vašeho ŽKlem. 74, 6; *neroď* své tváři *skryty* Modl. A 13[a]; *neroď otwratyty* ote mne tvé dobroty t. 41[b]; mužie *nerodichu* jmu (Přemyslovi) v tom *uwyerzyty* DalC. 25[a]; *neroď* sobě *ztratití* milosti boha věčného Solf. 68[b]; pro tu ohyzdu *nerodi* jemu (popovi) stařec *otewrzieti* Otc. B. 134[a]; (doktoři) *nechtěli sú* bakalářóm a studentóm *odpoviedieti* Hus P. 15[a]; *nemožechu* k tomu *odpowiedyeti* jemu EvOl. 295[b] = Luk. 14, 16; (manželka) do jeho (manželovy) smrti *nemá* jiného *pogíetí* t. 19[b]; bóh toho *neday* Bibl. D 1. Paralip. 11, 19; až i jeden *wyprawyty nemóž* AnsOp. 4; tebe prosím, aby *sě* ote mne *neotluczyl* Modl. A 60[b]; mezi syny ženskými *nepowſtal* větší nad Jana Křtitele Br. Mat. 11, 11 (= na témž místě, kde EvZimn. má *nevznikal*, srovn. výše);

ňezastreľce me Czambel 243; shoď—*neshoď*; *nechtěl* mu *půjčiti*, *nedal* mu *koupiti*, *bránil* mu to *udělati*, snad by ses toho *nelekl* atpod. us. ob.

Srovnáváme-li zvyk staročeský se zvykem novým, pozorujeme, že se v jazyce starším užívalo nedokonavých tvarů častěji než v jazyce novém.

Dnes bychom neřekli s auktorem nebo písařem rukopisu OpMus. „aby se židé nezmýlíce *nejímali* jiného žádného než Krista“, nýbrž *nejali* nebo — když bychom nahradili dvojici *jieti* : *jímati* běžným *zatknouti* : *zatýkati* — *nezatkli*. Místo „že ho *nemohli poznávati*“ (Ezop 5^{a}) bychom dnes řekli *poznati*; místo „muže *nepoznávati*“ (Štít. ř. 255^{b}_{1}) *nepoznati* a místo „*je nepoznával*“ (ŠtítMus. 37^{b}_{1}) *nepoznal*. V tomto posledním případě bylo by lze dnes říci také *neznal*, t. j. jazyk se zde kolísá. Stč. *je nepoznával* se shoduje s novočes. *neznal* v nedokonavosti, ale je to frekventativum, nikoli durativum; o tomto rozdíle viz v následujícím §.

Někdy užíváme dokonavého slovesa, protože nemáme příslušný tvar nedokonavý. Za staročes. *by sě byl nenarázal* (Hrad., Alb., PassKlem.) musíme říci *nenarodil*, poněvadž *narodíti se* nemá iterativum. Jindy saháme k slovesům podobným. Tak místo *poběž sem* nelze říci *nepobíhej sem*, protože *pobíhati* má význam odlišný od *poběžeti*; říkáme tu obyčejně *nechoď*.

Mezi záporným výrazem s perfektivem a výrazem s imperfektivem bývají někdy významové rozdíly. Tak na př. „žák *nedovedl odpověděti*“ lze říci o jediném, určitém případě, kdežto „žák *nedovedl odpovídati*“ buď také o případě jediném aneb o několika případech a také všeobecně. Mezi „to se u nás nikdy *nestalo*“ a „to se u nás nikdy *nestávalo*“ je týž vidový rozdíl jako mezi *stalo se* a *stávalo se*.

Zvláště zřetelný bývá rozdíl významový v imperativě. Malovaný II, 261 vystihuje jej pro nářečí císařovské takto: *nezhoď* tó otypku = dej pozor, abys neshodil — *nezhazuj* tó otypku = zakazuji ti, abys . . . V mor. nářečí horském znamená „*nezhuť* to vutýpko“ totéž, co u Malovaného, „*nezhazuj* to vutýpko“ (nebo „té vutýpke“) je pak nejen zákaz, nýbrž i prosba nebo rada. Tak se říká: puslóché, *zhuť* to vutýpko! Anebu jo přice rač *nezhazuj*! Tento rozdíl je také v ob. češtině; *nestrč* tam ruku = dej pozor, abys tam nestrčil ruku, a *nestrkej* tam ruku = zakazuji ti tam strkati ruku, radím ti, prosím tě, abys tam nestrkal ruku.

Jak je viděti, proniká tento významový rozdíl také jinde než v imperativě: srovn. uvedené „dej pozor, abys tam *nestrčil* ruku — radím ti, prosím tě, abys tam *nestrkal* ruku“.

Tyto a podobné významové rozdíly jsou beze vší pochyby nepůvodní; vyvinuly se teprve časem, když se vedle tvarů nedokonavých začalo častěji užívati tvarů dokonavých. Této dvojitosti použil pak jazyk k významovým rozdílům.

§ 274. Říkáme-li *hoď—neházej*, *dej—nedávej* atpod., t. j. užíváme-li po záporu místo dokonavého slovesa iterativa a frekventativa, je to proto, že *házeti* a *dávati* jsou nedokonavé tvary k *hoditi* a *dáti*. Ale iterativum nebo frekventativum bývá po záporu i tam, kde by mohlo býti durativum. Tak vedle dokonavého *sedni si* by mohlo býti v záporu durativum *seď*, říkáme

však *nesedej si*, t. j. iterativum; vedle *pojď sem* neříkáme *nejdi sem*, nýbrž *nechoď*. Z toho vyplývá, že je někdy rozdíl nejen mezi dokonavým imperativem kladným a imperativem záporným (*pojď—nechoď*), nýbrž i mezi kladným imperativem nedokonavým a imperativem záporným (*jdi—nechoď*). Sem hledí také dvojice *jeď—nejezdi*, neboť *jezditi* má proti durativu *jeti* význam iterativní.

Několik dokladů staročes.:

ej *bych byl* nikdy *nebywal* na světě, abych mukám takýmto nebyl poddán JeronMus. 63[a]; jáz sem bohu slíbila / děvčí čistotu držěti / ani kdy jie *neru∫∫yeti* Hrad. 63[b]; aniž (komu) *ru∫eg* bydla Baw. 27[a];

neb' bieše *sukně ne∫ywana*, ale setkána Drk. 166[b]; (Marie) počala mysliti, kak to bude, žej' mienila muže *nepoznawaty* Štít. ř. 245[b]$_1$; pohleděv na to (na různé věci) Jůda řekl: Spravedlivější jest (Thamar) než já, poněvadž sem nedał jí Sélovi, synu svému. A více jí *nepoznával* Br. Gen. 38, 26.

V dokladech z Hrad. a Baw. by mohlo býti *rušiti* místo *rúšěti*, v dokladě z Drk. *nešita* m. *nešívána*, v dokladě pak ze Štít. ř. a Br. *neznati* m. *nepoznávati*.

V dokladě z Drk. čekáme nedokonavé sloveso, poněvadž jde o případ typu *smažená ryba* (§ 268).

Místo „*muže nepoznávati*" (Štít. ř.) bychom řekli dnes *nepoznati*. Novočeský zvyk se tu tedy neshoduje se staročeským; nemá ani frekventativum, ani durativum, nýbrž sloveso dokonavé. Je to jeden z případů, kdy nový má jazyk místo nedokonavého slovesa po záporu sloveso dokonavé. Srovn. v předešlém §. Bývalo zde však původně sloveso nedokonavé, a to frekventativum, nikoli durativum. O to nám právě jde.

Hledí sem také doklad s *nepoznávati* ze ŠtítMus. 37[b]$_1$ uvedený v předešlém §; ať bychom štítenské *je nepoznával* tlumočili *nepoznal* či *neznal*, je to v obou případech svědectví pro užívání frekventativa místo durativa, protože novočes. *nepoznal* je nepůvodní m. *neznal*, jako jsme viděli shora.

A patří sem dále doklady s *narážěti sě* (*by sě byl nenarážal*) z Hrad., Alb. a PassKlem. uvedené v předešlém §, poněvadž by zde mohlo býti durativum *roditi sě*, a doklad s *nemieval* z Kat. 1522, kde by mohlo býti *neměl*.

Mezi *narážěti sě* a *roditi sě* byl arciť původně významový rozdíl, vyplývající z okolnosti, že *narážěti* je sloveso složené, *roditi* nesložené, ale v době staročes. nemělo již *na-* původní svůj význam, bylo předponou prostě vidovou, jako je v novočes. *naroditi se*, t. j. *roditi sě* a *narážěti sě* mělo stejný význam. A je-li tedy v připomínaných dokladech *narážěti sě*, nikoli durativum *roditi sě*, je to svědectví pro jev, o němž mluvíme.

Je patrné, že v starším jazyce bývalo iterativum nebo frekventativum častěji místo durativa po záporu než v jazyce novém. V usu obecném jsou dnes příklady tohoto jevu jen v imperativě. Mimo imperativ znám jediný doklad nářeční: lebo mně *nedajú* dobrej vody *pijat* Sušil 235, shodující se s doklady staročes. v tom, že má iterativní infinitiv.

*

A je dále patrné, že užívání iterativ a frekventativ místo durativ není ani zdaleka tak časté jako užívání neodvozených nedokonavých sloves místo dokonavých, o němž byla řeč v předešlém §.

Oba tyto jevy se vykládají jazykovou snahou vyjadřovati zápor důrazněji než klad, která se pozoruje v indoevrops. jazycích vůbec. Srovn. na př. u Miklosiche v Synt. 279 a u Vondráka ve Vergl. sl. Gr. II, 190.

§ 275. V LF. 10, 272—273 a v ArchJag. 25, 348 praví Gebauer, že se v staré češtině užívalo ve větách záporných imperfekta místo a vedle aoristu vět kladných. Šlo by o případy, jako jsou tyto:

ten (žalář) bieše tak tajemný, / jakž veň jiného nikoho / *newſadyechu*, jedno toho . . . Kat. 2409; jehož (Petra) srdce Ježiúš dobřě vědieše, / však naň toho *nezgiewieſſe* Hrad. 79[a]; že jemu i jeden vody *nepodadieſſe* tamt. 92[b]; toho učiniti někteří *nedadiechu* DalJ. 102; (hořící keř) své krásy *nepotratyeſſe*, ale ve všiej zelenosti stojieše Modl. A 165[a];

tiesař hněvy sě v tu dobu / vešken potřese . . / zmrtvě v těle, zbledě v líci, / jako by sě chtěl povztéci / tiem, ež *neumyegieſe*[1]) řéci / protiv nie (Kateřině) jednoho slova Kat. 1393; po puol létu mužie sě ostrabichu, / smolníkóv i koní dobychu, / však dievek bojem podstúpiti *neſmyegyechu* DalC. 21[b]; po řěčníku kněziu v tom odpověděchu a toho učiniti *nerodiechu* DalJ. 31 rkp. Ff; hotové služby ot nich jmieti *nemožieše* tamt. 92.

Z těchto příkladů hledí sem jistě příklady s *neuměǐieše*, *nesměǐiechu* (= neodvažovali se, srovn. § 165), *nerodiechu* a *nemožieše*, t. j. se slovesy nedokonavými. Bylo by možné zařaditi je do § 273, k ostatním případům s nedokonavými slovesy po záporu. Ještě dnes říkáme, že někdo *nemohl* o tom nic pověděti, že se *neodvažoval* to učiniti a pod. Ony staročeské doklady se odlišují od ostatních případů jen tím, že je v nich imperfektum, nikoli jiný tvar nedokonavého slovesa.

Ostatní staročeské doklady s *nevsadiechu*, *nezděvieše*, *nedadieše*, *nepodadieše* a *nepotratieše* se sem tak dobře nehodí, protože jde o slovesa dokonavá a protože imperfektum sloves dokonavých bylo bezpochyby vidu obojího (§ 264), nikoli jen nedokonavého, jak myslil Gebauer (LF. 10, 273). Nelze je tedy srovnávati, jak to činí Gebauer, s případy typu *nevstávej*, *neříkej* (proti *vstaň*, *řekni*). Pokud se v imperfektech sloves dokonavých pociťoval vid dokonavý, jsou imperfekta po záporu odchylkami od pravidla, klásti po záporu sloveso nedokonavé.

§ 276. Slovesa nedokonavého se užívá na označení snahy:

(Sousedi) *wzywachu* to dietě (Alžbětino) přietele jménem Zachariáš. K tomu matka otpovědě: nikakéžť to nebude, ale budeť jmě jemu Jan Pass. 276; dyž *sa pobírali* chlapíci že preč, volali mladého (Křúpalu), aby

[1]) V rukopise je toto slovo nezřetelné; lze čísti *nemnyegieſe* nebo *neumyegieſe* (Spina ve vydání str. 46). Smyslem vyhovuje *neuměǐieše*, jak čte Erben (179), nikoli Spinovo *nemějieše*.

šél s něma U Křúp. 298; pořáď *odcházeł*, ale přeci został Malovaný II, 261 a us. ob.; nádenici už nám *utikale* z pola, ale zdržele zme ich t. 261; uš štrnást dní tam *chodím* a nigdy sa nemožu vypraviť Kašík 88; Přišel syn boží s Petrem ke kováři a *kupoval* od něho ty ovce. Syn boží praví: Co za ty ovce chceš? po čem jedna? Kulda II, 53 a us. ob.

Srovn. Gebauer Přír. ml. 371.

§ 277. Imperfektivum vyjadřuje děj, který jest obyčejem, vlastností něčí, a vůbec děj achronistický:

nekouřím, nepiji víno, nejím maso, nehraji v karty, vstávám o sedmé hodině, spávám šest hodin us. ob.;

člověk *míní*, pán bůh *mění* Čelakovský Mudr. 13; sytý hladovému *nevěří* t. 168; kdo s bohem *počínává*, ten všechno *dokonává* t. 3; kde člověk *nemáha*, tam pán boh *pomáha* Záturecký 2.

Srovn. Gebauer Přír. ml. 371.

Vedle imperfektiva se užívá v týchž anebo podobných případech také perfektiva; viz v § 257. Jen tam, kde jde o vlastnost, užívá se vždy imperfektiva; *nekouřím* = nejsem kuřák; *nepije* = není piják, pijan. Říkáme tedy: *kouřím* denně tolik a tolik doutníků nebo *vykouřím*, ale jen *kouřím* = jsem kuřák. Nebo: Myslíš, že A *pije?* Ó ne; on si někdy *vypije*, ale s mírou.

§ 278. Slovesem nedokonavým uvádíváme řeč:

(synové) *povedali* matke, že sa chcú do sveta podívať Dobšinský 15; *vypravoval, vyprávěl, rozprávěl, povídal, oznamoval, vykládal, vzkazoval,* že . . . us. ob.;

ta paní k téj bábě *dieſſe:* / pověz mi . . . Hrad. 104[b]; Petr svatému Janu *dyeſſe:* račiž . . . Vít. 37[b]; svatý Prokop téj chvále nechtieše, / protože takto *mluwieſſe:* / milá bratří . . . Hrad. 11[b]; na to patře Anselmus *prawijeſſe:* vzhrozije mě mój život Štít. ř. 96[b]$_1$; Job, zkusiv hubenstva tohoto světa, *prawieſſe:* člověk . . . vzejde jako květ a zetřen bude ŠtítBud. 114.

Srovn. Gebauer v ArchJag. 25, 342.

Vedle imperfektiva užíváme bez významového rozdílu také perfektiva: *odpověděl, vzkázal, oznámil,* že . . .; *Poſlechnietež,* sestry milé, / kterakéto zpívaní slyšíme DivKlem. A 140[a].

Asi vlivem těchto perfektiv pociťujeme jako dokonavé také tvary *děl, řekl* a *pravil.* Pokud těchto sloves vůbec užíváme v přítomném čase, jsou zřejmě dokonavá: *dím, řku, jářku, pravím.* A vlivem dokonavosti v tvarech minulých si vysvětlíme, že dnes neužíváme opsaného futura *budu říci, praviti,* obvyklého v jazyce starším. Tu říkáme obyčejně *řeknu.* Ba i neurčitý způsob *říci* je nám vidu dokonavého.

SEZNAM SLOVES.

Slovesa tvořící v jazykovém povědomí jednu vidovou stupnici, ať to jsou slovesa etymologicky příbuzná (na př. *hoditi* : *házeti* : *-hazovati* atd.) či slovesa různých kořenů (na př. *jsem* : *budu* : *býti* atd.), uvádím pod jedním základním heslem. Je jím zpravidla nejnižší stupeň vidový. Jsou-li tedy vedle sloves neodvozených slovesa odvozená, je heslem sloveso neodvozené. Má-li pak jazyk dvě slovesa neodvozená, sloveso okamžité a durativní, je heslem sloveso okamžité, není-li pozdního původu dějinného. Ostatní stupně mají hesla vedlejší.

Všechna hesla jsou zpravidla v podobě nesložené. Složeniny uvádím za heslem jen předponou. Mluví-li se v práci o slovese nesloženém i složeném, není před heslem znaménko -. Hláskové a kvantitativní změny ve složení (ku př. *jísti — sníst, bráti — vybrati*) neoznačuji.

Vyskytá-li se sloveso v jazyce starém i novém, je podoba hesla staročeská; vyskytá-li se jen v češtině nové, má heslo podobu novočeskou. To platí také o předponách.

Číslice znamenají stránku.

-bádati: po 87
barviti: 315
baviti: 309, 311
-bávati se: za 309, 311
báti sě: 8, 13, 17, 93, 97, 192; *po* 12, 85, 87, 149; *u* 12, 90, 133, 146, 149, 166; *vz* 12, 93, 97, 153, 166, 192
bávati sě: 313; *po* 59, 85, 86, 165; *u* 59, 90, 97, 165
-bdieti: po 252; *sná* 198, 206, 209, 250, 251
usnábiti 209, 250
-bdívati: pro 229
bezpečiti: 210
-běhnúti: ot 90, 108, 119, 123; *po* 85, 124, 126, 169, 172, 191: *pood* 190; *při* 110, 120, 134, 144; *u* 90, 166; *v* 69, 70, 124
běžěti: 124, 125, 168, 319; *ot* 125; *po* 87, 125, 169, 173, 191, 321
běhati, biehati[1]*:* 83; *ot* 93; *po* 85,87, 124; *u* 87, 166, 167; *z* 87, 166
biehati: 216, 218; *od* 213; *po* 213, 321; *poroz* 297; *roz* 213; *s* 213; *u* 213, 310; *vy* 213; *vypřed* 233; *za* 213
běhati: 214, 218; *na* 213; *u* 213, *vy* 213
-běhovati: po 30, 124; *při* 30; *přěd* 30; *u* 30; *z* 30
běleti: 244; *o* 147
-biezěti: vypo 233, 297
bíti: 168, 311, 319; *po* 169, 294; *při* 115, 128, 130, 320; *u* 195, 197; *vz* 72; *z* 141, 142, 164, 171; *za* 146, 294
bíjěti: 220, 226; *poza* 191, 193, 231, 293, 294, 295; *při* 115, 130
-bovati: za 25
-bívati: na 53; *od* 310, 311
-blahati: vz 192
-blahoslaviti: z 12, 155
-blátiti: z 154
-blaznovati sě: z 25, 44
blažovati: 221, 230
-blednouti: z 146
blíziti, blížiti: 43, 105, 106, 299, 312; *při* 110, 121, 306, 307, 309, 312
-bližovati: při 43, 121, 299, 307, 309, 312
blúditi: 100, 168, 170, 171, 195; *na* 168, 195; *s* 100, 155, 166, 169, 173, 174, 182, 183; *z* 100, 155, 166, 171, 173, 174, 179, 182, 183; *vz* 74, 75, 100, 155, 166, 170, 179, 182, 183
-bluzovati: z 25; *za* 25
bohatěti: 244; *vz* 150
-bohatiti: po 148; *(v)z* 150, 180
-bohatnouti: z 146
-bojovávati: vy 64
-bolovati: po 38
bořiti[2]*:* 25; *o* 147; *z* 146, 154
bourati: 25
-bořovati: o 44; *z* 25, 44
bósti: 44, 236
bodnouti: 8
bodati: 8; *u* 195, 196
-bodovati: roz 39; *z* 30
bozkázati: 65
brániti: 83, 166, 309; *u* 166, 167
-braňovati: vz 64; *z* 166, 309

[1]) Uvádím vedle sebe slovesa s různou kvantitou v kořeni tehdy, když na ní nezáleží nebo když je ji těžko rozlišovati (v staroček. textech). Kde na ní záleží a je zřetelná, uvádím hesla zvláštní.

Tak činím take jindy.

[2]) Vzniklo mylnou dekomposicí z *ob-oříti*, ale uvádím podobu *bořiti*, protože *oříti* není v dějinné češtině doloženo.

bráti: 17, 43, 101, 106, 112, 119, 134, 212, 309, 321; *na* 90, 103, 194; *ote* 102, 132, 134; *po* 191, 193; *se* 155, 156, 174, 175, 184, 185; *u* 98, 101, 102; *vy* 43, 79, 80, 167; *ze* 80, 155, 156, 174, 175, 184, 185
vzieti: 17, 72, 74, 102, 134, 166, 198
bierati: 226; *na* 102, 103, 104; *nas* 194; *po* 324; *pos* 294, 297, 298; *pozvy* 43; *s* 155, 156, 214; *ses* 294; *u* 101, 103, 106, 309; *vy* 43; *z* 155, 156
-běrati: s 214; *vy* 214
-birovati: od 38
brávati: 60
-bierávati: nas 231; *z* 60
-brknúti: vy 81; *z(zbrklý)* 81
-brojiti: vz 150
brouzdati se: 25
-brúsiti: po 148
břísti: 236
buditi: 171, 309; *povz* 199; *u* 149, 166; *vy* 81; *vz* 150, 170 179, 183, 199; *z* 81, 140, 166, 171, 179; *zo* 235
-búzěti: pozo 297; *pro* 309; *vz* 150
-buzovati: po 309; *pro* 309; *vz* 150; *z* 309
-bujěti: po 194; *(v)z* 180
-bořovati: z 44, 224
bydleti, -iti: 8, 192; *vz* 12, 153, 192
bydlévati: 59
býti: 17, 117; *do* 107, 116, 119, 120; *ot* 100, 133, 134; *po* 117, 193; *poz* 81, 199; *při* 110, 121; *s* 100, 117, 156, 166, 167, 173; *vzdo* 234; *z* 79, 81, 100, 117, 156, 166, 167, 173, 199; *za* 13
budu: 17, 238; *do (budieše)* 306
jsem: 17, 291
-baviti: z 79, 81, 82, 100, 106, 117, 119, 146
bývati: 15, 56, 313, 323; *do* 56, 120, 306; *o* 56; *ot* 133, 134; *pro* 56; *přě* 56; *při* 57; *u* 57; *vzdo* 232, 293, 296; *vzpřě* 13, 153, 192; *z* 57
bývávati: 17, 53, 65, 313
byvovati: 38

cěleti: 244
cíliti: 310, 311; *po* 145
-ciťovati: po 310, 311
ciziti: u 146
cpáti: 8; *za* 146
-cipovati: za 25
cvičiti: vy 316

čakati, čekati: 96, 170, 192; *na* 123; *po* 85, 123, 173; *pose* 190; *s* 156; *vz* 156, 170, 192; *zdo* 235
-čakávati, -čekávati: do 60; *o* 60; *vz* 60
-čarovati: po 146
čarúvati: 54, 55
-čieti: na 195; *po* 145, 202, 317, 318; *za* 202, 317, 318
-čínávati: po 325
číhati: na 274; *vy* 274
činiti: 171; *při* 115; *u* 76, 128, 145, 166; *z* 131, 154; *za* 155
-číněti: při 29, 35, 110, 144
-čiňovati: u 44, 165, 224; *v* 64
činievati: 53, 54; *u* 52; *v* 64
činívávati: 53
čísti: 210, 307; *do* 140; *po* 9; *při* 110, 119, 121; *s* 184, 185; *vy* 80, 81; *z* 80, 81, 154, 185
čítati: 307, 315; *na* 167, 273, 274; *od* 274; *po* 9, 167, 274; *přě* 273, 274; *před* 273; *při* 119, 121, 273; *vy* 81, 273, 274
čitovati: 37, 38; *po* 37; *vy* 37
čítávati: 53
čistiti: 43, 80 96; *o* 65; *u* 75, 78, 91, 93, 149, 166; *vy* 80; *z* 78, 80, 82, 91, 93, 154, 166
čiščovati: 65, 221; *o* 43
-čistievati, -čiščievati: o 65
čmárati: po 191
črněti: 244
črstvěti: 244
črvivěti: 244
čřieti: 9
čerpati: 8
-čierati: na 24
-čiřěti, čieřěti: na 24
čstíti: 210; *u* 210
-čstievati: po 59; *u* 210

čúti: 169; *po* 169
-čúvati: po 55

dáliti: 75, 92, 112; *ot* 93; *vz* 74, 93, 166
-dalovati: vz 74
dařiti donare: 256, 257, 308
-dařovati: ob 308
darovati: 230, 289; *u* 195
dáti: 8, 79, 83, 84, 88, 94, 100, 101, 102, 104, 105, 121, 204, 238, 291, 316, 317, 318, 321; *do* 119, 120, 133, 134; *od* 201; *odevz* 200; *po* 87, 88, 89, 145, 324; *pod* 129, 132; *popro* 191, 298; *pro* 101, 145; *při* 104, 105, 110, 121; *roz* 306; *rozpro* 294; *u* 76, 91, 97, 100, 101, 102, 166, 204; *vy* 167, 201; *vz* 74, 198, 200, 204; *za* 201
dávati: 8, 52, 56, 65, 145, 316, 317, 320; *do* 120, 133, 134, 274; *na* 56, 228, 273, 274; *po* 56, 87, 273, 274; *poroz* 191; *pos* 297; *pozvyna* 232; 297; *pod* 56, 132; *pro* 56; *při* 56; *roz* 56, 274, 306; *spro* 149, 232, 294; *u* 56, 76, 91, 100, 101, 102, 145, 165, 166; *upro* 101; *vy* 56; *vz* 56
dáviti: 8
-d(e)chnúti: na 9; *v* 69; *vy* 79; *vz* 141, 142, 146, 170; *z* 79, 80, 164
dýchati: 215; *do* 275; *na* 215, 275; *od* 275; *vy* 275; *(v)z* 215, 275; *za* 275
-dychati: od 275, 276; *povz* 275, 276; *vz* 141, 142, 143, 170, 179, 215, 275
-dýchati, -dychati: ot 275
-dchýnati: na 24
děkovati: 192, 319
dělati: 8, 145, 315, 316, 317; *na* 103, 194; *po* 191, 194; *u* 76, 128, 145, 166, 316, 317; *vz* 146; *z* 131, 154, 171
-dělovati: ob 38
dělávati: 8, 52, 53, 313; *po* 60, 67, 229; *u* 60, 145, 165, 229

děliti: 99, 112, 117, 309; *po* 118; *roz* 118; *s* 117, 118; *u* 98, 99, 133, 134; *z* 117
-dieleti: u 98, 133, 165; *z* 117
-dělovati: po 117, 118; *roz* 118; *s* 117; *u* 133; *vy* 309; *z* 117
dětiněti: 244
dieti, dáti (*sě*) facere atd.: 17, 239, 240; *na* 206, 241, 242; *s, z* 8, 171, 198, 206, 240, 241; *vz* 72, 202; *zaz* (*dáti se*) 11
-dievati: 52; *z* 15, 58
-dieti induere: *o* 198; *přio* 134; *zo* 200, 234
-dievati: o 58, 198; *uo* 58, 232; *zo* 58, 293, 294, 296
dieti dicere: 104, 239, 325
dívati sě: 84, 104, 105
diviti sě: 83, 105; *na* 73, 168; *po* 145; *přena* 233; *u* 146; *vz* 73, 151
dívati sě: 105
-divovati se: po 84
-dlévati: pro 59
-dnievati sě: u 59
dojiti: 25
-dájati: na 25
-dojívati: na 228
-dráb'ati: pře 35
drážati: 39; *po* 35
-drážditi: vz 151
-drbávati: po 60
držěti: 83, 100, 112; *ná* 246; *po* 85, 87, 172; *po(v)z* 190, 194; *při* 117, 134; *pří* 100, 110, 117, 134, 209, 247; *s* 100, 166; *vz* 99, 166; *z* 99
-držati: při 220; *za* 220
držovati: 38, 226; *ob* 40, Dod. ad 67, 224; *při* 65, 117, 134; *vz* 74; *za* Dod. ad 67
-držievati: ob 52, 59, 229; *při* 65; *z* 59, 229; *za* 59, 66
-držávati: za 55, 228
dřiemati: po 193
dřieti: pro 303, 305
dusiti: u 145
-dúšěti: 30; *u* 35
-dušovati, -dusovati: u 22, 23
dúti: u 195
dúvati: 228; *na* 55, 228; *vz* 228
dvihnúti: 205; *po* 201; *po(v)z* 88, 199; *v(z)* 71, 74, 137, 166, 198, 199; *(v)zpo* 90, 201, 321
dvihati, dvihati: 215, 226, 230, 274; *nad* 275; *na(v)z* 224, 275; *po* 215; *po(v)z* 88, 215, 224, 227, 230, 275; *vy(z)v* 215, 274, 275, 321
-dvihovati: povz 88; *z* 222
-dvojiti: o 147

-fresovati: po 194

hádati sě: 123, 169; *po* 123, 124, 126; *s* (*z*) 124, 169
-hadovati sě: po 14, 15
hájiti: 308, 311, 312; *vz* 151
-hajovati: ob 308, 311, 312
haliti: 43, 310; *zod* 235
-halovati: za 43, 310
-haněti, -iti: po 206, 252; *u* 150; *vz* 151
-haňovati: po 25, 44, 65; *u* 25
-hanievati: po 65
-hasnúti: u 75, 141, 142, 143, 166; *z* 154
hasiti: 315; *u* 145; *z* 146, 154
-hašovati, -hasovati: 23, 40; *po* 23, 30; *u* 30, 37; *za* 30
-haviti: o 198, 207, 260; *u* 260; *zo* 260
hladiti: 112, 171, 173, 210; *s* 111, 115, 123, 129, 131, 134, 135, 144, 169, 156, 173, 174, 181, 182, 183; *z* 134, 156, 171, 173, 174
hlazovati: 221; *s* 156; *z* 156
-hládzati: po 35
hlásiti: 253; *pro* 145; *za* 146
hlásati sě: 13
-hlášěti: o 29
hlédnouti, hlednouti: 230; *poo* 190, 193; *za* 146
hleděti: 308; *vz* 151
hládati, hladati, hlédati, hledati quaerere, dívati se, stříci: 41, 220, 308, 319; *po* 85; *vz* 151, 192
hledati quaerere: 16, 96, 218, 217; *na* 217; *po* 217; *s* 217; *vy* 217
hlédati (stč. a dial.) quaerere: 217, 218
hlídati (nč.) dívati se, stříci: 16, 217, 218, 225, 226, 308; *pozpro* 232, 297; *roz* 217; *u* 217, 218; *vy* 217, 218; *(v)z* 180
hlézěti (nč. *hlezeti, -hlížeti*): 41, 226
-hlezovati: po 30, 308; *při* 39
-hladovati, -hledovati: o 30, 37, 39, 318; *přě* 30; *s* 30
-hledůvám: o 54
-hledávati: o 60; *přě* 60; *s* 60; *so* 60, 232; *vy* 60; *zo* 60
hledievati: 59
-hlechovati: o 25
-hltiti: 25
hlouceti: 25
-hltávati: po 60, 229
hnáti: 300; *do* 301; *ote* 108, 123, 129, 130, 134, 135, 301; *popo* 89, 190; *ve* 69; *vy* 134, 301; *za* 146
honiti: 40, 41, 112, 213; *do* 119, 120, 133, 270, 301; *na* 301; *ot* 266; *po* 266, 270, 271, 301; *při* 110; *roz* 266; *u* 195, 196; 271; *vy* 266; *zdo* 235
-hoňovati: ot 31, 65; *vy* 31; *za* 31
háněti: 220, 225; *do* 234; *pood* 301; *poz* 297, 301; *vy* 321; *zdo* 234
-hánievati: vy 53, 60
-honievati: ot 65
-hněťati: po 25
hněvati sě: 192; *na* 167; *vz* 151, 170, 192; *za* 146
hníti: 8; *s* 145, 156, 167, 173, 182; *vz* 179, 180; *z* 156, 167, 173, 179, 183
-hnijávati: po 52
hnúti: 124; *po* 123, 124; *so* 235; *u* 75, 133, 134; *zo* 235
-hýbati: pozo 232, 294
-hybovati: o 224; *přě* 224; *u* 75, 133, 224; *vy* 31, 139
-hýnati: po 24
-hnouvati: o 54; *vy* 54
hoditi (*sě*): 15, 16, 17, 19, 20, 83, 84, 104, 105, 118, 215; *do* 119, 120, 133; *ot* 108, 123, 144, 303, 304; *při* 117; 136, 321, 322; *v* 69, 135; *vz* 151

házěti: 17, 41, 42, 213; na 276; od 276, po 276, 303, 304; při 16, 276; roz 276; u 15, 276; vy 41, 276; za 276
-hazovati: 40; s 322; pozvy 232, 297
-hozovati: při 31; z 37
hodívati (se): 17
-hazúvati: pod 54
hodnúti: 169, 204; po 148, 169, 205; s 149; u 204
hodovati: 319
-hojiti: poz 191; vy 79, 81; z 79, 81, 111, 116, 123
-honošovati (sě): vy 26
horliti (sě): za 155
-horšiti (sě): z 190
-horšievati: po 59
-hořěti: po 192; s 145, 156, 182; vy 79; vz 156, 179; z 79, 156, 171, 179
-hořovati: do 38, 39
hořievati: 59; po 229
hověti: 86; po 86; pos 199; s 149, 199; u 146, 150
-hovievati: po 59, 229
hovořiti: po 191
hraditi: 210
-hrážěti: 30
-hrážati: vy 35
hrděti, hrzěti: 244; po 206, 252, 253; s 156; (v)z 156, 206
hrdati: 220, 221; vz 156
-hŕdati: z 227
-hrzovati: po 31
-hrdávati: po 60
hrnouti: 24
-hrnati, -hŕňati: popre 24; pre 24; vy 24; z 24
hromazditi, -mázditi, -máždditi: s 141, 156, 169; z 156
-hromážděti: 30; s 156
-hromažďovati: z 156
hroziti: 83; o 168, 197; ot 93; po 145; u 196; vy 198; vz 151, 166
-hrážati: o 35; vy 35, Dod. ad 35[1])
-hrožovati: po 224; z 44, 224
hrúžati: 35
hrýzti: 236, 237
hryznouti: 8
hryzati, hrýzati: 8, 213; na 276; po 276; při 276; vy 276
hryzovati: 221
hřésti: 236; po 295
-hřěbati: po 25; za 35
-hrabati: po 295
-hř(e)bovati: po 25, 26, 37
-hřěšiti: s 156, 183; z 156, 183
hřieti: s 157
-hřievati: 52; s 58, 157; vz 58, 157; z 58, 157
-hřmieti: (v)ze 151, 180, 181; za 146
-hřmievati: za 59, 229
hubnouti: 8
hubeněti: o 147
hubiti: 8, 310; za 295
-hubovati: po 26, 310; z 26, 44; za 26, 310
hubívati: 295
-húdati: přě 26
hynúti: 8, 131; u 146, 166; vy 79; z 79, 82, 112, 116, 131, 141, 142, 146, 166; za 130
-hýnati, -hýňatĭ: u 24; za 24
-hynovati: 25; po 26; z 26; za 26, 310
hyzditi: 260; o 206, 207; po 148; vz 151

chlubiti: vy 198; vz 151
chopiti: 205, 259, 318; po 188, 204, 205; s 146; vz 146, 183
-chápati: s 223; z 223; za 223
chovati (sě): 83, 92, 186, 210; po 16; s 16, 93, 96, 97, 157, 166, 185, 186, 193, 305; u 76, 91, 93, 96, 97, 164, 166, 185; vz 157, 179; z 157, 179
-chovávati: po 60; pos 231; s 60, 321; za 60
chvániti: s 92
-chvaňovati: ponas 296, 297; s 189
-chvaňúvati: s 54
chrleti: 30
chromiti: 210
chronúti: 242
chtieti: po 148, 194; vze 151, 181; ze 146, 181
-chtívati: po 229
chudnúti: 8; o 147
-chuditi: o 147
chváliti: 171, 187, 192; po 12, 87, 145, 187; s 145, 157, 181, 183, 187; vy 80, 81; vz 157, 170, 179, 182, 183, 187, 192; z 80, 81, 157, 171, 179, 182, 183, 187
chvalovati: 221; z 157
chvátiti: 205, 253, 254; u 205
chvaceti: u 39
-chvieti sě: vze 151
-chybiti dubitare: po 9
-chybovati: po 9; zapo 11
chybiti (sě): 83, 91, 92, 95; s 91, 95, 149, 166, 169
chybati(sě): 92, 95, 169
chybovati: 37
chýliti: 84, 112, 118, 310, 312; na 103, 104; po 124, 148; při 104; u 76, 165
-chýleti: u 29
-chylovati: s 310, 312
chystati: 308, 311, 314
-chystávati: s 61, 308, 311, 312
chytiti: po 124; při 134; vz 151; za 42
chytati: 215; na 215; s 215; vy 215
-chýtati: pod 215; u 215

jednati: 8; při 110, 121, 144; s 157, 176, 182, 184; vy 79; vz 157; z 79, 157, 176, 182, 184
-jednávati: ob 321; při 61; s 61, 157; u 61
jěti: 17, 323; do 107, 120, 301; ot 43, 108, 119, 123, 129, 130, 301; po 169, 191; popo 190; přě 117; při 301, 303, 305; s 301; vy 301; za 301
jězditi: 17, 41, Dod. ad 47, 307, 322; do, po, vy, z, za 301
-jížděti: od 43; pood 43, 301; popři, pos 301; pozob 232; při 321
jezdívati: 313
jezdzuju: 38
-jěviti: vy 79; z 79, 139, 140, 171, 324
-jěvati: z 29
jiesti: 192, 291, 315, 319, 325; na 195; po 87; sn 157, 158, 176; vy 80; vz 158, 192; z 80, 158, 176
-jiedati: na 103; sn 157, 158, 198; z 158
-jědovati: 31
jieti, jmu: 91, 122, 238, 317, 318; do 145; ot 108, 115, 132; po 205, 295, 321; pode 122; podu

[1]) Viz v Dodatcích a opravách k straně 35.

134; *u* 76, 91, 112, 134, 166, 205; *upo* 199; *vz* viz sub *bráti*
jímati: 220, 318, 320, 321, 322; *do* 276; *nazau* 231; *ot* 132, 276; *po* 276; *podu* 134; *poob* 231, 294, 296, 299, 300; *posn* 231, 297; *pozu* 297; *při* 276; *roz* 9, 276; *rozprona* 233; *sn* 276, 277, 319, 320; *spo* 232, 293, 296; *u* 276; *vyob* 297; *vz* 276; *z* 276, 293, 294; *za* 276; *zot* 293, 296; *zpo* 293, 294; 296
jhráti 319, 325; *po* 191, 194
jhrávati: 52, 314
jistiti: 210, 309; *po, za* 210
-jišťovati: u 309
jíti: 17, 47, 106, 112, 120, 122, 123, 124, 139, 300, 323; *do* 107, 116, 119, 120, 123; *na* 119, 121; *ot* 98, 108, 115, 118, 119, 123, 128, 134, 141, 144, 300; *po, pó* 123, 169, 191; *pod* 109, 134; *přede* 119; *při* 70, 106, 110, 121, 123, 129, 130, 144, 182, 300, 301; *roze* 300; *sn* 111, 115, 134, 140, 144, 194; *u* 76, 98, 99, 133, 134, 165, 166; *vn* (*v*) 9, 70, 131; *vy* 141, 301; *vz* 72, 74, 130, 138, 178; *z*(*e*) 9, 82, 178; *za* 130
-jdovati: na 38
choditi: 40, 41, 47, 213, 323, 325; *nad* 271; *ob* 266, 267, 271; *ot* 108, 267, 271; *po* 267, 270, 301; *popři* 301; *povyna* 297; *pozob* 232; *pro* 271; *přě* 267; *při* 110, 267, 271; *roz* 267, 301; *s* 267, 270; *v* 70, 267, 320; *vy* 267, 270, 271, 301; *vz* 71, 268; *z* 301; *za* 129
chozovati: 37; *při, s* 31
-choďovati: s 23
-cházěti: 17; *ot* 99, 122, 325; *pood* 301; *poroz* 301; *při* 110; *u* 99; *v* 70; *vy* 141, 142; *za* 140
-cházievati: pro 53
chodievati: 17, 52, 54, 59, 66, 313, 314
chodívávati: 313
choďúvati: 54
jmenovati: 19
jmieti: 11, 169, 317, 318; *po* 169; *při* 9
jmievati: 59, 313, 320, 323; *při* 11
mivuju: 38

kačěřovati: 8; *z* 12, 155
kálati: 39
-kapěti: s 141
-kapnouti: s 141
kárati: 213; *na, po, u* 277
-kasovati: o, po, pod 26
-kášati: z, za 35
košovati: 38
kázati iubere: 48, 272, 273, 309, 317, 318; *roz* 317
kazovati: 48, 221, 226, 309; *roz* 309
kázati trestati: 272, 315
kázati: 272; *do* 145; *otevz* 202; *po* 148; *s* 158; (*v*)*z* 158, 170, 202, 317, 318
-kazovati: pou 231, 297; *pozu* 232, 296, 297; *s* 170; *v*(*z*) 170, 321
kaziti: po 145; *vz* 151
-kažovati, -kazovati: na, z 26
klamati: 83; *vy* 198
-klamovati: o 26
-klamávati: o, po, z 61
klásti: 17; *po* 18; *roz* 18; *s* 295; *v* 131
kládati 221; *na* 17, 167 215; *po* 9, 17; *pod* 132; *pos* 231; *pozvy* 232, 297; *při* 117, 320; *roz* 17; *s* 181, 183, 215; *u* 190; *vy* 315; *vz* 72, 181, 183; *za* 17
-kladati: vy, za 215; *pos* 295
-kladovati: vy 38
ložiti: 210, 212; *do* 107; *na* 17, 73, 167; *po* 9, 17, 123, 210; *pod* 132; *při* 210; *roz* 17; *s* 111; *u* 10; *vz* 72, 73; *za* 17, *zod* 235
-ložovati: 18; *s, u* 31
kleknúti: 303, 305; *po* 294
-klekati: po 294
klečúvati: 54
klíceti, -klécati (*se*) 39; *při* 35
-klesovati (*sě*)*: s* 21
klěti: 210, 308, 311; *pro* 210; *vz* 151
-klínati: za 308, 311
-klinovati, -klínovati: po 31; *za* 39
kloniti (*sě*)*:* 84, 86, 104, 105, 106 ; *na* 103; *po* 84, 85, 87, 89, 105, 303; *při* 104, 105
kláněti, klaněti 83, 84, 105, 221
-kloňovati: po 31
klopovati: 226
kľuditi, kľúditi: 310, 315; *u* 76, 141, 142, 166
-kľuzovati: s 310; *u* 31
-kochati (*sě*)*:* (*v*)*z* 151, 170, 181
-kochovati sě: roz 26
kojiti: 210; *o* 147, 168; *po* 206, 262, 263; *spo* 160, 183, 263; *zpo* 160, 182, 263; *u* 262; *upo* 141, 142, 143, 166, 263
-kojovati: u 44
konati: 142, 210; *s* 141, 142, 145, 169
-konávati: do 61, 325; *s* 61, 165, 169
-končiti: do 140
-končěti: 30
kopati: 112; *o* 197; *po* 125; *v* 131; *vz* 151; *za* 128, 146
-kopovati: do, pro 37
-kopávati: o, vy 61
korunovati: 8, 315; *z* 12, 155
-kořiti (*sě*)*: po* 206, 262
-korovati sě: po 23
kouřiti: 325; *po* 191; *vy* 325
-kousnouti: na 122, 195; *u* 98, 99, 101, 102, 103, 104, 165;
-kúsiti: u 102
-kousati: na 102; *u* 195, 196
-kovati: o 316
-kovávati: při 61
kralovati: 8; *vz* 12, 153
krásti, -kradnúti: 210; *po* 191, 193; *u* 77, 98, 99, 133, 165, 166; *vy* 99
krádati: 221, 226; *po* 223; *u* 44, 165
kradovati: 37
krátiti: 318; *u* 98, 99, 133
-krácěti: 29, 35, 39, 98, 165
-kracovati: u 133
-kŕčati: s, u 35
-krčívati: po 229
-krkati: u 196
-krmovati: na 44, 224, 310
krmívati: 310; *vy* 229

krojiti 210; *na* 195; *s* 158
krájěti: 321; *z* 158
-kropiti: s, z 158
-kropovati: s 158, 224
krotiti: 143; *o* 147; *s* 149; *u* 141, 143
-krocovati: s, u 26
krstíti: 314, 315; *po* 145
křtíčěti: 26
krúcati: po, vy 35
-krucovati: pood 231, 296, 297
krýti: 44, 83, 85, 92, 158, 186, 210, 212, 308, 311, 315; *po* 85, 86, 148, 172, 186, 187; *s* 91, 93, 166, 169, 186, 187; *u* 76, 91, 93, 166; *z* Dod. ad 158; *za* 146
krývati: 230; *ot* 57; *po* 57, 85, 86, 165, 186, 187; *při* 57; *s* 308, 311; *u* 311; *z* 57, 158; *za* 57
-křehtati: s 158; *vz* 158, 170; *z* 158
-křiesiti: s 158; (*vz*) 71, 138, 158, 178, 179, 183
-křěšovati, -křěsovati: vz 26
-křievati: o 61
křičeti: 170; *na* 195; *u* 195; *vz* 151, 170; *z* 82
-křiknúti: vy 82; *vz* 140, 146, 183
kříkati: 29; *o* 35
křívati: 35
křivditi: s 149
křižovati 210
kúkati: 213; *na, od, roz, vy* 277
kuliti: 212
-kúpati sě: vy 79; *z* 79, 80, 154
-kupovati se: pod 226
kúpiti: 77, 79, 101, 294, 316; *po* 191; *u* 77, 78, 79, 101, 166; *vy* 82
kupovati: 315, 319, 321, 325
kupúvati: 54
kupovávati: 64
-kusiti: o 145; *vz* 180; *z* 81, 180
-kúšati: upo 195
-kušovati, -kusovati: 23, 37; *po* 31; *vz* 31, 180; *z* 31, 37; *za* 31
-kutovati: roz, vy 37
-kvasiti: po 194
-kvieliti: vz 151
-kvísti: s 158; *vy* 80; *vz* 138, 158, 178, 179; *z* 80, 158, 179
-květávati: roz 61

kýchnouti: 8
kýchati: 8
kynúti: 19, 242; *z* 154
-kynovati: po 40
kývati: 58; *ot* 58

-lákati: u 146
-lapovati: po 31
-láti: vz 151
lávati 61
*-léci, *laku: za* 155
léčěti: 35, 39; *z* 293
léci, lehnúti: 16, 122, 220, 238, 319; *ob* 119; *pod* 122, 129; *spo* 145, 160, 181, 182; *zpo* 160, 180, 181
líhnouti se: 16, 220
ležěti: 113, 130; *ná* 8, 51, 128, 206, 208, 246; *po* 191, 193, 194; *pod* 247; *při* 209, 247; *zá* 8, 51, 206, 208, 247, 248
-léhati: po 297; *spo* 160, 183; *zpo* 160, 180
léhávati: 53
léčiti: 83; *u* 78, 91, 93, 97, 150, 166; *vy* 80, 93, 97; *z* 78, 80, 82, 91 93, 97, 154, 166; *za* 155
-lečovati: 40; *u* 26, 44
lekovati: 23, 26, 40, 45
lehčiti: 210
-lehčávati: ob 60
-lechtati: u 195
leknúti sě: 171, 295, 321; *u* 295; *z* 146, 166, 171
lekati: 321; *po* 295
lépati, lepati: 29, 35, 277, 278; *na* 35, 39, 278; *při* 39, 278
-lepšávati, -lepšievati: 55; *po* 60, 66, 229
leptati: s, z 158
letěti: 18, 245; *do* 107; *po* 191; *vy* 128
létnouti: 205
-létati: poroz 231; *pozu* 232
-letovati: povy 297
-lecovati: pře, při, vy 31
-lézti, -leznúti: do 107; *na* 31; *po* 191; *pod* 134; *pře* 119; *v* 9
-lézati: na 307; *vy* 321
-lezovati: na 31
-lézávati: na 61
-lháti: se, vze 158
-lyhovati: vy 27
-lichviti: vy 198

lišiti se: 123; *od* 123
-líti: na 73; *vy* 138; *vz* 73, 138
-lévati: na, po 61; *pona* 231, 296, 297; *poob* 231; *pro, pře, vy* 61; *vyob* 297; *za* 61
-lknouti, -poutnouti: s 25
lkýnati: po 24
poutati: 25
lnúti: 106, *při* 106, 110, 115, 120, 121, 130; *ve* 129
-lípati: do 37, 39; *při* 27; *přis* 39; *s* 39
-lypati: do 37
lomiti: 311; *na* 195; *s* 158, 167, 173, 184; *u* 101, 103, 104, 165; *vy* 79, 82; *z* 79, 82, 159, 167, 173, 184, 321; *zod* 235
-lámati: na 102, 194; *roz* 293; *s* 158; *z* 159, 184, 293
-lomovati: po 31; *s* 158
-lamovati: po 44; *pou* 231; *povy* 231; *u* 101; *za* 310
-loviti: po 146
-lovovati: 27, 44
ložiti: viz sub *klásti*
lstíti: vy 198
lščovati, -lsťovati: 23; *obe, pře* 27
-loudati se: s 118; *v* 226
-ludovati sě: po 31
-loupnouti: u 165
-l'úbiti (sě): po 87, 145; *s* 159, 198, 264; *u* 146; *us* 199; *vz* 159, 264; *z* 159
lúčiti hoditi: 254, 255
lúčiti: 44, 113, 122, 203, 210, 230, 255; *ot* 108, 115, 122, 203, 210, 321; *po* 125; *při* 110, 144; *roz* 203; *s* 122, 203, 210; *vy* 82, 203, 210
-lučovati: ot 44, 108
-lúpiti: vz 152
lúpati: 221
-l'utovati (sě): s 159, 289, 290; *vz* 159
-l'utovávati sě: s 64
-lúzati: z 35

máčěti: 35; *do* 29; *po* 29; *z* 29
-mačkati: u 195, 196
malovati: 315, 316; *vy* 79; *z* 79, 80, 154
malovávati: 314
mámiti: 314; *po* 148
-maniti: pod 132
-masťovati: po 310

mazati: 314, 315; *na* 167; *po* 87; *vy* 79; *z* 79, 80, 154, 316
-mazovati: po 87, 225
-mdléti, -mdlíti: o 145; *po* 148; *za* 147
-mdlovati: ze 27
-mdlévati: 52; *o* 59, 65; *pozo* 296; *u* 60; *zo* 296, 297
-medzúvati: ob 54
-menšiti: u 98, 134
-mentiti: s 149
meškati (sě): 139, 172; *po* 193, 194; *za* 146, 172
-meškávati: ob, za 61
metati: 213, 215, 217; *od* 278; *po* 125, 126, 173, 217, 278; *roz* 217, 278; *s* 217, 278, 293; *v* 70, 278; *vy* 79, 80, 82, 215, 278; *z* 79, 80, 82, 217, 278; *za* 215, 278
-mětati: 40, 217; *do, na, od* 215; *s* 215, 217; *vy* 215, 217, 278; *za* 215, 278
mietati: 40, 216, 218, 226; *na* 278; *od* 217, 278; *přě* 217, 278, 279; *roz* 278; *s* 215; *vy* 79, 80, 82, 215, 217, 278, 279; *za* 217, 278
-mietati, -mětati: za 279
-měniti: poz 190; *pro* 145; *s* 159, 176; *vy* 79; *z* 79, 159, 176, 184
-měnievati, -měňávati: 55; *pro* 53, 60, 64, 229; *z* 60, 229
měřiti: při 110
měřati: 35, 36; *přě* 35, 36; *z* 35
-mieniti: vz 152; *za* 155
-miesiti: při 110, 144
-miešěti: 30, 36; *o* 39
míchati: 123; *při* 128; *s* 123
mieti, mnu: 8, 236
-mínati: s, vy 27
milovati (sě): 8, 192; *s* 290; *z* 12, 155, 192
milúvám: 54
milovávati: 54; *s* 64
-minúti: z 154
míňati, miňati: 24, 25; *po, vy* 25
minovati: 25, 32; *po, za* 32
minávati: 53, 55; *po* 53, 55
-míriti: s 159, 184; *z* 159
-mizovati: z 27
mlácati: 36
mlacovati: 38; *vy* 32
mlativovati: 38
mládnouti: 8
mlknúti: 212, 244; *u* 76, 141, 142
-mlčěti: po 191, 194
-mlkávati: po 61
mlzu: 236
mluviti: 104, 130, 168, 170, 171, 172, 314, 319, 325; *na* 73, 128, 134, 168; *po* 149, 189; *pro* 303, 305; *při* 104, 110, 138, 140; *roz* 10; *vy* 139; *vz* 73, 130, 152, 168, 170, 192; *z* 171, 180
-mlúvati: ot 139, 140; *po* 189; *při* 110; *roz* 9; *vy* 139
mlúvěti: 30
-mluvovati: do 37; *o, ot, při, s, vy* 32
mluvievati: 60
mnieti: 210, 230; *do* 129, 130, 249; *po* 113, 250
-mnievati, -mňávati: do 52, 55, 59
-mníti: u 77
moci: 324; *do* 86; *po* 86, 200, 325; *vz* 178; *z* 178; 128, 130, 131; *spo* 160, 169, 181, 182, 200; *vzpo* 161, 182; *zpo* 161, 162, 200
máhati: 325; *po* 86, 325; *dopo* 130, 131; *připo* 130; *spo* 160
-modliti sě: na 73; *vz* 73, 152, 181, 192; *z* 181
-mokovati: roz 32
mrknúti: 244; *s* 244
-mrkovati: s 39
-mrskati: po 87, 279; *pro* 278; *u* 197; *z* 278
-mrskovati: po 32
mrtviti: 210, 308, 311
-mrtvovati: u 308, 311
-mrznúti: s 159, 167, 173; *vy* 79; *z* 79, 159, 167, 173, 184, 306
-mrzovati: s 189; *z* 39
mřieti: 308, 312; *ote* 108, 118, 119, 199; *otu* 108, 119, 199, 200; *po* 295; *u* 43, 98, 141, 142, 166, 199, 200, 312; *ze* 141, 146, 166, 312
-mierati: pou 43, 231, 295; *pozu* 191, 232, 312; *u* 308, 312, 319, 320
mstíti: 8; *po* 207, 266
-mščovati, -msťovati,
-mstovati: 23, 40, 66; *po* 27, 44, 66
-mstievati sě: po 53, 66; *vy* 60, 229
-múdřievati: z 59
musiti: 317
mútiti (rmoutiti): 172, 307; *s* 159, 169; *z* 172
-múčěti: 30; *s, vz, z* 159
-mucovati (-rmucovati): s 308, 321; *z* 159; *za* 307
-mykati: poza 293, 296
-mýliti (sě): o 168; *z* 146
-mylovati: o 27
mysliti: 307, 309; *s* 206, 264, 265; *us* 265
mýšleti: pře 307, 309; *pozvy* 297
-myšlovati, -mýšlovati, -myslovati: 23; *ob, po, přě, při* 35; *roz* 32, 37; *vy* 32; *za* 40
-mýšlévati: ob, 61, 64; *přě, roz* 61
mýti: 298, 308, 311, 315; *u* 76, 145, 166, 298; *vy* 80; *z* 80, 154, 166
mývati: 52, 57; *ob* 57; *pou* 231, 297, 298; *pozu* 232, 296; *pro* 57; *u* 57, 298, 308, 321

-nahlovati sě: u 321
-náhľati se: po 36
naviti: 212, 257
-nývati: z 57
nažiti: 230
nechati: 317
nechávati: 61, 321; *poza* 296, 297; *za* 61
ňechuju: 38
nésti: 43, 47, 105, 106, 315; *do* 107, 301; *od* 42; *po* 191; *pře* 301; *při* 105, 120, 121, 128, 130, 301; *roz* 43, 302; *u* 76, 141, 142, 166; *v* 70; *vz* 71; *za* 301
nositi: 40, 41, 44, Dod. ad. 47, 213, 321; *do* 301, 302; *ot* 42, 268, 271, 301, 302; *pro* 268; *při* 268, 271; *roz* 302; *s* 268, 270; *v, vy, vz* 268; *z* 270; *za* 301
nášěti: 221; *podo* 301; *pood* 302; *popře, popři* 301; *poroz* 43, 302; *pos* 302; *poza* 301; *po(z)vy* 302; *při* 43; *roznado* 233
-nošovati, nosovati: 23, 38, 226; *ot, při, v* 32
nosievati: 52, 54, 60, 313; *na* 60, 66

nietiti: 16, 139, 140, 210, 230; *pod* 140
niecati: 36
-ničiti: z 146
-niknúti: u 166; *vy* 80, 81, 82, 141, 178, 305; *vz* 116, 170, 178; *z* 80, 81, 82, 112, 154, 166, 178
-nikati: vy 306; *vz* 320
-nikovati: v 32, 70; *vz* 32
-níziti: po 89
nocúvati: 54
-noviti: zob 325
-návěti: 30; *ob, od* 36
nřieti: 236
núkati: 226; *po* 87
-nukovati: po 32
-nutiti: po 87, 125, 148; *u* 146; *vy* 198
-núcěti: 30; *po* 36

oběcati: 315
oběcievati, oběcávati: 62
-obětovati: vz 13, 153
obcovati: 8; *vy* 290; *vz* 13; *zvy* 290
-obcovávati: vy 64
odolávati: 62
-orávati: ob 62
-orovati: přě 27
ostřiti: ob 147
otaviti sě: 198, 199, 259; *z* 199
-otavovati se: z 199

-páčiti, -pačiti (sě): roz 10
-pakovati: roz 9, 23
-páchati: s, vz 159
-pachovati pachnouti: *za* 37
páliti: 309, 315; *s* 159, 183, 305; *u* 197; *vy* 80; *vz* 160; *z* 80, 160, Dod. ad 160, 183
-palovati: poza 297; *s* 159, 309
pálívati: 313
pam'atati: 35
-pamatovati: u 146
pasovati: 19; *o* 27, 37; *zo* 293
pásti, padnúti: 8, 9, 20, 92, 113, 120, 121, 122, 173, 236, 237; *do* 107, 119, 120; *na* 73, 108, 116, 117, 121, 122, 137; *ot* 78, 93, 108, 122; *s* 42, 93, 111, 128, 129, 135, 136, 137, 144, 160, 173, 174; *u* 76, 78, 93, 129, 135, 166; *v* 70, 71, 116, 131, 136, 137, 164; *vy* 129, 130, 174; *vz* 73; *z* 93, 174; *za* 140
padati: 8, 42, 70, 71, 83, 84, 113, 216, 218; *do* 213, 279; *na* 117, 217 279; *o* 279; *od* 215; *po* 279; *pos* 42; *roz* 279; *s* 137, 215, 279; *spro* 294; *u* 279; *v* 70, 116, 279; *vy* 16, 279, 314; *vz* 72; *z* 160; *zpro* 294, 296; *za* 140, 279
pádati: 215, 217, 218; *do* 213, 215; *na* 215, 217; *u, v, vy* 215
padovati: 38; *o* 32, 37; *po* 32, 37; *poo* 37; *roz* 37; *s* 32, 39; *u* 37; *v* 32; *vy* 37; *zpro* 32, 294, 296
pásti, pasu: 314
pásati: na 310
pásívati: 53, 55, 313, 314
patřiti: 16, 139, 169; *o* 11, 16, 147, 198, 320; *po* 169; *s* 16, 145; *u* 150, 164
pátrati: 16; *na, o, přě* 280; *při* 118; *s* 280; *v* 16, 164, 280; *vy* 280
-patřati: zao 36
patrovati: 40, 222; *o* 9, 16, 22; *s* 16, 22
patřovati: 40, 222; *o* 9, 16, 22; *s* 16, 22
pieti cantare: 8; *s* 160, 169; *vz* 160; *vzez* 234; *z* 160, 182
-pievati: 8, 52; *s* 58, 160, 183, 198, 280; *vyz* 58; *vz* 58, 160, 228, 280; *vzez* 58, 198, 280; *z* 58, 160, 183, 198; *zaz* 58
-pívávati: z 53
pivuju: z 38
pieti, pnu: 210
pínati: 230; *zpři* 293, 296
pichovati: 222; *poza* 231, 297
-píkati: vy 215
-pěkati: na 215
-pekati: na 275
-píkávati: 55
píti: 102, 325; *na* 102, 103; *od* 102; *u* 102, 103, 133, 165; *vy* 325; *za* 155
pijěti: 221, 223, 226, 230; *na* 44, 103, 165, 223, 310; *pozo* 232; *zo* 234
-pívati: při 229
pijávati: 313
pijuju: 38
plakati flere: 83, 113, 139, 172, 220, 319; *na* 73, 115, 220; *vz* 73, 152, 170; *z* 12, 73; *za* 172
-plákati: na 73, 220
-plakovati: o, vy 27
plákati oplachovati: 36; *o* 321
-platiti: vy 82
-placovati: do, ot, vy, za 33
platívati: 313
-plazívati se: roz 229
pléniti, pleniti: 310; *z* 154
-pleňovati: po 310
-plésti: u 76; *v* 70; *z* 78, 154, 171
pletati: 230
-pletovati: za 33
plniti: 43, 308; *na* 138, 167, 299
-plňati: do, na 36
-plňovati: na 43, 64, 165, 299, 308; *s* 33
-plnievati: na 64
-ploditi: s 183; *vz* 152, 170, 179; *z* 81, 172, 179, 183
-plúti: vz 72
-plývati: o 58; *z* 58, 72
plváti: u 196
-počínúti: poot 191
-počívati: ot 58, 318
-podobnávati: při 110
pochlebovati: vy 198; *vz* 152
-pojiti spojovati *s* 202
pojiti napájeti: 210; *na* 294; *z* 154; *za* 155
-pájěti: zna 293, 294, 296
poléti: 244
-pomanúti: 160, 181, 182; *vz* 72, 111, 160, 166; *z* 180; *poza* 191
-pomínati: s, z 160; *vz* 111; *poza* 295; *pozvyu* 232; *vyu* 233, 295
pósobiti: vy 81; *vz* 179; *z* 81, 179
působovati 230
pozditi: 211; *u* 146
-pozdievati sě: při 54
pozorovati: u 146
požitčiti, pójčiti: 321; *za* 146
poučeti: 25; *vy* 25
-požčávati: poznavy 232, 297
pracovati: 315; *po* 194; *s* 184; *u* 195; *z* 184
pracúvati: 54
-práti: se 111, 144, 161; *vy* 80; *ze* 80, 161
-pierati: z 161
pírávati: 53, 313

praviti dicere: 8, 17, 19, 104, 170, 255, 325; *roz* 10; *s* 161, 177, 181, 182, 184; *vy* 10, 11, 80, 82, 230, 321; *vz* 161, 170, 177, 192; *z* 80, 82, 112, 116, 161, 172, 182, 184
-právěti: do 36; *doroz* 233; *na* 36; *poroz* 297; *roz* 9; *vy* 9, 17, 36, 82
-pravovati: roz 14, 225; *vy* 9, 17, 314; *z* 116, 161, 184
pravievati: 60
-pravovávati: vy 313
praúvati: 55
-praviti „spravovati" a pod.: *poo* 89, 190; *při* 319; *s* 183, 184; *spo* 235; *z* 154, 155, 184
-právěti: o 223; *při* 36, 223; *s* 36
-pravovati: s 184; *spo* 235; *z* 154, 155, 184
prchati: 221
-prchovati (sě): roz 27
pršuje: 38
-pršívati: po 229; *vy* 229
prositi: 77, 78, 92, 96, 97, 123, 125, 168, 170, 172; *na* 168, 195; *ot* 78, 91; *po* 123, 124, 125, 145; *u* 77, 78, 91, 93, 96, 97, 196; *vz* 152, 170; *z* 172; *za* 112, 172
-prášěti: 30; *do, od* 36
-prošovati, -prosovati: od 23; *za* 112
-prostiti: vy 79, 82, 83; *z* 79, 82, 83, 117, 119
-proščovati: z 117
protivovati sě 222
pryščiti sě: 170; *vz* 71, 152, 170
prznìti: o 147
přádati: 226
přieci (přahu): 236; *u* 150
přáhati: 226
přieti negare a pod.: 8, 210, 211; *po* 210; *za* 90, 306
-pierati: od 215; *za* 90, 215, 306
-pěrati: za 215
přieti (pru): 86, 212; *pode* 86, 234; *v* 70; *zo* 235; *zpode* 86, 234
-pierati: pozpod 297; *zpod* 86, 233, 234, 294
přieti (přěju): po 85, 96
psáti: 105, 121, 139, 143, 167, 169, 312, 315, 316; *do* 140, 193; *na* 121, 122, 128, 140, 166, 167, 312, 316; *ode* 210; *po* 149, 169, 189, 190, 191, 210; *při* 105; *se* 140, 143; *ve* 138, 172; *za* 43, 138, 172, 210, 312
-pisovati: na 44, 225; *po* 189; *poza* 43, 312; *při* 105; *za* 312
psávati: 66, 313
ptáti (sě): 83, 135, 168; *na* 168, 195; *o* 128, 135, 168; *u* 91, 150, 166; *vze* 141, 162; *ze* 161; *za* 147
pýtati, pytati: 37; *o* 37, 281; *po* 27, 39, 281; *pře* 281; *s* 27, 37, 161, 281; *vz* 27, 162, 179, 281; *z* 161, 179, 281
-pytovati: do od, 15; *s* 14, 15, 27, 161; *vy* 15; *z* 27, 28, 161
-ptávati: ze 62, 66, 229
ptýleti: 29; *roz* 29
puditi: 113, 211, 308, 311; *do* 107; *po* 123; *v* 117
púzěti: 221, 308; *ot, roz, vy, za* 223
-puzovati: od 308; *po* 123; *za* 311
pukati (sě): 213; *roz* 280; *vy* 280, 281
-pustěti: o 147
pustiti: 70, 71, 84, 93, 96, 97, 113, 120, 122, 141, 205; *do* 119, 120, 133; *ot* 91, 97, 109, 119, 120, 123, 133, 134, 189, 203; *s* 93; *u* 91, 93, 97, 120, 123, 133, 134, 166; *vy* 122; *vz* 72
-puščovati, pusťovati: 23, 33; *do, o* 33; *ot* 65; *v, vy* 33
-pustievati (-púščievati?): ot 65
-poušťávati: po 55, 229
ráčiti: 258, 317, 318; *s* 80, 259; *u* 259; *vy* 80, 259; *z* 80, 259
-račovati: z 28
raditi: 168; *na* 168, 195
-radovati sě: ob 147; *po* 148; *u* 150; *vz* 152, 192; *z* 146, 172
raňovati: 222
-ráždìti: pozu 294; *zpo* 293; *zpro* 293; *zpře* 293, 294; *zroz* 293
-ražovati, -razovati: po 33; *roz* 23; *s* 33, 40; *u* 33
reptati: vz 152, 170
robiti: 211
robovati: 38
roditi: 8, 100, 172, 314, 315, 316, 324; *na* 128, 138, 141, 143, 145, 167, 170, 187; *ob* 147; *po* 125, 149, 187, 303, 304, 305; *při* 130; *u* 76, 77, 78, 100, 135, 138, 150, 166, 187, 190; *z* 78, 81, 100, 166, 172, 187; *zob* 235
-rázěti: na 28, 320, 322, 323
-rozovati: na 28, 39; *po, u, za* 28
rodívati: 295
rósti: 170; *u* 78, 166; *vy* 81, 177; *vz* 71, 137, 152, 170, 177; *z* 78, 81, 166, 177, 179; *zob* 235
-rostovati: při 33
-rostávati: do 62
rovnati: 105; *při* 110, 115, 120, 121, 123; *s* 162, 176, 184; *vy* 80; *z* 80, 162, 176
-rovnávati: při 62, 110; *s* 62, 162; *z* 62, 162
rozuměti, rozoměti: 141, 169, 172; *po* 141, 169; *s* 162; *u* 77, 166; *vy* 81, 82; *vz* 162, 179, 180; *z* 81, 82, 162, 172, 179
-rozumievati: do 59; *po* 59, 229; *s* 59, 229
ručiti: 257; *za* 146
-rukovati: u 22; *za* 22
-ručovati: po 225
rúhati sě: na, po, pod 281; *upo* 196; *vz* 153
rušiti: 309, 323; *vy* 79, 190; *z* 79
rúšěti: 29, 323; *po, přě* 29
rušovati: 222; *vy* 309; *z* 225
ryšavěti: 244
rýti: 315; *vy* 128, 131
řéci: 17, 19, 104, 171, 172, 240, 315, 316, 317, 325
-ř(e)knouti: na 9, 15; *po* 146; *při* 15
řiekati: 17, 314, 316, 317, 321; *na* 9, 14, 17, 281, 282; *od* 281, 282; *při* 14, 282; *vy* 282; *z* 190, 282; *za* 282; *zna* 12
-řěkovati: ot 33, 38; *před* 38; *za* 38, 39
řiekávati: 17, 313
-řiediti: po 206, 263, 264; *spo, zpo* 264
-řádati: spo 183; *zpo* 154
-řá(d)zati: vy 36

říznouti: 9; *na* 195; *u* 98, 101
řnuć: 24
-řězati: u 77, 166; *vy* 79, 128, 131, 295; *z* 79, 155
-řezovati: povy 296, 297
-řínati: s 24
-řezávati: povy 295
řútiti (sě): 319
řucovati: 222
rúcati: 36
saditi: 19, 143, 144, 255; *ob* 119; *po* 123, 124, 126; *při* 125; *s* 115; *v* 324; *za* 125, 141
sázěti: 14, 43, 213; *na* 168, 195, 282; *o, po, přě, roz* 282; *v* 294; *vy, za* 282
-sazovati: s 111, 114
-saďovati: zvy 296
sáknouti: 212
-sálati: při 36
-sápati: u 226
sdraviti: 211, 319; *po* 88 316; *u* 76, 141, 142, 166
-sdravovati: po 314, 316; *u* 76
sieci, sáhnúti: 120, 123, 125, 236; *do* 91, 116, 119, 120, 123; *po* 125
sáhati, sahati: 83, 92, 117, 123, 215; *do* 91, 93, 107, 116, 223, 227; *přě* 224, 230; *za* 230
-sahovati: otpři, při 33
sieci, seknouti: 9, 237, 295; *na* 195; *roz* 295
sěkati: 8, 213, 215, 295, 321; *na* 283; *po* 283, 295; *přě* 283; *roz, vy, z* 283; *zu* 296; *za* 283
síkati: 215
-sěkávati: po 62; *pozu* 296
siesti, sednúti: 114, 143, 238, 294; *do* 130; *po, popo* 190; *s* 111; *u* 294; *vz* 72; *za* 128
seděti: 117, 322; *ná* 116, 209, 249; *po* 191, 193, 194; *pří* 208, 249
sědati: 213, 320, 323; *o* 282; *po* 282, 294; *přě* 282; *s* 282, 283; *v* 282, 283; *u* 282, 283; *vy* 282; *z* 283; *za* 282
-sídati: přě Dod. ad 215
-sedovati: po 40
sedávati: 53
-sedívati: pro 229
seďúvati: 54
-s(e)chnúti: se 162, 170; *u* 146; *vy* 81, 82; *z* 81, 82, 162
-schýnati: u 24
silniti: 211
-síleti: ze 185
-silovati: po 65, 87
-sílévati: po 65, 87
-sířeti: o 145
síti: na 195
-sievati: 52; *přě, roz, v* 58
sejávati, sijávati: 53
skočiti: 117, 145; *ot* 78, 109; *po* 190; *přě* 117, 119; *u* 76, 77, 78, 166
-skakúvati: přě 54
skrovniti: 211
skúsiti: 236
skýsti: 236
-skytnouti: 8
skýtati: 8
-slábnouti: ze 185
slabiti: 230; *po* 148
sláti: 211, 230; *po* 124, 139, 140, 164, 169, 203, 204; *vy* 131; *za* 130, 182
sílati: 230; *po* 321
slaviti: 192; *po* 148; *vz* 192
-slazúvati: o 54
slepiti: 211
-slechnúti: po 325
slúchnúti: 86
slyšěti: 306, 314; *o* 198; *po* 169; *u* Dod. ad 77, 166, 303, 306, 320, 321; *vy* 306; *za* 90, 155
slúchati: 86, 227, 230; *po* 86, 314, 321
slychovati: 38
-slyšovati: u 33, 306; *vy* 33
slýchávati: 53, 513
slyšúvati: 54
slušěti: 114; *pří* 8, 105, 111, 115, 117, 144, 206, 208, 249
slúžiti: 105
sluhovati: 227; *po* 23; *při* 105, 111; *za* 23
smažiti: 315, 316
smieti sě ridere: 170: *po* 10, 11; *pou* 190; *vz* 152, 170
-smievati sě: napo 195; *po* 9, 62; *upo* 196; *za* 15, 62
smieti audere: 245, 324
smrtiti: 211
snažiti sě: 139, 167; *na* 168; *vyna* 168
snažovati sě: 222, 230
sníti se: 311
snívati se: 65, 311
snovati: 288; *o* 288; *u* 146, 288; *zu* 288
snúbiti: 139, 172; *u* 150; *za* 172
-snúti: u 24, 77, 141, 142, 166, 188, 189; *ze* 81, 141, 166, 188, 189
-sýpati: 24; *u, za* 29
-sypovati: 24; *u, za* 29
-snovati: u 25
-sínati, -sýnati: 24
sobiti: 256; *do* 263; *o* 198, 206, 207, 263; *u* 263
-solévati: po 54
spasiti: 9
spasovati: 27
-spáti: po 190, 191; *vy, ze* 81
spávati: 52, 62, 325; *poza* 231, 296, 297
ssáti: 77
stačiti: 39
stačovati: 222, 227, 309; *do* 309
stáčati: 36
-stanoviti (sě): u 76, 166
-stárnouti: se 184, 185; *ze* 184, 185
-starati sě: o 147; *s* 162, 170, 184; *z* 162, 184
státi (stnu): 14, 17, 238, 322; *do* 71, 119, 303, 306; *o* 306; *poo* 194; *otevz* 109; *u* 141, 142; *vz* 71, 138, 173, 178, 307, 315, 321; *z* 179
stávati: 52, 56, 321, 322; *do* 56; *o* 56, 314; *poznado* 232; *přě, u* 56; *vz* 56, 65, 71, 74, 138, 307, 314, 315, 321; *zó* 56
státi (stoju): 8, 114, 141; *do* 248; *ná (na)* 116, 134, 206, 209, 248; *po* 56, 191, 193; *pod* 248; *pří* 111, 129, 134, 209, 248, 249; *s* 141; *zá* 249
stávati: 66; *po* 310
staviti: 256; *o* 306; *při* 111, 123; *u* 150;
-stavěti: na 103; *u* 150
stavovati: 222; *po* 165, 225
stěžúvati si: 54
stihnúti: 205; *po* 205; *u* 205
-stíhati, -stihati: do 133, 283, 293; *na* 283; *po* 224, 230, 283, 284; *přě* 283, 284; *přěd* 283, 284

stonati: vz 152
-strabiti se: u 146
strachovati sě: 93
-strájati, -jeti: od 36, 39; *vy, za* 36
strašiti: 314; *u* 196
-strášati: od 36
strašovati: 222; *pře* 310
strašívati: 313
strčiti: 114, 143, 145, 322; *od* 42; *s* 115, 129, 136; *vy* 174
strkati: 213, 322; *od* 42, 213; *na, po, roz, za* 284
-strkati, -stŕkati: na, po, v, vy 284
-stŕkati: po, vy 213, 214
-strouhávati: ze 229
střieci: 93, 236; *vy* 91, 117, 119
-střiehati: o 215; *vy* 91, 117, 119, 215
-střĕhati: vy 215
-střĕhovati: o 33
střĕliti: 118, 205; *za* 117, 118, 321
střieleti: 321; *o* 197; *u* 197
-střieti: zpro 234
-stierati: zpro 234
střĕci, střihnouti: 8, 236, 237
střĕhati, střihati: 8, 213; *na, o, po, roz, u, vy, z* 284
studeněti: 244
stúpiti, stoupnouti: 84, 114, 122, 126, 143, 144, 145, 173, 175; *na* 108, 122; *nad* 108; *ot* 78, 91, 94, 109, 115, 118, 126, 133, 134; *po* 85, 87, 88, 126, 127, 128, 172, 194; *pod* 109, 134; *pos* 127; *povy* 190; *při* 111, 134, 144; *s* 71, 84, 91, 94, 111, 116, 123, 127, 128, 129, 136, 143, 144, 173, 174, 175, 184; *u* 76, 91, 94, 97, 126, 166; *v* 70, 71, 116, 129, 134, 135, 136; *vy* 81, 82, 175; *vz* 72, 130; *z* 81, 82, 94, 131, 174, 175, 184
stúpati: 114, 126; *o* 226; *ot* 224; *po* 126, 127, 224, 230; *pře,* 224; *při* 224, 320; *s* 129; *v* 224, 230
stupovati: 114, 126; *ot* 133; *po* 127; *s* 129, 136; *v* 116, 131; *vz* 71
-stydnúti: o 198; *vy, z* 81
styděti sě: 8, 83, 164, 172; *o* 197; *po* 85, 148; *u* 91, 97, 133, 166; *vz* 152; 166; *za* 164, 172
stýdati, stydati: 39; *o* 28, 39; *u* 28, 91, 165; *vz* 28
-stýchati: u 92; *vz* 152
súditi: 191; *ot* 109; *po* 191, 321; *u* 191
suďovati: 23, 222
súti: 236
sypati: 8,; *na, od, po, roz, u, vy, za* 213
-sýpati: 8; *na, vy, u, za* 213; *poroz* 231, 296, 297
-sypovati: roz, vy 38; *za* 40
-svědčiti: do, po, při 86
-svědčovati: při 64
-svědčávati: 55; *o* 60; *vy* 60, 229
-světiti: po 87
-svěcovati: po 87
svítiti: 311
-svěcovati: po 311; *vy* 310, 311
-svitávati: za 62
-svoboditi: o 145
svojiti (si): 212
-sytěti: z 155
-sytiti: na 139, 168

ščiepiti, ščepiti: 257, 258
-ščípati: na, po, roz, 285 *u* 196, 197, 285; *vy* 285
-ščípávati: u 62, 197
ščváti: u 196
-ščívati: pod 62
šedivĕti: 8; *o* 148; *ze* 185
šetřiti: 96, 211; *po* 86, 148
šiknouti se: 8
šinúti: 19, 243; *po, vy* 19
šíti (*sebou* a pod.): 13, 57, 228
šívati sě: 14, 57; *na* 57, 228; *po, v, vy* 57
-šířiti: po 148
šíti suere: 315; *u* 146
šívati: 57, 228, 315, 323; *do* 57, 107; *o* 57; *pro* 57, 315; *při* 228; *se* 228; *v* 57; *vy* 228, 233, 297, 315, 316; *za* 228
šijívati: 53
škoditi: po 148
-škozovati: u 225
škubnouti: 8
škubati: 8
-šlapávati: po 62
-šlechťovati: o 23; *za* 23
-šlechcovati: o 23
-špílevati: po 62
špiniti: na 195
štěknouti: 9
štěkávati: 313

-táhnúti: do 107; *na* 103, 317; *po* 125; *popo* 89; *vy* 193; *vz* 74
táhati, tahati: 213; *do* 285; *na* 215, 285; *ot* 215, 285, 321; *po, při* 285; *roz* 215, 285; *s, vy, z* 285
-tahovati: na 316; *pos* 296, 297, 298; *povy* 297; *pozvy* 232; *vz* 15, 74
-tahávati: vy 229
tajiti: 84, 308; *u* 76, 94, 166; *za* 146
-tajovati: u 308
tancúvati: 54
tanúti: 19, 113, 243; *v* 116
-tatiti se: po 18
tázati: 43, 97, 168, 308; *o* 128, 131, 135, 145, 168; *po* 86; *u* 92, 97, 133; *vz* 135, 152, 154, 171; *z* 180
tazovati: 222; *o* 43, 308; *vz* 152, 171
tbáti: 8; *po* 12; *za(ne)* 12
-tčieti: dó, do 246
téci: 201, 203, 211; *po* 211; *při* 111, 129, 144; *rozu* 201; *u* 76, 77, 98, 99, 106, 133, 134, 166, 198, 201, 203, 295, 298
tiekati: 215, 218, 226; *nau* 201; *pou* 231, 295; *pozu* 232, 295, 298, 299; *rozu* 201; *u* 76, 99, 198, 203, 215, 325; *vy* 201, 202; *zu* 201, 294, 295
-tĕkati: s 216; *u* 215, 216; *vy, za* 216
tékati: 310
-tekati: (v)z 216
-tĕkovati, -tekovati: u 33
tékávati: 55, 62
tepati: z 184; *u* 196; *z* 184
tesati: 315
tesknúti: 203, 211; *s* 170, 198, 199, 203; *za* 199, 203; *zas* 199
-týskati: s 170, 198
-tyskovati: pos, s 34

těšiti: 309, 311; *po* 309; *u* 309, 311
-tieti: do 107; *s, u* 294
-tínati: pood 231, 297; *pos* 231; *pozu* 232; *z* 314; *zroz* 293; *zu* 294
-tinovati: pod, roz, u 33
tisknúti: 14, 316; *ot* 109; *po* 10; *u* 10
-tískati, -tiskati: po 36; *při* 30; *s* 30; 36, 39, 216; *u* 30, 39, 216; *vy* 36
-tiskovati: u 9, 17
-tišiti: u 141, 143, 166
tkáti: 315
tknúti sě: 16, 84, 91, 205, 243, 244; *do* 16, 91, 96, 246, 305; *po* 125
-tkati: 16; *po* 14, 188; *u* 150, 188
týkati: 216, 227; *do* 16, 91, 216, 217, 287; *na* 287; *po* 9, 14, 16, 17, 287; *vy* 18, 287; *za* 287
tykati: 216
-tykovati: do 34; *po* 28, 34
tlačiti: 211, 310
tlačovati: 222; *při* 310
-tláčati: u, v, 36
tlúci: o 197; *po* 148; *vz* 153; *z* 180
-točovati: vy 33
-tonúti: po 148; *s, z* 162
tápati: 28
-topiti: s, z, 183; *za* 147
-topovati: u 33
-tovaryšiti: při 111
trápiti: 8; *z* 155
-trapovati: na 40; *nad, u* 28
tratiti: 9, 210, 212, 311; *po* 146, 188, 190, 193, 295, 324; *s* 162, 181 183; *u* 99, 188, 190, 193; *z* 162, 183, 188, 193, 321; *za* 188
-tráčeti: pou 231; *poz* 193, 295, 298; *pozu* 232; *z* 165, 210
-tracovati: po 225; *s* 162; *u* 98, 225; *z* 225
tráviti: 210, 211
-travovati: o 210
treskтati: 172, 319; *vy* 79; *vz* 153, 179, 180; *z* 79, 172, 179
trhnúti: 16, 122; *na* 195; *ot* 92, 94, 109, 122; *s* 111, 136, 144; *u* 10, 77, 92, 94, 99, 102, 103, 166; *vy* 81; *vz* 72, 138, 152, 171, 178; *z* 81, 138
trhati (*tŕhati*) : 84, 213, 292, 315, 319; *na* 194, 195, 285; *o* 286; *po* 191, 286, 287; *pře* 286; *roz* 286, 294; *u* 9, 16, 17, 92, 286; *vy* 286, 293; *z, za* 286
-tŕhati: od, po, u, za 214
-trhovati: pozu 297; *pozvy* 232; *u* 15; *zvy* 294
-trhávati: roz 63; *u* 65, 92
-troskotati: s, z 163, 183
-troskotovati: z 163
-troskotávati: z 163
-troušeti: roz 39
trpěti: 319; *po* 193; *s* 145, 170; *u* 98, 99, 141, 142, 166, 320
-trpovati: pře, u 28
-trpievati: s, vy 59, 229
truditi: s 149
truchleti: 244; *po* 194
tryznovati, -ňovati: 28, 40
-třiesti: s, vz, z, 163; *za* 105
-třásati: nana 231; *z* 163
-třasovati: po, pře, vy 33
třieti: 114, 308, 311; *do* 107; *o* 197; *se, ze* 162; *u* 146
-tierati: pou 231, 297, 298; *u* 298, 308; *z* 162
-těrovati: s 33
-tučněti: o 148
túlati sě: 8; *vz* 13, 153
túleti: při 30
-túlati: dozob, ob 36
-tulévati: při 63
tupiti: 310; *zpo* 235
-tupovati: po 28, 44, 310
-tušiti: ot 141, 168
-tušovati: vy 310
-túžiti: vz 153
-tvořiti: pi 207, 262; *us* 199
tvrditi: 212; *po* 88, 89; *s* 163, 170, 183; *z* 163, 183
-tvrzovati: po 88.

učiti: na 145, 264; *ot* 133 134; *vy* 81; *z* 81, 155
-účati po, vyna 36
-učovati: na 225
ufati: 70, 200; *do* 69, 70, 129, 130, 198, 200; *vz* 74, 142, 166, 171; *z* 141, 198
-ufávati: 63
uměti: 8, 324
-upěti, -upiti: vz 153, 171, 181; *z* 180, 181

-úti: naz 200; *ob* 128, 135, 140, 198; *sz* 199; *vyz* 199, 200; *z* 79, 81, 140, 198, 199; *zob* 200; *zez* 199, 200
-úvati: naz 200
-úžiti: s 184, 198, 206, 207, 261; *ss* 261; *z* 184

vábiti: 8; *po* 125
-vabovati: po 28, 125
-valiti: u, v 70
varovati sě: 92, 93; *u* 92
vařiti 315
vařovati: 38, 227
vařievati: 60
-vázati: na 73, 103; *s* 163; *u* 128, 190, 295; *vz* 73, 130; *z* 163
-vazovati: pos 231; *pou* 231, 295; *pozpře* 232; *pozu* 232
vážiti sě audere: 84, 86; *ot* 92, 119, 205; *opo* 199; *po* 86, 87, 88, 172, 199, 204, 205
-važovati: opo 199
vážiti: 308, 210, 212; *na na* 102, 103; *po* 9, 210; *u* 102, 204, 210; *zod* 235
važovati: 227; *u* 308
-vdověti: zo 235
vel(e)biti: 8, 192; *vz* 181; *z* 13, 181
-veličiti, -velíčiti: vz 163, 171; *z* 163, 184
-velíčěti: 45; *s* 30, 163
veseliti: 192; *vz* 153, 181, 192; *z* 181
veselovati: 222
vésti: 10, 44, 47, Dod. ad 47, 105, 120, 309; *do* 9, 71, 107, 119, 120, 129, 130, 133, 134, 144; *na* 73; *ot* 109, 123, 302; *po* 134, 137, 191; *pro* 302; *při* 105, 120, 121; *roz* 302; *s* 137; *v* 70, 71, 129; *vy* 81; *vz* 72, 73, 130; *z* 81, 134; *za* 302
voditi 15, 40, 41, 44, 47, Dod. ad 47, 66, 213, 309; *do* 11, 268, 270, 271; *na* 268, 269; *ot* 269; *po* 271; *pro* 269, 270, 271; *při* 269, 271, 302; *roz* 269; *s* 269; *v* 269, 270, 271; *vz* 269; *za* 269, 270
-váděti: na 128, 130; *napro* 302; *pood* 302
-vozovati: 40; *do* 11; *pro* 54; *při, s* 34
-vodovati: 40; *ot* 23
vodívati: 66

vézti 8: *od* 302; *po* 191; *pře, roz, za* 302
voziti: 40, 41, 66, 213; *od, po* 302; *při* 270; *roz, za* 302
-vážeti: pood, popře, popři, poroz, poza 302
-vožovati, vozovati: 23, 38, 40; *přě* 34; *roz* 23
vozivuju: 38
vozívati: 54, 66; *po* 229
věcěti: 104
věděti: 291; *do* 145; *zdo* 235; *vz* 171, 179; *z* 128, 179; *vyz* 128; *po* 201; *napo* 195, 200; *otpo* 109, 321, 322; *spo* 169; *zpo* 82, 161; *vzpo* 161, 201; *vypo* 82; *zapo* 190, 200
-viedati: po 201, 216, 287; *popo* 191; *napo* 287; *otpo* 109, 287, 322; *spo* 112, 161, 287; *zpo* 112, 144, 161, 180, 287; *vzpo* 180, 200, 233, 287; *vyspo* 296; *z, vyz* 287
-vědati: po 216
-vědovati: do, po 38; *přěd* 34; *vyz* 38
-vězovati: vy 34
věřiti: 70, 130, 212; *do, dó* 209, 265, 266; *s* 149, 189; *u* 70, 131, 164, 321
-vířati: do 37, 209
věřovati: 38, 39, 226; *do* 209, 266; *u* 44
věsiti: 25, 123; *na* 123; *ob* 146, 147; *po* 123; *vz* 153; *z* 180; *zpo* 235
věšeti: 123
-vjášeti: po, za 25
-věšovati: ob 225
-věstovati: (v)z 153, 171, 172, 179, 192, 291; *vyz* 200
větiti: 230
větčiti: 212
-vieti: po 148
-vanúti: s 149
-vievati: po, roz 63
viezti: 236
viděti: 306, 307, 314, 319, 320; *do* 118; *po* 88; *(ne)ná* 8, 116, 208, 249; *znená* 13; *zá* 8, 206, 246; *uzá* 12, 119
vídávati: 53, 314
vidívati: 314
viďúvati 54
viniti: 309
-viňovati: ob 309
viseti: zá 8
-vítěziti: s 149
vítězovati: 28; *s* 28, 149
vlásti, vládnúti: 192, 236; *vz* 192
vládati: 221, 227; *o, po, pře* 288
vladovati: 38; *při* 34
-vléci induere*: ob* 128, 129, 134, 135, 140; *zob* 200; *s* 111, 123, 129, 131, 134, 140, 144, 173, 181, 199; *z* 81, 82, 116, 134, 173, 181, 199; *vy* 81, 82; *vyz* 199, 200; *vz* 72, 131, 134
-vlékati: ob 315; *poob* 231, 296, 297, 298, 312; *s* 319, 320; *pozna* 232; *pozvy* 232
-vláčěti: z 81, 112, 144; *zob* 293, 296
-vnaditi: *na* 128; *při* 130
vodnatěti: 244
volati: 89, 96, 169, 195, 315; *do* 96; *na* 195; *ob* 198; *ot* 137, 138; *po* 89, 125, 169; *při* 111; *vz* 140, 153, 180; *z* 180; *za* 90, 146
-volovati: pos 297; *při* Dod. ad 111
-volávati: ot 63, 109; *po* 63, 88, 310; *pro, při* 63; *pos* 296
voliti: 172, 308, 315; *po* 87, 123, 124; *vy* 79, 82, 316; *z* 79, 82, 172, 177, 179, 180; *zdo* 235; *vz* 153, 171, 177, 179; *upoz* 199
-volovati: z 44, 165, 225, 308
-vonievati: po 63
vrátiti: 19, 104, 105, 114, 122, 123, 168, 259; *na* 168; *ob* 43; *ot* 115, 122, 123; *po* 204; *pod* 295; *u* 204; *vy* 79, 80, 142; *z* 79, 141
vracěti: 43; *na* 320; *pozob* 43, 232; *zpod* 295, 296; *zpře* 293; *vy* 79, 80, 142; *z* 79, 141
vracovati: 34, 222; *na* 227; *ob* 34, 226; *ot* 34; *přě* 34; *zpřě* 294
vracívati se: 314
vrci (*vrhnouti*)*:* 16, 18, 115, 144, 239, 244; *po* 125; *pro* 305; *s* 135, 136; *v* 116, 144, 165; *vz* 72; *za* 141, 143, 172
-vrhovati: z 15
-vrčívati: po 229
vroubiti: zob 235
-vrtati: na 195
vrcati: na 37
-vrtovati: po 38; *pod* 34
-vrtívati: po 229
-vřieti sě: se 149
-vřieti: ote 295, 316, 317, 321; *poote* 194; *za* 294, 312, 316
-vierati: ot 316, 317, 321; *při* 216; *za* 42, 216, 316, 317, 321; *naza* 296; *poza* 42, 293, 312; *pozot* 191, 232; *uza* 232, 233, 294; *zot* 294, 295
-věrati: za 216
-várati: ot 321; *pozot* 295
vščěviti, vščieviti: 198, 202; *na* 103, 145, 199
vščěvovati: 198, 202; *na* 199, 318, 319
všímati si: 314
-vtípiti se: do 145
vtipovati sě: 222
-vyknúti: ob 147; *od* 132, 134; *při* 118; *s* 163, 170, 176; *z* 81, 134, 167, 176, 184
-vykati: ob 163; *od* 216; *s* 34; *z* 34, 163, 216
-výkati: na, z, zpo 216, Dod. ad 216
-vykovati: s, z 163
výsiti, výšiti: 212; *po* 88, 171, 189; *vz* 153, 171
-vyšovati: po 88
-žabati, -žibati: o 37
zeleněti: 244
-zlobiti: u 195; *vz* 152
znamenati: 309, 319; *u* 320
znamenávati: 63, 65, 309; *vy* 309
znáti: 123, 140, 141, 169; *po* 125, 140, 169; 207, 273, 307, 322; *při* 123; *se* 139, 140; *u* 146, 190
-znávati: po 125, 307, 320, 322, 323; *při* 111, 144; *roze* 63; *vy* 63, 111
-zřieti: na 108; *pode* 10; *se* 135, 173; *u* 303, 304, 306, 320; *vez, vze* 72, 73, 135; *za* 90, 147, 155
zierati: 216; *po* 216; *pode* 9
-zerati: po 216
-zěrovati: po 34
zřievati: 59

*

zváti: 169, 319; *po* 88, 169, 319; *se* 163; *vez* 11; *ze* 163
zývati: 221; *na* 73, 189; *po* 14, 15; *vz* 9, 73, 166, 189, 324
-zvnieti: po 149
-zvučěti: po 149

žádati: 93, 96, 123, 171; *po* 123, 145, 169; *s* 163; 163, 171
žadovati: 223
žasnúti: 8; *u* 92, 97, 166
žásati sě: 29, 93, 97, 166, 320; *u* 29, 92
-ždáti: po 194
žebrati 84; *u* 92
žehnati: po 88
žehnávati: 52, 63, 65; *ot* 63, 109; *po* 63; *při* Dod. ad 60; *za* 321
žehrati: 171; *po* 125; *vz* 153, 171
-žehrovati: po 29
žieditі, žěditі: 169
žieti (žmu): 236
žieti (žňu): 236
žínati: 227
žíti: 84, 210, 212; *po* 86, 210; *u* 92, 210
živati: 57; *o* 57; *po* 57, 86; *u* 57, 92
živiti: 308; *zob* 235
-živovati: ob 308
-žůvati: pře 63

Seznam předpon.

do: 69, 70, 90, 119, 132, 133; *dě:* 208
(j)z (jez, ze): 69, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 85, 94, 132, 133, 135, 166, 167, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 193, 200, 231
k (ke): 69, 120
na: 69, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 104, 168, 194, 195, 210, 224, 228, 229, 231, 296; *ná:* 208
ob, o: 69, 133, 200
ot: 69, 74, 75, 77, 78, 82, 85, 90, 94, 95, 98, 119, 120, 134, 166, 200, 203
po: 69, 85, 89, 90, 140, 164, 172, 173, 190, 191, 192, 193, 194, 203, 231
pod: 69
pro: 140
pře: 69
přes: 69
při: 69, 90, 120, 134; *pří:* 208
roz: 69
s (se): 69, 94, 135, 173, 174, 175, 176, 171, 182, 183, 184, 185, 200, 231
u: 69, 75, 76, 77, 78, 79, 85, 90, 94, 95, 97, 98, 104, 133, 134, 164, 166, 191, 193, 195, 196, 197, 200, 231
v (u, ve): 69, 70, 164
vy: 79, 80, 81, 82, 94, 200
vz (vez, vze): 69, 71, 73, 74, 75, 90, 165, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 192, 231
za: 69, 90
zá: 208

Seznam jmen.

číst: 96
dalek: 96
dověra: 207
hava, ohava: 207
mocen: 86
náděje, naděje: 207
nápad: 137
nenávist: 207
poběhlík, poběhlec: 126
pohana: 207
pokoj: 207
pokora: 207
přívuzný: 120
roztržitý, roztržitost: 286
sbor, zbor: 175
schlúba, zchlúba, schlubný: 151
schopný, vzchopný: 183
zmetek: 79
smysl: 207
snabditel: 209
správa, zpráva: 161
útočiště: 133
výrostek: 177
závist: 207

DODATKY A OPRAVY.

Str. **13**, ř. 5 zdola má býti *posmívati se* místo *posmávati se*.

14, 1 shora m. b. *sázěti* m. *sázeti*.

15, 15 zd. m. b. *zvrhovat* m. *zvrhovati*.

24, 2 zd. m. b. pols. *ginąć* m. *gináć*.

26, 20 sh. m. b. v hesle (*o, po, pod*)-*kasovati*.

31, 22 sh. m. b. v hesle (*u*)-*kľuzovati*.

35, 15—16 sh. má zníti: (*o, vy*)-*hrážati* (k *hroziti* a *hraditi*): ohrážať, vyhrážať Kašík 67; vyhrážám (si) BartD. I, 156 a Slovn. 500 (val.).

36, 18 sh. m. b. v hesle: (*do, na, při, s, vy*)-*práv'ati*.

37, 13 zd. m. b. v hesle: (*s, z*)-*kusovati, -kušovati*.

47, 4 sh. m. b. Kořinkom m. Košinkom. Za tímto slovem doplň ještě tento doklad: *vedú* otád furt enem samych chłapů (=vodí).

47, 5 sh. m. b. iterativa *nositi, voditi a choditi* m. *nositi* a *choditi*.

47, 6 sh. m. b. *nésti, vésti* a *jíti* m. *nésti* a *jíti*.

47, na konec prvního odstavce dodej tento doklad na *vézti* ve významě *voziti*: za starých let vezli z Prahy do Vídně, do Norinberka, do Benátek, do Říma [38] na divy čistá díla a již pak odjinud do Prahy ŽídSprav.

47, na konec § 35 doplň: *Jězditi* mělo v staré č. vedle významu iterativního ještě durativní; srovn. u Gebauera ve Slovn. I, 641. Podle ústní zprávy Folprechtovy se na mor. Podluží říká „já sem im *nosiła* na krst", t. j. nesla (jednou!) na křest, byla za kmotru. Uljanov II, 132—133 upozorňuje, že se csl. *nositi* „někdy užívá tak, že je těžké rozlišovati je významem (vidovým) od *nésti*".

53, 1 sh. škrtni »*přěhnávati* v. *honiti, háněti, -hoňovati*«.

58, 16 sh. m. b. v hesle *s-, vyz-* m. *s-, vy-*.

60, 5—6 zd. jest vynechati; „aby (kněží) *neprzehnawaly* vdovských svateb" je ve ŠtítSáz. chyba m. *nepřižehnávali*, jak se čte ve Štít. uč. 50^{a}_{2}: aby neprzyzehnawaly vdovích svateb.

62, 12 sh. m. b. v hesle *z - rovnávati* m. *z, rovnávati*.

64, 5 sh. m. b. v hesle *sľutovávati sě*.

65, 4—5 ř. v § 50 m. b. do stolu, ze stolu m. -la.

67, v třech posledních ř. jest nahraditi slovesa *přěháněti* (*-hoňovati*), *přěhnati, přěhnávati, hnávati* slovesy *ob-, za-držovati, ob-, za-držěti, -držievati, držievati*.

69, 14 sh. za *u* doplň *v* (*ve*).

70, 8 zd. m. b. v hesle *vběhnúti* m. *u-*.

71, 9 zd. m. b. v hesle *vzprýščiti sě vzhóru* m. *vzprýšt-*.

72, 2 zd. m. b. v hesle *vezzřieti* m. *vezřieti*.

76, 7 sh. m. b. v hesle *ukl'uditi sě* m. *ukli-*.

77, mezi 7 a 8 ř. zd. doplň: *uslyšěti u koho:* za koho vy prosíte..., ten jest u buoha uslyšán Pass Klem. 108a_2.

79, 13 sh. m. b. *zbýti* m. *zbíti*.

88, 16 sh. m. b. heslo *posdraviti* m. *pozdr-*.

107, 10 sh. m. b. ČČM. 1889 m. 1888.

111, 15 sh. m. b. heslo *přivolovati* m. *přivolati*, a 6 zd. m. b. wyznáwati se m. wyznawati.

120, 16 sh. m. b. *dovésti co* m. *donésti*.

152, 20 sh. m. b. heslo *vzprýščiti sě* m. *vzprýštiti*.

158 pod heslo *s-, z - krýti, -krývati* (ř. 11 zd.) doplň tento doklad: (liška) prosila ho (člověka), aby ji někde zkryl Ezop 114*a*.

160, 1—2 sh. dodej doklad na *zpáliti:* o zpálení mnichův z Břevnova Pram. děj. č. V, 377 (=KronHus. od Vavř. z Břez.).

168, 3 ř. v § 105 m. b. heslo *omýliti sě — omýliti sě oč* m. — *mýliti sě oč*.

170, 7 zd. m. b. heslo *vzprýščiti sě — vzprýščiti sě vzhóru* m. *vzprýštiti sě*.

184, 5 zd. m. b. *s(e)čísti* m. *sečísti*.

191, 7 sh. m. b. heslo *pootpočinúti* m. *pood—*.

192, 12 sh. m. b. budu czekaty m. zcekaty.

195, 8 zd. m. b. *ulechtati* m. *ulehtati*.

215 doplň dvojici *-siedati* a *sědati:* chods. přesídat Hruška Slovn. 75 — sedati, nasedati, posedati a pod. us. ob.

216, 12 sh. dodej pod heslo *-výkati* a *-vykati* tento doklad: zvejkat BartD. II, 246 (ždárs.).

217, 4 sh. m. b. nejen *napádati* m. nejen. *napádati*.

218, 3 zd. m. b. *ògledati* m. *ògled-*.

229, 16 zd. škrtni *přěhnávati*.

231, 6 zd. m. b. *schovávati* m. *schovati*, a 4 zd. m. b. *poulamovati* m. *pro—*.

232, 12 zd. m. b. *pozobjížďáł* a *poznavlékała* m. *-ál* a *-ala*.

263, předposled. ř. v § 198 m. b. u boze vpokogen m. uboze.

282, 6 zd. m. b. Mus. B m. MusB.

284, 12 zd. m. b. (*-stŕkati*) m. (*-sťŕkati*).

293, 2 sh. m. b. *přítel mi prodává* m. *mně*.

300, 6 sh. m. b. opětovaného děje, a s durativy m. děje a s durativy.

313, 7 sh. m. b. VelKal.^{2} 130 m. VelKal.^{3}

317, 1 zd. m. b. pozdraovať m. pozdravovať.

750728

AS
142
.C44
Ser. 3
no. 53
5

DATE DUE
DATE DE RETOUR

PDC 5205

OOK
ARD

CARD MUST BE
IN THE BOOK
ET.
BORROWER WILL
ESPONSIBLE IF
IS MISSING OR
GED.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 29 06 10 03 021 7